

ERDÉLYI
ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK.

NEGYEDIK KÖTET.

(1597 — 1601.)

A M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR
KÖNYVTÁRA

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR
TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

•

MÁSODIK OSZTÁLY.

ERDÉLYI ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK.

BUDAPEST,
A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.
(Az Akadémia épületében.)
1878.

8
43 xx

MONUMENTA COMITIALIA REGNI TRANSYLVANIAE.

ERDÉLYI

ORSZÁGGYÜLÉSI EMLÉKEK

TÖRTÉNETI BEVEZETÉSEKKEL.

A M. TUD. AKADÉMIA TÖRT. BIZOTTSÁGA

MEGPIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

SZILÁGYI SÁNDOR

RENDES TAG.

NEGYEDIK KÖTET.

1597—1601.

BUDAPEST,

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

1878.

A M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR
KÖNYVTÁRA

8/28.

XIII. FEJEZET.

I.

Báthory Zsigmond elhatározásának, hogy a fejedelmi székről lemond, egyik fő oka természeti fogyatkozásában, tehetetlenségében rejlett. Csak ez egyetlen útat látta maga előtt, mely kényes helyzetéből kivezeti: mert habár megnyugtathatta volna is önmagát, hogy miután természeti fogyatkozását menyegzője előtt csak három nappal fedezte föl, szerencsétlen házassága inkább a végzet, mintsem saját hibája, nejét örökös élő szemrehányásnak tekinte. Híjában mutatta ez ki minduntalan, hogy meg van elégedve azzal, ha nővére lehet¹⁾, nemeslelkűségével, csendes hallgatag önfeláldozásával helyzetét még tűrhetlenebbé tette, s minden intő szózat daczára, melyet gyónatója útközben intézett hozzá, sem változtatta meg feltételét: tovább hagyta utazni Carrillot.

A temesvári kudarcz nem hűtötte le vágyát a tábori élet után. Hon nem érezte jól magát s ismét a harcmezőn keresett elszóródást. Egészen kedvére volt hát a hír, hogy a szultán nagy erővel jön Magyarország ellen s megvetve a portának legfényesb ajánlatait, mely nemcsak az adó elengedését, hanem Oláhországnak hatósága alá adását is kilátásba helyezésé²⁾, gyorsan hozzá látott a készülődésekhez, kiment a részekbe s Kornis Gáspárt Maximilián főherczeg Ipoly melletti táborába küldé, azíránt kérve utasítást, hogy hol és mikor csatlakozzék hozzá?³⁾.

---

¹⁾ »esto tamen, esset nature defectus vestra serenitas non deberet separationem querere, quamdiu contenta esset, sicut vere est, tanquam soror manere serenissima« Carrillo 1596. szept. 24-iki levele. Carrillo Alfonz dipl. működése 66-ik lap.

²⁾ Bethlen IV. 14. Rudolf válasza u. o. és Pray. Epistoláiban.

³⁾ Istvánffy Lib. XXX. egy maga tesz említést Kornis ezen küldetéséről.

Mikor a főherceghez ért Kornis, a szultán már ugyan szorongatta Egert s mire a csatlakozás oct. 18-án Vámosnál a Sajó mellett megtörtént, már el is esett ez a nevezetes véd-bátya. Az egyesült hadsereg Mező-Keresztesnél szállott táborba, de az oct. 23—25-iki nagy háromnapos csata, fényes és sikeres kezdet után, teljes leveretésével végződött ¹⁾. Zsigmond, ki személyes bátorságának e csatában is bizonyosságát adta, érzékeny veszteségeket szenvedett: több mint két ezer embere maradt a csatatéren, köztük testőrsége a kék darabantok csapata s számos főúr: Géczi Ferencz, Csáky Zsigmond, egy Borbély, Szilvási, Lázár stb.

Zsigmond a szerencsétlen csatátérrel háborítatlanul tért haza: sem a részek, sem Erdély nem lettek támadásnak kitéve. De a benyomás, mit a török erőnek közvetlen szemlélése rá tett, kitörölhetlenül élt lelkében. Eszébe jutott esküje, hogy nem szünend ellene harcolni még él s egészen elcsüggedve jövője iránt, nem látott menedéket ²⁾. Ehhez járult szerencsétlen viszonya nejével, mert habár a télre nézve meglehetősen biztonságban lehetett, hogy a török hadat nem fog ellene intézni: a gondolat, hogy otthon kell lennie, kiállhatatlannak tetszett előtte. Elhatározta újra felmenni Prágába, személyesen vezetni az egyezkedéseket s hogy az útra szükséges pénzt előteremtse, nov. 30-ára Fehérvárra országgyűlést hirdetett.

Azonban tartózkodott e terveiről egyetlen szóval is említést tenni a fejedelmi előterjesztésekben. Figyelmébe ajánlotta a rendeknek, gondolják meg, hogy mibe kerül egy ily nagy vállalat, s a szerént szavazzák meg a költséget, hogy ő képes legyen azt továbbra is a megkezdett úton, sikerrel folytatni.

A folyó évben szenvedett veszteségekben még nem találta a rendek elegendő okot arra, hogy nagyobb nyomtatékkal sürgessék a fejedelmet az útról, melyre lépett, visszatérésre bírni. Erdély s a részek még meg voltak kímélve. A mező-keresztesi csak alig adta vissza a kölcsönt a 95-iki fényes sikerért. A szövetség Rudolffal minden esetre tiszteletet paran-

---

¹⁾ Igen érdekes képet ad e nevezetes csatáról Bornemisza György nov. 2-iki levele, mely a Londoni Okmánytár 199. s köv. ll. megjelent.

²⁾ Borsos Tamás naplója 21-ik l.

csoló eredmény volt, s Erdély megszabadulva a török védurságtól, oly önállóságot élvezett, milyennel korábban nem bírt. Aztán az ellenzék maradványa el volt némítva: senki sem volt, ki az előterjesztések megtagadására szót mert volna emelni. Megpróbálták ugyan rábeszélni a fejedelmet, hogy kössön békét a törökkel, de midőn az esküjére hivatkozva, határozottan e terv ellen nyilatkozott ¹⁾ kész szívvel ajánlkoztak mindent megtenni, mit ő kíván megmaradásokért s a keresztyénség javára.

Megszavazták a kívánt adókat. Kapuszám szerint 99 és 25 fillért az udvari nép tartására, 1 ft és 75 pénzt az őrség tartására: összesen 3 ftot, melyhez a székelyek, szászok ²⁾ és részek a magok módja szerint fognak járulni. A rovatlan helyekre s városokra a korábbi articulusokban meghatározott összeget vetették ki — de azon helységekre nézve, melyek a fizetésre elégteleneknek bizonyultak be, leszállították a korábban kivetett mennyiséget.

Az ez évi áprilisi gyűlésen elrendelték, hogy Theke Ferencz és Macskásy Péter számot vegyenek az exactoroktól s ők magok is megszámolttassanak. Minthogy e végzés nem ment teljesezésbe, elrendelék, hogy Theke a perceptorokat vízkereszt napján Kolosvártt megszámolttassa 200 forint birság alatt, maga pedig egy kinevezett bizottság előtt febr. 2-án adjon számot. Hasonlót rendeltek Macskásyra vonatkozólag.

Minthogy pedig az exactorokat több helyről elűzték, elrendelék, hogy az alispán a szolgabíróval az ilyen emberen magán (és nem jobbágyain) 200 ftot vehessen — ha paraszt volna, akasztassék fel.

Az elpusztult helyek ne rovassanak meg.

A korábbi árszabások tartassanak meg.

A gonosztévők üldöztessenek.

A nemesek házuk szükségére kapjanak sót.

¹⁾ Chronicon Fuchsio Lupino Oltardinum I. k. 128-ik l.

²⁾ A nagy-szebeni szász nemzeti archivumban levő jegyzőkönyvek szerint a szászokra 60,000 ft, az exemptusokra 2000 ft, összesen 62,000 ft esett. E jegyzőkönyv a felosztást így említi: ein Subsidium czu erhaltung des Praesidii 1 fl. Weytterauffschlag auff fürstlicher Durch. G. Notturnft 2 fl. Bethlen Farkas szerint IV. k. 29-ik l. az udvartartásra 75 pénzt, a praesidiumra 99 pénzt szavaztak meg.

A hidak tartassanak jó karban.

Az olyan nemes ember, ki szolgaságra adta magát, ha ettől megszökött, fejét a holt díjjal váltsa meg. A háborúba ment nemes szolgák büntetés nélkül fogadtassanak vissza.

A székely főuraknak okozott károk téríttessenek meg.

Az adósok tartozásaikat akkép fizessék le, mint az a körlevélben meg van szabva.

Elrendelék, hogy mindenki hadilábon legyen, fegyverekkel, néppel s eleséggel akkép ellátva, hogy az első hívásra táborba szállhasson. Azokról, kik nem mentek el a hadba, készíttessék jegyzék s az adassék be a fejedelemlennek. Minthogy pedig némely helyen a tábor számára szánt élelmet az ispánok bizonyos összegért elengedték, ezek ellen tartassék vizsgálat s főispán 200, az alispán és szolgabíró 100—100 girán maradjon. Hasonló büntetés érje azokat is, kik a jobbágyokat pénzért a táborozás alól fölmentették.

A meghozott itéletek hajtassanak végre.

Gondoskodtak végül a váradi erődök jó karba helyezéséről.

A gyűlésnek decz. 8-án lett vége ¹⁾.

Zsigmond az országgyűlés eloszlása után hozzá fogott az utazási előkészületekhez. De mielőtt útra kelhetett volna, maga is fogadott egy vendéget, Mihály vajdát, ki éppen a karácsoni ünnepekre jött hozzá látogatóba, s prágai útjára nézve igen gyakorlati tanácssal látta el: igyekezzék a császárt békés hangulatra bírni s ajánlja fel mindkettőjük jó szolgálatát a portán, ha pedig ezt nem akarnák, intézzenek az egyesült keresztyén erők egyszerre támadást ellene ²⁾.

II.

Zsigmond szerencsétlen nejét Kővárba küldve s az ország kormányát jó karban hagyva, Bocskayval, Kornissal, Jósikával s 140 emberből álló fényes kísérettel, kik közt volt a Mihály vajda küldötte Michalate bán is, 1597. jan. 12-én

¹⁾ L. Törvények és Irományok I.

²⁾ Bethlen Farkas IV. 30-ik l.

indult el Prágába, hova febr. 17-én érkezett meg ¹⁾. Azzal a szándékkal jött fel, hogy maga veszi kezébe a lemondására vonatkozó egyezkedés vezetését s azonnal említett három tanácsosa közvetítésével meg is kezdte azt, úgy azonban, hogy a spanyol követtel s a pápai nunciussal való érintkezéseket továbbra is Carrillo kezén hagyta. Minden erre vonatkozó tárgyalást azonban a legnagyobb titokban folytatott, s hogy útjának fő célja iránt az erdélyi és magyarországi közvéleményt annál inkább félrevezesse, épen úgy, mint a múlt évben, az idén is a török háborúra vonatkozó előkészületek és közös működés megbeszélését tolta előtérbe. Épen ebben az időben oláh és bolgár követek is levén Prágában pénz és segélyhadtak kieszközlése végett a dolog annyival plausibilisebbnek tetszett.

A két ügyben tehát az alkudozások egyszerre, mondhatni párhuzamosan folytak. De nem egyenlő sikerrel: mert míg a hadfolytatásra nézve nem volt lényeges nézeteltérés s mondhatni, csak a módokat kellett tisztázni, Zsigmond lemondása s kielégítése nagyobb nehézségekbe ütközött — olyanokba, melyeket maga Zsigmond támasztott. Valamint lemondási szándéka nevével való szerencsétlen viszonyának volt következménye, épen úgy a lemondással is csak azt akarta elérni, hogy nevével ne legyen egy országban. »A fejedelem itteni viselt

¹⁾ Bethlen Farkas IV. 31. Chronicum Fuchsio Lupino Oltardinum 128. Engel Gesch. der Walachey 243. Hogy Rudolf már ez időben kereste az összeköttetéseket Erdélyben, mutatja Huet Albert nagyszombeni királybíró levele a császárhoz. Ebben ő köszönetet mond ő felsége kegyes irásáért, melyet neki Carolus Magnus adott át. Igéri, hogy tudósítani fogja időről időre az erdélyi rendek hangulatáról. Vnnd obwol ich vorhabens gewest, E. K. Maiestät etwas mehrerers in höchstem gehorsam zu schreiben, in ansehen das der leut in diesem landt ingenia, art, sinn, vnnd gedanckhen mir medullitus bewust, denn diweil in allen conuentibus vnnd landtegen sie umb mich her vnnd ich mitten vnter inen size, khönnen mir ir viler anschlag vnnd gedancken ires herzen nit lang verborgen bleiben. So ist doch meines erachtens diser zeit nit alles der feder vnnd dem papir zuvertrawen, haben auch derwegen iezund in keiner anderer, als im Teutscher Sprach E. K. Maiestät wöllen zuschreyben vnnd aller gehorsamesten bericht geben. Egyébként biztosítja ő felségét állandó hűségéről. Kelt N.-Szeben 1597. jan. 9. Bécsben az udv. kam. levéltárban.

dolgai — írja Rumpf Rudolf mindenható minisztere Mária Krisztierna anyjának, — nem bírnak állandó alappal, mert már reggel mást kíván, mint a mit a megelőző este kívánt s végre is minden beszéde oda megy ki, hogy nem akar ott lenni, hol fenséges asszonyom van, s mihelyt arról van szó, hogy ez fenségedhez utazzék, tüstént nincs ellenére Erdély s a lemondásra annyira elfogadhatatlan feltételeket szab, hogy nem lehet azokon eléggé bámulni« ¹⁾).

Rumpf más mérleggel mérte Erdély értékét mint Zsigmond s ezért találta a feltételeket annyira túlzottaknak. Mert a mit ez követelt: az aranygyapjú- és német vitézi rend, Oppeln és Ratibor s Pardubitz és Brandeis ²⁾ csak az ő szemén át tetszheték oly nagy dolognak, melyeket együtt mind nem lehetett megadni: a német rendet azért, mert a császárnak nincs joga azt adhatni, Pardubiczot és Brandeisot azért, mert nincsenek az országnak alávetve. Tulajdonkép hát amit megígérték: az aranygyapjú, Oppeln és Ratibor kellő (de meg nem nevezett) kárpótlás a két cseh tartományért s az elválás kieszközlése voltak ³⁾, sőt az aranygyapjat márcz. 6-án valóban kézbesítették is neki.

E feltételekkel Zsigmond nem volt megelégedve s azok elfogadása iránt kötelezőleg nem is nyilatkozott: legalább sem diploma, sem egyességlevél nem lett kiállítva ⁴⁾. A közös

---

¹⁾ Carrillo Alfonz Diplomacia működése Okmánytárában Rumpf 1597. apr. 2-iki levele Mária főhgasszonyhoz 73-ik l.

²⁾ Capita postulatum u. o. 67-ik l.

³⁾ Secundum responsum u. o. 70-ik l.

⁴⁾ Istvánffy XXX-ik könyvében (kölni 1722. kiad. 434-ik l.) azt mondja: »tandem itaque in hunc modum *conventum est*«: s felsorolja a fennebbi pontokat s azon kívül évi 50,000 megígérését s a bibornoki süveg megszerzését. Hurter Kaiser Ferdinand III. 333 azt is tudja, hogy a szerződést apr. 10-én írták alá s hivatkozik a Gedenkb. d. Hofk.-re. Mindketten tévednek: Rumpfnak fennidézett levele semmi kétséget sem hagy fenn. Istvánffy értesülhetett a pontokról s valószínűleg az ultima resolútiót kész dolognak vette, de hogy nem volt mindenbe beavatva, az is mutatja, hogy az elválási tárgyalásokról nem volt tudomása. Országgyűlés megtartására vonatkozó ígérete nem a lemondásra, hanem hadikészületekre vonatkozott. A Hurter apr. 10-ike azért is téves nap, mert Zsigmond már akkor rég Erdélyben volt.

hadfolytatásra nézve több sikerrel járt. Határozatba ment, hogy a háborút közös terv szerint folytatják a bolgárokkal és oláhokkal, kiknek követivel együtt tárgyaltak, még pedig azon a ponton, hol a törökök támadólag fognak fellépni. Erdélybe ő felsége négy ezer gyalogot s két ezer lovast küld május végéig, de a pénzsegélyt a bolgároknak s oláhoknak adja, kiknek kötelessége lesz a szorosokat elzárni. Zsigmond fejedelem husvétra országgyűlést fog hirdetni, mely a hadfolytatás kérdését tárgyalja s melyre a császár is kinevezi követeit ¹⁾. Ki is nevezte azokat: a váradi püspököt s Poppel Gált, különös nyomatékkal meghagyva nekik, hogy a rendeknél sürgezzék a hadi készületeket.

A mint erre nézve tisztába jött Zsigmond s a mint megkapta az aranygyapjat, némi boszúsággal szívében, hogy Erdély elcserélésére vonatkozó követeléseit nem mind fogadták el, visszaindult kíséretével, oly gyorsan s oly kevés időt hagyva az előkészületre, hogy korlátnoka Jósika a császár legutolsó resolútióját szobájában felbontatlanul visszahagyta ²⁾. De útközben Galgóczról márcz. 12-éről csakugyan kihirdette apr. 24-ére az országgyűlést ³⁾.

Báthoryt még mindig bántották mezőkeresztesi tapasztalatai: nem tudott szabadulni a gondolattól, hogy a török erőnek ő elégtelen ellenállni ⁴⁾. Prágai útjának fél eredménye még lehangoltabbá tette, s midőn hazaérve, egy csausz a nagyvezértől intést hozott neki, hogy tartsa magát távol a háboruban való részvételtől felajánlván közbenjárását a portán, hogy minden eddigi tetteire nézve bűnfeledést eszközölné, s nem sokára egy másik követtség jött, egy pár pribékkel, kik közül az egyik egész bizalmasan közlé vele, hogy az idei hadjárat súlya, hacsak el nem fordítja, ellene és Mihály vajda ellen lesz

¹⁾ Istvánffy szerint (i. h.) Erdély átvétele lett volna feladatuk, s már »cum diploma transactionis« voltak lemenendők. De hogy e követeknek más volt feladatuk, lásd a nekik adott utasítást Törv. és Irom. III. V. ö. Ilésházy Évkönyvével: 43-ik l.

²⁾ Rumpf levele 1597. apr. 2. Mária főherczegasszonyhoz. Carrillo Alfonz, Okmánytár 73-ik l.

³⁾ Lásd Törvények és Irományok II.

⁴⁾ Borsos Tamás 21-ik l.

intézve: e fenyegető portai törekvésekkel szemben a fejedelem színleg hajlandónak mutatta magát kiegyezni a portával. Egy »közszolgáját« Márton deákot beküldé a portára mentségeivel: Szinán nagyvezér dölýfe és üldözése hajták őt a német császár karjaiba, de ha méltányosabb bánásmódban részesülend, kész lesz visszatérni a régi hűségi viszonyba ¹⁾).

Ezt az alkut ő nem vette komolyan. Esze ágában sem forgott elhajlani a keresztyén ügytől: de alkalmas pressiónak akarta felhasználni a prágai udvarral szemben követelései érvényesítésére. A pápai nuncius s az egri püspök már akkor Erdélyben voltak ²⁾), de ez nem gátolta őt a törökökkel kezdetű alkudozás folytatásában, azonban ápril 16-iki levelében Rudolfnak jelentést tett a dolog eddigi folyamáról ³⁾).

Ez alatt elközelgetett az országgyűlés határídeje, mely ápr. 27-én csakugyan megnyittatott. Híre járt, hogy a törökökkel kötendő fegyverszünet is tárgyalatni fog ⁴⁾), azon, s a rendek ezt annyival örömeztőbb vették volna, mert Zsigmond kétszeri prágai útja s főként azon körülmény, hogy az ottani tárgyalásokról semmi bizonyos sem jutott tudomásukra, már felkelté bennök a gyanút, tartottak az utazások rossz következményeitől. Egymás közt kisebb-nagyobb csapatokban, sokat is beszéltek e dologról, de nyilván nem merték szóba hozni, előttük lebegvén a 94-iki rémjelenetek ⁵⁾), s a gyűlés úgy látszik komolyabb ellenmondások nélkül vette tárgyalásba a fejedelmi előterjesztést, melyet szokás szerint előkelő tanácsurak vittek be hozzájuk.

Kiemelé ebben, hogy az ország békéjét eddig sikerült fentartania, de felszámllálja, hogy mennyi fáradsalmat okozott az neki, s a hadak fentartására szükséges költségek megzavazását kéri.

A rendek hálával vannak eltelve azért, hogy a békét fentartá az országban, kifelé pedig nevelte annak határit, (a

¹⁾ Chronicon Fuchsio Lupino Oltardinum I. k. 128. jegyzet. Illésházy Évkönyve 40.

²⁾ Ugyanott 119. Kolosvárra ápr. 1. érkeztek zárt kocsiban.

³⁾ Illésházy Évkönyve 37-ik l.

⁴⁾ Chronicon Fuchsio L. Olt. 129.

⁵⁾ Bethlen Farkas III. 39.

bánsági hódoltságban tett foglalatásokkal), s hogy az ehhez szükséges tárgyalásokat a római császárral nem követeli által, hanem személyesen folytatta, még pedig alkalmatlan téli időben; s készséggel megszavazták az adót: az udvartartásra a szokott 99 fillért 25 fillér pótlékkal, a hadak tartására 1 ft 75 dénárt, melylyel aránylag fizetnek a zászok, székelvények és részek ¹⁾. A rovatlan helyek s városok a korábbi összegeket fizették, 21 helység kivételével, melyekre a korábbtól eltérő összegeket vetettek.

Macskásy Pétert felmenték fizető mesteri (pénztárnoki) hivatalától s helyébe Gyerőfi Jánost választák, s egyszersmind intézkedtek az adóhátralékok behajtása ügyében.

Az eddigi táborozások kimutatták a hadszervezet hiányait s bár mélyen érzék a reform szükségét, de az idő rövideje miatt annak nem fogtak tárgyalásába. Meghagyták tehát a huszad-szervezetet s csak annyit módosítottak, hogy a székelvényekre is kiterjeszték azt, kik ezelőtt a nép ötödét vették fel. Elrendelték egyúttal a hadfűlkést: oly módon, hogy mindenki harcz-készen várja a fejedelmi parancsot: de kérték Zsigmondot is, hogy csak kiváltképpen való szükség idején iltesse fel. Mint-hogy pedig sokan a nemesek közül csak azért állottak be szolgának, hogy a hadkötelezettség alól kibújjanak, elrendelék, hogy hadköteles nemes szolga helyett ura tartozzék helyetttest állítani.

Nagy gondot fordított ez országgyűlés a törvénykezés rendezésére is, mely utolsó időben nagy mértékben el lett hanyagolva. Azon körülmény, hogy az octavalis terminusokat (a nemzetek törvényszékeit) nem lehetett az utóbbi években rendszeresen megtartani, sok zavar és rendetlenség származott. Elhatározták tehát, hogy bizonyos meghatározott ügyek az országgyűlési törvényszékeken láttassanak el s erre az alperest, ha erdélyi, a gyűlés határnapja előtt 8, ha magyarországi 15-öd nappal kelljen megidézni. Intézkedtek a meg

---

¹⁾ A nagyszzebeni 1598-iki jkönyv szerint a portai 3 ft adó (erhaltung des praesidii 1 ft 75 den. a fejedelemnek 1 ft 25) a zászok által egy összegben fizettetvén, ez tett 60,000 ft, az exemptusokon 2000 ft, kroner deputat 2000 ft, medvischer 1200 ft, összesen 65,000 ft.

nem jelenőkre nézve: a második gyűlésen végső ítélet hozását rendelvén el. Ez ügyekben a megyei törvényszékekről is a gyűlésre lehet fellebbezni. A mezővárosok által nemesek ellen elkövetett hatalmi ügyek hasonlóan gyűlésen döntessenek el. Módosították az 1591. nov. 1-ei 8-ik t. cikket: a fellebbezéseket nem a nemzetek terminusaira, hanem az országgyűlésre utasítván. Intézkedtek oly ügyekben is, midőn a törvényes végrehajtás kétszer veretett vissza. A fejedelem beleegyezett a rendek kérésére abba, hogy a kereset alatt álló urak jószágai két évig el ne adományoztassanak; s a rendek erre vonatkozólag törvényt hoztak, hogy ha ilyen adományozás alapján célba vett beigtatás ellenmondást vonna maga után, az ügy törvényes úton döntessék el.

Intézkedtek a hatalmi ügyek elintézéséről, az erdői uradalomhoz tartozó jószágokban történt, a király-újfalviak által elkövetett hatalmaskodási ügyekben.

A közelebbről elhunyt ítélő-mesternél, Radvánczy Mártonnál pecsételetlen maradt levelek pecsételtessenek meg.

A székely örökösödésre vonatkozó törvények tartassanak meg.

Eltilták a marhakivitelt, elrendelék a gonosztevők üldözését.

Az országgyűlés máj. 12-én bezáratott ¹⁾.

Azon alkudozások és törekvések után, melyeket Rudolf tanácsa a télen a pápával, a német birodalommal s az olasz hercegekkel folytatott, s melyeknek Zsigmond is részese volt ²⁾ s azon tanácskozások után, melyet ez országgyűlés alatt vagy közvetlenül utána a császár követjeivel, Pete Márton váradi püspökkel s Poppel Gállal folytatott ³⁾ azt hitte a fejedelem, hogy ez évben egy nagyobb mérvű hadművelet veendi kezdetét. De ez mind húzódott, s a májusra ígért hatezer embert

¹⁾ L. Törvények és Irományok IV.

²⁾ Illésházy Évkönyve 41—43. ll.

³⁾ L. Törvények és Irományok III. Hogy Poppel és Pete voltak Erdélyben, bizonyos Szamosközyből II. k. 6-ik l. Ó 1598. év történetei közé fűzi, valamint nyomán Bethlen is IV. 47-ik l. De mindkettő homályosan adja elő a dolgot s pontosan egyik se határozza meg az időt — mely, mint a nekik adott utasítás mutatja, 1597. tavasszal volt.

hiában várta, hogy az országgyűlés által megszavazott hadfölkelést kihirdesse. Legelőbb Kornis Gáspár, utóbb gróf Thurn által — ki e tavasszal jött udvarába, hogy ott Mária Krisztierna érdekeit képviselje — sürgette a megígért hadakat és pénzt, s ez ügyben Fehérvár jul. 6-áról, a korlátnok Jósika is írt Pálffy Miklósnak ¹⁾.

Gróf Thurn nyomatékkal emelte ki, hogy attól lehet tartani, hogy ha Zsigmond reményében megcsalattatnék, oly lépésre határozná magát, mely az egész kereszténységre nézve károossá lehetne, s melyet többé helyre sem lehetne pótolni. E szavakkal ő a törökökkel megkezdett alkudozásokra czélzott — mert az ennek folytatásával megbízott császár még mindig udvarában tartózkodott, sőt ott volt az egész nyár folyamán át ²⁾.

Valóban a porta úgy szerette volna megkezdeni ez évi hadjáratát, hogy mind Erdély, mind Oláhország barátságos magatartása iránt biztosítva legyen. Az erdélyi alkudozásokkal egyszerre kezdte meg az oláhországit is: s Mihály is csak úgy mint Zsigmond, magánál tartotta az e czélból hozzá küldött császárt, s kétes ígéretekkel altatta a portát, sőt elfogadta az athnamet is, mely neki és fiának élethossziglan biztosítá a hospodárságot. De nála is szinlelt dolog volt ez — épen úgy mint a fejedelemmel, s mindketten hozzáfogtak a készülődésekhez, hogy a februári megállapodások szerint Rudolftól Oláhországba küldendő hadakkal közösen működhessenek. Sőt Mihály azután, hogy a Rudolftól ígért segélypénzt megkapta, felültette hadait, s nyár kezdetén 15 ezer ember felett seregszemlét tartott, készen várva a Rudolftól ígért hadakat, — kik számszerént 12,000-en csakugyan megérkeztek hozzá — a szultánnál pedig a fenyegető tatár hírekkel mentegelve azok együtt tartását ³⁾.

¹⁾ Jósika levele Pálffyhoz német fordításban a bécsi cs. k. titkos levéltárban, ugyanott Maximilián főherczegnek jul. 24. és 26-ról Rudolffhoz, melyekben tudatja, hogy Zsigmond várja a pénzt, a hadakat Felső-Magyarországból s ezen kívül puskaműveseket kér.

²⁾ A Fuchs-féle Krónika 129-ik l. s Mária Krisztierna aug. 2-iki levele: Carrillo a függelékben 74-ik l.

³⁾ Engel: Geschichte der Walachei 243—4. ll. Hogy Rudolf küldött 12,000 embert, az megtetszik Maximiliánnak nov. 24-én Rudolffhoz

Ezek a tatár hírek pedig folyton tartották magukat: Jósika már jul. 6-iki levelében megírta, hogy azok Tegenyénél táborba szállottak, Husztnak vették útjokat: de nem tudni még, Lengyelországon vagy Erdélyen keresztül fognak-e jöni? ¹⁾ De sem Jósika jelentései, sem Zsigmond követei Kornis Gáspár, gróf Thurn, sem Maximilián sürgető levelei nem tudták kieszközölni az ígért segélyhadak leküldését — melyet képesek se lettek volna megadni. Gróf Thurn szomorú képét rajzoló Teuffenbach felső-magyarországi generális elhanyagolt helyzetének, ki semmivel sem volt felszerelve ²⁾, s így megsem is segíthette Zsigmondot. Mindössze jó correspondentiát tartott vele, ígéretekkal bízatta s puskaműveseket küldött hozzá ³⁾.

Ily módon aztán semmivé kellett lenni az ez évi hadjáráshoz kötött fényes reményeknek is. Zsigmond Márton deákot, a mint Konstantinápolyból visszajött, Prágába küldé a hírrel, hogy a szultán — fenyegetve az Oláhországban felállított figyelő hadtest által — ez idén sem személye szerint, sem hadával nem jön ki ⁴⁾ s a kéréssel, hogy küldjön a császár hadakat Buda ellen, míg ő Szolnokot fogja megszállani. De egy Bécsben tartott hadi tanács másként vélekedett: ez eleinte Bécszet akarta védelmezni, csak azután a magyar tanácsosok sürgető előterjesztésére szánta el magát a magyarországi táborozásra. Jöttek olasz és vallon segélyhadak, melyeket kezdetben Buda ellen indítottak, aztán útból visszahívtak s Óvár alá szállíták, mígnem a sok tervváltoztatás és kóborlás a hadjárat minden eredményét meghíúsítja.

Zsigmond belátva, hogy kombinált működésre ez emberekkel kilátása nem lebet, mialatt azok Győrt fogták ostrom

---

intézett leveléből (a titkos levéltárban), melyhez van mellékelve Mihály levele, hogy e hadakat továbbra is megtarthassa.

¹⁾ A titkos levéltárban Bécsben.

²⁾ Maximilián főherczegnek Bécs 1597. jul. 24-én Rudolphhoz írott levele a titkos levéltárban Bécsben. Maximilián és Thurn — az előbbennek jul. 26-iki levele szerint — azon voltak, hogy mennél előbb küldésék le a segély, melynek élére ő felsége állítson vezért.

³⁾ Maximilián jul. 26-iki levele. Ez napról írja, hogy maga is a magyarországi táborba indul. U. o.

⁴⁾ Illésházy évkönyve 46-ik l. Maximilián nov. 26-iki levele a titkos levéltárban Bécsben.

alá, Jósikát 20 ezer lovassal és 8 ezer gyaloggal Tömösvár ostromára küldé. Szept. 27-én indult el, okt. 17-én fogott az ostromhoz, mely nov. 17-ig tartott. Eredménytelen maradt, »sok jó legényeket elvesztvén alatta,« s csak Borbély volt képes annak tartama alatt néhány szomszédos erődöt — oct. 9. és 12. Fellakot és Csanádot — megostromolván ¹⁾, némi előnyöket mutatni fel.

III.

Zsigmondot ez évi hadfolytatás alatt szerzett tapasztalatai lehangolák. A tavaszi alkudozások határozataiból csak egy ment teljesezésbe: az, melynél fogva Oláhországban felállították a figyelő hadtestet. De ez ha elfordította is Erdélyről a tatár beütés veszélyét, annyira nem biztosítá egy török invasio lehetősége ellen, hogy Zsigmondnak szabad folyást kelle engedni annak a kétértelmű és kétszínű politikának, melyért néhány év előtt annyi jeles hazafit a vérpadra hurczoltatott. Tűrnie kellett, hogy tanácsosai nevében alkudoztak a végeken levő basákkal, tűrnie kellett udvarában a csauszt, azt jó szóval, biztatásokkal kelle tartania s mit legnehezebben szívelt, bele kelle nyugodnia, hogy az ő nevében felhatalmazással menjenek követek a portára: Márton deák és mások, a tatár khámhoz Bernátfy János és Ráczy György s folytassanak itt és ott alkudozásokat a békének és szövetségnek megkötésére ²⁾.

Egész lélekkel azon volt hát, hogy az alkudozás ezen a télen véget érjen. Mielőtt azonban azt végleg keresztülvitte volna, egy vallásos, lelkét mélyen érdeklő, de ezen legnagyobb részben protestans államban sok nehézségbe ütköző kérdést: a kath. vallás biztosítását s túlsúlyra emelését akará keresztül vinni, részben, hogy annak odiumát az új kormányról elhárítsa, részben, hogy annak nehézségeivel maga küzdjön meg.

¹⁾ A Fuchs-féle Krónika 181. és 182. ll. s a jegyzetben. Illésházy 51., Bethlen 43. l. Sepsey Laczkó Krónikája 33-ik l.

²⁾ Illésházy Évkönyve i. h. Carrillo i. h. Új magyar Múzeum 1856. I. k. 203. Bernádfynak és Ráczy Györgynek visszatérő útjokban 1598. ápr. 3-án Mihály vajdához írott levele. Bécsben a titkos levéltárban.

E czélból tehát máj. 1-én kiadott alapítvány-levelével helyreállítá a gyulafehérvári püspökséget, s a jezsuitákat a fennálló törvények ellenére bevitte Váradra. Amaz — a püspökség helyreállítása — nem talált nagyobb akadályokra, de a váradi őrség fellázadt az erőszak miatt, s a város orvoslásért küldött-seget indított a fejedelemhez. Ezeket elűzte színe elől, az őrség-ből a bujtogatókat kitöröltette, megigérvén a többieknek, hogy ha le nem csendesednek, nem fog tőlök megtagadni »egy istrángszálat« ¹⁾).

Ekkép rendezvén az ügyeket, a nyár vége felé Carrillot útnak indítá Prágába.

Az a három tanácsúr, Bocskay, Kornis, Jósika, ki a múlt évben Zsigmondot Prágába követte (s kívülök még Senyey Pongrácz) kétségtelenül be volt avatva az alkudozás minden részletébe s aligha téves az a feltevésünk, hogy Zsigmond személyes követelésein túl ők állapították meg a lemondás azon feltételeit, melyekkel legjobban hitték Erdély államéletét biztosíthatni. Kiindulási pontúl a tavaszi feltételek szolgáltak: már nem követelte Zsigmond Pardubitzot és Brandeist, nem a német lovagrendbe lépést. Hanem Oppeln és Ratibor mellé évi százezer aranyat kívánt: első feltételekúl tűzvén ki az elválást nejétől és a bibornoksüveget. Országá jövőjét úgy hitte legjobban biztosíthatni, ha a prágai pontok megváltoztatásával nem vajdát, hanem fejedelmet állít a császár az ország élére, még pedig egyet testvérei közül, ki aztán az ő nejével lépjen házassági viszonyba ²⁾. Kétségtelenül ez lett volna a leghelyesebb megoldása a kérdésnek: de ez többféle nehézségekbe ütközött. A százezer arany évpénzt Rudolf udvarában soknak találták s lealkudhatónak hitték. Nagyobb akadályt képezett az »utód« vagy »vajda« kérdése. A magyar tanácsurak nem akartak a prágai egyezménytől elállani — s ez csak vajdáról tud. De hátha a vajda akkép fogna visszaélni helyzetével, mint Báthory István tette s a törökkel összejót-

¹⁾ A váradiakhoz 1597. jun. 2-án intézett levele közölve van a Kulcsár-féle Krónika 85-ik l. L. Miles 176-ik l. A Fuchs-féle Krónika 131-ik l. A fehérvári püspökség helyreállítását l. Fancsalí munkájában.

²⁾ L. Törvények és Irományok V-ik sz.

szanék? Mindamellett ez a pont komoly alkudozások tárgyát képezte, sőt nem volt kizárva a lehetőség, hogy a fejedelemség Maximilián főherczegre ruháztassék, ki nem is volt idegen ez eszmétől oly feltétel alatt, hogy Felső-Magyarország kormányzósága ráruháztassék: terv, melyet utóbb legalább részben Bocskay, Bethlen, Rákóczy kivittek ¹⁾).

Zsigmond türelmetlen és ideges természete egész hevével sürgette s Carrillonak adott utasításában egy egész pontot szánt annak, hogy ez ügy mennél hamarább befejeztessék.

¹⁾ Rendkívül érdekes Maximilián főherczegnek Pozsony 1597. nov. 25. Rudolphhoz írott levele, melyben feltételeit számlálja elő: ő fölségének arra az ismételt fölszólítására, hogy Erdély kormányának átvétele iránt nyilatkozzék, múltkori véleménye kapcsában, most is csak azt mondhatja, hogy minden körülmény megfontolása után határozottan nem nyilatkozhatik.

Először is, ha ő fölsége csakugyan az ő — a főherczeg — személyére gondol ez ügyben, a súlyos körülmények tekintetbe vételével nekie teljes lehetetlen volna másként e dolgot magára vállalni, mint ő fölsége nevében, ő fölsége helyett venni át az országot — s meggondolva azt, hogy a háboru veszélye fenyegeti Erdélyt, másként oktan vakmerőség is volna tőle ez ügybe bocsátkozni, hanem ha ő fölsége nevében (nem pedig úgy, hogy Erdély az ő öröksége — a főherczegé — legyen). Másodszor okvetlen szükséges, hogy mellé oly hív és tapasztalt német és magyar férfiak adassanak, kik Erdélyt ismerik s neki tudnia kell, kik lennének ezek a magyarok s kik a németek közül. Harmadszor, tudnia kell azt is, mennyi hadinép-re számíthat, mennyit bocsátand ő fölsége az ő rendelkezése alá. Negyedszer, pénz nélkül nem mehet be, nehogy azon visszas helyzetbe jusson, hogy udvartartása vagy más kiadásai fedezése végett mindjárt az ország jövedelmeihez kellessék nyúlania. Azért nekie egy bizonyos összeg pénz kell rendelkezése alá s tudnia azt, hogy ez mennyi lenne. Ötödször: a háborús idők miatt szükségesnek véli, hogyha csakugyan bemegy Erdélybe, az esetben Erdély és Felső-Magyarország, mindaddig, míg az előbbi ő fölségét uralja, egy hatóság alatt álljon. Ha mindezekre ő fölsége kegyelmes resolútiót ad s biztosítja a főherczeget, hogy nem lesz oka a biztatások s ígéretek után a dolog rossz kimenetelétől tartani: »alsdan so wil auch ich mich gegen E. M. sowohl in dieser sachen, als der polnischen resignation also gehorsamist erklären, darob E. M. verhoffentlich ein gnedigs bruderlichs gefallen tragen sollen.« (Bécsi cs. és k. államlevéltár Hung.). Maximilián egy másik levelében Feldlager im Babisch oct. 24-ről melegen ajánlja a csere elfogadását. (Máslolat a bécsi udvari kam. levéltárban. Siebenbürgische Urkunden).

Attól tartott, hogy a tanácsurai által törökkel, tatárral egész éven át folytatott egyezkedéseket nem lesz képes feltartóztatni, hogy ezeknek kedvező ajánlatai, melyek Mihály vajdára is nagy hatást gyakoroltak, végre is el fognak fogadtatni s figyelmeztette a császárt, hogy ha meg nem hallgatja, rövid idő alatt nagy veszedelem fogja érni az egész keresztyénséget. De midőn az alkudozás sikere mégis húzódott, s személyes követelései közül a százezer arany megadása, az országot illelő pontok közül: az »utód« kérdése komolyabb nehézségekbe ütközött — még egyszer küldött intő szöveget Prágába: »aut nunc aut nunquam.« S lehetlennék tartva, hogy e figyelmeztetésnek sikere ne legyen, azon reményben, hogy a rendeket már egy bevégzett ténnyel fogja szembeállíthatni: 1598. jan. 6-ára Fehérvárra összehívta a rendeket.

Ismét csalódott. Rudolf tanácsa úgy hitte, hogy Zsigmondot akkép fogja az ő feltételeik elfogadására kényszeríthetni, ha a dolgot mennél tovább vontatja. Már két hónapig volt Carrillo Prágában és Zsigmond kárpótlásának kérdése még szóba sem jött s midőn végre szóba hozták, a kárpótlási összeg minden fillére fölött kezdtek alkudozni ¹⁾ — úgy hogy mikorra Zsigmond az egyezkedés befejezésének hírét várta, kapta a levelet Carrillótól, hogy a 100 ezer aranyból le kell engednie, mert azt nem adják meg. Le is engedte azt Zsigmond hatvan ezer tallérra, de kérve a császárt, hogy januárba vagy jőjjön el az, kit utódjának kiszemelt, vagy nevezzen ki az ottaniak közül kormányzót ²⁾. Éleletterveit, kilátásait a jövőre sokkal szorosabban e lemondáshoz csatolta, hogysem ne lett volna kénytelen az engedékenységhen a legvégső határig elmenni.

De a kihirdetett egyetemes országgyűlés megnyitásának határideje eljött anélkül, hogy azon ő lemondásának kérdését szőnyegre hozhatta volna. Meg kelle hát azt tartania,

---

¹⁾ Ez alkudozás története le van írva »Carrillo Alfonz Diplomaciai Működése« című művemben, s Carrillonak erre vonatkozó levelei ugyanott közé vannak téve.

²⁾ Zsigmond 1597. decz. 11-iki levele. Új magyar Múzeum 1856. I. k. 203.

annyival inkább, mert tárgya is volt. 1597 második felében nem tartott országgyűlést ¹⁾: szükség vala tehát az ez évi adó második részletét is megszavazni.

A kitűzött időre összegyűltek a rendek, kik közé szivárogtak ki némi hírek alkudozásairól. Aggodalmakat keltett bennök, hogy tudtukon kívül, idegen folytatja azokat ²⁾, de szó sem lévén a fejedelmi előterjesztésben arról, ők sem merték egyenesen szóba hozni — csak czélzásokat tettek reá: örültek, hogy a boldog újévet együtt érték meg vele, s kéri az istent, hogy adjon jövőre is oly jó időket, hogy a haza java felett vele együtt tanácskozhassanak, kéri őt, folytassa tovább is gondoskodását, hogy vele együtt maradhassanak meg a hazában.

A fejedelmi előterjesztésre megszavazták az adót: az udvari nép tartására 1 ft 25 krt, a praesidium-tartásra 1 ft 75 krt. A székelyek és szászok aránylagosan járulnak e teherhez ³⁾, a magyarországiak portánként fizetik a 3 ftot, a rovatlan helyekre pedig egy összegben vettetett az ki. S egyszerűsmind elrendelék, hogy Mihály vajdának eddig adómentes bolyai uradalma is fizesse a portai adót. Az adóbátrálékosok ellen hozott korábbi intézkedéseket még szigorúbbakká tették: 200 ftra terjedő dűlást engedvén meg a be nem szolgál-tatók ellen.

Elrendelék a hadfűlkelést is azon határidőre, melyet a fejedelem tűz ki, élelmét mindenki magával vivén a táborba. A végeken levő őrségek felett tartson szemlét a fizető mester. Szigorú vizsgálatot rendeltek azon visszaélések ellen, melyek a váradgyai portuson az élelmi szerekkel űzettek.

Eltiltották a barmok, valamint a művesemberek árúinak kivitelét, hoztak egy pár cikket a törvénykezési folyam javítására. Minden nemes elegendő sőt kapjon házához. Bort,

---

¹⁾ Hogy articulus nem maradt fenn azon időből, az még nem bizonyítaná. De ott van az 1597. évi nagy-szebeni jegyzőkönyv — s abban sincs ilyenről említés.

²⁾ I. Törvények és Irományok V-ik sz.

³⁾ A nagyszebeni ez évi jegyzőkönyvek szerint az Universitasra 60,000 ft vettetett: az exemptusokra 2000 ft »den Cronen 2000 ft, den Midweschern 1200 ft« összesen 65,200 ft.

buzát a harminczad-fizetéstől mentessé tették. A katonákat eltiltották az ingyenszállás követelésétől; s elrendelék, hogy hajdút a fejedelmen kívül senki se fogadhasson zsoldba ¹⁾).

Az országgyűlés jan. 15-én oszlott el.

IV.

Carrillo ez alatt megkötötte a szerződést. A pontok felett az egyetértés az államtanács és a gyóntató közt már 1597. decz. 13-án létrejött, de a végső megállapodás — mely decz. 23-án történt, s Zsigmondnak Oppeln és Ratibort, évi 50,000 tallért, valamint az elválást nejétől biztosítá s a bibornoki süveget helyezte kilátásba, azonban eldöntetlen hagyta a kérdést, hogy utód vagy kormányzó vegye át az országot, — s az expedíciók oly sok időt vettek igénybe, hogy Carrillo az év utolsó napjáig Prágában maradt ²⁾. Más nap január elsején már Bömisch-Bródon volt, onnan Bécsbe ment, hogy Maximilián főherczeggel az ennek személyére vonatkozó részletek felett megállapodásra jusson. Tulajdonkép ekkor a dolognak csak egyik fele volt még elvégezve: maga az egyezés — de a végrehajtás módozatai még távolról sem voltak eldöntve. Csak abban volt némi megállapodás, hogy ha Zsigmond lemond, Mária Krisztierna vegye át az országot mint kormányzó, s aztán a szükség mutatja meg, hogy »utódot« vagy »kormányzót« fognak-e az ország élére állítani? ez utóbbi szerepre Maximilián főherczeget szemelvén ki, ki Erdélyt Felső-Magyarországgal egyesítve kormányzandja. De ezentúl még nem voltak kinevezve a biztosok s nem tudták tulajdonkép, hogy az átvétel mikép fog megtörténni.

Bármennyire sürgette is Carrillo — ki Maximiliáunnal gyorsan és egészen megelégedésére végzett — útközből és Erdélyből, hogy fejezzék be az ügyet ³⁾ s bár mennyire sietette azt maga Zsigmond is egy meleg hangon s egészen saját-

¹⁾ L. Törvények és Irományok VI.

²⁾ Az alkudozás részletes története le van írva Carrillo Dipl. működésében.

³⁾ Erre vonatkozó levelei közölve vannak u. o. : a függelékben.

kezüleg írt levélben ¹⁾, a végrehajtás mellett minden kigondolható okot felhozva, a dolog lassan haladt. Csak néhány napi türelmet kért Rudolf Zsigmondtól — meggondolván, hogy mennyi fáradságba kerül egy ilyen ünnepélyes követ-ségnek összehozása ²⁾; de a napok hetekké nőttek ki magukat. Jan. 31-én elkészült ugyan a nagy expedíció: a szerződés ratificálása, az Oppelnre és Ratiborra vonatkozó adománylevél, az ünnepélyes hártyaokmány s az utasítás a biztosoknak — kik Szuhay, Nádasdy és Pezzen voltak — a plenipotentiák stb. ³⁾, s még az elválásra nézve is megtette Rudolf a curiánál a lépéseket: de ez még nem volt egyjelentőségű a végrehajtással, mert nem volt pénz, mert azonfelül is még sok legyőzni való aggodalom, nehézség és előítélet maradt.

Az Erdélybe küldendő követség tagjai közt Pezzen volt a főszemély. Ő volt legelőbb kinevezve, ő volt a titkosabb ügyekbe beavatva, ő volt a legbizalmasabb személy mindnyája közt. Már több mint egy hónap telt el, hogy kineveztetett s febr. 20-án még nem volt a követség együtt és ő még csak Pozsonyban volt. Szuhay legelőbb jelentette ki készségét, de egyszersmind kijelentette azt is, hogy sem az ő kincstárában, sem a vezetése alatti kamarában nincs pénz, s a kételkedő Pezzen előtt erre meg is esküdött ⁴⁾. Nádasdy nem akart

¹⁾ L. Törvények és Irományok IX.

²⁾ Törvények és Irományok VIII. Jan. 21-én Rudolf egész sorozatát készítteté el a leveleknek, melyekben az erdélyi karokkal és rendekkel, az erdélyi apostoli nunciussal, Jósika István cancellárral, Bocskay Istvánnal tudatja, hogy Szuhay István váczai püspököt s magyar kamarai elnököt, gróf Nádasdy Ferenczet, Vas- és Sopron-megye főispánját s Pezzen Bertalant követeivé nevezte ki. Mind e levelek minútái megvan-nak Bécsben a kamarai levéltárban.

³⁾ Rudolf Prága 1598. jan. 12. írja Szuhaynak »causam habemus gravem cur legationem solennem in Transylvaniam decrevimus. Tudósítja, hogy e követség tagjaivá öt Nádasdyt, Pezzent jelölte ki s elvárja, hogy késedelem nélkül meginduljanak. (Eredetije Bécsben az udvari kamarai ltárban. Siebenb. Urk.). Tört. Tár XIX. 27. s köv. II. Uj Magyar Múzeum 1856. I. 497. s köv. II. Carrillo 46. s köv. II.

⁴⁾ Pezzen febr. 20. írja Pozsonyból a császárnak, hogy a váczai püspök, mind Maximilián főherczeg (köni gl. Würden), mind ő (Pezzen) előtte nagyon mentegette magát, hogy utazási költségeit nem fedez-

menni, betegséget adva ürügyül, hijában írt neki a főherczeg maga is. Az is késleltette a dolgot, hogy a szükséges pénzt nem tudták gyorsan előteremteni ¹⁾: mert a kamarának senki sem akart hitelezni, s mert a Pezzennek ígért 40 ezer forintról szóló váltó napról napra késett. Ő e pénzzel kozák hadakat akart fogadni, mert Felső-Magyarországról, a lengyel határszélről furcsa híreket hoztak hozzájuk: a lengyelek máris toborzanak, hogy a mint mondják, a törökkel egyetértve az ifjú Báthory Istvánt, Zsigmond bújdosó unokaöccsét fegyveres erővel Erdélybe vigyék ²⁾.

Ez a halogatás, késlekedés nagyon sokat ártott az ügynek. Ha a dolog részleteibe Erdélyben csak négy ember volt is beavatva: Bocskay, Kornis, Sennyey és Jósika, de egy-más

---

heti, s erre meg is esküdött, sem sajátjából, sem az itteni kamaránál, mint elnök elő nem teremtheti s bár az udv. kamarától parancsot kapott, hogy Nádasdy útiköltségei fedezésére is 1000 tallért »soll aufbringen,« miután azonban az itteni kamara tökéletesen kiürült »und in solchen discredit, das auf derselben schlechte oder gar kein quittung zu machen[ist]: az meg nem történhetik.

¹⁾ Pezzen írja, hogy ő nemcsak sürgeti, de a főherczeg s a mellette lévő tanácsosok is beismerik, hogy Nádasdy s a váci püspök számára ezer-ezer tallér szükséges, annál inkább, mert a mostani időjárás mellett egy hóig vagy tovább is megtart, míg Erdélybe érnek, ott benn pedig »pro dignitate legationis« kell megjelenniök és »ad devinciendos multorum animos« auf ain freygabige tractation die raittung zu machen.« Ami az ő személyét illeti, ő minden sütségtelen kiadástól tartózkodni fog, azonban a sok kiadás miatt, hogy a kiszolgáltatót 1000 frthoz több is jőjjön, magától értetődik. Ez ügyben küldte a futárt ő felségéhez.

²⁾ Pezzen írja fennebbi levelében, hogy ő Forgács és Rákóczytól azt hallá, hogy a lengyelek a 13 városban hajdúkat s Moldvában 3000 lovast toborzanak azon ürügy alatt, mintha azokat királyuk számára Svédországba akarnák expedálni; ez azonban nem áll, mert a lengyel cancellár megegyezett a törökkel, hogy Báthory Istvánt viszik be Erdélybe, aki a töröknek adófizetővé teszi ismét Erdélyt: ez annál könnyebben megeshetik, mert az erdélyi rendek némely része a praktikába beleegyezett — s csak alkalomra vár. — E miatt kell a sereg és kell a pénz »damit es Ew. Kays. Majestät nit wie deroselben geliebten herrn vatter hochlöblichstes gedächtnisz dem Kaiser Maximiliano mit dem königreich Polen und eben ainem andern Steffan Bathory ergehe.« Gondoskodjék fűlséged s a 700 vallon lovast, a reformált (újonnan organisált) vallon-francia zsoldosokat s az én testvéreimét rendelje be Felső-Magyarországra, hogy ott minden eshetőségre készen álljanak.

mégis kiszivárgott a közönség közé, megtudták a portán, meg a lengyel udvarban, s míg Erdélyben e vontatás által hullámban tartott kedélyek mind jobban ellene fordultak, a lengyelek és törökök mind határozottabb állást foglalhattak ellene. S maga a négy beavatott tanácsúr is homályban levén az iránt, hogy minő kormány-formát nyerend Erdély a változással, előre kezdett gondoskodni jövő befolyásának megszilárdításáról, míg Zsigmond csaknem türelmét veszítve a várakozásban, egyiket a másik ellen kezdte ingerelni ¹⁾.

Különösen Jósika épített magának fellegrárat. Bizalmas lábon állt a cerviai püspökkel s az ő befolyásával, és azonkívül is azon kezdett működni, hogy a dolgon saját ambíciójának megfelelő fordítást tegyen. A beavatottak közül csak Bocskaytól tartott: ennek erélye, tehetsége, tekintélye állott leginkább útjában, s épen ezért mindenekelőtt őt akarta lehetlenné tenni. A nunciusról a vádak egész sorozatával lépett fel ellene: a főhatalomra törekszik s ha ezt megnyeri, mint eretnek elnyomja a kath. vallást, kiűzi a jezsuitákat. Izgat a székelyek közt, lehetlenné akarván tenni a Habsburgok erdélyi uralmát, s ez országot újra török védnökség alá akarná játszani ²⁾.

A magyarországi tanácsurak közül kettő: Pálffy és Nádasdy épen ez időben bizalmas közléseket kaptak Erdélyből, melyek nem származhattak másoktól, mint Jósikától s a nunciustól ³⁾. Nádasdy már akkor maga is megjött Pozsonyba betegen, fáradtan. Már tíz nap óta volt Pezzen is ott, midőn ama két főúr vele és a váci püspökkel értekezletet tartott ama bizalmas közlésekre vonatkozólag, melyeket illetőleg ők esküvel kötelezték magukat titoktartásra. Csak a négy tanácsúr tudja Erdélyben a dolgot — nem az ország, s az bizony nem népszerű és félő, hogyha a követek bemennek, az országban ellenállásra találандnak. De a fejedelem el van határozva

¹⁾ Bethlen IV. 53. Carrillo 47. és 117.

²⁾ A cerviai püspök levele Carrillo függelékében 117. s köv. 11.

³⁾ Bethlen IV. 55. írja, hogy Jósika a kassai kapitánynak tett ez ügyben is jelentést. Pezzen jelentésében mondja, hogy e két tanácsúrhoz érkeztek feladások, de nem nevezi meg a feladókat. Egyikük Jósika volt, mint a következmény mutatta

keresztülrinni azt, még ha az ellenállókat fel is kellene konczoltatni. Ügyeljenek — hangzék az intő szózat — nehogy e véres átadás megtorlással találkozzék: sereggel és pénzzel jól ellátva jöjjenek az országba, nehogy ő felsége megcsúfoltassék. Aztán nem kormányzó, hanem utód neveztessek ki.

Ily körülmények közt a magyar tanácsurak egyhangúlag azon voltak, hogy a követség küldését függeszszék fel addig, míg Rudolfnak jelentést tesznek. Ellenben a többiek nem tarták azt czélszerűnek. A követséget a felség rendelte el, Báthory minden dolgát ennek kockájára tette fel, s szükség a követségnek, míg Maximilián is Erdélybe menne, a török és tatár practikákat szemmel tartani: ezért nem lehet a világos császári parancsot mellőzni. Végre is abban állapodtak meg, hogy csak Pezzen menjen előre, mulasson útközben, úgy is kell 14 nap addig, míg Kassára érkezik: az alatt megjöhet a császár utasítása ¹⁾.

S csakugyan minden úgy történt. Esztergomban tartottak még egy értekezletet ²⁾ s azután Pezzen egyedül indult el, de lassan haladt. Mert nála épen úgy mint a váci püspök-nél, mint a főhercegnél, mint Prágában mindenütt habozás és bizonytalanság uralkodott, s bármily sok időt vettek is eddigelé az alkudozások igénybe: valójában semmi sem volt előkészítve, sem pénz, sem had. Ily körülmények közt szerette volna a császár még halasztani a végrehajtást, rábírt Zsigmondot, hogy maradjon még egy ideig az országban ³⁾: addig t. i. míg Maximiliánt, az Erdély számára kinevezett kormányzót pénzzel, hadakkal elláthatja, hogy kellően felkészülve mehessen be a tartomány elfoglalására. De tartott a halasztás veszélyétől is, Zsigmond könnyelműségétől, a fehérvári udvarban napirenden levő fondorlatoktól s megmaradt az eredeti terv mellett: menjenek be a biztosok Erdélybe, hajtsák végre az ország átvételét, álljon a kormányzóság élére ideiglenesen Mária Krisztierna — az alatt csak felkészülend a főherceg.

¹⁾ Levelek és Okmányok X.

²⁾ Szulaynak márcz. 17-iki levele a bécsi titkos levéltárban.

³⁾ Rudolf levele a pápához 1598. ápr. 22. Londoni Okmánytár 207-ik l.

Küldött is a váci püspöknek rendeletet, hogy siettesse útját és Nádasdy helyett harmadik követté kinevezte Istvánffy, ki ez időtájt Pozsonyban volt országgyűlésen. S hogy legalább követei biztonságára tegye a szükséges intézkedéseket és ezek is végső esetben kellő nyomatékkel léphessenek fel, felhívta a felső-magyarországi rendeket, hogy harczkészen fegyverekkel ellátva legyenek s ha a követek felkelésre szólítják fel, azonnal segélyükre siessenek ¹⁾.

E világos parancscsal szemben a követek siettetni szerettek volna útjokat — de az nem ment. Hárman három felé voltak: Szuhay márcz. 17-én még csak Lőcsén, Pezzen ez időtájt már Kassán volt ²⁾, s a legutóljára kinevezett Istvánffy nyomon ment utánuk. De lassan haladhattak. A roppant árvizek, a feneketlen sár, a hallatlan rossz idő feltartóztatták ³⁾ őket s alig voltak képesek egy futárt küldeni Erdélybe elindulásuk hírével.

Zsigmondot szörnyen bántá e késedelem: unalmában, boszúságában nem tudott hová lenni. Gyanakodni kezdett Carrillora, a nunciusra s a szerződés komolyságát is kétségbe kezdé vonni. Egész idejét még inkább mint valaha, léha mulatásokra feccsérle Olaszországnak léha söpredékével, melyet ő vendégszeretőleg befogadott, muzsikussal, komédiásokkal, kötél tánccal, búvészekkel. Együtt idézte velök a nagy palotában a szellemeket, a Hunyady Jánosét s másokét, hogy megtudja tőlök jövő sorsát ⁴⁾. Midőn végre értesült, hogy a követek magyar földön vannak, azon reményben, hogy a végrehajtás nem késend, márcz. 2-án országgyűlést hirdetett márcz. 27-re ⁵⁾.

De ismét nap, nap után múlt, s nem jöttek sem a követek, sem futár. Erdélyben senki sem tudta, hol vannak a biztosok. Egy másra írt nekik Carrillo, a nuncius: jöjjenek együtt, vagy

¹⁾ Rudolf 1598. márcz. 10-iki rendelete a bécsi udv. kam. ltárban. Megjelent Török-Magyarkori Államokmánytár I. k.

²⁾ Szuhaynak márcz. 17-iki levele a titkos levéltárban.

³⁾ Szamosközy II. 16-ik l. A követeknek a bécsi titkos levéltárban levő jelentései.

⁴⁾ Szamosközy I. k. 14-ik l.

⁵⁾ L. Törvények és Irományok XI-ik szám.

ha ez nem lehet, jöjjön legalább Pezzen. Irt nekik Báthory is s mert Carrilloban sem bizott már, gróf Thurn egy bizalmas emberétől küldé el a leveleket. És e futár Kis-Várdán csakugyan megtalálta Pezzent — s »per omnia sacra« kérte, hogy siessen ¹⁾. Ellenben Szuhay, ki Kassán nem találván Pezzent, Tokajnak és Kállónak vette útját s oly feneketlen sáron át, hogy kocsija csaknem benne rekedt, ért márcz. 28-ra Nagy-Bátorra, másfelől arra kérte, hogy várja meg ötét ²⁾. Lovon folytatta útját s csakugyan utólérte Pezzent Kolosvártt, ki márcz. 30-án érkezett oda ³⁾.

Ez alatt Gyula-Fehérvár nagyon kezdett élénkülni, közelgetvén az országgyűlés megnyitására kitűzött határidő. De épen ez időben ismét napok óta nem kapott Zsigmond hírt a követekről, s ismét megszállták az aggodalmak. Már gyülekeztek a rendek, már érkeztek a Fehérvárra parancsolt csapatok. Az egyezkedés már meglehetősen nyilvánossá lett — hát ha eredmény nélkül lesz kénytelen eloszlanni az országgyűlést? Bizonyos izgatottság volt mindenütt észlelhető — furcsa hírek keringettek. A biztosokat arról értesítették — s aligha nem Jósika, — hogy már Zsigmond sincs biztosságban Erdélyben s a fehérvári gyűlés néim fog zavar és vérontás nélkül elmúlni ⁴⁾, mert a bujdosó Báthoryak s a törökök nem fogják ez országot oly könnyen hagyni ⁵⁾, sőt a zúgolódó rendek sem fogják engedni, hogy a fejedelem elhagyja az országot ⁶⁾. Valóban volt e dologban valami; márcz. 22-én Báthory

---

¹⁾ Pezzen levele Miksa főherczegnek 1598. márcz. 23. Kis-Várda. A titkos levéltárban.

²⁾ Pezzen márcz. 30-iki levele Kolosvárról Maximiliánhoz a titkos levéltárban.

³⁾ Pezzen levele márcz. 30-ról Miksához a titkos levéltárban.

⁴⁾ Pezzen Kis-Várda márcz. 23. Miksának írja, hogy viel extraordinarii Kriegsfolk küldetett Fehérvárra. Ír e hirekről is, továbbá, hogy Carrillo, Thurn sürgetik, hogy 3 nap alatt Erdélyben legyen, különben baj lesz. Ő azt felelte, hogy örömet megy magában is, de tárgyalásokba nem bocsátkozik a többiek nélkül. (A titkos levéltárban Bécsben).

⁵⁾ Törvények és Irományok XII.

⁶⁾ Pezzen Kolosvárról márcz. 30. írja Miksa főherczegnek, hogy a fejedelem öt folytonosan nógatja különböző futárai által, hogy menjen már Fejérvárra; de más részről Szuhay is kéreti, hogy őt várja. Ezért

Endre bibornoktól követ érkezett Zsigmond udvarába levéllel, melyben az a család érdekeinek megőrzését szívére köti, s ajánlatokkal, melylyel Erdélyért fényes kárpótlást helyhez kilátásba ¹⁾. Későn jött — egy órával előbb mint sem a lengyel követ megérkezett, jött a biztosoktól is futár, s az ettől kapott hírek annyira megnyugtatták Zsigmondot, hogy a lengyel ajánlatokat tárgyalásba se vette ²⁾, habár a követet udvarában tartá.

Márcz. 23-ára volt az országgyűlés megnyitásának határnapja kitűzve, de több egy hétnél apróbb tárgyalásokkal telt el amiatt, mert a követek nem érkezvén meg, a gyűlés főtárgyát, a lemondás kérdését nem lehetett szőnyegre hozni. De a mely nap — márcz. 22. — Zsigmond hírt kapott közeledésekről, elébök küldé Tasnádra Carrillot. Nem sokkal azután, hogy a tanácskozások megkezdődtek, a pápai nuncius, ki bevégezte missióját, elutazott Fehérvárról, haza térendő s útközben Tordán összefött Pezzennel és Szuhayval, kiknek a fehérvári állapotokról és megbízott barátjának Jósikának magatartásáról bizalmas leleplezéseket tett, mely abból állt, hogy e nagyravágyó férfiú magának pártot tudott teremteni ³⁾.

Szuhay és Pezzen ápr. 1-én, Istvánffy ápr. 2-án érkeztek meg Fehérvárra ⁴⁾ s amint a fogadásokra rendezett ünnepé-

azt hiszi legjobbnak, ha még a napot Kolosvártt tölti, Szuhayra várván s aztán ápr. 1-jére Fejérvártt lehet. — A késedelmes út miatt a fejérvári dolgok nem a legjobban állanak, a rendek zúgolódnak, nyilván beszéli mindenki, hogy a fejedelmet nem eresztik ki az országból s ha mégis menni akarna, ám menjen, lesz ő nekik olyan fejedelmök, aki örömet marad. — Báthory András levelet és követet küldött a fejedelemhez, hogy szándékától eltérítse, e levélnek s a követ beszédének másolatát reméli megkapni. — Gróf Thurn és Carrillo vele vannak s azt vélik, hogy a főherczegnek bejövetelét siettetni kéne, pénz is szükséges leszen a végek részére. Mihelyest Fejérvárra megérkezik s a rendekkel érintkezni fog (Pezzen) tudatja a főherczeggel.

¹⁾ I. Törvények és Irományok IX. V. ö Carrillo Diplomacziái működése 51-ik l.

²⁾ Ugyanott 50-ik l.

³⁾ Szamosközy I. k. 21-ik l

⁴⁾ Ez utóbbi egyedül málhái nélkül, mely utóbbiak hat nappal később jöttek utána. Istvánffy ápr. 7-iki levele a főherczeghez a titkos levéltárban. Pezzen ápr. 8-iki levele u. o. és u. ahöz.

lyek véget értek s az összegyűlt rendeknek Zsigmond bemutatta a követeket s felolvastatta Rudolfnak a rendekhez írt (jan. 21-iki) levelét, a tárgyalásokhoz azonnal komolyabban hozzáfogtak. Zsigmond most is azzal akarta kezdeni a dolgot, minek 1594-ben oly nagy hasznát vette: terrorizálással. Egy évkönyvíró azt beszéli, hogy Zsigmond úgy egyezett volna meg előlegesen Jósikával, hogy mialatt ő kimegy Erdélyből Oppelnbe, ráruházandja a kormányzóságot, de ha ez a hercegség neki nem tetszenék, vissza fog térni s Jósika habozás nélkül visszaadja székét ¹⁾. S most, amint bejöttek a biztosok, épen ezt fordította ellene, s hogy a czimboráskodásnak gyanúját is elhárítsa, ő maga lépett fel mint vádló: Jósika költött híreket írt Erdélyről Miksának, ne jöjjön be a főherceg az országba, mert itt el akarják fogni s a töröknek kiszolgáltatni. Aztán az ország rendei közt, Mihály vajdánál buzgón agitált az ellen, hogy az országot a németek nehéz igája alá adják — s ezzel a követek hangulatát egészen Jósika ellen fordítá ²⁾.

A fejedelem úgy intézkedett, hogy az ülések nem az eddigi szokáshoz képest a nagy templomban, hanem a palota nagy teremében tartassanak. A palota udvarát pedig egészen megrakta a kék darabantokkal, kiknek kapitánya Lázári István egy zord katona, vak engedelmességgel viseltetett iránta — s ezek kivont kardjaikkal és a tüzelésre kész ágyúk mutatták az ostromállapotot.

Zsigmond magában a gyűlésben ³⁾ lépett fel a váddal ellene, hogy a kiegyezés sikerét meg akará hiúsítani, Mihállyal czimborált s a német iga ellen izgatott. Beszéde, a mint folytatta, mind hevesebbé lett, s végül Bocskayt szólítá fel szavazata elmondására. A tanácsúr jól tudta, hogy e fondorlatoknak éle ellene is volt irányozva, igen azt is, hogy ha bár

---

¹⁾ Szamosközy II. 22-ik l.

²⁾ Istvánffy Lib. XXXI. A részletekben eltér Bethlentől és Szamosközytól. A biztosoknak Rudolfhoz intézett leveleikben kevés szó van Jósikáról, pedig leginkább ezekből lehetne a részletekre nézve meg tudni a valót.

³⁾ Bethlen és Szamosközy világosan mondják, Istvánffy úgy adja elő a dolgot. A Chron. Fuchsio Lup. Olt. szerint a fejedelem Kornis által tudatta a rendekkel.

e perczen ártalmatlanná is van téve Jósika, de mindig módjában van a töröknél erős bonyodalmakat idézni elő s habozás nélkül kimondta a bűnöst. Hasonlag szavazott a jelenlevők nagy része — s az ítélethozatalt csak a biztosok kérelmére halaszták el, kik nem akarták e főbenjáró ügyet azonnal eldönteni.

Jósika ebből láthatta jövőendő sorsát. Ápr. 7-én ¹⁾ reggel, hogy aggodalmait csillapíthassa s forró fejét szellőztesse, kikocsizott a városon kívül ²⁾ s onnan visszatérve, egyenesen a gyűlésterembe ment. Amint belépett, a fejedelem parancsára s a követek beleegyezésével Bocskay elfogatta s Kálmándy Mihálynak, az udvari gyalogok kapitányának kiszolgáltatta. Azonnal megfosztatott hivatalától is s helyébe korlátnokká Náprágy Demeter, a fehérvári püspök neveztetett ki. Egy más elfogatás is történt a Jósikáé után: a Nagy Tamásé, ki az országgyűlés szabadságának illetlen megsértése ellen nyilvánosságosan ki mert kelni.

Ez elfogatás tisztán és világosan feltárta a helyzetet a rendek előtt, kik belátták, hogy egy olyan bevezézt tönnyel állnak szemben, mely alól nem vonhatják ki magukat, s mely annnyival rosszabb, mert nem annyira a sokat hánytorgatott állami és keresztyénségi, hanem tisztán személyes érdekek játszták benne a főszerepet. Rumpf már a múlt évben észrevette, hogy nem Erdélytől, hanem nejétől akar Zsigmond szabadulni, nem országától, hanem Mária Krisztiernától elválni — s ennek egyetlen útja, ha Erdélyt Rudolfra szállítja. Az ő tanácsurai pedig tudták, hogy akik ennek komolyan útját akarnák állani, a Kendyek sorsára fognának jutni — s nem is próbáltak komoly ellenállást gördíteni elébe.

A fejedelmi előterjesztéseket szokás szerint egy pár előkelő tanácsúr vitte be a rendek közé. Az egyszerűen ajánlá a rendeknek, hogy »a császárral ő felségével való consensust

---

¹⁾ Bethlen ápr. 4. Miksa Szamosközy ápr. 2. említ. Pezzen ápr. 7-én kelt levele kombinálva ápr. 8-án kelt levelével arra mutat, hogy ápr. 7-én fogatott el.

²⁾ Istvánffy szerint. Bethlen szerint kilovagolt azon a lovon, melyet a fejedelemtől nyert.

és concordiat« fogadják el s szavazzák meg a hadfölkelést s az évi adót. Bár mindenki tudta, hogy mi készül és senkit sem lepett meg, mégis nagy megdöbbenést okozott az ¹⁾). Komoly ellentmondásra, elrettentve Jósika példája által, senki se gondolt s inkább udvariassági ténnyt követtek el a rendek, midőn Theke Ferencz torda-megyei főispánt Zsigmondhoz küldék a kéréssel, hogy maradjon ő Erdélyben, a rendek készek vele élni, halni. Zsigmond ingerülten felelt neki, nem mások, hanem saját maga esze után intézi dolgait. Nem fog ő a tömeg után indulni ily ügyben, mely nemcsak Erdély, hanem az összes keresztyénség javára czéloz s mely már el van végezve — és szavait a makacskodók ellen intézett fenyegetéssel zárta be ²⁾).

A rendeknek bele kellett nyugodni a bevégzett ténybe. Fejedelem és biztosok sürgették a végrehajtást s azonnal intézkedtek az eskü miként letétele ügyében. Zsigmond egy nyílt parancscsal elrendelék, hogy az eskü Rudolf hűségére országszerte tétessék le, a ki azt nem akarná letenni, fej- és jószágvesztésen marasztják ³⁾.

Legelőbb a Fehérvárra gyűjtött hadakkal és kapitányokkal tétették le az esküt (ápr. 7-én). Aztán intézkedtek, hogy a végházak őrsége is feleskettessék s azok biztosítására 2000 magyar és székely darabantot fogadtak ⁴⁾.

Ápr. 8-án ⁵⁾ az országgyűlés tette le az esküt. Megelőzőleg még egyszer tettek kísérletet rábírní Zsigmondot, hogy legalább

¹⁾ Szuhay ápr. 8-iki levele a titkos levéltárban, mondja, hogy a rendek vontatva tették le az esküt.

²⁾ Szamosközy II. 31., 32-ik l.

³⁾ Ugyanott 33-ik l.

⁴⁾ Pezzennek ápr. 7-iki jelentése a titkos levéltárban.

⁵⁾ Istvánffy összehavarja az ápr. 8-án és 10-én történeteket. Históriajában világosan mondja, hogy a búcsuzó ülés 10-én megtartatván, a püspök, Bocskay etc. azután tették le az esküt. Weiss Annalesei (150-ik l.) s Sepsi Laczkó ápr. 4-ét írják a lemondás napjának. Az előbbi a császár követekkel következő rythmust csináltatott:

Heut ist der vierte Aprill

Man schickt den Narren wohin man will.

De Pezzen ápr. 7-iki, Szuhay ápr. 8-iki s Istvánffy ápr. 10-iki levelei másként adják elő a dolgot: az eskü ápr. 8-án volt, amint az esküminta alatt is ez a dátum áll.

ideiglenesen maradjon Erdélyben, de eredmény nélkül. Egész vágya és óhajta már csak az volt, hogy szabadúlhas-
son az országból s tehetsége szerént sietteté az esküt. Leg-
előbb Náprágy Demeter, a fehérvári püspök, azután Boc-
skay, azután a többi főurak, majd a három nemzet mondták el
az esküformát: hívek lesznek Rudolfhoz és utódaihoz, s elfo-
gadják azon kormányformát, melyet őrendel vagy fejedelemmel,
vagy kormányzóval élén. Azután Rudolf mint magyar király
s leendő törvényes utódai nevében a követurak esküdtek, hogy
uruk az ország kormányzásában a mostani tanácsurakat alkal-
mazza, megtartja az ország kiváltságait, magyar tisztviselőket
fog tartani, a vallás ügyét jelenlegi állapotában hagyja, a
hozott és hozandó törvényeket s ezek közt a lázadók ellen
hozottakat is megtartandja ¹⁾. Magát az eskümintát a főurak
és rendek mindnyájan aláírták s kézbesítették Pezzennek, s
viszont ugyan azt a mintát elküldték a jelen nem levő ren-
dekhez, el a városokra aláírás végett. A biztosok is kiállították
az eskünek egy ünnepélyes példányát, melyet a rendek Vajda
János nagy-szebeni polgármesternek, Süveg Albert szász ispán-
nak adták át, hogy mint biztos helyen, a szebeni levéltárban
tegyék le ²⁾. Azután legvégül a fejedelem testőrségére, a kék
darabantokra került az eskületétel sora ³⁾.

Most, midőn az ország átadása mondhatni símán lefolyt,
a rendek kísérletet tettek Jósika kiszabadítására. Mint köve-
teket Theke Ferenczet és Süveg Albertet küldték Zsigmond-
hoz: mindnyájan, mondák, kezesek lesznek érlette, csak bocsát-
tassa szabadon. »Már nekem, felelé Zsigmond, nincs módom-
ban, mert Jósika ő felségének a foglya« ⁴⁾.

Ez alatt folyton tárgyaltak a rendek. Az ország, daczára
hogy háromannyi adót fizetett mint előbb, pénzügyi tekiutet-
ben igen siralmas állapotban volt. A katonák fizetetlenek, a
várakban semmi eleség, s ágyúpor és golyó is igen kevés

¹⁾ L. Törvények és Irományok XIV. az articulusok végén.

²⁾ Szamosközy II. 35. Bethlen IV. 83. Erről szól a törv.-cz. 12. articulusa.

³⁾ Törvények és Irományok XIII.

⁴⁾ Bethlen IV. 85.

volt ¹⁾. Évenként tetemes összegeket fizetett ugyan ezek beszerzésére az ország, de az adót a fejedelem egyébre tékozolta, s minthogy e hiányokon sürgetőleg kelle segítni, az adó terhén nem lehetett ezúttal könnyíteni. A rendek tehát a felemelt összegben szavazták meg a félévi adót: 1 ft 25 krt az udvari nép s 1 ft 75 krt az őrség tartására, mely összegeknek felét vetették a hódoltságra. Azonban az őrség tartására kivetett adót, melyet csak ideiglenesen fogadtak el a rendek, jövőre eltörölték. A Mihály vajda által bírt bolyai uradalom hátralékát, tekintettel az országhoz viseltető jó akaratjára, elengedték, hasonlólag a nagy-szent-mihályfalvi és királyfalvi adóhátralékokat is. Intézkedtek egyúttal a korábbi fizetőmesterek idejében künmaradt adóhátralékok beszolgáltatása és behajtása ügyében. Az elpusztult helységek megvizsgálására bizottságot küldtek ki.

Elrendelék a hadfölkelést.

Megerősítették a múlt országgyűlésnek a hadak élelmezésére hozott végzését. Békes István fizesse vissza a lugosi őrségnek azt a pénzt, melyet élelmi áruk fejében illetéktelenül elvont tőlük.

A mely adomány- és peres levelek Zsigmond neve alatt adattak ki, az azokra vonatkozó felterjesztések is az ő neve alatt tétessenek meg. A periratokért csak a megszabott ár vétessék. A rövid lefolyású perek szokott módon tárgyalassanak.

Elrendelék a gonosztevők kergetését.

Az ebesfalvi híd vámja maradjon eltörülve. A roszt karban levő hidak igazíttassanak meg.

Megújították a barmok kivitelére vonatkozó törvényt.

A törvényczikkek leírásának árát 1 ft 50 denárban állították meg.

Elrendelték, hogy a római császárnak az esküt a közeli megyék 8, a távolabbiak 12, a magyarországiak 15 nap alatt, valamint a lőfejek és városok is jószágvesztés terhe alatt letegyék ²⁾.

¹⁾ Szuhay ápr. 8-iki levele a császárhoz.

²⁾ I. Törvények és Irományok XIV.

Amint a törvények meghozattak ápr. 10-én, Zsigmond azonnal megerősítette azokat. Még ez napon megtartotta a zárulást, melyen elbúcsúzott a rendektől. Rövid tanácskozás után, melyet a császár követivel s tanácsuraival tartott, ezek kíséretében déli 12 órakor bement a palota nagy termébe, hol már a rendek összegyűlve vártak rá. Épen ekkor érkezett a hír Győr diadalmas visszafoglalásáról s ez egészen felvillanyozta a kedélyeket. Mindamellett amint belépett a fejedelem, minden arczon némi szorongás volt észlelhető — a fejedelmén is.

Megindúlt hangon tartá a búcsú-szónoklatot is, a trónról, hol jobbja mellett foglaltak helyet a követek, előre lépve. Magyarúl beszélt hosszan és ékesen — mert a szó egészen hatalmában volt, — s mint classicaí műveltségű ember, történetből vett képekkel ékesítve fel azt. Hálásnak érzi magát, hogy mint gyermeket fejedelmökké választák a rendek. Nem kutatja, miért fogadták el elődjei a török barátságot Magyarország mellőzésével, mely Erdélynek természetes feje; miért bántalmazták azt? Ő azon munkált mindig, hogy országát visszacsatolja a kereszténységhez. Ezért menekült a császár kegyelmességéhez, nehogy a két hatalmas birodalom közt egyiknek zsákmányává legyen az ország. Amint hát ők esküvel vannak kötelezve a császárhoz, kéri őket, hogy tartsák meg hűségüket hozzá. Ha vétett nekik, bocsássanak meg, valamint ő is megbocsát. Eddig ő fejedelmük volt, ezentúl barátjuk lesz. De nem végezhetette be, szavait könnyek fojták el¹⁾.

A fejedelemnek a váczy püspök felelt — még egyszer marasztalta. Félbeszakasztá szavait: »süketnek mondasz mesét« s szobájába vonúlt. Azután amint a fejedelem távozott s a rendeknek jelentést tettek, hogy az ország kormányát Mária Krisztierna veendi át, Bocskay intézett szónoklatot a követekhez: a míg a császár megtartja őket régi jogaikban, ők is hívei maradnak²⁾.

¹⁾ L. Törvények és Irományok XIII. V. ö. Bethlennel és Szamosközyvel, kik egész terjedelmében közlik a beszédet, de bár ez utóbbi azt írja, hogy emlékezet után szóhíven adja, még sem volt egészen a Zsigmond beszéde. Amint Istvánffy levelében írja, megegyezik a Trauschféle Krónika (133-ik l.) közlésével.

²⁾ Istvánffy Lib. XXXI. 441-ik l. Szamosközy még Náprágyval is Erdélyi Országgyűlési Emlékek. IV.

Ezzel a gyűlés eloszlott.

Zsigmond a gyűlésteremből távozva, azonnal elhagyta a palotát. Kocsin Kisfaludra ment Fehérvár közelébe, s a Kovachoczy Farkas által épített nyári lakban vonta meg magát. A bízatosok még az nap tartottak egy tanácskozmányt, melyben megállapították a legsürgősebb és legmellőzhetlenebb teendők sorozatát: a váczai püspök maradjon Fehérvártt a kormány élén, Istvánffy menjen a fejedelemasszonyért Kővárba s Pezzen Havasalföldre kiegyezni Mihály vajdával ennek meghódolása ügyében; Zsigmond pedig, ki nem akart nejével többé találkozni, Kővár elkerülésével vette útját új hercegségeibe ¹⁾. De a kérdést, hogy illendő-e a főhercegasszonynak átvenni a kormányt úgy, hogy arról rövid idő alatt ismét lemondjon, még egyszer felvetették az ápr. 12-én tartott tanácskozmányban. Azonban a rendeknek adott szó kötötte őket, s azon nem is változtattak ²⁾.

A programm szerint történt minden. Miután a bízatosok Jósikát, — kinek Déván lefoglalt kincseiből Zsigmond negyvenezer aranyat magánál tartott vissza — még az nap éjjelén fogva, biztos őrizet mellett Kővárba szállították ³⁾, másnap ápril 13-án reggel kimentek Kisfaludra s átvették tőle Erdély átengedési okmányát és kézbesítették neki a császár diplomáját ⁴⁾. Némi nehézségeket, melyek az átadó okmányban voltak, s melyekkel úgy látszik Zsigmond jövőre kibúvó ajtót akart magának fentartani kiegyenlítvén, — elbucsúztak tőle ⁵⁾. Visszatértek Fehérvárra, átvették a fejedelmi palotát, a kormányzat élére Szuhayt állították, s mi alatt a Zsigmond által mind ez

tartat szónoklatot s Zsigmonddal is feleltet rá: de Istvánffynak sem levele, sem históriája nem tud ezen szónoklatokról. Hogy csakugyan történt jelentés arról, hogy az igazgatás élére Mária Krisztierna áll, említi Carrillo ápr. 10-iki levelében: »Serenissima principissa necessario debebit huc venire ad capissendam gubernationem, quia ita fuit proposita regnicolis.« Carrillo 129.

¹⁾ Carrillo ápr. 18-iki levele 129-ik l.

²⁾ Carrillo ápr. 18-iki levele 131-ik l.

³⁾ Törvények és Irományok XVI.

⁴⁾ Ugyanezen okmány s épen ezen példány a vörösvári archívumban őriztetik.

⁵⁾ Törvények és Irományok XVII.

ideig ott tartott lengyel követ éjjel búcsúzatlanul elszökött, a többi biztosok még az nap elindultak: Pezzen Havasföldre — hova Zsigmond a biztosok megérkezte után azonnal elküldé Sarmaságát, hogy a vajdát a változásokra készítse elő — Istvánffy pedig Kereszturyval a kővári várnagygyal, Csáky Istvánval és Géczy Péterrel a fejedelemasszonyért. Carrillo is ez utóbbiakkal ment, magával vivén Zsigmondnak egy hideg és tartózkodó hangon irt levelét Mária Krisztiernához, melyben ezt már nejeének sem nevezi ¹⁾, oly megbízatással, hogy segéljen Istvánffynak rábeszélni ezt a kormányzat átvételére. Ez a bizottság ápril 16-án ért Kővárba, s másnap fogadtatott a szegény, sokat hányatott, szerencsétlen asszony által, ki még nem rég is attól tartott, hogy fogva kiadják a töröknek ²⁾, s ki most egész lemondással adta meg magát új sorsának. Átvette Istvánffytól császári nagybátyjának levelét s bár e keserv, bánat, megaláztatás közt leélt évek után jobb szeretett volna haza menni, az ápril 18-iki kihallgatáson késznek jelenté magát a kormányzat ideiglenes átvételére: csak hogy kéré, mentsék fel e tehertől mennél előbb. Aztán megállapíták az utazás rendjét s másnap el is indultak: Carrillo Nagy-Károly felé, hogy ott Báthory Zsigmonddal találkozzék s a fejedelem asszony a követséggel Fehérvárnak, útközben a nemesség ünnepélyes küldöttsége Dézsnél csatlakozván hozzá.

Ez alatt Szuhaynak otthon egy nehéz feladatot kellett megoldania. A palotát, a kincstárt rettenetes állapotban vetették át — kipusztítva, kincseitől üresen. Zsigmond elégette a levéltárt, szétszórta az elődjei által összehalmozott drágaságo-

¹⁾ Törvények és Irományok XVIII.

²⁾ Mária főhercegné Graz 1598. márcz. 12-ről írja Rumpfnak: hogy levelet kapott Erdélyből is szerencsétlen leányától (von meiner elenden Tochter aus Siebenpurgen), ki mindenkép igyekszik Erdélyből távozni, hol nagyon fél, amint írja: »dan ich so guette Freund herinn hab, die mich am ersten dem Türgken übergeben derfften.« — Emiatt is kéri Mária főhercegnő Rumpftól; hasson oda minden áron a császárnál, hogy leánya a nyár folytán kimehessen Erdélyből, a hová különben is soha nem szeretett menni (ich muss je bekennen, das sy gewisz aus gehorsam gegen mir sich daher begeben hat, dann sie nie khainmal ein guets herz hingehabt hat) — hiszen ha szükség lesz rá, s hasznos leendő fűlségének, ismét beküldhetnék. (Er. a bécsi titk. ltárban. Hung.)

kat s mindent a legrosszabb állapotban hagyott hátra ¹⁾. A katonaság már hosszabb idő óta nem kapott fizetést, hasonlólag a várak őrségei sem, melyek zúgolódni is kezdettek, eltávozásánál fenyegettek, s csak nagy ígéretekkel, fizetési előlegekkel voltak lecsendesíthetők, nehogy a palotát és végvárakat üresen hagyván, a császár alig néhány napos uralmát csúfos bukásnak kitegyék ²⁾, de végre is legalább egyelőre megnyugodtak.

Kevesebb sikerrel járt el Pezzen. Rosz és nehéz utakon ment Szebenen át, hol Huet Albert a legszívesebben fogadta, s Fogarason keresztül, hol a fejedelem asszony várába az őrség nem eresztette be, Brassóba, hol Mihálylyal találkoznia kellett volna. April 18-án reggel 9 órakor érkezett meg. A város előtt Székely Mózes s a bíró fogadták ünnepélyesen egy szép csapat élén s kísérték be a városba ³⁾. De találkozása Mihály vajdával nem jött létre. Elment ugyan a vajda Tergovistre, de mint állítá, annyira betegen, hogy tovább nem utazhatik. Aztán a görög husvét épen ezen időre esett, s neki akkor részt kell venni az isteni tiszteletben. Végre azt sem helyeselte, hogy csak ő egyedül tegye le az esküt a császárnak: le kell azt bojárjainak is tenni, hogy annak teljes érvénye legyen ⁴⁾. De ez üres mentség volt — valódi oka, hogy nem akarta erdélyi földön letenni az esküt, s mindenek fölött nem akarta addig letenni, míg Maximilián főherczeg nem érkezik az országra ⁵⁾. Mit vala hát tennie? Visszaküldte Schonkbonkot a vajdához az eskümintával s intéssel: tartsa meg hűségét a császárhoz — maga pedig visszatért Fehérvárra.

¹⁾ Bethlen Farkas IV. 110 és 111 részletesen leírja e vandal pusztításokat.

²⁾ Szuhay ápr. 16-iki jelentése: Törv. és Ir. XVI.

³⁾ Pezzen jelentése a császárhoz 1598. ápr. 18-áról Bécsben a titkos levéltárban. Törv. és Irom. XVIII.

⁴⁾ Pezzen ápr. 23-iki jelentése Törv. és Irom. XIX.

⁵⁾ Herschel Bálint brassai bíró máj. 11-iki levele Istvánffyhoz az államlevéltárban, melyben írja, hogy Mihály vele és nem Pezzennel tudatta »se nunc in praestando fidelitatis juramento modum non habere, donec Maximilianus archidux Austriae advenerit, in soliumque constitutus fuerit.«

Brassóban Pezzen különös dolgoknak jött nyomára. Báthory bibornok követet küldött Rómába s egy más követet az oláh vajdához. A másik Báthory — István — ezalatt a por-tára küldött követet, kinek feladata volt oda működni, hogy az oláh vajdát a szultán fossza meg székétől s azt adja neki. E mozgalmak közt, midőn attól lehetett tartani, hogy a törö-kök és lengyelek közösen meg fognak valamit kísérteni, Pezzen ismét és ismét sürgette Sennyeivel és Székelylyel, hogy küld-jenek Erdélybe pénzt és Nádasdyval hadakat, mindenek felett pedig, hogy a főherczeg ne halaszssa tovább lejövetelét.

V.

Mária Krisztierna az érte küldött követséggel s gróf Thurnnal gyászruhába öltözve tartotta bevonulását Fehér-várba, hol a fejedelmi palotába szállt ¹⁾. Csak czíme változott fogságának, mert valóban a kormányzás terhe rá nézve a fog-ságnak más neme volt. A mint megérkezett, nevében a kor-mányzók hadfölkelést rendeltek el ²⁾ s máj. 21-ére országgyű-lést hirdettek.

Pezzen visszaérkezvén Fehérvárra havasalföldi küldeté-séből, Rudolftól visszatérhetésre kapott engedély alapján ³⁾, magával vivén Brutus históriájának kéziratát és a fogoly Jósikát, ez utóbbit Kővárból Szathmárba, — hazament jelen-tést tenni a császárnak. Rudolf meg volt elégedve az ered-ménnyel, hogy Magyarország elveszett részeit visszaszerezte, azonfelül egy tartományt nyert, egy másikat vazalljává tehet vér- és pénzáldozat nélkül. Mert valóban ez aránylag kevésbe

¹⁾ Istvánffy Lib. XXXIV. 443-ik l.

²⁾ Bethlen IV-ik k. 114.

³⁾ Rudolfnak Prága ápr. 24-én az erdélyi követséghez írott levele : »Quod vero ad te Pezzen adtinet et si nostra, hoc tempore, negocia tuum reditum magnopere postulans, non tamen videmus, quomodo istas desere-re legacionis partes commode possis, nondum satis stabilito istius pro-vinciae statu. Si vero praesentem tuam operam non quam maxima istic necessarium esse existimaveris, de quo cum legationis socj's conferendum erit, ad nos vt redeas permittimus.« Eredeti a bécsi udv. kam. levéltár. Sieb. Urk.

került, mondhatni a diplomácia műve volt — de azután is, hiában sürgették Miksa ¹⁾ s a követek, habár szóban, ígéretekben épen nem volt fukar ²⁾ s egy ápr. 24 én írt levelében az erdélyi tanácsuraknak eddig tanusított buzgalmukért elismerését fejezi ki ³⁾, semmi nagyobb áldozatba kerülő dolgot nem volt hajlandó tenni új szerzeményei birtoklásának bizto-

¹⁾ Miksa főherczeg a császárnak Bécs 1598. ápr. 18. Tudatja, hogy a fejedelemnek egy barátságos levelet írt (e levél szintén ápr. 15-én kelt, s ebben a főherczeg köszöni a fejedelemnek, mintegy a császár helyett (von E. khaÿs. Maiestät wegen), hogy a császár, a közjó s a kereszténység ügyében oly buzgó, s hogy a cs. commissariusokat jól fogadta stb. Ami az Erdélybe küldendő pénzt s Szatlmár megszállását (Besetzung) illeti, miután erre hiányoznak az eszközök, kéri a császárt, hogy gondoskodjék különösen pénz dolgában: »so würdet zumal yeezo im Antritt das Geldtt beÿ disen Leuthen das Besste thuen.« Tanácsolja, hogy el ne mnlassa a császár a fejedelemnek, az oláh vajdának, a rendeknek, az előkelő tanácsosoknak, a végekhez s hadparancsnokoknak (vnnd den Siacolis) s a székeleyeknek »sament vnnd sounderlich« írni, illetőleg iratni. Az sem volna rossz, ha a lengyel s Báthory-féle fondorlatok paralyzálása végett a pápai nuncius vagy más valaki által ő felsége megintetné a lengyel királyt, s ezzel végzi levelét: »Aus dem Báthorischen annbringer, von den stenden ist zuvernemben, wie dise Leut gegen E. khays. Maiestät, vnserm gemainen hausz vnnd der Teutschen nation gesinnet sein, vnnd wuerdet auf mittl zugedenckhen sein, diesen schimpff seiner zeit vnnd gelegenheyt zuwidergelten. (Bécsi cs. áll. lt. Hung.).

²⁾ Rudolf erdélyi követeihez Prága 1598. ápr. 13.: »Intelleximus ex literis variis, quas ad nos, quas ad serenissimum fratrem nostrum Maximilianum et ad vos invicem scripsistis, qua cura diligentiaque vsi sitis, vt quam fieri celeriter posset, in Transsilvaniam veniretis. Expectamus modo quid de ijs, quae in mandatis a nobis habuistis in ipsa Transilvania sit actum atque de toto negotio quid tandem sperandum, neque enim dubitamus quin circumspecte fideliterque ac solícite quod in re tanti momenti necesse est omnia gesturi sitis, vt quae sese pericula manifestabant, euitentur.«

³⁾ Rudolf Prága 1598. ápr. 24-én az erdélyi tanácsurakhoz intézett levelében írja, hogy örömmel értesült hűséges magukviseletéről, s örömmel veszi, hogy jövőre is hasonló hűséget ígérnek. »Vestrum igitur erit in ea, quam nobis jurastis ac promissistis fide sincere perseverare vestrumque in patriam et in rempublicam christianam vniversam in quam plurima inde commoda redundant, studium hoc inprimis tempore probare.« (Másolat a bécsi udv. kam. lt. Sieb. Urk.).

sítására. Küldött ugyan újabb utasítást a követeknek ¹⁾, de nem pénzt vagy hadakat s még Maximiliánnak leküldetését is, mely legalább elvileg már korábban eldöntöttnek látszott, csak az utóbbi időben kezdték komolyabban és tüzetesebben tárgyalásba venni ²⁾).

Ez alatt a biztosok, a mennyire a viszonyok engedték, rendezni igyekeztek Erdély közigazgatási, pénzügyi és törvénykezési viszonyait, lehetőleg az ország alkotmányának figyelembe vételével. Szabályozták az árszabásokat, tekintettel a fogyasztók, főként a katonaság szükségleteire, gondoskodtak a kincstári jövedelmek behajtásáról, felfüggesztvén Zsigmond törvénytelen adományozásait. De bár ez intézkedések ³⁾ majd mindenike az országgyűlés hatáskörébe tartozott s az máj. 21-én össze is ült, de egyet sem terjesztettek azok közül elébe. Egyetlen tárgya volt annak, hogy a biztosok tizenkét ezer forintot kértek kölcsön a szászoktól, melyet aztán ezek a censusból törlesztettek ⁴⁾).

E pénzre nagy szükségük volt, mert sem Prágából nem érkezett, sem az ország jövedelmeiből, melyeket Zsigmond meglehetősen elprédált s a rendkívül sok kiváltságolás által nagyon leszállítva, nem folyt be annyi, mennyivel a szükséges kiadásokat fedezhették volna. Csak a váradi őrségnek több mint 23 ezer forinttal, az 1595—7-iki zsolddal tartozott a

---

¹⁾ Maximilián főherceg Bécs 1598. márcz. 21. írja, hogy Prágából márcz. 16-án visszatérvén, Rabuss Györgyöt ő felsége második instructiójával az erdélyi követekhez útnak akarta indítani. De Rabuss megbetegedvén, most »per proprium hunc veredarium« küldi azt, s ő felsége további szándokairól Rabuss által fogja őket értesíteni, kiről reméli, hogy nemsokára felgyógyuland. (Eredeti a bécsi udv. kam. lt. Siebenb. Urk.).

²⁾ Az udv. kamara ápr. 27-iki felterjesztésében azt ajánlja Rudolfnak, hogy Miksa főherceg mellé a küszöbön álló hadjárat alkalmából hű német és magyar tanácsosokat adjanak s a főherceget csapatokkal és szükséges pénzzel lássák el. (Fogalm. ugyanott).

³⁾ Szamosközy II. 71., 72. ll.

⁴⁾ A Trausch-féle krónika I. k. 137. l. »Die 21. Maji. Praeter expectationem comitia nova instituuntur sed nihil agitur aliud, quam quod commissarii petunt mutuo a Saxonibus 12,000 fl. quam pecuniam dederunt quidem, sed defalcarunt de censu.

kincstár ¹⁾ s e vár jó karban tartása szemben a török háborúval a legmellőzhetlenebb védelmi eszközök egyike volt. S épen ezért Náprágyt és Keresztúry Kristófot küldték oda rendezni az őrséggel a dolgot. A vár parancsnoka Király György volt, valóban pedig Bocskay, ki az egész környéket a körülötte levő Kereki, Szentjób, Székelyhida, Kismárja, Micske, Sólyomkő várakat s Paczal vidéket dézsmájával, adójával és jövedelmével bírta. A biztosok épen ezen napokban kaptak jelentést követeleiktől a feltételekről, melyek alatt a katonaság hajlamot mutatott a várban maradni ²⁾, s melyek természetesen sokba kerültek s végre is csak néhány heti haladékot tudtak náluk kieszközölni ³⁾, mialatt a biztosok csakugyan előállíták a hátralék zsoldot s Toldy István tanácsurat azok kifizetésére küldék.

¹⁾ A biztosok jul. 4-iki jelentése Bécsben államlt.

²⁾ Náprágy és Keresztúry 1598. máj. 17-ről jelentést tesznek a biztosoknak, hogy őket Váradon tisztességesen fogadták ; de a katolikusok ellen a gyűlölet igen nagy. A katonaság becsülettel kihallgatást kérvén, a következő három pontot tűzte ki : 1. Ha ő felsége nem fizeti ki Zsigmond fejedelemnek nálok levő adósságait, ők semmi esetre sem lesznek ő felsége stipendiariusai. 2. Mivel mindenféleképpen nagy a fogyasztás, a szokott stipendium az új fejedelem által emeltessék föl. 3. Tertio : ab hac hora nolle esse sub vinculo suae mttis, neque sub imperio capitanei, neque velle ut in posterum capitaneus ipsis in quacunque necessitate amplius imperet, cum protestatione omnes acclamarunt. Nekünk immár ez órától fogva kapitány uram ne parancsoljon. Hoc excepto quod fidelitatem cum caeteris nobilibus ut nobiles regni seruare vellent. Quin et capitaneus quam cogitationem habeat, nescimus, ille etiam semper protestatur, se omnino exire neque amplius officium capitaneatus velle sustinere. Insinuat imprudenter rebellionis periculum. Egyebekről szóval izenek. Fölemlíti még a püspök, hodie in arc concionem et sacrum sicut et heri habuimus sine signo campanae, que sub poena capitis ne moveretur vicecastellano per capitaneum iniunctum fuit. (Náprágy írása a bécsi áll.-ltár. Hungarica).

³⁾ Ugyanazok máj. 18-iki jelentésekben írják : »Nihil profecimus apud Varadienses, hodie se resolverunt et rationes factorum suorum ex libello publice legerunt, nobis hodie aut cras mane easdem sub sigillo tradituri. Sedavimus tamen illos et ad quindecim dies sub vexillo suae Maiestatis capitaneo parere ut milites coëgimus. Ne etiam catholicis vis inferatur, serio autoritate suae C. M. et Serenissimae admonuimus. Res Varadiensis seria est et non iocosa« stb.

Nagyobb és kényesebb ügy volt a Mihály vajdával fennforgó — nemcsak ez ország fontosságáért, hanem a moldvai és lengyel viszonyok tekintetbe vételénél fogva is. Mihály már eddigelé is meg akarta indítani az actiót Moldva elfoglalására s miután a Pezennel való találkozást oly ügyesen kikerülte s szavát csak annyiban kötötte le, hogy ő a keresztények ügyétől nem fog elszakadni, épen nem volt valószínűtlen, hogy szövetségét nem fogja olcsón eladni. Mert akkor, midőn Jeremiás a moldvai vajda minden ellenkező ígérete és fogadása dacára ¹⁾ határozottan a lengyelekkel tartott ²⁾, ezek pedig készeknek mutatkoztak mindent elkövetni, nehogy egykori praetendensük: Miksa főherczeg mint Felső-Magyarország és Erdély helytartója szomszédságukba jöjjön ³⁾, nem tetszhetett valószínűtlennek, hogy Mihály nem fogja felhasználatlanul elszalasztani e kedvező alkalmat hatalma növelésére. De oly körülmények közt, midőn a moldvai lengyel barátság már is fenyegető állást foglalt el, midőn a tatár khánnal Zsigmond által kezdett s sikerrel biztató alkudozások ingadozni kezdetek, valamint a Bulgária fellázítására tett lépések sikere Havasalfölde megmaradásától függöttek, kétszeres fontossággal bírt Mihály vajdával gyorsan és jól végezni. Elhatározták tehát siettetni útjukat ⁴⁾, s máj. 28-án Fehérvárról megindultak.

Útközből Brassó jun. 3-ról még egyszer figyelmeztették Rudolfot a késedelemből származható veszélyekre. Nem kapják a váltókat — írák — s nincs pénzük: nem tudják fizetni a katonákat, annál kevésbbé újakat fogadni. Pedig a tatárokat csak pénzzel nyerhetik meg s Mihályt az elhagyottság érzete vagy a török karjaiba kergeti, vagy bújdosásra kényszeríti.

¹⁾ Jeremiás vajdának 1598. máj. 23-án a biztosokhoz és Rudolfhoz írt levele Szucsavából. Bécsben a titkos levéltárban.

²⁾ »Az mi urunk fölötté igen szánja ő felségét az erdélyi fejedelmet« írja egy bojárja Sennyeinek (a titkos ltban) Szucsava máj. 25-ről.

³⁾ Sennyei Pongrácznak 1598. jun. 1-ei levele a biztosokhoz u. o.

⁴⁾ Szuhay máj. 26-ról ismételve sürgette Maximilián bejövetelét s pénzküldését, miután a katonaság is széled a fizetetlenség miatt. Panaszodik e levelében az arany- és ezüstbányák rossz állapotáról is, melyek a bérlők Murald »perfidiaja« és Herberstein »paupertas«-a miatt elvesznek.

Aztán Miksa jövetelében sem bíznak az emberek, s azt mondják: Jósikának van igaza, ki megjósolá, hogy a főherczeg megijedt és soha sem fog lejőni ¹⁾. Ez volt a biztosok első olyan levele, mely a láthatáron felhőket jelzett s épen azért a tatároláh szövetekezésre nagy súlyt fektetett.

Mihályt — ki máj. 16-ról sürgette a biztosokat, hogy a zsoldosok számára küldjenek pénzt, mert különben a hadak elszélednek ²⁾ — megnyugtatta a biztosok jövetelének híre, s kívánatukhoz képest Tergovistyére ment ³⁾ bevárandó őket. Jun. elején érkeztek meg oda ezek Kornis Gáspár és Sennye Pongrácz társaságában s ott találták a tatár khán követét Haszán agát is, ki tulajdonkép Zsigmondhoz volt küldve, hogy a Bernárdffy által kezdett alkudozásokat ⁴⁾ végrehajtsa. A khán hajlandó volt az erdélyiekkel s általán a keresztyénekkal szövetekezni a porta ellen, mely székétől megfosztással fenyegette őt s Haszán agával a biztosok meg is kezdték a tárgyalásokat. Egyidőben folytatták Mihálylyal is, s tulajdonkép ez volt a fő, melytől a másik sikere függött. Tergovistye mellett szent Mihály kolostorában több napon át tartott az alkudozás. Mihály keserűen panaszkodott Zsigmond s az erdélyiek ellen, kik őtet szabadságától fosztották meg ⁵⁾, s általán egész törekvése a Zsigmonddal kötött hűbérpontok enyhítésére volt irányozva, melyek neki nemcsak hogy semmi önállóságot sem engedtek, hanem ellenkezőleg egyszerű helytartóvá tették. S ez sikerült is: a helytartók a Zsigmonddal kötött pontok ⁶⁾ legtöbb részét feladták, névszerint azokat, melyek Havasalföldét feltétlenül Erdély fenhatósága alá rendelék s a vajdát

¹⁾ L. Törvények és Irományok XX.

²⁾ Mihály vajdának máj. 16-iki levele a biztosokhoz, mely egészen magyar nyelven van írva, Bécsben az államlevéltárban, a Hung. osztálya.

³⁾ Ugyanannak magyar nyelven írt levele a biztosokhoz Tergovistye jun. 1-éről u. ott. »Vigan és nagy szeretettel várjuk nagyságtokat, hozza is Isten nagyságtokat jó egészséggben.

⁴⁾ Bernardffynak rendkívül érdekes jelentései és levelei 1598. ápr. 3. Takusin (Moldva) 21., Görgicze máj. 21., 22., 23., ugyanott jun. 1. Tergovistye megvannak az államlevéltárban Bécsben (a Hung. osztálya).

⁵⁾ A biztosok jelentései ezen időből a titkos levéltárban Bécsben s Mihály levelei igen érdekes világot vetnek e viszonyokra.

⁶⁾ L. az Orsz. Em. III. k. 550. s 551. ll.

minden felségjogtól megfoszták. Az új pontok Oláhországot Magyarország hűbérévé tették, s a császár pártfogása alá adták, de Mihálynak örökös vajdasága alatt, ki ezért tehetősége szerint tartozott a törökök ellen harcolni s a császárnak évenként ajándékot adni, ki viszont évenként ötezer harczost, vagy annak megfelelő zsoldot ad neki s szükség szerint azonkívül még más ötezeret. Efelett birtokába bocsát Magyarországon vagy Erdélyben egy uradalmat. A szerződés Moldvának szabad kereskedést és szabad vallásgyakorlatot s az érdemes bojároknak a császár részéről kegyelmet biztosított ¹⁾. Ennek alapján a hódolati esküt ugyanazon Miklós-kolostorban jun. 9-én letették Mihály ²⁾ s a legfőbb bojárok, és a biztosok is kiállították a szerződési pontok szövegét ³⁾.

Valamint Mihály Zsigmond ellen, Ghazi Giráj a törökök ellen panaszkodott. Megmutatta Bernárdffynak és Rácznak a sebhelyeket nyakán és lábán a szultán lánczainak nyomait, s késznek nyilatkozott ezek előtt szövetekezni a keresztyénekkel, ha ezek némi pénzösszeget adnának neki, melyekkel országában védelmi pontokul várakat építhetne. A következő utasításának nyilvános pontja volt, megkérni a khánt közbejárásra a portán, hogy Temesvár és Gyula visszaadásával a Dunát tegyék Erdély határává, a titkos pont volt: létre hozni vele a keresztyének szövetségét ⁴⁾. Szuhayék ott fogták fel a dolgot, hol Bernárdffyék elhagyták s Haszán

¹⁾ Ezen pontok Istvánffy fogalmazásában maradtak fenn a titkos levéltárban Bécsben, s lényegesen eltérnek a históriájában közlött pontoktól. A diplomata-író nem mondott el mindent s nem mindent úgy mondott el, mint volt. Általában jelentései végtelenül becsesebbek, szebbek, érdekesebbek históriájánál, s a bizottság egész erdélyi és havasalföldi működése másként áll előttünk, úgy mint azt a császárnak elbeszélte, mint a közönségnek leírta.

²⁾ »Ego Michael partium Regni Hungariae Transalpinarum vajvoda Sacratissimae caesareae et regiae majestatis consiliarius juro per Deum virum« . . . stb. hangozott az eskü bevezetése.

³⁾ Mindkét eskünek purum példánya, valamint a biztosok diplomájának Istvánffy által készített szövege megvan Bécsben a titkos ltban a Hung. közt.

⁴⁾ Bernárdffynak ápr. 3. és jun. 1. közt kelt 11. jelentése a titkos levéltárban.

agával ez alapon folytatták a tárgyalásokat a monostor kertjében. Csakhamar meggyőződtek, hogy pénzadományyal legalább annyit el fognak érni, hogy a khán ez évben nem induland meg a keresztények ellen, s e célra Mihály közbenjárásával Brassóban szereztek tizezer arany kölcsönt, s minthogy Bernárdffy még Tergovistyre nem érkezett meg, Pozsonyi Jánost és Rác Györgyöt jelölték ki követeknek, kik Haszán agával Krimbe menjenek ¹⁾. Jun. 11-én Mihály nagy ebédet adott, melyhez borokat a biztosok szolgáltatottak. Az ebéd vig volt, a tatároknak megnyílt a szívük: »mért harcolnának a tatárok a magyarok ellen, mikor mindketten rokonok s a scythák nemzetségéből származnak?« mondá a khán követe a magyar-tatár-oláh szövetkezésnek e lakomáján, s a biztosok a legjobb és legszebb remények közt indultak vissza ²⁾.

+ Reményeikben ismét csalódtak. Rudolf kinevezte ugyan végre Maximiliánt Erdély kormányzójává ³⁾ s híven az udvari kamara tanácsához ⁴⁾, Bastát rendelé adlatúsává, de pénzt annyi sürgetés után sem adott rendelkezésére, Maximilián pedig a lengyelországi praetendenssége alkalmával szerzett tapasztalatokon okúlva, kijelenté, hogy pénz nélkül egy lépést sem fog tenni, practicáljanak Erdélyben amint tetszik — mert ha még addig is, míg künn van így bánnak vele, mit várhat akkor, ha már benn lesz? ⁵⁾. E határozott szó hatott:

¹⁾ Istvánffy levele jun. 10-ről Pezzenhez a titkos ltárban. Ugyanez napról a Pozsonyinak s Rácznak adott utasítás u. o.

²⁾ A biztosok levele jun. 12-ről a császárhoz és Rumpfhoz a titkos levéltárban.

³⁾ Maximilián Bécsből máj. 22-ről írja a biztosoknak, hogy ő van kijelölve Erdély kormányzójává s csak az útra szükséges dolgok beszerzése miatt késedelmez, de reméli, hogy János nap körül Erdélyben lesz. Eredeti a bécsi udv. kamarai ltban. Sieb. Urk.

⁴⁾ Az udv. kamara ápr. 27-én tett jelentésében azt ajánlja a császárnak, hogy a küszöbön álló erdélyi hadjárat alkalmából hű német és magyar tanácsosokat adjanak Miksa mellé, s ezeket csapatokkal és pénzzel jól lássák el. Fogalmazvány u. o.

⁵⁾ Miksa ezen rendkívül érdekes s jun. 3-án Bécs-Újhelyen kelt levelét kiadta Kemény J. Új Magyar Muzeum 1855. I. 507.

Rudolf végre még is tett annyit, hogy a biztosokat a pénzzel útnak indítá ¹⁾).

Ezeknek pedig valóban nehezen sikerült a kedélyeket megnyugtadni, melyeket Maximilián távolléte, a bizonytalan-ság érzete támasztott mindenfelé. Jun. végén összegyűjték a tanácsurakat Fehérvárra, hogy a provisorium megszüntetését ők is sürgessék. Jun. 28-án tartottak ülést s abból Pernyeszy Gábor által két felterjesztést küldtek Rudolffhoz: egyikben áradozó hűségi nyilatkozatokkal kérték a császárt — válaszul ennek hozzájuk intézett leveleire, — hogy az őket gyanúsító vádaknak hitelt ne adjanak s a másokban Maximilián beküldését sürgették ²⁾. És sürgették maguk a biztosok is: most még, írák, minden csendes, de a törökök készülődnek, Bulgáriában nagy hadjuk van s Szetercsi Memhet is Nándor-Fehérvárnál derék erő felett rendelkezik ³⁾, ezenkívül minden arra mutat, hogy a temesi szándakságból még a főhadak megindulása előtt támadást intéznek Lippa vagy Csanád ellen ⁴⁾. E támadás csakugyan megtörtént ez utóbbi vár ellen. Azonban Szolimán a temesvári pasa nem boldogulván az ostrom-

---

¹⁾ Rudolf Prága jun. 18-iki levele a biztosokhoz. Jan. 3-iki leve-
lükre — írja — nincs más válasza: »quam nos urgere ut ser. frater noster
Maximilianus in Transilvaniam festinet in dies sese in viam daturus.
Interea quod hactenus sedulo facitis omni solertia et sollicitudine aduigi-
labitis, ne adversa hostium siue factiosorum hominum machinationes
praeualeant optimisque nostris consilijs obicem opponant. Quid quid
vero etiam nunciorum de Turcis Tartaricis, aut alijs habueritis nobis
diligenter mittetis.« A postscriptumban írja: »Literas nostras superiori-
bus ad vos diebus scriptas remorata fuit collybi siue cambij difficultas
dum variis expeditionis bellicae jam maturandae expensis destringimur.
Illa vero modo superata uel collibi literas vel ipsam per mercatores pecu-
niam accepturi estis. Si deinde pro emergentibus periculis aliquam mili-
tum manum necessariam etiam ante ser. fratris nostri archiducis Maxi-
miliani aduentum videritis, ut ea ex superiore Hungaria, ubi a vobis
postulata fuerit, illico mittatur, iussione nostra curauimus. Exiguam
itaque ser. fratris nostri moram, qui et pecunia et milite instructus ad-
modum breui certo ueniat, ut istic excusatis, cupimus. Eredetiye Bécsben
az udv. kam. ltban. Sieb. Urk.

²⁾ L. Törvények és Irományok XXI.

³⁾ L. Törvények és Irományok XXII.

⁴⁾ L. Törvények és Irományok XXIII.

lással, jul. 6-án Lugos ellen fordult s más nap hajnalban már alatta állt sergével. Barcsay Andrást a bánt készen találta, s ezt egy üdöklő csatában szaladásra kényszeríté ¹⁾. De a mozgalom, Mihály vajdának értesítései, hogy a török erő feltűnően gyűlekszik, ösztönzék a biztosokat Herberstein Györgyöt követül küldeni Maximiliánhoz, hogy siettesse bejövetelét, s midőn a főherczeg még is késett, újabban Melith Pált küldé hozzá hasonló megbízatással ²⁾.

Melith Tapolcsánnál találta a főherczeget, ki ez alkalomra felvette a magyar öltözetet ³⁾. Titkárja Rabuss időközben már küldött tudósítást a biztosoknak útban létéről. S most Mária Krisztierna is hozzáfogott az úti készülődésekhez Erdély elhagyására. A biztosok már hosszabb idő óta tárgyalták gróf Thurnnal, hogy mennyi úti-költséget adjanak a főherczegasszonynak, most már végre megalkudtak nyolcz-ezer aranyban s azt aug. 18-án ki is fizették ⁴⁾. A főherczegasszony nyomon elindult Kolosvárra.

VI.

Egy főrangú erdélyi évkönyvíró, Gyulafi Lestyán, kinek állásánál fogva módjában volt jól megismerhetni kortársait, írva hagyta Báthory Zsigmondról, hogy holdkóros volt ⁵⁾. Szeszélyessége, változékonysága, ingatagsága kétségtelenül összefügtek betegségével. Bizonyos lázas nyugtalansággal siet-

¹⁾ Istvánffy Lib. XXXI. Mátyás Bécs jul. 16-ról írt a biztosoknak, melyben közölni, hogy a lugosi diadalról értesítik. Bécsben az udvari kamarai ltban Sieb. Urk.

²⁾ Istvánffy Lib. XXXI. 445-ik l. Mátyás főherczeg Bécs aug. 1-ről köszönetet mond a biztosoknak, hogy az Oláhországban s másutt történetekről tudósíták őtet. Bécsben kam. lt. Sieb. Urk.

³⁾ Weiss naplója 150-ik l.

⁴⁾ »quae quidem pecunia ad iter nostrum per Germaniam conficiendum administratur« mondja a főherczegasszony nyugtájában, melynek Fehérvárt aug. 18-án kelt eredeti példánya megvan az udv. kam. ltban Bécsben.

⁵⁾ »mely eszének megfogyatkozása miatt mindent így cselekedett praesertim in interluniis.« A Kulcsár-féle Krónika 87-ik l.

tette lemondásának végrehajtását, egész kedve telt benne, hogy amint ez megtörtént, a kerten keresztül egy mellékajtón észrevétlenül, egyetlen kocsin, csak egy vén gondnoktól s egy gyerektől kísérve vonult Kisfaludra, s ki még alig néhány óra előtt ura volt az országnak, a Kovachoczy-féle nyári lakban most mint egy magános nemes vonta meg magát. Ide nem követte az olasz komédiások, énekesek, bohócok serege, melyekkel udvara el volt árasztva. Elfásult lelkének jól esett a néma csend, s ez ellentét legalább az újdonság ingerével bírt előtte.

De nem sokáig. Ha már a prágai szerződés megkötése után, a mint a végrehajtás nem következett be azonnal, régi korlátnokával Jósikával conspirált, hogy ez módot tartson fenn neki a visszatérhetésre ¹⁾, Kisfaludon az új korlátnokkal Náprágyval is tett kísérletet arra, hogy számára valami út maradjon nyitva, melyen át visszajöhessen székébe, ha Sléziában nem érezné magát jól. Zsigmond lemondási okmányából Náprágy néhány igen lényeges pontot és záradékot, többi közt azt, mely az ő egyházi rendbelépéséről szól, egész véletlenül kifeledett s a példányt is egész véletlenül összepiszkolta. Ezt a dolgot mégis valahogy rendbe hozták: de azután elindulását késlelteté. Lemondása napjától apr. 10-től egész 16-ig Kisfaludon tartózkodott s azután is lassan haladt. Utját Kolosvárnak vette, hova az új korlátnok Náprágy is elkísérte. Felindulása itt már kitört, s ez jele volt a késő megbánásnak: könyvek közt vett búcsút e város polgáraitól. Mit beszéltek ez útban együtt, csak az általános sajnálkozás határai közt maradtak-e, vagy jött létre valami egyetértés bizonyos eshetőségekre, azt a titok homálya fedi, de tény az, hogy Náprágy azután is, hogy visszatért Fehérvárra, a Zsigmond pecsétjét senkinek, sem a biztosoknak, sőt magának a fejedelemasszonynak sem adta ki kezéből ²⁾.

Zsigmond Nagy-Károlyban találkozott Carrilloval s útját együtt folytatta vele Bécsig. A gyóntató mégis megnyugtatta háborgó kedélyét. A bibornoki süveg elnyerésének

¹⁾ L. Szuhaynak márcz. 24-iki levelét.

²⁾ Istvánffy oct. 14-iki jelentése.

közel reménye ingerrel bírt rá, a szíves és tiszteletteljes fogadtatás, melylyel útjában mindenütt találkozott, jól esett neki. Máj. 20-án ért Bécsbe, hol a császár testvérei Mátyás és Maximilián főherczegek rokoni melegséggel szoríták keblükre. Egész nyugodtan mondá, hogy nem hijában vetette bizodalmát a felséges ausztriai házba. Még egy kirándulást tett onnan az újonnan visszafoglalt Győrbe s néhány napot Pozsonyban időzött, máj. 29-ről intő levelet küldvén Mátyás főherczeghez, hogy ne késleltessék Maximiliánnak Erdélybe menetelét, mert csak ezzel lehetend ez országot megnyugtatni ¹⁾. Maga Brünnen át folytatta útját a herczegségekbe, melyek jun. 3-án adattak át neki.

Hanem ezzel vége is volt a jó napoknak s a fehérvári palota fényéhez, kényelméhez szokott férfiú rosztul kezdte magát érezni, az oppelni herczegek szűk és rozszant kastélyában ²⁾, melynél, mint egy szász krónikás mondja, a fehérvári istállók is különbek, és eme két herczegségben, melyeknél Erdély két széke is nagyobb volt ³⁾. Kis udvarral, alig néhány inassal jött ide, eme hegyes és zordon vidékre, melynek szűkre mért jövedelméből valóban nem is tudta volna fizetni a fehérvári cathedrale olasz énekeseit és zenészeit, az udvar olasz bohóczait, komédiásait, szemfényvesztőit, a konyha olasz czukrásait, szakácsait s sajtosait, s a park olasz kertészeit. De hiányzott a fehérvári környezet is — ama víg és jókedvű kegyenczek és udvaroncok, kik megoszták ünnepélyeit, ama komoly tanácsurak, kik »ez olasz udvarló házban« (salon-ban) a magyar pompát képviselték és a két Alfonz, a cerviai püspök és nuntius, s az egyszerű jezsuita, kik ha nem hizelegtek is gyengeségeinek, de elnézők voltak. Aztán lassanként a magával hozott pénz elfogyott, köteles évdíjának első részletét sem kapta meg, a pápa s a spanyol király részéről kilátásba helyezett összegek sem jöttek kezébe, nem utalványozták a váltó-

¹⁾ Zsigmond és Carrillo máj. 29-iki levele a titkos ltban Bécsben. V. ö. a Carrillo Dipl. Működése végén közlött levelekkel.

²⁾ »Sed neque honorificam residentiam habuisset.« Mihály vajda nov. 21-iki instructiója a titkos ltban Bécsben.

³⁾ A Trausch-féle Krónika I. k. 134-ik l.

kat ¹⁾. Hiába sürgette azok megküldését, hiában járt e célból Prágában Carrillo is — egy havi ott mulatás után üres kézzel tért haza ²⁾. S a mi még háborgó kedélyét megnyugtatóni képes lett volna: a bibornoki süveg — daczára, hogy a császár megtette az első lépéseket ³⁾ — mindig késett, e helyett azt a hírt vette Prágából »ő felsége tanácsi közül, hogy immár fogságára tractálnak.« »Mely fogságunk felől való hírt — írta utóbb maga Zsigmond, senki siralom és álmélkodás nélkül nem hallhatott« ⁴⁾. Nem csoda, ha az Erdélyből kapott levelek és értesítések fölkelték benne a vágyat hazatérni.

Mert a hangulat Erdélyben is nagy fordulatot vett. Kétségtelenül éles belátású, értelmes, higgadt, jó indulatú emberek voltak a biztosok, kik egész lélekkel azon igyekeztek, hogy nehéz feladatukat megoldják. S meg is tették a mit maguk jónak és czélszerűnek hittek. Kifizették a katonák zsoldjait, jó karba hozták a végvárat, megvédték az ország határait s fentarták a békét a lengyel és moldvai fenyegetések, töröktatár készülődések daczára, sőt ez utóbbival megkezdték, az oláhval pedig befejezték a szövetekezési alkudozásokat. Böven osztogatták az adományozásokat, rendkívül udvariasak voltak a tanácsosok iránt s mikor nagy ritkán, ebédeket adtak, az asztalfőre ültették őket. Még a visszaéléseket se bántották s habár az ország közvéleményének támogatására e részben bizton számíthattak volna, nem léptek fel a zászlós uradalmak ellen, (Görgény: Bocskay, Gyalu: a cancellár és Fogaras: a fejedelem-asszony kezein volt mint ilyen), melyek nemcsak hogy adót, katonát, élelmet nem szolgáltattak, hanem határaikon belől a gonosztevők kergetése ellen is biztosítva voltak. Szóval nagy gondjuk volt rá, hogy semmi érdeket se sértsenek meg ⁵⁾ s három hónapi kormányzás után mégis oda jutottak, hogy midőn Zsigmond visszatéréséről az első hírek kezdtek szárnyalni, egy száz évkönyvíró egész kitörő örömmel ekkép kiáltott fel:

¹⁾ Mihály fennebbi instructiójában mondja.

²⁾ Báthory Zs. által 1599-ben Bocskaynak és Náprágnak adott utasítás.

³⁾ Londoni Magyar Okmánytár 206—11-ik ll.

⁴⁾ A fennidézett utasításban.

⁵⁾ Istvánffy oct. 14-iki levele.

»quod ut verum sit, faxit Deus clementissimus ut a Germanorum rapacitate liberemur« ¹⁾).

A dolognak egyszerű oka volt: a biztosok mindig úgy viselték magokat, mint idegenek egy meghódított tartományban. Nem tudták elleplezni kormányzásukban az önkényt s leereszkedésükben a gőgöt. Nem volt bizodalruk az egyénekben s megsértették a hatalmasak érdekeit. A cancellár csakhamar észrevette, hogy háttérbe van szorítva, csak a címet viseli, de hatásköre távolról sem az, a mi a régi cancellároké volt ²⁾. Bocskay, kinek ezzel együtt legtöbb érdeme volt, hogy Zsigmond lemondása ily simán folyt le, egy szép reggel görgényi várában arra ébredt, hogy az ország kapitányságát Kornisnak adták ³⁾. A tanácsurak felváltva voltak a biztosoknál, de mindenikök tapasztalá, hogy azért hallgatják ki őket, hogy tanácsukat ne kövessék. Az ispánokat s előkelő nemesekeket is, kik az udvarnál kötelességszerűleg megfordultak, azzal a hideg udvariassággal fogadták a biztosok, mely bennök az elutasítás gondolatát kelté fel. Országszerte beszéltek Szuhaynak egy nyilatkozatát, mely ha valószínűleg nem is volt úgy elmondva, de jellemző, hogy mindenki elhitte: neki, mondta volna ő egy alkalommal, már 14 éves korában is volt annyi esze, mint az egész erdélyi tanácsnak ⁴⁾.

Ilyen módon minden jó akarat és buzgalom daczára, népszerűtlenné lett a kormány. Maximilián főherczeg kora bejövetele talán elfordíthatta volna a keletkező vihart: de mennél tovább haladt az, annál inkább kezdtek emlékezni Jósika jóslatára, hogy soha sem fog az megtörténni. De ha nem Maximilián álland Erdély élén, ez ország csak provincia lesz — vonták le ebből a következtetést, már pedig alig volt Erdélyben valaki, a ki ez állapotot őszintén óhajtotta volna.

Azt pedig mindenki belátta, hogy a provisoriumot csak egy módon lehet megbuktatni, a Zsigmond visszahívása által.

¹⁾ A Trausch-féle Krónika.

²⁾ L. Istvánffy okt. 14-iki levelét.

³⁾ L. Huszár Péter vallomását a Mihály vajda által eszközölt vallomások közt.

⁴⁾ Vitéz Miklós vallomása u. o.

A közlekedés vele nem járt sok nehézséggel. Új herczegsége határos volt Lengyelországgal s ez országon és Moldván át könnyű volt az érintkezés vele. A biztosok értesültek is, hogy Bocskay és Náprágy titkos összejöveteleket tartanak, vettek valamit észre, hogy Zsigmonddal érintkeznek ¹⁾, sőt figyelmeztetést is kaptak, hogy ez Erdélybe haza készül, azonban mindennek nem tulajdonítottak komolyabb alapot, valamint azon rólok keringő hírt is csak megmosolyogták, hogy ők Bocskayt el akarják láb alól tenni. Azonkívül, hogy jeler téseikben futólagos említést tettek e hírekről, semmi erélyesebb rendszabályhoz nem mertek nyúlni s egészen megkönnyebbültek, midőn végre hírt vettek Maximilián megindulásáról.

Épen ez időben a török háboru előkészületeivel voltak elfoglalva. Az ezek által szorongatott Csanád fölmentésére akartak sietni, intézkedtek, hogy Mihály vajda nélkülözhető hadával hozzájuk csatlakozzék s Erdély haderejét, a huszadnépet Szász-Sebesre táborba összehívták. A tábor már össze volt gyűlve, midőn megjött a hír Maximilián megindulásáról s a biztosok azonnal intézkedtek, hogy Mária Krisztierna visszatérjen hazájába. Aug. 18-án kelt útra Kolosvár felé, kísérve főudvarmestere Keresztury Kristóf, gróf Thurn, Náprágy a püspök-korlátnok, Boronkay János s más főurak által. Aug. 21-én délben újabb hírt kaptak Rabuss titkártól és Bejcsy Jánostól, ki Tapolcsányban találkozott a főherczeggel. A biztosok azonnal tanácskozást tartottak a fogadási ünnepélyek és bizottságok megállapítása végett. Megjelentek a gyűlésben a Fejérvártt levő tanács urak: Bocskay, Kornis, Toldy, Bornemisza Boldizsár, Bánffy Gábor, Mindszenty Benedek, továbbá a nemesek közül Kornis Farkas, Sibrik Gáspár, Petki István, az ispánok közül Teke Vitéz s többen. Határozatba ment, hogy Kornis Farkas és Sibrik Kassáig s Bocskay 500 lovassal és néhány száz gyaloggal Tasnád felé az ország határáig menjenek elibe.

De nem indultak el: virradóra már megváltozott a világ Fehérvártt.

---

¹⁾ Bethlen Farkas közli Bocskaynak Zsigmondhoz ez időben írott levelét.

Minden arra mutat, hogy Oppeln és Görgény közt voltak levélváltások, hogy Zsigmond csak a kedvező perczet várta, hogy elillanhasson herczegségéből. De Prágában ólomlábakon járt az ügyek elintézése. A mily lassan szerelték fel Maximiliánt pénzzel, haddal, hogy megindúlhasson, épen oly lassan intézkedtek Zsigmond panaszai orvoslására. Végre csakugyan utalványozták a pénzt, mit neki áprilisban kellett volna fizetni, jelöltek ki számára új uradalmakat a két herczegség felett és tisztességes lakást ¹⁾. De mielőtt Zsigmond ezekről hírt vett volna, már menekült Sléziából. Egy szép napon vadászni ment egész kíséretével, mely tiszteleti őrségül volt mellé rendelve. Egész napot kihúzza vadászással s egy alkalmas perczben megsarkantyúzza lovát s eltűnt kísérői szeme elől. Lengyelországba ment, hová a tervébe beavatott Macsédy Benő s egy másik inasa követte ²⁾. Onnan álöltönyben, álnév alatt Erdélybe folytatta útját s midőn Somlyóra ért, Macsédyt előre küldé, maga pedig utána ment Kolosvárra ³⁾.

A véletlen műve volt-e, hogy menekülése összeesett a Maximilián elindulásával, vagy úgy volt kiszámítva, hogy hazaérkezése megelőzze a főherczeg Erdélybe jövetelét? Erre nincs biztos adat: de tény, hogy Macsédy megérkezése nem lepte meg Bocskayt. Kevés idővel azelőtt történt, hogy Görgénybe látogatóba hozzá ment Huszár Péter. Már akkor ki volt hirdetve a szász-sebesi tábor s Kornis Gáspár ki volt annak generálisává nevezve. »No mi hír Fehérvártt?« kérdé Bocskay Huszártól. »Semmi más, felelé ez, mint az, hogy Kornis Gáspár uramnak adták az ország kapitányságát.« Bocskay láthatólag megütközött: »az nem lehet, mondá, nekem mást írnak a comissarius urak. De ha így leszen, az elvégzett gondolatomat véghoz akarom vinni« ⁴⁾. S nyomon Fehérvárra ment.

Ezalatt Macsédy Kolosvárra érkezett s azonnal értesíté Katonayt a birót, ura jöveteléről. Három órával később csütörtökön aug. 20-án estve 8—9 óra közt Zsigmond is megérkezett Kolosvárra álruhában, föl nem ismerve senkitől, másik

¹⁾ Istvánffy nov. 14-iki jelentése.

²⁾ Bethlen Farkas IV. 140-ik l.

³⁾ Nagy Ferencz vallomása.

⁴⁾ Huszár Péter vallomása.

inasától kisérve. Ő is egyenesen a bíró, Katonay Mihály lakására ment, melynek kapuját már zárva találta. Zörgetésére megnyílt az s a mint a bíró fölismerte, örömtől ittasan karjaiba zárta. Még azon estve összehívta a tanácsot. Zsigmond személyesen ment közibök, hosszú panaszban tört ki a császár ellen, ki nem váltá be kötelezettségeit s a biztosok ellen, kik czimerét ágyuiról s palotájáról levakartatták volna, s a tanácsot azonnal föleskette hűségére. De ugyanakkor két követet is (Seres Istvánt és Hosszú Jánost) Zsigmond megérkezésének hírével Fejérvárra a biztosokhoz küldtek ¹⁾. Ez alatt Macsédy a korlátnokhoz ment, vele is tudatta ura megérkezését, s azután nyomon Fehérvárra indult Bocskay felkeresésére. Zsigmond pedig megvacsorálván a bírónál, fölkereste Náprágyt szállásán s késő éjjelig együtt dolgoztak, több mint negyven levelet írván különböző helyekre és legmegbízhatóbb híveihez.

Mária Krisztierna ez időben Kolosvártt volt. Aug. 21-ének reggele volt elindulására kitűzve. Alig pitymallott, midőn a fejedelmi asszony a korlátnok kíséretében, ki a tegnapi nap eseményeiről mit sem szólt neki, a jezsuiták templomába ment — melynek ajtaja még zárva volt. E perczben elébe lépett a bíró Gellényi Imre kíséretében, férje nevében üdvözölte őt, s kihallgatást kért számára. Mélyen megrendült e hírre a sokat szenvedett asszony s a templomban kitörték könnyei. A mint vége lett az isteni tiszteletnek, szállására indult a korlátnoktól kisérve. Némán, szótlanul haladtak egymás mellett, midőn gróf Thurn hozzá csatlakozott. E perczben Náprágy elvált tőlök, most a gróf elmondván, hogy férje már korán reggel nála volt, átadta ennek izenetét és kérelmét, melylyel tőle kihallgatást kért. Hogyan tudta volna azt a türelemhez és szenvedéshez szoktatott nő megtagadni, ki e perczben bizonynyal családjának s a keresztyénségnek ügyét jobban féltette, mint saját érdekét?

Kevés idő múlva Zsigmond oldalán karddal, hóna alatt

---

¹⁾ Nova Trans. a. d. 20. aug. anno 1598. Archiv des Vereines für Sieb. Landeskunde. Régibb folyam II. k. 453-ik l. De utóbb alytalannak bizonyult be a czimerlevakarás. V. ö. Istvánffy levelével. V. ö. Szamosközy II. k. 118-ik l.

buzogánynyal, fényes katonai kísérettől körvezeve ¹⁾), melyet a bíró és Gellényi vezettek, nejéhez ment. A fejedelem-asszony egészen a kapuig elibe jött mosolylyal ajkán, — s a viszontlátás örömevel üdvözölték egymást. Nehány perczig beszélgettek, majd ketten visszavonultak a belső terembe. A férj megváltozott érzelmének zálogául egy 18 ezer aranyra becsült lánczot nyújtott át neki, s a szegény asszony annyi szenvedéstejes év után ekkor élte házasságának első boldog napját. Letette gyászruháját s e percztől fogva ajkán is mosolylyal látták megjelenni.

Zsigmond e napon a piacon beszédet tartott a néphez, mely úgy látszik, ragaszkodással, lelkesedéssal fogadta őt. — Felsorolta ebben visszajövésének okait, szenvedett sérelmeit, ígérte, hogy kibékíti az országot a törökkel, mitől se tartsanak, mondá, mert jó zálogai vannak, a biztosok. Azután hívatta a korlátnokot és Kereszturyt, hogy esküdjenek hűséget neki. Egyik sem akarta addig tenni ezt — bár e pontig mindkettő segített neki — míg ügye el nem dől addig, s erre mindkettő őrizet alá vetette ²⁾).

Melith Pál a fejedelem-asszony fedezetére adott s 300 emberből álló csapatnak kapitánya neszét vette a városban történeteknek, s minthogy azt hitte, hogy asszonya veszélyben forog, segélyére akart sietni. De a város kapui már be voltak zárva, s midőn fenyegetésére, hogy a külvárosokat felgyújtja, a dolgok valódi állását közölte vele a bíró, s asszonya is kijelenté, hogy szolgálatával nem akar élni, egy futárt indított előre a biztosokhoz s maga is visszafordult Fejérvárra.

Zsigmondnak kétségtelenül legnagyobb szerencséje volt kibékülése Mária Krisztiernával, ki tényleg helytartó volt, s kivel most közösen állt az uralom élére. Az első levél, mit együtt írtak, s mint fejedelmek mindketten aláírtak, a biztosokhoz volt intézve: menedéklevél, követük Rácz István számára, ki szóbeli izenetet visz nekik ³⁾). S ugyanakkor meghívták

¹⁾ Az Archiv régi folyamában II. k. 453-ik l. közölt »nova transylvanica.«

²⁾ Ugyanott. Istvánffy i. levelében ezt az egész elfogatást csak színnek tartja. Szerinte összejátszottak a fejedelemmel.

³⁾ Közölve Carrillo Alfouz Dipl. működésében a 140-ik l.

bízalmasabb embereiket Kolosvárra értekezletre ¹⁾): kik, úgy hívék, nyugodtabban fognak eljöni, együtt látva e két nevet, mert ez garantiául szolgál, hogy nem lázadásra hívatnak fel, s hogy a kibékülés a római császárral nehézség nélkül véghez menend.

Ez alatt pedig a szász-sebési táborban és Fejérvártt valóságos forradalom ment véghez. Ugy látszik, Lázáry a testőrség kapitánya volt az első Fejérvárt, kinek tudomására jutott Zsigmond beérkezése. Őt Macsédý értesíté aug. 21-én alkonnyatkor ²⁾) s még azon éjjel kimentek a táborba Bocskayhoz, ki azonnal hozzá látott, hogy a hadakat Zsigmond részére nyerje. A dolog könnyebben ment, mint hitték. Az udvari gyalogok ragaszkodtak Bocskayhoz s ennek szavára azonnal felesküdték. Azután megnyerték a többi hadakat, míg a széke-lyeket Székely Mózes eskette fel ³⁾). A zaj, láрма, fegyvercsörgés jelzé a táborban, hogy valami szokatlan dolog történik, s ez általános rémület hatása alatt lépett be Bocskay a Kornis sátrába, ki erős németesség hírében állt ugyan, de eszénél, tehetségeinél fogva nagy befolyással bírt, s kinek megnyerésére Bocskay sokat adott.

Kornis épen sátrában aludt, mikor Bocskay felköltötte s hirtelen felriadva, alig volt ideje inge fölé vetni mentéjét s kilépni. Bocskay megjelentette a nap hírének neki. »Az istenért, mondá Kornis, gondold meg mit cselekszel, mert ha a Maros általmegy is hátadon, nem mossa le rólad az áruló nevet,« s épen nem mutatott hajlamot kezét adni, hogy Zsigmond pártjára áll. »Lássad, mondá végre Bocskay türelmét vesztve, most mind az élet s mind a halál előtted vagy, akár így, akár úgy, én már ezen általmegyek;« s végre is kénytelen volt Kornis kezét adni ⁴⁾). E percztől fogva ha nem volt is fogoly, de felügyelet alatt állott: egész éjjel át fel voltak nyergelve a lovak, erős őrzérek czirkáltak, s az ágyúk előtt égtek a kánócok.

¹⁾ L. Törv. és Irományok XXIV.

²⁾ »nobis plane insius« írják a biztosok.

³⁾ Istvánffy okt. 14-iki levele.

⁴⁾ Istvánffy idézett levele s Petki István vallomása.

Szulhay és Istvánffy ugyanezen éjjel értesültek Zsigmond bejöveteléről. Az első hírt Melith Pál futárjától vették, s nem kevésbé döbbsentek meg. Egyik bejárójukat Szalay Jánost, azonnal Kornis Gáspárért küldék, — ki, mire ő a táborba ért, már nem volt ura sorsának. Rögön hívták az ott levő kapitányokat Lázáryt és Tury Ferenczet s feleskették a császár hűségére. Ez alatt — aug. 22-ikének kora reggelén — a Fejérvártt levő két soros tanácsúr Toldy és Bodoni is a biztosokhoz jöttek s tanácskozni kezdtek, hogyan lehetne a fenyegető vést elhárítani? Mindenekelőtt szükségesnek tarták Fejérvárt biztosítani s Toldyt azonnal Lázáry után küldék, hogy a város kapuit zárassa be. De ez, ki mint a gyalogok kapitánya, a város kulcsait kezelte, s e perczen egy csapat élén Kálmándy kíséretében a város utczáin járt, már eljöttnek látta az időt, hogy szint valljon, megtagadta a parancs teljesítését. »Majd meglátom, — mondá — mely bestielek teszi be, odaszakad annak a keze« ¹⁾).

A kapunak pedig azért kelle nyitva maradni, hogy Bocskay a múlt éjjel Lázáryval történt megegyezése szerint a megnyert had egy részével bemehessen a székvárosba. Úgy történt. Bocskay magával hozta Kornist s csakhamar Lázáry is hozzájuk csatlakozott. Ezzel a főváros sorsa el volt döntve. Ugyanazzal a gyorsasággal, erélylyel és tapintattal, melylyel a táborban intézte az ügyet, melylyel a tanács- és főurakat: Toldyt, Petky Jánost, Csáky Istvánt, Szentpály Jánost, Teke Ferenczet, Vitéz Miklóst, Harinay Jánost, Alia Farkast, Boronkayt, Nagyot, Sibriket — kik közül egyet riogatással, mást Kornis példája felmutatásával, a legtöbbet biztatással nyert meg — látott hozzá Fejérvár kézhezkerítéséhez. Ki mert volna neki többé ellenállani, midőn hadai benn voltak a fővárosban? Most már igazán ura volt a helyzetnek, úgy mint eddigelé soha: nyugalma és elhatározottsága tették azzá. E percztől fogva sem a székvárosban, sem a táborban nem volt egy ember sem, kire a biztosok támaszkodhattak volna. A föld már meg volt ingatva lábok alatt.

Bocskay most fölkereste őket. Egy levelet hozott Macsédy

¹⁾ Tholdy és Lencsés vallomása.

Benedek — mondá — Kolosvárról a fejedelemtől, s én fel vagyok kérve, hogy jelen legyek az átadásnál. Azonnal behívták Macsédyt — de alig bonták fel a biztosok Zsigmond levelét, midőn észrevették, hogy az nemcsak nekik szól, hanem a tanácsuraknak s az összes rendeknek. Körülvéve fegyverséktől, s elhagyatva mindenkitől, mit tehettek egyebet? időhaldékot kértek. Azonnal lázas tevékenységgel munkához fogtak. Küldtek a tanácsurakért, hogy tüstént jöjjenek. Írtak még néhány főúrnak, a szászoknak, Bornemisza Boldizsárnak, a székelyeknek, hogy ne engedjék magukat elcsábítani, őrizték meg hűségüket. Írtak Kolosvárra, hogy tartóztassák le Zsigmondot, igen Mihály vajdának is, hogy rögtön hozzon segélyükre hadakat s lázítsa fel a székelyeket szabadságuk megadásával. De a tanácsurak közül egy se sietett hozzájuk; sem a székelyek, sem a szászok nem álltak el a nemzeti ügytől s Kolosvár sem tartóztatta le — ellenkezőleg mellé állott; Mihály vajda sem jött, az ő bojárjai Erdélyvel akartak tartani, s tanácsát is csak utóbb akkor fogadta meg, midőn azt a maga hasznára fordíthatá. Csak az érkezett meg, akit nem is vártak: Melith Pál.

Bocskay délben Kornissal és Petkivel kiment Fejérvárból a táborba, bezáratván a város kapuit, őrséget rendelve a biztosok laka elé, elfogatván Melithet is, s Bodoni István által megizenvén ezeknek, hogy ha jót akarnak, otthon maradjanak. A tábor már forrongott. Nyíltan beszéltek Zsigmond visszaérkezését s a hír, ha némelyeknél megdöbbenést, a nagy résznél megleledést okozott, és a hadak követelni kezdék, hogy elébe kell menni.

Most már eljött az ideje, hogy Zsigmond visszahívására tábori országgyűlést tartsanak. Az uraimat Petki János hívta össze, a nemesek és többi hadak szokott módon gyűjtettek Bocskay sátorához ¹⁾, melyet sok kanóczos puskás vett körül. Sátora mellett volt a Kornisé s a két férfiú a gyűlés megnyitása előtt még értekezett. Kornis még egyszer megkísérelte

¹⁾ Petki János vallomása szerint a Kornis Gáspár sátorához gyűltek. Ellenben Tholdy Mindszenty Vitéz szerint a Bocskay sátra előtt tartott a gyűlés. De a két sátor közel volt egymáshoz.

lebeszélni Bocskayt — de eredménytelenül. Zsigmond kibékülése Mária Krisztiernával s Kolosvár meghódolása erős támpontot adott Bocskaynak, mert azt, mint biztosítékot mutathatta fel, hogy nincs szándékuk elszakadni a keresztyén-ség ügyétől, az utóbbira pedig mint követendő példára utalhatott.

Amint a gyűlés együtt volt, Bocskay beszédet tartott: vissza kell — mondá — Zsigmondot fogadnunk, mert az mindenkihez bőkezű volt s lesz is. A németektől mit sem várhatunk, eddig sem segítettek sem pénzzel, sem katonával. A császár sem tartott meg abból semmit, mit Zsigmondnak ígért s Maximiliánra is hijában várunk. Az országot sem képesek megvédeni e válságos helyzetben, midőn a fegyveres ellenség már határinkon van, a török igen közel, a tatár azonképen kertünk alatt — talán be is lépett határinkon. Azért hát vissza kell Zsigmondot fogadnunk, mert vitéz fejedelem, jó gondviselő és vigyázó.

† Rendes szokás szerént az első szó az urakat illette meg. Némi szünet állott be, egyik a másik szavazatára várván. Nő hát meghozzuk-e az előbbi kegyelmes urunkat, kérdé Bocskay türelmetlenül, s legelőbb is egy székelý Radák András adá szavazatát: »meghozzuk!« De arra, hogy az urak közül többen is szavazzanak, már nem volt idő: a köznemesség s a katonaság a sátron kívül egy hangos felkiáltással: »meghozzuk!« mondá el szavazatát — s ezzel a visszahozatal el volt döntve.

A gyűlés Bocskay belső sátorában tovább folytatta tanácskozását. Körleveleket bocsátottak a városokhoz, a hatóságokhoz, többi közt Sennyey Pongrácz várhegyi kapitányhoz »országúl« aláírva a tanács és főurak által, hogy Zsigmondot »előbbi fejedelemségére, méltóságára acceptáltuk« s intve ezeket a köteles hűség megtartására ¹⁾. Bogáthy Menyhértet és Perusith Mátét azonnal kinevezték követekül, hogy menjenek Kolosvárra Zsigmond üdvözlésére, megvinni neki befogadása hírért s erre vonatkozó feltételeiket. Minthogy pedig tartottak attól, hogy e visszahelyezés erős támadásokat vonhat az országra,

¹⁾ L. Törvények és Irományok XXV. A Sennyei által írott levélről említés van téve a Fuchs-féle Krónikában. 138-ik l.

elrendelék a tábor együtt maradását s ennek biztosítására s a tábori szolgálat szervezésére oly szigorú törvényeket hoztak, mely az eddig alkalmazásban levőket jóval felülmúlta. Eddigelé csak a legmakacsabb adóhátralékosok jószágai ellen alkalmazták a dülást, most kimondták, hogy a ki nem jött el a táborba, annak jószágán száz forintot düljanak, azon esetre, ha 8 nappal e rendelet közzététele után sem jelennék meg, az ott levők pedig hasonló büntetés terhe alatt el ne merjenek távozni.

Hasonló büntetés érje azt is, ki csak színből lett szolgává s nem követi urát a táborba, a városokban lakó azon nemeseket is, kik kivonják magukat a hadiszolgálat alól, továbbá azokat, kik az eddigi hadjáratokban nem vettek részt, s e célból szinleg elzalogosíták jószágaikat. Ha az egyszeri dulás nem vezet célhoz, az ilyen makacsok jószága vétessék el.

Száz forint dúlással büntessék azt, a ki nem a vármegye zászlója alatt tesz eleget hadi kötelezettségének.

Eme törvények szigorú alkalmazása által meg volt adva a lehetőség, hogy a tábort jelentékenyen megszorítsák. De hogy elérhessék e célt, elrendelék, hogy jövőre a huszadot a fejedelem uradalmi is állítsák ki, s Fogaras is adjon 2—300 harczost ¹⁾.

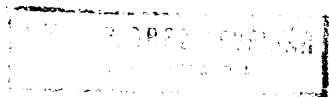
S ezzel a gyűlés elvégezvén ez napi teendőit, s elhatározván, hogy más nap reggel az egész tábor Zsigmond elébe megy, eloszlott.

VII.

Aug. 23-án reggel dobot ütöttek s az adott jelre elindult a tábor. Alig mentek egy puszka lövésnyire, midőn szembe találták Rác Izvánt, kit Zsigmond és neje megbízó levéllel és szóbeli megbizással a biztosokhoz küldöttek Fejérvárra.

A mint Bocskay Ráczczal találkozott, magához szólítja Vitéz Miklóst és Veczkei Petki Istvánt. »Ihol — mondá nekik — ő felségek Kolosvárról Rác Izvánt küldék az commissarius urakhoz, ő felségek hivatják ő kegyelmeket. Kegyelemetek mindenütt az úton velek legyen és gondját viselje mind

¹⁾ L. Törvények és Irományok XXVI.

gazdálkodásból, mind egyéb dolgoiból, valamit ő kegyelmek parancsolnak; senkinek, legkisebb szolgáljuknak is ne vétsen; csak jöjjenek el ő felségek hivataljára.« Vitéznek kifogása volt: nincs vele csak két szolga. De Bocskay csakhamar észre téríté, hogy protestatióval semmire sem megy: »ha fejedet, életedet szereted, ahhoz tartsd magad a mit mondok, mert abban egyéb nem lehet.« S csakugyan mindketten vissza fordultak Fehérvárra, mi alatt a tábor tovább folytatta útját Tordára Kornis Gáspár vezérlete alatt s Keresztesmezején megállapodott.

Bocskay is betért Fejérvárra. Rendbe akarta hozni a biztosok elindulásának ügyét, kik a kellemetlen eső időt adva okul, kijelenték, hogy a székvárosból ez napon semmikép sem fognak elindulni ¹⁾. A dolog tehát más napra aug. 24-ére haladt, míg Bocskay még az nap elment Kolosvárra a fejedelmi pár üdvözlétére.

A biztosoknak másnap sem volt kedvük menni. De már őrizet alatt voltak, s Rácz, Petki és Vitéz megértették velek, hogy ha szép szerével nem jönnek, erővel is el fognak vitetni. E határozott szó következtében végre belenyugodtak sorsukba, s azonnal (aug. 24-én reggel) elszánták magukat a menetelre. Először misére mentek; onnan kijövet megállottak a czinterebben s a körülállók nagy meglepetésére, protestáltak ünnepelesen az erőszak ellen s csak azután ültek kocsira. Ez nap is esett az eső. Erős fedezet kíséretében keserves és fárasztó utazás után, késő éjjel értek Tordára, hol azonnal szoros őrizet alá vették őket.

Letartóztatásuknak két oka volt: Zsigmond zálogul akarta őket tartani, hogy velök Oppelnben levő kincseit és visszamaradt apródjait s inasait kicserélhesse, Bocskay pedig biztosítani akarta magát, hogy a kezdett munka végrehajtása elibe akadályokat, nehézségeket ne gördíthessenek.

Tordán ezalatt elhatározván a rendek, hogy Zsigmond beigtatását ott fogják végrehajtani az ott levő tábor fedezete alatt — vidám napokat éltek. Istvánffy egy levelében, épen nem titkolt bosszúsággal írja, hogy Bocskay ugyancsak jól

¹⁾ Petki vallomása.

mulatta magát: citheráztatott, sípoltatott. De a dologra is jutott ideje, s megnyitván Tordán az országgyűlési tárgyalásokat, a segesvári táborban megkezdett ügy befejezésére, az itt és Fejérvártt megnyert párt erős kezében csakhamar oly jó szervezetet s a meghívására minden oldalról oda érkezett tagokban — ezek közt volt Sennyey is — oly hatalmas támaszt kapott, hogy művét többé kudarcztól nem félheté. Csakhamar meghódoltak a végek, a várak, ezek közt legelőbb Szamosujvár, kapitánya Hamvai közvetítésére s a biztosok nagy szomorúságára: kiknek régi célja volt megcserélni ezek parancsnokait, de kik e céljokat, a jelen vállalat szerencséjére, nem voltak képesek végrehajtani.

Pedig a biztosok fogságukban is ugyancsak agitáltak ellene. Semmi eszközt sem hagytak felhasználatlanul. Minden látogató számára, kik közül némelyek szívök vonzalmát követve, önként, mások Bocskaytól küldve kémkedés kedvéért mentek hozzájuk, már Fejérvártt, az útban s legkivált itt Tordán, volt biztató szavok, ígéret, fenyegetés, a mint ezt a körülmények szerént célszerűnek hitték. Egynek esküszegését vetették szemére, mással megértették, hogy ha Zsigmond vissza akart térni, erre a császártól is kapott volna engedélyt, ki úgy is csak kénytelenségből fogadta el Erdélyt, nehogy a török kezébe essék az, a harmadikat a törökkel rémítgeték; s az ilyen megdorgáltak közt több akadt, ki könnyek és sóhajok közt bevallá, hogy neki ez az egész dolog nincs ínyére, de olyan, ki érdekükben szót emelni vállalkozott volna, egy se akadt.

Aug. 26-án a korlátnok: Náprágy püspök és Keresztury — kiket Zsigmond visszahelyezésének hírére szabadon bocsátott — tettek nála látogatást. Szerették volna letett esküjök terhe alól akkép vonni ki magukat, hogy a császár kegyelme is biztosítva maradjon számokra és e célból elpanaszláik szomorú fogságuk történetét, s minthogy életök még most is veszélyben forog, kérték, hogy a biztosok mentsék fel őket a császárnak adott hűségesküjök alól. Nincs arra semmi szükség, felelék a biztosok, ha most a viszonyoknak nem is állhatnak ellent, őrizték meg hűségüket, használják fel állásukat a császár és keresztyénség ügyének előmozdítására, s ha lesz alkalmuk, kövessenek el valami nagyobb merényt a fejedelem

ellen. Hanem viszont a biztosok is szerették volna a korlátnok befolyását arra használni fel, hogy a rendeknél számukra kihallgatást eszközöljön, s midőn ezt nem nyerték meg, annyit kértek, hogy engedtessek meg az ő nevükben Melith Pálnak és Telegdy Jánosnak járulni a rendek elé. Arra se kaptak engedélyt, sőt hogy a korlátnok a neki adott tagadó válaszáért némi elégtételt vegyen, azt izente Jezerniczky és Telegdy által, hogy a fejedelem nagyon boszus rájok, egyiküket Újvárba, másikat Dévára fogja küldeni.

Ez alatt a rendek megkezdték folytatni tanácskozásait, hogy mire Zsigmond és Mária Krisztierna Kolosvárról megérkeznek, mindennel készen legyenek. A gyűlés legfontosabb kérdése volt, hogyan hajtsák végre Zsigmond beigtatását? Azt az esküt, melyet ők a megyesi országgyűlésen tettek le, magukra nézve most is kötelezőnek kívánták tartani, de másfelől Zsigmondot — minthogy ő a régi alól a fehérvári gyűlésen feloldatott — újjal akarták lekötni. Az eddigi szokás szerint a megválasztott fejedelem egyszerűen csak esküt tett le az alkotmány megtartására: most elhatározzák, hogy választási feltételeket szabnak elébe, azokon kívül, melyeket Bogáthy és Perusith által hozzájuk küldöttek, s melyeket ő — mint a visszaküldött követek jelentik — készségesen elfogadott. S azonnal meg is vitatták a pontokat. Tanácskozásuk másik tárgya volt: hogyan engeszteljék meg a római császárt s e célra elhatározzák Maximiliánhoz követeket küldeni mentségeik sorozatával s azon kéréssel, hogy Rudolfnál vesse magát érdekökben közbe, szerezzen számukra bocsánatot s nyugtassák meg őt, hogy a keresztyénség ügyétől nem fognak elszakadni.

A Rudolf s Maximilián részéről támadható veszély elhárítására Zsigmond ugyanezen időben Kolosvárról már megtette a lépéseket. A főherczegnek, ki mint lengyel trónkövetelő már egyszer megbukott, rosszúl esett ez a második kudarc: de lengyel fogságából merített tapasztalatai habozóvá tették, s erélyesebb lépésre nem volt képes elhatározni magát. Maga Zsigmond aug. 22-éről írt levelében ¹⁾ csak egyszerűen jelenté

¹⁾ Közölve Szamosközy II. 128. és Bethlen Farkas IV. 150-ik l.

megérkezését, felhíván, hogy azt a hadat, melyet személye őrzése végett kívánt Erdélybe hozni, fordítsa Eger megtámadására, de ugyanazon napról aug. 27-éről, midőn a főherczeg Kassáról írt az erdélyi rendeknek, hogy tartóztassák le s bejöveteléig tartsák fogva Zsigmondot ¹⁾, már egészen meghunyászkodva kérte, hogy tegyen le minden ellenséges indulatot s őt és saját unokahugát fogadja oltalmába ²⁾.

Másnap aug. 29-én Zsigmond nejével ugyanazon kocsin ülve ³⁾ Tordára érkezett. Mindenki az őszinte kibékülés jelének vette ezt, s épen ezért kitörő lelkesedéssel fogadtattak. Amint a fogadási szertartásoknak vége volt, gróf Thurn délbén a fejedelmi pár megbízásából Istvánffyhoz és Szuhayhoz ment. Jó kedve volt, fennen kérkedett asszonya diadalával s egyszersmind értésökre adta, hogy ha kihallgatást kérnének, megnyernék.

Csakugyan erős fegyveres fedezet alatt az udvarhoz vitettek. Mária Krisztiánát két kortársa Istvánffy és Szamosközy, kiknek mindkettőjüknek volt alkalmuk ismerni, határozottan szépnek írják ⁴⁾: most a boldogságtól ragyogó arcczal még szebb lehetett, midőn a hozzá bevezetett biztosokat udvarló szobájában magánosan fogadta. Jó kedve volt s beszélgetés közben meleg szavakkal védte férjét. A biztosok elbámúltak ezen a változáson s nem is haboztak kifejezni csodálkozásukat. Szeretnének a főherczegnek, a császárnak bizonyost mondani róla, s ezért óhajtanák megtudni: valóban házassági kötelék fűzi-e hozzá? s nem félelemből vagy ígérek által megnyerve tette-e ezt a szerelmet? Azonnal megkapták a választ: ő most boldog, nem félelemből, nem kényszerítve csatlakozott hozzá, csak attól az egytől tart, hogy anyja és a császár ezt balra fogják magyarázni. S hogy jobban meggyőzze őket szavai igazságáról, egyedül, senkitől sem kísérve, férje magán-szobájába ment. Aztán Zsigmond fogadta a biztosokat. Barát-

¹⁾ L. Törvények és Irományok XXVII.

²⁾ Bethlen Farkas IV. 153.

³⁾ Bethlen Farkas IV. 151. (a második 151., mert itt a lapozás el van hibázva).

⁴⁾ ut corporis dotibus excellens ita vita et moribus sanctissima mondja ez utóbbi 116-ik l.

ságosan, szívélyesen beszélt velök, de sokat panaszkodott a császárra. Mindamellettt ígérte, hogy megtartja hűségét, ha csak erővel nem fogják az ellenség karjai közé űzni. A biztosok is jó szót adtak neki, biztatták s kérték, hogy bocsássa őket szabadon. Nem lehet, mondá Zsigmond a rendek miatt, s ezzel véget ért a kihallgatás.

A gyűlés ez alatt folytatta s más nap aug. 29-én reggel befejezte tanácskozásait. Kijelölék a Maximiliánhoz küldendő követeket: az »arianus« Haller Gábort s a »még ennél is rosszabb szombatos« Trauzner Lukácsot egy »semmiházi procatort« mint Istvánffy egy levelében nevezi, valójában egy eszes, tevékeny, irodalmilag művelt férfiút. Kiadván számukra a menedéklevelet ¹⁾, szóbeli utasítással látták el őket: biztósíták a főherceget, hogy ők nem állanak el a keresztyénség ügyétől, kérik őt, hogy vesse magát közbe a császárnál érdekében. Bocskay kétségtelenül a rendek tudtával, még titkos utasítással is ellátta őket ²⁾, mely előszámlálta e gyors változásnak okait, kimagyarázta annak kényszerűségét s természetesen épen azért nem kímélte a biztosokat, s egész hosszú sorozatban felszámlálta a szenvedett sérelmeket, melyek legnagyobb részben abból folytak, hogy ezek helyzetükbe nem tudták magukat betalálni. A rendeknek lenézésnek tetszett, a mi náluk talán csak bizalmatlanság és tartózkodás volt. Kizártnak érezték magukat a kormányzásból, pedig úgy találák, hogy az országgal se sokat gondolnak. Megszokva a fényes és gazdag udvartartást, visszatetszett, hogy a biztosok nem adnak víg lakomákat, elzárkóznak, nem osztogatnak hivatalokat, fejedelmi kegyeket, nem tartottak törvényszékeket. S ezenfelül Jósika Ferencz letartóztatását mint a személyes szabadság megsértését hozták fel. Szóval, helyzetüknek ezen visszássága, mely Maximilián elmaradásából következett, s melyre Carrillo, Zsigmond, Bocskay annyiszor rámutattak, volt népszerűtlenségök kútforrása s annyi panasznak és elkeseredésnek okozója. Ehez járultak Zsigmond személyes panaszai: annyira szegénye-

¹⁾ Megj. Bethlen Farkas IV. 157.

²⁾ Mert az, miről Istvánffy azt mondja, hogy Bocskay megváltoztatta a rendek utasítását, nem volt egyéb titkos utasításnál.

sen volt Sléziában ellátva, hogy az éhenhalástól félt, még olyan háza sem volt, hol az eső ellen biztosságban lehetett volna. Aztán Prágában a császárnál kihallgatást sem tudott kieszközölni, egyik tanácsos eszeveszettnek czímezte, s gúnyképeket festettek róla. Attól tartott, hogy élete sincs biztosságban, kivált mióta azt hallotta, hogy Vratislaviában két főúr az ércszűz által végeztetett ki ¹⁾. A mint a levél elkészült Maximiliánhoz, Bocskay eléhivatta a fő- és tanácsurakat s aláíratta és megpecsételtette velök. Ugyanakkor más körlevelet is íratott velök alá, melynek tartalmát úgy látszik nem közölte mindenikkel, azon főurakhoz, kik nem jelentek meg s még nem hódoltak Zsigmondnak ²⁾.

Ugyan e gyűlésen megerősítette az elébe adott választási feltételeket. Főszűz a vallásos ügyek rendezésére volt fektetve. Kötelezték Zsigmondot a szabad vallásgyakorlat megtartására, de természetesen érdekeiknek megfelelő megszorításokkal: jezsuitákat csak Kolosvártt tarthat, sem Monostoron, sem Fejérvártt nem. Váradon magában nem fognak catholicus isteni tiszteletet tartani, hanem csak Szöllösön. A hova a catholica vallást erőszakkal bevitték, onnan tiltsák ki, ha egy megelőzőleg tartandó vizsgálatból kiténik, hogy a többség nem catholicus. Kötelezték továbbá az ország alkotmányának, jogainak, kiváltságainak, az Andreanum Diplomának, a hozott és hozandó törvényeknek, gyűlésben a tanácskozási és szavazási szabadságnak, a szabad fejedelemsválasztás jogának megtartására; általános amnestia adásra; s hogy a kormányzásban idegeneknek nem enged befolyást ³⁾. A mint e feltételeket elfogadta, Zsigmond maga is nejével együtt az országgyűlésre ment, mely az egységshivők templomában tartott s ugyanott megesküdött azok megtartására. De a ren-

¹⁾ Küldött-e Zsigmond is levelet Maximiliánnak Hallerek által? Istvánffy erről levelében mitsem tud: de Szamosközy (II. k. 151-ik l.) világosan említi.

²⁾ Istvánffy októ. 14-iki levelükben említék, Vitéz is mondja valomiasában, hogy ő sem tudta tartalmukat.

³⁾ L. Törvények és Irományok XXVIII.

dek — mint ezt kikötötték — korábbi esküjük folytonosságának alapján nem tettek le hitet. Ezzel a gyűlés eloszlott ¹⁾.

Zsigmond nejével még az nap Fejérvárra utazott: a biztosokat erős fedezet alatt másnap vezették oda. Ugy látszik, hogy ezek fondorlatairól Zsigmond tudomást szerzett magának, mert a mint megérkeztek, aug. 31-én gróf Thurn által megizentette nekik, hogy felakasztatja őket. De nem történt meg. Letartóztatásukkal s rémítgetésökkel nem akart egyebet elérni, mint hogy visszatartott kincseit s útban elfogott inasait (foedissimi sui pueri, mint a biztosok nevezik) visszakapja. S e célra Melith Pált szept. 1-én a biztosoktól kicsikart utasítással Kassára küldé Maximiliánhoz. Melith bizonyos tekintetben már későn ment: elindulása napján Jósikát Szathmáron erős kínzásokkal vallomásokra kényszeríték s aztán kivégezték. Az emiatt haragra lobbant Zsigmond most az egyik biztosat Dévára, a másikat Szamos-Újvárra akarta börtönbe küldeni — de neje kérelmére elhalasztá a végrehajtást Melith visszatértéig. Ki midőn kedvező válaszzsal jött meg ²⁾ a hírrel, hogy kincsei és apródjai Szathmártt várják a kicserélést: csakugyan elhatározá a biztosok szabadon bocsátását. Szept. 23-án utoljára fogadta őket s mindeniküket ajándékokkal látta el. A biztosok megintve Kornis által, hogy vissza ne merjék azokat utasítani, ha valami megréftaltatásnak nem akarják magukat kitenni, látszólagos örömmel fogadták azokat s még az nap elindultak. Szent Mihály napján érkeztek

¹⁾ L. az esküt ugyanannak végén.

²⁾ Maximilián szept. 12-én már visszabocsátá őt, mint Kassáról ez napról a biztosokhoz írott levele bizonyítja: *Ex Paulo Melith oretenus cognoscetis quid erga magn. Com. Turritam in causa principali quam vestrae liberationis nos declaravimus, ipsique principi Sigismundo perscripserimus. Non dubitantes, quin facta utriusque permutatione eorum quae apud nos sunt, vos libere dimissurus, nostrisque postulatis locum daturus sit. Reliqua in adventum vestrum differentes.* Eredetije a bécsi udv. cancellária ltárában. A szept. 17-iki ugyancsak a biztosokhoz írott levelében mondja: *»quod ad res suae dilectionis et famulos debentos attinet, jam ante hinc Zathmarium dimissi sunt, ea lege, si vos quoque, qui alioquin contra omnium gentium jura detinemini sua dilectis liberis in confinibus statuet, mit reméli, hogy megtesz, ha csak nem akarja nyílt ellenségnek vallani magát. Ugyanott.*

meg Szathmárra s ott a letartóztatott ifjakkal, továbbá lefoglalt könyvekkel, ezüstneműekkel s Zsigmond más holmiaival kicseréltettek ¹⁾.

VIII.

Semmi sem esett oly rosszúl a biztosoknak mint az, hogy Zsigmond hazajövele kettémetszé az ő tatárokkal, bolgárokkal, görögökkel kezdett alkudozásait, félbeszakasztá a török végekkel folytatott diadalmas csatározásokat. — Zsigmond ellenben semmiért sem panaszkodik oly keservesen, mint azért, hogy a biztosok a következő háborúra semmi előkészületeket sem tettek, a várakat felszeretlenül hagyták, hadakról nem gondoskodtak ²⁾. Pedig a törökök közelgetéséről egymást érték a hírek, s Szaturdzsi Mehemet hatalmas sereg élén Csanádot ostromolta, oly czéllal, hogy ennek bevétele után Erdély ellen fordítja erejét; s már bizonyos volt, hogy megindultak a tatárok is, daczára hogy követek Sefer Kázi, Palaeologus Sándor az oláh vajda követével Ráczczal, (kik Kolosvárt aug. 20-án ³⁾ rövid időre Sigmond által le lettek tartóztatva, de csakhamar szabadon bocsáttattak), már útban voltak Bécs felé béke- és szövetekezési ajánlatokkal.

Zsigmond e szorongatott helyzetben nem látott más menekvést, mint visszatérni a politikához, melyért a múlt évben elhagyta Erdélyt s okt. 7-én Óváry Istvánt, pár nappal utóbb Sennyey Pongráczot a csanádi táborba küldé, hogy a vezér basával békétárgyalásokat kezdjen ⁴⁾, s küldendő követei számára menedéklevelet kérjen. A vezérbasa nem ellenzette ugyan, hogy a békétárgyalásokat megkezdjék, de azt a feltételt kötötte hozzá, hogy hamar megkezdjék s minde-

¹⁾ L. Törvények és Irom. Jósika elfogatásának s vallatásának részleteit igen érdekesen leírva lásd (II. k. 134. s köv. II.) Szamosközynél.

²⁾ L. Törvények és Irományok XXIX.

³⁾ Az Archiv régi folyama II. 454.

⁴⁾ A Fuchs-féle Krónika I. k. 139-ik l. összehasonlítandó a többi forrásokkal. Istvánffy históriájában azt írja, hogy Zsigmond át akart állani a törökökhöz, de ennek ellene mond szept. 15-iki levele, mely szerint Zs. csak időnyerésért alkudozott. L. Törvények és Irományok XXIX. b).

nekfölött, hogy az elfoglalt helyeket adják vissza. Eközben jött a hír, hogy Csanád, Fellak, Arad elestek s a vezér Váradnak tart. S most Zsigmond szept. 13-áról gyorsfutár által levelet küldött Maximiliánnak: tudja, hogy kérelmét többen balra fogják magyarázni, de az osztrák ház s a kereszténység érdeke áll kockán. Ő küldött ugyan egy csapatot Várad védelmére s a mennyi hadat csak lehet, összegyűjt annyit, de őt is kéri, hogy csatlakozzék. Írtak a biztosok is s sürgették a segélyadást, világosan hangsúlyozván, hogy Zsigmond csak időnyerés kedvéért kezdett alkudozást a törökökkel s küldött hozzájuk követeket ¹⁾. Ezenkívül Zsigmond a pápához is küldött követet, gróf Thurnt, kétségtelenül oly megbízással, hogy ha a császár a szentszéknél vádat emelne ellene, azok ellen védelmezze ²⁾.

Egyszersmind a táborba szállást is — még pedig az összes nemességét s a jobbágyok közül mindenik tizedik emberét — elrendelte Zsigmond Aranyhoz (Hunyadmegyében), s ugyanakkor a fő- és tanácsurakat szept. 18-ára Dévára tanácskozássra hívta össze ³⁾. Nagy volt a rémület a németpárti főurak közt, mert tudták, hogy a részleges gyűlés tárgyat a törökökkel kibékülés kérdése fogja képezni. »Nincs mit tennem, panaszlá Kornis sírva fakadva Huszárnak, elszakadok a keresztyénektől, mert különben elfogyasztják életemet.« De azért, midőn Zsigmond fölvetette a kérdést, hogy küldjenek-e követeket a vezérhez, Sennyeyvel, Toldyval és Huszárral ellene szavazott a követküldésnek. A többiek mindnyájan a követküldés mellett szavaztak: s csakugyan Sennyey Pongrácz a fejedelem, Palatics György a nemesség, Kornis Gáspár a székelyek és a szászvárosi bíró a szászok részéről ⁴⁾ elküldettek Lippára, felszólítván a vezérbasát, hogy ő is küldjön oda főember követeket béketárgyalásra. »Nem fogom, mondá a vezérbasa

¹⁾ L. Törv. és Irományok XXIX.

²⁾ L. Törv. és Irományok XXX.

³⁾ V. ö. Szamosközy II. 152., hol azonban ezen részleges gyűlésről említés nincs téve.

⁴⁾ Istvánffy okt. 14-iki levele szerint. A Trausch-féle Krónika a segesvári bírót írja.

göggel, kihúzott kardomat hüvelyébe visszadugni,« s tovább folytatta útját a Tisza mellett Várad ellen, a követség pedig már szept. 25-ike körül otthon volt ¹⁾.

És Zsigmond is felfelé indult seregével a Kőrösvölgynek.

IX.

Mialatt a török hadak Nagy-Váradnak tartottak, hogy Erdély védelmi kulcsát kezükbe kerítsék s e vár alá szept. 28. körül megérkeztek, mialatt Zsigmond is hadakat bocsátott Váradba az őrség szaporítására, Mihály vajdát pedig hozzáküldött követei által segélyadásra szólítá fel ²⁾, s maga is elindult hadaival, hogy a kőrösvölgyi szorosokat megrakja, Rudolf serege Buda ostromára sietett. Ez ügyben igen érdekes levélváltás volt Mátyás és Maximilián főherczegek közt ³⁾, s végre is Mátyás főherczeg szept. 22-én tartott haditanácsának véleménye szerint dőlt el a dolog. A haditanács élelmezési nehézségek miatt lehetetlennek tartá az összes serget Felső-Magyarországon concentrálni. Aztán azt meggondolandónak tartá, ha vajjon nem játszik-e Zsigmond a törökkel egy kézre s nem akarja-e megrontani a Várad alá menő serget? Ellenben kiindulva abból a feltevésből, hogy a törökök, ha a keresztények az előttük annyira fontos Budát ostromolják, nem fogják erejüket Várad alatt fecsérelni, abban a nézetben volt: a sereg nagy része nélkül nem tanácsos azt a Duna mentéről elvezetni, hanem a megállapított tervet kell követni, ne várja

¹⁾ Huszár vallomása, Istvánffy okt. 14-iki levele a Trausch-féle Krónika 139-ik l.

²⁾ A Trausch-féle Krónika I. k. 139-ik l.

³⁾ Maximilián főherczeg Kassáról szept. 14-ről kéri Mátyást, hogy miután a törökök előnyomulása az egész kereszténységet fenyegeti, siessen segélyére. Két nappal utóbb szept. 16. egyik kapitányának rendeli, hogy hadaival siessen Várad alá. Ez a kapitány Schwarzenberg volt. Szept. 17-én a császárral tudatja ez intézkedéseket, hozzá téván: »mit erinnerung, wann Euer Majestät und Liebden Sibenburgen und Wardein, so gleichsam der Schlüssl und die Thür darzue ist, abstehn sollte, das der gewin an Ofen sehr schlecht sein würde, hergegen wan Sibenburgen blibe, Ofen inen (értsd a főherczeget és Schwarzenberget) nicht entgehen kundt.«

be Schwarzenberg Mátyás főherczeg alájövetelét, hanem induljon az egész haddal Buda alá, s miután azt ostrom alá vette és sánczokkal biztosítá, akkor határozza el Mátyás, hogy hány lovast küld Miksa segélyére ¹⁾).

És e tervet vették foganatba s épen azon napokban — szept. végén — midőn a törökök Váradot, ők Budát fogták ostrom alá.

A törökök hadi mozdulata a fejedelemben s környezetében oly roppant rettegést idézett elő, hogy a perczben ha Maximilián és hada bejön az országba, hajlandók lettek volna Erdélyt visszabocsátni kezébe vagy legalább Kővárt, Husztot és Nagybányát átengedni ²⁾. De Maximilián betegsége által visszatartva ³⁾, nem jött, a törökök épen oly kevésé boldogultak Váraddal, mint a keresztények Budával s az erdélyi had a Kőrösvölgyben nem szorítkozott egyébbre, mint hogy e szorost elfoglalva tartá. Zsigmond még egyszer felszólítá Rudolfot, hogy küldjön neki segélyt — okt. 28. — ⁴⁾, megelőzőleg okt. 31-ére a Kőrös melletti tábort országgyűléssé alakítván át.

Váradot épen ezen napokban erősen szorongatták a törökök s valóban kérdés volt, hogy megtarthatják-e a leg-
hősiebb védelem mellett is a keresztények? Szükségesnek hitték előre elkészülni a legszomorúbb eseményekre is, s épen ezért a tanácskozások tárgyául azt a kérdést vetették fel, nem volna-e czélszerű, most midőn látják, hogy a keresztényektől el vannak hagyatva, ismét kísérletet tenni a törökökkel békét kötni?

Megalakulván az országgyűlés, a fejedelmi izenetet Bocskay és Náprágy a cancellár vitték be a rendek közé, kik a Kornis sátrában gyűltek össze s felolvasák. Azonkívül, hogy az adó megszavazására felhívta a rendeket, azt a kérdést vetette fel, hogy nem kellene-e a törökök megengesztelésére lépéseket tenni. A biztosok, az izenet felolvasása után azonnal távozni akartak, de az ország nem engedé: mondják meg

---

¹⁾ A szept. 22-én tartott s Is. B. Razensteiner által aláírt opiniója a titkos levéltárban Bécsben.

²⁾ L. Törvények és Irományok : Istvánffy okt. 14-iki levelét.

³⁾ L. Törvények és Irományok : XXXI.

⁴⁾ L. Törvények és Irományok : XXXIII.

először szavazatjokat. Mindketten arra szavaztak, hogy nem kell a római császártól elszakadni, tartsák biztatásokkal a törököt, addig míg az ügy el nem dől. Arra megindult a nyilatkozás: a tanácsurak Török, Toldy, Tahy, Huszár az el nem szakadás mellett szavaztak: a többiek a török frigy mellett voltak. Ezek közül a főispánok s Csáky István egészen fölboszankodva fölkelének s a fejedelem sátrába mentek, honnan kevés vártatva kész articulussal jöttek vissza. Anínt ezt felolvasták, Kornis Gábor egészen elszomorodva felállt s szólni kezdett. Ha feje is utána megy, kimondja, hogy istenét, lelkét s a keresztyénséget nem tagadja meg. Ő tősgyökeres ember ez országban, fiai, unokái vannak, érdekei hozzácsatolják inkább mint Bocskayt, Náprágyt s a fejedelmet, s nem ismeri el, hogy ez a gyűlés, melyben sem a szászok, sem az ország jelentékeny része nem vesz részt, ily fontos dologban dönthetne. Ők is, kik egy véleményen vannak, megírják szavazatukat, vigyék be a fejedelemnek ¹⁾.

Azután elkészíték a többi törvényeket. Megszavazák a fejedelemnek a félévi adót portánként két-két forintot. Köszönettel vették, hogy a fejedelem tekintettel hosszas táborozásokra, nem akar közelebbről országgyűlést tartani, de kéri, hogy a jövő év reminiscere vasárnapján tartson törvényszéket. Azon nemeseknek, a kik e hadjáratban nem vettek részt, jószáguk foglaltassék le ²⁾.

Ezen törvényekben közösen megegyeztek: a török vagy német frigy kérdésében mindenik pártnak külön czikke volt, melyet a fejedelem elé terjesztettek. Zsigmondot mélyen bántotta a rendek közt beállt szakadás s a többi törvényeket nov. 1-én megerősítve, és a frigy kérdését függőben hagyva, azonnal Kolosvárra utazott.

Huszár pártjától küldve azonnal utána ment. Nos — kérdé Zsigmond — mit gondolsz, mit tegyünk? — Istenre kérem felségedet, válaszolá Huszár, ne szakadjon el a keresztyénségtől, s ha személye szerént nem is megy el, küldjön egy

¹⁾ L. Huszár Péter vallomását.

²⁾ L. Törvények és Irományok : XXXIV.

rész hadat. — Jól van, mondá Zsigmond, elküldök egy rész hadat. Beszélj Kornissal, hogy kit állítsak annak élére?

Kornis maga vállalá el a vezérséget — de mire a dolognak eredménye lett volna, már véget ért a hadjárat. Nov. 3-án felhagytak a keresztyének Buda s a törökök Nagy-Várad ostromával. De ha Várad megszabadult is a töröktől, Erdélyre nézve elveszett. Befészkelvén magokat oda a németek, többé ki sem mentek. Hiában küldött Zsigmond követek után követeket oda, a váradiak mit sem akartak többé róla tudni. S a főerőddel együtt egész kerülete Bihar, Kraszna, Belső-Szolnok megyék s maga Nagy-Bánya is, tehát a magyarországi részek nagy része elszakadtak ¹⁾.

X.

Istvánffy egy bizalmas iratában haragja és felindulása első perczében, azt a tanácsot adta Rudolfnak, ítéltesse el Zsigmondot a titkosabb tanácsülésben s az ítéletet azonnal, a mint a mostani hadjáratnak vége van, hajtassa végre még ezen a télen, a végrehajtással Mihály vajdát bizván meg ²⁾.

E tanács annyival feltünőbb, mert Mihály vajda akkor közvetítőkép szerepelt Zsigmond érdekében Rudolfnál. Már akkor, midőn a tatár követekkel udvarában jártak emberei, tett lépést érdekében ³⁾ s midőn Zsigmond Kamuthy Farkast hozzá küldé kieszközölni nála az engedélyt, hogy mentségeivel követséget küldhessen hozzá, Mihály vajda is megkereste ez ügyben Rudolfot. Balog Gergely s Dobrovníky Marko Jovan voltak megbízva Szuhaynál, Maximiliánál, a császárnál megtenni a lépéseket. Országa írá, nem akar elszakadni Erdélytől, melyre s az egész keresztyénségre ez a visszavonás

¹⁾ A Trausch-féle Krónika I. 140. Ez elszakadást s a követküldéseket világosan az ostrom utánra teszi, ellenben Szamosközy előbbre teszi. V. ö. Bethlen 176. s Istvánffy I. XXXI. 452-ik l.

²⁾ Okt. 14-iki jelentésének végén.

³⁾ Rudolfnak Podiebrád nov. 1-én Mihályhoz írott levele: »Ad illustrissimum principem Sigismundum quod attinet cum suos ille ad nos internuncios sese misturam scribit eos expectamus, priusquam illis de rebus quid certi statuamus. Bécsben a titkos ltban.

nagy veszélyt hozott. Felszámlálja jó szolgálatait Zsigmondnak, kérvén, hogy e hű szolgálja iránt engesztelődjék meg — mert rája is nagy veszélyt hozna a fejedelem veszélye ¹⁾. A követek nov. 21-én adták be jelentésüket a császárnak, melyben melegen felszólalnak a mellett, hogy a császár fogadja vissza Zsigmondot előbbi kegyelmébe. A császár nov. 26-án kiadott válaszában kijelenté, hogy bár mennyire megsértette is őt Zsigmond, nem ellenzi, hogy követei hozzá jöhessenek, de megbízza őt, hogy kiváló gonddal ügyeljen Erdélyre, Zsigmondra, s ha valami ellenséges törekvést venne észre, hiusítsa azt meg ²⁾. Már akkor Zsigmond számára is kész volt a válasz: nem ellenzi a császár, hogy követeket küldjön hozzá ³⁾.

Zsigmond pedig, mielőtt e válasz kezéhez jött volna, már másfelé is kezdett alkudozásokat. Zokon vette, hogy Maximilián főherczeg nem adta meg teljes címét s egyszerűen csak »oppelni s ratibori fejedelemnek« írta leveleiben ⁴⁾, azt a következtetést vonta le ebből, hogy talán kibékülése sem mehetend véghez az uralkodó házzal, s hogy minden oldalról biztosítsa magát, egy csausz kíséretében főember követet küldött Konstantinápolyba a békealkudozások megkezdése végett ⁵⁾ s ugyanakkor Báthory Endre bibornokkal is érintkezésbe tette magát, hogy kibéküljön vele s jőjön be Erdélybe. E célból egyenes megbízólevéllel hozzáküldé Sarvasági Zsigmondot, s még az ő tudtán kívül bizalmas megbizattatással Kabós István jezsuitát: erős menedék-levéllel egész áradozással biztosítva őt rokoni vonzalmáról és esküvel biztosítva, hogy csak jőjön be, az nem fog kárára lenni ⁶⁾.

Mind e titkos törekvései nem gátolák, hogy midőn Kamuthy megjött a menedéklevelekkel, a császárral kezdett alkudozásait oly komolyan ne folytassa, mintha azok létrejöttére helyezné a főszűlyt.

¹⁾ L. Törvények és Irományok XXV.

²⁾ L. Törvények és Irományok XXVI.

³⁾ L. Törvények és Irományok XXVII.

⁴⁾ Bethlen Farkas IV. k. 278. Istvánffy leveleiben is csak így fordul elő.

⁵⁾ A Bocskaynak s Náprágynak adott instructió 3-ik pontja.

⁶⁾ Bethlen i. h.

1599 elejére összegyűjté a főurakat és rendeket Gyula-Fehérvárra. Elmondá előttük, hogy székének biztosítása végett követeket szándékszik Rudolffhoz küldeni: Náprágy Demetert s Bocskay Istvánt, s kérte őket, hogy ez ügyben ők a rendek is tegyenek lépéseket. A rendek ki is jelenték készségüket s elkészíték tárgyban felterjesztésüket a császárhoz, hogy miután Erdély összes karai és rendei Zsigmondot Oppelnból visszatérése után ismét fejedelmökké fogadták, kéri a császárt, hagyja meg őt régi fejedelemségében ¹⁾. De a követeknek adott utasítás ²⁾ másként hangzott. Megszabta a követeknek, hogy Oppelnból visszatérésének micsoda mentségeit sorolják fel:

¹⁾ Bethlen i. h. IV. 183.

²⁾ Kiadta ez utasítást Bethlen Farkas i. h. Ugyanannak egy egykorú magyar példányu szövege, mely valószínűleg fogalmazvány volt, megvan a Hédervári kéziratgyűjtemény 27-ik kötetében. De minthogy ezen példány a Bethlen által közlöttel nem egyezik meg, érdekesnek tartom a variánsokat közölni. Mindjárt az eleje nincs meg Bethlennél: *Instructio Illustris ac Reverendissimi Domini Electi Episcopi et Cancellarii Transylvaniensis Demetrii Napragy et Illustris Spectabilis et Magnifici Domini Stephani Bocskai Liberi Baronis ad S. C. R. Majestatem. Anno Domini 1598.* Noha az egyitek az bevett régi jó szokás szerint, az egyházi méltóságért és papi becsületért előljár mindazáltal mind fő- és első tanácsinknak egyaránt való hatalmat és méltóságot engedünk, úgy hogy az tanácskozásban és végeztésekben egyik az másik alá nem vettetik. Ha pedig tetszettek és cselekedetek között valami vetélkedés támadna, ez instructiónak részeiből végeztessek el. Kit ha az instructió magában be nem foglalna, jó okokból megegyezzenek. Ha pedig az nem lehetne, ha az idő szenvedné, minékünk azt megjelentsétek. Bethlennél a 190. lapon közlött I. p. előtt következő pont olvasható a hédervári példányban: »Jelentsék meg azt is ő felségének, hogy ugyan mostan mindjárt török császárhoz csauzt küldöttünk, vele együtt főemberünket, hogy az időt hiába nem mulatván, hogyha felségeddel nem végezhetünk, törökkel végezzünk, holott ő felségét bátorságon és bizonyosan assecurálhatjátok, hogyha ő felségének kegyelmességét és jó akaratját eszünkbe vesszük, az törökkel semmit nem végezzünk. Bethlen 194-ik l. 4 sorban levő »interim« szó helyett köv. tétel áll: »Ez két módok közül akár melyiket végeznék.« Nincs beigatva a Bethlen példányába a 13. §. se, mely így hangzik: »Vegyétek eszekben a követek, hogy az instructiónak második részében megírt mentségek kívül ne éljenek, melyek köz mind mivelünk, mind országgal. Ez pedig igen szükséges, mert olyat szólhatna ember, hogy vagy ő felségét megbánthatná, avagy az mi dolgunknak ellene leszen, avagy magán való személyeket is megsérthet.«

azok valójában vádak voltak a császár ellen, ki nem tartá meg kötelezettségeit, sőt még elfogatására is gondolt. Ő két alternatívát állít fel: ha a császár beleegyezik, hogy az erdélyi fejedelemség kezén maradjon, bocsásson ki maga s az egész uralkodóház nevében tiltakozást az ellen, hogy Maximilián jogát formálja Erdélyhez; mindent, mit Erdélyből elfoglalt, várat és tartományt ereszszen ki kezéből; címét teljesen adja meg, beleértve a két Oláhországot is; adjon hadi czélokra évenként háromszázezer tallért, két faltörő ágyút, négy hosszú mezei taraczkot, tíz forgó taraczkot. Ha azonban a császár Erdélyt semmi áron sem akarná visszabocsátni, gondoskodjék az ő és »szerelmes házastársa« tisztességes ellátásáról, adjon évenként százezer forintot s azonkívül tisztességes lakóhelyet Ausztriában, Tyrolban vagy Csehországban nekik és maradékaiknak mindkét ágon; aztán mindenkinek, ki az ő meghozásában részes volt, általános és teljes amnestiát; Erdély élére pedig állítson a hazafiak közül vajdát. S a követek ez utasítással a rendek és Zsigmond levelével csakugyan útra keltek.

Az udvar ez alatt megindította az előleges tárgyalásokat, hogy minő feltételek mellett egyezzek ki Zsigmonddal? Istvánffy és Szuhay, mint nyert tapasztalataiknál fogva erre leginkább hivatottak, szóllíttattak fel mindenekelőtt votumok beadására. Istvánffy nem tudva feledni Erdélyben szenvedett sérelmeit, nem az ellene emelt vádakát, keményen kikelt Zsigmond ellen; komolyabban, de erélylyel nyilatkozott személyéről Szuhay is. Összhangzott nézetük abban, hogy a töröktől nincs mit tartani, sokkal ingerültebb ez Zsigmond ellen, hogy sem komolyan kibékülhetne vele. Ezért hát mindketten úgy hívék, hogy a császár a helyzet ura, s azt tanácsolták, hogy az elfoglalt részeket semmi áron sem kell visszaereszteni. Istvánffy ezenfelül még azt is tanácslá, ügyelni kell, nehogy Mihály vajdát ama léha ember leigázhassa ¹⁾.

A két követ febr. 18-án érkezett meg Prágába, s csak-

¹⁾ L. Törvények és Irományok XXXVIII. A titkos levéltárban megvan a győri püspöknek Szombathely 1599. jun. 6-áról írt opinioja Mátyás főherceghez, melyben ő is a *salvus conductus* megadása mellett nyilatkozik, de óhajtaná, hogy Bécsben előbb hallgassa ki őket a főherceg, mielőtt Prágába mennének.

hamar nyert kihallgatást a császártól. Náprágy tartott szónoklatot egészen utasítása értelmében, felsorolva Zsigmondnak a kereszténység s a császári ház érdekében tett szolgálatait, fel sérelmeit ¹⁾. Febr. 26-án adatott ki a válasz, mely a felhozott sérelmeket pontonként tárgyalta s kijelenté, hogy kész ugyan a császár megkezdeni az egyezkedést, de szükség, hogy a követek a fejedelemasszony s a rendek megbízó leveleit is bemutatassák. Ez megtörténvén, márcz. 7-én kiadatott a követeknek a második válasz: bár a rendek mandatura hiányos, mert kevesen írták alá, bár abban »békéről« van szó, mit alig lehet érteni, mert a császárnak nincs Erdélylyel háborúja, kész engedélyt adni a tárgyalások felvételére. Ez irat egyzersmind azt is kijelenté, hogy a császár a prágai szerződéstől nem állhat el, de kész azon módosítani ²⁾.

Az egyezkedés tehát csak a második alapon, a prágai szerződés átalakításán folytatható tovább. Egy hónapig tartottak a tárgyalások, míg végre ápr. 6-án létrejött a kiegyezés, valójában a prágai pontok módosítása, melyeknek érvényben maradása különben ezúttal is kimondatott. Zsigmond ismételve lemond Erdélyről s lakhelyül nejével Trebischt vagy Leutomischlt nyeri uradalmával együtt oly módon, hogy halála után neje és férfi utódjai is örököljék. Erdély élére az uralkodó család egyik tagja fog állíttatni, s az utóbbi mozgalomban résztvetteknek teljes amnestia biztosított ³⁾. S a mint a szerződés aláíratott, a császár kinevezte az Erdélybe küldendő biztosokat Nádasdyt, Ungnadot és Istvánffy ⁴⁾, s nehogy, mint a megelőző évben történt, az elkésés miatt a siker kockára tétessék, intézkedett, hogy Maximilián megfelelő haderő kíséretében azonnal menjen Erdélybe ⁵⁾.

¹⁾ Bethlen IV. 232. Szamosközy II. 202 közlik Náprágy beszédét: de teljesen eltérőleg egymástól. A válasz arra mutat, hogy a Bethlen szövege az igazi. A megérkezés napja, Szamosközy 212-ik l.

²⁾ L. Törvények és Irományok XXXIX.

³⁾ Egész terjedelmében kiadta Bethlen IV. 136.

⁴⁾ L. Törvények és Irományok XLI.

⁵⁾ Rudolf császár Prága 1599. ápr. 12. megküldi Miksa főherczegnek az egyezés pontjait s mivel óhajtja, hogy a dologból csakugyan legyen valami, örömet látná, ha a főherczeg Erdély kormányát valóban kezébe venné. E végből ő (a császár) a schlesvigi csapatokon kívül

S Bocskayék már elindultak, az előkészületek már Miksa bemenetelére csaknem be voltak fejezve, midőn ápr. 17-én jött a hír Prágába, hogy Zsigmond lemondott Báthory Endre javára. A császár Pezzent azonnal a követek után küldé, hogy ezekkel, Bastával s az oláh vajdával egyetértve, a mozgalmat elnyomják, s a lengyelekkel, törökkel és moldvaiakkal netalán kezdendő tárgyalásokat szemmel kísérjék. S írt a Zsigmond követeinek is: Náprágnak, hogy akár hol vonja meg magát, ellátásáról gondoskodni fog s Bocskaynak, hogy Várad melletti jószágaiban telepedjék le s éltesse őt e mozgalmakkal szemben tanácsaival ¹⁾).

XI.

Zsigmond, ha hihetünk Szamosközynek ²⁾, már akkor el volt határozva lemondani Erdélyről az Endre bibornok javára, midőn Rudolffhoz két legmeghittebb emberét kiküldé, sőt egyenesen azért jelölte ki ezeket a követségre, mert tartott, hogy e két hatalmas úr törekvéseit nem fogja helyeselni, s főként, hogy Bocskay a bibornoktól féltében meg is tudandja azt hiusítani.

A dolgot valószínűvé teszi, hogy velük egy időben küldetett Kabós Lengyelországba Báthory Endréhez. A bibornok eleinte habozott, de a családi versengés megszüntetésének vágyától égve, végre rászánta magát az útra. Testvére István nélkül indult el s febr. 18-án ³⁾ Kolosvárra érkezett. Zsigmond

egyéb Regimentsknechteket is fog küldeni, sőt a főherczeg toborzhat a legutóbbi magyar contributióból. A dolgot a főherczegnek nagy buzgalommal kell elkezdni, és folytatni, nehogy az erdélyiek elégedetlenek maradván, ismét más vajdát válaszzanak. Mielőtt a főherczeg bemegyen, ő (a császár) Ungnad, Nádasdy, Istvánfyt biztosokul küldi előre Várad s egyéb helyek élélmezésére, építése s fizetése czéljából Nyáry Pálnak parancsolt, s azt elbocsátá. Iratni fog a császár Mátyás főherczegnek is, hogy ez is összeköttetésbe álljon és correspondeáljon Schwarzenberggel, hogy minden eshetőségre készen lehessenek. (Fogalmazata a bécsi cs. és kir. titkos levélt.).

¹⁾ L. Törvények és Irományok XLII.

²⁾ Szamosközy II. 209.

³⁾ Szamosközy 212. s a Trausch-féle Cronicon I. 142. ez napra, Bethlen IV. 201. febr. 20-ra teszi.

ekkor Szebenben volt, de a mint erről tudomást vett, Sennyey Pongráczot azonnal üdvözlétére elébe küldé, s márcz. 21-re Megyesre országgyűlést hirdetett. Találkozása a bibornokkal rendkívül szívélyes volt. Elébe ment, a városon kívül megölelte, bűnbánó vallomásokat tett, kérte, hogy feledje el a múltat s vessen ki szívéből minden gyűlöletet.

Mire az egyetemes országgyűlés ideje elközelgetett, ki-parancsolta Megyesre az udvari darabautokat s lovasokat, oda hivatta a székely hadakat, úgy hogy a város térei, a piacok, az utcák fegyveres néppel voltak megrakva. Mindamellett a legmélyebb titokban tartotta szándékát s a rendek és mindenki azzal a meggyőződéssel jöttek oda, hogy ez nem egyéb akar lenni, mint a rokoni kibékülés ünnepe. Egyelőre magukban a fejedelmi propositiókban sem árult el semmit, s egyszerűen csak a hadi adónak és hadfolytatáshoz szükséges eszközöknek megszavazását, a jezsuiták ellen hozott törvénynek módosítását s unoka testvérei nótájának eltörlését terjeszté a rendek elé, kérvén őket, hogy a múlt évi hadjáratra tett teteemes költségei megtérítéséről is gondoskodjanak ¹⁾, melyeket ő mindössze 45,000 forintban számított fel.

A rendek azonnal hozzáfogtak a tanácskozáshoz. Az eddigi tapasztalatok a hadi szervezetnek hiányait napfényre hozták s mindenekelőtt annak reformálására tettek lépéseket. A huszad nép kiállítására elégtelennek bizonyult, mert a szigorú törvények dacára sem voltak képesek azt az ország minden részéből táborba gyűjteni, másfelől pedig azok zsoldja a köznépet túlságosan sújtá. Elrendelék tehát, hogy szükség esetében a huszad nép helyett a községek — ideértve az uraknak s magának a fejedelemnek uradalmait is — részben vagy egészen szálljanak táborba. Valamint jelen esetre is elhatározták, hogy minden nemes ember személye szerént tartozik gyalogival és zsoldosival a kitűzendő helyen megjelenni. A nemes szolgák személyekért zsoldost a megyei had alá állítanak, maguk pedig urokkal mennek táborba. A városok is, melyek ez előtt a megyei zászló alatt szolgáltak, ehez a törvényhez tartásuk magukat. Az elmaradókra nézve pedig fentarták

---

¹⁾ Bethlen Farkas IV. 205. Miles 224.

a szászsebesi végzéseket. A múltra nézve azonban, tekintve a tavalyi hosszas sanyarú szolgálatot, a törvény szigora fel-függesztetett.

Megszavazták a félévi adót is. A fejedelemnek 99 és 25 fillért. S daczára, hogy eltöröltetett, megszavazták a praesidium adóját is, kapuszám szerint 1 frt 75 fillért, de oly módon, hogy a bécsi követség költsége ebből fedeztessék, s hogy jövőre ezen adó ne hozassék szóba. A székelyek, szászok, rovatlan helyek a szokott módon járúlnak ez adóhoz. Mint-hogy azonban Zsigmond kárpótlási követeléseinek kielégítésére magukat elégteleneknek érzék, elhatározzák, hogy János Zsigmond által az országnak adományozott arany-keresztel fogják azt törlesztetni, s intézkedtek, hogy az Szebenből Megyesre hozassék.

A jezsuiták a fejedelmi conditiók megváltoztatásával Fejérvárra bebocsáttattak.

Az 1595-iki fehérvári országgyűlés azon pontja ¹⁾, mely Báthory Istvánt és Báthory Endrét nótán marasztá, eltöröltetett, oly feltétel alatt azonban, hogy a maga és testvére nevében erős esküt tegyen le, hogy sem ők, sem utódaik, rokonaik, hozzátartozóik soha ezért a czikkért senkin boszút nem fognak állani ²⁾. Endre le is tette az esküt maga és testvére nevében, mint ennek teljhatalmazotta; melynek márcz. 28-án aláírt példányát Szebenben helyezték el. Azután elvégezzék a rendek, hogy a nóta az 1595-iki articulusok minden példányából 200 frt büntetés terhe alatt kitöröltessék.

A törvényhozás ezután a közigazgatási és törvényhozási dolgokra tért át.

Az 1591. nov. 1. országgyűlés 4-ik törvényczikkének, mely a szász dézsmák eladományozását érvénytelennek jelenté ki, hatályát megerősítvén, az ezen czikk ellenére tett adományozásokat semmiseknek jelenté ki. Intézkedtek a dézsma-haszonberek pontos befizetéséről.

¹⁾ A 40-ik czikkből a Báthory István neve s a 43-ik czikk utolsó felét. L. Orsz. Eml. III. k. 477. és 479—80. ll.

²⁾ L. az esküt a törvények végén.

A nemesek házuk szükségére kapnak elegendő sót, gabonájuktól vámot és harminczadot nem fizetnek s a hadsereg számára szállított élés is vámentes.

Intézkedtek a kisebb hatalmi ügyekben, elrendelék, hogy a kimondott ítéleteket egyszerű fejedelmi parancssal ne lehessen felfüggeszteni.

A pusztult helyek adója leszállítottassék. Az adóhátralékos parasztok elfogassanak. A hadak ne zsaroljanak a szegénységen. Az árúk limitációja tartassék meg. Székely-Vásárhelynél a Maroson csuáljanak hídát. Facsát a lugosi bán alá rendeltetett. Szabad hajdút senki se tarthasson.

Elrendelék, hogy a fizető mesterek megszámlattassanak.

A rendek kérték Zsigmondot, hogy Bocskay és Náprágy zászlós uradalmait (Görgény, Gyalu) a többi nemesi birtokokkal egyenlő teherviselés alá vonja. E cikket a fejedelem az ő távollétükben nem akarta megerősíteni. Elhatározzák tehát, hogy az visszajövetelük után történjék meg.

Az urak és nemesek szolgálai ingyen ne élösködjenek a szászokon.

Mialatt a rendek e cikkeket készítették, Zsigmond is elhatározá végrehajtani lemondását. A bibornok nem kevésé rettent meg ez elhatározásán s minden áron le akarta beszélni. Zsigmond vele szemben is ugyanazt az eszközt használta, melylyel korábban Rudolf megegyezését kicsikarta: valakit a nemesek sorából fogok, mondá neki, fejedelemmé választatui s azt mindketten megbánjuk ¹⁾.

Midőn végre beleegyezett, márcz. 17-én ²⁾ kezén fogva a rendek közé vezette. Itt kijelenté előttük, hogy lemond. Megúnta úgymond az uralkodást, magánéletbe akar vonúlui. Látja, hogy a német nem segíti meg, ő pedig nem akarja megszegni esküjét s nem kezdhet alkudozást a törökkel. Utódjául a bibornokot ajánlja ³⁾.

¹⁾ Szamosközy II. 219.

²⁾ Törvények és Irományok XLII. A Pezzennek adott utasítási bevezetése. Archiv a régi folyam II. 456. márcz. 23-ra van téve.

³⁾ Trausch-féle Krónika I. 141. Istvánffy Lib. XXXI. 452. Szamosközy II. 220.

A bibornok felelt szavaira. Ő nem kívánt az uralomra lépni, de ha nem kerülheti el, belenyugszik. Harag és boszú nélkül fog székébe ülni s a régi gyűlölet eszébe se jut.

A rendeket megdöbbsenté e változás: de mindenfelől hadakkal körülvéve, nem mertek ellene szólani. Csak Kornis Gáspár és Ravazdy György próbáltak némi aggodalmat nyilvánítani, de ők is csakhamar beleegyeztek.

Azután megkészítették az új fejedelem esküformáját, meg a rendeket s a törvényeket Zsigmond elé terjeszték, ki azokat márcz. 29-én megerősíté ¹⁾).

Másnap márcz. 30-kán ment véghez a nagy templomban az esküvetétel Báthory Endre és a rendek részéről, kik előtt az eskümintát Sennyey Pongrácz olvasta fel s ezzel kapcsolatban a fejedelem beigtatása ²⁾. A választási feltételek a bibornok esküjébe voltak befoglalva, úgy mint ez Zsigmond visszafogadása előtt szokásban volt, s ebben a jogok, kiváltságok, törvények és szokások a vallásszabadság, az arany bulla megtartására kötelezte magát. Ugyanez alkalommal a Szebenből időközben Megyesre hozott arany keresztet is kézbesítették Zsigmondnak ³⁾.

Báthory Zsigmond jövőendő fentartására nézve szerződést kötött a bibornokkal: kap évenként 24 ezer magyar forintot s Buzdi, Asszonyfalva, Bogács és Ekemező dézsmáit teljes rendelkezési joggal; ezenkívül — mint hajdan Hunyady János — Besztercze vidékét ⁴⁾. Minthogy azonban ez a szászok kezén volt, kik az átadást megtagadták, a bibornok-fejedelem helyette Vécset és Sajót adományozta neki, melyek Bocskay kezén voltak ugyan, de melyekért Endre Bocskayt Dévával kárpótolta ⁵⁾.

¹⁾ L. Törvények és Irományok XL-ik sz.

²⁾ Szamosközy II. 277.

³⁾ L. az országgyűlés nyugtatványát Törvények és Irományok XL. b).

⁴⁾ A Trausch-féle Krónika 143-ik l. azt írja: Zsigmond kérte, hogy »sit concessa libertas ad tempus habitandi in aliquo Transylvaniae angulo, petiit ut sibi liceat in clauastro Bistricii devotionis causa ad semestrem habitare,« mi kétségtelenül csak szín volt arra nézve, hogy befészkelvén magát a városba, azt kezébe vehesse.

⁵⁾ Szamosközy 232.

Gyűlés után a visszalépett s az új fejedelem ugyanazon kocsiban ülve Fehérvárra mentek, s ünnepélyesen, üdvölvésekkel üdvözöltetve fogadtattak. Első és legsürgősb teendő volt itt Mária Krisztiernával rendezni az ügyeket, kit férje időközben ismét Kővárba száműzött, s most e czélból Fejérvárra hivatott. Erős megpróbáltatások vártak a sokat szenvedett asszonyra, a rövid, alig egy pár havig tartó boldogság után. Világosan állt előtte, hogy e lemondás természetsszerűen maga után vonja az elválást s ő abba belenyugodott. De erős felháborodást kelle éreznie a combinatión, hogy ennek megtörténte után adja kezét Endrének, ki hasonlólag kilépend az egyházi kötelékből ¹⁾. E terv nem sikerülésének természetes következménye volt, hogy neki hazájába kelle utaznia s férje ezt leplezetlenül tudatta is vele. Sorsodra bíznak ezentúlra, mondá neki, vissza fogsz hazádba térni; de e rideg szavakhoz hozzátette a kérést, hogy feledje el szenvedett sérelmeit. Hátra volt még a menyasszonyi hozomány s a Zsigmond által lekötött uradalmak rendezésének kérdése. Erre nézve a fejedelem-asszony s a fejedelem közt ápr. 8-án jött létre a kiegyezés, mely szerént az minden erdélyi birtokait ez évi ápr. 8-ától kezdve a bibornok-fejedelemnek adja évi 15 ezer magyar forintért (melyet a németek tallérnak neveznek) haszonbérbe, mely fél-évi részletekben előre fizetendő ²⁾, s melyből az első félévi részletet 7500 magyar forintot ápr. 13-án kezéhez is vette ³⁾. Nem sokkal utóbb el is indult Mária Krisztierna Dersffy Ferencztől kísérve. A bibornok díszes kocsival s jó lovakkal ajándékozta meg s egész Tövisig kísérte ⁴⁾. Egy válogatott nemes csapat Tasnádig ment vele. Ápr. 26-án Berkészen volt

¹⁾ L. a Pezzennek adott instructiót Törvények és Irományok XLII. c). Megerősíti ezt az, mit Weiss Mihály mond naplójában (151-ik l.) »Item. Beginnet er (t. i. a bibornok) Mariam Kristiernam zuruck zu holen zu einem Ehegemahl.«

²⁾ Közölve mind Mária Krisztierna, mind a bibornok kötelezvénnye Új Magyar Muzeum 1855. I. 513. s köv.

³⁾ Mária Krisztierna eredeti nyugtatvánnya megvan Bécsben az államlevéltárban Hung. osztálya. Mint a nyugtában mondja ez asszony »pro semestri diei octavae Aprilis 1599.« esik. V. ö. Istvánffy 452.

⁴⁾ Istvánffy 452-ik l. Bethlen 252-ik l.

Szabolcsmegyében ¹⁾, Kassán Carrilloval találkozott s május 12-én Túrócban volt ²⁾.

Zsigmond ez időben eleinte Fogaras vidékén utazgatott, onnan Vécsre ment s egy ideig ott tartózkodott ³⁾, nyár derekán pedig gyorsan kiment Lengyelországba Zamoskyhoz, sógorához ⁴⁾.

XII.

Báthory Endre Fejérvárról Kolosvárra ment, hova őszszelívtá tanácsurait s nem tudván, ha nem fenyegeti-e Magyarország felől Basta a kassai parancsnok részéről támadás, egyidőben ugyanoda hadait is táborba szolítá. A választ, melyet a császár mindjárt megválasztatása után írt levelére máj. 7-éről küldött, s melyben kételyét jelenté ki a felett, ha vajjon valóban oly hirtelen elállottak volna-e a rendek esküjök mellől, még nem kapta meg ⁵⁾, de minthogy Bocskay és Náprágy időközben visszaérkeztek s a Rudolf meghagyásából Pezzennel Nagy-Szombatban tartott értekezlet alapján közölték vele, hogy a császár nem hajlandó neki Erdélyt átengedni, a bíbornok azonnal válaszolt. Gazdag ismeretekkel és alapos tudománnyal nem párosított élettapasztalatokat s az előnyöket, melyeket rokonszenves megnyerő alakja, nyílt egyenes jelleme szereztek neki, háttérbe szorítá könnyenhivősége s csaknem gyermekes naivsága, mely merőben képtelenné tette, hogy a politika bonyodalmaiban megválaszolja a helyes útát. Egy perczig se habozott megírni a császárnak, hogy hisz épen azért vállalta el egyikért a fejedelemséget, mert úgy tapasztalta, hogy Rudolf épen nem népszerű az országban ⁶⁾.

S minthogy épen abban az időben hírt vett, hogy a

---

¹⁾ Carrillonak ápr. 26-iki levele Zsigmondhoz Bécsben a titkos levéltárban.

²⁾ Máj. 12-iki levele a császárhoz u. o.

³⁾ Bocskay Istvánnak jun. 5-iki levele a titkos ltban.

⁴⁾ Szamosközy 243-ik l.

⁵⁾ Ez a levél ki van adva Szamosközyben. L. a választ : Törvények és Irományok.

⁶⁾ L. Törvények és Irományok XLIV.

tatárok felverték Jenőt s egész Kőrösbányáig pusztítottak ¹⁾, a Kolosvártt levő tanácsurakkal és rendekkel értekezletet tartott. Jelentést tett Bocskay és Náprágy küldetése eredményéről, a válaszról, melyet ezek a nagyszombati értekezletről hoztak, s a tanácskozmány elhatározá azonnal visszaküldeni őket ²⁾. Követséget küldött a lengyel királyhoz, Bánffy Gábort és Kozák Istvánt jelenteni, hogy az uralkodást átvette s kérni, hogy mint közbenjáró tegyen lépést Rudolfnál elismertetése ügyében ³⁾, egy más követség pedig, melynek Ravazdy György és Haller Gábor voltak tagjai, Mihály vajdához ment az ország nevében, előkészíteni az ezzel kötendő szövetséget. Egyúttal Husztra, Somlyóra s a magyarországi végekre ezek biztosítása végett hadakat bocsátának ⁴⁾. De fő feladata ez értekezletnek a törökkel fennforgó viszály rendezése volt. Május 27-én Óváry Istvánt és Rácز Istvánt a temesvári beglerbéghez, a szerdár-hoz és a tatár khánhoz küldék, kérni, hogy miután ők a határ-széleken az ellenségeskedések megszüntetésére megtették a lépéseket, vessenek ők is véget a határok pusztításainak ⁵⁾.

XIII.

Báthory Endre ugyanakkor, midőn különböző küldött-ségei elindultak, Kolosvárra jun. 7-ére országgyűlést hirdetett. Nehány nappal a gyűlés megnyílta előtt, Székely Mihály szat-mári ezredestől követ érkezett hozzá, Pathó Gáspár. Egy bizal-mas levelet hozott, melyet magának a bibornok-fejedelemnek kellett volna átadnia, de melyet csak a korlátnok vett által tőle, s ő Endrével nem is találkozhatott ⁶⁾. Épen ez időben

¹⁾ Szamosközy II. 244-ik l.

²⁾ L. Törvények és Irományok XLVI. és XLVII.

³⁾ Szamosközy II. 253. l.

⁴⁾ L. Törvények és Irományok XLV.

⁵⁾ L. Törvények és Irományok XLVIII.

⁶⁾ Érdekes Pathónak jun. 3-án kelt jelentéséből, hogyan írja le találkozását Kornis Gáspárral: Midőn Kornis Gáspárnál volt Pathó azután való nap, hogy egy csausz érkezett meg Kolosvárra, azt az ágyban találta, s így szólt hozzá: Látja-e édes Pathó uram, mit csinálunk? Látnom nagyságos uram, törököt kaptatok. Verje meg az isten az áruló-

egy portai török követség is érkezett az udvarba, Musztafa és Huszain csauszokkal élükön, régi és sok követségben járt férfiak, kik Erdélyben már többször fordultak meg. Felhívást hoztak a szerdártól, hogy jelentse ki a fejedelem: minő feltételek alatt hajlandó újra kiegyezni a portával?

A csauszok ajánlatát Endre a rendek elé terjeszté, kik elhatározták, hogy a feltételekkel új követség menjen a szerdárhoz: hagyjon fel a porta Lippa és Jenő követelésével, a ki nem fizetett öt évi adó engedtessek el, s engedtessek el még öt évre, és a tíz év elteltével is csak annyit fizessenek, mennyiben Szulimán szultánnal egyeztek ki. Oláhország rendeltessék Erdély alá ¹⁾. E követség tagjaivá pedig Gávay Miklós és Buday Ferencz neveztettek ki.

Ugyanaz napon, melyen a portai ügyet tárgyalták, jun. 27-én elkészíték a törvényczikkeket is. A rendkívüli szükség tekintetbe vételével, kivételesen minden öt emberre két-két forint adót vetettek ki. Az özvegyek minden száz jobbágy után két-két lovagot állítsanak. A főemberek vagy nemesek, ha fiúk az udvarnál vagy másutt szolgálatban is van, tartoznak a hadba menni, valamint a táblai bírák, ügyvédek, kamaraispánok, harminczadosok, dézsmások; s minden hadmentességre vonatkozó fejedelmi levél veszítse érvényét. Fogaras földje is fizesse az új adót, tartozzék felülni. Egyszersmind, hogy mindenki hadkészen legyen, hogy az első hívásra táborba szállhasson.

Ezzel a gyűlés eloszlott ²⁾.

---

kat, Bocskayt s Rákóczy Zsigmondot, mert ha beküldte volna Rákóczy a 6000 embert, mint írtuk neki, sohse jött vón' ennyire a dolog; de kegyelmedet kérem az istenért, kegyelmed ezt senkinek meg ne mondja Székely uramon kívül, hanem neki mondja meg kegyelmed, ne gondolja ő kegyelme, hogy ez ország valamennyi lakosa a római császár árulója; mert ez a csausz is bizony néhányunknak nem tetszik, de most ennek így kell lenni stb. Jun. 2. hírek jöttek a temesvári basa garázdálkodásáról. A kék darabantokat az új fejedelem szabadságolta kapitányaikkal együtt. Testőrségét a székelyek képezik. (Német egyk. fordítás a bécsi áll. ltár. Hung.).

¹⁾ Szamosközy II. 248-ik l. A követekkel adott levelekkel l. Törvények és Irom. XLIX.

²⁾ Lásd Törvények és Irományok XLVIII.

A bibornok-fejedelem még egy ideig Kolosvárt maradt. Régi összeköttetéseinél fogva rokonszenve Lengyelország felé vonzotta snagsúlyt fektetett ez ország barátságára. Jó viszonya vele lehetővé tette neki, hogy a Moldvával fenforgó differenciákat is kiegyenlítse. De ő ennél is többet akart, azt, hogy a vajdával kötendő frigyét rokoni összeköttetés szentesítse. Jeremiás vajdának egyetlen leánya volt, s a fejedelem ennek kezét megkérte mostoha testvére Iffjú János, az 1594-ben lenyakazott Iffjú János fia számára. Követe körösbányai Nagy János eredménynyel járt, Jeremiás örömmel fogadta az összeköttetést s jul. 3-án mind ő, utolsó betűig sajátkezűleg írva, mind Iffjú János a kötelezvényt kiállíták, hogy ha »mi vagy az mi atyánkfia megváltoztatná és el nem akarná ezutáni hagyott időn venni házastársul,« a vajda leányát a fejedelem húsz, Iffjú pedig tízezer arany kötésen maradjanak ¹⁾). Ugyan az nap fogadta a tatár khán követét is Balki Bas Mehemet agát, s Torma Kristófot és Óváryt vele visszaküldte a khánhoz a kiegyezés eszközzésére ²⁾).

Épen oly fényes eredményt értek el az Oláhországba küldött követek is Ravazdy György és Vitéz Miklós, mint a moldvaiak. Mihály vajda az naptól fogva, hogy Endre megválasztásáról biztos hírt kapott, már kivetette hálóját. Alkudozni kezdett a törökökkel, s elfogadta egy basától a neki küldött zászlót. De ugyanakkor követeket küldött Prágába is, kik felhatalmazást kérjenek a császártól, hogy Erdélyt nevében támadhassa meg. S midőn a bibornok-fejedelmet egy raguzai nemes értesíté e fondorlatokról, az pedig számadásra szólítá fel a vajdát, ez egy perczig sem habozott hűségi esküt ígérni a fejedelemnek. Alkudozása ennek követeivel Ravazdyval s Vitézzel nem tarthatott sokáig ³⁾), jun. 26-án ő és a legelőkelőbb tizenöt bajárja megesküdtek az evangéliomra, hogy aminémű hűséggel, igazsággal, engedelmességgel voltak Zsigmond fejedelemhez, azzal lesznek Endréhez is ⁴⁾).

¹⁾ L. Törvények és Irományok LII.

²⁾ L. Törvények és Irományok LI.

³⁾ Szamosközy azt írja, hogy Mihály sokáig húzta, halasztotta a dolgot s csak aug. 9-én esküdött meg. De jun. 26-án kiállított hitlevele mást bizonyít. V. ö. Malaspina aug. 22-iki jelentésével.

⁴⁾ L. Törvények és Irományok L.

XIV.

Eddigél minden jól ment s a bibornok-fejedelem nem látta a feje fölő tornyosuló fellegeket. Csak a római császárral nem egyezett még ki, de midőn a törökkel már kilátásba van kiegyezése, a lengyel barátja, a moldvai szövetségese, az oláh vazalja kevesbbé félelmesnek tetszett feszült viszonya Rudolffhoz.

Pedig onnan fenyegette veszély. Évek óta nagy gondot fordított a prágai udvar Mihály lekötelezésére, minden évben nagy és tetemes összegeket szolgáltatván ki neki hadak fentartására, ágyúval, lőporral látván el ez új és titkos hűbérését, kit a török ellenében fontos előbástyanak s Erdély féken tartására alkalmas kéznél levő eszköznek tekintett. Gyakran megfordultak a prágai udvarnál az oláh követek, kiknek elegendő okuk volt magasztalni a császár bőkezűségét.

Mihálynak követei a télen Bocskayékkal egy időben alkudoztak Prágában, s habár ezúttal a formaszerű szerződést nem erősítette is meg Rudolf, de ápril 8-iki leiratában százezer tallért ígért a megelőző évben folytatott hadjáratáért, mely a már lefizetett összeg levonásával azonnal fizetendő, százezer aranyat a folyó évi hadjáratra; megtéríti a tatár követeknek adott tizezer aranyat; s az esetre, ha a töröktől elűzetnék, családja számára menhelyül neki adja Sléziában Königsberget. Végül az erdélyi ügyek sikerülése esetére újabb jutalmazásokat helyezett kilátásba ¹⁾.

Mihelyt azonban a prágai udvarban az erdélyi változásról értesültek, még nagyobb gondot fordítottak Mihály megnyerésére, kinek futárjai azóta egymást érték a prágai udvarban, hova tudósításokat vittek az erdélyi ügyekről ²⁾, felhatal-

¹⁾ Rudolf császár leirata Mihály vajdához 1599. ápr. 8-ról Bécsben a titkos ltban.

²⁾ Jun. 4-ről írja a császár Mihálynak, hogy örömmel érti amit futárja által izent. Hogy válasza biztosabban tudomására jusson, innét Radikia Alajost küldi a vajdához.

mazást kértek a császártól, hogy urok Erdélyt megtámadhassa ¹⁾. A prágai udvar nem volt idegen az eszmétől, de mindent akkép akart előkészíteni, hogy az eredmény sikere biztosítva legyen. Izeneteit az udvar mindig szóbelileg küldte a követek által, a leíratok az általános biztatások keretében maradnak. Úgy látszik az első megbeszélés jun. elején volt, s ennek eredményeként jun. 12-én vitte haza a követség a biztatást: »Fortiter itaque pro republica christiana pergito, ac de nobis quidvis sperato« ²⁾. Hasonló biztatásokat vitt haza egy más követség jul. 8-áról s Örmény Péter, Mihály egyik derekabb vezére jul. 23-áról ³⁾: mert Rudolf csak az alkalmas perczet várta, hogy Basta és Mihály által combinált támadást intézhessen Erdély ellen.

Bocskay Náprágyval együtt a májusi értekezletből küldve, még mindig Prágában volt, hol a bibornoknak adott ígéretéhez képest, lépéseket tett, hogy a hűség esküje alól a császár oldozza fel. De Rudolf aug. 12-iki kiadványában ezt egyenesen és határozottan megtagadta ⁴⁾, sőt ellenkezőleg külön kiadványokat intézett jul. 23-ról Erdély főuraihoz, a megyékhez, a székelyekhez s a szászokhoz, melyekben a köteles hűség megtartására szólította fel ezeket s a visszatérőknek teljes bünbocsánatot ígért ⁵⁾. Mindezek a már tervbe vett és részben előkészített hadjárat előzményei voltak, melynek elnapolását pénzhiány, készületlenség s egy nem várt esemény: a pápai széknek intervenciója a bibornok érdekében egy időre szükségessé s azután is módosítandóvá tette.

A bibornok-fejedelem a prágai udvar magatartásáról, »a császár és a vajda közös titkáról« — mint egy hivatalos emlékirat jellemzően nevezi, épen ez időben biztos értesülést

---

¹⁾ Malaspina püspöknek aug. 22. jelentése I. Törvények és Irományok LVII.

²⁾ A császárnak Prága 1599. jun. 12-én Mihály vajdához írott levelének fogalmazványa Bécsben a titkos ltban. A levél többi része azt mondja, hogy a császár szóbeli izenetet küld.

³⁾ Lásd Törv. és Irom. LIII. Örmény Péterről lásd Szamosközy II. 152. l.

⁴⁾ L. Törvények és Irományok LV.

⁵⁾ L. Törvények és Irományok LIV.

vett: Rácز János a vajda titkára tett neki arról jelentést ¹⁾. Nem hitte el, de a gyanút még se fojthatta el egészen, s midőn ekkép fenyegetve látta magát, elhatározá legalább a török támadás ellen biztosítékot szerezni. Aug. elején azzal a hírrel jött udvarába Huszain csausz, hogy a juniusi országgyűlésből küldött feltételeit elfogadta a porta. Ez alap épen alkalmas lett volna a kiegyezésre — de a válasz szövege, mit Musztafa csausz s ennek kíséretében visszaérkezett követei Budai és Gávai hoztak magukkal, egészen másként hangzott: a szerdár Jenőnek és Lippának visszaadását követelte. Azonkívül arról is értesült Endre, hogy a szerdár Mihálynak zászlót és botot küldött. Ezek alatt a feltételek alatt ő nem alkudhatott: de nem szakított a portával. Aug. 14-én új követet küldött a szerdárhoz, kérvén, hogy módosítson feltételein, ne kívánja az adó beküldését, ne a két várat, s ne igyekezzék Mihályt a köteles hűség alól elvonni ²⁾.

Alig ment el azonban a követség, midőn a véletlen a császár és Mihály közös titkának a kulcsát csaknem kezébe adta Endrének. Rácз jelentése következtében a fejedelem szigorú felügyeletet rendelt el a Prága és Tergovistye közt járó postákat illetőleg. Épen ezen rendelet folytán Örmény Péter a vajdának és Petneházy István a császárnak Prágából jövő követei elfogattak s a fejedelem elé vitettek. Örménynél volt a császár jul. 23-áról Mihályhoz írott levele ³⁾, s egy más Mátyás főhercegtől. Bármennyire vigyáztak is rá, ez utóbbit sikerült megennie s az előbbi úgy elrejtienie, hogy midőn kikutatták is, nem találtak nála semmit. A dolog végetlenül végzetessé vált ránézve: mert Rácznak egy újabb jelentése a bibornokhoz Mihály kezébe esvén elfogatta ezt s épen azon hét heten át, midőn a végzetes titok a kinyilatkozás pontjáig ért, fogva tartotta. A bibornok-fejedelem megmaradt kételkedésében: Mihályt bizalmával halmazta el, s a császárral kibékülni épen nem volt idegen.

Ily gondolattal fogadta Malaspina casertani püspököt,

¹⁾ A latin emlékirat Törv. és Irom.

²⁾ Törvények és Irományok LVI.

³⁾ L. Törvények és Irományok LIV. b).

Kelemen pápa követét, ki Lengyelországon át aug. 21-én estve érkezett Fejérvárra. A bibornok-fejedelem a várostól félmért-földnyire elibe lovagolt s mindjárt másnap adott neki kihallgatást. A püspököt a pápa oly czéllal küldte, hogy a bibornok-fejedelmet teljesen elvonja a töröktől, de oly határozott utasítással, hogy Rudolfal is kibékítse. A pápának ezen »kegyelmes atyai« intésével Rudolf udvarában is megfordult a nuncius: de a császárt igen kellemetlenül érintette a dolog s csak egyedül a szent atyára való tekintetéből nyugodott bele, hogy ő ez irányban indítsa meg alkudozását Fejérvártt ¹⁾:

Mindjárt az első kihallgatáson hozzáfogott küldetése teljesítéséhez. Elmondta a bibornoknak megbízatását s szóba hozta a prágai egyességet, melyet Rudolf és Zsigmond kötöttek. Én — mondá a bibornok — oka nem vagyok, hogy azt végre nem hajtották. »De felel a nuncius, mégis kétszínű eljárás volt, szövetkezést színleni a császárral, practicálni a törökkel s Mihály vajdát hitszegésre nógatni.« »Ezt én nem tettem, felel a bibornok nyugodtan, megbizonyítom leveleimmel. Nem alkudoztam másként a törökkel, mint a császár is szokta tenni, nem fogadtam el zászlót tőle, sőt midőn Mihály elfogadta, ráizentem, hogy visszaküldje, különben lefoglalom erdélyi birtokait.«

Malaspina most fordított a dolgon. Hoszszaan kezdte fejtegetni, mennyi nehézsége lesz a bibornoknak s ráakarta venni, hogy mondjon le a fejedelemségről. A bibornokot ez ajánlat felháborítá, boszúsan elfordult a nunciustól, ki látva e hatást, ismét fordított a dolgon s a császárral leendő szövetkezést hozta szóba. Ezt Endre nem utasítá vissza, bár megjegyezte, hogy ez az országgyűlés jogkörébe tartozik. De midőn Malespina szóba hozta, hogy jó volna, ha a bibornok néhány erődjébe császári őrséget fogadna, láthatólag felháborodott s véget vetett a kihallgatásnak. Első napi eredménynek ez is elég — írta Malespina a császárnak ²⁾.

Habár az első kihallgatáson ily nagymérvű ellentét mutatkozott is köztük, a bibornok Rómába szánt követét

¹⁾ L. Rudolfnak oct. 9-iki levelét Törvények és Irományok LXI.

²⁾ Lásd Törvények és Irományok LVII.

Bogáthy Miklóst Prágába küldé, biztosítani a császárt, hogy nincs szándékában elállani a keresztyénség ügyétől ¹⁾. Mindamellet igen lassan haladtak a dolgok, mert a fejedelem a Moldvával s Lengyelországgal kötendő szövetség eszméjétől nem könnyen vált meg, s álmaiban a lengyel korona elnyerését tekinté e szövetség végeredményének ²⁾. Hetek teltek el, míg végre kiegyezésre jutottak, s megalkudtak a feltételek felett, melyek jobbadán Báthory Zsigmond első prágai szerződésének pontjai voltak annyi módosítással, hogyha a bibornok után nem maradnának férfitódok, szálljon Erdély kormánya a női ágra ³⁾. Követté Kakas István neveztetett ki, de a levél, melyet szept. 14-ről töle magával vitt Prágába, nyomatékka emelte ki, hogy a bibornok-fejedelem a szentatya közbenjárására elhatározta magát, hogy a felséges ausztriai ház érdekében közmegegyezéssel és mindenki meglegedésére fogja kivinni azt, mit korábban csak zsarnoki erőszakkal lehetett keresztül hajtani ⁴⁾.

Endre bibornok-fejedelem ez alkudozások daczára is azt hitte, hogy Magyarország felől fenyegetve van, fenyegetve nemcsak Basta, hanem Bocskay részéről is, kinek mint tudjuk, aug. 10-ig kellett volna magát fölmentetni a Rudolf részére letett hit alól s ugyanakkor letenni a hűség esküjét Endre részére. De Rudolftól nem kapván meg erre az engedélyt ⁵⁾, oly állást foglalt el Endre irányában, melyet ez egészen ellenségesnek magyarázott. Ugyanis Görgényből minden ágyút és löszertátvitetettitkon a részekben levő váraiba, az ezekben levő őrséget pedig nem eskette fel az Endre iránti hűségre. A bibornok tehát először Kolosvárra hadfölkelést hívott össze, utóbb azonban ennek a helyét Szász-Sebesre tette át s egyszerű-

¹⁾ L. Szamosközy II. 254.

²⁾ Hanus Ádám 1600. jan. 10. megküldé a császárnak azon levelek extractusát, melyeket »der Cardinal ausz Eil in seiner geheimen Kamme vergessen, alsz er wieder den Michal Wayvoda ausgezogen ist« s ezek közt van sógorának Zamoyskynak s másoknak erre vonatkozó levelezése.

³⁾ L. Szamosközy II. 265.

⁴⁾ L. Törvények és Irományok LVIII.

⁵⁾ L. Törvények és Irományok LV.

smind Fejérvárra oct. 18-ára egyetemes országgyűlést hirdetett. Megidézttette e gyűlésre Bocskayt is mint hűtlenségi perben marasztandót két kiadványnyal: mint árulót a közügy-igazgató vádjára s mint Báthory Boldizsár halálának okozóját a Báthory István vádjára ¹⁾).

Ez idézés mutatja, hogy a komolyabban fenyegetett nem Endre, hanem Bocskay, mert míg az utóbbi idézés az Endre által letett eskü után teljesen jogtalan, az előbbi is legalább ildomtalan volt éppen abban az időben, midőn már megindultak a béketárgyalások közte és a császár között. De ekkor már élére volt minden állítva s a csalfa és kétszínű játék, melyet az alkudozásokkal folytattak, végéhez közeledett. S különben is Endre Magyarország felől nyugodtan lehetett. Az a meleg közbelépés, melyet a pápa érdekében annyi jó akarattal és hívvel tett, az a komoly buzgalom, melylyel ügyét felkarolta s Rudolfot kedve ellen is békeegyezkedésre kényszeríté, erős garantia volt, hogy magyarországi oldalról nem fognak semmiféle nyílt támadást intézni sem a pápa által védett személye, sem országa ellen, s legkevésbbé fogják a félszázad előtt lezajlott alvinczi tragoediának ismétlését megkísérteni. E hatalmas pártfogással szemben, melynek a török háborúban oly sokkal tartozott a prágai udvar, mulhatlanul úgy kelle inscenirozni a bibornok megbuktatását, hogy a gyanúnak még árnyéka se eshessék az udvarra, mintha keze a játékban volna. Ez fejtí meg, hogy a szathmári kapitány követe által említett »közös titok« valóban Prága és Bukarest közt maradhatott, még akkor is, midőn a két udvar közt egy félévnél ez ügyben tovább tartott a levelezés és követváltás.

Még Bastának sem volt sejtelve arról. Szept. derekán Mihály követi Székely János és Pribék Mátyás megfordultak nála Kassán. Jelenték, hogy a vajda készen áll Erdély határán s nyomon be akar ütni. Küldjön hát hadakat vagy ha ezt nem teheti, küldjön pénzt a vajdának. Ugyanakkor bizalmasan azt is tudatták vele, hogy a szultán uroknak zászlót küldött s felajánlja neki Moldvát és Erdélyt is — de uruk még nem fogadta el. Másnap, szept. 15-én, még követelőbbek

¹⁾ L. Törvények és Irományok LIX.

voltak Székely és Pribék: röviden és szárazon kijelenték, hogy ha most se kapnak segítyt, ők nem fognak többet alkalmatlankodni, hanem uruk szövetkezni fog a szultánnal, miért aztán a felelősség egészen Bastát fogja terhelni. Basta megakart nyugtatni a követeket: hogy hadak még nem mentek alá annak az az oka, mert a legújabban bejött sléziai lovas- és gyalog csapatoknak rendeltetését nem tudja, erre nézve bevárja a császár parancsát. Ő felségének arra is lesz gondja, hogy Ungnad által pénzt szereztesse, csak a vajda is maradjon meg a köteles hűségben ¹⁾.

Basta azonnal jelentést tett Mátyás főherczegnek, de nem nagyon hízelgőt Mihályra nézve. Neki úgy látszik, írta, hogy ez csalfa és hazug ember, ki a cardinálnak már meghódolt, megesküdt, szövetkezett is vele; s csak hogy ő felségét áltassa, vak lármát csap az Erdélybe rontással. Pár héttel utóbb pedig Mihály kincstárnoka mint követ a prágai udvarnál Basta ellen kelt ki. Ez az ember azért nem küld urának segítyt, mert titkon Báthory Endrével tart, kitől hétezer aranyat kapott s kivel egyezkedik is. Urának pedig már nehezére van, hogy bár hadkészen áll Erdély határán, sőt ezenfelül a Báthory Endréhez hajló 3000 kozákot is 15 ezer talléron zsoldjába fogadta s maga hűségére eskette, még sem kezdik el a vállalatot. Ha az ő szolgálata nem kedves ő felségének, jelentsék ki, mentsék fel a hűség esküje alól, úgy is rég molestálja már őt a török: az ugyan tárt karokkal fogadja ²⁾.

¹⁾ Bastának 1599. szept. 15-iki jelentése Mátyás főherczegnek, a titkos ltban. Ugyane jelentés mellett egy impurum van, az udv. haditanács véleménye Bastának az oláh vajda pontozataira adott feleletéről. A haditanács azt találja, hogy »herr Basta in seiner Antwort gar leis und khüll hindurch gangen sei, und hette er die schuldt nicht auff Ir Maiestät ligen, sondern auff ine Walachen retorquiren«; tudatni kellett volna a vajdával, hogy mily híreket kap felőle Erdélyből s mennyire szükséges, hogy ő Basta egészen bizonyos legyen a dolgok állapotáról s a vajdának ő felsége iránti érzületéről stb. stb. »Dabei hat auch der kriegsrath gehorsamist berichten wollen, er befinde den Basta so gleichwol für ein kriegserfahrenen mann zu hallten, zu dem oberhungerischen regiment nicht allerdings genugsamb, vnd wenig von den Hungern respectirt.«

²⁾ Az udv. tanácsosok 1599. okt. 4-iki jelentése Rudolffhoz a titkos levéltárban Bécsben.

Az udvari tanács oct. 4-én egyszerre kezdte tárgyalni ezeket a dolgokat azzal a jelentéssel, melyet a Malespina s a bibornok közt megállapított kiegyezési feltételekről kapott. Ez a kiegyezés épen nem volt ínyére, azt akarta volna, hogy Endre mondjon le. De a pápa iránti tekintetekből nem vehette vissza egyenesen. El kelle tehát fogadnia mint végső resultatumot bizonyos esélyekre nézve, ha t. i. Mihálynak mindenestre kockáztatott vállalata roszúl ütne ki.

S amint az udvari tanács ezt a két kérdést: a fegyverszünet megkötését Endrével, s ugyanezen Endrének megtámadását Mihály által az írt oct. 4-iki ülésben megoldotta, az egy kis diplomacziái remekmű. Semmi a mit határozott, egy szó sem költheti fel azt a gyanút, hogy tudomása volt a Mihály vállalatáról, hogy az »közös titok.« A tanács úgy vélekedett, hogy Mihályt okvetlenül különösen pénz dolgában ki kell elégtíni, s így megtartani ő felsége hűségében. De fel kell világosítani őtet, hogy az ő helyzetén sem a törökökkel, sem a bibornokkal folytatott tárgyalások nem változtatnak semmit, s az oláh követtel hazabocsátásakor bizalmas embert kell küldeni, ki élő szóval világosítaná fel az ügyek valódi állásáról.

Malaspinára nézve pedig azt határozzák: tudatni kell vele, hogy jobb szerette volna ugyan ő felsége, ha ő megmarad alkudozásában »in ersten terminis,« de ha már a dolog eddig ment, megadja ő felsége a fegyverszünetet azon feltétel alatt, ha a bibornok megszakít a törökkel minden összeköttetést, visszatásítja a zászlót, sergét az ő felségééhez csatolja vagy Szolnok alá küldi, vagy oda, hova Mihály vajda is a magáéit küldeni fogja. De úgy kösse meg a nuncius e feltételeket, hogy ne ő felsége legyen a bibornoknak, hanem a bibornok ő felségének lekötelezettje; kösse meg pedig mennél előbb, legkésőbbre nov. végéig, mert a fegyverszünet csak addig tart ¹⁾.

²⁾ Ugyanazon jelentésben s u. o. határoztak ezenkívül a törökkel folytatott békealkudozásról is, melyet megszakítani nem vélik tanácsosnak, mert a török azt fogja gondolni, hogy az addigi tárgyalások csak időnyerés végett lőnek folytatva, s tekintve Báthoryt Erdélyben, tekintve Mihály vajda helyzetét Erdély s a török közt, továbbá azt, hogy Alsó- és Felső-Magyarországból a katonaság legnagyobb részét Erdélybe kéne küldeni, helyüket pótolni pedig nincsen pénz; tekintve a német biroda-

S az expeditió Malaspinára nézve ily értelemben hajtatott végre ¹⁾, de nem az oláht illetőleg. Egy rövidke levelet kapott, nehány hó alatt a tizennegyediket ²⁾, mely mind a megelőzők szóbeli izenetről tesznek említést, csak hogy ez utóbbi, melynek átadásával a vajda követe mellé rendelt Marino János bízott meg, egy kötelező ígéretet tartalmazott: »et a nobis perpetuam protectionem, quicquid evenierit expectatis« ³⁾.

Mi volt ez a szóbeli izenet? az események kibonyolódása valószínűvé teszi ugyan, hogy ez az oláh támadására vonatkozott, de erre nézve bizonyosságot egy későbbi expeditióból nyerünk. A bibornok megveretése oct. 28-án történt, az első hírt Mátyás főherczeg Bécsben nov. 15-én kapta, s mégis

lom rendinek is a békére való hajlandóságát: azt vélik a tanácsosok, hogy legjobb: »das man der friedenstractation mit den Türggen syncere und one derselben offension statt thuen, auch eben deszhalb gegen Sibenbürgen mit aller thätigkeit noch temporision oder wie die Türggen auch thun bisz zu mehrer gelegenhait dissimulirn solle« — a már említett megkötendő fegyverszünet alatt a dolgok is változván, s a cardinalis érzelmei s hajlandóságai is kitapasztaltatván. Ami arra vonatkozik, amit a vajda Bastáról izent, hogy t. i. Basta egyetért B. Endrével, sőt attól ajándékot fogadott el: bár a gyanúnak semmi alapja sincs, mivel azonban az oláh követek erősen ragaszkodnak fejedelmök vádjához s magok is megerősítik; jó lesz mindenesetre »still und dextre« a dolog mibenlétét kipuhatolni. — Ehez csatolva fogalmazványban (1599. oct. 4.) jegeztek a tanácsosok: Rumpf, Trautson, Hornstein és Megger üléséből. A császárnak tetszik az erdélyi ügyben a tanácsosok véleménye. Az »oláht« mindenesetre fönn kell tartani. Fölmerült a kérdés, vajon nem kéne-e valakit Malaspiná mellé küldeni. Ugyanaz a napi tanácstól: Malaspinának nem kell azt izenni, hogy B. Endre hűsége kimutatása végett küldjön segélyt a császári sergekhez, miután ezt kívánni nem lehet. — Valakit Malaspiná mellé küldeni nem tanácsos, de meg nem is volna kit »mit einem Hungern hat's seine bedenggen,« Ungnad, a kit el lehetne küldeni, vallása miatt sem alkalmas. — A vajdának adandó pénz, 100 ezer tallér egy negyedét, 25 ezer tallért Kassán kéne deponálni, s azonkívül a m. kamarát fölszólítani, vajon nem tudna-e a Ruber idejében elzálogosított javakra pénzt eszközölni? hogy e 25 ezer tallér kiteljék. A többinél a császár s a tanács megmaradt. S ami Erdélyt s az oláht illeti, azt Mátyás főherczeggel is közlendőnek vélik. (Bécsi államt.)

¹⁾ L. Törvények és Irományok LXI.

²⁾ Bocskaynak nov. 16-iki levele Bécsben a titkos ltárban.

³⁾ L. Törvények és Irományok LX.

Rudolf, ki erről napokkal utóbb értesült, Pilsenből novemb. 6-áról írja Bocskaynak, hogy miután az oláh elvetette a kockát, megkísértendő a háborút a bibornok ellen, nem levén békés kiegyenlítésnek többé helye, menjen be Erdélybe a császár érdekei képviselése végett ¹⁾.

Ezt a kockát pedig Mihály elébb elvetette, mint a császár várta ²⁾. Jól tudta, hogy a vajda oct. 18-ára országgyűlést hirdetett, melyen a császárral a kiegyezést hivatalosan szóba hozandja, s hogy ezenkívül a hadfőlkelést is elrendelte. Úgy hitte, hogy vállalata sikerét csak azzal biztosíthatja, ha megelőzi a bibornokot. Különben is a császár pénzén kitartott hadai harcckészen álltak s bármely pillanatban könnyű volt azok összehívása. A mint hát hozzáfogott az előkészületekhez, egyes ügynököket küldött a szászokhoz s különösen a székelek közé, hogy amazokat beütésére előkészítse, ezeket pedig régi szabadságaik emlékének felidézésével forradalomra s a Báthoryak ellen boszúra ösztönözze ³⁾. Aztán kiadta a rendeletet, hogy Ploesthez gyűljenek az egyes csapatok, melyek közt sok volt a magyar, székely, a csapat parancsnokok pedig

¹⁾ L. Törvények és Irományok LXIII. d. e.

²⁾ Rudolf császár Pilsen oct. 26-iki levelében Mátyás főherczegnek írja, hogy nemcsak a főherczeg oct. 20-iki leveléből, de egyéb módon is megértette s tudja az oláh vajda veszélyes helyzetét, s ezért hajlandó volna öt akkora pénzösszeggel megsegíteni, a mekkorát a főherczeg is javasol. Mivel azonban jelenleg erre nem képes, »sinthemat von dem geldt wasz der Ungnadht erhandelt haben möchte« más elkerülhetlen kiadásait is fődöznie kell, ezért megmarad utóbbi határozata mellett, hogy t. i. a vajda a neki ígért 100 ezer tallér segélynek most csak egy negyedét, 25 ezer tallért kapja. Ez összeget bármikor felveheti a vajda követe Kassán; a felső-magyarországi hadi fizető mestert ő (a császár) ez értelemben utasítá. Marinót, ki az oláh követtel fog menni, hogy Mihály vajdjával személyesen beszéljen az ő (a császár) nevében és szándékáról — jó lesz, ha a főherczeg siettetí. A kísérésről Bastának s Székely Mihálynak már parancs küldetett s vagy egyik, vagy másik fog ez értelemben intézkedni. (Cs. és kir. áll. lt. Bécs Hung.). Ez a 100 ezer tallér volt az erdélyi vállalat egyik díja. Egyes részleteit már korábban felvette. Kiténik ez Ungnadnak 1600. jan. 31-én a császárhoz írott leveléből.

³⁾ Szamosközy II.

jobbadán magyarok voltak: a gergiczei csapatok kapitánya Makó György, hadnagyai Tárkányi István, Tamásfalvi János, Nagy Demeter, Kiss Gergely; a floresti katonák kapitánya Nagy Bálint, hadnagyai Horváth György, Kis János, a beszliák hadnagya Petneházy István. A zsoldosok pedig a ráczok, kozákok, hajdúk s a kurtányok valóságos kelet-európai nemzetközi serget mutattak¹⁾. E készülődésre vonatkozólag Mihály azt híresztelé, hogy mint a múlt évben Bolgáriát akarja véletlen támadással megsarczoltatni s egy bízalmas emberét Bánt el is küldé Endréhez kinyerni tőle az engedélyt ezen hadjáratra — ki aztán, hogy e vajdához egymásután küldött három követsége: Csomortányi, Sennyey, Kornis megnyugtató válaszokat hoztak, ágyúkat, löport, dobokat, zászlókat küldött neki. S mikorra minden el volt rendelve, október 11-én Mihály hadait felállíttatá részint Ploest előtt, részint a városban a piactól egészen lakásáig, kiment közhök s megeskette őket, »hogy minden útaiban jelen lesznek vele, főképen a mostani útban igazak és hívek lesznek« s kezét fogott velök. Október 15-én egy péntek napon kiadta a parancsot, hogy meginduljanak.

A bibornok-fejedelem ezalatt felkonczolt testvére számára koporsót faragott s emléket készíttetett. Október 18-ára együtt voltak a rendek s meg is nyitotta a gyűlést a fejedelem. A Malaspinával folytatott alkudozásokot a rendek elé terjeszté s azok ezt és az alkotandó törvényeket tárgyalásba vették. Ez napon Mihály már Bodola és Prásmár közt állott táborával. Makót, Thamásfalvit, Dömölyit és Havasallyt a székelyek közé küldé, hogy gyűjtsék őket össze s ígérjék meg régi szabadságaik megújítását. Oda hívatta a brassai oratort Hirschlert s ezzel levelet íratott a bibornok-fejedelemnek, hogy azon a vidéken minden csöndes. A posta 20-án érkezett meg Fejér-

¹⁾ Kulcsárféle Krónika 89., 90.

²⁾ A Trausch-féle Krónika 147. V. ö. a Czauk Simon Krónikájával 118-ik l. A Kulcsár-féle Krónikának ez a mars routája: október 14. táborba szállás, október 15. elindulás, október 17. Béldi rétje, október 24. Prásmár, október 25. Szunyogszeg, október 26. Fogaras, október 27. Szeben. Különben nagyon nehéz feljegyzésein elindulni, mert ő nem a hónap, hanem a hét napjait (hetfő, kedd) jegyzé fel, s csak 2 fix pontja van: a Csomortányi bejövetelnek szombatja október 9. s a csata napja október 28.

várta mikor javában tárgyaltak a rendek, s a futár a levelet Kornisnak, a fejedelem generálisának adta át, de minthogy Kornis mit sem kértett, ő sem szólt a brassai újságokról. Hanem annál keservesebben panaszkodott a csapszékekben, hogy dúlják már a kurtányok Barcaságot, s a hír csak másnap jutott el a fejedelmi udvarba.

Tanácskozásról többé szó sem lehetett. A fejedelem még az napon oct. 21-én felfüggesztette az országgyűlést, futárokat küldött szét általános fölkelés hírdetésére s maga megindult a táborral ¹⁾ Mihály ellen. Írt Jeremiás moldvai vajdának is, kérve őt, hogy siessen segélyére — mert könnyen elnyerheti most azt, mit neki ígért. De a levél oct. 24-én Mihály kezébe esett, kivel a székelyek lerombolván Várhegyet már egyesültek s ki hadával már ekkor három oszlopban nyomult elé. A fejedelem még mindig lehetőknek tartá a kiegyenlítést, s oct. 25-én Malaspina által tetetett nála lépéseket a differentiák kiegyenlítésére. A püspök követe a sárkányi úton találkozott Mihálylyal. »Én az én kegyelmes uram császárom ő felsége parancsára jövök« felelé. Oct. 26-án már túl volt Fogarason, midőn magától a fejedelemtől hoztak levelet hozzá, de ez sem tartá fel s oct. 27-én már csak egy mértföldnyire volt Szebentől, midőn maga a pápai nuncius jött hozzá.

Miért jött nagyságod haddal a hibornok ellen, kérdé a nuncius, hiszen a szent atya közvetítésére már csaknem meg

---

⁹⁾ L. Törvények és Irományok LXII. sz. Ezt a levelet Székely Mihály szatlmári parancsnok oct. 27-ről küldte meg a császárnak, jelentvén, hogy az oláh vajda levelét ő felségének megküldvén, hogy kiegészítéseül ezeknek a maga tudósításai teljes hitelűek legyenek, bizonyos emberét küldötte kémlelés végett Gyula-Fejérvárra, aki onnan őt miről tudósítá, íme elküldi, ő maga (Székely) holnapután az erdélyi határra vonúl »zu einem Schein« és hogy Mihály vajdába bátorságot öntsön (dem M. vayda ein herz zu geben), s ott csendesen viselvén magát, bevárja ő felsége további parancsait. Ha Mihály vajda »sein viernemen (Vornelmen) vollenden« akarná, neki (Székelynek) nehezére esnék a segélyadás, mert semmi drabantjai, semmi huszárja nincs, csak 100 archebusier s az a kevés német knecht, a kikkel a határra vonúlанд. Az eseményekről különben tudósítani fogja ő felségét. (Eredetije — németül Székely Mihály kezével — a bécsi cs. és kir. áll. ltárban).

van kötve a béke ő felsége s a bibornok közt. — Három okból felelé a vajda, mert nekem ő felségétől erre 14 parancsom van, melyeket elémutathatok, s ezenkívül a töröktől is engedélyt kaptam rá. Mert tudom, hogy a lengyelek, moldvaiak s erdélyiek közt szövetség van, hogy a két császár közti nagy küzdelemben semlegesek maradnak; s harmadszor mert a bibornok megírta nekem, hogy hagyjam el országomat, különben a török fog abból kizavarni ¹⁾). Különben e közvetítés is eredménytelen maradt. A vajda egyetlen feltételt tűzött ki: mondjon le Endre a fejedelemségről, s minden a mit Malaspina elért, annyi volt, hogy ez fegyverszünetet engedett a következő éjszakára.

Rácz János, a vajda volt titkára, kit ez magyar katonái közvetítésére szabadon bocsátott, még ezen éjjel átszökött a fejedelemhez s részletes közléseket tett a vajda hadairól. Másnap korán reggel még egyszer Malaspina átment a vajda táborába rábírní őt, hogy egyenlítse ki az ügyet keresztyén vérontása nélkül, de ismét eredménytelenül. 9 órakor Szent-Erzsébet és Sellenberck közti téren kezdetét vette az ütközet, mely délután 4 óráig tartott. A vajda sergei kétszer futamodtak meg, de a fejedelem nem tudta felhasználni ez előnyt, igen korán menekült, s midőn Kornis és Ravazdy elfogattak, a csata sorsa eldőlt. Ez utóbbi azonnal felkonczoltatott, de Kornisnak semmi bánódása se lett. Az erdélyi tábor egész éjjelig együtt maradt, de akkor minden készletet hátra hagyva megszaladt. A vajda roppant zsákmányra tett szert: a sátrak, hadi készletek, 45 ágyú, sok öltözet, ló. Az erdélyiek közül 2927 halottat olvastak meg a csatatéren s ezernél többet fogtak el. Kézre került Rácz János is, kinek aztán a vajda kezét, lábát levágotta s a megcsonkított törzsöt úgy hagyta kinlódni késő estig ²⁾). Megölette utóbb Iffjú Jánost is a vajda unokaöccsét.

¹⁾ Bocskaynak maga Malaspina beszélte el azt, mint nov. 16-iki levelében írja.

²⁾ L. Törv. és Irományok LXIII. a. b. Ungnad nov. 6-iki jelentése szerint 3027 ember esett el, köztük az előkelő nemesség legnagyobb része. Az évkönyvírók szerint Kornis önként állott át.

A bíbornok Moldvába akart menekülni. Híveinek az a kis csapata mely vele ment, utolsó emberig kétségbe esett védelmet fejtett ki, de hasztalanul. Már csaknem elérte Moldvát, midőn Naszkalát hegyen a moldvai határon, a székelyek felismerék, s visszaszerzett szabadságuk utolsó akadályát is el akarván hárítani, oct. 31-én meggyilkolták ¹⁾). S ezzel a hosszú török háború legeszesebb, de egyszersmind legmerészebb és legkövetelőbb kalandora Erdély urává lett.

---

¹⁾ L. Törv. és Irom. LXIII. c.

TÖRVÉNYEK ÉS IROMÁNYOK.

I.

1596. nov. 30.—decz. 8.

A fehérvári országgyűlés határozatai.

Nos Sigismundus dei gratia Transsylvaniae, Moldaviae, Valachiae transalpinae, et Sacri Romani Imperij princeps, partium regni Hungariae dominus, et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniversis, quod fideles nostri spectabiles et magnifici nobiles caeterique status et ordines trium nationum regni Transsylvaniae et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum in generalibus eorum comitijs, ad festum diui Andreae apostoli, hoc et vltimum diem mensis Nouembris praesentis, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo sexto, in ciuitate nostra Alba Julia ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt Serenitati nostrae, et praesentauerunt quosdam infra scriptos articulos in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humillime ut nos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos gratos et accepta habentes, nostrum illis consensum praebendo beneuole acceptare, approbare ratificare et confirmare, et tam nos ipsi obseruare quam per alios quospiam vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignemur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni nostri Transsylvaniae et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiec-

tarum in generalibus eorum comitijs ad festum diui Andreae apostoli hoc est vltimum diem mensis Nouembris anno domini millesimo quingentesimononagesimosexto incuius tate nostra Alba Julia celebratis conclusi.

(1.) Kegyelmes urunk fejedelmünk, adja felséged kegyelmesen ez mostani közinkben küldött izenetiben előnkben, hogy miolta közönséges akaratból az keresztyénség mellett az pogán ellen fegyvert vontunk, az úristen minémű jó successussal áldotta légyen meg az felséged gondviselését, fáradságát, és az mi igyekezetünket, munkánkat, ígírvén felséged most is, hogy valamire isten felségedet vezérlené, kisz volna felséged ennek utána is az keresztyénségért, és magunk, hazánk megmaradásáért, jóváért mindent mivelní.

Intvén felséged kegyelmesen minket is, hogy meggondolván, miben az dolog járjon, és mit kívánjon tőlünk, úgy szóllanánk végezvén felölle, hogy ezután is felséged minden ehez való gondviselésekre elégséges lehetne.

Azért hálákat adunk az szent istennek minden hozzánk való jó akaratjáról, ki felségedet véllünk együtt hazánknak ilyen tempestasiban megtartotta. Kírjük ű szent felségét, hogy ez után is felségedet véllünk együtt megtartsa, és minden erre való indulatunkat, igyekezetünket megáldja, és úgy formálja, ki ű szent felségének nevének dicsíretire, hazánknak javára, magunknak jó emlékezetünkre és az keresztyénségnek progressusára lehessen.

Az felséged gondviselését, nyughatatlanságát és sok fáradságát, munkáját a mi nézi, azt fejenként tudjuk, és felségedtől ezután is azont várjuk. Hiszszük is, hogy felséged, mint eddig, ezután is semmiben, valami lehetséges, meg nem fogyatkozik az keresztyénségnek és nekünk, kit mi is felsőgednek mint kegyelmes urunknak fejedelmünknek meg szolgálunk.

(2.) Az hol penig kívánja felséged ehez való segítségünket, arról is eleget szóllottunk, és noha magunknak és szegénységünknek sok szántalan külső belső fogyatkozásit látjuk, kiket jól tud és ért felséged, mindazáltal hogy ezben is az mi jó szívünket hűségünket és engedelmességünket declaráljuk,

az mennyébe mostani időben való állapotunk engedte, nem akartunk az felséged kívánságának megfogyatkozni.

Igírünk azért felségednek udvara népe tartására és egyéb szükségére kapuszám szerint kilenczvenkilencz pénzt, és huszonöt pénzt, ez jövődő szent Gergely pápa napjára beadni.

Az praesidium tartására pedig rendeltünk kapuszám szerint egy forintot és hetvenöt pínzt, mely summának egy forintját ez jövődő kis karácson napjára, az hetvenöt pínzt pedig ad festum purificationis végeztük be szolgálatni.

Mely terehviselésre az székely uraink atyánkffiai is ígírik magokat.

Az szász uraim is az ő módjok szerint.

Az magyarországi uraink atyánkffiai is az meghagyott napokra az ű módjok szerint ez két adót beszolgáltatják.

Könyörögvén felségednek, hogy tudván külső belső fogyasztásinkat, mostani állapotunkat, ezt fogadja kegyelmes szemmel és vegye elég neven töllünk; ezután is, valamire elegek leszünk, nem akarunk felségednek és magunknak, hazánknak semmiben megfogyatkozni.

(3.) Az ravatlan és egyéb helyek is, városok, kik ezelőtt való articulásokban nevezvén vadnak, és kik ezelőtt is az praesidium tartásra rendeltetett pénzben contribuáltak, ez mostani adóban is, minden afféle helyekre valami az elébbi reájok kötött summa szerint esnék, az szerint fizessenek.

De értvén bizonyoson Szavátha nevű falunak, ki Maros-zékben vagyon, annak az summának, kit az praesidium tartásra való pénzbe reájok vetettünk volt, elégtelen voltát, tizenöt forintra szállítottuk.

Kis-Csergeden Kiküllő vármegyében az mely summa volt, nyolcz forintra hagytuk.

Dethrét Thorda vármegyében öt forintra.

Bethlenben az ravatlan portiók fizessenek tizenhat forintot.

Tekintvén Bánffi Hunyadjának útban létét és had miatt sok fogyatkozását, ötven forintra szállítottuk.

Egerest pedig száztíz forintra hagytuk.

Kolosvár adjon hatszáz forintot.

Király-Újfalukolos-vármegyében adjon negyven forintot.
Fekete Marus székben adjon huszonnégyszáz forintot.

(4.) Továbbá noha az elmúlt utólszori kolosvári gyűlésben elvégeztük volt, hogy Theke Ferencz uram és atyánkfia számot vetvén az exactorokkal, ő maga is az országnak minden perceptiójáról számot adna:

De miért hogy értjük mind Theke Ferencz uramtól s mind egyéb atyánkfiái relatiójokból, minémű méltó és bizonyos okok miatt nem mehetett az ő számvétele az exactoroktól véghez, végeztük, hogy minden rendbeli exactorok mind Erdéltől, mind Magyarországból, kik az praesidiumra való pínzt Theke uram tisztviselésébe participálták, ez jövődő vízkereszt napjára Kolosvárra menjenek, és kétszáz forint bírság alatt, kit Theke uram ezen articulus ereivel minden remedium nélkül egy viceispán és szolgabíróval megvehesen, és kinek két része Theke uramé, harmada az ispánoké legyen, számot adjanak. Mely így véghez menvén, tartozzék Theke uram ez jövődő gyortyaszentelő Bódogaszszon napjára ugyan Kolosváratt Szentpáli János uram, thordai kamoraispán János deák, Kolosvári Márton deák, vagy ha ő betegségétől nem érkeznék, Kakas István, Lukács deák és Gyerőfi János Gyerővásárhelyi előtt, az székölly uraink között pedig Várfalvi János, az szászság között besztercei Budaki János előtt tartozzék minden perceptiójáról számot adni. Mely mi számvevő atyánkfiái az mint ezt peragálják, ez jövődő gyűlésre az országnak reportálják.

(5.) Macskási Péter atyánkfiának azonképpen minden rendbeli exactorok ugyan vízkereszt napjára Kolosváratt ez feljúl megírt büntetés alatt számot adjanak. Ő is pedig ismét gyortyaszentelő Bódogaszszon napján tartozzék az országtól arra választatott feljúl megírt számvevő atyánkfiái előtt ugyan Kolosváratt számot adni kit az számvevők azonképpen ez jövődő gyűlésre az országnak reportálják.

(6.) De miért hogy panaszkodnak egynéhány vármegyébéli exactorok, hogy noha ezelőtt való gyűlésekben felséged tetszéséből elvégeztük volna, hogy mind az felséged jószágából, mind urakéból, s mind egyéb helyekről az adó az exactorok kezébe administráltatnék, mindazáltal az tisztartók

sok helyeken ennek exactiójára őket be nem eresztenék, sőt az parasztság is reájok támadna, kiért ezt nem exigálhatnák, az praesidium tartására fogadott népnek nagy fogyatkozásokra: tetszett azért, hogy ha valamely nemes ember avagy tisztartó, akár ki légyen, ő maga az exactorokra reája támadna, avagy mást támasztana, azon vármegyebeli ispán ezféle nemes emberen, vagy tisztartón, ezen articulus ereivel absque omni juridico remedio, egy viceispán és szolgabíróval, comperta tamen rei veritate, mox et de facto kétszáz forintot vehessen; ha pedig kétség volna afféle nemes emberhez avagy tisztartóhoz, coram eisdem vice comite et iudice nobilium, sola sua in persona, super immunitate juráljon, ha jurál, immunis legyen, ha nem jurál, az pénán rajta maradjon, melyet nem az szegínségen, hanem az nemes embernek avagy tisztartónak saját ő magok marhájokból vegyenek meg rajta.

Ha paraszt ember tenne támadást, akár ki jobbágya legyen, rescita sufficienti rei certitudine, proscriptus legyen, és az ispánok, királybírák mint akármely malefactort persequálják és felakasztassák.

Egyéb adó szedésekben is ezen rendtartás és büntetés observáltassék.

Az székely földön is azonképpen minden adó ezen módal exigáltathassék.

(7.) Az mint ezelőtt is felséged könyörgésünkre kegyelmesen megengedte vala, hogy az pusztáknak adajok, kik tűz, halál, vagy török tatár miatt elpusztultak, defalcaltatnék, könyörgünk felségednek, most is ezről való végezésünket tartsa meg ereiben, és parancsolja meg minden felé az exactoroknak, hogy ők is ahoz tartsák magokat az adó szedésbe.

(8.) Az limitatio minden helyeken az előbbi végezésünk szerint obseruáltassék.

(9.) Adták értenünk, hogy az gonosztívők minden felé igen meg sokasultak volna, nemes házakra mennének, embereket ölnének, tolvajlanának, orzanának, és egyéb gonoszságokat cselekednének; kiről végeztük, hogy az ispánok és királybírák az előbbi articulusok tartása szerint minden helyeken az gonosztívőket kergessék és érdekem szerint kedvezés nélkül megbüntessék.

(10.) Könyörgünk felségednek, hogy az elébbi régi végezők és jó rendtartás szerint felséged az nemességnek háza szükségére sőt adasson.

(11.) Az ispánok és királybírák minden helyeken, az hol kívántatik, hídakat és sáros helyeket az elébbi végezés szerint és büntetés alatt megcsináltassanak.

(12.) Történnek ilyen dolgok is, hogy némely nemes ember más nemes ember szolgája lészen, és gyakorta az urát szokott ideje előtt búcsúvétel nélkül elhagyja, főképpen ez oka, hogy nem volna az elhagyásnak semmi büntetése. Miért, hogy pedig az paraszt szolgákat az elébbi végezők szerint dijjától szokták vissza venni: tetszett, hogyha valamely nemes ember szolga az urát ideje előtt ennek utánna elhagyja, reá citáltatván az ura az székre azféle szolga in prima sede halott díján soli actori cedenti maradjon, kit az ispánok tizedéért, kilenczedéért mindjárt vltteriori appellatione et omnibus iuridicis remedijs dene-gatis megduljanak rajta.

Az kik pedig ezelőtt ezféle nemes emberek az had kezdetitől fogva más nemes ember szolgálai löttek, és urokat ideje előtt elhagyták, miért hogy végezés volt ezelőtt felölle, hogy senki ezféle szolga had előtt urát el ne hagyhassa, végeztük, hogy az ura meghitt személye által azféle nemes ember szolgát visszahíjon; ha vissza jó, tartozzék az ura absque omni poena visszafogadni; ha nem jőne, reá citálván az ura az székre, az feljül megírt mód szerint ugyan holt díján maradjon.

(13.) Az minémű kártételek az székelységen az fő népeken az löfejektől, drabantoktól és kösségtől ezelőtt való időken estenek, azokról az kapitánok és királybírák mindjára az elébbi articulusok tartása szerint törvént és executiót szolgáltassanak.

(14.) Tetszett ez is, hogy minden városokon akár minémű rendbeli adósságok vagyon, mindeneknek kötés leveleknek continentiájok szerint minden rendiben inpendáltassék az satisfactio; kit ha az bíró nem exequáltatna tizenötöd nap mulva, azon városbeli vagy falubeli embert tarthassanak érette.

Az százság között legyen efféle satisfactio hat hétre az ő libertások szerint.

(15.) Látván az mostani időnek állapotját, ki vigyázást és kíszen való lételt kíván, végeztük azt, hogy minden nemes ember az elébbi articulusok tartása szerint minden hadakozó szerszámmal, éléssel, népével oly készen legyen, hogy valahova az szükség mutatja, fogyatkozás nélkül indulhassanak.

Az kik pedig ezen nemesség közzül itthon maradtak, és az hadban el nem mentek volt, azokat az ispánok és királybirák halogatás nélkül megtudakozzák, megcirkálják, és az kik honnmaradásoknak elegendő okát nem adhatnák, regestumban ő felségének küldjék írva.

(16.) Panaszolkodnak ezen, hogy némely helyeken az ispánok az tábor után való ílés vitelt fizetésért megengedték volna, vagy felszedvén magok számokra házokhoz vitették volna, kiről végeztük országúl, hogy minden vármegyék két arra rendelt atyánkfia által megcirkáltassanak, és ha valamely főispán és szolgabíró ezféleben találtnak, és elegendő s miltó okát nem adhatják, az főispánon két száz girát, az viceispánon pedig és szolgabírán száz girát düljanak mox et de facto érette.

(17.) Miért hogy ez napokban az idő azt hozta volt, hogy fel kellett volt az szegínségnek is egyrészét vennünk, jelentik hogy voltak affélék, kik az szegínséget pinzen megsarczoltatták, némelyek pedig szolgálattal, és úgy eresztették haza. Tetszett ez is, hogy ezt is megcirkálván, ha ispán cselekedte, kétszáz girán, ha utánna való embere, szolgája cselekedte, szász girát vegyenek ezféle viceispánon, szolgabírán, vagy szolgán. Azfelett, az mit az szegín emberen vött, azt is megadassák neki véle. Ezféle gíra pedig az vármegye szükségére conuertáltassék.

Ha az ispánokon, viceispánokon, szolgabírákon kívül, ha ki más nemes ember cselekedte volna ezféleket, ugyan száz girán maradjon.

(18.) Könyörgünk felségednek, hogy az miképpen mindenekben felséged kegyelmesen viselte magát hozzánk, ezben is ezent mutassa meg, hogy az kinek mi törvénye lött, annak executiója is legyen, holott héjában valónak itiljük az törvént, ha executiója nem lészen.

(19). Miért hogy az minémű helyen Várad vagyon, ez mostani időben kiváltképpen való építést kíván, végeztük, hogy Közép-Szolnok és Kraszna-vármegyében mind az ő felsége, urak és nemesség jószága személy válogatás nélkül Várad éppítésében minden segítséggel legyen, valamikor az váradi kapitán uraim által requiráltatnak felölle; ha különben cselekednének, ő felsége per omnia oportuna remedia reá kinszeríttesse őket.

Nos itaque praemissa supplicatione fidelium nostrorum regnicolarum trium nationum regni nostri Transsylvaniae et partium regni Hungariae clementer exaudita, et admissa, praescriptos vniuersos articulos modo praemisso Serenitati nostrae praesentatos, praesentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque ac omnia et singula in eisdem contenta ratos, gratos, et accepta habentes, nostrumque illis consensum praebentes, acceptauimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus, offerentes nos benedictione, quod praemissa omnia, in omnibusque punctis, clausulis et articulis, tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quospiam ubique per ditionem nostram firmiter et inuiolabiliter obseruari faciemus, imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in ciuitate nostra Alba Julia, die octaua mensis Decembris, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo sexto.

(P. H.)

Lecta.

Eredetije az erd. múzeumban (Jos. Com. Kemény Codex Authent. Art. Diaet. Trans. Tom. II.).

II.

1597. márcz. 12.

Meghívó a fehérvári országgyűlésre.

Sigismundus dei gracia Transylvaniae, Moldauiae, Valachiae transalpinae et Sacri Romani Imperii princeps, Partium regni Hungariae dominus et Sicularum comes etc. Fide-

libus nostris prudentibus et circumspectis magistro ciuium, iudici regio, villico iuratis ciuibus et toti communitati Saxo-
num civitatis et sedis Cibiniensis salutem et gratiam nostram. Emer-
serunt ardua quaedam negotia ad publicum patriae sta-
tum nostrae spectantia, ob quae ex consilio et sententia fide-
lium dominorum consiliariorum nostrorum nobiscum constituto-
rum, fidelibus nostris dominis regnicolis trium nationum
Transilvaniae et partium dicti regni Hungariae ditioni nostrae
subjectarum comitia generalia ad diem dominicam proximam
post festum beati Georgii martyris, hoc est ad vigesimum
septimum diem mensis Aprilis proxime affuturum, Albae Ju-
liae indicare et celebrare decreuimus, quo tempore de rebus
publicis ea quae ex vsu omnium erunt proponemus, ac de ijs
una vobiscum et alijs fidelibus nostris mature deliberabimus.
Proinde vobis harum serie committimus et mandamus firmi-
ter, vt acceptis presentibus, vos quoque ex ciuitate et sede illa
Cibiniensi octo ex fratribus vestris, viros graues et vsu rerum
authoritateque pollentes ad diem praescriptum Albam Juliam,
ubi nos quoque deo duce personaliter aderimus, cum plenis
mandatis, tractandorum et concludendorum negotiorum gratia
vna cum magistro ciuium et iudice regio vestris mittere et
expedire debeatis et teneamini, alijs etiam quicumque eisdem
comitiis interesse voluerint facultate oblata. Secus non facturi.
Datum in oppido Galgocz die duodecima mensis Martii Anno
domini millesimo quingentesimo nonagesimo septimo.

Sigismundus Princeps mp.

Stephanus Josica cancellarius mp.

(A fejedelmi
nagy pecsét helye)

Lucas Váradi secretarius.

Jegyzet. Ugyanennek megvan egy másik példánya a szász
nemzeti levéltárban, Újgyházszékhez írva, mely ezzel teljesen egyező,
csak hogy a »magistro ciuium« a szövegből mindenütt hiányzik s
Szeben helyett Újgyház van.

Eredetije fél ívre, a lap szélességben patens formában írva, a szász nem-
zeti egyetem levéltárában a. a. 1597, nro 1420 és 1435.

III.

1597. márcz. 20.

Rudolf tanácsurainak jelentése.

Extract und Bericht der Sibenbürgischen, Wallachischen und Bulgarischen Sachen.

(Az erdélyi fejedelem maga személyesen, továbbá oláh és bolgár követek jártak ő felsége a császárnál nem régiben, segélycsapatok s pénzbeli segedelem kieszközlése végett. Ő felsége meg is ígérte, hogy a következő május hó végeig 4000 gyalogot és 2000 lovast küldeni fog. — Ami a pénzbeli segélyt illeti, ő felsége azt határozta, hogy ezen hadak lesznek tartandók, melyek földadata lesz azon helyeken s szorosokon, hol a törökök s tatárok Magyarországra szoktak rontani, őrt állani; s ép ezért a pénzsegélyt ő felsége egyenest Oláh- és Bolgárországba küldi, kikötvén azt, hogy az ezen segélyből tartandó csapatokat, ha a szükség úgy hozza, az erdélyiek is használhassák, kiknek különben ő felsége a felsőmagyarországi s egyéb harczosok által is segedelmet fog küldeni. — Másfelől ha erdélyiek és oláhok az elleenség részéről biztosságban levén, a veszély ő felsége birtokait fenyegetné, különösen a mi Egert illetné, tartozzanak erdélyiek és oláhok ő felségének — tehetségök szerint — segítségére sietni.

E császári resolútióval lőn úgy az erdélyi fejedelem, mint a többiek elbocsátva, tudokra adatván, hogy a jövő húsvétkor tartandó erdélyi országgyűlésre ő felsége követeit küldvén, pénzzel és utasítással ellátja a teendőkre vonatkozólag.

[Ezek előrebocsátása után az irat szövege következőleg hangzik]):

Hierauf sein der herr Bischoff von Wardein vnnnd herr Adam Gall Poppel alls abgesandte berait nach Sibenbürgen geordnet, vnnnd ist dennen mit seiner Auspuhrung beuolchen worden;

Erstlichen sich in allen der vorigen kais. resolution zu accommodiren, vnnnd dem fürsten in Sibenbürgen sowol desselben landts ständt vnnnd anderen abgesandten von Ir Maiestät täglichen praeparation zum krieg wider den Türggen vnnnd der

verhoffenden starckhen auszlendischen hülffen guette vertrösstung zethuen.

Wann der Fürst in Sibenbürgen vnnnd dessen landt-
ständt neben dem Volck, wider ein sondere geltthulff prae-
tendirn, sollen die abgesandten solches mit dem ablainen, das
Ir Maiestät diszmalls nit weniger als vor ainem Jar besche-
hen sey, bey inen thuen werde; dann ob sy gleich ire geltthülff
auf die Wallachen zuwenden vermainen, so hetten es doch
consequenter sy die Sibenbürger sowoll als die Wallachen so
lang der feindt derselben endten aufgehaltten wirdet, zuege-
messen, vnnnd sich daherro umb souil wéniger zu beclagen.

Souil dann die hülff in die Wallachey so von Ir Maiestät
geltt dargab in Bestallung gericht werden solle, anlangt, da
seye zu wissen, das gleichwol dieselben wallachischen abge-
sandten alhie 6000 mann, irer vmbbligunden ortten völker
inen den summer hindurch alls auf 6 monat zu vnderhalten
begert, dennen sey aber von Ir Maiestät nichts benennt, son-
der sy allein auf berürzten landtag, vnnnd Irer Maiestät ferrern
erclährung vertrösst worden. Ob nun wol die ferndige pare
geldthulff sich auf $24\frac{m}{m}$. (24,000) taller, monatlichen erstreckht
hat, so sollen doch die abgesandten in der tractation mit den
Wallachen starck an sich halten, vnd sehen ob die etwa
anfangs mit vnderholtung 3 oder $4\frac{m}{m}$. (3—4,000) mann sich
wollten contentiern lassen, da aber solcher fürsclag ye nit
statt haben wolte, so mügen sy die abgesandten Ir Maiestät
hülff vnnnd bewilligung, gar auf die völligen $6\frac{m}{m}$. (6000) mann
erclähren, doch das diese wallachische hülff aufs höchst bey
den obbemellten monatlichen $24\frac{m}{m}$. (24,000) tallern verbleiben,
vnd man von demselben geltt, solche anzall volck völlig vnder-
halten khünne.

Also solle auch desselbig volck vnder Ir Maiestät fah-
nen geführt, vnnnd besoldt auch solches durch die abgesandten
darauf abgehandlet werden.

Der heubter halber die solches volck führen, sollen die
abgesandten vor entlicher hinein raýszen zu Caschaw die
sachen mit dem von Teuffenbach veldtobristen daselbst in

Oberhungern communiciern vund dessen rath vnd guettachten vernehmen.

Auf das dann auch bey diser vorstehenden bestöllung des volcks von Ir Maiestät wegen taugliche leut zugegen sein, haben Ir Maiestät derselben mustmeister in Ober-Hungern Erichen Lassota vnnnd Hanszen Hödl hofdienner, neben einem musterschreiber, welche die muster vund zallung thuen sollen, genädigist verordnet.

Zu disem effect solle Lazarus Henggl handelszman in Wien in omnem euentum do es mit der bewilligung verstandt-^mnermassen aufs höchst kummen würde, 48. taller (48,000) zu den ersten zween monatsoldten, theills jezt in parem geltt, vnnnd das vbrig durch wexl nach Sibenbürgen richtig machen, vnd auf das dritte monat solle ebnermassen die gebüer durch wexl dorthin geordnet werden.

Mit den übrigen drey monatsolden, immassen diese hülff auf 6 monat angesehen sein solle, beruchet es auf dem, zum fahl die Wallachen mit Irer Maiestät kriegsvolk ober die Thonau seczen, vnd sich der endten wider den feindt gebrauchen werden, wellen solche die Bulgarn, irer erclärung nach selbst bezallen.

Wo aber solche vberseczung nit forgenahmen werden sollte, so dann sein Ir Maiestät des genädigst erbuettens, solche vbrige dreÿ, vnnnd also die völligen 6 monat, woferr man solches volck so lang bedurffen wurde, an denen ortten, da man im am gnöttigsten bedurffen wirdet, auch vnderholten, vnd bezallen zu lassen.

Die abgesandten sollen inen auch eufrig angelegen sein lassen, auch souil imer (?) möglichchen an allen ortten verhueten, das sich die Sibenbürger vnnnd Wallachen mit den Türggen nit in ein friden einlassen.

Beschlüzlichen weill Ir Kay's. Maiestät gleich nachrichtung empfangen haben, wie sich ettliche von dem Tartter Han abgesandte beÿ dem Khönig in Polln befinden, vnnnd sich gegen demselben aller hulf wider die Türggen, insonderhait auch disz offerirn sollen, wo inen von dem khönig nur mit ^m40. (40,000) fl. par geltt diszmalls geholffen werde, das sy

alszdann die Türggen mit macht angreifen vnnd sy mit schwerdt vnnd prannndt verfolgen wollen; sollen die abgesandten doch in still vnnd gehaimb alle mittl vnd weeg suchen, ob durch die Wallachen, Moldawer vnnd Bulgarn (die sich selbst vor disem gegen Ir Maiestät erbotten, sy die Tarttern wider die Türggen in die rebellion zuebringen) souil erpracticirt werden khunde, das die Tarttern die $40^{\frac{m}{}}$ fl. (40,000 fl.) von Ir Maiestät annehmen vnnd hergegen mit irer macht vnnd gewallt aufstehen, vnnd demselben in sein dition vnd landt fallen wollten etc.

Actum Prag den zwainzigisten tag Martii anno etc. sibenundneunzig.

(Egykorú irat a bécsi cs. állami levéltárban. Hung.).

IV.

1597. ápr. 27.—máj. 12.

A fehérvári országgyűlés törvényei.

Nos Sigismundus dei gratia Transsylvaniae, Moldaviae, Valachiae transalpinae, et sacri Romani imperij Princeps, partium regni Hungariae dominus, aurei velleris eques, et Siculorum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis. Quod spectabiles et magnifici, generosi nobiles caeterique status et ordines trium nationum regni nostri Transsylvaniae, et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum, in generalibus eorum comitibus ad dominicam proximam post festum beati Georgij martyris, hoc est vigesimum septimum diem Aprilis anno domini millesimo, quingentesimo, nonagesimo, septimo, in ciuitate nostra Alba Julia ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt Serenitati nostrae et praesentauerunt quosdam infra scriptos articulos, in eisdem comitibus, paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos. Supplices nobis humilime, ut nos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos, gratos et accepta habentes, nostrum illis consensum praebentes beneuole acceptare, approbare,

ratificare, et coufirmare, et tam nos ipsi conservare, quam per alios quospiam ubique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli fidelium regnicolarum trium nationum regni Trassyluaniae, et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum, in generalibus eorum comitÿs, ad dominicam proximam post festum Beati Georgÿ martiris. hoc est vigesimum septimum diem mensis Aprilis, anno domini millesimo, quingentesimo, septimo, In ciuitate nostra Alba Julia celebratis conclusi.

(1.) Miképpen minden üdöbe kívántuk, hogy az úristen felségeddel együtt sok boldog üdöket engedne érnünk, áldjuk az ő szent nevét, hogy ő istensége ez mostani gyűlésünket is békével adta érhetnünk, könyörögvén ő szent felségének, hogy ezután is meghallgatván ő szent felsége ebben való áitatos könyörgésünket, gyakorta való békeséges gyülekezetet engedjen felségeddel minékünk, mely ez mostani gyűlésünkben felségednek hozzánk küldött fő emberi, tanácsi megjelentették az felséged kívánságát minékünk. Kinek első részében örüli felséged ekkédig való megmaradásunkat, ez mellett számlálja érettünk való fáradságát, és ígéri ezután is mindenben reánk való gondviselését, kegyelmes jó akaratját, utólszor kívánja felséged ez mostani üdökhöz képest felségedhez és az praesidium tartásra való segítségünket.

Azért az mi nézi békeséges megmaradásunkat, úgy vagyon kegyelmes urunk, az mint felséged számláltatja előnkben. Mert miulta az szent isten felségedet édes hazánkba fejedelmmé választotta, békeséges üdöben felséged aequo libramine törvényt és igasságot szolgáltatott közöttünk, háború üdöben pedig valami az haza megmaradására az ellenség ellen kívántatott, abban is semmit nem praetermittált felséged. Mely felséged igasságban való törekedését és ellenség ellen való conatusát az úristen úgy meg is áldotta, hogy az kik az justitiát szomjúhozták, azok megelégedtenek, az hazának pedig határi nem csak békével maradtanak, sőt még

azelőtt való üdőkben az felséged vigyázása és szüntelen való gondviselése által egynéhány helyeken kiljebb is vettetenek. Accedáltak ehez az felséged fáradságos munkái, hogy valami deliberatio ő felségével az római császárral azután való dolgokról kívántatott, azt nem követi emberi által, hanem az elmúlt télen is ő maga személye szerént, magunk kívánsága kívől, alkotmatlan üdőben oda fáradván tractálta, és mindent, valamit az mi közönséges jónkra, hazánkknak békeséges megmaradására, állapotjára hasznosnak, szükségesnek ítélte, végezett az császárral ő felségével felséged. Mely felséged ekkédig való hozzánk jó akaratjáért, az mi jónkra munkálkodásáért, mi is ezelőtt is az mire elegek voltunk felségednek híven szolgáltunk, ezután is azon leszünk, hogy felségednek mi hozzánk való javáért hálaadatlanok soha ne láttassunk. Hogy pedig az úristen ekkédig felségednek dolgait szerencsésítette, ilyen messze útban is békeséggel hordozta, és egészségben nekünk meghozta, örüljük szívünk szerént, és az úristennek rajta nagy hálákat adunk, és könyörgünk ő szent felségének, hogy ezután is felségednek minden dolgaira szent áldásit bocsássa, és sokáig egészségben megtartsa közöttünk.

Az mi illeti az felséged propositiójának utolsó részét, úgy mint felségedhez és az praesidium tartásra való segítségünket, noha jól érti felséged külső és belső fogatkozásinkat, mindazáltal felségedhez való szeretetünkből hűségünk szerént, felségednek reánk való gondviselésében nem akarunk megfogatkozni.

Rendeltünk azért felségednek udvara népének tartására és egyéb szükségire kilenczvenkilencz, és huszonöt pénzt, az jövő Szent-István király napjára kapuszám szerént beszolgáltatni.

Az praesidium tartásra azonképpen kapuszám szerént ígérünk egy forintot és den. 75, melynek egy forintját ad primum diem Juny, az den. 75 pedig Szent-Máthé apostol napjára ígérünk administráltatni, mely tereh viselésre az székel uraink is egyenlőképpen ígérnek magokat, az szász uraink atyáinkfiai is az ő módjok szerént. Az magyarországi uraink atyáinkfiai is az feljül megírt adókat az hagyott napokra kapuszám szerént adminisztrálják. Könyörögvén felségednek, hogy

felséged látván az szegénységnek romlott állapotját, fogadja kegyelmesen tőlünk; ezután is valamire elegendő leszünk, nem akarunk semmiben felségednek és hazánknak megfogyatkozni.

Az ravatlan és egyéb helyek is, városok, kik ezelőtt való articulushoz nevezve vadnak, és kik ezelőtt is az praesidium tartásra rendeltetett pénzben contribuáltak, ez mostani adóban is minden afféle helyekre, valami az előbbi reájok vetett summa szerént esnők, az szerént fizessenek az praesidium tartásra.

Az kik pedig ravásban nincsenek, summa szerént azok ennyit fizessenek:

Nagy-Almás adjon ötven forintot.

Nagy-Sajó adjon hatvan forintot.

Bethlenben az nagy portióról fizessenek tizenhat forintot.

Ofem-Bánya adjon negyven forintot.

Bánfi-Hunyadja adjon nyolczvan forintot.

Egeres adjon száztíz forintot.

Kolosvár adjon ötszáz forintot.

Királ-Újfalu Kolosvármegyében adjon negyven forintot.

Vizakna adjon száz forintot.

Maros-szék adjon tizenhat forintot.

Fekete, Maros-székben adjon nyolcz forintot.

Fejérvár adjon száz huszonöt forintot.

Abrug Bánya adjon százhuszonöt forintot.

Nagy-Bánya adjon másfél száz forintot.

Felső Bánya adjon százhuszonöt forintot.

Detreh Thordavármegyében adjon negyven forintot.

Nagy-Szent-Mihál adjon ötven forintot.

Gáltó adjon öt forintot.

Sina Fejér-vármegyében adjon húsz forintot.

Kis-Csíged adjon nyolcz forintot.

Fülepháza Biharmegyében adjon húsz forintot.

Az több ravatlan helyek is az elmúlt esztendőbe Kolosvárral celebráltatott gyűlésbe való rendelés szerént fizessenek.

(2.) Fizető mesternek pedig, miért hogy Macskási Péter atyánkfiait tovább az tereh viseléssel nem akarjuk fárasztani,

választottuk Gyerőfi János atyánkfiát, azon állapattal és mód-dal, mint az több fizető mestereket.

(3.) Az minémű bizonyos restantiákat pedig Theke Ferencz uram az praesidium tartásra rendelt adóról az quietantia után bé adott, azoknak bé adminisztrálása módjáról így végeztünk, hogy minden vármegyebeli és székbeli ispánok és királbirák efféle restantiákat, az kik nálok felszedve volnának, ez jövő gyűlésre az országnak bé hozzák, és az mit fel nem szedhetek volna, felszedjék, és azonképpen bészolgáltatassák.

Magyarországban penig az főispánok az viceispánokat és exactorokat reá kényszerítsék.

(4.) Az mely restantiák pedig Macskási Péter fizető mesterségében hátra maradtak, tetszett, hogy minden rendbeli adó szödők ad primum diem Augusti két száz forint birság alatt Enyedre jöjenek és akkor az ő perceptiójokról számot adjanak. Az mi pénz nálok lészen, azt Macskási Péter kezében adják, kit ismét Macskási Péter Gerőfi János kezében szolgáltatasson.

A honnét pedig pusztaságnak miatta fel nem vehetnék, azt meg oculálván fide mediante documentumot hozzanak rúla, és Macskási is számba vegye, mely meglévén Macskási Péter akkori perceptiójáról és erogálásáról ez összevgyűlésben számot adjon az előbbi végezésőnk szerint.

(5.) Az minémű számot pedig Maiadi Lászlónak az atyja Maiadi Mátyás perceptiójáról ugyanakkor Enyeden Macskási Péternek kellene adni, miért, hogy Maiadi Lászlónak oda kivaló foglalatossága akkorra való bejövését nem engedi, végeztük hogy Majadi László Macskási Péternek nem Enyeden, hanem ez jövő gyűlésben adjon számot.

(6.) Továbbá mivelhogy az üdőnek háború állapotja azt kívánja, végeztük, hogy mint ennek előtte ezután is minden ember személyébe és jószágáról mind lovagjával, gyalogjával és jószága huszadjával oly készen légyen, hogy valamikor az szükség kívánja és ő felsége parancsolja, mindjárt felülhessen, és oda mehessen, a hova kívántatik.

(7.) Az huszad nép felől pedig kegyelmes urunk, noha látjuk, hogy az szolgálatra elég alkalmatlanok és magunknak is igen káros: mind azon által az üdőnek állapotja nem szen-

vedi, hogy abban mostan valami jobb reformatiót találhatnánk. Hanem tetszett, hogy ugyan az előbbi rendtartás maradjon helyben, és mikor az szükség kívánja és ő felsége parancsolja, az mint ekkéig, felvegyük őket. Csakhogy ezen könyörgünk felségednek, felséged megtekintvén mind magunknak mind szegény kösséginknek sok fogyatkozásinkat, vegye kiváltképpen való szüksége idején fel.

Azon is könyörgünk felségednek, hogy az székely uraink is ne ötödét, hanem miképpen mi huszadát tartozzanak jószágoknak felvenni, hogy ebben ők is velünk egyenlő terhet visel-hessenek, minthogy minden szolgálatokat ekkéig velünk egyenlőképen praestáltak, és ez után is praestálni ígér-ik magokat. De az huszadnépnek pénze készen az ispánoknál lévén, minden óról óra megmustrálván őket, hopénzek meg-adassék nekik, hogy az fizetetlenség miatt az hadból vissza ne szökjenek.

(8.) Történnek ilyen abusosok is, hogy az nemesség köz-zül sokan fő emberek és egyéb rendbeliek szolgálává lesznek, kiknek noha semmi fizetések sem egyéb állapotok uroknál nin-csen, mind azon által szolgálni állnak, csakhogy az hadban menéstől immunisok legyenek. Kikről tetszett, hogy senki, egy nemes ember is, in eum finem, hogy az hadtúl immunis legyen, szolgálává ne legyen; ha szolgálává leszen tartozzók urá-val együtt az hadban menni. Ha pedig bizonyos szükség miatt az ura itthonn hadná, állasson elegendő képebeli embert vár-megye zászlója alá helyében. Efféle szolga rendet pedig az vármegye ispáni és királbírák székes helyeken az had után megeczirkálják, és ha efféle szolgálává lött nemes emberben az frausot manifeste deprehendálják, két száz forintot vehessenek az ispánok és királbírák rajta *mox et de facto*, *nullo obstante remedio*, *ad tempus infra satis factionis* fogva tartassék. Fize-tett szolgálák is, kik nemes emberek, tartozzanak *sub eadem poena* képebeli embereket az vármegye zászlója alá állatni és tartani.

(9.) Miért hogy egynéhány rendbeli üdőtől fogva az ter-minusok nem celebráltathattanak, és sokaknak dolgok és igas-ságok indecise maradtanak, végeztük országúl, hogy ez mos-tani gyűléstől fogva addig, míg az úristen az terminusok szol-

gáltatásának idejét mutatja, az nova potentiákról való apellatiók, dos, paraphernum, quartalitium, tutela, zálogos és vinculumok vagy obligatiók, és az limitatiók, és az legitimum mandatornok nem observálásáról való causák is minden gyűlésökben continue megláttassanak, így, hogy a kinek mással efféle dolgokról leszen pöre, itt Erdélyben az gyűlés első napja előtt nyolczad nappal, ha előbb lehet is, Magyarországbán pedig tizenötöd nappal az aduersa parsot literis euocatorys legitime evocálhassa az gyűlésre. Holott mind az két fél öszve felelvén, ha kivántatik, vagy ad literas vagy ad humana testimonia második gyűlésre kibocsássák, melyet azon második gyűlésre reportálván, ugyanakkor törvénye legyen, és ulterioribus remedys denegatis exequáltassék. Ha pedig per non venientiában hadják magokat, azokra per non venit sententia adassék, kiben elsőben inhibitio adassék, ¹⁾ de ilyen móddal, hogy az inhibeus azon közelbik gyűlésre minden igasságát absque vteriori prorogatione tartozzék producálni, és modo praemisso törvénye lehessen. Mely második gyűlésre is ha nem compareálna, végső sententia adassék.

Ha mi efféle dolgok pedig az táblán és terminuson most processusban volnának, azok azon állapotban maradjanak, és az mint, inchoáltattak suo tempore akképpen decidáltassanak.

Az mit pedig vagy Magyarországbán, vagy Erdélyben, az székek befoglaltak, ha az actor akarja, ott prosequálhassa, és onnét jöjön az gyűlésre appellatióba, és az breuis szerint ott determináltassék.

Az ispánok pedig és királbirák sub amissione officiorum törvént szolgáltatassanak, ha csak egy ispán lehet is, hanem ha betegek vagy urunk dolgába foglalatosok volnának.

(10.) Az mely mezővárosok az nemességen potenciát exerceáltak, azok ha communitas képében az városból patrálták, az ő szokások szerint nem az vármegyére hanem directe az gyűlésre per literas euocatorias euocáltassanak, és felsé-

¹⁾ Ezen szavak : »kiben elsőben inhibitio adassék« példányunkból ki vannak ugyan hagyva, de olvashatók a Halmágyi-féle másolatban, valamint az 1610-diki besztercei országgyűlési végzéseken, ahol ezen törvényezikk szóról szóra idézve van.

ged ítélő mesteri és assessorai által, az breuis módja szerint, törvényt szolgáltatassanak felölök.

(11.) Ezelőtt való gyűlésünkben ¹⁾ jól lehet az kulcsos és mezővárosbeli transmissiók felől úgy végeztünk volt, hogy minden nemzet az ő terminusán ítéltessek meg: de miért hogy ezt sok atyánkfiainak, főképpen nagy summában járó dolgokban, nagy fogyatkozásokra látjuk lenni: végeztük azért, hogy minden gyűlésen, mind egyéb üdőkben, valamikor az ítélő mesterek és assessorok törvént látnak, afféle vármegyebeli transmissiók indifferenter promiscue meglátassanak.

(12.) Ezt is értjük, hogy vadnak némelyek, kik ausu temerario az judiciaria deliberatio ellen két repulsiót tesznek és az executiókat így turbálják. Tetszett azért, hogy efféle két repulsió felől is, kik az breuis processus alatt történtenek, felséged parti quaerulanti ítélőmesteri és assessorai által törvént szolgáltatasson, et nihilominus az mely judiciaria deliberatiót az két repulsiókkal turbáltak azban felséged az panaszló fél instantiájára brachium régalét adván melléje iuxta tenorem literarum adiudicatoriarum executiót szolgáltatasson: ne legyen meglőtt törvényének executiójába való megbántása felől panaszolkodása.

(13.) Az miképpen felséged könyörgésünkre megengedte kegyelmesen, hogy az mely atyánkfiainak életek vagy fogságok bizontalan, azoknak jóságokat két esztendeig titulo defectionis senkinek ne conferálná, azt felségednek mint kegyelmes urunknak meg szolgáljuk. De ugyan efféle megholt atyánkfiainak jóságok eldonálásában még is ilyen difficultásink vadnak, hogy az kinek efféle jóságot felséged eldonál, az donatarius reá menvén az jóságra, mikor iktatja magát, az haeres vagy az vidua contradicál neki, kinek az donatarius megnem áll, hanem ugyannakkor vagy erővel bele megyen az jóságra, vagy, ha arra való ereje nincsen, felséged számára missilisekkel elfoglaltatja, vagy sequester kezéhez adatja. Melyekről még is könyörgünk felségednek, országunk régi megrögzött törvényét tartassa erejében, mely ez, hogy az donatarius az ő donatiójával procedáljon suis modis; ha contradicálnak neki, meg-

¹⁾ V. ö. az 1591. nov. 1-én tartott országgyűlés 8-ik art.

álljon annak, és az *contradicti*ót törvénnyel *prosequálják*, *missilisekkel* törvény kívül tőle el ne vegyék, se pedig *sequester* törvény kívül kezéhez ne adják, hanem törvényből menjen ki az *sequestratio*. A kik pedig efféle *donatariusok* között ckkédig is *contravim contradictionis* valamely haerestől vagy *viduátul* törvény nélkül *missilissel* vagy erőszakkal is az *jószágba* bemenvén tőle elfoglalták volna, azokat felséged *tanquam* a *potantiarys spoliatos jószágokban in integrum restituálja*, és az *donatarius* tartsa az *contradictió*hoz magát.

(14.) Vadnak kegyelmes uram ilyen bántási is némely atyáinkfiainak, kiknek Erdélyben derék jószágok lévén Magyarországon is jobbágyok vagyon, némely *potentariusok* ott kin való jószágokat elfoglalják hatalmasúl, és külömb külömb *potentiákat* cselekesznek jószágokon; az józágnak pedig igaz *patronusi* ilyen hadi üdőben az ott kin való törvénykezésre innen belől nem érkezhetnek, sőt ha érkeznének is, az törvények ritkán szolgáltatnak, és olyan meszszúl ide be hírek nem lehet benne, mikor az szék leszen. Végeztük, hogy az panaszló fél *instantiájára* mindjárt efféle *potentarius* az székre *citáltassék*, és az *ispán ante alias omnes causas* elő menvén, az dolgot törvénnyel *cognoscálja*; ha *comperiáltatik* az foglalás, az *potentarius* kezéből *mox et de facto* az *ispán* ki foglalja, és az *spoliatusnak* *restituálja*. Az *causát* ha az *potentarius* *appellálná*, *bocsássa* *appellatióba*; ha *kivántatik*, az kapitán is *succuráljon* az *viceispánoknak*.

(15.) Kraszna és Közép-Szolnok vármegye panaszolkodik hogy az minémű rész jószágokat Báthori György ¹⁾ idejében Erdődhöz Kraszna és közép Szolnak vármegyébe birtanak, kik annak utánna császár ő felsége kezéből nemes népek kezekben jutottanak, azokból sok *potentiák* esnének, kik felől ha az nemes embert, az ki efféle jószágot bir, az székre *citálják*, ott törvényt nem akarna állauí, hanem Szathmár vármegyében mutogatna, ő pedig ha valaki ez két vármegyéből neki vétne, ugyan ott pörlené. Kiről tetszett országúl, hogy *ratione omnium negotiorum de eisdem bonis patratorum, instar aliorum nobilium dictorum comitatum Krazna et Zolnak*, az vármegye

¹⁾ T. i. Ecsedi Báthory György, ki neje kezével kapta Erdődöt.

gyén az vármegye ispáni előtt tartozzanak omni quaerulanti törvént állatni; kinek, hogyha az *conuicta pars ausu temerario* resistálni akarna, ő felsége az actornak az executióknak véghez vitelében de *brachio regali* prospiciáljon.

(16.) Az királ-újfalviak felől is vagyon panaszolkodás, hogy sok potentiákat *exerceálnának*, az szomszéd falubeli patronusokon és semmiben az vármegye törvénye folyásához nem tartanak magokat. Végeztük azért, hogy ők is mint egyéb akárki jobbágyi, minden törvény dolgában és egyéb executiókba, cirkálásokba' teljességgel az vármegye törvényétől függjenek, és az ispánoknak, szolgabiráknak is mindenben szabad executiójuk lehessen.

(17.) Az mely levelek az szegény megholt atyánkfiával Radvánczi Mártonnal ítélő-mesternél pecsételetlen maradtának volna, kiknek vagy az előbbi kisebbik pecsét vagy ez mostani öregbik pecsét alatt kellett volna emanáltatni azok megpecsételtessenek, kiknek megpecsétlések ilyen móddal, hogy az kiknek efféle pecsételetlen levelei vadnak, vagy terminus alatt vagy gyűlés alatt az ítélő-mesterek és assessorok előtt *in facie sedis judicariae* producálják: melyet megexaminálván az szék, ítélő-mester uramék, *cum declaratione* mostani nállok való pecsét alatt kiadják, és ereje légyen, hogy az miatt ne légyen senkinek igasságában fogyatkozása.

(18.) Az minémű törvénnyel az successiókba és egyéb dolgokban is az szék urainkat atyánkfiait az megholt bódog emlékezetű fejedelmek, István király és felséged szerelmes atyja éltette, könyörgünk felségednek, felséged bódog elei példái szerént régi törvényekben, szokásokba, tartassa meg. Az miképpen pedig ő nekik az ő jobbágyokat az törvény restituinta, ezután is felséged abban tartassa, se lófővé, se hadnagygyá, se darabonttá senkit közzülök ne creálhasson.

(19.) Az három szék és Aranyas-széki uraink atyánkfiái panaszolkodnak, hogy az lófejek nem akarnának abban az költségben, kiket az gyűlésre választott személyek számára szednek, contribuálni; kiról tetszett, hogy ebből egy lófő is immunis ne legyen, sőt várhegyi kapitán uram bírság alatt őket ugyan reá is erőltesse és kényszerítse.

(20.) Nílván lehet felségednél ez mostani szűk üdőnek állapotja, minden városban, főképpen az felséged lakó helyében, az hús eleség mely igen megszűkölt és drágodott; mely nem egyébből esett, hanem, hogy minden embernek, más országból valóknak is, szabad az barmot országunkból kivinni, ki miatt országul nagy fogyatkozást szenvedünk. Tetszett, hogy semmiféle barmot se Erdélyből se Magyarországból, az felséged birodalma kivől külső birodalmokba senki ne vihessen; mindenütt való kapitánoknak és harminczadosoknak erre vigyázások legyen, és elvehessék túllök az marhát, ha kit ebben depraehendálnak.

(21.) Az minémű sok gonosztévők, égetők, gyilkosok, belső Szolnak vármegyében mostan támadtanak, azoknak kergetésére, megbüntetésére mindjárt kimenjenek; kiről paraucsoljon felséged újvári kapitányának, hogy elegendő segítséget adjon az ispánok mellé azoknak kergetésére. Azonképpen minden ispánoknak, királbiráknak az felséged tisztartói ad eorum requisitionem tartozzanak segítséget adni.

(22.) Az mezőn való ¹⁾ parázna pajkosok és minden egyébféle gonosztévők kergetésében penig és megbüntetésében azelőtt való articulások observáltassanak.

(23.) Azonképpen minden helyeken való jobbágyok megkeresésében is.

Nos igitur praemissa supplicatione fidelium nostrorum regnicularum trium nationum et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum clementer exaudita et admissa, praescriptos vniuersos articulos modo praemisso nobis praesentatos praesentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi fecimus, eosdemque, ac omnia et singula in eisdem contenta, ratos, gratos, et accepta habentes acceptauimus, approbauimus, ratificauimus, et confirmauimus, offerentes nos beneuole, vt praemissa omnia, in omnibus punctis, clausulis, et articulis, tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet ubique per ditionem nostram obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus. Harum notarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in praesentibus.

¹⁾ A Halmágyi példányban »meszünnen való.«

dicta nostra ciuitate Alba Julia duodecima die mensis Maÿ, anno domini millessimo quingentesimo, nonagesimo septimo.

(Egykorú példánya pecsét és aláírás nélkül gróf Mikó Inre gyűjteményében).

V.

1597. okt. 22.

Maximilián főherczeg jelentése Báthory Zsigmond követeléséről, melyek fejében hajlandó országgyűlésileg megszavaztatni Erdély átengedését.

Serenissime potentissimique caesar, domine ac frater colendissime.

Conuocatis quos Maiestas vestra caes. clementer praecipit, reverendissimis atque magnificis Maiestatis vestrae locumtenente et consiliarijs, archiepiscopo Strigoniense, episcopo Waciense, Balfio (*sic*) et Nadasdio: proposui illis scripta de negotio Transylvanico consultanda. Qui re bene ponderata, omnes unanimiter in hanc sententiam consensere.

Posteaquam rationes ab illustrissimo Transylvaniae principe in medium prolatae, quibus permotus ductusque permutationem status ac provinciarum suarum non minus festinanter, quam sollicitè tantopere urget, ut non solum exequendis iis, certum iam temporis terminum praefiniat, sed etiam ab ea sententia se nullo pacto discessurum aperte declaret: tanti momenti sint, quae, nisi Maiestas vestra illis benigne acquieverit annueritque, ac simul eas hac occasione arripiat, magno imposterum ac fortasse breui, detrimento et Vngariae regno ac toti christianae reipublice cessurae videantur: nequaquam Maiestati vestrae caes. cunctandum hac in re esse: tum propter eas necessitates, quae forte dilectionem suam occulte stimulant, incitantque, tum propter mobilitatem gentis illius, qua facile in diuersum dilaberetur, tum vero etiam propter alios casus fortuitos, quibus una cum subditis princeps ipse ad extrema quaeque insperato impelleretur.

1. Conditionum autem, quae Maiestati vestrae proponuntur prima, ut matrimonium dispensatione pontificis, con-

sensu suae serenissimae coniugis, vestrae Maiestatis ac serenissimorum Graecensium dirimatur, eiusmodi est, ut huic uni reliquae omnes inniti videantur: atque iccirco a Maiestate vestra sedulo procuranda.

2. Secunda quoque ut Maiestas vestra dignitatem cardinalitiam suae Dilectioni apud Pontificem impetret, nequaquam abnuendam existimant. Siquidem merita suae Dilectionis reipublicae christianae exhibita postulent et vestrae Maiestatis nostraeque inclytae domus honoris intersit, hanc immutationem suae Dilectioni non dedecori esse: et ipsummet Pontificem ab eo non alienum esse, illius litterae prae se ferunt.

3. In tertia conditione ut post susceptos sacros ordines titulum illustrissimi ac principis imperij retineat, aequum ducunt. Cum illi mutatio haec dignitatem, quam adeptus est, non minuatur sed mutetur. Ut vero protectione Maiestatis vestrae nostraeque domus Austriacae fruatur, iam ante satis cautum suae Dilectioni esse, tum pactis foederis, tum collatione aurei velleris, mutuis iuramentis confirmatis.

4. De quarta conditione, ut annuis prouentibus ducatum Opoliae et Ratiboriae computatis tantum addatur, ut summa centum millia ducatorum ungaricorum conficiat: putant a patre Carillio non nihil remitti atque imminui posse, ratione plenaepotentiae, quam habet, ac litterarum principis, quibus iubetur nihil praetermittere quo negotium ipsum maturet concludatque. Ita, ut existiment summam hanc ad centum millium thalerorum forte posse deduci. Quod si vero ab hac summa centum millium ducatorum ungaricorum nihil derogari poterit, concedendam potius censent, quam eam ob rem totum negotium retardari. Neque enim Maiestati vestrae modum defuturum unde illi ea summa quotannis numeretur; praesertim cum omne id, quidquid futurum sit, post mortem eius ad Maiestatem vestram recidat.

5. Quinto, quae bona ipse in Transylvania serenissimae coniugi donauit, eique rata esse postulat: aequum esse ut ita accipiantur.

6. Quod in sexta conditione ponit, ut Maiestas vestra stabiliendae prouinciae principem unum, quem malit successorem eius instituat, ijs conditionibus, quae in foedere Pra-

gensi continentur, in memoriam Maiestati vestrae submissee referunt: huius rei, nimirum principis alicuius aut fratris alteriusve successoris, nullo verbulo mentionem fieri in pactis Pragensibus. Quin immo in iisdem manifeste sancitum esse, ut mortuo principe aut deficiente mascula prole, wóywoda ex ipsismet Transylvanis ei prouinciae a Maiestate vestrae praeficiatur. Quapropter Maiestati vestrae caute agendum esse, ne pacta illa foederis Pragensis tot iuramentis confirmata, in minimo violata videantur; aut ijs contrarium quid cum Carillio tractetur, quo istorum hominum animi mentesque alienentur. Neque interim tamen Maiestati vestrae quoquo modo admittendum, ut cedente Transylvano (qui pro defuncto haberetur) ordinibus facultas relinquatur, woyuodam vel eligendi vel postulandi. Ne denuo eueniat, quod exemplum regis Stephani edocuit; qui ab incolis waywoda electus a caesare confirmatus, ut cupidinem dominandi expleret, posthabita fide ac iureiurando, prouinciam imperio turcico obnoxiam fecit. Quo euentu fortasse irrecuperabile foret, quod nunc Maiestas uestra in manibus tenet. Ideoque vel hac sola de causa tanto magis maturandum hoc negocium Maiestati uestrae esse, cum haec successio ab ipso principe rerum adhuc potente fratrum alicui Maiestatis uestrae ultro offertur. Utrum uero successor iste prouinciam illam iure proprio vel woywodatus uestrae Maiestatis nomine subire ac suscipere debeat, in arbitrio Maiestatis uestrae situm erit. Perinde quemadmodum etiam secundae serenissimae principissae nuptiae.

7. Septimo, quod Maiestas uestra denuo promittat confirmationem donationum, aliorumque articulorum a sua Dilectione approbatorum; superuacaneum putant: cum id in pactis (prout in 2do articulo patet) abunde iam in futurum praestitum sit.

8. Quam vehementer effectum huius negocij sua Dilectio cupiat, urgeatque, satis liquet cum ex hoc, quod ea de causa hanc singularem octauam conditionem faciat, tum ex eo, quod ad Carillum scripsit: aut nunc aut nunquam. Proptereaue Maiestati uestrae eo minus hic cunctandum.

9. Quod uero in nona conditione promittit, se in generalibus comitijs effecturum ut ab ordinibus successor bono

modo admittatur: operae precium esset hunc modum probe perspectum habere. Sed ne hoc quoque rei ipsi impedimentum aut moram afferat, ita omniino statuendum Maiestati Vestrae esse suadent, ut quemcunque Maiestas vestra eo destinauerit, ei quantum fieri potest, tales uiros adiungat, qui prouinciae illius, hominum, ingeniorum, morum ac consuetudinum gnari, magisque publico bono quam priuato commodo dediti sint: sciantque illis pro re nata aut modestia cedere, aut prudentia et auctoritate obuiam ire. Imprimis autem, ut prouinciam suscepturus, eam valida manu intret. Ne si forte, ut sperat princeps, bonum illum modum apud ordines non obtineat (uti iam eos submurmurare ferunt, hoc negotium clam ipsis, inscijsque et ab exteris tractari) bonum eius propositum in perniciem illi redundet: et alter successor turpiter repulsam ferat. Qua de caussa exercitum in promptu habeat, quo volentes tueatur, nutantes firmet et refragos ad officium cogat. Caeterum de Somlio excepto, decere, ut maneat illi libera disponendi potestas et antiqua Bathoreanae stirpis memoria.

10. Decima conditio nihil habet, quod deliberatione egeat. Praeterquam quod quidquid facti opus vestraque Maiestas factura est, ut cito fiat, ne mora damnum acceleret.

Actum Strigonÿ die 22. Octobr. Ao. 97.

Sacr. Caes. Maiestatis vestrae

obedientissimus frater

Maximilianus. mpr.

(Külczim nines).

(Eredetije a bécsi es. áll. levéltárban. Hungar.)

VI.

1598. jan. 6—15.

A gyulafehérvári országgyűlés határozatai.

Nos Sigismundus dei gratia Transsylvaniae, Moldaviae, Valachiae transalpinae, et sacri Romani Imperÿ princeps et partium Regni Hungariae dominus Aurei Velleris eques et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore prae-

sentium significantes quibus expedit vniuersis, Quod fideles nostri spectabiles et magnifici domini ac generosi egregj et nobiles vniuersi status et ordines dicti regni nostri Transsylvanie et partium antelati regni Hungariae ditioni nostre subiectarum in generalibus eorum comitjs ad festum Epiphaniarum domini nouissime praeteritum, hoc est sextum diem currentis mensis Ianuarij, in hac ciuitate nostra Alba Julia ex edicto nostro celebratis congregati exhibuerunt nobis et presentauerunt infra scriptos articulos in eisdem comitjs generalibus paribus ipsorum omnium votis vnanimique consensu conclusos, suplicantes nobis humilime, vt nos eosdem articulos, omniaque et singula in ipsis contenta, ratos, gratos, et accepta habentes, nostrumque consensum illis prebentes benecole approbare, ratificare, et confirmare, ac tam nos ipsi obseruare, quam etiam per alios quospiam vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsylvaniae et partium regni Hungariae ditioni Transsylvanicae subiectarum in generalibus eorum comitjs ad festum Epiphaniarum domini in Anno eiusdem millesimo quingentesimo nonagesimo octauo in ciuitate Alba Julia celebratis conclusi.

(1.) Nagy hálakat adunk kegyelmes urunk fejedelmünk az mi kegyelmes istenünknek, ki ex immensa sua benignitate mind ennyi tempestasokban is felségeddel egyetembe ezt az üdöt és az bódog új esztendöt békeséggel engedte érnünk, és az felséged kegyelmes gondviselése által ekkéig édös hazánkba megtartott minket. Könyörgünk ő szent felségének, hogy ennek utána is felségeddel egyetembe szegény hazánkban jó szerencsésön megtartson, és oly jó kívánatos üdöket adjon érnünk, az melyekbe szegény hazánknek megmaradásáról felségeddel egyetembe hasznoson tractálhassunk és dicséretesön végezhezzünk. Mely salusunkat isten felségednek tulajdoníthatjuk, miért hogy nem csak hazánkba maradtunk meg, de az úristennek kedves áldásából, felségednek velünk egyetembe

való sok munkái, költségi és fáradsági által ez birodalomnak határit is meg öregbítettük, kiljebb terjesztettük; kiért áldott légyön az mi nagy kegyelmes Istenünknek dücsóséges neve.

Könyörgünk penig felségednek is mint kegyelmes urunknak, fejedelmünknek, hogy ennek utánna is az úristent segítségül híván, légyön oly szorgalmatos gondviseléssel rejánk, hogy felségeddel egyetembe maradhassunk meg hazánkba. Mely felségöd reánk való jó gondviselését teljes életünkbe felségödnek szolgálhassuk meg.

(2.) Továbbá int felségöd kegyelmesen bennünket mostan közükbe küldött propositiójába, hogy meggondolván, mit kívánjon tőlünk mind ez mostani jelen való s mind az következő időnek állapotja, úgy deliberálnánk mindenekről, és oly pénzbeli subsidiumot rendelnénk felségödnek, kivel felségöd is szegény hazánknek megmaradására és ótalmára elégséges gondot viselhetne.

Noha azért kegyelmes urunk látjuk szegény kösségünknek egy néhány esztendőttől fogva sokféle fogyatkozást: mind azonáltal, mint ekkéig is semmi időben tehetségünk szerént meg nem fogyatkoztunk az közönségös jóra nézendő dolgokban, úgy mostan is, az mire az Isten elégséget adott, felségödnek és hazánknek meg nem akarunk fogyatkozni.

Igrünk annak okáért felségednek udvara népe tartására és egyéb szükségeire kapuszám szerént, kilenczvenkilencz pénzt, és huszonöt pénzt, ez jövődő gyümölcsoztó Bódogaszszon napjára beszolgáltatni.

Az praesidium tartásra penig rendeltünk ezen móddal kapu szám szerént egy forintot és hetvenöt pénzt. Ennek egy forintját ez jövődő Szent Bálint martyr napjára, hetvenöt pénzét penig ez jövődő Szent György napjára ígadjuk beadni.

Mely tereh viselésre az székely uraink atyánkfiái is ígadjik magokat.

Az száz uraink is az ő módjok szerént.

Az magyarországi uraink atyánkfiái is az három forintot kapuszám szerént az feljül megírt napokra adminisztrálják.

Könyörögvén felségednek, hogy látván felségöd szegény kösségünknek romlott állapotját, fogadja kegyelmesen től-

lünk. Ezután is semmiben, valamire elegendő leszünk, nem akarunk felségödni és hazánkban megfogyatkozni.

(3.) Az ravatlan és egyéb helyek is kik ezelőtt való articulusokba specificálva vadnak, és kik ezelőtt is az praesidium tartásra rendeltetett pénzbe contribuáltak, ez mostani adóban is, valami az elébbi reájok vetett adó szerint az mostani adóból reájok esnek, az praesidium tartására az szerint fizessenek.

Az kik pedig raváson nincsenek, summa szerint azok ennyét fizessenek, úgy mint:

Nagy-Almás adjon	fl.	50.
Nagy-Sajó adjon	fl.	60.
Betlembe az ravatlan portiokról fizessenek	fl.	16.
Offenbánya adjon	fl.	40.
Bánfi Hunyadját szállítottuk tíz forinttal,		
azért adjon	fl.	40.
Egeres adjon	fl.	100.
Kolosvár adjon	fl.	500.
Király-Újfalu Kolosvármegyében adjon	fl.	40.
Vizakna adjon	fl.	100.
Szováta Maros-székből	fl.	5.
Fekete Maros-székbe	fl.	8.
Fejérvár adjon	fl.	125.
Abrughánya adjon	fl.	125.
Nagybánya	fl.	200.
Felsőbánya	fl.	75.
Dethre Thorda vármegyében	fl.	5.
Nagyszent Mihály	fl.	50.
Gáltó	fl.	5.
Sina Fejérvármegyében	fl.	20.
Kis Csergöd	fl.	8.

Az több ravatlan helyek is az Kolosvárat celebráltatott gyűlésbe való rendelés szerint fizessenek.

Az hódlott faluk pedig és helyek ezelőtt való articulusok tartása szerint és felség mostani engedelme szerint ez mostani adóba fél adót fizessenek, és az exactorok is többet sohul rajtok venni ne merészeljenek.

(4.) Mivel hogy pedig, az mint értjük, az ravatlan helyekről az adót ispánok, királybírák és perceptorok kezébe nem

akarják szolgáltatni, végeztük, hogy afféle helyeket az ispánok és királybírák vagy perceptorok egyébhai szokott tereh alatt megdúlhassanak, és az adó besolgáltatására kényszeríthessék.

(5.) Az minémű adóbeli restantiák pedig, úgymint kétezzer nyolczszáz kilenczvennégy forint nyolczvannégy pénz, Theke Ferencz uram idejébe beszedetlen maradtanak, arról tetszött, hogy azt ez jövődő bőth közép szeredára minden vármegyéből az ispánok, viceispánok, királybírák és perceptorok kétszáz forint tereh alatt Kolosvárra Márton mester kezébe szolgáltatassák.

Az kik pedig ez mostani gyűlésre az országnak elébbi articulusába denotált commisiója szerént be nem szolgáltaták, gondjok légyön reá, és ez feljül megírt napra mester uram kezébe szolgáltatassák; kit ha nem mivelnek, afféle ispánon, viceispánon, királybíróon vagy exactoron, az ispán vagy ispán társa, vagy ha azok tiszt nélkül volnának, ez mostani ispán vagy viceispán, avagy királybíró, *mox et de facto* kétszáz forintot düljön, kinek tizöde légyön az dülőé, az többit ide az jövődő gyűlésre az országnak administrálja. Ha ez mostani ispán vagy viceispán, vagy királybíró perceptor volna, *vniuersitas comitatus* vel *sedis* két atyjokfia nemes emberök által ez kétszáz forintot *nullo iuris remedio obstante* exigálják. Et *nililominus* az pénznek mester uram kezébe való szolgáltatására és ez jövődő számadásra *sub poena aliorum ducentorum florenorum* cogálják, kiben az mit mester uram percipiál, adja az fizető mester kezébe. Rendeltünk pedig ítílmester uramnak ezen restantiákból ebben való munkájáért ötven forintot.

(6.) Az Macskási Pétör idejében való restantiákról végeztük, hogy azt Macskási Pétör ő maga szedje, szedésében pedig ilyen módja legyen, hogy ez feljül megírt bót közép szeredára mind ő maga Macskási Péter vagy arra való embere, azonképpen minden ispán, viceispán, királybíró avagy perceptor Kolosvárra tartozzanak, és számot vetvén véllök, az pénzt töllök bé vegye, és ez mostani fizető mester Gyerőfi János kezébe adja, *quietantiát* vévén rólla tölle. Ha mely viceispán avagy ispán, királybíró vagy perceptor ezt nem mivelné

két száz forinton maradjon, kit modo praemisso rajta megvehessenek.

Az kik penig contumaciára vetvén magokat az ország commissiója szerint Enyedre számadásra nem mentenek, azok az másik ispán, viceispán vagy királybíró, ha pedig efféle ispánok, viceispánok vagy királybírák, perceptorok, most is adószedők volnának, vniuersitas nobilium comitatus vel sedis eiusdem két atyjokfia által mox et de facto, nullo obstante remedio, az kétszáz forintot, si se rationabiliter non poterunt excusare, megvegyék rajta, kinek tízede övék legyen, az többít az jövődő gyűlésre sub eadem pena ők is tartozzanak az országnak beszolgáltatni.

(7.) Fejér vármegyebeli fő ispán uraink adják értenünk, hogy az Mihály vajda bolyai, és annak tartományabeli jószágáa a praesidiumra rendeltetett adót tavaly nem akarták volna beszolgáltatni, felséged engedelmet és relaxatióját jelentvén felőlle. Mivel hogy penig az praesidium tartás mindnyájunknak közönséges hasznunkra vagyon, és azt ekkédig is minden rendbeliek jószágai sőt az ravatlan helyek is megadták: tetszett, hogy senki jószágáa és az Mihály vajdáé is immunis ne légyön, hanem azon vármegyebeli ispánok az ő jószágán is az praesidiumra rendelt adót megvehessék, hogyha az haszna köz, az terehviselés is közönséges légyön.

(8.) Továbbá miért hogy az időnek állapátja készen lételt is kíván töllünk, végeztük, hogy minden nemes embör lovagjával, gyalogjával, huszadjával és minden hadakozó szer számával, élésével oly készön légyön, hogy valamikor az szükség kívánja, és felséged parancsolja, mindjárást felülhessen és a hova kívántatik oda mehessen.

(9.) Az élésről penig statuáltuk, hogy minden nemes ember ennek utánna ő maga minden jószágabeli élést, az menyit elegendendőnek itil, felvegye, és ki-ki magának elvitesse soldosát, lovagját, gyalogját, huszadját avval tartsa.

(10.) Az minémű kárvallás és tékozlás az élés dolgába az váradgyai portuson esött, arról tetszött, hogy mindön vármegyebeli ispánok, királybírák, az szászság is, valahonnét élést vittének, afféle helyeket meghihető személyek által meg-

circáltassanak, és pecsét alatt hit szerént minden vármegyék, székök, külön-külön ez jövőre gyűlésre reportálják.

Az portuson való perceptorok, úgymint thordai kamoraispán János deák, fejevári Csizsár Gergely és Molnár István Váradgyai, akkorra úgy készüljenek, hogy az ő felsége széki előtt omni querulanti megfelelhessenek, és törvények lehessen, és ugyan ott absque vltiori remedio decidáltassék. Az károsoknak az akkori törvény szerént az perceptorok marhá-jokból, jószágokból debita satisfactio impendáltassék.

(11.) Mivelhogy pedig ehez az kártételhez Jakab deák lippai harminczados, az mint értjük, társ volt, mert az mint itt fenn mód nélkül az kösségtől az élest elvették, Jakab deák is ott alatt nem hogy az szolgáló rend könnyebbségét viselte volna előtte, de inkább, mennél nagyobb áron lehetett, rájuk drágította, és úgy adta nekik az mint akarta, és így az szolgáló rendet fogatkoztatta: végeztük, hogy az fizető-mester Gyerőfi János egy fő emberrel, kit Lippán az Kapitán adjon melléje, ez jövő gyűlésig ott Lippán minden ebben való maga viseléséről, kereskedéséről, Jakab deákat hiti szerént megcircularja, az circálást az gyűlésre felhozza, mely gyűlésre Jakab deák feljön és mindenről okot adjon törvény szerént az ő dolga is ugyan az ő felsége székin meglátassék, és az mit az törvény hoz, exequálják.

(12.) Az barmoknak kivitele felől az elébbi articulus tartassék; ki ellen ha ki cselekednék, a ki reá talál, az barmot tőle elvehesse.

(13.) Az mi pedig nézi az mives embereknek miveknek kivitelét, arról tetszett, hogy azoknak kivitelének az ő felsége birodalma légyon az határa; ki ha kiljebb vinné, a ki reá talál, szabadon elvehesse tőle. Az harminczadosoknak is és tisztbeli emberének légyon vigyázások reá, hogy kiljebb annál afféle marha ne vitessék, se Moldovába se az török birodalomba.

(14.) Az quinque casusok meglátásáról noha volt végezés, hogy az in causam attractus personaliter compareáljon, mindazáltal miért hogy gyakorta az efféle comparitio propter repentem morbum nem lehetett, végeztük, hogy in tali casu az alperes per procuratorem etiam szólhasson.

(15.) Ha mi per folyta és jószágáról való levelek vagy relictánál vagy másnál oly helyen volnának, kiket azok nem illetnének, az heres vagy az kit az levelek concernálnának, tetszett, hogy az breuis szerént euocatione mediante minden gyűlések alatt kereshesse, és az ő felsége székin törvények lehessen.

(16.) Végeztük ezt is, hogy az fizető-mester az végbeli fizetett szolgálakat az kapitánnal együtt, semmi ok előtte nem állván, minden holnapban megmustrálja, de ha szerivel meg nem lenne, addig ne fizessen neki, míg nem felségedet requirálja és felségednek az fogyatkozást eleiben adja.

(17.) Tetszett ez is, hogy az kamara-ispánok az nemes embereknek minden helyekön házok szükségére az medgyesi articulusba megírt limitatio és büntetés alatt elegendendő sőt adjanak, kiknek egy táska darabtól sem zabot sem egyebet kilencz pénznél többet ne adjanak.

(18.) Az minémű bort, búzát és egyéb egyet-mást major-ságunkból az országból kivetetünk, mivelhogy afféléktől ennek előtte harminczadot nem adtunk, végeztük, hogy az harminczadosok ennek utánna is afféléktől harminczadot ne vegyenek; Magyarországbán is az harminczadosok ehez tartsák magokat.

(19.) Vagyon panaszolkodás az járó kelő szolgáló rendre, hogy az szegény nemes ember jószágára és szászságra beszállnak, sok ideig pénznélkül rajtok élnek, marhájokat, lovakat elveszik, ő magokat saczoltatják, és egyéb nyomorúságokat cselekesznek rajtok, kiről végeztük, hogy az kapitánoknak, hadnagyoknak erre gondjok légyön, és mindennek az árrát megfizettessék, és az ok nélkül való dúlásért, kóborlásért megbüntettessék.

(20.) Az hajdúk felől penig tetszött, hogy ő felsége kivől senki hajdút maga számára ne tarthasson, azok is pénzezen éljenek, és semmi nyomorúságot az szegény kösségen ne tegyenek, kire az kapitánoknak fő gondviselések légyön minden végházakból.

Nos igitur premissa supplicatione dictorum fidelium regnicolarum nostrorum Serenitate nostre modo quo supra porrecta benigne exaudita clementer et admissa, prescriptos

vniuersos articulos modo prenotato nobis presentatos presentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi facientes, eosdemque articulos ac omnia et singula in eis contenta ratos, gratos et accepta habentes, gratiose approbauimus, ratificauimus et confirmauimus, offerentes nos, beneuole, quod premissa omnia in omnibus punctis, clausulis et articulis suis tam nos ipsi obseruabimus, quam per alios quoslibet vbique per ditionem nostram firmiter obseruari faciemus. Imo approbamus, ratificamus, et confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in predicta ciuitate Alba Julia die decima quinta mensis Ianuarij anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo octauo.

Egykorú, pecsételetlen és hitelesítetlen példány, melyen az alatta álló »Lecta« szó újabbkori kéz írása, az erd. Múzeumban (Jos. Com. Kemény Codex Authent. Diact. Art. Transs. II. kötet).

VII.

1598. jan. 22.

a)

Rudolf császár levele Báthory Zsigmond fejedelemhez a szerződés végrehajtása ügyében.

Copia della littera dell' imperatore.

Rudolphus etc.

Illustrissime affinis et princeps carissime. Agnoscimus in litteris dilectionis tuæ octava Ianuarii ad nos per peculiarem cursorem datis non solum integerrimam in eo, qui inter nos institutus fuit, tractatu voluntatem, sed etiam dignam se (*ügy*) sollicitudinem, ut optatum ea res effectum, securamque executionem consequatur. Ad nos itaque quod attinet, ut ad eas litteras dilectionis tuæ amice respondeamus, nihil nobis hodie magis in intimis curis est, quam ut ea, qua pactionis formula comprehensa sunt, utrinque primo quoque tempore compleantur, quorum causa legationem solemnem praestantium virorum decreuimus. Videt autem Dilectio tua qua est prudentia aliquo saltem tempore opus esse, ut non tantum legati

illi, praecipue si illorum aliqui procul absint, coniungantur, sed et rebus omnibus ad tantam actionem necessariis instruantur ac praeparentur. Quam ob rem confidimus pro ea, quam de optimo dilectionis tuae animo firmam habemus, opinione futurum, ut exiguam paucorum saltem dierum moram patienter ferat, et insignem quem hactenus in hoc toto negotio, ut in reliquis omnibus ostendit, in rempublicam christianam zelum refrigescere minime patiatur, sed quantum possit provideat ne quid patria interim detrimenti capiat. Jam enim diplomatibus et scriptis omnibus accurate iuxta pactorum formulam confectis et absolutis in eo sumus, ut qui hinc ea laturus est doctor Pezzius intra diem aut alterum sese in viam det, aliisque sese ligatis in Hungaria coniungat, ut vel coniunctim deinde si reliqui parati sint, vel separatim, si qui forte impedimenta excusent, ad Dilectionem tuam pergant. Quae ut propensissimum ac sincerissimi animi nostri, quem erga Dilectionem tuam perpetuo gerimus, affectum amice interpretetur, cupimus. Datum Pragae 22. Ianuarii 1598.

(Egykorú másolat a bécsi cs. állam-levéltárban. Hung.).

b)

A biztosoknak adott utasítás.

Rudolphus etc.

Instructio eorum, quae nostro nomine reuerendus Stephanus Szuhay electus episcopus Vaciensis, praefectus camerae nostrae Hungaricae et consiliarius noster, et spectabilis ac magn. comes Franciscus de Nadasd, comitatum Castriferrei et Soproniensis comes, agazonum nostrorum in Hungaria magister, consiliarius noster, honorabilis item doctus Bartholomaeus Pezzen ab Vlriskirchen j. v. doctor, consiliarius noster aulicus, fideles nobis dilecti in Transylvania, tum apud ill. Sigismundum Bathoreum de Somlío, Transylvaniae principem, Siculorum comitem, et quarundam Hungariae partium dominum affinem et principem nostrum charissimum, eiusque serenissimam coniugem Mariam Christiernam, patruelem nostram charissimam, illiusque provinciae ordines et consiliarios

primarios, tum apud Valachiae et Moldaviae vaiuodas, sive coram sive per internuncios ac literas coniunctim aut separatim agere, tractare atque exequi debeant.

Primum quidem consiliarius noster Doctor Pezzius hic omnia quae ad totam legationem pertineant accipiet, ut ea socys suis secum adferat; quibus acceptis, sese quamprimum in viam dabit, ut sese cum illis coniungat.

Ex itinere vero ad ser. fratrem nostrum archiducem Maximilianum, ubicunque is in Austria fuerit, divertet, cui totam legationis summam aperiat, ut de omnibus eo pertinentibus cum Dilectione ipsius communicet, eandemque inprimis ad transactionis Bendzinensis completionem, quae omnino gubernationem Transylvaniae, si eam Dil. ipsius acceptare statuerit, praecedere debeat, hortetur, ubi quod effecerit, nobis fideliter significare meminerit.

Socios interim de adventu certiores faciet, ut in quem locum conveniendum sit, unde recta in Transylvaniam pergant, certius statuatur. Cum deinde iuncti in Transylvaniam ad principis aulam advenerint, ipsius Dilectioni sese quemadmodum moris est, indicabunt audientiamque petent. Qua concessa literisque nostris fidei publicae redditis, plurimam ex nobis, uti fieri solet, Dilectioni ipsius salutem dicent, et qua de causa advenerint, exponent.

Postquam varys hactenus persuasionibus uti Dilectionem ipsius quod maxime optabamus permovere nequiverimus, ut in eo rerum suarum statu, in quo multa his annis magna pro patria ac rep. christiana feliciter, cum immortali nominis sui gloria gesserit, perseveraret, noluisse nos deesse Dilectioni ipsius, neque coniunctarum provinciarum rebus, quae varys periculis expositae forent, quin tandem quod necessitas flagitare videbatur, consilium capesseremus, non quidem privata, sed publica utilitate nobis proposita, quod multis Dil. ipsius rerum documentis animadvertere potuerit. Jam sese legatos adesse, qui quae ad absolvenda solemniterque ac publice confirmanda, de quibus hactenus inter nos et Dilectionem ipsius per Alphonsum Carillium, qui mandatum plenamque ad hoc potestatem habuerit, actum sit. Ad quam pactorum formulam res his redacta fuerit Dilectionem ipsius minime ignorare.

Juxta quam quae ex parte nostra praestanda sint, nos praestare paratos esse. Diplomata sese et confirmatorium pactio-num, et cessionis ducatum Oppoliae et Ratiborÿ adferre, ac mandatum ad omnia reliqua peragenda, quae ad plenam executionem requirantur. Proinde necesse est ut et Dil. ipsius sua et ordinum suorum ex parte quaecunque pactionibus comprehensa sint exequatur et effecta det. In praescripto se habere ut cum ordinibus etiam, quemadmodum Dilectioni ipsius tempestivum videatur, agant, ut et ipsi quod necesse sit omnia approbent et confirment, animumque ad hanc permutationem applicent, ut quicquid ad provinciae regimen sustentandum, ab illis praestari conveniat, fideliter praestetur. Jam quidem dum ser. frater noster Maximilianus sese ad gubernationem provinciæ acceptandam compareret, qui propter Hungariae et Austriae necessitates ubi Dil. ipsius altero fratre nostro, ser. Archiduce Matthia in comitÿs imperialibus absente, publicos ordinum conventus brevi nostro nomine habeat, nondum sese in Transylvaniam conferre possit, nobis placere ut interea provinciæ gubernacula serenissimae principi, patrueli nostrae concredantur, quibus consiliarij, quorum opera princeps ipse hactenus usus fuit, adiungantur, ut eidem consilio assistant, acturos se etiam prout deceat, et a nobis sibi iniunctum sit, cum ser. principe patruelle nostrae, cui assensus inprimis requiratur. Necesse siquidem esse ut omnia omnium quorum intersit approbatione, ita ut firma ac rata esse possint, perficiantur, et in executionem deducantur. Ad quae quid princeps ipse respondeat, legati nostri diligenter observabunt, utque res verbis respondeat, si se promptum offerat, curabunt.

Serenissimae deinde patrueli nostrae, archiduci Mariae Christiernae, nostris, quas ad ipsum habebunt, literis redditis plurimam salutem annuntiabunt, causamque cur missi sint, quoad ipsius interesse iudicabunt, exponent; nihilque nobis magis curae esse testabuntur, quam ut ipsi pro rerum praesentium statu, quam fieri possint, rectissime consultum prospectumque sit. His autem in rebus nequaquam nos Dilectionem ipsius ad quicquam cogi, sed omnia ipsi libera velle, suadere tantum, ac cupere, ut in ÿs quae augustae domus nostrae,

totiusque reip. christianae causa necessario statuenda ac suscipienda sint, aequanimiter ac pie consensum praebeat. In pactionibus quidem initis diligenter hoc cautum esse, ut ipsi si in divortium assentiatur, in provincia manere, aut inde excedere, tamque uno quam altero modo, bona ipsi assignata retinere integrum sit. Nos autem consultius tum ipsius Dilectioni tum provinciae, tum augustae domui nostrae iudicare, ut ibi non tantum in gubernatione ad tempus, donec quid certius de certo governatore, aut de successore statutum fuerit, sed etiam in posterum, quod ipsi ad dignitatem conservandam et ad subditorum solatium expedientius sit, in provincia maneat. Divinum Numen haud dubie viam tandem inventurum esse, ut et ipsa dignum se solatium consequatur, et eo quidem pacto ipsius animum, quomodo has pactiones accipiat, explorabunt, ut nihil in ys, quae ad ipsam attineant, nisi ipsa conscia et consentiente statuatur.

Cum porro tempus erit, ut cum ordinibus agant, in promptu ea pacta habebunt, quae solenniter hic Pragae inter nos et ipsum principem, per legatos antehac inita et sancita fuerunt, ut ordines eorum memores reddant, qui minus se se difficiles in his pactis praebere debeant, quod secundum illa nobis, si principem sine liberis masculinis legitimis decedere contingeret, successio debeat. Jam principem si ad vitae genus ecclesiasticum sese applicare, quemadmodum nobis significari curavit, pergat, non posse ipsum ditionibus praeesse, sed civiliter ea quae post mortem locum habitura essent, non absurde anticipari posse.

Et cum pactis illis de governatore, qui indigena sit, constituendo cautum fuerit, iam regis Hungariae filium ser archiducem Maximilianum, fratrem nostrum charissimum, qui merito pro indigena habeatur, gubernatorem designandum, in quo acceptando minus movere difficultatis possint, quod ysdem, qui hactenus adhibiti fuerunt, consiliarys usurus sit. Jam ante ordines ipsos pacta illa acceptasse ac iuramento confirmasse, idem et modo postulari, ut et haec pacta acceptent, nobisque fidelitatem ad manus legatorum nostrorum iurent, et obedientiam.

(Másolat a bécsi udv. kam. lt.)

VIII.

1598. jan. 30.

Zsigmond fejedelem a szerződés végrehajtását sürgeti.

Sacra Caesarea Regiaque Maiestas domine et domine mihi clementissime.

Pater Alphonsus redijt, litteras Vestrae S. C. R. M. reddidit quas ea qua par est reuerencia, et humilitate perlegi et intellexi, exemplar etiam conuentionis attulit, ex quo etiam summam S. C. R. M. V. erga me clementiam et paternum plane affectum animaduerti, bene ex meo uoto omnia transacta sunt; sed cum tarditas et mora maximum periculum parere possit et in animos hominum, quibus iam palam negotium est, uarias cogitationes inducat, et propter illas etiam rationes, quas iam ex alijs etiam litteris intellexit S. C. R. M. V., hoc et propter bonum publicum quam etiam ob honorem augustissimae domus austriacae et conseruationem huius prouinciae, S. C. R. M. Vestrae rursus significandum esse duxi, cum periculum sit in mora et hi etiam omnes magnates (qui una mecum usque ad mortem S. C. R. M. Vestrae obstricti esse uolunt) tarditatem eas difficultates parere posse timeant et conquerantur, quae coniunctae cum patriae huius extidio, eorum exicio, et augustissimae domus austriacae (quod deus auertat) dedecore frustra per eos aut Sacram C. R. M. Vestram emendari possit. Tarditate enim causam dari maleuolis quaeque tentandi, bene affectis consilia mutandi; his autem incommodis celeritate sola Vestrae S. C. R. Maiestatis medebitur; hactenus enim omnes quotquot sunt bonum animum et propensissimum habuerunt quicquid tandem S. C. R. M. Vestra mandauerit obsequendi; ut hoc et in posterum fiat, pro mea in S. C. R. M. Vestram et augustissimam domum austriacam, quam diligentissime curaturus sum. Cuius gratiae et clementiae benignissimaeque tutelae me humillime committo. Albae Juliae 30. Ianuarii 1598.

S. C. R. M. V.

seruitor humillimus
Sigismundus Princeps mpr.

Külczim : Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestati
etc. domino domino clementissimo.

(Eredetije Báthory Zs. kezével írva, Bécsben a cs. államlevél-
tárban. Hungarica.)

IX.

1598. febr. 20.

Báthory Endre bibornok inti Zsigmondot, hogy a fejedelemséget ne engedje kimenni a családból.

Serenissime princeps, domine et frater carissime et observandissime.

Etsi iam pridem intellexissem Serenitatem vestram de Transilvania deserenda cogitare, adduci tamen, ut crederem, non poteram, quod continuo oculis meis obuersarentur Serenitatis vestrae virtus et labores, quos in adipiscenda Transilvania maiores Serenitatis vestrae indefessos subierunt. Nunc cum certis autoribus accipiam Serenitatis vestrae voluntatem de ea patria deserenda, quam hactenus maiores eius conseruarunt et illam contra hostes virtute tutati sunt, non potui non commoueri, ac ingemiscere a Serenitatis vestrae praeclare familia tantum dei donum transferri et Serenitatem vestram in discrimen, patriam in periculum, familiam in ludibrium vocari. Quo nomine ut a proposito Serenitas vestra discedat, ac patriae ruenti sua prudentia ac magnanimitate subueniat, pro communi et familiae et patriae suae bono vehementer rogo, imo supplico. Quod si (quod certe Serenitati vestrae ruinae futurum est) ulterius Serenitas vestra persistere in patria nolit, saltem quid sibi, quid familiae, quid patriae, ac omnibus bonis expediat, diligenter perpendat. Illud enim sancte Serenitati vestrae audeo polliceri ac promittere, nulla esse sub sole Serenitati vestrae arridentem conditionem, quam in sua ipsius familia non reperiatur; nihil autem magis ad Serenitatis vestrae honorem, existimationem ac utilitatem pertinere, quam nidum suum promouere, hunc augere, hunc ornare, ex quo ipsamet virtutes plane regias accepit. Qui vero tractatus magis tuti, vel conditiones magis certae, quam cum sua carne ac sanguine

esse possunt? ut Serenitati vestrae confidam omnia pro bono suo et existimationis augmento certius in sua familia reperit-
 ram, quam usque. Haec pro meo in Serenitatem vestram et patriam amore ac fide significare volui, ne ullo unquam tem-
 pore honori, dignitati ac utilitati Serenitatis vestrae deessem,
 etsi enim non mediocriter cum fortuna conflictemur, profero
 tamen omnibus Serenitatis vestrae commodum, honorem et
 existimationem, ut rogare eam non dubitem, ne de re tanti
 momenti, de patria sua et de tota familia consilia praecipitet,
 sed communicet consilia sua imprimis cum serenissimo domino
 nostro (*t. i. a lengyel királylyal*), qui Serenitatem ve-
 stram amat ac re et consilio et patriam adiuvit, beneque Sere-
 nitati vestrae imprimis cupit; tum vero, si dignabitur, mecum,
 qui certe non nisi in Serenitatis vestrae bonum prospecto;
 quod si Serenitas vestra fecerit, animadvertet omnia ex re et
 dignitate et utilitate Serenitati vestrae futura. Dabit omnia
 tempus ac meliora forte quam Serenitas vestra sperat vel alij
 Serenitati vestrae persuadent. Atque haec breuiter hac occa-
 sione tabellarij volui Serenitati vestrae perscribere, de quibus
 si Serenitas vestra cum eodem conferre voluerit, vel ad me
 litteras dare, non dubito eum pro sua erga Serenitatem ve-
 stram fide, iterum rediturum ad me. His me meaue omnia
 amoris et benevolentiae Serenitatis vestrae diligenter com-
 mendo. Ex arce mea Helspergen[sij], 20. Febr. 1598.

Serenitatis vestrae

Seruitor et frater amantissimus
 Andreas Cardinalis Batoreus.

H á t i r a t : Exemplum litterarum illustrissimi cardinalis Ba-
 thorei ad serenissimum Transilvaniae principem.

(Egykorú másolat a bécsi cs. államlevéltárban.)

X.

1598. márcz. eleje.

*Pezzen levele Rudolphhoz az Erdély átvétele ügyében tett előleges intéz-
 kedésekről.*

Allergnedigister Khaiser vnd herr. etc. Zehen ganzen
 tag lig ich allhier allain auf den herrn Nadasdi, wie Ew.

khays. Maiestät von diesem geschrieben worden, wartendt. Vvnd als von Ihr kün. Würden wier vvnd fast meniglich dafür gehalten, es wurde mit des herrn Nadasdi alhier ankhuft die anbeuoblene reisz insz werk gericht, bin ich ausz beuelch Ihr. kün. Würden noch gestern zum herrn Nadasdi khomben vnd daselbsten den herrn bischouen von Waczen vvnd herrn Palfi auch angetroffen vvnd befunden, das obwoll herr Nadasdi an dem zuor angedeuteten schaden sehr grossen schmerzen vvnd solche hindernusz leidet, das der Zeit nit woll möglich auff sein ferner fortraiszen ainihe raittung zu machen, so sein doch darneben von ime herrn [Nadasdi] vvnd zugleich vom herrn Palfi solche geheimbe angelegenheiten fürgebracht worden, dardurch Ihr. kün. Würden verursacht, heitiges tags frue vmb acht vhr ain zusambenkunfft vnd consultation gnedigist anzustellen vnd dabei aus sondern bedenken die allain berueffen worden, alsz der herr locumtenens, herr Vacienensis, herr Palfi vvnd herr Nadasdi, die auch bei voriger consultation dieszer wichtigen sibenburgischen handlung sich befunden, alda ist in höchsten gehaimb, wie denn beede herrn herr Palfi vvnd herr Nadasdi vermeldet, das sie sich bei ainem aidt verobligiert hetten solche gehaimbnusz allain do es zu dem eusseristen treffen vvnd gemainer wolfabrt solches erfordert hette, nit zu offenbaren, das von den fürnembisten des sibenbürgischen fürsten gehaimben rhäten sie die beede obenannte herrn dreyer sachen gewahrnet.

Ersstlich das die mit Ew. kays. Maiestät damaln angefangene vvnd darnach durch den Carillium geschlossene handlung das landt Sibenbürgen Ew. khays. Maiestät zu übergeben allain zwischen dem fürstten vvnd vier seiner rhaten, benantlichen Botschkai, Cornisch Caspar, Sennei Pangraz vvnd canzler in höchster gehaimb tractirt vvnd one ainich vorwissen der landen E. khays. Maiestät offerirt vvnd angetragen sei worden. Zum andern dasz man ainiche raittung machen soll, solche tractation mit frucht insz werk zu richten, es sei dann ein volkomenlicher successor da, der dem fürsten re et nomine succedirte. Vvnd fürs dritte das derselbig mit geldt vvnd volkh notturffftiglich verschen, sich an die granizen ferfueget vvnd von dorten ausz solcher gestalt die sach ferrer handeln

vnnnd tractirn liesse. Das aber Ew. kays. Maiestät wie an jezo derselben allergnedigiste verordnung geschehen, durch dero gesandte dieses wichtige werk zuuolzihen allergnedigist vermainten, sey es alles vergeblich vnnnd vmbsonst, vnnnd bei inen solche gewisse richtige nachrichtung, ye von gemelten des fürssten gehaimben rhaten die hieuon beschehene treuherzige wahrung auff solchen fall durch alle mügliche mittl zu praecauirn, damit Ew. kay. Maiestät von schimpf vnnnd spott verhiettet vnnnd die tractation etwan aus solchen maugl nit allerdings zerstossen vnd die gesandten one notturfft volkh vnnnd geldt nicht allain vnfruchtbarlich abzihen muessen, sunderu auch woll der gefahr vnderworffen sein solten, wann der furst darauff er dann allain dringt, die cession fürgenomben vnnnd diejenigen die sich öffentlich darwider sezen wurden niederhauen liesse, immassen er sich solches expresse vermerkhen lassen, mit solchem vbergebenem bluetigen regiment ausz dem landt züge, die recompens praetendirte vnd die gesandten die one sonder volkh vnnnd paarem geldt das landt nit wisten zu erhalten in gleicher gefahr verlassen vnnnd darausz andersz nihts als durch polnische vnnnd turggische practikhn ihr austossung aus dem landt vnd das alte turggische regiment zu gewarten hette.

Dieses alles ist von obgemelten beeden herrn mit sonderer auszfürung vnnnd also fürgebracht worden, alsz wann sie ihres thailsz dieses vorgesehenen vnnnd fürgewahrneten übls mehr alsz vergwisz wären, mit neben vermelden das solches auch fast auff gleichen weeg vnnnd in höchster gehaimb zu Prag Ew. khay. Maiestät herrn gehaimben Rhaten von inen solte communicirt sein worden, herr Nadasdi auch für sein Person als er sich zu dieser raisz gehorsambist bewilliget, niemaln dorfür gehalten noch ime einbilden khunnen, das in diesem hochwichtigen werkh vnnnd so gefehrlichen tractation die übergab vnnnd annembung des landts durch commissarien (welches bei inen ganz vnmüglich sein will) angestellt, sintemall vill malsz vnnnd genugsamb zuuerstehen geben, wie auch ann jezo alle khundschaftten lauten, das ausser ihr. kün. würden alsz aines gewissen successoris gegenwart vnd das solche mit geldt vnnnd volkh genuegsamb belaitet sei, nicht

fruchtbarliches zuuerhoffen. Vnnd hieriber durch obbelte hungarische herrn alle vno uoto dahin gangen, die legation zu suspendiren, Ew. kays. Maiestät dieses alles gehorsambist zu berichten, vnnd Ihr. kün. würden fortzug bei Ew. kays. Maiestät durch alle mögliche mittl vnderthänigst zubefürdern. Dabei dann herr Nádasdi sich gehorsambist erclärt, niht alain mit oder voran sich hinein gebrauchen zu lassen, sondern auch daneben erbotten, weil nun principaliter drei personen vor allen dingen auff Ew. khays. Maiestät seiten zugewinnen vnnd er mit zweyen derselben alsz mit dem obristen vber alle reitterei vnnd mit dem obristen der Zäkl in blutverwandschaft sich befinde, der dritte auch so vber das fueszvolkh commandirt ime sehr woll bekannndt vnd nun muneribus et promissionibus gewonnen werden will, damit er dann vermaint, wann diese drei gewonnen, das ubrige alles one strepitu, doch nur auch mit ihr. kün. würden gegenwart vnd das das volkh vnnd geldt mit verhanden seye, nach begern zuuerrichten. Das er zu diesem werkh alle hierzue dienstliche mögliche befürderung also im werkh laisten wölle, damit Ew. khay. Maiestet sein treu vnnd eiffer allergnedigist im werkh spueren sollen. Also auch daneben vermeldet weil der Sibenbürger dieser legation von Ew. khay. Maiestät eigentlich vergewisz vnnd auff dieselb nunmehr alle sachen angestellt, das dieses alles in voriger consultation hette sollen fürgebracht vnnd Ew. khays. Maiestät gehorsambist berichtet sein worden vnnd das man yetzt durchausz nit in diesen terminis ob diese legation fortzuschicken sei oder nit, sonder Ew. khays. Maiestät allergnedigisten beuelch mit befurderung der anbeuolhenen raisz volziche vnnd dardurch den Sibenbürger von andern schedlichen gedankben vnnd thäten abhalten solle, in bedenkhung das auch er der Sibenburger durch fortsetzung dieser legation etwan zuuermögen bisz auff ihr kün. Würden ankunfft daselbst im landt zuuerwarten, immittlsz wie die sachen im landt drinnen beschaffen, wie der Ständt gemietter genaigt, was für polnische vnnd türggische practikhen furlauffen vnd dergleichen mehr alles zeitlichen Ew. khays. Maiestät herausz bericht werden möchte. Sein ihr kün. würden im rhat dahin gnedigist gangen, weil ja der herr Nadasdi derzeit nit fort

khan, dasz man ain weg alsz den andern den herrn bischofen von Waczen vnnd mich fortfürderte; obgemelte vier hungarische herrn aber, abermallen in dieser forfürderung starkhe bedenken eingeworffen vnnd vermaint Ew. khay. Maiestät ferrere genedigiste resolution vilmehr allhier alsz vnderwegsz zuerwarten, lezlichen dahin gangen, dasz man mein person allain fortschikhen vnnd im übrigen Ew. khays. Maiestät ferrern genedigisten beuelch erwart werden soll. Ist aber nach vollndtem diesem rhat, alsz ihr kün. Würden mit dero zugeordneten rhäten mit dem herrn von Moller vnd herrn Vnverzagten diesen punct allein communicirt dahin geschlossen, vnd dabei auch die verordnung geschehen, das er herr bischoff vnnd ich Ew. khays. Maiestät allergnedigisten gemessenen beuelch nach fortziehen vnnd vnderwegs weilen, one das nit woll möglichhen bei dieszem bösen weeg vor ein 14 tag Caschau zu erlangen, Ew. khays. Maiestät ferrere allergnedigiste resolution zuerwarten. Deszwegen dann zaiger diesz, Ew khay. Maiestät diener vnnd concipist bei dero hofkriegscanzlei vnd der zu dieser sibenbürgischen expedition für ainen secretar gnedigist deputirt worden, eilendts zugefertigt, desz gehorsamisten versehens das derselb nach wichtigkait der sachen gleichsfalls in einer eil expedirt vnd vnusz zwischen hier vnnd Caschau antreffen solle.

Werden nun Ew. khays. Maiestät sich allergnedigist resoluirn, das wir beede allain fortziehen sollen, geschiehe Ew. khays. Maiestät allergnedigister will one scheuch, ainicher gefahr oder Vngelegenhait. Soll es dann auff mein Person allain angestellt werden, vermainen die hungarischen herrn vnd zugleich ihr. kün. Würden, das der bischoff von Waczen vnder dem schein alsz wann er vnder wegs erkhrant wär, vnderwegs still ligen, ihr. kün. Würden ankunfft erwarten, oder aber allgemach sich wiederumb zurukh reteriren soll. Vnnd bei dieser anordnung verbleibt es, das ich morgen voran vnd der bischoff von waczen auff nächst khunfftigen montag nachuolgen solle.

Zu befürderung ihr. kün. Würden person welches das fürnembist in diesem werkh, ist volkh vnnd geldt vonnöthen vnnd beedes in aller eil khundts auch daher genomben wer-

den, weil der herr Ragotschi an yezo mit mir fortziehen vnnnd von der yeczigen hungarischen bewilligung zwo taussent hussarn vnd zwo taussent heiduggen werben solle, das durch sonderliche Ew. kays. Maiestät allergnedigiste beuelch solche vier taussent mann mit ihr. kün. Würden in Sibenbürgen verschafft würden. Die sibenhundert wallonische pfärdt, ligen one das in den pergstetten, vben grossen muetwillen, werden vergeblich bezahlt, vnñ khundten zu diesem werkh von dorten ausz gar baldt an die sibenbürgische graniz gefiert werden. Meines bruedern knecht, die auch von ihr. kün. Würden starkh begert, khünen auch one sondere Ungelegenheit von dem ort wo sie sich jezt befinden weiter mit ihr. khün. Würden fortziehen. Musz aber auff die reitter sowoll alsz auf das fuszvolkh ain bezallung beschehen, die würde meinem uberschlag nach über die sechszig tausent gulden reinisch nit bedürffen. Zu diesem volkh müeszten die schlesischen pfärdt auch zugleich gefürdert werden, darmit würden Ihr. kün. Würden nit allain die sachen in Sibenbürgen versichern, sonder der Turggen anschlag auf Wien verandern vnnnd mollem belli gegen Sibenbürgen zihen, vnnnd dardurch Ew. Maiestät herausz gelegenhait gelassen das verlohrene desto leichter zu recuperiren. Und sein alhier gewisse khundschaftten das allbereit uber alle wasser vnd sonderlich vber die Thrau bei Sillistria die pruggen zu machen beuolhen, das Sinan bassa son victualien zu praeparirn alberait gen Griechischweissenburg deputirt vnd das der turggisch kaiser in aigner person gewisslich vnder Wien ausszihen werde.

Der von Schwarzenburg ligt zu Comorn etwasz vbl auff, hat wasz stattlichs für sich vnnnd hat diese tag den ingignier (ingenieur) vmb alle notturfft hinunder zu bringen verschickht, er wart allain der gelegenhait, das man schnee halben über landt khäme. Alsldann wie ich von den ingignier in gehaimb berichtet, vermaint man das glik zuuersuchen, herr Palfi aber halt es werde noch im schnee wegen des grossen wassers vnmüglich sein fortzukhomben.

(Az irat aztán a hadinép fizetelenségéről panaszkodik — s aztán megszakad; az utolsó levél melyen a befejezés írva lehetett,

hiányozik; s így a levél alá se név nincs írva, se datuma nincs följegyezve.)

(Az írat — mint a pecsétnyomás helye gyaníttatja — eredeti s megvan a bécsi cs. levéltárban. Hung.)

XI.

1598. márcz. 2.

Meghívó a márcz. 23-ikára hirdetett országgyűlésre.

Sigismundus dei gratia Transilvaniae, Moldaviae, Walachiae transalpinae et sacri Romani imperij princeps, partium regni Hungariae dominus, aurei velleris eques et Siculorum comes etc.

Reuerendissime domine, fidelis nobis honorande : salutem et gratiam nostram. Miért, hogy mi tanácsinkkal és egyéb velünk való főszemélyekkel egyetemben bizonyos szükséges dolgoknak elvégezésiért, melyek ez országnak közönséges állapotját és javát nézik, ez jövőndő húsvét napjának második napjára, azaz martiusnak huszonharmadik napjára, itt Gyulafejerváratt az országbeli három nemzetnek és Magyarországbeli nemességnek generalis gyűlést celebráltatni végeztünk. Akaránk azért írni kegyelmednek, hogy kegyelmed is az felől meg írt napra és helyre, holott mi is Isten segítségéből jelen leszünk személyünk szerint, legyen jelen, hogy kegyelmeddel és több tanácsinkkal és egyéb országokbeli főszemélyekkel egyetemben közönségessen előttünk való dolgokról alkolmason is hasznosson végezlhessünk. Bene valeat. Datum Albae Juliae die 2. Martij. Anno domini 1598.

Alól a fejedelem s. k. írásával : Kd ne uaria az gyűlés napot, hanem ez jövő vasárnap itt legyen kegyelmed.

Sigismundus Princeps mp.

Stephanus Josica,
Cancellarius mp.

Joannes Balasti,
secretarius mp.

K i v ü l : Reverendissimo domino Demetrio Naprádij , episcopo Transsylvaniensi et consiliario nostro fideli nobis honorando.
(Eredetije a m. k. országos levéltárban, a »Történelmi Emlékek« között.)

XII.

1598. márcz. 24.

*Szuhay, Miksa főherczegnek az erdélyi országgyűlésen kiutendő
zavarokról.*

Szuhai István Miksa főherczegnek írja Kassáról márcz. 24-ről hogy ez nap indul el, hogy Pezzennel Leleszen összejöjjen. Istvánffyval az erdélyi határszélen remél találkozni. Futárt vár, nehogy tovább kellessék késlekedni, mert mint Napraginak mellékelt leveléből is olvasható, a dolog késedelmet nem szenved.

Utóiratban a püspök kezével :

Princeps Transylvaniae, ut primum nos appulerimus statuit provincia cedere et egredi, uerum uerendum, ne qui ipso praesente tumultuari non audent, eo absente ipsimet provincias ambient et per diuersas factiones, seu Bathoreorum seu Turcarum proximiorum eam etiam occupare nitantur. Vnde nobis milite fideli proprioque destitutis, forte plurimum officient et uoti compotes fient. Quare serenissime Princeps maturet, necesse est, nos quam primum subsequi, ne alioquin abalienatis a nobis animis, cunctatio longior ansam et materiam subministret uota ad effectum deducendi. Haec enim gens Transylvanica sacramenta fidei uiolare, sacrificij loco reputat. Dicitur quoque Transylvanus ita suas res disposuisse, ut quandocunque redire uoluerit per suos recipiatur et pristino decori restituatur, qui dummodo per archiducissae coniugium futurum liber sit, ut uariabilis est, forte attentare olim non negliget. Haec a fideli homine, qui ex Transylvania hac hora uenit. Muraldo homo perditissimus seditionis Bathorianae, deposita non parua summa, in arendam recepit Nagy-Bannya, praecipue prouentus dissipati sunt.

Maiest. vestrae regiae (t. i. választott lengyel király volt.)

humilimus sacellanus et seruator perpetuus

Stephanus episcopus Vacienensis mpr.

Szuhay e levelében említett s mellékelt levelet Napragi írta Kapronczay Györgyhöz, a szepesi kamra perceptorához 1598. márcz. 12-én, melyben sürgeti Kapronczayt, hogy ha tud valamit a követ-ség utjáról, értesítse őt; mert a fejedelem nagyon türelmetlen s 23. márcziusra már az orsz. gyűlést össze is hívta; a késedelem nagyon veszélyes.

(Eredetije a bécsi cs. áll. levéltár. Hung.)

XIII.

1598. ápr. 7. 10.

Tudósítások a fehérvári országgyűlésről.

a)

Hochwürdigister, durchleuchtigister kinig und herr. Wie die sachen bisz auf dise stundt alhier beschaffen und abgangen, dasz werden Euer kinigl. Würden ausz dem einschlusz genedigist vernemben. Es ist einmal ain richtige und gewisse regel quod remota causa etiam effectus removeantur, wasz der canzler fuer ain ruhem, was er gestiftt und mit wasz mitln er begert zu disem gubernament anfangs, und hernach wie der Batori Stephan allerdings zu impatroniern und den Türckhen zuergeben, dasz werden Euer kinigl. Würden vonn dem Henckhl mündtlichen und hernach von mir mit mehrer auszfirung genedigist vernemen. Khan Euer kinigl. Würden gehorsambist nit genuegsamb schreiben, wie das kriegsuolckh insonderhait, so woll heubter alls gemeine soldaten, mit welllichem gemuet das iuramentum praestiert und sich Eur. kinigl. Würden herein khunfft zum höchsten erfreut, so verhoffen wier es auch dahin zu riechteu, do so woll die gränizer, alls die hiege militia derer 500 zu fuesz und 100 (500?) roszt sein, von dem gelt so einzubringen, wo nit bisz zu endt dises monats, zum wenigisten bisz auf dise verflozne zeit content und bezalt sein werden, man fircht allain die polnischen practicen, aber E. kinigl. Würden eilende praesents wirdt allem remediern, wier haben aber an alle pász mit yberantwortung der gräniz heuser in Ir Mtät gewalt alle mügliche füerschung

gethan, und sein willens ein 2000 trabanten ausz den Siculis vnd Vngern so vmb Hust gelegen, allsbaldt werben zu laszen. Bisz sambstag geschiecht des fuersten volkhümmeliche renuntiation, hernach soll unser ainer zu der Erzherzogin, dieselbe hieher zu belaitten. Ich habe auf den 20. disz nit weit von der Cronstatt in ainem Schloss ein zusammenkhunfft mit dem Michael weywoda, alls dan vnd nach verrichtung derselben will ich mich wider hinausz befürdern, wiewol meine herrn mitgesandten, souil an inen müglichen sein wirdt, mein abzug zuuerhindern gedenkhen. Mit meinem gehorsambisten rath sollen Euer kinigl. Werden sich allsbaldt bisz gen Cascha erheben, daselbst inmitls maiora impedimenta nahher folgen, alle sachen anstellen vnd volgends auf der eheist so immer müglichen sein will, sich gar hieher befürdern, wie den in mitls durch vnns alls commissarien vnd durch die räth de modo, wie Euer kinigl. Werden entgegen zukommen, vnd wie dieselb an den gränizen zu excipiern alle notturfft berat-schlagt, vnd zu E. kinigl. W. satisfaction, souill müglich gericht werden sollen. E. kinigl. Werden langes auszen bleiben, sonderlich beÿ den polnischen practickhen, khan in vill weg schedlich sein, vnd weil derselben vonn meniglich desideriert vnd hochgewünscht, so bit Ew. kinigl. Werden ich vor mein person ganz diemietigist, khain stundt zuuersäumen, dasz ÿbrig soll ob Gott will vonn mündtlich gehorsambist verricht werden, vnd thue mich hiemit Ew. kinigl. Werden diemietigist beuelchen vnd werden Ew. kinigl. von dem curier genedigist vernemen, dasz ich dise 5 tag meines hieseins tag vnd nacht laboriert vnd dise stundt zum schreiben, weil meine mitgesandten beÿ der taffel nur deputiern müeszen. Der almechtige Gott verleiche Ew. kinigl. Werden ein fröliche hereinkhunfft, sÿ sollen mit disen landen vill beszer alls mit dem kinigreich Polln versehen sein vnd von denen ausz ihre ein ewigen namen wider die feindt gemainer Christenhait desz löblichen hausz Österreichs gewinnen mögen. Datum Weiszenburg in Sibenbürgen, den 7. Aprillis vmb mittag anno 1598.

Ew. kinigl. Werden

vnderthänig gehorsambister
Bartholomaeus Pezzen mp.

An die erwölt kinigl. Werden zu Polln erzherzog Maximilian zu Österreich, vom Bartholomeo Pezzen, ausz Weissenburg in Sibenburgen de dato den 7. Apr. anno 98.

(Egykorú másolat a bécsi cs. és k. áll. levéltárban. Hung.)

b)

1598. ápr. 7.

Serenissime princeps et domine domine clementissime.

Fidelium servitiorum *stb.* commendationem. Redditae sunt mihi litterae Serenitatis Vestrae 21. Martii datae, quibus iubet ut iter hoc meum in Transsylvaniam accelerem. Quod quidem feci diligenter. Sed quia Posonio tardius discessus sum, tardius etiam huc venire potui. Et quum acceptis subinde et fere indies litteris a reverendissimo domino Vaciensi monebar, ne quid morae committerem, sed relictis omnibus huc adcurrerem : omnes sarcinas, currus, equos et familiam in Callo reliqui ac consensis equis postarum ita cursum intendi, ut dominus Vaciensis et dominus Pezzen uno tantum die prius quam ego huc adpulerint et mea familia sexto post die advenerit. Quid autem hic actum per nos sit et quam bene res procedant, id Serenitas Vestra ex alijs nostris litteris benigne intelliget. Quod reliquum est Serenitatem Vestram diutissime et felicissime valere cupio. In cuius gratiam me humiliter commendando. Albae Juliae 7. Aprilis 1598.

Serenitatis Vestrae humilis et fidelis servitor
Istvánffj.

(Egykorú másolat a bécsi cs. és k. áll. levéltárban. Hungaria.)

c)

1598. ápr. 8.

Sacratissima imperatoria ac regia Maiestas, domine domine semper clementissime.

Beatissimo numine sacratissimae Maiestatis Vestrae imperialis ac regiae negocia Transylvaniae nobis, praeter multorum coniecturas, ex animi sententia succedunt. Quae etsi initio gravissimos et continuos nobis pepererunt labores, olim

tamen suaues afferent fructus. Technae cancellarii Stephani Josika detectae ipsimet lethales fuerunt. Nullus alius modus fraudulenta malorum molimina comprimendi potuit adinveniri. Nemo est vel ex suis qui factum non vehementer approbet. Poloni contra Suecum, Bathorei quoque nescitur quo praetextu militem conscribere dicuntur. Itidem facturi nos quoque ut si necesse fuerit et his et aliis resistere queamus. Cardinalis Bathorei litterae et oratio quam decenti stylo exaratae sint, perspicuum est ex hocce earum exemplo. Quae ad fiscum spectant, ea vehementer auisa et distributa sunt. At nunc de his agere non licet. Commeatus vix ullus. Pulverum, globorum, machinarum ingens defectus. Milites plurimi insoluti. Qui fide sincera sacrat. Maiestati Vestrae imperiali ac regiae astricti sunt, huius principis ulteriorem hoc loci permansionem execrantur. Nihilominus status et ordines universi fidelitatis sacramentum affatim et certatim deposuerunt. Expectatur solummodo serenissimus archidux Maximilianus, qui quo citius advolaverit, eo facilius rebus omnibus et periculis mederi poterimus. Hoc praesente (t. i. Báthory Zs.) multa dissimulare et ad pleraque condescendere cogimur, variabilis enim est.

Arces omnes pro sacr. Maiestate Vestra occupantur, inventaria quoque earum conscribuntur, per ipsius nostrosque homines. Curamus ubique et ex omnibus partibus agi contra hostes excubias. Si modo immani aliquo exercitu repente non circumveniamur aut potius obruamur, nihil rebus nostris metuo. Vereor ne iccirco Jozika sceleris poenam supplicio luere debeat, omnibus ordinibus id constanter urgentibus. Caetera ex litteris communi voto datis clariora sunt. Addo unicum atque supplex oro, sacrat. Maiestas Vestra quam citissime dimittere dignetur seren, archiducem Maxmilianum, ne malevolis et perfidis hominibus adeoque manifestis hostibus nostra cunctatione, pessima quaeque et extrema machinandi tempus et occasio sit. Me semper fidelem constantem et inperterritum deprae hendet, quaeque meae partes fuerint, ab aliis intelliget. Servet deus stb. Albae Julia 8. die Aprilis 1598.

Sacratissimae Maiestatis Vestrae imperialis ac regiae
humillimus sacellanus, fidelis ac subditus
et servitor perpetuus
Stephanus Szuhay mp.

De modo insurrectionis, contributione, militibus solvendis hodie in publicis comitiis agemus.

K ü l c z i m : Sacratissimae Romanorum imperatoriae ac Germaniae Hungariae *stb.* regiae Maiestati *stb.* cito, citissime. Pragae.

(Eredetije a bécsi cs. és k. áll. levéltárban. Hung.)

d)

1598. ápr. 10.

Illustrissime domine, domine et patrone colendissime servitiorum etc. commendationem.

Tametsi Posenio satis tarde dimissus fui, et cum domo ad comitia illa Ungarica abirem, ne somniam quidem me huc venturum, tamen caes. Maiestatis domini mei clementissimi mandatis obtemperans, quam potui celerrime viae me dedi, atque ita properavi, ut relictis in Callo curribus sarciniisque omnibus, per dispositos equos, uno tantum die postquam reverendissimus et magnificus, collegae mei huc venerant, Albam adpulerim. Postea quotidie cum hoc illustrissimo principe tractavimus, status et ordines regni primum, deinde praetorianos pedites, postea equites Maiestati caesareae iuramento, sigillis, subscriptionibusque firmato obstrinximus; tandem hodierno die, hora duodecima princeps ipse confirmatis prius publicis constitutionibus, nunc sancitis (quibus et subsidium trium florenorum et modus in castra proficiscendi, aliaque id genus sancita sunt) prodiit in publicum, ubi nobis ad latus eins dextrum sedentibus, longo sermone ad status orationem habuit; in qua gratias egit illis, quod se puerum, nec tale quid meritum in suum principem elegissent; se nolle disputare, cur sui antecessores Turcicam amicitiam amplexi essent, nec cur relictâ Hungariâ, quae Transilvaniae caput semper fuit, varias eius regibus iniurias intulissent, se semper in hoc laborasse, ut potius christianae reipublicae adhaerere, quam infideles sequi videretur. Ideoque ad suam caes. Maiestatem, dominum suum clementissimum confugisse, ea consideratione ne si suorum antecessorum vestigiis insistere et infidelium amicitiam colere perrexisset, inter duos potentissimos imperatores constitutus, alterutro vivente, praedae victoris simul cum

provincia fuisset expositus; proinde sicuti suae caes. Maie-
 stati iuramento obstricti essent, ita se ab illis petere, ut dein-
 ceptum fidem et obedientiam s. Maieitati caesareae praestent;
 si quid ipsis quapiam in re peccasset, petere ut ignoscant,
 sicuti ipse omnibus ignosceret; hactenus se illorum fuisse prin-
 cipem, deinceps pro amicis et benevolis eos habiturum. Haec et
 iis similia cum dixisset, lachrimas tenere non potuit, et pluri-
 mis qui aderant, ex statibus fletum ac lachrimas excussit, ac
 tandem in cubiculum ingressus, pauca verba nobiscum locutus,
 uno curru, adhibito sibi sene provisoro atque puero uno, ad
 Kisfalu abiit, locum huic civitati proximum, ubi adhuc aliquot
 dies haerebit.

Paulo antequam renunciatio seu resignatio fieret, allata
 fuere certiora nova de erepto ex singulari Dei optimi maximi
 gratia Jaurino, quae res et ipsum principem et omnes magna
 laetitia affecit, simulque contigit, ut cum summa s. caes. Maie-
 statis domini nostri clementissimi foelicitate et Transilvaniam
 cum finibus et Jaurinum, s. c. Maiestatitis ditioni accessisse sit
 auditum. Pro qua divinae Maiestatitis clementiae aeternae gra-
 tiae sunt habendae. Quod reliquum est, me illustrissimae
 dominationi vestrae humilime commendo, obsecrans ut mea
 negotia sibi benigne commendata habeat, cui debita mea servi-
 tia humiliter defero. etc. Albae Juliae 10. die Aprilis. Illustris-
 simae dominationis vestrae studiosissimus servitor

N. Istvanffy.

Hátírat: Exemplum litterarum domini Nicolai Istvanffy.

(Egykorú másolat a bécsi cs. áll. levéltárban
 Hungarica.)

XIV.

1598. márcz. 23. — apr. 10.

A fehérvári országgyűlés határozatai.

a)

Nos Sigismundus dei gratia Transylvaniae, Moldaviae,
 Valachiae Transalpineque et Sacri Romani imperij princeps,

partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes etc. Memorie commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis. Quod fideles nostri spectabiles, magnifici, generosi ac egregij nobiles, caeterique status et ordines trium nationum regni nostri Transyluaniae et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum in generalibus eorum comitijs ad diem 23. mensis Martij, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo octauo, in ciuitate nostra Alba Julia indictis et celebratis congregati, exhibuerunt nobis et praesentauerunt quosdam infrascriptos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, nostrumque illis consensum praebentes, beneuole acceptare, approbare, ratificare et confirmare et tam nos ipsi obseruare, quam per alios quospiam vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli fidelium nostrorum regnicolarum trium nationum regni Transsylvaniae et partium ditioni nostrae subiectarum in generalibus eorum comitijs ad diem vigesimam tertiam mensis Martij proxime praeteritam a. 1598. hic Albae Juliae celebratis conclusi.

Az szent isten, hogy ennyi háború időben is, kikben az pogány ellenség miatt forgott hazánk, mostani összvegyülésünket békességesen megengette, nagy hálákat adunk, először is ő felségének érette, könyörögvén, hogy ő szent felsége ezután is, minden időben, minden hatalmas gonoszakaróink ellen paisunk, és oltalmunk légyen, ki mellett hazánknek és magunknak békességes megmaradásunk lehessen. Bocsássa szent áldását gyűlésünkre, és engedgyen ezután is több efféle gyűléseket közöttünk, mely mostani gyűlésünkben megértettük kegyelmes urunk főtanácsbeli emberek által írásban közinkben küldött akaratját, kiben jovalja felséged, ő felségével az római császárral való consensusinkat és concordiánkat; emellett emléköztet benünket ez mostani üdő állapotjára, hogy az mit kívánna, úgymint pénzbeli subsidiumot és hadban való készülését, arról való gondolkodásunk és deliberationunk lenne.

Azért jól tudgya felséged k. u. ezelőtt való egynéhány esztendőktől fogva ő felségével római császárral, felséged által való szövetségünket, kiben ő felsége mindenféle kegyelmes-ségét, segítségét, jóakarattyát, nem különben, mint egyéb országaihoz, az üdőnek mivoltához képpest megmutatta hoz-zánk, mijs felséged mellett semmiben, az miben elegen voltunk, az ő felsége római császár kívánságinak meg nem fogatkoztunk, most annál inkább, holott azon elébbi uniókn, újokban való consensussal keresztyéni mód szerint augeáltatott és confirmáltatott köztünk, örülünk szívünk szerint és dicsídjük az úristent érette, hisszük is, hogy valamit az mű megmara-dásuuk kíván, abban jó igireti és kegyelmes fogadása szerint semmit sem pretermittál ő felsége, melyekre mű ő felségének tehetségünk szerént fejünk fennállásáig kötelezzük magunkat, hűségünket, engedelmességünket és szolgálatunkat.

(1) Az mi penig nézi felséged propositióját, arról így szözlöttünk, noha tudgyuk felséged is érti sok rendbeli fogyat-kozásiukat, mindazáltal, hogy felséged mostan is, felségedhez való engedelmességünket megtapasztalja, ígírünk felséged-nek udvara népe tartására kapuszám szerént 99 pénzt és 25 pénzt ad festum natiuitatis b. Mariae V. felségednek beszo-lgáltatni, az praesidium tartására penig 175 pénzt. Egy forint-ját az jövődő sz. Vida napjára, 75 pénzét pedig sz. Márton napjára, kapuszám szerint beadni, mely terehviselésre az szé-kely uraink is ígírik magokat, az százság is az ő módjok sze-rint az magyarországi uraink atyánkfiai is az 3 forintot, az megirt na-pokra, kapu szám szerint adminisztrálják.

(2) Az szabad városok penig és rótatlan helyek, az el-múlt közelbik itt Fejérváratt celebráltatott gyűlésben való ar-ticulus szerint fizessenek. Az holdolt faluk ezen adóban fele adót fizessenek.

(3) Az praesidium tartásra rendelt adónak megfizetésére, mivelhogy elégtelenek voltunk, és szokatlan is volt köztünk, és egyúttal az felséged kegyelmes intésére és kívánsága szerint reá mentünk, de cum ea protestatione, hogy ezután attól ab-solutusok és immunisok akarunk teljességgel lenni.

(4) Mihály vajda jószágán, Bolyában és tartományá-ban az mennyi restantia az praesidiumra rendelt adóban ed-

dig is volt, hozzánk és hazánkhoz való jó akaratjaért megengedtük, hogy ez után is ezen praesidiumra való fizetéstől országul teljességgel eximáltuk.

(5) Azonképpen az minémű restantiák Nagy-Szentmihályfalván és Királyfalván ez mostani gyűlésig voltak, bizonyos tekintetért azokat relaxáltuk. Ez mostani gyűlésre rendeltetett adót pedig tartozzanak bészolgáltatni.

(6) Az mely restantia az praesidiumra rendeltetett adókból Teke Ferencz atyánkfia fizető mesterségében, úgy mint 1666 forint, Macskási Péter idejében penig 358 forint, az szegény Apaffi Miklós uram kezénél maradott volt, végeztük, hogy az gyűlés után Haller Gábor úr, Küküllő vármegyének egyik főispánja Apaffi Miklósné asszonyomat requirálja és annak az summának felét, kivel az ura liquidáltatott, tartozott, békivánja tölle, melyet ha az asszony kezében ad, jó, ha penig nem akarja, tartozzék Haller Gábor uram ezen articulus erejével az Apaffi Miklós jószágára menni és rajta megvenni, és az fizető mester kezében sub poena f. 200 szolgáltatni.

(7) Az mely 167 forint adó restantia az praesidiumra rendeltetett adókból Forró Simon kezénél volt, haeresinek azon országul condonáltuk.

(8) Továbbá az mely restantiák Macskási Péter fizető mesterségében künn marattanak, tetszett, hogy azokat az relation kívül, minden helyekről ez jövő pünkösöd után való közelbik vasárnapra itt Fejérváratt f. 200 büntetés alatt, az előbbi articulusok tartása szerint, Macskási Péter, vagy embere kezében szolgáltatassák, de így, hogy ő is tartozzék ezféle administratorokat egy hétig azon nap után megvárni.

(9) Az Segnyei Miklós jószágában Csúcs tartományában, az minémű restantia az praesidiumra rendeltetett adóban volt; végeztük, hogy az fizető mester számot vetvén velle, Segnyei Miklósnak salariumában deputálja és az héjával fizessen néki, maga kívánsága szerint.

(10) Mivelhogy penig mind azelőtt, kiváltképpen mióta ez háborúban vagyunk, sok pusztaság lőtt az országban, és Magyarországban is, az ide tartozó birodalomban végeztük, hogy ispányok, királybirák azféle helyekre az exactorokkal együtt kimenjenek, azéle pusztákat oculálják és fide mediante inqui-

ráljanak felöllek és comperiálván az pusztaságot ez ideig reájok rakodott restantiákkal együtt pusztaságokon való kapuszámot és rovásokat, azoknak adójit defalcálják, melyet az felséged exactori is tartozzanak az ispánoktól, királybíráktól és exactoroktól számban venni.

(11) Az hol int felséged hadban való készületre, az előbbi articulushoz tartása szerint, magunk személyében lovaginkkal, gyaloginkkal és huszad emberinkkel készen vagyunk és valamit az szükség mutat, mindenben ahhoz tartjuk magunkat.

(12) Az élés dolgáról, miképpen az elmúlt közelbik gyűlésben végeztünk volt, azt abban hagyjuk.

(13) Miképpen az elmúlt gyűlésben végeztük volt, hogy az élés dolga, kit János deák az tordai kamoraispán, Molnár János, Csiszár Gergely, Jakab deák percipióltanak, megcirkáltassék és mostanra reportáltassék és törvény szerint meglátassék, mivel hogy annak decisiójában occasionkat mostan nem látjuk azon állapattal és móddal, az mint azelőtt végeztünk vala, ez jövőendő gyűlésre rejiciáltuk.

(14) Az minémű juramentumat ő felsége római császár comissariussi Zuhai István uram, váci püspök és magyarországi kamorának praefectusa Istvánfi Miklós uram, Magyarországon yice-nádorispán és soproni kapitán, és Peczen Bertalan uram, ő felsége római császár tanácsi, ez mostani gyűlésünkben személyek szerint solenniter praestáltak, előttünk kit kezek írásával és pecsétekkel megerősítettek, arról való levelet ő felsége római császár levelével együtt, közönséges értelemből, az mostani gyűlésünkben szebeni polgármester Vajda János és Süvegh Albert királybíró kezében adván tutioris conseruationis causa Szebenben reponáltuk.

(15) Vadnak donatiok, statutoriak, sententiák, és egyéb rendbeli különbéle parancsolatok, remissionalok melyekről végeztünk, hogy azféle levelek, kik eddig emanáltak, inexecute maradtak azok, ha nem expiráltak, mint egyébkor, ezután is mindenkor exequaltassanak, az rescriptioik pedig ugyan ő felségének az mi kegyelmes urunknak Sigmondnak sonaljának, minthogy ő felségeé voltak az levelek, és azt continuálják, hogy ő felségének rescribáltassanak, mely ezféle executi-

óknak és leveleknek, minden helyekben és törvényekben helyek legyen.

(16) Miérthogy penig az terminusoknak nem szolgáltatása miatt az potentiariusok meg nem szűnnek, tetszett országúl, hogy az előtt való végezésünk szerint az brevis processus mind ez ideig continuáltassék.

(17) Azonképpen az minémű causakot, ezen brevis formájára más articulusban restringáltunk, azok is eodem modo adjudicáltassanak és exequáltassanak. Továbbá mivelhogy egynéhány esztendőttől fogva az gonosztévők annyira megsokasodtak, hogy az útonjáróknak sőt az otthon valóknak is, békeséges maradások nincsen miattok. Végeztük, hogy ez mostani gyűlés után, mikor az nemesség juramentuma meglészen, minden ispánok és királybírák kimenjenek és efféle gonosztévőket kergessék és megbüntessék.

(18) Az véghelyeken penig az kapitányok (és tisztviselők büntessék, Bihar megyében az váradi kapitány, az*) viceispánok mellé efféle latrok kergetésében és büntetésében segítséget tartozzék adni.

(19) Az minémű élést Geszti Ferencz idejében Lugosra szállítottunk volt, kinek az árrát Békes István az szolgáló rend fizetéséből kitartotta; megtekintvén olyan véghelyen való szolgálatjokat és hogy ezután annál is szorgalmatosbak legyenek, pénz nélkül országúl nekik megengedtük, melyről könyörgünk, parancsolná meg felséged Békes Istvánnak, valakin efféle élés árrában, mit vött, mindgyarást s nekik fogyatkozás nélkül visszaadgya, éppen ha nem adná, fizető mester tartsa ki fizetéséből.

(20) Atták értenünk, hogy miképpen az Ebesfalván való hidnak vámját, az előtt való articulusokban abrogáltuk volt, Apafi Miklósné és az szegény Apafi Miklós uram árvái nem tartanak ahoz magokat, hanem az úton járókon, főképpen az százságot, kik gyakran urunk ő fölsége dolgában járnak, megvámolnák. Azért minthogy ezelőtt is azt az vámot mód nélkül valónak ítéltük, mostannis abrogáljuk, illyen okkal, hogyha ezután az úton járóktól vám vétetnék, az director az jövő gyűlésre, Apafi Miklósnét vagy tutorit, vagy successorit

---

*) A zárjel ( ) közt levők a Barcsay példányban vannak meg.

reá hijja, és 200 forintban maradgyanak *mox et de facto* érette, melyet minden *remedium* kívül, az *director* rajtok megdúlhasson.

(21) Ezen kívül azhol hitvány hidak vagy sáros helyek volnának, tartozzanak az ispánok és királybírák egyéb szokott büntetés alatt megépíteni.

(22) Az kamoraispánok az sóaknákról ez elmúlt gyűlésünkbeli *articulus* tartása szerint az nemességnek házok szükségire sőt adgyanak.

(23) Az barmok kiviteléről az előbbi *articulus* *observáltassék*. Magyarorszáiban is kiviessék, de csak az urunk birodalmáig, ha ki tovább vinné, tölle elvéteessék.

(24) Vagyon panasz az *articulus* árra és váltása felől, hogy mód nélkül való árrát kéválnák az *scribák*. Kiről végeztünk, hogy valaminémű az *articulus* lészen, másfélförint adassék az *scribának* érte.

(25) Végeztük azt is, hogy az mely atyánkfiai, ez mostani gyűlésen római császár ő felségéhez való kötelességről *iuramentom*ot nem deponáltanak volna, azoknak *depositio*jára, az közel való vármegyék és székes helyek mától fogva nyolczad napra, az távúl valók 12-töd napra, az magyarországi vármegyék pedig 15-öd napra széket hirdessék, és az ispánok, királybírák előtt, minden rendek az hitnek formája szerint, kire országul megkivántuk, *sub amissione bonorum suorum*, megmegesküdgyenek. Azonképpen az lófejek is minden székes helyeken az kapitányok és királybírák előtt, az feljül megírt mód szerint tartozzanak *sub poena praescripta iuramentom*ot deponálni, az kulcsos és szabad városok azonképpen.

Nos itaque praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum Regni nostri Transsylvaniae et partium Regni Hungariae ditioni nostrae subjectarum, modo quo supra porrecta clementer exaudita et admissa, praescriptos vniuersos articulos modo praemisso nobis praesentatos omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, praesentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi facientes, nostrumque illis consensum praebentes, acceptauimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus, nos ipsi offerentes nos beneuole, ut praemissa omnia tam obseruabimus quam per alios quospiam ubique per ditionem

nostram firmiter et inuiolabiliter obseruari faciemus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in ciuitate nostra Alba Julia, decima die mensis Aprilis. Anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo octauo.

(P. h.)

Lecta m. p.

(Eredetije Nagy-Szebenben a báró Bruckenthal-féle Múzeumban.)

b)

A rendek esküje.

A z j u r a m e n t u m n a k p a r i á j a, k i v e l r ó m a i c s á s z á r n a k o r s z á g ú l m e g e s k ü v é n k :

Én N. esküszöm az élő istennek, hogy az én k. u. fejedelmeknek, császáromnak, második Rudolphusnak, az szent római birodalomnak, császáranak és Magyarországnak koronás királyának, kik legitime succedálnak, minden időben, igaz és hű lések és mindenben ő fölsége parancsolatjához tartom magamot, ellenségének ellensége és barátjának barátja lések és ellene sem titkon, sem nyilván, sem cselekedetemmel, sem tanácsommal nem járok, hanem tehetőségem szerint minden ellene való dolgoknak ellene állok, és valamínémű rendet és formát az mi országunknak, Erdélynek és Magyarország részeinek gubernálásában, vagy per absolutum principatum, vagy per gubernatorem országunkban rendel, mindenekben az ő felsége rendelkezését acceptálom, fejem feunállásáig híven megállok és mindenekben az ő felsége akaratjához és közöttünk való rendelkezéséhez tartom magamat Isten engemet úgy segiljen. Albae Juliae 8. die mensis Aprilis Anno domini 1598.

c)

A biztosok esküje.

A z m i n t v i s z o n t a z c o m m i s s a r i u s o k c s á s z á r ő f e l s é g e k é p i b e n o r s z á g u n k n a k m e g e s k ü t t e k, a n n a k p á r i á j a.

Nos Stephanus Szuhai, Nicolaus Istvánfi, Bartholomaeus Peczen, Sacratissimi Romanorum Imperij, ac Germanorum, Hungariae, Bohemiae etc. Regiae Mattis etc. Rudolphi secundi domini domini nobis clementissimi ad praesentem tra-

etatum cum Serenissimo principe ac domino Sigismundo Bathori Transsylvaniae et sacri romani imperii principe, Siculorum comite ac partium regni Hungariae domino atque universis proceribus statibus et ordinibus Transsylvaniae cum plenaria facultate destinati legati, iuramus per ejusdem Sac. C. Rque Mattis tanquam coronati regis Hungariae aliorumque et successorum ejus regni Hungariae et ejus coronae obligatus, postquam dictus serenissimus princeps Transsylvaniae et adiectarum ei partium donec forte e uiuis excedens, quod Deus auertat, aut aliqua alia ratione, hac ipsa Trauniae et ditionibus ad eadem de facto pertinentibus, se abdicauerit, plenarie cesserit et omnimodo (assignaverit) per se, atque omnes et singulos praelatos, proceres, status atque ordines cuiuscunque conditionis, legatis de facto designauerit et remiserit, ad idque ipsi status quoque vniuersi Trauniae, et ditioni ejus, spontaneum liberum et beneuolum assensum praebuerint, prout iam se iuramento obstrinxerint. Sacratissima quoque eius Maiestas, dominus omnium nostrorum, clementissime in gubernatione huius prouinciae Trauniae iisdem consiliarijs vteretur, priuilegia omnia jura immunitates libertates status donationes et reliqua obseruabit, rata et firma habebit, officiales praecipuos prouinciae hungaros habebit, religionis negotium in praesenti statuiuxta articulos prouinciae eo tempore quo rebelles sunt condemnati, sequentibus comitibus usque ad hoc tempus edictos relinquet quodque nos etiam omnibus uicibus nostris, id suae Matti consulamus. Sic nos Deus adiuuet. Beatissima virgo Maria et omnes s. electi Dei Amen. Actum Albae Juliae 8. die mensis Apr. 1598. (Barcsay Ákos fejedelem pld. m. k. orsz. lvtár kincstári osztálya.)

Jegyzet. A Kemény J. által az U. M. Muzeum 1855. I. 505. közlött példány ennél terjedelmesebb.

XV.

1598. ápr. 11.

Báthory Zsigmond elbucsúzik nejétől.

Serenissima princeps domina observandissima.

Pluribus scriberem si pater Alphonsus ad vestram Serenitatem non iret, qui ea omnia quae hic acta sunt, Serenitati vestrae abunde referet. Testatus fuisset mea praesentia apud

vestram Serenitatem meum obsequium omni tempore debitum vestrae Serenitati simul et augustissimae domui Austriacae, si forte aliquid molestiae ex ea re Vestra Serenitas mea importunitate non percepisset; quod ergo praesens fecissem, hoc absens per patrem Alphonsum lubens praesto et quaeque vestrae Serenitati a deo praepotenti augurando, me Vestrae Serenitatis benevolentiae commendo. In Kisfalw. 11. Apr. 1598.

Vestrae Serenitatis

servitor studiosissimus.

Sigismundus s. Rom. Imp.

princeps, dux Opul. Ratiboriaeque.

Serenissimae archiduci Mariae Christiernae archiduci Austriae etc. dominae observandissimae.

(Egykorú másolat a bécsi cs. áll. levéltárban. Hung.)

XVI.

1598. ápr. 16.

Szuhaý Pezzennek a fehérvári ügyekről.

Illustris ac magnifice domine domine amice confidentissime. Salute *stb.* praemissa. Heri omnes stipendiarii pedites aulae, quos magnis precibus opera capitanei et prefecti ipsorum detinui, discessum moliebantur, quod et factum fuisset, nisi ipsos muneribus placassem. Ne itaque cum nostro dedecore et prouinciae periculo discederent, peditibus fl. 200 et duo vasa vini, praefecto fl. centum et unum vas vini, capitaneo similiter, quorum opera mansionem ipsorum peditum obtinui, fl. 25 et vasculum vini dono dedi, protestatique sunt, si stipendium ipsorum expleto mense subito non persoluatur, se omnes uno consensu abituros. Iam quoque ultra quinquaginta fugerunt, quod et reliqui procul dubio facturi sunt morae pertaes, si mature de solutione non prospiciemus. Cum capitanao quoque Varadiensi, ratione restantiarum equitibus et peditibus Varadini in Jeneo, Saaka, Zekelhíd, Kereszzeg, Sarkad, Zalonta, Baion, et Henczhida ac etiam stipendiariis peditibus ibidem existentibus prouenire debentium feci computum tri-

ginta quinque mille florenos facientem. Summis tamen precibus difficillime effeci ut accepto stipendio unius angariae 10798 fl. et 63. den. faciente (debentur autem illis 35 millia, quae forte nobis in dimidia parte relaxabunt, si nunc eis succurremus. Quicquid sit, ad apprehensionem huiusmodi prouinciae et conseruationem pecunia opus est), suis se locis contineant. Nam concordi voluntate pertinaciter se omnes abituros asserebant. Proinde ne prouinciam omine suae Maiestatis augustissimae, feliciter sine tumultu praeter spem apprehensam, incuria et defectu pecuniae, quae neruus est belli, turpiter amittamus, hoste potissimum Sarmatico, quorum nuncius hac nocte fugit, arma parente, maxima cum industria illustri ac magnificae dominationi vestrae enitendum erit, ut ad 25,000 fl. cum in usus praetactos, tum alias obuias necessitates in futuram dicam conquirat, ut etiamsi quis tumultus oriretur, opera militum in officio suo detentorum uti possimus et prouinciam tueri. Ego quidem in praesenti necessitate meum hominem Claudiopolim misi, qui non expectato aduentu illustris ac magn. dominationis vestrae pecuniam inde afferat, et quater mille florenos ibidem in manus capitanei Varadiensis assignet, ut is interim, donec reliqua pecunia afferetur, inter milites distribuat et eorum animos spe reliquae solutionis demulceat. Occurrit modo me non abs re etiam Posonii pecuniam saepe ursisse, nam praeter hoc quod milites praesidarii et aulici sua sollicitant stipendia, discessumque minantur, etiam postis et aliis officia publica gerentibus, quibus salarium propter defectum pecuniae persolutum non est, pro arbitrio iubere non possum. Unde quo in discrimine res suae Maiestatis pecuniae penuria versentur, iudicio illustris ac magnif. dominationis vestrae submitto. Nam si praesidarii abiuerint, Turcis arcium finitimarum occupandarum dabitur occasio, si aulici discesserint, si quis tumultus intestinus emerget, periculo obuiam ire non poterimus, sic et postae et alii suam negabunt operam. Quamobrem oro et hortor illustrem ac magnificam dominationem vestram ut quantocius fieri potest, pecuniam fl. 25,000 aduehere conetur ut necessitatibus incumbentibus commode sine dispendio suae Maiestatis et prouinciae periculo subuenire possimus, alioqui protestor si quid aduersi, quod

Deus auertat contingat, id non mihi sed pecuniae defectui ascribendum esse. Quod reliquum est, illustrem ac magnificam dominationem vestram felicissime valere precor. Albae Juliae 16. die Aprilis 1598.

Illustri ac magnif. dominationis vestrae

seruitor amicus

Stephanus Szuhaj Eppus Vaciensis mpr.

P. S. (*a püspök kezével*) Nuntius cardinalis Bathorei absque responso principis abijt, erupit, euasit insalutato hospite. Quid hinc conijiciendum, relinquo iudicio illustr. dominationis vestrae. Princeps non parum angitur. Idcirco hodie ex Kisfalud Tordam recessit, accepto a me saluo conductu. Jozika habuit in Dewa 40 millia nummum aureorum, quae princeps secum abstulit. Habeo expeditiones quam plurimas et incredibiliter diuexor. Vos fugam capitis, ego interim immolor. Adegı principem vt literas correctas secundum nostrum desiderium mihi dederit.

K ü l c z í m: Illustri ac magnifico domino, domino Bartholomaeo Pezzen ab Vlderichkirchen sacr. caes. et regiae Maiestatis consiliario *stb.*

(Eredetije Bécsben a cs. államlevéltárban. Hung.).

XVII.

1598. ápr. 18.

Istvánffy jelentése a császárnak kövəri küldetése eredményéről.

Sacratissima Caesarea Maiestas.

Domine, domine clementissime.

Fidelium seruiciorum meorum in gratiam Sacratissimę Maiestatis V. Caesareae humillimam commendationem. Postquam illustrissimus hic Transsiluanıę Princeps, prouincia tota cessit, et eam Maiestati vestrae Sacratissimę publice resignauit, in proximam villam Kisfalud vocatam secessit. Ad quem XIII. die huius mensis, pro accipiendis ab eo literis cessionalibus, ac reddendo ei diplomate Maiestatis V. Sacratissimę

profecti fueraſus, ibique redditus ultro citroque literis, a prandio, quo nos exceperat, ei valediximus. Sicuti id omne reuerendissimus dominus Vaciensis, Sacratissimę Ces. Maiestati Vestrae vt spero, perscripsit, simul id quod scrupuli in literis cessionalibus inuentum sit; ita vt mihi repetendum non videatur. Eodem die dominus Bartolomęus Pezzen, versus Coronam ad colloquendum cum Michaelē vaiuoda Valachię profectus est: ego vero cum literis Maiestatis vestre Cesareae ad hanc Serenissimam principem dominam Mariam Christiernam veni, quo cum nudiustertius peruenissem sub vesperum, sequenti die, hoc est herj mihi audientiam dedit post sacrum. Redditis literis Maiestatis V. Cesareae ea quę in mandatis et instructione habebamus, suę Serenitati exposui, quę respondit se immortales gratias Maiestati V. Cesareae agere, quod sui coram tam clementer et paterne gerat, quod vero ad temporariam gubernationem suscipiendam attinet, interea donec de successore per Maiestatem V. Caesaream mittendo prospectum fuerit: se, deo prius inuocato, cogitaturam, mihi quę responsuram. Hodie vero mane respondit se quidem certis rationibus induci posse ad alia facienda, tamen veluti obedientissimam Maiestatis Vestrae Cesareae famulam statuissē non reniti voluntati et mandato Serenissimę Maiestatis Vestrę verum illi potius parere velle: supplicare tamen ne Maiestas Vestra Cesarea ipsam diutius in provincia manere cogat, cuius gubernatio in his temporibus, quibus vndique bella perstrepunt, sibi minime conueniat, sed alium desideret. Sicuti ea de re se missuram dixit ad Maiestatem vestram Cesaream proprium cursorem: per quem Maiestati vestrae Ces. humiliter supplicatura sit, vt hoc onere primo quoque tempore subleuetur et ad Serenissimam Matrem redire permittatur. Haec hodie mane acta sunt. Postea cum magnifico domino comite de Turrj, ac prefecto huius arcis Christophoro Kerezturj, et mecum de itinere et protectione Albam tractatum est: atque conclusum, vt cras a prandio hinc discedamus, et paulatim iter faciendo ad proximum diui Georgj festum Albam ingrediamur: et ibi Serenitas sua aduentum Serenissimi successoris expectet, interea quę gubernatricis officia peragat. Reuerendissimus dominus Vaciensis, qui Albę remansit, a me prae-

monitus est, vt aduentum suę Serenitatis ad eum diem expectet. Caetera omnia, Cesar clementissime, ex dei optimi maximi benignitate tuta pacataque sunt: neque aliud restat, quam vt serenissimus princeps et dominus Maximilianus primo quoque tempore adueniat, et provinciam occupet. Princeps iste nudiustertius dicitur ex Kisfalud mouisse, cum quatuor aut quinque curribus: et ita lente progredi, vt cras Colosuarium sit venturus, idque idcirco se facere dicit, vt iuramentum, quod debet ab ỹs exigi, qui comicijs non interfuerunt, ad finem deducatur, in quo nulla erit difficultas. Volebat secum auferre in Silesiam Gasparem Kornis, vnum ex consiliarỹs, sed quia is morbo impeditur, quo minus eum comitari possit, statuit iterum secum ducere dominum episcopum Transsiluanensem Demetrium Napradỹ, quod nos non prohibemus, nam ipse episcopus preter expectationem nostram, in rebus et negocijs Sacratissimę Maiestatis vestrae Cesareae non satis sincere procedere videtur. Haec Maiestati vestrae Sacratissimę humilime perscribere volui et alia quę occurrent, iterum Cesareae Maiestati Vestrae fideliter perscribemus. Quod reliquum est Sacratissimam Maiestatem vestram Caesaream diutissime et felicissime viuere et regnare cupio. In cuius gratiam et clementiam me et fidelia seruicia mea iterum humiliter commendo. Ex Keowar 18. die Aprilis 1598.

Eiusdem Sacratissimę Caesareae Maiestatis vestrae
fidelis et humilis seruitor
N. Isthuanffy.

K ü l c z í m: Sacratissimo Romanorum Imperatori ac Germaniae Hungarię, Bohemię etc. Regi etc. Domino meo semper clementissimo.

(Eredetije — mely Istvánffy írása — a bécsi cs. állami levéltárban.
Hung.).

XVIII.

1598. ápr. 18.

Pezzen jelentése a császárhoz brassai útjáról.

Allergnedigister Kayser vnud herr. Was zu Weissenburg bis auf den 12. diez fůrgangen vund abgehandlet, vund

wie den 13. dito herr Istwanffy mit dem herrn Kerestury, herr Tschaky Istwan vnnnd Geczi Peter nach Kywar, die Erzherrzogin zu bewegen, dasz ihr Durchlaucht bis auf ankunft ihr kön. Würden Erzherrzog Maximilian des gubernaments sich vnderfangen wölle, ich aber mit dem Fürsten aus der Wallachey mich zu befinden meinen weg hieher genohmen habe, wie auch den Abend zuuor der geweste Canzler Josika nach Keywar in gutte verwahrung von Weissenburg abgeführt ¹⁾, vnnnd zugleich von vnns die fürstliche residenz bis auf ihrer fürstl. durchlaucht der Erzherrzogin ankunft eingenommen worden, dieses alles werden Eur. kays. Maiestät nun mehr aus vuser samentlich vnnnd zum theil aus des herrn bischouen von Wazen gethanen gehorsamisten schreiben allergnädigst vernohmen haben.

Nun hab ich mich auf diesem weg so viel immer möglich tag vnnnd nacht befliszen, keine stund zu versäumen, aber ausweite (?) deszelben, vnnnd das die wege aus eingefallenen vnuersehenen schnen vnd regen über diemaszen bös worden, erst diesen tag alher gelangt, vnd vnder wegens bey diesem Sachsischen völkern, so wol inn Stetten als inn fürnehmen flecken, vnnnd in sonderheit inn der Hermbstad, alda ich den fürnehmsten, fürnemlich auch dem künigsrichter Albrechten Huet in sein aigene behausung ansehnlich angenohmen vnd ainbegleitet worden, mit freudenschiessen vnd andern erzaiungen, grose lieb, freud, naigung vnd hoffnung, dasz diese völker ihres langenn wünschen von dem almechtigen erhört, in Eur. kays. Maiestät gewalt gerathen, sich erzaigt, welches hernach, wi zu gleich di disposition des lands vnd all andere vmständ, mehrerm E. kays. Maiestät mündlichen gehorsamist sol referirt werden.

Allein zu Fogaresz, alda ich vermeinet ein nacht still zu liegen, als der Prouisor daselbs, vnd andere ihrer durchl. der Erczherzogin officier haben des beuelichs gemesz sich erclärt, mich inn die vestung nit eizunehmen, wie den der meinigen etlich so di vestung nur zu besichtigen auf di pruggen komen,

---

¹⁾ Tehát nem Pezzen vitte el magával, mint Istvánffy írja. I. XXXIV. s Gyulai is. Valószínű, hogy ő Kővárból szállította Szathmárba.

straks abgewiesen worden, hab ich mich daselbs im Flecken nur so lang aufgehalten, bis die matten Ros ein wenig verschnauft, vnd gefuettert, auch diese strafmeszige und ergerliche waigerung ihrer fürstl. durchl. der Erzherzogin bey aignem reitenden poten gehorsamist zuegeschrieben, vnnd vmb solche demonstration angehalten, damit etwo exemplo dieser starken ansehnlichen vestung, die vor andern ihren gehorsamb Eur. Maiestät billich erzaigen sollen, allerlei discorsi albereit gehört, andere dergleichen häuser im land mechten vrsach nehmen gleicher gestalt mir oder andern Eur. kays. Maiestät representanten thürr vnd thor zue zuschliessen, des gehorsamist versehens ihr fürstl. durchlaucht die Erzherzogin werden hierinnen billigkait verschaffen. Vnd als ich nach mitternacht damals am Fogaresz auff Schakan zukommen, ist ein stund hernach ein aigner reitender Currier von den Michael waywoda an E. Maiestät hoffdiener Giouan Marino Raguseer abgefertigt, auch dort hingelangt vnd inliegend schreiben sub A ¹⁾ ihne Raguseer gebracht, was mir bey demselben corrier auch E. Maiestät hoffdiener Hanns Hödl, den ich von Weissenburg zu ihme waywoda abgefertigt, zuegeschrieben, dasz haben E. Maiestät gleichfals in originali alhier sub B. zuempfangen, vnd weil ich auch von andern berichtet, dasz gleich diese eingehende wechen, nach dem alten Calender die Valachen ihre kharwochen, und also der fürst seiner religion nach vast di ganze wochen in der kirchen zu zubringen schuldig, trag ich grosse sorg, es mochte vnser zusammenkunft dardurch verhindert, sintemal mir auch bedeneklichen fürfellet, bey dieser beschaffenheit mich hienieber inn die Wallachey zu ihm, fürsten, auszer beuehlich zu begehen, vnnd mussten zum wenigsten nur von hier ausz hinzu kommen 4 Tag, dort zu bleiben vnd wiederumbzukeren zum wenigist 6, und also 10 ganzer tag wider gemachte raitung zubringen müssen, erwart heut gewissen beschaidts mich nach den zu regulirn.

Heut vmb 8 uhr vormittag bin ich allher gelangt,

---

¹⁾ Ide oldaljegyzetben : Ist hungerisch, soll allererst vertirt werden. — (Ez Mihály vajda ápr. 12-diki levele).

drauszen im Veld anfangs von dem Zekel Moyses, hernach von dem richter dieser Stadt vnd einer ansehnlicher reiterei vnd comitiua einen guten weg draussen im veld empfangen, vnd herain mit groszen frolocken vnd frauden aller menniglich, loszbrennung der stük, vnd was mehr zu erzaigung ehrerbittung vnd fest von nötten, statlich angenommen vnd herain belaitet worden, sihe und spüre alhier an jedermann eiferigen gehorsamb, vnd sonderlichen lust vnd begier E. Maiestät vndergeben zu sein. Hab anfangs noch im hereinzueg, weil derselb etwas lang gewehret, so wol von gedachten Zekel Moyses, als hernach von andern vergebens verstanden, dass aufrühr und dissensiones vnter den Türcken eustanden, vnd zu Alepo gar rebellirt haben sollen, welchen tumult zu stillen der Hassan bassa des Mehemet bassa suhn, so gegen E. Maiestät lande heraus deputirt, alldahin mit kriegsvolck, sonderlich mit 4000 janitscharn von der porten vnnnd andern, so viel er deszen in eil zu weg bringen können, transfretirn vnd überschiffen müszen. Vnnnd weil auch gleichsals, wie aus des waida in der Wallachei oben eingeschloszenen schreiben zu uernehmen, noch alhier verlauten wil, dasz sie die Türggen villeicht anderstwo so viel zuschaffen bekommen, dasz aus des Sultani persönlichen auszueg auf E. Maiestät lande zue, nit viel werden möchte, auf welches aber gleichwol nit allerdings sich zuuerlaszen, noch gänzlich drauf zu bauen, vnd dardurch in sicherheit gerathen, den einen als den andern weg E. kaj's. Maiestät den offenen wehrenden Krieg nach so sie mit diesem feind haben, anders nit als continuirn können, da sie den ohne dis alle macht daran zu legen vnd nicht zu versaumen haben, da aber diesem also sein solte, hetten sie solches für ein sonderlich göttlich gnad vnd vorthl, diesem feind dis jar groszen abbruch zu thun, anzunehmen, vnd keine zeit noch gelegenheit darinnen zuuersaumen. Zu bestättigung aber aller sachen, so in diesem land nun mer wol gegründet vnd geschlossen sein, ist auf dismal anfangs vnd fürnemlich kein ander mittl, als das ihre königl. wurden ehiste hereinkunft taglich vnd stündlich befördert werde, den dasselb das einiche band derzeit, damit die irgend noch zweifelhaften gemütter in völligen standhaften gehorsamb verknüpft, die andern aber, so es bishero treu-

herzig gemeint, noch mehrers darinnen confirmirt vnd bestetigt werden. Hernacher das oft begehrte gelt, damit auch die zweifelhaften, wackelmüttigen, vnd zwar die ganz vnd gar vngenaigten, in diesem anfang allein zu gewinnen, wo es nit geschehen, herein zu befürdern, wie den E. kays. Maiestät aus innliegenden schreiben sub C ¹⁾, so ich gleich diese stund von gedachtem herrn bischoff zu Watzen empfangen, was an barem gelt an dieser neuen regierung gelegen, allergnädigist zu sehen.

Es mecht aber E. kays. Maiestät auch etwas frembd vnd vngelegen, dasz man das gelt so starkh urgirt, fürkommen, es ist aber solches, als antecedens necessarium vor allen dingen gehorsamist gerathen, vnd notwendig erkend, vnd da E. kays. Maiestät die gelegenheit dieser lande selbs allergnädigist ansehen, vnnd was für grosse eroberung vnd aquisto mit demselben E. kays. Maiestät geschehen, würde diese jezige geringe vngelegenheit, gegen dem groszen gegenwertigen vnnd künftigen gewinnst E. kays. Maiestät gar gering lestig vnd willig fallen, vnd bit hierauf ganz gehorsamist vnd umb derselben land höchsten wolfart wegen, von denen jezt im anfang erscheinenden beschwernüszen vnd vngelegenheiten, dem ganzen weszen dauon so viel glück vnd heil zu erfolgen, vnd gnädigiste glegenheit zuerzaigen; wolte Gott, E. kays. Maiestät vnd dero gehaimen rath hetten dieser lande augenschein eingenommen, solte gewis derselben weder die geringe Summa gelts, so aniezo begert, noch viel ein mehrere zu erlegen beschwärllich fürfallen.

Ich hab zu meiner hieherkunft ein fürnehmen bürgersmann von hinnen widerumb nach der Wallachey abgefertigt, erwart noch derselben enden gewissen beschaidt vnd thue E. kays. Maiestät mich himit zu kays. gnaden demütigist beuehlen. Datum in der Cron Stadt den 18. Aprilis. Anno 1598.

E. Röm. kays. Maiestät

vnderthenigister gehorsamister

Bartholomeus Pezzen.

---

¹⁾ Ez Szuhay ápr. 16-diki levele.

Kü l e c z i m: Der römischen kayserlichen auch zu Hungern
vnd Böhaimb königlichenn Maiestät etc. Meinem allergnedigisten
Kayser vnd Herrn.

Prag.

(Eredetije a bécsi cs. állami levéltárban. Hungarica).

XIX.

1598. ápr. 23.

Pezzen.jelentése a császárhoz az erdélyi s havasalföldi viszonyokról.

Allergnedigister Kayser vnd Herr. Seider meines letzten aus Cronstad vom 18. dis gethanen gehorsamisten schreibens hab ich den 20. dis meine leut aus der Wallachej widerumb zuruck gehabt, unnd wider all mein versehen befunden, das derselb waywoda aus dem fall, dauon E. kays. Maiestät vor diesem gehorsamist geschrieben worden, also beschaffen, das er die zusammenkunft weder in dieser Stad. noch andern graniczen, aldahin ich mich zu kommen erboten, bewilligen wollen, vnd ob ich wol verhofft, derwegen auch von meinen andern vortrauten aus dieser stad neben. E. kays. Maiestät dienern zu ihme waywoda abgefertigt, er würde sich bej aller eingewendeten vngelegenheit, da er sich auch hette tragen laszen müssen, den kleinen weg bis an die graniczen, welches in einem tag beschehen mügen, bewegen laszen, ist doch solches ohne fruecht abgangen, vnd ich 5 ganzer Tag alhier gleichfals vergebentlich vnd mit höchster meiner beschwernuss zubringen müssen. Ist gestern sein, des wayda stallmeister, vnd heut umb 10 uhr die jenigen so ich zu ihme geschickht, sambt des wayda obristen canzler hicher ankomen, vnd auf vorige mainung den waywoda, dasz er einmal von Tergowista nit weiter mouirn kündte, vnd dass er mit seiner reis von Bukarest auf Tergowista groszen schmerzen erlitten, vnd den schaden der etwa zu hailen angefangen vast in prioribus terminis mit groszem seinem schmerzen verursacht auf das höchste entschuldigt, vnd mich durch alle mögliche mittl auff Bukarest zu ziehen vermahnet, vnnnd vmb Gotteswillen gebeten.

Als aber herr Sonney [Sennyei] Pancraz vnd der Zekel Moy-
ses in der zeit, wie nach, der mainung gewest, ich solte mich
durchaus nit ober di granicz begeben, herr Sennyey auch in
geheimb durch des wayda secretari verständig worden, der
schaden sei so gros nit, das er wayda nit auf die granicz, vnd
gar hicher wol komen mügen, ist es auch bei dieser mainung
vnd resolution verblieben, seitmal des waida obrister canzler
in heuttiger conuersation vermeldet, das obwol die zusammen-
kunft, wi den solche bej jeziger zeit nit anderst geschehen
mügen, ein fortgang gewonnen, dasz doch der wayda ober ein
halben tag nit hette sich aufhalten mügen, sonder müszte auf
vbermorgen vnd den sonntag hernach wegen der osterfeiertag
in allweg persönlichen den chrisztlichen ceremonien der kir-
chen beywonnen, darzu so sej es nit gnug mit dem fürsten zu
traction, vnd ihne allein in E. kays. Maiestät deuotion zu ver-
pinden, sondern solches müszte mit zusammenkunft der für-
nembisten boyarn, beuelichshabern, hauptleuten, vnd alleran-
dern officialn im land geschehen, vnd mit einem solenni iura-
mento wie zu Weissenburg mit den hiesigen stenden fürge-
nommen vnd gehalten worden, bekrefftigt werden, vnd dieses
müste auch ein Zeit haben, vnd kunne wegen der vorstehenden
feiertag vor dem 15. Mai nit geschehen.

Der wayda sey für seine Person wol willig, habe auch
deszwegen solenne iuramentum gelaistet, bei der Christenheit
zu leben vnd zu sterben vnd sich nach Gott E. kay. Maiestät
vertraut, were auch mit seinem blut sein trew vnd schuldigen
gehorsamb gegen E. kays. Maiestät jeder zeit zu bestettigen,
mit dergleichen mehr. etc.

Darauf ich mich mit rath des herrn Sennyey Pan-
craz vnd Zeckel Moyses, die beyde so wol des Wayda vnd
seines humors als des lands vnd der fürnembsten officier ge-
legen — vnd beschaffenheit wiszen, vnd deren erheblichen
bedencken E. Maiestät hernach gehorsamist mundlichen refe-
rirt werden sollen, veil ich auch durh schreiben so ich gestern
von herrn bischoue zu Wazen empfangen zum zuruck raisen
vnd mich wider gen Weissenburg zuuerfüren starck ermant,
E. Maiestät allernedigisten beuehlich auch dahin gestelt dasz
ich mich mit ehisten widerumb zu E. Maiestät gehorsamist

befürdern solle, hab ich mich dahin entschlossen, solches auch ins werck gericht, den richter dieser stad ain fürnemen verstendigen dem wayda hoch vertrauten man, den Marx Schenkhenbeckh, den gewesten abgesandten, sein des wayda bei E. k. Maiestät vnd derselben hoffdiener Hans Hödl, mit notwendiger instruction vnd formula iuramenti und meinem schreiben an den wayda als von mir subdelegirten gesandten abzufertigen, derer verrichtung ich zu Weissenburg erwarten und sambt derselben mich hernach zu E. kays. Maiestät mit dem ehisten zu befürdern willens, vnd wie ich von fern verstanden, vnd in gehaimb erindert, ist an des fürsten bestendigkeit vnd gehorsamb in dem wenigsten zu zweifeln, werdet auch solches hernach gegen E. Maiestät gehorsamist erclären, des lands vnuermögen aber ist offenbar vnd menniglich bewist, das er wayda das volck so er notwendig zu seiner sicherheit halten mues, aus aigen beutl oder von der land contribution nit zu bezalen, sondern mues von hier aus, oder anderstwo her von E. Maiestät ilhme geholffen werden, wirdet destwegen starck begehren, dasz bej zusammenruffung aller lanndofficier die auf den 15. May angestellt werden möchte, einer aus vns E. kays. Maiestät jeziger zeit commissarien in diesem Land gen Tergouista in die Wallachej sich begeben, den augenschein wie auch alle sachen beschaffen einnehme, das iuramentum fidelitatis et obedientiae von im wayda so wol als von denen boyarn, hauptleuten, kriegsvolk vnnnd officialn, wie zu Weissenburg durch vns samentlich beschehen, abfodere, vnd entgegen dem wayda sowol als dem land, die notwendige hülff schucz vnd protection E. kay. Maiest. theils promittire, vnd die gröste beschwerusz, so er wayda vnd das land biszhero gehabt, wil des gewesten fürsten vnd seines Raths gehabter intention, inn deme man darauf vmbgangen, dem türkischen proces gemes nach gefallen wayda ab- und einzusezen, ja mit dem jezigen vast wie mit dem Aaroni ain spiel zu spielen im werckh gewest, zugeeignet werden, daher auch nit ein geringe diffidenz entstanden, dasz er wayda sich etwas besorgt, vnd nit dörrffen sein person so weit heraus wagen.

Das er aber inmittels mit den Türggen colludiert, in die örter so an dem waszer gelegen, di commercia zugelassen, ja

auch gar den Türggen das jerlich tribut zugesagt, dasz habe er derumben thun müszten, weil er allein nit mechtig sein land zu defendirn vnd von dem Siebenbürger einiche (?) hülff gehabt, ja an dem verhindert worden dass er dasjenige, so er E. kays. Maiestät vilmal vertröstet vnd leczlich ins werck richten können, von hieraus, insorderheit durch des gewesten aniezo gefangenen Canzlers pracktiken abgehalten vnd verhindert worden.

Sonst zaigen mir auch die so ich in der Wallachej gehabt, vnnnd wirdet mir auch von des wayda Canzler confirmirt vnd zugleich dem herrn Sennej Pongraz aus der Moldau geschrieben, dasz der cardinall Bathori nach Rom vnd ein gehaimen gesandten zuuor (der teglich ankommen solle) zu dem wallachischen wayda abgefertigt, was derselb bringen würdet, sol E. kays. Maiestät in originali also balt, wie mich gemelter wallachischer Canzler vertröstet, gehorsamist zugeschickt werden.

Der ander Bathori aber so aus diesem land in Poln entrunnen, sol mit hülff vnd beförderung des polnischen Canzlers seinen gesandten nach Constantinopl geschickt haben, vnd laboriern beide Bathori dahin dass sie den wallachischen fürsten von diesem land vnd E. kays. Maiestät absondern, vnd mit hülff des türkischen kaysers ihr einer dieses land wie zu vorn guberniern müge, derumben herr Senney Pancraz, Zekel Moyses vnd viel ansehnlicher vmb die ehiste hereinkunft ihrer königl. würden. Vnnnd weil des hern Nadasti person alhier in diesem land von menniglich vnd sonderlich von dem kriegsvolck hoch desiderirt, im fall je ihr Königl. würden nit alsbalt komen köndten, oder wolten, weil auch der zeit kein haupt ober das kriegsvolck vnd alle stund sich zu besorgen, dass von Türggen vnd Polaggen etwas tentirt werden mechte, ist gleichfals ihr pit, vnd es begehrens auch alle Rathe, vnd menniglich inn gemein dasz herr Nadasti nur mit 500. pferd vnd souiel fuesvolck alsbald ins land keme, derdurch würde das ganze land ein gross herz fassen, bey denen feinden ein grossen nahmen haben als wen viel 1000. man komen weren, die kleinmütigen confirmirn, vnd den bösen das herz nehmen ihre pracktiken inns werck zu richten, wiewol auf diese stund im

land die geringste practiken gemerckt, allein von menniglich sehr gezweifelt, dasz ihr kun. würden, so balt vnd mit notwendiger hülff inns land komen sollen, ist deszwegen nochmals die höchste nottürft ihrer königl. würden hereinkunft zu befürdern; sonst berichtet mich auch herr Sennyey Pancraz, dasz ihme ausz der Moldau zeutung zukomen, dasz die gesandten so aus diesem land vnd ausz der wallachej zu den Tartern geschickt albereit zuruck vnd wol abgefertigt, teglich in die Moldau ankommen sollen, was nun ihre verrichtung, dasz würdet vnns commissarien referirt vnd vielleicht durch mich alsbald E. kays. Maiestät zugebracht werden.

Die zeitung von der Arabier rebellion, und dasz der Hassan bassa dieselben zu stillen von Constantinopl nach Alepo gezogen sei, confirmirt der wallachische Canzler, vnnd werden zugleich aus der Moldau geschrieben. Gleich iezo mache ich mich wieder vom hinnen auf di rais einen andern weg nach Weissenburg Hiemit thue E. kays. Maiestät zu kayserlichen gnaden mich gancz vnderthenigist gehorsamist beuehlen. Datum Cronstadt den 23. Aprilis. 1598.

E. kays. Maiestät

Vnderthenigister gehorsamister

Bartholomeus Pezzen.

Külczim: Der Römischen kayserlichen auch zu Hungern vnd Böhaimb küniglichen Maiestät etc. meinem allergnedigisten kayser vnd herrn. Cito, citissime.

(Eredetije a bécsi es. állami levéltárban. Hungarica).

XX.

1598. jún. 3.

Szuhay és Istvánffy a császárhoz, jelentést tesznek az erdélyi ügyekről.

Sacratissima imperatoria ac regia Maiestas, domine domine semper clementissime. •

Fidelium perpetuorumque seruitiorum stb. subiectionem. Postquam 28. Maÿ ipso momento horae octauae antemeridianaе cursorem nostrum vltimum ad Sacrat. Maiestatem ves-

tram dimissemus, atque rebus Albae cum sufficienti instructione bene relictis sequenti post die sub uesperum in Transalpinam mouissemus, diuersas a diuersis literas in itinere accepimus. At potissimum Sacratiss. Maiestatis vestrae in campo Fogaras. Perspeximus ex ijs humilime, quantopere Sacratiss. Maiestas vestra curavit, ut non solum vicinas christianorum inimititias sufferat ac Bendzinensium pactorum, per sereniss. archiducem Maximilianum confirmationem in effectum deduceret, verum etiam hanc prouinciam pacatam, benigne gubernatam fortiterque protectam esse uelit. Quod nos consilij nostri participes, Sacratiss. Maiestatis vestrae omnium ordinum fideles nulla ratione passi sumus in dubium vocare. Requiritur solummodo sereniss. Maximiliani celerrimus aduentus. Quod enim tam longa eius serenitatis ingressus mora trahatur, multi imo pars maior et vicinae etiam prouinciae credendum Jozicae scriptis aiunt et territorium sereniss. Maximilianum opinantur, atque nunquam uenturum asseuerant. Interim nos neque milite, neque capitaneis, neque neruo belli pecunia munitos et mirantur et queruntur. Nec prorsus absque ratione. Nedum enim miles nouus per nos conduci sed nec ordinarius exolui ac retineri potest. Chartas cambij quas uocant toties nobis per dominum collegam nostrum Pezzen pollicitas nullas prorsus accepimus. Tartari nisi praesenti pecunia demulceantur, hostes erunt. Michaël vaiuoda si se desertum existimabit et ipse desperatus aut Turcis se coniunget, aut turpi fuga prouinciam suam perpetuam ipsis relinquet.

Hucusque clementissime et iuuictissime Imperator ea libenter scripsimus quae tranquille hic agebantur. Nunc coacti et inuiti molimina hostium et pericula futura detegere debemus. Jam enim cogitationes ex cordibus hominum reuelari incipiunt. Quas Sacr. Maiestas Vestra ex hisce annexis sub litteris A, B, C, D, E, F, G, H, I, K ¹⁾ benigne clarius cognoscere dignabitur. Haec ut nobis data sunt, Sacratiss. Maiestati

¹⁾ Az A alatti a brassói bíró tudósítása a török hadikészülethez felől. (Érdektelen s ismeretes dolgok). C alatti Bernádfy jun. 1. levele: D és E alatti Mihály vajda két jun. 1. kelt levele. K-val jelezve Sennyey Pongr. jun. 1. Várhegyről kelt levele. A többiek lappanganak.

vestrae referimus. In posterum quaecunque seu meliora seu peiora, quod absit, acciderint et tanti momenti fuerint, ut proprio cursore indigeant. Sacratiss. Maiestati vestrae fidelissime et ocyus significabimus.

Ideoque humilime supplicamus et per diuinum numen obtestamur, Sacratiss. Maiestas vestra non solum mature omnibus rebus ad huius provinciae et Transsalpinae permutationem ac Moldaviae quoque qualemcumque retentionem benignissime provideat, quin imo nobis quoque clementissime condonare dignetur, quod haec ita forte moleste at necessario apud Sacr. Maiestatem vestram sollicitemus. Mittimus quoque literas vaivodae Moldaviae a cancellario Polono arroganter praemansas, ad Sacr. Maiestatem vestram datas ¹⁾.

Nos tamen (Moldauo summopere metuente) dabimus operam, ne quid absque expressa Sacratiss. Maiestatis vestrae uoluntate per Valachum in ipsum tentetur. De Tartaris humilime oramus se Sacr. vestra Maiestas clare resolvere quam citissime dignetur. Poterunt adhuc illi in proprijs sedibus contineri. De Jozica ante reditum nihil possumus statuere. Proficiscimur celerrime in Transalpinam. Seruet Deus *stb.* Coronnae Saxonum Transylvaniae 3. Juny 1598.

Sacratissimae Maiestatis Vestrae Imper. ac Regiae

Humilimi perpetuique fideles
sacellanus ac seruitores

Stephanus Szuhaj mp.

N. Isthuanffy mp.

K ü l c z í m : Sacratissimae Romanorum Imperatoriae *stb. stb.*
Maiestati *stb.*

(Eredetiye Szuhay írása a bécsi cs. állami levéltárban).

---

¹⁾ Valószínűleg a moldvai vajda máj. 23-kán kelt levele.

XXI.

1598. jún. 28.

Az erdélyi tanácsurak felterjesztése Rudolffhoz.

a)

Sacratissima caes. regiaeque Maiestas, domine domine nobis clementissime.

Fidelium ac perpetuorum servitiorum stb. subiectionem. Aliquot iam vestrae Maiestatis caesar. benignissime scriptas literas de eadem fere materia fidelitatis nempe erga Maiestatem vestram caes. conservandae ad nos accepimus. Quod vero propter locorum distantiam, in quibus dispersi, eas simul eodem tempore legere non potuimus, Maiestati vestrae caesareae ad eas nihil rescipsimus, id nobis per vestram Maiestatem clementer condonari humiliter petimus. Nunc autem quia huc Albam certorum negotiorum causa confluximus, non potuimus praetermittere, quin ad vestram Maiestatem certum nostrum hominem Gabrielem Perneszi mitteremus, permoti vestrae quoque Maiestatis caes. frequentibus literis, nostrae etiam in Maiestatem vestram caesaream et augustissimam Austriacam domum atque adeo in rempublicam christianam dexteritatis declarandae occasione. Monet nos vestra Maiestas caes. in omnibus suis litteris clementer, ut tanquam fideles patriae cives, fidei memores, contra omnes adversantium machinationes, ne provincia haec aliquid detrimenti capiat, accurate invigilaremus, permota forsitan vestra Maiestas memoria earum procellarum, quibus fato-ne vel divinitus turbulenta Transsylvania iam a plurimis annis subiecta fuit, totque factiosorum rebelliumque sanguine inebriata, iterum atque iterum recentes novosque seditionis filios producere soleat. Quo quamvis ab iis praesertim temporibus, quibus a corona Hungariae avulsa fuit, nihil in ipsa frequentius acciderit, semper tamen partium christianarum defensores, publicae pacis studiosi, avitaeque fidei, constantiae, honestatisque memores inventi in ea fuerint non pauci. Nunc iam ante paucos annos excusso Othomanicae societatis vinculo, tantae tamque diu-

turnae tyrannidis pertesi, principum christianorum, praesertim vero Maiestatis vestrae caes. totiusque domus austriacae multis iustitiae, clementiae, forditudinis, aliarumque heroicarum virtutum, quae subditos tutos et securos reddunt, exemplis allecti, amore denique totius reipublicae christianae, quam in tam aperta Turcicae tyrannidis afflictione plane oppressam cum suspiriis et lachrymis videbamus, incitati, sponte in sinum et fidelitatem vestrae Maiestatis caes. cucurrimus; nunc quoque nihil nobis aliud cordi est, quam ut gloria dei, augustissimaeque domus Austriacae longe lateque totum fere, per terrarum orbem, honor, dignitas et imperium crescat et fulgeat. Provinciola quoque ista undique hostibus circumsepta sub protectione Maiestatis vestrae non tantum conservetur, sed et conquiescat. Quod si vero essent aliqui, qui Maiestatem vestram dexteritate et prompti animi fidelitate in partem sinistram vel de omnibus nobis vel de aliquibus secus informassent, divina illa vestrae Maiestatis caes. prudentia et clementia diiudicari dignabitur, nihil hactenus inter nos factum esse, quod vel leve argumentum malae in nos suspicionis aut alicuius contra bonum christianitatis machinationis et percussi foederis integritatem dataeque fidei constantiam vestrae Maiestatis caes. benignam voluntatem et dispositionem prae-buisset.

Propterea vestrae Maiestati supplicamus demisse uti domino domino nostro clementissimo, dignetur eam opinionem si forte aliquam de nostra in vestram Maiestatem fide et constantia concepit adversam deponere, nosque inter alios regnorum suorum et provinciarum fideles subditos reponere, et pro iis habere, qui penes gloriam dei, vestrae Maiestatis imperium, Hungaricae gentis libertatem, patriae salutem et fidei totius datae et professae, qua nihil christiano homini praeciosius esse debet, innocentiam bona, opes, fortunam, sanguinem, vitam denique profundere parati sunt. Quod reliquum est pro paterna vestrae Maiestatis in patriam nostram cura, sollicitudine, tamquam pia admonitione cum summa animorum submissione humilimas agimus gratias et ut Maiestas vestra eas excubias, quas pro christiano imperio diligenter agit, pro nobis quoque suscipere dignetur, etiam atque etiam supplicamus

vehementer. Servet Deus Maiestatem vestram caesaream ad multos annos incolumem et feliciter imperantem. Datum Albae Juliae die 28. Junii anno domino MDXCVIII.

Eiusdem Maiestatis vestrae caesareae

humiles et fideles servitores

Demetrius Napragj.

El. Eppus Transil. mpr.

Stephanus Bochkaj

de Kis Maria mpria.

Gaspar Kornis manuppria.

Pancratius Sennieÿ mpr.

Christophorus Keresturj mpr.

Georgius Rauazdÿ mpria.

Balthasar Bornemizza mpr.

Stephanus Tholdi mpr.

K ü l c z í m : Sacratissimae Caesarcae Regiaeque Maiestati etc. domino domino nobis clementissimo.

(Eredetije — piros viaszba nyomott hat czimeres pecséttel — a bécsi cs. áll. levéltárban. Hungarica)

b) .

Sacratissima caes. regiaque Maiestas, demine, domine, nobis clementissime.

Fidelium et perpetuorum servitiorum *stb.* subjectionem Nihil interregno periculosius, in iis praesertim regnis, quae multis et manifestis periculis exposita sunt. Transsylvania nunc in eorum est numero, quae sine praesentia principis tot mutationibus obnoxia, multis exposita periculis apertissimisque hostibus vicina tuto et secure consistere non potest. Mensis Augusti cum Turcae in Hungariam suas vires mouere solent prae foribus est. Polonorum, Moldavorum, in quemcunque finem sit, nescitur, ternis in locis productae acies, Tartarorum penes Neper castra, Turcarum prope Nandor apparatus, pons per Danubium stratus, Transsylvanorum paucitas et praeteritis expeditionibus omnium rerum inopia, militum etiam praetorianorum indigentia, pulueris, globorum, tormentorum, totiusque bellici apparatus et omnium eorum quae ad impor-

tunum et subitaneum hostem, imminetiaque pericula necessaria essent, inopia, ut non contra tantae tyrannidis vim, sed ne ad unius quidem castelli munitionem expugnandam sufficeret, quid suadeant, Maiestas vestra praeclare considerabit. Transsylvania parva est provincia, quae sicuti parvus fons hauriendo exsiccat: ita illa tot sumptibus, quos serenissimus princeps Sigismundus incensus libenter una nobiscum profudit, exhausta et extenuata est, ut non aliter tot defectus, nisi sola vestrae Maiestatis caes. benigna providentia et auxilio suppleri possit. Quid de incendio domestico, quod quamvis hoc tempore nondum appareat, ex minima tamen scintilla oriri possit, vestrae Maiestati scribamus, eidem Maiestati vestrae fortasse notum est. Quod si oriretur, certe non nisi praesenti principis autoritate restringi posset. Quare vestrae Maiestati supplicamus vehementer, dignetur destinatum iam serenissimum archiducem principem Maximilianum, primo quoque tempore statim ad nos clementer expedire, ne tam diuturnae absentiae mora, non tantum hanc provinciam, sed et vicina regna in magnum aliquod periculum, quod difficulter postea, aut fortassis nunquam repellatur, coniciat, nobisque ita et necessitati huic patriae providere, ut et militibus quoque tot iam mensibus insolutis et conscribendis etiam sufficienti cum pecunia satisfiat et hostes se fortem et potentem vicinum nactos esse intelligant et nos sub protectione vestrae Maiestatis caesareae paci diu desideratae gaudere possimus. Cacterum Maiestas vestra caesarea si quae de statu Transsylvaniae percunctari voluerit, ex praesentium exhibitore uberius cognoscere clementer poterit. Deus optimus maximus vestram Maiestatem *stb.* servet incolumem *stb.* Datam Albae Juliae die 28. Junii anno domini MDXCVIII.

Eiusdem Maiestatis vestrae caesareae

Humiles et fideles seruitores :

Demetrius Napragj electus
eppus Transilvan. mpr.

Stephanus Bočkaý
de kis Maria mpr.

Gaspar Kornis manu pr.

Pancratius Sennieŷ mpr.
 Christophorus Keresturŷ mpr.
 Georgius Rauazdŷ mpria.
 Balthasar Bornemizza mpr.
 Stephanus Toldi mpr.

K ü l c z í m : Sacratiss. caes. regiaeque Maiestati etc. Domino domino nobis clementissimo.

(Eredetije — piros viaszba nyomott hat czimeres pecséttel — a bécsi cs. áll. levéltárban. Hungarica.)

XXII.

1598. jún. 30-án.

Szuhay jelentése Mátyás főhghhez az erdélyi ügyekről.

Serenissime princeps domine domine semper clementissime.

In graui aegritudine mea, difficillimisque laboribus, quos diu noctuque perferre cogor, literis benignissimis Serenitatis vestrae tanta affectus fui voluptate, ut rhenum et lienis acutissimis doloribus subito admirabiliter liberatus fuerim. Quod autem ego sancte semel recepi, id constantissime perpetuo praestabo; atque id hoc alacrius, quod et credam me breuissimè occasionem amplissimam habiturum, et uideam meam fidem atque seruitia Serenitati vestrae grata esse.

Transylvaniae et Transalpiniae Valachiae status hactenus pacatus tranquillisque fuit, sed mora ac tarditate serenissimi archiducis Maximiliani, ac ex ardescentis undique belli motibus incipit turbulentior fieri. Nihilominus dummodo serenitas ipsius acceleret, omnia tutissimo in loco constituentur quod ipsius serenitati serenitas vestra persuadere dignabitur.

Poloni etiamsi Acheronta mouere conabuntur, vel carchinnis explodentur. Turcas non parum metuimus, potissimum si Tartaros adiutores habuerint, quibuscum tamen de foedere sempiterno tractamus, atque spe eius rei ad petita Hani supremi vna cum oratoribus nostris 10. milia aureorum misimus, oratoresque eius decenti munere nostris partibus conciliauimus. Nunc quid illi facturi sint vicissim, expectamus. Si hi, uti cupimus, domi se continuerint, Turcarum territa-

menta non pertimescimus. Nec est quod Serenitas quoque vestra eorum uires, generalem imperatoriae Maiestatis exercitum ducens, magni faciat. Poterit cum illis, si eo commigrauerint, pro voto configere, in perniciem illorum et dedecus sempiternum. Nec poterunt habere alios Tartaros quam quos in Hungaria hyemare audiuius, quique ad littus nigri maris degunt, qui et inermes et paucissimi sunt. At si Hanus Tartarorum fide perfracta egredietur, certe magno in periculo nos erimus, indigebimusque vestrae serenitatis quoque auxilijs. Nam sic exploratum habemus, quod omnes isti hostes primum has prouincias coniunctis uiribus aggredientur, nisi forte superiori exercitu serenitatis vestrae et aliquo arduo opere auocentur.

Ahis Amhat passa adhuc in Bulgaria est Vidini siue in Bodon ad Danubium, cum ingenti numero Turcarum et apparatu maximo ac sufficienti, pro quocunque regno inuadendo commeatu, nauibus, tormentis, globis, puluere et alijs necessarijs. Nandor Albae Zatergi Memhet passa cum 6. uel 7 milibus, ut aiunt. Sophiae totum robur et moles Turcici belli est. Tertius quidem passa qui prima ista luna que post quadriduum innouabitur, in quamcunque partem iter agressurus. Pretoriani milites et spahi negant se in bellum ituros nisi et princeps intersit. De Turcis Transmarinis nihil audiuius. Nos certe milite et pecunia destituti vix scimus, quid agere debeamus.

Mihi sacratissima imperatoria maiestas contulit benignissime episcopatus Agriensis dignitatem serenitatis vestrae clementissimo interuentu. At prouentusne eos quidem ordinauit, qui praedecessori meo dati erant, cum profecto mea seruitia et labores longe grauiores, maiores et magis continui sint, quam omnium fere aliorum. Igitur supplico Serenitati vestrae domino meo clementissimo, dignetur uelut proprio motu meam apud imperatoriam maiestatem sic commendare, ut alioqui perpetuo deuotus serenitatj vestrae, utilius commodiusque possim seruitia cepta continuare. Quod sapienti iudicio et clementi deliberationi serenitatis vestrae et eius maiestatis sacratissimae humilime submitto. Magnificus dominus Vnuerczagt serenitatem vestram poterit uberius

hac in re informare. Seruet Deus *stb.* Albae Juliae, vltima
Junÿ pridie kalendas Julÿ 1598.

Serenitatis Vestrae

Humillimus sacellanus et

fidelis seruator :

Stephanus Szuhaj mpr.

Külczim : Serenissimo principi ac domino, domino, Mat-
thiae Archiduci Austriae *stb.*

(Eredetije — Szuhay kezeirása — a bécsi cs. áll. levéltárban.)

XXIII.

1598. júl. 4.

A biztosok jelentése a császárhoz az erdélyi ügyekről.

Sacratissima Caesarea Maiestas

Domine clementissime.

Hesterna die ea quę habuimus noua de Turcicis conati-
bus sacratissimę Maiestati vestrę caesareae perscripsimus.
Eadem quę Michael vaiuoda nobis significauit et antea ab
Andrea Barchaÿ sacratissimę Maicstatis vestrae caesareae
capitaneo Lugasiensi acceperamus de Turcarum in hanc
prouinciam occultis machinationibus, hodie ex varijs nuncijs
habuimus. Nam venerunt quidam captiui ex Nandor Alba
fuga elapsi, ac alius captiuus ex Temesuar precio dimissus,
qui etiam eadem affirmant quod Turcę Lippam vel Chanadium
obsidere velint, ac deinde ipsam Transiluaniam inuadere totis
viribus. Scripsit etiam quędam mulier e Seghedino filio cuidam
suo, gregario Lippe militi, literas, quibus eadem noua affir-
mantur. Sicuti Maiestas vestra caesarea ex literis castellani
Lippensis, hisce adiunctis benigne cognoscet. Jam itaque cum
res hunc in statum deductę sint, vt quotidie metuendum sit :
sacratissimę Maiestati vestrę caes. supplicamus, vt quę antea
et praecipue heri de serenissimi archiducis Maximiliani celer-
rimo aduentu ac huius serenissimę principis discessu scripsi-
mus. alijsque necessarijs, et praecipue pecunia, militeque ex-
pediendo, dignetur sine vlla vel minima mora benigne curare

et huius prouincię imo reipublicę christianę permansioni consulere.

Quod autem tantopere vrgemus pecuniam, Maiestas vestra caesarea non mirabitur, cum intelliget quam concisi sint hic omnes prouentus. Nam cum dominum Stephanum Toldy consiliarium Maiestatis vestrae Varadinum ad soluendos milites cum pecunia misissemus, ac ad inquirenda eius loci negocia : is rediens aliquot puncta notabilia attulit, sed inter cetera illud, quod dominus Bočkaý adhuc hoc tempore est capitaneus Varadiensis, re ipsa, quamuis nomine habeatur pro capitaneo Georgius Kiral; illum nunc etiam habere ibi seruitores suos et complices, per quos solo nutu quicquid velit, efficiat; pendere ab eo omnes et omnia in eo loco. In bonis autem suis, quę circa Varadinum habet non contemnenda videlicet arces Kereký, Zent Job, Zekelhida, Kis Maria, Michke, Soliomkeo, et districtus Paczal, vniuersos prouentus regales, quos vocant et decimas ouium ac aliarum rerum, simul et dicam regiam, ceterasque contributiones ipse percipit, nihil in fiscum colligi permittens. Et vltra ea bona in Vngaria habita, in alijs Transsiluanicis bonis, duplo pluribus, idem vsurpat, adeo vt ex illis exterioribus Vngaricis bonis tantum colligit publicorum prouentuum solummodo ex decimis dempta dica, quod constat domino Pezzen, quantum ducentis aut trecentis Varadini equitibus satisfieri posset. Quem abusum secutus est etiam dominus episcopus Transsiluaniensis. Sic etiam fit in Fogaras et alijs serenissime Principis bonis. Vt taceamus multiplices et multifarias prouentuum dissipationes per principem qui discessit factas, inscriptiones, deputationes a Stephano rege et Christophoro Batory factas, donationes, locationes, quibus adeo omnia diminuta sunt, vt si non discessisset, aegre etiam ea habuisset, quę quotidiano vsui necessaria fuissent. Quę ideo Maiestati vestrae humiliter proponimus, vt ipsa quoque clementer ea cognoscat et qua in difficultate rei pecuniarię versemur, apertius intelligat.

Varadini restat soluendum ab octaua Maý ad octauum diem huius mensis Julý vnius angariae stipendium quod ad septem millia se potest extendere. Et praeterea stipendia annorum 95. 96. et 97. quę ad XXIII. millia florenorum et

aliquot centena se extendunt. Quod quidem debitum adeo vrgent milites, vt etiam tumultuentur. Obijcimus illis, vnde nam antea accepta sit pecunia, qua militibus solutum fuit? illi qui sunt Maiestati vestrae caesareae fideliores respondent subsidia missa fuisse à summo pontifice, ac à vestra sacratissima Maiestate caesarea ac serenissimo et potentissimo Hispaniarum rege: alioquin non fuisse suffecturos prouentus prouinciales idem nunc quoque fieri debere. Si tamen serenissimus archidux Maximilianus veniet, omnia in melius reformari ac prouentus quoque augeri poterunt.

Neque id celare possumus, Maiestatem vestram caesaream multum nos laborare, quantum viatici dandum sit Serenissimę principi, si ei discendum sit. Dominus comes de Turrj multum petit. Nos centum talleros in diem computaremus, sed ipse ne ducentos quidem sufficere ait et quinquaginta quatuor dierum spacio negat iter confici posse. Qui cum nomine serenissimę principis nobiscum agat, nos reniti non possumus, ne sua serenitas offendatur. Et cum dominus comes dicat illam discessuram post octo dies: si quid praeter resolutionem Maiestatis vestrae caesareae faciendum nobis erit: supplices oramus, vt sacratissima Maiestas vestra caesarea suam à nobis indignationem auertat. Quod reliquum est, seruet Deus optimus maximus Maiestatem vestram caes. diutissime et felicissime. In cuius gratiam nos humilime commendamus. Albę Julię 4. die Julj 1598

Eiusdem Serenissimę Maiestatis Vestrae Caesareae

fideles et humillimi seruitores

Stephanus Szuhay mpr.

N. Istuanffy mpr.

K ü l c z í m : Sacratissimae Romanorum Imperaturiae ac Germaniae Hungariae, Bohemiae etc. Regiae Maiestati stb.

(Eredetiye — Istvánffy kézírása — a bécsi cs. államlevéltárban. Hungarica.)

XXIV.

1598. aug. 22.

Zsigmond és Mária Krisztierna meghívója Kolosvárra értekezletre.

Sigismundus et Maria Christierna dei gratia Transylvaniae, Moldaviae, Valachiae transalpinae et Sacri Romani Imperii principes, partium regni Hungariae domini et Siculorum comites etc.

Generose nobis sýncere dilecte. Salutem et gratiam nostram. Akaránk kegyelmednek irni és szeretettel kérjük kegyelmedet, hogy dolgait hátrahagyván kegyelmed mingyárást jöjjön hozzánk ide Kolosvárra nemű nemű szükséges dolgainkról akarunk kegyelmeddel szólni. Bene valeat. Datum in ciuitate nostra Kolosvár die 22 Augusti 1598.

Sigismundus Princeps m. p.

Maria Christierna.

Külczim: Generoso Francisco Theke de Keöbleös, comiti comitatus Szolnok interioris, etc. fideli nobis syncere dilecto.

(Eredetije ivrétt levélalakban írva, s a fejedelmi pecséttel lepecsételve, a szász nemzeti egyetem levéltárában a. a. 1598. nro 1449.)

XXV.

1598. aug. 22.

Meghívó a kolosvári tábori gyűlésre.

Szolgalatunk és magunk ajánlása után. Sok jókat kívánunk istentől kegyelmednek.

Akarók kegyelmeteknek országúl értésére adni, hogy isten az mi kegyelmes urunkat Báthory Sigmondot ismég meghozta, és mostan Kolosváratt vagyon. Mivelhogy penig római császárnak hazánk oltalmára való segítségében megfogytokoztunk, magunkra gondot akarván viselni, ő felségét ismét országúl és egyenlő akaratból, előbbi fejedelemségének méltóságára acceptaltuk, és holnap Isten segítségéből ő felségének egy rész hadunkat eleiben is bocsátjuk. Kérjük azért kegyelmeteket egész országúl hogy kegyelmetek is városúl, az minémű hűséggel annak előtte köztünk lévén, ő felségének

köteles volt, ennek utána is velünk egyetemben kegyelmetek ugyan azon hűséggel tartsa magát fejenként. Tartsa meg Isten kegyelmeteket. Ex castris Sabesiensibus die 22 Augusti 1598.

Kegyelmetek közül penig az király birót és polgármestert bizonyos három személyekkel egyetemben bocsássa mindgyárást Kolosvárra, hogy velünk egyetemben legyenek ott.

Stephanus Bocskay m. p.

Caspar Kornis m. p.

Stephanus Toldj m. p.

Gabriel Bánfi Lossoncz m. p.

Stephanus Chiáky m. p.

Benedictus Mindszenti m. p.

Gaspar Sybrik m. p.

Joannes Szempalj m. p.

Gabriel Haller m. p.

et caeteri omnes.

Külczim: Prudentibus et circumspectis dominis magistro ciuium judici regio, caeterisque juratis ciuibus ciuitatis Cibiniensis etc. Amicis nobis obseruandis.

(Eredetije levélalakban írva, kívül hét pecséttel lepecsételve, a szász nemzeti egyetem levéltárában a. a. 1598 : nro 1450.)

XXVI.

1598. aug. 22.

Az Szász-Sebes mellett való táborunkban végzetetett Articulusok.

Nos Sigismundus dei gratia, Transsylvaniae, Moldaviae, Valachiae Transalpinæ et Sacri Romani imperij princeps, partium regni Hungariae dominus, aurei velleris eques et Siculorum comes etc.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsylvaniae, et partium regni Hungariae ditioni huic subiectarum, in generalibus eorum comitis anno Millesimo quingentesimo nonagesimo octauo in ciuitate Szász-Sebes celebratis conclusi.

(1) Vadnak k. u. ilyen bántásink, miérthogy felséged azt parancsolja, hogy fejenként nemességül itt legyenek minden rendek, huszad kaputól, lovag, gyalog soldosival egyetemben és fölséged is erős parancsolatot adott ki, hogy feje, jószága veszése alatt, minden rend itt legyen, de az felséged parancsolatjával, sem az ispánok fenyegetésével semmit nem gondolnak, hanem azt kívánják felségedtől, miérthogy hazánknak ilyen nagy szükségét látjuk, hogy felséged adjon authoritást az ispánoknak, hogy valakik ekeddig ide az felséged hadában nem jött, az ország közzé, száz forintot dülhassanak az ispánok jószágán, az szegényen pedig. az kik egyházbéli nemes emberek, 12 forintot dülhassanak rajtok, ha marhájok vagy, ha pedig marhájok nincsen. ő magát is megfoglassák és az táborban utánnunk hozhassák.

Melyet az ispánok minden vármegyéken publicáltatván, ha valamely ember nyolczad napra, a die publicato computando az táborban nem lenne, tehát minden okvetetlen az megírt büntetést és mulctát megvehessék rajta, ha pedig az nyolczad nap után jön is, mivelhogy ad praefixum terminum jelen nem volt, ugyanazon poenát exequálhassanak sine respectu rajta.

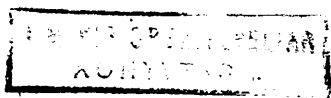
Az kik pedig mostan jelen vadnak el ne menjenek az táborból sub eadem poena irremissibiliter exigenda.

Azonképpen az székelyek között is ezen (mód) megtartassék.

(2) Vadnak k. u. ilyen fogvatkozásink is, hogy szolgák is löttek, mind az had előtt, mind ennek előtte szín alatt, szemünkkel látjuk pedig, hogy mind csak az hadak nehéz tereviselése miatt löttek szolgák, és most is, ennek előtte is miolta az had indúltatott, mind otthon laktanak házoknál. Kévéánnók azt is fölségedtől, hogy efféléket is, vagy szolgál vagy nem szolgál, valaki az urával ide az fölséged hadában nem jó, tehát azon büntetéssel büntetessék, mint ide fel megírtuk.

Ha pedig valamely nemes ember házánál otthon akar hadni gondviselőnek nemes embert, az ki régtől fogván való gondviselője, nem az esztendőbeli, egyet-egyet honn hagyhasson gondviselőnek, de az is képebeli embert bocsásson.

(3) Ezen kívül is kegyelmes urunk harminczadossok, kamaraispánok, assessorok, prokátorok, directorok, zsellérek,

minden kerített és mezőbeli városokban való személyek, kik jószágot birnak személyválogatás nélkül, minden rendek, az kik nemes embereknek mondják magokat az feljől megírt büntetés alatt eljőjenek.

Az kolosváriakat kivévén, az kik a városokon laknak és jószágot nem bírnak, de azok kívül, ha kik vadnak, ha kik jószágot birnak, tartozzanak azon büntetés alatt az hadban személyek szerint elmenni.

(4) Vadnak olyak is k. u., kik miólta az felséged hada kezdetett, hadban nem voltanak azólta, hanem mindenkoron módot talált benne, hogy házánál maradt és házánál volt.

Vadnak olyak is kegy. u., kik jószágokat szín alatt elzálogítják, hogy inkább az hadban ne tartozzanak menni. Kévánók ezt is felségedtől, hogy ezek is azzal a büntetéssel büntettessenek, ha peniglen k. urunk contumacia ducti és az száz forint dúlással nem gondolnak, tehát jószágát is elfoglalhasák érette. Ezekről penig az ispánok számot vévén, az dúlástól fele tartassék az vármegye szükségére, fele penig az ispánoké legyen. ¹⁾

(5) Noha kegyelmes urunk ennek előtte is volt ilyen végezésünk, hogy minden nemes ember, valaki szolga, vármegye zászlója alá tartozzék állatni mind soldosát, mind képebéli emberét. De azért kegyelmes urunk senki nem állatja, hanem imitt amott keresik az ispánok. Azért felségednek könyörgünk, hogy ugyan feljül megírt száz forinttal dulattassék, valaki oda nem állatja.

(6) Ilyen panaszolkodásink is vadnak k. u., hogy ennek előtte való üdőben, holott az szükség is nem kívánta, mind az felséged jószágából, mind az urak jószágából, vármegyékből mindennemű soldosokat az huszad embereket az ország szükségére, az ispán gondviselése alá állattak, mostan peniglen nem állatják. Felségednek könyörgünk, hogy ilyen nagy szükségünkben viseltessen felséged azokkal is egyenlő terhet velünk.

(7) Miért, hogy kegyelmes urunk az úristen kegyelmes-

---

¹⁾ Ezen két pont a Halmágyi-féle példányban követi egymást ezen renddel. A Barcsay-féle példányban, ezen utóbbi kikezdés van elől téve : de mint a végzés mutatja, hibásan.

ségéből sem Havasalfölde, sem Moldova felől félelmünk semmi nincs, az régi üdöben való szokás szerént, holott Fogaras földéről, két vagy háromszáz lovagot hoztak; most is könyörünk felségednek ilyen nagy szükség idején erőltesse felséged az szerént eljöni azokat is az ország közzé.

Nos itaque praemissa supplicatione etc. etc.

J e g y z e t. Ezen articulusok eredeti példányát nem sikerült feltalálnom. Ugy látszik, hogy mind a kormányzók, mind a fiscus, mind az akadémia újabbkori másolataik XVII-ik századbéli gyűjteményekről vették. Sőt ez utóbbiról ezt egész biztossággal mondhatni, mint ezt Halmágyi köv. jegyzete igazolja: »De scripti ex manuscripto spectabilis ac magnifici domini Antonii Donáth de Pálos actualis tabulae regiae judicariae assessoris, quod iuxta adnotationem eisdem ex vetustissimo exemplari non quidem authentico, attamen in serie articulorum pro illmo domino principe Transilvaniae in anno 1651. collectorum existentí habetur descriptum cum codemque manuscripto fideliter collati. A. 1794. per me S. H. de E.«

Megjegyzendő, hogy egyik példányon sincs kitéve az országgyűlés tartásának ideje, s az akadémia és kormányzók példánya csak abban tér el a Barcsay G. példányától, hogy a bevezetésben ki van pontozva, hogy melyik hónapban s melyik napon tartották a gyűlést? Szász-Sebesen ez évben két tábori gyűlés volt: a májusi és augusztusi, s ezek közül csak egyik esik a Zsigmond idejére: az augusztusi. Ha ez utóbbi áll: a nap is meg van határozva: aug. 22. Hogy ekkor csakugyan országgyűlési intézkedéseket tettek, igazolja a XXV-ik számú oklevél. Kérdés marad megerősítette-e Zsigmond ezen törvényeket? Ezt addig, míg egy hiteles példány nem kerül elő, nem lehet eldönteni.

(Barcsay Ákos fejedelemnek a m. k. országos levéltár kincstári osztályában őrzött példányából.)

XXVII.

1598. aug. 27.

Maximilián főhg az erdélyi rendeknek azt parancsolja, hogy Zsigmondot fogják el.

Maximilianus etc. Significamus vobis benigne: nos dei beneficio cum exercitu nostro hodierna die Cassoviam pervenisse, ac post triduum inde moturos, Transylvaniamque petituros esse. Unde vos benigne requirendos, admonendos-

que duximus, ut in fide et fidelitate, qua vos s. M. c. devinxistis, constanter permaneat; et penes commissarios S. M. regnum Transsylvaniae tam contra hostes Turcos, et Tartaros, quam Sigismundum Báthori, qui contra datam fidem, praestitutumque juramentum ante paucos dies Transylvaniam intravit, fortiter usque ad adventum nostrum defendatis, neve illum, abjecto priori juramento, ulla ratione recipiatis, sed potius e regno ejiciatis prouti et juramentum, fidesque vestra hoc ipsum requirunt, et nos vobis benigne confidimus, certo certius vobis persvadentes, nos brevi cum exercitu affuturos, et hanc fidelitatem vestram gratia nostra recognituros esse. Facturi in eo s. M. c. et nostram benignam voluntatem. Quibus nos gratia nostra benigne propensi sumus. Ex Cassovia, VI. die mensis Augusti. Anno 98.

Maximilianus mp.

Kivül: Statibus et ordinibus regni Transylvaniae nunc in castris ad Albam Juliam existentibus.

(Közölve az Új Magyar Múzeum 1855 évf. I. köt. 508—509. llyain)

XXVIII.

1598. aug. 29.

A tordai országgyűlésen hozott választási feltételek.

Anno 1598. die 29. Augusti Thordae.

Az országban lévő három nemzetnek és Magyarországnak ez országhoz tartozó részeinek articulussi, melyeket Sigmond fejedelem post ejus in regnum regressum ez országbeli minden rendek kívánságára acceptált, keze írásával, pecsétjével és juramento Thordae coram nobis dominis regnicolis solemniter praestando confirmálni és megtartani fogadott.

Az felséged kegyelmes resolútióját, melyet tött felséged az mi kívánságunkra; kit főuraink és atyáinkfiai által ez elmúlt napokban felségedhez küldöttünk volt, megértők és felségedtől

alázatosan vöttük, melyben, hogy felséged az mi méltó kívánságunkat meghallgatta, és szívében bevette, felségednek hívségesen megigyekezzük szolgálni, az mennyiből pedig felségedet tovább kell fárasztanunk, könyörgünk felségednek alázatosan, hogy ebből felséged meg ne bántassék, sőt kívánságunkat kegyelmesen approbálja és kezeírásával s pecsétjével roborálván, juramento etiam megerősítse, melyek ekképen következnek :

(1) Hogy felséged minden rendbélieket az ő hűtökben, religiójokban megtartson illibate.

(2) Hogy primo quoque tempore hazánknak csendes állapotjára, megmaradására tanácsival és az országnak értelmével, valamit legjobbat talál felséged, az mint ígérte is magát, minden igyekezetével azon légyen, hogy azt cselekedje felséged.

(3) Hogy senkit törvényben, se nemest, se nemtelent, törvénytelen felséged meg ne bántson, se személyében, se jószágában, se marhájában, és bántani másnak se hadgyon.

(4) Hogy felséged mindeneknek igaz törvényt szolgáltat a Szt.-András király és ez ország decretomának igaz continentiája szerint.

(5) Hogy az országnak minden articulussai, melyet felséged autoritásával, országának pro tempore végez és robóról megtartsa és egyebekkel is megtartassa, mindazelőtte valókat in ea scilicet parte, et articulis in quantum et in quibus per contrarias constitutiones nem cassáltattanak, mind pedig az jövendőket.

(6) Hogy felséged az jesuitákat tartsa csak Kolosvárott, noha sok okokból kívántuk volna felségedtől, hogy ne légyenek Kolosvárott is, és Monostoron, azon kívül Fejérvárott főképpen ne tartsa felséged.

(7) Hogy ez idő alatt, ha valaki, vagy szavával, vagy cselekedetével megbántotta volna felségedet, mint ilyen történet és hallatlan casusban felséged mindeneknek megbocsásson és teljes életében senkit, se személyében, se marhájában, se jószágában felséged meg ne bántson, se mással meg ne bántasson.

(8) Hogy minden nemes embernek privilegiumját, dona-

tióját, inscriptioját, helyén és erejében hadgyon felséged *salvo jure alieno*.

(9) Az váradi atyánkfiai, ha mit felséged távollétében cselekedtenek, abbúl felséged őket meg ne bántsa, sőt teljes életében letűt dolog legyen és abban az állapotban, melyben mostan vadnak, felséged kegyelmesen megtartsa.

(10) Ezt hozzá tévén, hogy a catholicusok minden ceremoniáival Szőlőson és a szőlősi határban mindenképpen libere élhessenek *et omnimodam plenariamque habeant facultatem profitendi appetendi,¹⁾ exercendi, administrandi religionem catholicam*. Váradon pedig, ha valaki beteges meghalando catholicus ember volna, az váradiak közt, a ki a gyóntatást és communicálást kívánná és Szőlősről papot hívatna, az olyan pap Váradra bémehessen, de *simplici suo habitu amictus* minden ceremonia nélkült, kereszt, casula, csengetyű, vagy akármicsoda *publica et manifesta demonstratio* nélkült a betegnek házához, és ott meggyóntathassa communicáltathassa, ha pedig a gyóntatás és communicálás mise nélkült meg nem lehetne, tehát *ibidem*, a betegnek házánál misét is mondhasson.

Ha pedig az olyannak halála lenne, tehát azt tisztességesen temethessék *sine tamen ceremoniis*, a ki akarja kísérni, vagy catholicus, vagy evangelicus, szabad legyen kísérni, kitől senkit az evangelicus papi *praedicator* ne tiltson, és az olyan kikisért halottat a szőlősi papok határokba bevárván, ott osztán minden ceremoniákkal elvihessék szabadon és eltemethessék.

(11) Gyűlésünkben és tanácsunkban felséged a régi bold. emlékezetű fejedelmek idejében való rendtartás szerint mindenknek *libera vox*ot engedjen, és azért senkinek bántása ne legyen, se fenyegetése, ha ki becsületesen lelki ismeretét megakarván mutatni, *vox*át kimondgya.

(12) Kítűl Isten oltalmazzon, és felségedet sokáig megtartsa, minthogy halandók vagyunk, életében münket senkinek ezután ne kötelezzon, hanem *libera electiön* megmaradjon.

(13) Idegen nemzetet felséged semminemű tisztre ez országi dolgoknak gubernálásában ne válaszszon a fegyver-

¹⁾ Varians a Felső M. Minervában közlött példányban.

házbéli szolgálkon és hazánknak közönséges hasznára való mesterembereken kívül.

(14) Mivel hogy felségedet közönséges jó és szabad akaratunk szerint nullo persvadente hazánknak, közönséges javáért választattuk és fogadtuk, felséged azt ne kívánja tőlünk, hogy országúl hittel legyünk kötelesek felségednek azon kívül, kivel ennekelőtte is a boldog emlékezetű fejedelmeknek kötelesek voltunk, felséged az mi hívségünkkel contentus légyen.

(15) Hogy az elmúlt időkben a minémű helyekre a felséged birodalmában római religiót erőszak szerint bevitték, azokról az helyekről, melyeket felségednek megnevezünk, tolláltassék a religio két fő ember által, melyeknek egyike evangelicus, a másika catholicus légyen, inquiráltassék sine metu az communitas, s melyik félen többen lesznek, azoknak maradjon meg religiójok.

(16) Hogy jószágot felséged oly helyre ne conferáljon, honnét fiscusra ne szállhasson, hogy felséged se magának, se ennekutánna való fejedelmeknek kárt ne tégyen és hazájának fogyatkozást.

(17) Juramentum serenissimi Principis, Sigismundi A. 1598. Thordae depositum. Én Sigmond, Erdélyországnak, Moldovának, Havasalföldének és a Szent Imperiumnak fejedelme, Magyarország részeinek ura, az arany gyapjúnak szentelt vitéze és székelyeknek ispánja. Esküszöm atyának, fiunak és szentléleknek, teljes szent háromságnak, egy bizony istennek, hogy én e megmondott birodalmimba minden rendeket, statusokat és nemzetségeket az ő törvényekben, szabadságokban, és religiójokban, az articulusok tartása szerint, és régi jó szokásokban megtartok, Szent-András király decretumát és Magyarországnak bevett decretumát observálok, megtartom és a szerint mindeneknek személyválogatás nélkül törvényt és igazságot szolgáltatatok, és minden fejedelmeknek végzésit, donatióit, inscriptióit, az magamét is salvo jure alieno, e mostani előmbe írott articulusokat, végzéseket per omnia megtartom, és megis tartatok és mindeneket, valamiket a közönséges jóra és a birodalmbeli statusoknak hasznára, nevekedésére mivelhetek, az én

tehetségem szerint azon lések, törvénytelen senkit meg nem bántok. Isten engem úgy segítjen.

(A mk. országos levéltár kincstári osztályában őrzött Baresayféle példányról. Megjelent a felső-magyarországi Minerva 1829. I. 18. s köv. II.)

XXIX.

1598. szept. 13.

Zsigmond a török támadás ellen segélyt kér Maximiliántól.

a)

Serenissime princeps etc.

Non dubito plerosque esse a latere Serenitatis vestrae qui meas litteras in alienum sensum detorquent, vestramque Serenitatem eo adducunt, ut secus quam ego fortasse existissem, Serenitas vestra illas interpretetur. Sed quocunque tandem sensu accipiantur, quod iam pridem animum induxi meum, studium juvandae christianae reipublicae cum summa domus Austriacae observantia perpetuo sum conservaturus, cujus salus atque incolumitas ita michi chara sunt, ut illis res omnes alias postponendas arbitrer. Itaque nunc etiam eadem fide ductus ad Serenitatem vestram scribo ea, quae reipublicae christianae maxime intersunt. Certis enim nuncijs cum ab exploratoribus, tum etiam a transfugis accepimus, Turcas et Tartaros conjunctis viribus numerosissima manu jam in fines nostros penetrasse, praesertim autem Varadinum tanquam victoriae scopum capiendum sibi proposuisse, jamque intercepta sunt tria castella, Chanadium, Orodinum et Fellak. Quare cum animadverterem res nostras in tanto esse discrimine positas, rem christianam mature juvandam censui. Et ad defendendum Varadinum certam manum praemisi, ut si hostis eo pervenerit, non desint, qui oppidum praesidio tueantur. Reliquas copias, quas in tam subitaneo casu cogere possum, ad propulsandas hostium vires undique confero. Et certe hactenus belli fortunam cum hoste barbaro periclitatus fuisssem, sed hac exigua manu omnium auxilio destitutus tantae multitudini par esse non possum. Nam alias quoque commissarii caesaræi in procuratione rei bellicae ita remisi fuerunt,

ut nihilomino bellici apparatus in promptu rediens invenerim, sed post reditum omnia raptim, sicut praesens occasio patitur, praeparare debuerim. Quibus difficultatibus etsi summopere premar, nihilominus divino fretus auxilio hosti numero et viribus inferior occurrere non verebor. Vestram etiam Serenitatem vehementer rogo ut in hoc periculo constituta republica christiana, id exequi non gravetur, quod et periclitantis rei christianae conditio et inclytæ domus Austriacæ Majestas a vestra Serenitate requiruntur. Servet deus vestram Majestatem ad multos annos felicem et incolumem. Albae Juliae 13. Septembris Anno 1598.

Serenitatis vestrae

Servitor et affinis
Sigismundus princeps.

Ad serenissimum Maximilianum.

(Egykorú másolat a bécsi cs. áll. levéltárban.)

b)

A biztosok Maximiliánnak ajánlják Zsigmond megsegélését.

Közölve van egész terjedelmében az Új Magyar Múzeum 1855. I. 510—3.

J e g y z e t : Maximilián erre adott válasza meg van Bécsben az udv. kam. ltban. Ebben írja a főherczeg Szuhaynak és Istvánffy-nak, hogy levelöket, melyben öt az ellenség szándékairól tudósítják, és »ad pacandas res Transylvanicas« intik, megkapta. Azt írja, hogy legjobb lenne, ha ő és a fejedelem egyesült erővel mennének az ellenség ellen. Továbbá; quod ad res suae dilectionis et famulos detentos attinet, iam ante hinc Zathmarium dimissi sunt, ea lege, si vos quoque, qui alioquin, contra omnium gentium iura detinemini, sua dilectio liberos in confinjs statuet, quod facturam eam non dubitamus, praesertim cum vos detinendi causam nullam habeat, nisi se apertum hostem declarare velit. De pecunijs Bochkay nobis nihil constat, nec prohibita aut sublatae unquam a nobis fuerunt, unde minor etiam vestrae detentionis occasio erit.

c)

A biztosok Hanoldot a császárhoz küldik.

Sacratissima imperatoria ac regia Majestas, domine domine semper clementissime.

Fidelium perpetuorumque seruitorum *stb.* subjectionem. Cum nulla nobis facultas sit ad sacr. Majestatem vestram de quibusvis harum partium rebus et nostro quoque infelicissimo statu scribendi, quae ad rem pertinere judicavimus, huic Nicolao Hannolt, quem difficillime liberare potuimus, concredidimus, humillime supplicantes sacr. Majestati vestrae domino nostro clementissimo, dignetur pias et benignas eius sermoni exhibere aures et nos hinc pro sua imperiali Majestate atque autoritate, proque sua incomparabili clementia eliberare, ut pro ejus longissima atque incolumi vita, proque victoriis et triumphis immortalibus deum praepotentem liberi et in propriis sedibus exorare quam diutissime valeamus. Alba Julia 13. Septembris 1598.

Sacr. Majestatis vestrae imperialis ac regiae
humilimi ac perpetui fideles et seruitores.

Stephanus episcopus agriensis.

N. Istvanffy.

H á t í r a t : Copia litterarum a commissariis Transylvanicis ad sacram caesaream Majestatem datarum de dato Albae Juliae 13. Septembris 1598.

(A bécsi cs. állami levéltárban. Hung.)

XXX.

1598. szept. 28.

Rudolf császár római követéhez : íratja, hogy Zsigmond oda küldött követének gróf Thurtnak működését ellensúlyozza.

Rudolphus etc.

Magnifice etc. Proficiscitur uti audimus ad pontificem, rerum Transsylvanicarum causa Turrianus comes Sigismundus, qui quid in praescriptis habeat cum ignoremus, tibi curae

esse volumus, diligenter ut observes, quid eius secum legatio ferat. Postquam enim Sigismundus princeps reditus in Transsylvaniam sui causam passim obtendit, quod quae cessionis pacta requirebant, nequaquam nostra ex parte praestita fuerint, dubitare nobis in mentem venit, num aliquid ejusmodi et istic apud sanctitatem suam obtendatur.

Quare benigne tibi injungimus, ut si quid tale inaudieris integritatem nostram, qua in omnibus erga Sigismundum principem hactenus usi fuerimus, testeris. Quae promissa, sincere a nobis praestita fuisse et quidem aliqua priusquam tempus, quod in stipulationem venerat, cessisset. Si quid restabat, in eo, singularem nostram curam ut omnino impleretur, versatam; quod vel ex iis sanctitas sua facile colligat, quae frequenter repetitis ad ipsam literis, pro Sigismundo principe de ea, quam tanto expetere desiderio videbatur, dignitate scripsimus. Qua in re neque serenitas sua ipsi priusquam alia praecederent satisfacere potuerit.

De reconciliatione si cogitentur, sanctitas sua curet, necesse est nobis ut Sigismundus princeps inprimis ita satisfaciat, ne quicquam commissum contra nostram dignitatem videri possit, quam tueri nostra publice intersit.

Haec industriae tuae committimus ut fideliter ac dextre cures. Datum Lyssae. 28. Septembris 1598.

H á t i r a t : Exemplum literarum suae caes. regiaeque Majestatis ad oratorem Romanum in negotio Transsylvanico datarum.

(Egykorú másolat a bécsi cs. áll. levéltárban.)

XXXI.

1598. okt. 9.

A biztosok a császárnak, Kassára érkezésüket jelentik.

Sacratissima caesararum Maiestas et domine, domine clementissime.

Post multas et varias difficultates, quas cum homine levissimo et inconstantissimo in Transsilvania habuimus, tandem dei optimi maximi beneficio superatas, dimissi ab eo pri-

num ad Zakmár peruenimus. Vbi res eius et quosdam adolescentes e via retractos, ibique in libera custodia habitos, sicuti erat conuentum, hominibus eius quos nobiscum ad id miserat, tradidimus. Sequenti die iter aggressi, cum illud cenum esset et graue, continuis pluuijs cadentibus, quinto post die Cassouiam venimus. Vbi sereuissimum archiducem Maximilianum etc. dominum nostrum clementissimum morbo obnoxium et debilem, cum summa animorum molestia inuenimus: eique quantum in hac debilitate sua licuit, ea quę referenda erant, omnia retulimus. Et hic aliquot dierum quiete sumpta, domum versus proficisci statuimus, ac rerum omnium quę post hanc mutationem status Transsiluanici euenerunt, fidelem relationem Maiestati vestrae caesareae referre et assignare, cui humillime supplicamus, dignetur nobis interea dum hoc iter Posonium versus conficimus, voluntatem et animum suum benigne significare, an ad sacratissimam Maiestatem vestram caesaream Pragam ipsimet proficisci debeamus, ut mandato serenissime, Maiestatis vestrae caesareae accepto, ad illud nos accommodare valeamus. In cuius gratiam et clementiam nos deuotissime et humillime commendamus. Conseruet deus optimus maximus sacratissimam Maiestatem vestram caesaream felicissime et diutissime. Datum Cassouię 9. die Octobris. 1598.

Eiusdem Sacratissimae Maiestatis Vestrae Caesareae
humiles et fideles Seruitores
Stephanus Szuhai E. Agriensis mpr.
N. Isthuanffy mpr.

K ü l e z i m : Sacratissimo Romanorum imperatori semper Augusto *stb.*

(Eredetiye — Istvánffy kézírása — a bécsi cs. áll. levéltárban. Hung.)

J e g y z e t : A császár erre következő választ adott :

1. Novembris 98. Ad commissarios Transsiluanicos.

Rudolphus etc.

Reverende devote et magnifice etc. Literas vestras nona die Octobris Cassoviae datas, quibus nos de vestro ex Transilvania reditu

cortiores facitis, et quid deinceps de vobis fieri deque protectione vestra ulteriore statui velimus, quaeritis, accepimus. Mentem itaque nostram benignam ut sciatis, eo vos rediisse libenter audimus, quaeque ad nos de Transilvanicis a vobis missa fuerunt, intelleximus, ut vero hucusque vos ad caetera quae habetis coram explicanda veniatis, in hoc nostro pestiferi contagii causa recessu, id commodum minus ac tempestivum; quicquid itaque de legationis vestrae negotiis amplius habueritis, est quod nobis id scriptis explicetis et aliquem ex vestris quorum in rebus illis opera potissimum usi estis, ut si qua forte sese dubia offerant, explicentur, mittatis, prout deinde res ac tempus permittent, statuere de vestro adventu poterimus. Interim gratiam nostram caesarem ac regiam quam meremini vobis clementer offerimus. Datum Podiebradii, 1. Novembris 98.

(Egykorú mása a bécsi cs. áll. levéltárban. Hung.)

XXXII.

1598. októ. 14.

Zsigmond visszafogadásának története.

a)

A biztosok jelentése.

Serenissime princeps et domine domine clementissime.

Cum nos opera et studio Serenitatis vestrae a detentione et captiuitate hominis omnium leuissimi et inconstantissimi liberati fuerimus et ex Transsilvania huc venerimus, Serenitati vestrae omnia illius acta ac leuitatis et inconstantie argumenta coram exposuimus: quia tamen Serenitatem vestram expetere videmus, vt etiam scripto illa comprehendantur, mandato eius optemperare ac ea describere breuiter volumus, maiorem et vberiore relationem si necesse fuerit et Serenitas vestra aut Maiestas caesarea voluerit, in posterum facturi. Et vt illa omittamus, quae post literas nostras de tractatibus legationis Tartaricae ad Maiestatem caesarem et Serenitatem vestram datas ac dimissionem serenissimae principis euenerunt, breuiter et succincte ad rem ipsam veniemus. Dimissa igitur serenissima principe ex Alba Julia versus Keowar, quae 18.

Augusti cum comite de Turrij, Christophoro Kerezturny magistro curie ac Johanne Boronkaÿ alijsque praecepis nobilibus et vniuersis suis aulicis, viae se dedit : adiuncto etiam sibi Demetrio Napradÿ electo episcopo Transsilvanense et cancellario. 21. die a prandio consilium coegimus, propterea quod cum ab alijs tum vero ex Johannis Beiczÿ, familiaris nostrj, qui Serenitatem vestram in oppido Tapolchan iter habentem reppererat, idque nobis significauerat ac ex Gorgij Rabus secretarij epistola ad nos data iter Serenitatis vestrae nobis innotuerat, quibus modis quo apparatu Serenitati vestrae obuiam ire et eam digno honore excipere deberemus. Iuerunt autem in consilio Bochkaÿ, Gaspar Kornis, Stephanus Toldÿ, Balthasar Bornemizza, Gabriel Banffÿ, Benedictus Mindszentÿ, qui soli ex consiliarijs tunc erant Albę presentes. Adfuere ex nobilitate Volfgangus Kornis, Gaspar Sibrik, Stephanus Petkÿ, ex vicecomitibus autem Franciscus Teke et Nicolaus Vitéz et nonnulli alij. Concluseramus cum ijs, ut Volfgangum Kornis et Gasparem Sibrik obuiam Serenitati vestre mitteremus gratulatum Cassouiam vsque ; Stephanum vero Bochkaÿ cum 500 equitibus et aliquot centenis peditibus ad limites prouincię versus Tasnad ; qui Serenitatem vestram ibi decenti cum honore apparatuque exciperet ; nos vero ipsi iam et comeatum et alia necessaria comparaueramus, quibus Serenitas vestra ingressura, quo maiori et ampliori decore ac honore fieri posset, per nos etiam exciperetur. Dumque nos valde sero tunc cenam sumpsissemus, eodem vesperi Benedictus Machedÿ, familiaris Sigismundi principis, nobis plane inscijs in oppidum venit et apud Stephanum Lazarij capitaneum peditum prętorianorum cenauit et pernoctauit ; eademque nocte vna cum eodem Stephano Lazarÿ, qui clauis et potestatem portarum ex officio habebat, et Stephano Bochkaÿ, qui se pedibus laborare simulabat, in castra profectus est : quę nos contra Turcas coegeramus, vno ab Alba milliari prope Zazsebes distantia. In castris primum omnium pedites prętorianos multis verbis et pollicitationibus ad suas partes petraxerunt, quos Bochkaÿ sub initium occupationis prouincię sibi ita deuixerat, vt cum antea vndecem mensium stipendium toto anno eis daretur, nos eius opera coacti ad duodecem menses soluere debu-

erimus; presente adhuc collega nostro domino Pezzen, imo cum postea Chanadium prima vice obsessum esset, ipse eis auctor fuit, ne ei loco succurrere vellent, quod et fecissent, nisi a nobis vi coacti fuissent; demum Siculos pedestris ordinis liberos per Moysem Zekel similiter diductos iuramento sibi adstrinxerunt. Quo facto Bochkaÿ antesignatus, stipatus milite, scintillantibus sclopettorum fumiculis et plurimis armatis assistantibus ad Gasparem Kornis exercitus generalem, per nos nomine Maiestatis caesariae constitutum, adhuc in tentorio suo quiescentem profectus est, et ab eo excitato dextram sibi dari postulavit; quam cum dare cunctaretur, tum ille mirabundus, abesse iocos et serio se loqui aliquoties dixit asserens propositam sibi eo tempore vitę aut mortis electionem; Sigismundum principem ex Silesia redijsse, Colosuarij esse, ideoque si vivere velit, illum in principem eligendum consentiret: prout iam maior pars exercitus clam consensusset. Ille praesens periculum, praesentemque mortem conspicatus, cum tam subito resistere non posset, coactus est porrigere dextram: et ab eo tempore in continua quasi custodia et animaduersione fuit. Dum haec in castris fiunt: 22. duntaxat die Augusti, media fere nocte venit nobis a Paulo Melith, capitaneo Serenitatis vestrae qui cum 300 et amplius equitibus circa Colosuarium erat, nuncius cum literis credentiae; et per illum nunciauit principem Sigismundum die Jouis 20. Augusti nocte intempesta inter octauam et nonam horam Colosuarium venisse; et recta ad iudicem ciuitatis Michaellem Catonaÿ, sibi antea praeoccupatum diuertisse (qua de re antea Maiestati caesariae perscripseramus) ibique multa contra Maiestatem caesaream conquestum esse, quod nullis pactis stetisset, quę omnia mane repetiuisset publice in platea; et nos commissarios conuicijs proscidisset, quod eius insignia ex tormentis aereis derasa essent, quod tamen falsum fuisse postea ipsemet comperiit, quę milites Pauli Melith ab ipsius iudicis famulo, iudice ipso iubente acceperant. Nam cum in ciuitatem ingredi nostro iussu et serenissime principi adesse voluisset (quę tamen praecedenti die per literas a Christoforo Kerezturny nomine suę Serenitatis scriptas, opera eius uti recusasset) portas occlusas reperit et cum cur non paterent requisiuisset, redi-

tum principis in causa esse ei dictum esset. Interea ipse comminatus esset ciuibus, vt portas aperirent, neque vim aliquam serenissimę principi inferre auderent, nisi suburbia omnia statim exusta vellent : iudex respondit ea quę supra recensuimus. Et praeterea Michael Belteký familiaris Gasparis Kornis, qui his omnibus spectator interfuit et multi alij nobis retulerunt principem in publica platea passim obuijs omnibus et pueris ipsis obtulisse, quo magis acceptaretur, se si ita illis videretur, fędus cum Turca initurum : nos commissarios ad se vocaturum. Si ire nollemus ipsum ad nos venturum, sua insignia a tormentis bellicis deleta inuestigaturum, si pueri ipsius et res intercepti et retenti non dimitterentur, se bona habere pignora personas commissariorum ; Paulum Melith in suo regno velitationes facere, sed se visurum, cuius iussu id faciat. Quę dicta ipsius adeo ipso facto comprobata fuere, ut postea nihil sit in ijs ab eo neglectum. Nam nos statim in custodia habuit et indignissimis modis tractauit : neque in hunc diem dimisisset, nisi Serenitas vestra pueros eius et res se dimissuram ei perscripsisset, prout ex sequenti narratione Serenitas vestra vberius cognoscet. Interea et Paulus Melith vbique quesitus est et per duos cursores ad principem vocatus, qui ad eum ire noluit, sed recta ad nos contendit, et addidit illum cum Serenissima principe coniuge vna imperitare ac cancellarium et Kerezturium, quod ei iurare nollent, in custodiam misisse. Sub id tempus, nos rei nouitate perculsi et stupefacti, cum presertim antea sacratissimę Maiestati caesareae conatus eius de reditu perscripsissemus et etiam literis patris Alphonsi Carillý confirmati essemus, Maiestatem caesaream illi in Silesia per omnia satisfecisse et vltra duas ducatus alia bona, arcem nimirum seu ciuitatem, honestumque locum residentię assignasse, illumque optime contentum esse, ante auro-ram familiarem nostrum Johannem Zalaý in castra subito ablegauimus, vt ad nos Casparem Kornis celerrime euocaret, vt cum eo de hac subita et inopinata re conferremus atque modis omnibus resisteremus. Dimisso illo ad Cornisium, statim Stephanum Lazarý, Franciscum Turý aliosque peditum prętorianorum pręfectos diligenter perquiri fecimus : quorum ille paulo post, hic vero illico adfuit, et vtcunque ad fidem Maie-

stati Caesareae antea datam denuo in conclau nostro iurari fecimus, qui spoponderunt se fidem firmiter seruatueros : quam tamen ante duas vel tres circiter horas violatam denuo iteratis vicibus fregerunt. Aderant nunc nobis Toldÿ et Bodonÿ quorum opera vsi sumus. Toldÿ quidem sinceram lachrimis effusis fidem declarauit, sed alter iam tunc vacillare videbatur. Bočkaÿ tandem mane ingressus ciuitatem, cum plurimis armatis Gasparem quoque Kornis secum adduxit, eius comites et famuli omnes breuioribus sclopettis, præter solitum armati erant. Stephanus quoque Lazarÿ oblitus dudum et paulo ante datæ fidei, cum peditum pretorianorum et manipulationum armata manu aderat. Presentibus igitur Toldio et Bodonio retulit Sigismundum Claudiopoli esse et per Benedictum Machedÿ litteras misisse ad nos : seque rogatum esse, vt ad nos ingrederetur et presente se literas ipsas nobis reddi curaret. Requisitus Machedÿ illico adfuit et literas nobis reddidit, quas in specie Serenitati vestrae exhibemus vna cum exemplo : ita vt eas in specie maiestati caesareae reseruemus. Credientiae tantum erant ; quibus nos et omnes status totius prouinciæ ad se vocabat et clementiam suam offerebat, ac literas ex ciuitate sua Claudopolitana datas esse propria manu scribebat. Lectis literis animaduertimus non solum nobis, sed et senatoribus ac alijs ordinibus et officialibus inscriptas esse ; et in tam subita re, circumstantibus armatis, et sclopetta habentes parata, non aliud nobis faciendum occurrit, quam quod distulimus, vt convocatis celerrime ex castris principis consiliarijs et officialibus responderemus ; iudicantes et certo sperantes eos ad nos venturos iuxta datam Maiestati caesareae fidem et nobiscum perseveratueros, nec ad illum nefarie transituros. Scripsimus igitur e vestigio ad illos, vt cum res magni momenti sint, de qua cum illis agi oporteat, ad nos ingredi non grauantur. Verum illorum quidam, factione Bočkaiana clancularia et nocturna, de qua superius dictum est, deducti et alienati venire, recusarunt, alij vero timore perculsi venire ausi non sunt. Bočkaÿ deinde circiter horam duodecimam in castra redijt, ibique palam proclamari fecit, principem Sigismundum redijsse : illum merito recipiendum esse ; quod erga ipsos omnes liberalis et munificus fuerit et futurus sit ; a

Germanis nihil esse expectandum ; nulla hactenus auxilia, nec militem nec pecuniam venisse ; cęsarem nihil eorum quę principi Sigismundo promiserat, obseruasse vel impleuisse ; Maximilianum archiducem non audere in prouinciam venire ; commissarios solos defendendę prouinciae minus sufficere ; hostes in armis esse, periculum prouinciae imminere ; necessarium esse vt de principe isto suscipiendo animos assumant. Sic quoque antea nullus crediderat Serenitatem vestram venturam, ipse potissimum Bochkay, qui hoc in vulgus spargebat, ipse sub hoc colore et pretextu principatum affectans ; habuit autem huius suę conspirationis socios Stephanum Chakȳ, Johannem Zentpalȳ, Franciscum Teke, Nicolaum Vitez, Johannem Harinnaȳ, Gabrielem Haller, Volfgangum Alia, Johannem Boronkaȳ, Moysem Zekel, Volfgangum Kornis, Franciscum Nag, Gasparem Sibrick, quorum quidam autoritate et opibus, quidam autem officio apud plebem pollebant, quidam ipsi Bochkaio affinitate iuncti erant. Et cum Gaspar Kornis dixisset rem melius perspiciendam esse, neque praecipitandum, quando antea semel Maiestati caesareae iuramento obstricti essent, nihil profecit ; imo parum abfuit quin in frustra separatur. Igitur promiscua plebe, alijsque a Bochkaio corruptis incondito clamore assensum est, ac proclamatum, si quis contradiceret, eum mori oportere. Missi igitur Claudiopolim, qui haec nunciarent, et de principatu reddito gratularentur, et portę ciuitatis sine mora clausę, nobis in hospicio custodia arcta adhibita, pretoriani sclopettis armisque instructi superadditi ; et per Bochkaȳ medio Stephani Bodonȳ significatum, vt domi nos contineremus, si salui esse vellemus. Paulus Melith, qui eo fere momento, 22. Augusti appulerat, vna nobiscum detentus fuit. Haec dum agitantur et nos responsum a praecipuis viris expectamus, quod tamen nullum nobis allatum fuit, scripsimus litteras ad varias partes, ad ciuitates Saxonicas, ad quosdam consiliarios et in primis Balthasarem Bornemizza ac ad praecipuos Siculos et ipsum potissimum Michaelē vaiuodam Transalpinensem vt in fide permanerent nec se seduci paterentur : vtque Michael vaiuoda promitteret libertatem Siculis, eosque in nostrum auxilium adduceret, nam parati eramus ita decertare vt si etiam occumbendum

fuisset, non detrectassemus. Sed nullas vires, nulla auxilia, nullam habemus militum manum, quoniam pedites omnes contra nos arma sumpserant, et nos non nisi cum pauculis seruitoribus nostris eramus: quod si suę Maiestatis caesareae exercitus, qui ociosus tota aestate herebat, nobis adfuisset, iamdudum id actum fuisset cum principe et coniuratis, quod sua sacratissima Maiestas caesarea aut Serenitas vestra mandasset. Nam fideles quoque habuissent clipeum cui confidere et Sigismundo suisque se opponere potuissent, quod nos toties sollicitauimus, quare non immerito Serenitas vestra inuestigabit autorem, cur ad nos per deum obtestati non venerint, aut non missi sint. Literas etiam ternas vnus eiusdemque tenoris ad Serenitatem vestram dedimus, significantes statum rei et diuersis tribus itineribus eas misimus, quę tamen omnes fuere interceptę: idque nobis princeps ipse Sigismundus aliquoties exprobrando obiecit. Continebatur etiam in illis legatio ciuium Claudipolitanorum, quam in specie Serenitati vestrę miseramus, in hunc sensum: quod Sigismundus Batorȳ redȳsset et cum serenissima Maria Christierna coniuge amanter coniunctus esset; et vna valde imperarent; quid eis sit faciendum, vtpote antea Maiestati caesareae iuramento obstrictis; et quod cancellarius et Kerezturnj in custodiam dati essent. Quos pluribus argumentis et rationibus a defecticne dehortati sumus, ne illis adhererent; sed potius si illi priuatorum more in ciuitate Maiestatis caesareae viuere vellent, tunc omnia hospitalitatis officia eis exhiberent. Si vero principatum occupare aut se more principum gerere et regnum arripere vellent, eo casu Sigismundum quidem ipsum statim capere et in custodia detinere: serenissimam autem Mariam dimittere et e prouincia vsque ad fines deducere deberent. Verum nihil profecimus aliud quam quod ciues hoc nostro responso intellecto, iudicem ipsum Michaellem Catonaȳ et Emericum Gellenȳ eius socium, precipuos huius tragedię auctores, qui Sigismundi aduentus conscij erant, eique intromisso adhererant, parum quin occiderint. Sed tanta iam multitudo ad eum confluxerat eorum ad quos nocte ea litteras dederat, vt ciuibz ipsis metu adductis ad id perficiendum animus defuerit. Ingressus autem eius, vt supra attigimus, talis fuit: Benedictum Machedȳ tribus fere horis ante

se premissit, postea ipse in tenebris inter octauam et nonam tertiusmet eques ingressus est, et mox ad iudicem diuertit, ibique cenauit. Machedy vero peracta re apud iudicem, ad cancellarium venit, principis aduentum ei vti conscio adferens; princeps vero ipse peracta apud iudicem cena, ad eundem accessit, in eumque in lecto deprehensum, titillatione ac alijs eiusmodi illecebris vsus est; quod cum ab eius cubiculario, nostris familiaribus hic presentibus reverendo Joanni Telegdy, archidiacono Zoliensi ac canonico Strigoniensi et egregio Georgio Jezerniczky dictum est; tum vero a patribus Jesuitis Marcello et Petro Maiorio rectore collegij societatis Jesu Claudiopolitani ac alijs fidedignis accepimus, qui si fidelitatis memor fuisset, poterat, vti debebat, eum solum et vnicum apud se existentem cum suis seruatoribus facile capere aut e medio tollere absque vlllo strepitu, remque omnem serenissimę principi significare. Quorum omnium nihil fecit, quin potius totam noctem simul tractarunt et concluderunt, ac plures quam quadraginta literas seu epistolas ad diuersas personas et loca scripserunt. Illucescente sequenti mane, cum serenissima princeps in templum iret, comitante cancellario portis adhuc clausis, iudex predictus, cum Emerico Gellieny, qui Vienne 20 uel plura millia aureorum habet, eam accessit, nomineque principis salutauit, ac pro eodem audientiam ab ea expectiuit, interpretante verba iudicis cancellario, stuporem et admirationem quandam tantę nouitatis pre se ferente et ostentante. Illa ingressa templum patrum Jesuatorum, sacrum audiuit, sub quo lachrimas effudit continuas, propter quas etiam postea a cancellario irrita fuit. Interea Sigismundus comitem a Turri ad se accersiu, neque scimus quid cum eo collocutus est, qui similiter et tunc et postea cum in Serenissimę principis audientia erat, quiduis in eum patrare poterat. Sacro finito serenissima se in suum hospicium recepit, neque eam in idem hospicium sequutus cancellarius, sed ad proprium diuertit, quam statim conuenit a principe Sigismundo exiens comes a Turri, et quid ei suaserit, quid narrauerit, nobis non constat; paulo post Sigismundus illam accessit, habens ad latus gladium et sub alis sclopettum minus, comitantibus eum iudice et dicto Emerico Gellieny. Cui ad ianuam serenissima

Maria Christierna obuiam se dedit et mutuo se salutarunt, aliquandiuque collocuti sunt, postea soli in conclaue ingressi sunt, atque sic serenissima princeps ei adhaerens, renumerata ab ipso monili 18 vt dicitur millium aureorum precij; paulo post pullas vestes etiam exuit et ad nutum ipsius vna cum illo in omnibus imperitare cepit, sub sigilloque ipsiusmet et manus subscriptione vtriusque literę editę, quemadmodum hae quoque literae ad nos datę testantur, quę nobis 23. Augusti allatę sunt a Stephano Racz, vrgente et sollicitante ac comminante vehementer, vt statim currum conscendere et Claudiopolim properare deberemus. Paulo post vocatus fuit cancellarius a Sigismundo et quasi rem ignorans, sollicitatus ad fidelitatem prestandam ex composito et precedentis noctis tractatu custodię traditus est, vna cum Christophoro Kerezturj, qui pauper se certo moriturum existimabat. Tanta arte et tali toti orbi fucum obducere veritus non fuisset cancellarius, nisi id sol ipse in lucem extulisset. Dicebat enim ipsemet coram suis, se hoc pacto habiturum fidem et laudem per totum terrarum orbem et multum valiturum legationibus apud summum pontificem, sacratissimam caes. Maiestatem et regem Catholicum. Postea aperta facta est defectio. Nobis vero iam arctę adhibitę erant custodię, quibus praeerant pfecti Nicolaus Vitez, comes comitatus Tordensis ac Stephanus Petky, cum eorum turmis et cohortibus, atque idem quod Stephanus Racz vrgebant. Quod cum facere nollemus, significarunt nobis ita se in mandatis habere, vt etiam si inuiti et recusantes, cogeremur. Propterea sequenti die 24. Augusti audito sacro et facta in ipso templi porticu publica coram circumstantibus protestatione, currus conscendimus omnes tres et in pessimo ac difficillimo itinere, continuisque pluuijs nocte intempesta Tordam perducti sumus, ibidemque noua et arctiori custodia circumsepti, vsque ad 30. diem Augusti detenti fuimus. Nihilominus tam Albę quam Tordę et in itinere, omnibus qui ad nos veniebant (multi autem mittebantur explorandi causa, contra alij aduentabant nobis amici et beneuoli) non desinebamus palam eis exprobrare et exaggerare factum, infidelitatem et periurium ipsorum et Sigismundi, pcedicare etiam quid deinceps contra ipsos fieri possit. Si Sigismundus redire in prouinciam volebat, po-

terat id cum praescitu Maiestatis suę caesareae et permissione facere : quam sua Maiestas caesarea prouinciam ab illo non vi vlla, non persuasionibus, non practicis vllis ad se recepisset, sed eam ipse Maiestati suę caesareae quodammodo obtrusisset et nisi Maiestas sua eam reciperet, se eam Turcis traditurum atque cum hostibus nominis Christiani sese coniuncturum saepissime dixisset, cuius rei ipsimet testes esse possent, qui tempore cessionis prouincię commissarios publice coram statibus omnibus nomine Maiestatis caesareae protestantes petentesque audiuisent, vt prouinciam aequae ut hactenus gubernare et in ea manere vellet. Quibus verbis adeo multorum animi redierant, adeo plurimos conscientia facti stimulabat, vt tum demum non solum resipiscere, sed etiam lachrimari, suspiria trahere et non obscura penitentię signa dare viderentur. Et si tunc Serenitas vestra venisset, proculdubio magna eorum ad Serenitatem vestram accessio facta fuisset, dicebant enim : vtinam nunc adesset serenissimus Maximilianus, hunc nos ipsi vinctum ei traderemus. Sed non poterant quicquam moliri, quod nullam haberent defensam aut copias militares et nos uidebant iam detentos. Bočkaÿ tunc triumphabat, cytharis et tubis se exhilarabat, in varias partes prouincię literas scribebat, ad defectionem eas sollicitabat, alios vi e minis mortisque praesentis comminatione terrebat. Et si apud quospiam literę principis locum habere non poterant, tunc ad eos litteras mittebat ab omnibus consiliarijs et regnicolis subscriptas, quibus metu mortis oportebat subscribere ; imo multorum nomina literis ipsis manu aliena subscribebantur. Sicuti etiam in literis ad vestram Serenitatem nomine statuum missis, facile apparet, penes quas alia data fuit instructio legatis Gabrieli Haller, affini ipsius Bočkaÿ et Luca literato, vilissimo procuratori, vtrisque Arianis et Luca ipso etiam Sabbathario. Nam status et ordines non aliud eis dicendum iusserant, quam gratiam Maiestatis et Serenitatis vestrae super facto ipsorum petere, ac vt prouincialibus remisso iuramento ignosceretur ; ipsi vero a Bočkaio et cancellario ac reliquis complicibus persuasi, vt Maiestati caesareae impudenter obloquuti sunt et detraxerunt, ita nos turpissime prodere et contra nos mentiri non sunt veriti, quorum tamen mendacia Si-

gismundus ipse in litteris per nos allatis conuellit, quibus nos vnice commendat. Cuius tamen nos commendatione vti non indigemus, ita eam floccipendimus. Et quemadmodum infidelibus contra nos fides non est, sic eorum mendacia non pertimescimus. Quin speramus quod sacratissima caes. Maiestas et Serenitas vestra nec illis fidem habuerunt et de nobis meliora sibi persuadent. Nam imprimis falsum est, et ipsemet fateatur nobilis Franciscus Josica, quod ne incarcerationis quidem, nedum tortus est, quod autem honeste per nos in Valachiam euntes Coronę relictus fuerit, id ipsorum consiliariorum Transiluanicorum maiora quoque suadentium voto et suffragio factum fuit. Quomodo autem reliqua cohæreant, Serenitas vestra videat. Dicunt omnes ordines per nos contemptos et repulsos fuisse. Igitur nulli quicquam contulissemus officij; nullum fuisset obsequium, nullis stipendia soluta; nulli nobiscum prouinciae cura, nullus gratiam Maiestatis caesareae apud nos requisiuisset, nemini quicquam mandassemus, nihil hactenus ad effectum deductum fuisset; nullus a nobis tam gratiosa responsa et beneficia habuisset; nullus nobiscum familiariter vel mensae adhibitus vel colloquutus fuisset. At si rationem et oculos habuissent, videre potuissent, nos eos omnes quam humanissime tractasse et multos etiam infimę sortis homines pro merito cuiusque amplexos fuisse et ordinibus primos ac cubitus dedisse. Quorsum autem tot supplicationes ad quas responsa, decimę, stipendia, officia et alia eiusmodi liberaliter collata a nobis sunt? Testentur literę nostrae serenissimę principis manu et sigillo munitę et ab hoc cancellario subscriptę quarum ingens est numerus. Neque enim nisi in celerimis et bellicis negocijs vix quicquam absque scitu serenissimę principis, cum qua ex sacratissimę caes. Maiestatis expressa voluntate commune gubernium nobis erat, egimus. Militibus vsque ad Augustum mensem omnibus stipendia persoluimus et quamplurimis etiam ad totum Augustum. Si omnis ordo inuersus, ergo multę vbiq; cędes patratę, nusquam tanta pax, nusquam tranquillitas facta fuisset; quum non solum Bathorei, Poloni et Moldaui, sed nec Tartari, nec Turcę vel latum vuguem ex prouincia ademissent, confinia pulchre per nos munita omnibus necessarijs non fuissent conseruata, Chana-

diensibus obsidione laborantibus non fuisset succursum; legationes tam honorifice et varie ad nos destinatae et per nos perfecte non fuissent; nec publica provinciae salus procurata. Et ipsi prout merebantur, qui contra nos confinxerant quod mortem illis moliremur, dum eos conscios sibi consciencia stimulabat, iamdudum necati et inhonestissima morte sublati fuissent. Privilegia etiam in hac tanta prouentuum et honorum dissipatione et provinciae ac temporum necessitate, si quae violata sunt, producantur; quae tamen nulla demonstrare poterunt. Habitam fuisse publici commodi et defendendae ac conservandae provinciae potius quam privati rationem et quasdam ineptas deputationes vsque ad aduentum Serenitatis vestrae dilatas fuisse, ab omnibus sane mentis et iudicii probatum est. E contra ipsi quidam arrogantes, neque caesareae Maiestatis clementiam et gratiam, neque auctoritatem nostram prout decebat, agnoscentes, fidei suae immemores, qui qualicumque gubernationi per suam Maiestatem caes. institutae iurauerant, principatum et primas partes omnium rerum et actionum ambiebant, ut sunt Bočkaÿ et cancellarius, qui mutuum congressum clam habebant, et ibi secreta consilia coquebant. Bočkaÿ uero noctu quoque comitatum comitellos, de quibus supra meminimus et affines suos conuocabat. Vnde mirum non est, quod de sua caede, quasi eam nos illi intentare voluissemus, somniabat, quae tamen nobis ne in cogitationem quidem venit, neque enim poteramus nobis persuadere eum talia moliri; etsi non deerant secretae quaedam suspiciones, quas suae caes. Maiestati perscripsimus, neque tamen quicquam in lucem proferre ausi sumus; praesertim quod ipse iam ante animo metum quendam volutabat, nolentes illi dare occasionem formidinis aut suspicionis et ob id prodicionis et defectionis. Augebat Bočkaio principatus appetendi animum nimia et inextinguibilis ipsius sordidities et auaricia, et incredibilis arrogantia, qui neminem se superiorem pati poterat. Sed ut antea a nutu ipsius omnia pendere desiderabat, quod adueniente Serenitate vestra sciebat se non consequuturum. Liberum quoque baronatum, ut isthic vocatur, cuius obtentu nullae in publicum contributiones, nulla subsidia, nulli milites, nulla annona, nihil auxilij confertur; preterea arcem Gerghen, quae

ad coronam seu fiscum pertinebat, et nunc ab eo possidetur, se minime retenturum suspicabatur, ipsi enim regnicolę id non erant passuri, sed apud Serenitatem vestram instare in animo habebant, vt ea omnia tollerentur; neque enim aequum esse, alijs omnibus publica munia subeuntibus, ipsum solum cum cancellario (cui etiam arx Gialu eadem prerogatiua seu potius abusu data fuit) immunem esse et exemptum, quę tamen omnia ipsi exigunt et non in publicum sed proprios vsus conuertunt. Preterea magno abusu, vigore huiusmodi libertatis malefici quilibet in bona eorum profecti, repeti non poterant, et ibi quęuis latrocinia exercebant, nec licebat eos comitibus persequi aut perquirere. Quae omnia non regnicolis tantum, sed etiam fisco damnosissima sunt. Occurrebat etiam vtrique sepius, quidnam in prima occupatione prouincię per eos factum fuit. Nam Bočkaý quidem cum equitibus aulicis et peditibus praetorianis clam perfecit, vt debita eis per Sigismundum stipendia persoluerentur a nobis, alioquin seruire volebant; et quod cum antea integer annus ad vndecem menses eis computatus, stipendiumque eo pacto solutum fuit, ipse autor fuit vt ad duodecim menses solueremus et multis alijs etiam in rebus se nobis opposuit. Cancellarius autem quę in conficiendo diplomate cessionis prouincię, et omissis ex eo certis magni momenti punctis et clausulis fecit et quomodo illud commaculauit, antea Maiestati caes. perscripsimus: et quę alia sibi arrogauit, volendo instar aliorum cancellariorum omnia ipse solus agere, ipse imperare. Literas quoque seu priuilegia publica prouincię in archiuis posita, nobis postulantibus reddere noluit, quę ipse cum Bočkaio ex cancellaria Josicę hinc inde exportauit, ex quibus plurimę artes ipsius Josicę et Sigismundi patuissent, ad quę Josica se paulo ante mortem referebat. Librum historiarum Vngaricarum Bruti maxima cum difficultate nisi coactus per dominum Pezzen reddidit. Sigillum Sigismundi in hunc vsque diem apud se retinuit: et illud nec nobis nec serenissimę principi assignare dignatus est, quo multas fraudes commissas esse et literas ante per Josicam expeditas et a principe subscriptas ab hoc obsignatas fuisse, nobis ab aliquot hominibus relatum est. Et quoniam comitatus fuerat discedentem principem et interfuerat Clau-

diopoli dum ille flens ciuibus valediceret, facile conijci potest illum adhuc eo tempore consilia de reditu secreta cum eo miscuisse et sigillum eam ob causam apud se retinuisse. Vbi uero objicitur iudicia nulla celebrata fuisse, quæ alicuius momenti erant, sane celebrata fuerunt, uti de iſs etiam literę extant; et plura celebrata forent, nisi ipsimet periculoso tempore et bellis instantibus ea minime celebrari voluissent; imo ipsi auctores fuerunt, ne ante Serenitatis vestrae aduentum iudicia publica celebrarentur. Literę etiam seu literalia instrumenta sub serenissime principis et nostro nomine, et sigillo expeditę quotidie fuerunt. Auxiliorum pars cum Paulo Melith iam aduenerat et alia quolibet momento expectabuntur; pecuniae a Maiestate sua caesarea missę ingens summa exposita est. Videantur regesta et rationes Bodonij et Stephani Torda. Non debebant igitur impudenter simulque imprudenter criminari sacratissimam Maiestatem caesaream et Serenitatem vestram, a quibus nihil impetratum esse mentiuntur, atque idcirco fidem, quam semel sacratissime caes. Maieitati dederant, violare nullo modo poterant neque debebant, qui tandem quicquid loquantur, semper in ipsis non minus fides, quam fidelitas desiderabitur. Eam ob rem non debebant ignauos, timidos et abiectos animos gerere atque hostis imbellis presentiam tantopere perhorrescere, cuius nos omnia arcana et secreta sciebamus, nihilque posse moliri, imo etiam recessisse ipsis antea significaueramus, qui tam pacatam illis prouinciam conseruauimus, ut ne castellum quidem minimum aut saltem pagum amiserimus, imo plures victorias de hoste reportauerimus, et postremam tunc cum Sigismundus Claudiopolim appulit, prout testantur vexilla duo passę Natoliensis pulcherrima per Joh. Odabassa allata. Et similes triumphos deus nobis concessisset, si Michaellem vaiuodam cum suo exercitu ad nos euocare, ut ceperamus, potuissemus: et Serenitatis vestrae aduentum atque etiam exercitum continuo habuissemus. Ex his omnibus manifestum est Sigismundum non e cęlo datum, sed per proditores aut euocatum aut susceptum, violenter provincię illius gubernacula denuo eripuisse; et ad similitudinem prioris suę fugae et reditus omnes ordines cõgisse ut ad se veniant, quin nos quoque sollicitasse utque

voti compos fieret, quemadmodum antea plures procures crudeliter mactauerit, ita nunc ad oculum quidem duos suos consiliarios Napradium et Kerezturium detinuit, ut horum exemplo territi alij, qui beneuole nollent, metu perculsi eum acceptare cogerentur, et quidem imprimis a sordidissimis pueris ab Arianis ciuibus, a proditoribus primarijs receptus et salutatus est, a probis uero cum lachrimis et gemitu postea admissus. Et quidem mira res est, quod dicat se nunc ad patrimonium suum saltem redijsse, quod tamen totum caesareae Maiestati ex pactis debebat; cum constet ex suis literis sua manu scriptis, quod status et ordines ex ciuitate sua Claudio-politana datis ad se inuissasset; tum varia in loca multas cum cancellario noctu expediuerit literas; tum per Bochkaium sollicitauerit nobilitatem, ut subito ad eum deficeret et principem saluaret; tum serenissime ipsi ideo adhererit, ut verus princeps agnosceretur. Sed quid secum attulerit, quo animo venerit, et ipsius verba ostendebant et postea res ipsa comprobauit. Sciebat Transiluanos natura timidos, imbellos, meticulosos belli inexpertos et pertusos; subito fœdus et societatem cum Turcarum tyranno publice in platça Claudiopoli ei postea coram ciuibus in senatu promittebat, nec fefellit, nam satagebat quidem, etiamsi a vezirio illi fides data non fuisset. In Ariano templo perfidum iuramentum illis prestitit, presente episcopo seu cancellario suę farine homine, religiosos catholice fidei assertores societatis Jesu patres Alba exturbauit; contra manifestum et solenne suum iuramentum et fœdera priora, libertatem eligendi deinceps principis [quam] publico regnicolarum decreto sanxit, ipse cum suis omnia sursum atque deorsum vertit. Nos suę caesareae Maiestatis commissarios et legatos indignis modis tractauit; Tartarorum hani et Michaelis vaiuodę¹⁾ legatos detinuit; inceptos tractatus pro salute totius reipublicae Christianę cum diuersis nationibus Gręcis et Bulgaris et alijs inturbauit, totius prouincię populos fidefragos fecit. Sacratissimam caes. Maiestatem impudenter criminatus est: passim enim omnibus narrat sibi nihil praestitum, quicquid per Maiestatem cęsaream ei promissum erat. Eandem ipsam caesaream Maiestatem illi captiuitatem et mortem molitam fuis-

¹⁾ E három szó a sor fölé szúrva Szuhay keze által.

se; ob nimiam paupertatem fame eum mori debuisse; locum habitationis seu residentiae in quo a pluuijs tutus esset, nullum habuisse; Maiestatem caesaream septem precipuos quosdam proceres Vratislauię per virginem aheneam neci dedisse; sibi quoque ab vno ex precipuis consiliarijs scriptum seque premonitum esse, vt sibi vel a captiuitate vel nece caueret; auro suo nihil pepercisse, atque ideo omnium nostrorum scriptorum et litterarum exempla habuisse; se per quendam Pragę stultum nuncupatum fuisse; nuncium suum ad audientiam nequaquam admissum esse; se ad caes. Maiestatem proficisci cupientem exauditum non fuisse; varias picturas in dedecus ipsius aeditas. Et vt vno verbo claudamus, quotquot verba fere totidem profert mendacia: vt non mirum sit, quod sui quoque mendacijs infidelitatem suam palliare non erubescant. Semper excipimus eos, qui adhuc suae caes. Maiestati etsi secreti, tamen fideles sunt. Haec (litterarum per coniuratores scriptarum delationes contra nos factas *sic*) occasione breuiter respondisse sufficiat.

Dum igitur Torde detenti moramur, 26. Augusti mane venit ad nos cancellarius cum Christophoro Kerezturny, atque quemadmodum Sigismundus ingressus fuerit Claudiopolim, quid ibi egerit, quomodo eos in vincula coniecerit cancellarius se sincere narraturum dixit. Verum ibi quoque fabulam ociosis auditoribus se texere existimans, pretermissa nocturna illa collusionem, retulit quemadmodum illo fidem postulante, et se ac similiter Christophoro Kerezturny eam constantissime negante sub custodiam dati fuerint. Nihilominus tamen non negauit et postea Sigismundum apud ipsum fuisse et ipsummet litterarum expeditionem suscepisse. Amborum erat ista petitio, vt quum animaduertere possemus ipsorum constantiam et fidem in sacratiss. caes. Maiestatem, atque videremus ipsorum morte nihil corrigi posse, quam quidem cancellarius simulate, Kerezturny vero certissimam pollicebantur, faceremus illis liberum vt ad Sigismundum deficiant et ab iuramento caes. Maiestati prestito immunes sint, alioquin se paratos ad mediastrum caput vitamque amittere. Id nos prout neque poteramus, concedere eis nolimus, praesertim cum iam antea intellexissemus cancellarium simulate ad nos venisse, explo-

randique potuis causa, et iam totum se illi deuouisse : et respondimus quod turpe esset nobis id ipsum illis concedere, propter quod si a nobis committeretur, merito penas lueremus ; idcirco atsi nunc resistere non possent, tamen vt in fide Maiestatis caes. in secretis consilijs in publicis sententijs dicendis, in aliorum animis confirmandis persisterent, ac a defectione ad Turcam ipsum cohiberent, neve literas aliquas cancellarius contra Maiestatem caesaream aut alioquin contra rempublicam christianam et alioquin iniquas expediret : et si occasio daretur, maiora etiam in principem tentarent, hortati et obtestati sumus. Postea vero per prædictos Johannem Telegdÿ et Georgium Jezerniczky eis nunciauimus, vt quocunque in periculo forent constituti, tamen Maiestati caesareae et ei datæ fidei meminissent. Sed cancellarius literas absolutionis a iuramento sibi adhuc dari flagitabat, quas ei simpliciter denegauimus. Eadem die dimissis ipsis ad regnicolarum conuentum ad quem nobis audientibus binaria vice vocati fuerant, audientiam publicam ab ordinibus petiuimus, aut saltem vt nostro nomine Paulum Melith et Johannem Telegdÿ admitterent, postulauimus ; per quos volebamus eos mouere fidei Maiestati caesareae cum solenni iuramento datæ : tum si quid contra nos dicere haberent, ijs responderemus. Tamen neutrum obtinuimus. Interea perterrendi nostrj causa nunciauit cancellarius per dictos Telegdÿ et Jezerniczky, principem et coniurationis socios male erga nos animatos esse, ita vt vel ad portam Turcicam vel ad diuersas arces, Deuam videlicet et Viuar, captiui mitteremur, quæ Viuar prima omnium, autore Georgio Hamway, ad eum defecerat. Sequenti die 28. Augusti vna cum serenissima principe Claudiopoli Tordam velit, magno applausu et gratulatione coniuratorum. Finxerunt autem tunc Torde articulos quosdam, ad quos sequenti die in festo decollationis sancti Johannis Baptistæ quo die ante quadriennium anno 94 procures decollauerat, iuramentum præstitit in templo Arianorum vt supra attigimus, ipsa serenissima principe quoque, summo cum animi nostri merore, ei adhaerente. Eadem die 28. Augusti a prandio comes a Turri ad nos venit, inuisendi gratia, summa gratulatione de præsentis triumpho gestiens. Serenissima etiam princeps ad nos suum cu bi-

cularium misit, simulque audientiam obtulit, si eam habere aut cum sua serenitate aliquid conferre vellemus. Itaque inter quamplurimos sclopettarios et armatos admissi reperijmus illam serena facie hilarem, excusationes sui coniugis recensentem et quodammodo eius partes defendentem, quod cum in sua serenitate miraremur, tum eam, vt neque sacratissimę Maiestati caesareae neque Serenitati vestrae, aliquando liberati, incerta narrare possemus ab ea, percontati sumus, num verum vinculum coniugale inter ipsos sit, ne aliquo metu perterrita, aut pollicitis ipsius delinita potius simularet istam subitanam coniunctionem, ne nouissima fierent peiora prioribus. Respondit se optime cum illo contentam, se neque timore coacte illi adhęsisse : et vel inde facilius se coniunxisse, quod portę occlusę erant; hoc vnum se vereri an serenissima mater eius et sacrat. Maiestas caesarea de ipsa id benigne sint interpretaturi. Postea ipsamet sola nullo comitante ingressa est in aliud quoddam cubiculum sui coniugis, atque nobis ad ipsum vltro aeditum prae-buit. Qui etiam verbis fictis et simulatis et humanioribus visus est nos excipere; multa tamen, et ea, quorum supra meminimus, in Maiestatem sacrat. caesaream commentus est; nihilominus pollicitus se fore Maiestati suę caes. fidem: (*nisi*) Maiestas sua caes. apertum illi bellum inferret, aut Serenitas vestra eum exturbatum vellet, quod si fieret se coactum fore externorum principum auxilia implorare. Se nos libenter dimittere, sed cum regnicolis de nostra dimissione debere consultare. Quod si nos tunc dimissi essemus, quod nimis vrebamus et Serenitati vestrae negocia omnia proponere licuisset, sperassemus quod eadem facilitate plurimos regnicolas ad nos pertrahere et fortissime ipsi resistere potuissemus. Dabamus quoque ei bona verba, ne cum Turcis fędus stipularet; at certe aliud animo voluebamus, vt si cum emolumento sacr. Maiestatis caes. fieri potuisset, etsi cum discrimine vitę nostrę prouincia per aliquem Maiestati caes. retineri potuisset, ipsi vim inferremus. Cum nos illinc dimissi essemus, ipse sequentj die 29. Augusti prestito, vt diximus iuramento, Albam profectus est, quo et nos 30. Augusti deducti fuimus, septi custodia prætorianorum militum sclopetis ac armis instructorum. 31. die per comitem a Turrj nunciauit nobis aperte quod

nos publico supplicio affici et suspendi curabit, qui in vilipendium autoritatis Maiestatis cæs. haec nobis nuncians forte ipse potius suspendium merebatur. Prima Septembris Paulum Melith dimisit cum instructione a nobis extorta, quam Serenitati vestrę traditam et suę Maiestati caes. transmissam non dubitamus. Sub id tempus cancellarius iterum nobis nunciauit multa, quę nos terrent, fuitque continuus cum Bochkay et principe. Et cum deliberasset princeps quod vnum ex nobis, episcopum videlicet Agriensem ad suam caes. Maiestatem dimitteret, altero nostrum retento, idque per consiliarios suos Gasparem Kornis et Pancratium Senniey significasset, factum est vt princeps eodem vesperi ad cancellarium cenatum iret, vbi omnia ea quę de altero nostrum dimittendo tractata erant, opera et suasu cancellarij secus sunt conclusa et vterque nostrum eadem in custodia habitus. Et quibus territamentis nobis metum incuti putabat, eorum omnium ipse auctor erat; et potissimum vt cum Turca fędus iniretur, ipse consulebat. Omnibus horis cum principe erat; eodem curru vehebatur. Et sic postea ad vezirium missus est eius et Bochkay consilio Stephanus Ouarý. Et quo tractatus fieret firmior, missi etiam fuere Pancratius Senniey, Georgius Palaticz, Wolfgangus Kornis et iudex regius ciuitatis Sazwaros eo proposito vt ij Lippam irent et Turcas praecipuos a vezirio eo mitti postularent, tractaturos de fędere nouiter ineundo. Quos quia vezirius non misit et ensem vibratum, vt ipsi loquuntur, in vaginam condere noluit, illi etiam elusi redire coacti sunt, tantum abfuit, quo minus Turcicam societatem sit consequutus. Deinde scriptum est illi a comite Turriano ex Zakmar, Josicam vltimo supplicio affectum esse, et prius quam interficeretur, varijs et grauibz tormentis et questionibus cruciatum esse, in quibus plurima contra illum principem fuisset fassus. Quę res ita illius iram in nos exacuit, vt certa de perdendis tollendisque nobis consilia iniret, quemadmodum etiam de Nicolao Haunoldt, quę omnia eundem hic Serenitati vestrę Pragę autem Maiestati caes. significasse existimamus. Haec vero omnia secretissime nobis significarunt Gaspar Kornis, Pancratius Senniey, Balthasar Bornemizza, simul et hoc, quod si Varadino vestra Serenitas suppetias feret aut mittet,

ea occasione mutua consilia addere et prouinciam recuperare poterit. Imo ita fuisse perterritum principem et coniuratos, vt Keowar, Huzt et Nagbaniam vltro Maiestati caesareae offerre et concedere voluerint. Bochkay ad nos aliquoties venit et presertim semel literas omnes nostras euoluit, Toldio presente qui etiam secreto nobis dicebat cancellarium et Bochkaium omnia tractare, alios consiliarios pro forma in aulam venire, sed foris expectare: illos duos solum in consilia adhiberi; et idem Bochkay coram nobis gloriabatur, se hunc lusum proposuisse et obtinuisse, sciuissetque ad finem deducere quod ipse omnia sciret, sed non omnia eloqui posset. Jactitabat quoque quod si Maiestas sua caes. a pactis Pragensibus non recessisset, melius fuisset. Sed ipsi nuncius apostolicus et jesuita obstitissent. Tandem redeunte a Serenitate vestra Paulo Melith cum certior factus esset Sigismundus, quod fedissimi sui pueri Zakmarium deducti essent, ea condicione vt dimissis nobis ipsi quoque dimitterentur, nos Alba Julia 23. Septembris dimisit; veniam deprecatus est, et vt insolentiam suam aliqua specie humanitatis tegeret, mihi episcopo Agriensi sex equos currules, alteri nostrum gradarium cum poculo argenteo dono dedit. Quę munera cum recipere nollemus, ex consilio domini Kornis facere debuimus: alioquin vel diutius detenti vel certe in via quoque insigni aliqua iniuria affecti fuisset. Cancellarius nunciauit nobis per dictum Georgium Jezerniczky ne facta sua Maiestati cęsareae aut Serenitati vestrae detegamus: alioquin se concitaturum omnes regnicolas, vt contra nos quiduis hostile huc perscribant atque hac ratione nos deferant. Igitur Zakmarium, dei beneficio, ipso festo diui Michaelis, inde vero huc ad vestram Serenitatem, quam vtinam melius valentem reperijsemus, quinta die Octobris pervenimus.

Qua breui narratione et omnium rerum Transsiluanicarum vltimo actarum fideli relatione praemissa, quum toti orbi christiano ingens et inauditum atque admirandum Sigismundi Bathorý facinus contra omnia iura diuina et humana perpetratum constet, nulloque amplius teste, nulla denique inquisitione vltiori egeat, pro ea fide et fidelitate atque obsequio perpetuo, quibus sacratissimae Maiestati caesareae obstricti sumus, non possumus non aperte, interrogati, consulere atque

iudicare*), ipsum atque illos suos precipuos coniuratores et complices, cum quibusdam prænominatis comitatuum comitibus manifestum hostem et læsae Maiestatis reum esse** : vt qui tantam iniuriam et contumeliam caes. Maiestati et toti eius augustissimae domui inferre ausus sit. Proinde in secretiori consilio suę caes. Maiestatis de eis sententiam ferendam et tandem, quamprimum nempe hoc modernum bellum cessauerit, adhuc hac hieme, executioni demandandam, committebantque quibuscunque secretis hominibus, seu Michaeli vaiuodę Transalpino. Illis enim hoc pacto castigatis, si Serenitas vestra in confinijs Zakmár, Tokaÿ, Callo et quod Deus faxit vt Varadinum retineri possit, Nagbanie, Huzt sufficientibus praesidijs collocatis, vestra quoque Serenitate non procul absente, primaque vice Claudiopoli in suam potestatem redacta, conuocatis omnibus fidelibus illuc ad se et supplicio affectis proditoribus, iudice alijsque coniurationis socijs, facillimo negotio, absque vllo vltiore strepitu, vestra Serenitas prouinciam consequetur. Si de reliquis pęna sumi non possit, sufficiet eam de Sigismundo et Bochkay sumpsisse; Atque etiam si forte Varadinum, quod Deus auertat, in Turcarum deueniret potestatem, tanto magis firmanda omnia praefata confinia praesidijs necessarijs erunt et primo vere hostis Varadino exturbandus, atque nihilominus haec eadem omnia executionij demandanda erunt***). Id quod fieri posse videatur longe minoribus expensis sine perturbatione, ac cladibus. Idcirco quas petit a sacrat. caes. Maiestate assecutorias litteras, nulla ratione possemus suadere, vt sua Maiestas caes. ei det, aut ad Pragensia fędera iterum regrediatur, quandoquidem non solum permutatione ducatum et tot millium tallorum ad suam Maiestatem caesaream prouincia Transsilvania spectat, sed etiam ad eam vti regem Vngarię iure pertinere dinoscitur. Eam ob rem non videmus vllam caussam, cur sua Maiestas nouam aliquam legationem a Transsiluano expectare aut noua pacta cum eo inire debeat, postquam ipsi nihil amplius credi neque vlla in re fides dari possit, qui toties

---

*) és **) E szókat Szuhay szúrta be a sorok fölé.

***) E mondatot Szuhay szúrta be.

fidem violauit. Nisi enim hoc pacto huic prouinciae consulatur, metuendum est, ne ea celerius opinione tota in potestatem Turcicam deueniat, aut ipsi Transsiluani non multum a Turcis dissidentes, penitus Turcæ fiant, quemadmodum Bosnenses. Quod si fieret perpetuo tota Vngaria ex ipsa molestareretur longe melius et facilius, quam ipsa ex Vngaria molestari posset. Imo clanculariæ quoque technæ et practicæ ad has Vngariæ superioris partes institui possent, et ab ipsa omnes fere vicinæ prouinciæ bello peti et subiugari, denique tot commoditates seu hostilia seu amica cum Turcis, Tartaris, Græcis, Bulgaris, Rascianis, Valachis, Polonis, Moldauis, Cozacis agendi et feliciter perficiendi adimerentur. Nec sane pretereundi sunt illi, quos sacr. Maiestas caes. hic in Vngaria superiori aluit, quatuor mille milites, quos nos per omnia sacra per literas ad capitaneum Tokaiensem, ad dominum Rakóczÿ, ad dominos consiliarios cameræ Cassouiensis medio proprij nostri cursoris scriptas obtestati sumus vt rupta omni mora ad nos venirent; nec tamen efficere quicquam potuimus hinc; factum quod in confinia quoque alios præfectos et capitaneos ponere et collocare non potuerimus. Quod si enim licuisset, nunc omnia praesidia in manibus sacr. Maiestatis caes. et Serenitatis vestrae haberentur.

Postremo etiam atque etiam sacr. Maiestati caes. et Serenitati vestrae humillime supplicamus, vt quum nos omnia media adhibuerimus, quibus prouinciam integram sartam tectamque suæ Maiestati caes. conseruaremus, nullis laboribus nullis vigilijs, sed neque nostris expensis parcentes, atque fidelissime omnia mandata sacrat. Maiestatis caes. exequentes, sacr. Maiestas caesarea et Serenitas vestra domini nostri clementissimj in hoc aduerso et insperato casu nihil nobis tribuant: quin potius benignissima sua gratia et clementia nos fouere et protegere pergant. Cassouiæ 14. Octobris 1598.

Eiusdem Serenitatis vestrae

fideles et humiles seruitores:

Stephanus e(piscopus) Agriensis mp.

N. Istuanffy mp.

(Eredetiye — mely 8 íven, egészen Istvánffy írása — a bécsi cs. és k. államlévéltárban. Hungarica.)

b)

Zsigmond visszafogadása ügyében tartott
vallatás.

A gyula-fehérvári káptalan Mihály vajda parancsára a következő, Kornis Gáspárt mentő s Bocskay ellen irányuló tanuvallomásokat adja ki saját pecsétje alatt.

Illustrissimo principi domino domino Michaeli Valachiae transalpinae vaivodae, sacrae caes. regiaeque Maiestatis consiliario, per Transylvaniam locumtenenti, eiusdemque cis Transylvaniam partiumque ei subiectarum fines exercitus generali capitaneo etc. domino ipsorum clementissimo, requisitores litterarum et litteralium instrumentorum in sacristia sive conservatorio capituli ecclesiae Albensis Trausylvaniae repositorum et locatorum ac quarumlibet iudiciarum deliberationum legitimorumque mandatorum Celsitudinis suae executores servitiorum suorum debitam, paratamque commendationem cum fidelitatis obsequio. Vestra noverit Celsitudo quod nos litteras eiusdem attestatorias pro parte et in personis magnificorum dominum Casparis Kornis de Ruzka et Pancratii Senniei consiliariorum Celsitudinis vestrae confectas et emanatas nobisque preceptorie sonantes et directas, honore et obedientia, quibus decuit, recepimus in haec verba: Michael Valachiae Transalpinae vajvoda stb. universis et singulis egregiis, nobilibus pariter et ignobilibus ac alterius cuiusvis status bonae tamen honestaeque famae et conditionis utriusque sexus hominibus, ubivis in hoc regno Transylvaniae constitutis et commorantibus praesentes nostras visuris salutem et favorem. Exponitur nobis in personis magnificorum dominorum Casparis Kornis de Ruszka et Pancratii Senniey consiliariorum nostrorum qualiter iidem exponentes medio vestri, ratione et praetextu certorum quorundam negociorum coram declarandorum in praesentia egregiorum nobilium requisitorum capituli ecclesiae Albensis pro iurium suorum tuitione et defensione, quandam fassionem et attentationem celebrari facere vellent, iure admittente. Cum autem veritatis fassio, iusticiaeque recognitio

nemini sit abneganda, proinde fidelitatibus vestris harum serie commitimus et mandamus firmiter, ut acceptis praesentibus, statim simul vel duo vestrum sub oneribus singularum sedecim marcarum gravis ponderis, per eos quorum interest seu intererit irremissibiliter exigendarum, ad diem et locum per ipsos exponentes vel homines ipsorum ad id transmittendos, vobisque praefigendos in praesentiam dictorum requisitorum personaliter accedere ibique ad fidem vestram deo debitam, qualiscunque vobis super coram interrogandis constiterit certitudo veritatis suo modo dicere, fateri et attestari modis omnibus debeatis et teneamini. Super qua quidem fassione et attestatione vestra litteras tandem per praefatos requisitores conscientiose conscribendas exponentibus iurium suorum uberiorem ad cautelam necessarias sub sigillo caputulari extradari volumus stb. Datum Albae Julie die 20. mensis Novembris Anno domini 1599.

Unde nos eiusmodi mandato Celsitudinis vestrae in omnibus ut par est obedire et satisfacere satagentes in anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono praesenti die vigesima tertia mensis Novembris et aliis subsequentibus diebus ad id aptis et sufficientibus testes infrascriptas vigore praecursorii mandati Celsitudinis vestrae nostri in praesentiam citatos et productos, seorsim et singillatim examinavimus, a quibus talem super coram interrogatis certitudinis rescivimus veritatem:

. . . . .
 Primus testis, generosus Stephanus Tholdy de Zalonta consiliarius Celsitudinis vestrae, annorum circiter quadraginta quinque, citatus, iuratus et examinatus fassus est. Én semmit ezelőtt Zsigmond fejedelem megjövése felől nem hallottam, sem érthettem, hanem miérthogy az commissarius urak mellett renddel kellett az tanácsuraknak lenni, akkor az tájban én voltam az commissarius urak mellett. Egykor azért hivata Szuhay uram engemet szállására, Istvánfi uram is ott vala: monda Szuhay uram, vagyon-e hireddel hogy megjött Zsigmond fejedelem; mondám, hogy nekem nincs hiremmel, hogy lehetne az, az istenért, mondának mind ketten, elhidd bizonynyal, mert megjött és Kolosváratt vagyon. Kérdék azután tőlem, mit

kellenék cselekedni ez dologban, és mondának hogy én elmenjek és az kapukat felvonassam; én mondtam, hogy nem én hivatalom volna az, mert félek is vala hogy levágnak; mindazáltal elmenék és az urak szavával Lázáry Istvánt [*akarom elkeresni*], hát ihol jó sokad magával, Kálmándy Mihály is vele vala, volt talán kétszáz puskás drabant vele, én mondték neki: meczczez ennyi sok drabanttal; ő monda: ugyan úgy akartam jönni; azután megmondtam az urak akaratját neki, Kálmándy Mihály mindjárt mondá: meglátom, mely bestye lélek kurva fia teszi be, oda szakad az keze, az ki beakarja tenni; ezek így lévén, én oda beszéltem őket az commissarius urakhoz; azután menék én is oda és monda Szuhay uram: ám esmét megesketők őket az császár hivségére. Ez közben hát Bocskay uram és Kornis Gáspár uram az táborból bejöttenek és hivata engemet szállására Bocskay uram, hát együtt vannak ketten Kornis urammal és kérde Bocskay uram nagy riogatással, ha egyetértenék-e vélek; én mondtam, hogy ha mi jót végeztenek volna az ország megmaradására, én csak egy ember vagyok, ki nem vonszom magamat közülök; úgy monda aztán Bocskay uram, nohát ülj fel, jer ki velünk az táborba, én mondtam, hogy nekem sem lovam sem szekerem itt benn nincsen; úgy, monda, adok én paripát alád; és úgy mentem aztán együtt velek az Bocskay uram lován az táborba. Ott az Bocskay uram sátorához gyülnének és úgy kezde szólni Bocskay uram, hogy az török igen közel vagy, az tatár azonképen kertünk alatt vagy, talámeddig is belépett országunkba, Maximilian herczeg ő felsége késedelmes, nem tudják mikor jó be, Zsigmond fejedelem itt benn vagy, lássátok, mit kellessék cselekednünk, befogadjuk-e Zsigmond fejedelmet vagy ne. Szentpály János ez szók után mindjárt felkiálta, fogadjuk be, mert vitéz fejedelem, jó gondviselő és vigyázó; azután Radák András és többen felkiálták, ugyan behozzuk s behozzuk; úgy választának aztán követeket hozzája. Én egyebet ennél semmit nem tudok.

Secundus testis. Egregius Petrus Huszár de Brenhida, annorum 53, citatus iuratus et examinatus, fassus est. Egykor Zsigmond fejedelem kimenetele után ez országból mentem vala Görgénybe Bocskay uramhoz, behíván az ő maga házába, kérdé tőlem, Fejérváratt mi hirt hallottam, mondtam hogy nem

hallottam egyebet, hanem Kornis Gáspár uramnak adták az ország kapitányságát; arra azt mondá: megbocsásson kegyelmed, de nem hiszem, mert nekem mást irnak az commissárius urak; ugyan elboszankodott vala rajta és háromszor is kérdé ha ugyan úgy vagyon; én nem tudom, de én így hallottam. Azt mondá, hogy im alámegyek Fejérvárra és megértem, de ha az dolog így leszen, az elvégezett gondolatomat véghez akarom vinni. Akkor Macsédi Görgénbe volt nála, de én szembe nem voltam vele. Azután ő nagysága alájött Fejérvárra, engemet is alá hivatának; itt Fejérvárratt meg hozzá menék, ilyen szóval szóla: lám az kegyelmed szava igaz volt, az római császár nekem nem erre felelt vala, hanem másra, de meglátod, hogy énnekem sem Kornis sem az commissarius urak sohaig nem parancsolnak, oly módot keresek benne; azon közbe más emberek jövének és én kijövék az ajtón. Az ispánok jövének hozzá, az fiam ott marada Alia Farkassal. Jöve hozzám az fiam az táborba és monda: uram viselj gondot magadra, mert ott állottam, hogy elvégezzék magokba, hogy kegyelmedet, Kornis Gáspárt és az commissariusokat levágják; én nem hívék az gyermeknek; azon közbe jöve hozzám Bercsényi László, mondá: kelj fel, hadd el az betegeskedést, most nem jól vagyon az dolog, jelentsd meg Kornis uramnak, lám jól vagy vele, hogy az commissariusokat, Kornis uramat és tégedet meg akarnak ölni, ott voltam az végezésbe. Farkas Györgyöt küldtem Kornis uramért, kihivatám, megbeszélém neki, mit mondott Bercsényi László. Hogy hallá, elfakada sirva s mondá énnekem, nincs mit tennem, ha levágnak bennünk is, az római császár hűsége mellett szenvedjük. Az római császárnak én hitös vagyok, megesküdttem, ha itt megótalmazhatom magamat, haza megyek csak egy szablyával, feleségemnek kezét fogom, mindenemet elhagyom és az császár hűsége alá megyek; eze- ket mind sirva mondta. Én mondám, uram bocsáss engemet haza, talán valamit vehetek eszembe és értésére adom kegyelmednek; mondá: menj el édes bátyám és vigyáztass. Ugyan az útból Kolosvárra küldém egy szolgámat; az szolgám semmit sem késék, megjöve és mondá, hogy Zsigmond fejedelem bejött Kolosvárra, Macsédit mindjárast Bocskay uramhoz küldte ide az táborba. Kolosvárról aztán hogy elindult Zsigmond fejede-

lem és Tordára jött, én nem tudom mit végeztek, mert ott nem voltam; hivatott az fejedelem, Kornis uram is, de én nem akartam menni; hogy ide Fejérvárra jövék, hivatott urunk hogy Dévára menjek hozzá. Először Kornis urammal levék szembe, elfakada sirva és mondá: édes bátyám, im mint vesztenek bennünket, megrontanak mind hitünkbe, tisztességünkbe és életünkbe, mind pedig a római császárnak való hivségünkbe; nincs mit tennem, mert az fegyver fejem felett vagyon, elárultak Zsigmond fejedelemnek, mind tégedet, mind engemet, azt költötték reád hogy igen szidogattad Zsigmond fejedelmet. Aranyhoz menének, ott táborba szállának, urunk is elérkezzék és ő maga személye szerint meghagyta hogy az főemberek fejenként Dévára begyűljenek. Kornis uram hajnalba hivata engemet, együtt menénk be, monda akkor: ma szerencse az én életem; nincs mit tennem, én az keresztyénektől elszakadok, ha életemet elfogyatják is, azért akartam megjelenteni, hogy értsed és én velem egyet érts. Az vezér basa levelet irt urunknak, hogy egyik tanácsot és az királybírákat, az ispánok közül fő fő embereket kíván, kikkel tractalhassák az békességet. Déván begyűjtének bennünket és minden embertől voxot kérnének, az kiket reákérdének, mindeniknek úgy tetszék, hogy az törökökkel való békeségre menjenek, el is küldették vala. De Kornis Gáspár uram, Sennyey uram, Tholdy István és én négyen reá nem menénk, de az mi voxunknak helyet nem adának, hanem ugyan elküldének. Azok heába jövének meg. Innen fordulának az Kőrösre Sebesvárhoz az táborral, gyűlést hirdete urunk azon táborba, az gyűlésbe beküldé püspök uramat és Bocskay uramat az fejedelem. Az fejedelem az ő akarátját az két úr által bőségesen megizente az gyűlésbe; Bocskay uram és az püspök kimenének az gyűlésből, az ország semmiképpen nem engedé, hanem azt kíváná hogy benn legyenek és először ők mondanak voxot az gyűlésbe. Az ő voxok is az lőn, hogy az római császár hivségétől el ne szakadjanak, tartsák szép szóval az törököt egy ideig. Egynehányan mi az tanácsokkal egy voxon voltunk, úgy mint Török István, Tahy István, Tholdy István és én. Én hogy az én voxomot megmondám, az ispánok és Csáky István reám haragvának és felkelének az Kornis uram

sátorából az ország és menének az fejedelem sátorába külön tanácskozni. Megjövének egy kevés vártatva és egy articulust hozának az ország nevével, országul úgy végezték, hogy az törökökkel békeljenek meg és az keresztyénekkal való egyességeket hátra vessék. Elolvasák az articulusokat, Kornis Gáspár uram ezen megbusula és monda: tudom hogy el kell esni az fejemnek, de nem gondolok vele, istenemet, lelkemet és az keresztyénséget meg nem tagadom, el sem állok mellőlek, mert hazám szerető ember vagyok, megbocsásson ő felsége azonképen Bocskay és cancellárius uram, mert ő nekik ez országban nincsen annyi részek, mind az kettőnek is, mennyi énnekem, mért énnekem fiam és leányim vannak és azoknak gyermeki, tős, gyökeres vagyok ez országba; mert az mit végeztetek nem országul végeztétek, sem az szászok, sem az országnak jobb része itt nincsen, hanem csak tū az ispánokkal egynihányan végeztétek és nem akarok abba magállani ha fejem elesik is, a keresztyénség mellett szenvedem. Im mi is az kik egy voxon vagyunk, megírjuk az mi feleletünket, az követek vigyék be ő felségének. Ezen megbúsúlt urunk, mindjárást felkölt és Kolosvárra ment, Kornis uramnak megizené az fejedelem, hogy engemet mindjárást utána küldjön Kolosvárra. Engemet beküldének. Urunk mind az két félnek voxát előttem megolvasá, előtte leültete, monda: Huszár Péter az te lelkiesméretdre kérdlek, mi tetszik ez dologba teneked, az keresztyénekhez való egyességhöz fogjunk-e avagy az törökökkel való békességhöz. Én azt mondám: kegyelmes uram az istennek szeretetiért kérlek, ne szakadj el az keresztyénektől, nám felségednek szeretettel ir az herczeg, hogy Váradat egyenlő akaratból megsegítsétek; ha személyed szerint nem mégy is, hadadnak jobb részét bocsásd el. Erre az fejedelem azt felelé: bizony felette igen busulok rajta hogy nem vagytok egyesek, hanem kétfelé szakadtatok; jól tudom mindenitek mit beszéllett, és mindent értésemre adtak, nem mondhatom azt hogy nem vétettem az római császár ellen, mert nagyot vétettem. Énnekem is úgy tetszenék, ha én magam nem mehetnék is, mert beteges vagyok, de egy rész hadamat elbocsássam; menj el, szólj Kornis urammal, az ő tetszését mindjárt késedelem nélkül írja meg; teljességgel elkeseredtem rajta, hogy nem

egyesülhettek meg, írja meg azt is kit kellessék elbocsátanom egy rész hadammal és kit hagyjak itt hadam előtt. Én Kornis uramnak mindeneket megmondám bőségesen és Kornis uram póstán megírta az fejedelemnek és ő maga kéredzék el. Innét, hogy Várad alól megtére az török, minden embert haza bocsátának. Görgénybe menék Bocskay uramhoz; behivata házába és monda: emlékezel-e reá mit mondék ez minap? Az kard az oldalán vala, megüté kezével az kardot és monda: ha egyébképen Zsigmond bátyánkat avagy öcsénket székbe nem ütethettem volna is, ezzel is székibe ültettem volna; de lám könnyebben is székibe ültettem ez egyszer. Ezt is hallottam közönségesképen, hogy mondották: az tarisznya-szakálu bestyelélek-kurvát Sennyey Pongráczot Kornis Gáspárral és az több pártosival egyetembe le kellene vágni, mert különben az törökkel meg nem békélhetünk.

Tertius testis egregius Nicolaus Vitéz de Bükal, comes commitatus Tordensis annorum circiter 34 (54?) citatus iuratus et examinatus fassus est. Én senkinek ebbeli tanácsában sem practicájában nem voltam, ha kinek mi practicája volt is. Tudom azt hogy mikor Maximilian herczeg ő felsége Kassára érkezék, akkor találám meg Kornis uramat ő nagyságát, miérthogy akkor generalisunk vala, hogy több uraimmal egyetembe énis mehessek ő felsége eleibe, és excipiálhassuk ő felségét az ő felsége méltósága szerint. Ezen közbe hertelen török hír érkezék nagy gyorsasággal, Szász-Sebeshöz hívának táborba. Én megbetegesedém és az doctorok kedvéért itt benn Fejérváratt laktam és minden nap az commissarius urakhoz mentem udvarhoz. Egykor az Szuhay uram udvarló házába valék, hozák elő, hogy az Báthory urak akarnának haddal az országra jönni és erővel subjugálni ez országot; akkor fegyver vala az oldalomon és mondék, hogy ha az Báthoriak erővel subjugálnának minket az egy libertásunk ellen, kardot vonnék ellenek, mely szóért sokan megtorkolának érette. Ezenközbe hópénzemért menék Bodoni Istvánhoz, ki akkor komornik vala és felfelé szólíta és monda: az istenért kérlek, vajdát avagy fejedelmet, monda, ne válaszsza; mondám, hiszen vagyon fejedelmünk az római császár és az kit ő felsége akar utána; monda Bodoni uram: nó én csak ezt mondom; megszolgálok ke-

gyelmednek, mondék, hogy hírré tőtte kegyelmed, bizony megtalalmazom magamat tőle, mert semmi nemzetem nem volt áruló én is nem akarok afféle lenni. Ezzel én az táborba ki-
menék ; másodnap Kornis Gáspár uram ebédre hivata több
urammal, ott addig mulatánk, hogy azon estve megbetegedém
és sátoromba feküdtem. Azon éjjel, hajnalára, egy szolgám hoz-
zám jöve és mondá, kelj fel uram, mert az éjjel sok lovag jára
keresztül-kosul az táborba, most is sokan vannak lovok há-
tán az táborba, nem tudom mit akarnak ; felkelék, lóra ülék,
indulék az generalis uram sátora felé, hogy megértsem mi a
dolog. Azonközbe Toroczka Lászlót találám, és mondá :
szállj le, lám mind leszállnak immár az uraim ; leszállék az
lóról, de ugyan Kornis uram sátora felé indulék, elől találám
Cseffey Istvánt ; kérdém : mi dolog, mondá, hogy Báthory Zsig-
mond bejött az országba, Kolosváratt vagyon és asszonyunk
ő felsége befogadta és vigan laknak egymással ; azt is mondá,
hogy az gyalogság hadnagyostúl, kapitányostúl és egyéb rendek
melléje állottak és készülnek, hogy eleibe menjenek Kolosvárra.
Én nem hívém, hanem ugyan az generalis sátora felé indulék,
hogy megértsem az dolog mint vagyon. Látám, hogy az Bocskay
uram sátora körül sok kanótos puskás áll vala készen, és egyéb-
féle rendek is, Bocskay uram szolgái sokan valának gyalog
ott. Ez közben kiszólitá Kornis Gáspár uramat Bocskay uram
sátorából és félen menének (*félre mentek*) ; ott mit beszél-
lettek egymással én nem tudom. Azon közbe gyülnének so-
kan Bocskay uram sátora alá. Monda Bocskay uram : akarjá-
tok-e Báthory Zsigmondot uralni és fejedelmetekké bevenni ?
Monda Radák András : akarjuk, bevesszük, ugyan úgy kell an-
nak lenni ; azomba oda ki az sátor körül való sok gyalogság fel-
kiálta egyszersmind : akarjuk, akarjuk. Mondá Bocskay uram :
ládd-e generalis uram, hogy nem csak én akarom egyedül, üttes-
sen dobot kegyelmed, menjünk ő felsége eleibe. Monda Kornis
uram : hadd szóljak vagy kettőt, nagy dolog ez, nem jó volna
evvel így hertelenkedni. Mondá Bocskay uram : no, üssék meg
az dobot, most ennek az ideje. Dobot ütének, mindjárást fel-
ülének ; alig meheténk egy puska lövésnyire, monda énnekem
Bocskay uram : jöszte Vitéz Miklós, Petky Istvánt is szólítá
s mondá : ihol ő felségök Kolosvárról Rác Istvánt küldték az

commissarius urakhoz, ő fölségek hívatják ő kegyelmeket, kegyelmek mindenütt az uton velek legyen és gondját viselje mind gazdálkodásból, mind egyéb dologból, valamit ő kegyelmek parancsolnak, senkinek legkisebb szolgálójoknak is ne vétessen, csak jöjjenek el az ő felségek hivataljára. Én mentem vala magamat és mondom vala hogy az dologba semmit nem tudok és csak két szolgám ragadott paripára, az vagyon utánam, mondá Bocskay uram, ha fejedet életedet szereted, ahoz tartsd magadat az mit mondok, mert abban egyéb nem lehet. Mi elmenénk Petky Istvánnal és hívók ő nagyságokat, elindulásnak és másnak Tordára jutánk ő nagyságokkal együtt, hát ezalatt Bocskay uram ment Kolosvárra Zsigmond fejedelemlhez és asszonyunkhoz ő felségekhez. Kornis Gáspár uram penig ott maradt volt Tordán, az országnak nagyobb részével. Ez alatt szólának nekem az commissarius urak hogy kérném Kornis uramat, hogy jöjjön ő nagyságokhoz. Elmenék és kérém az commissarius urak szavával. Kornis uram mindjárt elfakada sirva s mondá, bezzeg rútúl veszté az szép országot egynihány áruló felséges isten, az egész keresztyénségbe mind jó hírünk, nevünk, mind jámborságunk mint romla miattok; ez egész világon majd mind áruló nevünk lesz; ha elmehetnék, feleségemnek kezét fognám és egy szablyával ez országból kimennék. Esmét mondá: örömet elmennék édes Vitéz uram ha négykézlábbal kellene másznom is az commissarius urakhoz, mondd szolgálatomat én szómmal ő kegyelmeknek, de nem merem fejemet reá vetni az sok utánam circálóktól. Én megmondám az commissarius uraknak ízenetít Kornis uramnak. Mondának az commissarius urak, im az egész országot Bocskay uram egyedül veszti el. Azon közbe megjöve Kolosvárról Bocskay uram, hivata engemet, kérdé mit beszélnek az commissarius urak; én mondám: bizony mind nagyságodra vetnek ez mostani változásért. Monda Bocskay uram: bizony megihgyék hogy általmegyek ezen valamint járok; ugyan azt mondja volt Szuhay hogy tizen négy esztendő korában is volt olyan eszes mint az erdélyi tanács; úgy tetszik, hogy most kellett volna az ész. — Az én betegségem napról-napra kezde öregbedni, könnyörgék mind Kornis uramnak, mind Bocskay uramnak, engedjék hogy menjek házamhoz feküdni. Kornis uram szóla Bocskay

uramnak, úgy engedék meg. Én oztán mindaddig feküdtem, még Várad alól elmene az török. Tudom azt is, hogy Sennyey Pongrácz uram is postán érkezék Tordára, mihelt látám, ottan hozzá menék, kérdé mint vagyon a dolog, én megmondám neki s mondá Sennyey uram: hogy ha csak az kevés székelység volna egy értelmén velem is, bizony egyet nem értenék vélek, de azok közül is egy-néhánynak tudja ördög hol jár elméje, én egyedül immár ellenek nem állhatok. Tudom azt is hogy követeket bocsátanak Tordáról Maximilián herczeghez, de én akkor mikor elbocsáták, szállásomon voltam. Bocskay uram hívata szolgálival szállására és elmenék ugyan betegen, egy levelet ada elő, hogy annak subscribáljak és pecsétemet reá vessem, látám hogy többeket is arra kényszerít hogy pöcséteket reá vessék, nem lőn mit tennem, reá vetém pöcsétemet és subscribálék, de mi volt irva az levélbe és micsoda követség-gel bocsáták el az követeket, én abban semmit nem tudok.

Quartus testis egregius Franciscus Nagy de Léva, annorum circiter 60, citatus, iuratus et examinatus fassus est. Én semmit nem tudok abba, Zsigmond fejedelmet ki hozta és ki hitta vissza, hanem ezt tudom hogy Szász-Sebesnél az táborba egykor kijövének Kornis uram és Bocskay uram az több sok főemberekkel és az Bocskay uram sátorához gyűlének, ott felkiálták fejünkint, hogy Báthory Zsigmond az fejedelem és Kolosvárra menjenek utána; először is az gyalogság és az székelység rohana fel, ha ki ellene mondana, feje essék. Azt is tudom hogy mikor immár itt benn Fejérváratt volna az fejedelem, Lázáry István egy levelet mutata és azt mondá, hogy ezt az én régi uram küldte volt énnekem; de én nem tudom mi volt benne irva. Ezt is hallottam hogy Macsédy Benedeket Somlyórúl küldte volt el Zsigmond fejedelem, de nem tudom, kinek küldött levelet kinek nem.

Quintus testis egregius Stephanus Petky de Veczke, annorum circiter 43, citatus, iuratus et examinatus fassus est. Tudom ezt hogy Szász-Sebesnél valánk táborba, egy éjszaka futosni, járni kezdenék csoportoson, én nem tudám mire vélni, lefekvém sátoromba. Igen reggel felkelék, indulék az piacz felé az táborba, kezdék mondani, ha hallottam-e hogy Zsigmond fejedelem Kolosváratt vagyon: mondám hogy én nem hallottam

különben; mondának: bizony ez így vagyon, az kolosváriak befogadták, ezt is mondák: hiszen nagy dolog, hogy ez újabban megvőtte harmad vagy negyed magával az országot. Azt is mondák: hallottad-e hogy ez éjjel itt volt Macséd Benedek táborba; mondám: én nem hallottam s mondák: bizony itt volt és itt járt az táborba ez éjjel, azért még ma az egész had népe befogadja; mondám: hogy lehetséges az istenért hogy ily hertelenséggel lehessen? — Ennekem azt mondák: így lehet hogy Bocskay uram ez éjszaka itt az táborba volt, még ma esmég kijő; éjjel az Kornis uram sátorához ment volt, szolgálival, úgy küldett be az táborba: költsétek fel és híjjatok ki ha aluszik is Kornis uramat; és így hallottam hogy Bocskay uram ezt mondta volna Kornis uramnak az sátonál: lássad, mert most mind az élet s mind az halál előtted vagyon, mert megjött Zsigmond fejedelem, Kolosváratt vagyon most. Kornis uramnak azt is mondta volna Bocskay uram: im én bemegyek Fejérvárra, de igen jó reggel az főfő uraimat gyűjtsd össze az hadba, én is kijövek Fejérvárról, add értéekre hogy Zsigmond fejedelem bejött, Kolosváratt vagyon és az fejedelemségre be kell fogadnunk. Tudom, hogy az táborba összevgyülnének az Bocskay uram sátoránál, ott nagy hertelenséggel felkiálták Bocskay uram szava után fejenként az fejedelemségre; ma késő, holnap üssenek dobot és indulunk eleibe Kolosvárra. Hogy az had felüle, immár onnan megindulánk. Szólíta engem ott Bocskay uram és Vitéz Miklóst, erősen megparancsolá nekünk hogy ügessünk el mindjárt elöl Fejérvárra, az két commissarius úr szállására menjünk, mindjárt befogassuk az lovakat az szekerek eleibe és vittén vigyük Torda felé. Akkor semmiképen el nem indíthatók az két urat, igen es[ik] vala az eső; ez közbe Bocskay uram is betére Fejérvárra, megmondók neki hogy el nem indíthatjuk az nap az commissariusokat, mert nem vehetjük rá őket; úgy hagyá oztán hogy reggel induljunk vélek, ott tartottuk őrizet alatt őket. Kolosvárról Zsigmond fejedelem Tordára jöve. Mind Szakmárig velek voltam az commissarius urakkal, azt bizony sok szókkal és súhajtásokkal mondták, hogy Zsigmond fejedelem behozása mind Bocskay uram dolga és ő az fő oka. Azt is hallottam tőlek hogy mondták: vagyon még egy vagy

kettő ki egyaránt értette az dolgot Bocskay urammal, de nevet nem adtak nekik.

Sextus testis egregius Joannes Literatus Coloswariensis, annorum circiter 50, citatus, iuratus et examinatus fassus est. Én Zsigmond fejedelem bejövetele felől, ki lőtt légyen authora és promotora semmit nem tudok, hanem hallottam ő magátúl Bocskay uramtúl, hogy sokak előtt beszéllette ezt : immár Zsigmond fejedelmet háromszor állattam talpára. Ez penig akkor vala mikor Kolosváratt vala Zsigmond fejedelem és utána megyünk vala.

Septimus testis egregius Joannes Petky de Ders annorum circiter 29. citatus, iuratus et examinatus fassus est. Tudom azt hogy mikor az commissarius urak itt Fejérváratt valának, ott künn az táborban egy hajnalban kezdék beszélteni, hogy Báthori Zsigmond fejedelem bejött és Kolosváratt vagyon. Én menék Kornis Farkas sátorához, kérdém tőle, ha értett valamit abban az hírben, mondá, hogy igaz az az hír, ő is nem régen értötte. Azonba hivata Székely Mojzes uram, küldé be Fejérvárra, hogy legyék ott benn ha mit mond Bocskay uram, vagy ha valamely felé küld, tartsam ahoz magamat. Én bejövek Fejérvárra, tehát mind Bocskay uram, mind Kornis Gáspár uram itt benn vannak, menék Bocskay uramhoz, kérdezkedék az táborbeli állapotról, mint vagyunk oda ki, mondám neki az ott való hírt és állapotot, mondá hogy ő elküldött Zsigmond fejedelemhöz : én mondám csak lenne országunknak javára és megmaradására bejövetele, azután értenének egyet Kornis urammal ez dologba : s felelé, hogy ma ezen asztalnál adta be nekem kezét, hogy semmiben tőlem nem dissentiál. Azután csakhamar mondá, hogy menjünk ki az táborba, mert az idő elmúlik, úgy indulánk el mind Kornis Gáspár urammal együtt ; hogy az táborba jutánk, izenék tőlem, hogy az urimat hijam oda az generális sátorához ; hogy összevgyülének, menének az Bocskay uram sátorába, ott mindenik úr igen kezdé excusálni magát, hogy az Zsigmond fejedelem dolgába az előtt semmit nem tudtak, de főképen Kornis uram esküvék erősen, hogy ő semmit nem hallott, sem értett azelőtt abban, lássák azért az uraim mi tetszik benne, ha meg kell-e hozni vagy nem ; Bocskay uram mindjárást kétszer is nagy fel-

szóval megkiáltá : no meghozzuk-e vagy nem az mi előbbi kegyelmes urunkat ? Mindnyájan felkiáltának, legelőször is Radák András kiálta, és az többi is utána hogy meghozzuk.

Octavus testis generosus Benedictus Mindszentý consiliarius Celsitudinis vestrae et arendator decimarum Transylvanensium citatus, iuratus et examinatus fassionem suam exhibuit in scriptis tale sub tenore. Én Mindszenty Benedek, hogy elvégezék azt hogy Sibrik Gáspár és Kornis Farkas menjen az herczeg ő felsége eleiben, kimenék az táborba ; másod nap reggel jöve hozzám sátoromban Sámbochréthy Mihály, mondá hogy ez éjjel mind nyeregben tartották az székely uraim lovokat ; mondám hogy vajjon mi az oka ; úgy mondá, hogy azt beszélük hogy Zsigmond fejedelem bejött ez országban, nem hihetém, azonban Bogáthy Menyhárt uram jöve hozzám, úgy értém oztán, hogy Kolosváratt vagyon. Azután kimenék sátorombúl, látám hogy az székely drabant hadnagyok elállottak mellőlem, hallám hogy azon éjjel Zsigmond fejedelemnek esküdtek. Csáky István uramhoz menék az sátorában, mondá ő kegyelme hogy : kegyelmed énnekem régi jó barátom, most is jódat kívánom, én azt mondom hogy Zsigmond fejedelem ellen egyet se szólj, mert bizony elkelsz. Én oztán csak hallgattam. Azonban az Bocskay uram sátorához hirdetének [gyülekezést] én is arra menék és leülék, azonban Bocskay István uram kezdé előszámolni hogy Zsigmond fejedelem Kolosváratt vagyon és asszonyunkkal ő felségével megegyezett. Azért ő felségeket befogadjuk ; úgy kezde egynihányátúl voxot kérdeni, de mi reánk nem jutta az vox, mert kívől az sátor ajtaján kezdék kiáltani az drabantok és egyéb rendek is, hogy behozzuk behozzuk ő felségét. Úgy kelék fel. Bemene Bocskay uram az belső sátorában, úgy küldék el Bogáthy Menyhért uramat és Perusitt Mátét Kolosvárra ; másnap mi es elindulánk Kolosvárra ott oztán választák ; de sok léa vala az országnak. Kornis Gáspár uramnak és egynihánynak igen tetszik vala hogy várakoznának, hadd gyűljenek, de nem engedék, hanem ugyan választák. Tordán megesketék. Én ezeket fide mediante irtam.

Nonus testis generosus Melchior Bogathý de eadem Bogati citatus, iuratus et examinatus fassionem suam similiter in scriptis exhibuit, cuius tenor sequitur in hunc modum.

Én Bogáthy Menyhárt egyebet ebben az dologban nem tudok, hanem én akkor voltam házamnál Küküllőváratt, éjjel menék Szász-Sebeshöz az táborban; kérdém az szolgálóimtól mi hirrel vannak az táborban; mondák, hogy tegnap végezték az urak s az ország, hogy Sibrik uramat s Kornis Farkas uramat Maximilian herczeg eleibe küldjék Kassára. Én, volt másodnap nyolcz óra, az mikor felkelék; hát az főuraimban egynehányan lovok hátán vannak s az utszán sétálnak, én is lóra ülek, menek hozzájuk, mondám Sibrik uramnak hogy bánom hogy elküldik; mondá Sibrik uram, hogy elmúlt az út s nem mennek el; kezde reám nézni s kérdé, hogy ha tudok(-e) új hirt; én isten látja csak gondolkodni sem tudtam róla s mondám neki hogy én nem tudok; mondá: jöszte s ím én mondok. Úgy mondá hogy megjött Zsigmond fejedelem s immár megegyezett asszonyunkkal, Kolosvár is melléje állott, sőt azt is mondá hogy: nézhetsze (*sic*), az gyalogság is kánótos puskával készen vagyon az Bocskay uram sátora körül; ha ki mit szólna ellenek, ezek bizon mind levágnának bennünket, mert Macsédy Benedek az éjjel Bocskay urammal volt s ezek mind megesküdtek immár az fejedelemnek. Akkor mikor ez az dolog vala, Bocskay uram Fejérvárra ment volt bé az commissariusokhoz; mi lött ott, azt én nem tudom. Az mikor estve felé kijöve Bocskay uram Fejérvárról, gyűjtének be bennünket az Bocskay uram sátorában; proponálá Bocskay uram bőbeszéddel az dolgot, beszélé hogy: az török, tatár szomszédságunkban vagyon, az német az mi ótalmunkra nem elég; azt is hogy Zsigmond fejedelem megjött, Kolosváratt vagyon, asszonyunkkal megegyezett s jól vannak egymással; mit kell műelnünk, kell-e visszafogadnunk Zsigmond fejedelmet vagy nem? én bizony nem tudom kik lőnek első, nem szintén az főemberek löttek mindnyájan, sokan kiáltani kezdének, hogy Zsigmond fejedelmet kell visszahozni. Kornis uram nagy esküvéssel esküvék ugyanott, hogy isten ötet úgy segélje, hogy sem nem hitta, sem nem hívatta, semmi része megjöveteliben nincsen, azért kegyelmetek mit cselekesztek, én nekem úgy tetszenék, hogy ne sietnénk egy kevéssé véle, mert látja kegyelmetek, sem az szászság itt nincsen, sem az egész székelység, sem az magyarországiak; Kornis uram ilyeneket szóla.

Oztán felkelének, menének az Bocskay uram belső sátorában, magok az főuraim engemet hivatának Perusit Mátéval, küldének Kolosvárra Zsigmond fejedelemhez, hogy megmondjuk hogy visszafogadták; mi elmenénk s megmondók Zsigmond fejedelemnek s igen köszöné. Mi ismét megtérénk Kolosvárrúl, Bocskay uramat találók az letumban hogy szekeren jó vala, Kornis uram hátrább az sereggel volt: az Zsigmond izenetit megmondók Bocskay uramnak, több szavaim között mondtam, hogy Zsigmond fejedelem az mint eszemben vészem haragszik Kornis uramra (mert vöttem vala eszembe). Bocskay uram énnekem meghagyá, hogy Kornis uramat valami szép szókkal salutáljam Zsigmond fejedelem szavával s igen ajánljam jó akaratját. Én azképen cselekedtem, szép szókkal salutálám Kornis uramat, Zsigmond fejedelem szavával. Én nem tudom, hivé-e Kornis uram vagy nem; ebben csak enyit tudok.

Decimus testis egregius Nicolaus Farkas de Hárinna annorum 41, citatus, juratus et examinatus fassus est: tudom azt, hogy egykor Zsigmond fejedelem visszajövele előtt küldtem szolgámat Kolosvárra Gelyén Imréhez. Azt írá nekem hogy Macsédy Benedek postán visszajött Bocskay uramhoz és az ezüst művet és egyéb marháját Zsigmond fejedelemnek megtartóztatta. Hallottam mástúl azt hogy Bocskay uram itt Fejérváratt hívatta volna Kornis uramat éjjel szállására és azt mondta volna neki: lássad, mit akarsz; az halált szeretted-e inkább vagy az életet, egyikbe válassz, mert megjött Zsigmond fejedelem, Kolosváratt vagyon. Azt is hallottam, tegnapelőtt Vitéz Miklóstúl, hogy Bocskay uram most mikor az táborba volt, Monostor mellett, aztmondotta, hogy ő hozta volt bé Zsigmond fejedelmet, mert én vérem és tagom és nem akartam hogy más idegen fejedelmet válasszának. Én egyebet sem tudok sem hallottam ez dologban.

Undecimus testis egregius Michael Lencsés de Varadino, annorum circiter 28 citatus, iuratus et examinatus fassus est. Macsédy Benedek énnekem ugyan titkon mondotta, akkor mikor immár Zsigmond fejedelem az országba volt, hogy igen visszáat vonzon vala Kornis Gáspár az Zsigmond fejedelemségébe, de bizony meglátja azt, hogy csak rövid idő

mulva elütik rajta. Más az mikor Kornis Gáspárt Bocskay az táborba felköltette éjszaka és reá ment, mikor immár az gyaloggal elvégezte Bocskay az Zsigmond fejedelem dolgát, akkor egy imegbe csak egy mentét vött reá Kornis, és az sátorból kiszóllíttatta Bocskay, az gyaloggal mind körülvötte, égett az kanótyok éjszaka. Hallottam hogy mondotta volna Kornis Bocskainak, mikor megjelentette az dolgot Kornisnak Bocskay, hogy Zsigmond az fejedelem; azt mondotta Kornis: az istenért kérlek Bocskay uram ne siess, jól meggondolkodjál mit cselekszel, mert ha ez az Maros az hátadon által folya is, bizony soha az (*csúf*)nevet rólad el nem mossza. Bocskay azt mondotta: vagy imígy, vagy amúgy de immár ezen általesem; azért válassz benne, előtted vagyon mind az élet s mind az halál. Ezt penig ő maga szájából Bocskaynak egy-nihányszor hallottam Zsigmond fejedelem bejövetele után hogy mondotta, hogy: én hoztam be Zsigmondot, én nem tagadom. Azt is mondotta nekem Macsédy hogy mikor először őtet visszaküldte volt Zsigmond Erdélybe, akkor szerzötte meg Bocskayval, hogy Zsigmond visszajöjjön, mert különben nem mert volna visszajönni Erdélybe.

Quorum quidem testium fassiones et attestaciones, prout modo praedecarato per nos sunt receptae, memoratis exponentibus iurium suorum uberiores ad cautelam necessariam fideliter et conscientiose conscriptas, sub sigillo nostri capitulari dandas duximus et concedendas, communi iusticia et aequitate suadentibus. Datum octavo die attestationis praenotatae anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono. (Sign. Impr.)

(Eredetije a bécsi cs. és k. állami ltárban. Hungarica.)

XXXIII.

1598. okt. 28.

Zsigmond feketetői táborából segítséget kér.

Sacr. caes. regiaeque Maiestas, domine domine clementissime.

Non dubito sacr. caes. regiamque Maiestatem V. propter insperatam status Transylvanici mutationem, reditumque ex Oppulia meum, nonnihil mihi subditisque meis indignari,

vel etiam propterea quod nonnulli de me V. Maiestati caes. persuaserunt, quasi ego pacem concludere et cum Turca foedus reip. christiana pestiferum percutre uoluisssem. Verum Maiestas V. caes. clementer ita de me sentiat, me nullo unquam tempore a fidelitate V. Maiestatis et totius domus Austriacae atque a studio reip. Christianae discessurum. Cuius rei nunc quoque non leuia praebeo argumenta, quinque enim duntaxat miliaribus ab hoste, qui Waradinum etiam num obsidet, cum omnibus meis copijs iam diu in castris haereo; hostem quotidie mei excursionibus fatigant, captiuorum magnum numerum singulis diebus in castra mea deferunt, iamque eo res redacta est, ut si saltem V. Maiestatis caes. auxiliares copiae adessent, spem haberemus optimam, communem hostem tot malis fatigatum, et aquarum insuper inundationibus spe sua frustratum, coniunctis viribus facile profligari et deleri posse; sollicito quotidie auxilia, siquidem ipse contra tantam utriusque et Turcarum et Tartarorum multitudinem non sufficiam, quorum causa iam aliquoties certos meos homines ad ser. archiducem Maximilianum, nunc quoque unum ex consiliarijs meis Cassoviam et ad castra V. Maiestatis misi. Quod si illa in communem locum convenerint, ego etiam omnes meas vires eodem conferam, et quod foelix faustumque sit, coniunctis viribus nihil eorum praetermittam, quaecunque e republica Christiana fore animadvertero. Nunc autem quoniam V. Maiestati caes. causam meam per certos et praecipuos legatos V. Maiestati et reip. christianae fideles proponere cupio, humillime supplico, dignetur V. Maiestas id mihi clementer concedere, ut nuncij quos ad sacr. Maiestatem V. missurus sum, sine aliqua molestia et noxa admittantur, et rursum a Maiestate V. benigne remittantur. Ego quod semper mihi propositum fuit me gratiae et clementiae sacr. caes. regiaeque Maiestatis V. cum omnibus meis demisse commendo. Servet deus sacr. caes. regiamque Maiestatem V. quam diutissime foeliciter imperantem. Datum in castris prope Feketeto positis die 28. Octobris. Anno 1598.

Sacr. caes. regiaeque Maiestatis V.

Sigismundus princeps.

seruitor humillimus

Demetrius Napragy
 el. episcopus et cancellarius Transylvaniae
 Jo. Jacobinus secretarius.

K í v ű l : Principis Transylvaniae literae ad imperatorem.

(Másolat a bécsi udv. kam. lt.)

XXXIV.

1598. okt. 31.—nov. 1.

A sebesvári országgyűlés végzése.

Nos Sigismundus dei gratia Transsilvaniae, Moldaviae, Valachiae, transalpinae et S. R. J. Princeps, partium regni Hungariae dominus, aurei velleris eques, et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus etc.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni nostri Transylvaniae et partium regni Hungariae ditioni huic subjectarum in generalibus eorum comitiis ad Sabbathum proximum post festum Simonis et Judae apostolorum, hoc est in 31-m diem Octobris anno domini 1598. in castris nostris de Keres positis celebratis conclusi.

Nagy hálákot adunk kegyelmes urunk a mi kegyelmes istenünknek, hogy reánk való nagy gondviseléséből felségedet tanquam optimum patrem patriae nobis jam in mediis fluctibus periclitantibus kegyelmesen restitulta, ki nem kedvezvén sem munkájának érettünk való fáradságinak sem nagy költségnek, mind ez ideig oly nagy szorgalmatos gondot viselt reánk, hogy így az hazánkat mindennyi sok háborúban is, nagy hatalmas ellenséginknek nagy hatalmas ellenünk való gonosz igyekezetek ellen nem csak megtartotta, de sőt inkább határit is megőregbítette, és mindennemű dolgunkban tam domi, quam foris minden kegyelmességét mutatta hozzánk. Mely reánk való kegyelmes gondviselésében, nemhogy megszűnt volna felséged, de napról napra való progrediálását, mind egyéb sok számtalan dolgaiból mind pedig ez mostani

közinkbe küldött propositiojából szemünkkel látjuk, felségednek, kiért az mi kegyelmes istenünket is áldjuk, tiszta szüből. Könyörgünk ő szent felséginek alázatosan, hogy ebben az jó igyekezésben felségedet megszerencséltesse és úgy vezérelje velünk egyetemben, ki légyen ő szent nevének dicséretire, felségednek jó hírének, nevének öregbülésére, fejedelemséginek nevededésire, és szegény hazánknak békekességben való megmaradására. Mi is penig felségednek alázatos hívei, minden erőnk szerint megszolgáljuk felségednek ilyen szorgalmatos reánk való nagy gondviselését, mint kegyelmes urunknak fejedelmünknek.

(1) Noha annakokáért kegyelmes urunk szegény köségünknek ennyi számtalan fogyatkozást és sokféle tereh viseléseket látjuk, ez mellett az úristennek rajtunk való ostorát is kóstoljuk barmainknak megdöglése miatt, melyek miatt mind végső szegénységét, romlását várhatjuk szegényeinknek. Mindazáltal ilyen nagy kegyelmességét látván felségednek hozzánk, mint ennekelőtte is mindenkor, most is nem akarunk megfogyatkozni, hanem felségednek kegyelmes intése szerint felségedhez való szeretetünkből készek vagyunk azokra az minden jókra provideálnunk, melyekkel mind maga udvara népe s mind a végbéli szolgáló népnek tartására és egyéb szükségére is prospiciálhasson felséged.

Igérünk azért felségednek az jövődő 1599. esztendőbéli januariusnak első napjára minden kapuról 99 pénzt; martiusnak penig első napjára anni ejusdem egy-egy forintot beszállgatni. Mely terehviselésre az székely uraink s atyánkfiai is ígérnek magokat, a szász uraink is az ő módjok szerint, az magyarországi uraink s atyánkfiai is, az megírt napokra a két két forintot kapuszám szerint beszállgatják. Könyörgünk felségednek, mint kegyelmes urunknak, felséged vegye kegyelmesen tőlünk; ennek utána is valamire az úristen segít, és elégségessé teszen, semmi időben nem akarunk felségednek megfogyatkozni.

(2) Miért hogy kegyelmes urunk e mostani időnek állapotjához képest ez ősen táborban hosszú ideig való létünket tekintvén, felséged ez mostani hazatérésünk után kegyelmesen

ujabban gyűlésre való convocatiótól meg akar kémélleni bennünket, felségednek megszolgáljuk, mint kegyelmes urunknak.

De sok atyánkfiainak vagynak oly causáji, kiknek vigore articulorum superinde editorum a gyűlésben kellett volna adjudicáltatni, s kik hogy igasságokban meg ne fogyatkozzanak, felségednek könyörgünk ítélőmesterit, assessorit és törvényhez rendelt emberit, e jövődő reminiscere vasárnapra anno 1599. felséged convocáltassa, kik causas partium in articulis superinde editis adjudicálják, hogy senkinek igazsága az hadalék miatt ne periclitáljon.

(3) Tetszett ez is országúl, hogy a mely nemes emberek contumacia ducti, nulla rationabili causa interveniente, magokat e mostani expeditiótól absentálták, tehát az ispányok és királybírák azokat fide mediante e mostani hadnak leszállása után megcircularván, si se rationabiliter excusare non poterint: jószágokat ipsos solos proprie et praecipue concernentia elfoglalják juxta articulos superinde confectos, és felségednek írva beadják efféléknek neveket az ispányok és királybírák. Ezután felséged kegyelmessége: vagy megadja jószágokat, vagy másnak donálja.

Nos itaque praemissa supplicatione dictorum etc.

Datum in praedictis castris nostris ad Keres positis, die 1-ma Novembris anno domini 1598.

J e g y z e t. Jelen törvények eredeti példánya még lappang. A Barcsai-féle példányban nincs feltéve sem kelte sem bevezetése. Hasonlag nincs feltéve az a Haner-féle példányban sem, melyet ez a Bánffy-féle gyűjteményből vett. De ebben köv. feliratot visel: »Anno 1598. die 20. Novemb. Az keresbeli táborunkban csinált articulus.« Mi kétségtelenül hibás datum, mert a tábor nov. 20-án már nem volt a Körös mellett.

(A Halmágyi-féle másolatról, kiigazítva a Barcsai-féle példány után.)

XXXV.

a)

1598. nov. 8.

Mihály vajda követsége Rudolffhoz Zigmund ügyében.

Reverendissime ac magnifici domini, amici observandissimi. Salutem et amicitiae stb. commendationem.

Bizonyos és földolgainkért küldöttük oda fel ű felségekhez az római császárhoz és ű felségéhez Maximilian herczeghez, mind pedig nagyságtokhoz meghitt fő emberemet, Balogh Gergelyt, vele egyetemben Dobroûniky Marko Joûnant is, kik által mind ű felségeknek, mind pedig nagyságtoknak szóval izentem; nagyságtok higyjé meg száûokoth és nagyságtoknak fogadása szerint, mi rólunk se feledkezzék el. A mit pedig akar nagyságtok mi nekünk izenni, avagy irni, ugyan ű általa izenhet, de ha módja lehet nagyságtoknak az dologba, levelek által találjon bennünket. Tartsa meg isten stb. Datum ex opido nostro Tergouiste. 8. Novembris anno 1598.

Reverendissimae ac Magnificae dominationis vestrae

amicus syncerus

Michael Vaiuada

regni Transalpini mp

Joannes Racz secretarius.

Külczim: Reverendissimo ac magnificis dominis Stephano Szuhay stb. ac Nicolao Istvánffy stb.

(Eredetije a bécsi cs. áll. levéltárban. Hungarica).

b)

1598. nov. 12.

Mihály vajda Zigmund érdekében Rudolffnak levelet ír.

Sacratissima caesarea regiaque Majestas, domine domine clementissime.

Tudom, hogy felségednél nyilván vagyom hogy Báthory Zsigmond az erdélyi király ismég országában és hazájában visszajött, felségeddel mi végezése volt annak előtte és mostan is mi állapotban legyen felségednél, nem tudom. Abban bizonyos va-

gyok, hogy mihelt megjött, országúl minden rendek hozzá hajlottanak, befogadták, ujonnan fejedelemmé tölték és nagy hűséget mutattak neki, mostan is uralják mint fejedelmeket és semmi időben tüle el nem akarnak szakadni. Sőt az én országombeli boérok is és minden rendek, minthogy mindenkoron Erdélylyel egyesek voltak és mindenben egyet értettek, az Erdélyhez való köteleességnek elszakadásától fölötte igen idegenek, nem is vélik, hogy az keresztyénségnek oltalma alatt Erdélytől elszakadván bátorságosan megmaradhatna Havaselfölde. Minthogy ennekölte is és most is Erdélynek oltalma alatt nyugszik. Én nekem penig ez az változás nem kicsin gondot hozott, kíváltképen hogy az felséged Erdélyre való nehezitelését is látom és felségedhez való köteleességetről gondolkodom. Látom azt is, minemü nagy romlására következhetik az keresztyénségnek, ha felséged atyai bölcs kegyelmes gondviselése az haragra fordul. Mint most is Váradnak megszállása és az környüle való szép tartományoknak iszonyú pusztulása nem egyebünnét következett, a mint énnekem bizonyos fő török barátom jelentette, hanem az két fél között való háborúság miá, mely háborúság ha tovább terjed és ha felséged Erdélyt megháborítja és az keresztyén fegyvert keresztyén vér ellen fordítja, felséged kegyelmesen gondolkodjék, micsoda nagy romlás és veszedelem következhetnék mi reánk és az szomszéd országra. Felségedmegbocsásson, alázatosan könyörgök felségednek ilyen szegény hű szolgájának tetszését vegye elő felséged; nekem úgy tetszik hogy az erdélyi király istennek segítségéből mivelünk egyetemben, felségednek és az egész keresztyénségnek nem keveset szolgált, az felséged birodalmának nagy veszedelmekor, mikoron Győrt megvév az török, holott semmi jó reménységünk az keresztyén oltalmában nem lehetett, az török ellen felséged mellett kardot kötött fel, országából kiment, az török birodalmát pusztította, égette, várait, kastélyit megvőtte. Havaselföldében is ide jött személye szerint, császárnak nagy győzhetetlen erejét, Sinan basát, velünk egyetembe az országból kiverte, erősségét kit épített, megvőtte, Tatárországig szintén az tengerig raboltattuk, égettettük. Azután ismét személye szerint országából kiment az felséged hada és atyjafia mellé, török császárral ű magával megvitt, isten az

szerencsét mint fordította, felségednél nyilván vagyon. Azután is Csanádot, környül való kastélyokat megvött, Tömösvárat pusztította, most is én úgy veszem eszembe hogy felségednek és az egész keresztyénségnek igaz és hű szolgája. Azért felséges uram, én nem tudom, vétett-e felségednek vagy nem, de ha szintén valamit vétett, ki talám az ő hertelenségétől lehetett, felséged vegye elő atyai kegyelmességét és ilyen jó szolgát kevésért hátra ne vessen. Én felségednek és az egész keresztyénségnek hű szolgája vagyok, ne is adja isten azt, hogy az keresztyénségnek, avagy felségednek kárára igyekezzem; azért könyörgök alázatosan felségednek hogy felséged az erdélyi királyt országával együtt vegye az előbbi kegyelmességébe, mert ha azt felséged megháborítja, én lehetetlen dolognak ítélem hogy az én országom nagy veszedelem nélkül megmaradhasson. Felségedtől nekem alázatosan bocsánatot kérek hogy felségednek ezekről írnom kellett, de irtam felségedhez és a keresztyénséghez való jó akaratomból. Tartsa meg isten felségedet sokáig jó egészségben. Datum ex civitate nostra Tergoviste die XII. mensis Novembris. anno domini CIOXXCVIII.

Sacratiss. caes. regiaeque Majestatis vestrae

humillimus serviter

Michael Vaiuoda regni Transalpini mpr.

Joannes Rácz secretarius.

K ü l c z í m : Sacratissimae caes. regiaeque Maiestati domino domino Rudolpho secundo stb.

(Eredetije a bécsi cs. áll. levéltárban. Hungarica.)

XXXVI.

a)

1598. nov. 21.

Mihály követeinek beadványa Zsigmondhoz Rudolf érdekében.

Instructio nuncii illustris ac magnifici domini Michaelis vajvodae ad sacratissimam Majestatem caesaream anno domini 1598. die 21. Novembris.

Sacratissima caesarea Majestas. Dominus meus Michael vajvoda Valachiae humillima sua servitia commendat tanquam domino clementissimo, cupit a domino deo vestrae.

Majestati sacratissimae bonam valetudinem, contra hostes victoriam ac multos annos fortunatum et pacatum imperium; sacrae Majestati vestrae per me literas misit, oretenus quoque nunciavit.

Intellexit dominus meus cum magno dolore et animi angore, quod inter Majestatem vestram sacratissimam et principem Transsylvaniae discordia orta esset et quod Majestas vestra sacratissima in ipsum principem et Transsylvaniam ut plurimum indignaretur, ea de causa, quod provinciam suam vestrae Majestati sacratissimae offerens, rursum reversus et in provinciam suam consedit. In cuius rei inito tractatu neque vero finito dominus meus Michael vajvoda nihil scivit, nisi quod audivit ex Transsylvania discessisse, sed quo conatu et qua ratione, hoc non intellexit.

De reditu quoque nihil scivit, neque intellexit, nisi quod audivit ipsum rediisse in provincia, omnes status ipsum acceptasse, obtemperantes illi tanquam principi et ipsum observant.

Dominus meus cum intellexit hoc negotium, miratus quid sit causae tantae mutationis: statim proprium hominem legavit ad ipsum, scicitans quibus de causis redierit et velitne penes christianitatem perseverare.

Ad primum respondit, quod praeter suam spem evenissent omnia, ducatus suus inutilis omnino fuisset, non tanti proventus sicut dictum est, sed neque honorificam residentiam habuerit; Majestatis vestrae sacratissimae commissarii non exequuti mandatum vestrae Majestatis sacratissimae; promissam summam in praefixo die minime persoluerunt; a summo pontifice, rege Hispaniarum quae sperabat et in eorum successum Majestas vestra sacratissima se offerens non sunt subsecuta, a mercatoribus quoque nullae literae, ita quod omnis suus status miserrimus extiterit.

Ad alterum respondit, quod si Majestas vestra sacratissima patienter tolerabit ipsum et in priori sua gratia conservabit, paratus erit semper Majestati vestrae sacratissimae et christianitati contra hostes paganos armis inservire; haec domino meo nunciata sunt.

Quicquid ergo sit causa reditus sui et Majestatis

vestrae sacratissimae in illum indignationis, id meus dominus non metitur, sed clementi et alto vestrae Majestatis sacratissimae iudicio ponderandum relinquit.

Supplicans Majestati vestrae sacratissimae, tanquam clementissimo domino, Majestas vestra sacratissima consideret miseros christianos, quibus de hac perturbatione periculum accidere potest, hostibus vero paganis quam magno gaudio esse, inter principes christianos perturbationes exortas esse.

Nunc etiam quod si principes christiani unanimes essent, facile hostes Turcas profligari possent, nam hisce de causis et Varadini obsessio subsequuta fuit.

Quodsi etiam contra Majestatem vestram sacratissimam aliquid deliquerit et Majestas vestra sacratissima digne in illum subirasci videatur, consideret Majestas vestra sacratissima praeterita ipsius fidelia et utilia servitia. Recordari poterit Majestas vestra sacratissima, quando Jaurinum Turca occupavit, christianitas prorsus dejecto animo erat, proprio motu ductus ad vestram Majestatem sacratissimam sese abdicavit et Turcam a quo pacem et tranquillia omnia habuit, reliquit.

Sinan bassa cum magnis copiis Walachiam ingressus, certa quoque fortalicia erexit, tunc princeps Transsylvaniae personaliter eo venit et coniunctis viribus cum meo domino Sinan bassam ex provincia expulerunt, ipsa fortalitia omnia occuparunt et totam provinciam eliberarunt.

Arcem Theömeös obsedit suis propriis viribus, ipse Lip-pam, Jenő et alia circum adjacentia castella expugnauit.

Sub Agriensi expeditione quis subsidium tulit, nunc quoque semper in castris erat et una cum meo domino certum subsidii numerum ad Varadinum expediverunt, quod ubi Turca intellexit, illinc discessit.

Quare clementissime domine talem fidelem servitorem Majestas vestra sacratissima ne postponat, sed potius paterna clementia ipsum amplectatur et acceptet servitia. Varadinum Majestas vestra sacratissima restituat, quia Varadinum absque Transylvania vivere non potest et maius inde periculum christianitatis suboriri poterit.

Majestati vestrae sacratissimae dominus meus humilis

est servitor ad mortem usque penes christianitatem perseveraturus sicuti hucusque fidelem se praestitit. Verum si princeps Transsylvaniae sibi adversarius erit, nihil servire poterit quia Walachia cum Transylvania se regit, nec una provincia contra aliam ullo modo insurgere poterit; neque idoneum esset, quod contra talem tamque bonum christianum principem, qui post deum meum dominum in sua provincia conservavit sed et restituit, arma moveret et insurgeret.

Propterea Majestas vestra sacratissima principem Transylvanie recipiat in suam gratiam, quod Majestati vestrae sacratissimae et toti christianitati, quemadmodum hactenus una simul inseruire possint. Clemens Majestatis vestrae sacratissimae expectans responsum.

(Purum a bécsi cs. áll. levéltárban. Hung.)

b)

1598. nov. 26.

Rudolf válasza a fentebbi beadványra.

Rudolphus etc.

Illustris. Quomodo eam rerum conversionem, quae in Transsylvania nuper principis Sigismundi reditu accidit, interpretati fuerimus, ex literis nostris iam ante missis intellexeritis. Postquam autem ad nos legatos ille suos ut causam suam exponat se mittere decrevisse per peculiarem nobis cursorem significavit, salvum iis conductum ac fidem publicam promisimus, nosque libenter eos adiuturos rescripsimus. Quicquid deinde tractatu ipso successerit, vos primo quoque tempore certiores reddemus. Est vero quod interea diligenter ne quid aliter in Transylvania vicinisque locis quam velimus eveniat, quantum in vobis est, aduigiletis et sinistras si quae sese manifestent machinationes pro virili avertere conemini. Plurimum enim sincero vestro in rempublicam christianam zelo et spectato in nos fidei observantiae studio confidimus, quae ne suo praemio careant, utque ea quae nobiscum vobis intercedunt pacta solenni forma simulatque praesentium negotiorum fluctus locum dederint, confirmentur et ipsa re ser-

ventur, nobis in primis est curae. Et ut quidem non exigua modo auxilia, nulla interposita mora praestentur, a nobis iam constitutum est. Denique ut animosius in hostem pugnetis ac certi refugii, si quid vobis vestrisque, quod absit, adversi accideret, securi sitis, de loco certo vobis in eum eventum assignando solícite cogitamus. Interea vero si res postulat, aut necesse videretur coniugem ac filium in securo collocare, benigne vobis permittimus, ut vel Cassoviam aut alium in superiore Hungaria locum, adeoque si malitis ipsam Viennam eligatis. Vbicunque enim illi fuerint, non minus paterne illorum protectionem et curam, quam si coram ipsimet adessetis, nos suscepturos promittimus, qui vestra vestrorumque causa quidvis quocunque tempore clementer cupimus. Po diebradii 26. Novembris 1598.

Valacho.

(Fogalmazvány a bécsi cs. áll. levéltárban. Hung).

XXXVII.

1598. nov. 24.

Rudolf válasza Báthory Zsigmondhoz: nem ellenzi hogy követeket küldjön hozzá.

Rudolphus etc.

Illustrissime etc. Accepimus Dilectionis tuae litteras 28. Octobris datas, ex quibus intelligimus legatos ipsam suos ad nos mittere decrevisse, per quos causam nobis repentini et occulti sui ex Silesia discessus explicet. Nos quidem ut quod res est fateamur non mirari non potuimus, Dilectionem tuam eiusmodi consilia, quae tantam secum rerum vicissitudinem traherent, inopinato nobis inscijs cepisse, qui sincero ipsam affectu complexi ac summa erga ipsam in omnibus animi integritate semper usi, nullam ipsi cur in diversum abiret ansam praeberimus. Quae enim inter nos et Dilectionem tuam intercessit permutatio, meminit Dilectio tua se vehementer eam ultro exoptasse, diversis eam temporibus ac modis ursisse et in ea pacta volentem concessisse, quibus ut plene satisfaceret, singulari nobis curae fuerit.

Ut autem haec acciderint, que quod Dilectio tua facile sibi persuadeat, nobis probari non potuerint, non displicet tandem nobis ut Dilectionis tuae ad nos legati fide cum publica tum privata, qua liberum ac tutum iis ultro citroque iter promittimus, veniant, per quos suam ipsa nobis mentem exponi curet. Nos ut nostra ex parte nihil ante hac desiderari, quo benignam nostram voluntatem ostenderemus, passi fuimus, sic neque deinceps in iis quae aequitate consentanea sint, patiemur. Nobis interim gratum est, quod in communem hostem ipsa quemadmodum profitetur, fortiter pergit, quod communi religioni, quod reipublicae christianae debetur, cuius salutem et incolumitatem procurare quisque pro suis viribus tenetur. Ceterum Dilectioni tuae benignae voluntatis inclinationem offerimus. Datum Podiebradio 24. Novembris 1598.

Transilvano.

(Impurum a cs. áll. levéltárban. Hung.)

XXXVIII.

a)

1599. jan. 3.

Istvánffy jelentése a császárhoz a Báthory Zsigmonddal kötendő kiegyezés ügyében.

Mátyás főhg a császárnak.

Jelenti hogy Báthory Zs. követküldése ügyében a többi magyar tanácsosok között Istvánffyt is véleményadásra szólítván föl, az Horvátországban való időzése miatt a felhívást idejében nem kapta meg s véleményét csak most tudathatta vele, a főhggel. A mi őt a főhget illeti, miután még eddig nem tudni, mi szándéka van Báthory (Zs.)-nak, előbbi véleménye mellett marad. (Eredetije a bécsi állami ltárban).

Istvánffy említett véleményes jelentése a következő:

Serenissime princeps et domine domine clementissime. Ad literas Serenitatis vestrae 10. Decembris Vienna datas tardius quidem respondeo, sed non mea culpa. Nam tarde admodum, vtpote hesternae die eas à posta Petouiensis accepi. Exijs intelligo Serenitatem vestram mihi mandare vt quum illu-

strissimus Sigismundus Bathory, dux Oppolię et Ratiborij litteras a sacr. caes. Maiestate domino nostro clementissimo pro libero et securo legatorum suorum aduentu petiuerit et impe- trauerit: quid cum legatis illis Bathoreis tractandum ac quibus condicionibus pactis et rationibus obuiandum sit, diligenter considerare, et id quod mihi videatur Serenitati vestrae per- scribere debeam. Non dubito, serenissime princeps, legatos il- los omnibus artibus et technis, ac exquisitis mendacijs instru- ctos venire: quibus illius inconstantiam et perfidiam excusent. Sed tamen illa omnia facillimè refutari et conuelli poterunt. Quomodo autem id fieri queat, quidue mihi toto in eo negotio videatur, ne longior in scribendo sim, ad ea me humiliter re- fero, quę Serenitati Vestrae coram in castris sub Strigonio positis; in scriptis vero sacr. caes. Maiestati domino nostro clementissimo Cassouia et Posonio missis a me et reverendis- simo domino episcopo Agriensi collega meo, vna fuere propo- sita. Neque vlla melior via inueniri potest, qua dignitati et au- ctoritati Maiestatis suę caes. cuius prae omnibus alijs habenda ratio est, consulatur et ea sarta tectaque conseruetur, nisi ut contra illum, tanquam lesae Maiestatis reum eo modo quo pro- posuimus, procedatur. Nec est quod nimium sit metuenda eius ad partes Turcicas (qua vna re ipse minas et terramenta no- bis incutere conatur) transitio et defectio. Nam Turca illum non nisi grauissimis et intolerandis condicionibus in gratiam recipiet: quas nec ipse prestare possit, nec Turca nisi tantis- per donec sumendae vltionis occasio detur, obseruare soleat. Et neuter alterutrius fidei amplius credere aut sese commit- tere ausit. Et hic quidem infirmior magis metuere cogatur nec firmam sperare coniunctionem. Quod si Turca his proxi- mis bellis fatigatus aliquid tempori tribuat, et cum eo in gra- tiam redeat: eo eciam casu non nimis censerem expauescen- dum. Quoties enim et quam multis retroactis annis experti sumus Transiluanicas vires Turcis et Tartaris coniunctas? nec tamen omnia, ne minimam quidem partem eorum, quę spe deuorauerant consecutas. Bis Zacmarium obsessum ab his recordor, totidem vicibus Tocaium: et semper diuina ope eos cum insigni damno et cęde repulsos. Nunc eadem et meliora et prosperiora a deo optimo maximo expectanda sunt; quum vir-

tute et felicitate Maiestatis caes. ea iam frequenter inducia apparuerint, ut de victoria non sit desaparandum. Et qui de Turcicis rebus hoc tempore disputant, eos meminisse oportet, non iam Solymani vires, non potentiam, non felicitatem superesse, non eandem hostium disciplinam, non obedientiam, non fortunam. Omnia esse inclinata vel ispsis hostibus id testantibus et aperte fatentibus.

Varadinum quoque ab iisdem legatis repetetur. Quod cum triplici iure ad Maiestatem caes. pertineat tamquam ad regem Vngariae, tum moderna permutatione, tum vero quod per milites Maiestatis suę caes. ab obsidione Turcica conseruatum est: nullo modo censerem restituendum, vt Maiestas sua caes. semper haberet fręna et habenas, quibus Transilvaniam regeret et compesceret. Et si milites Transsiluanici in obsidione seu propugnatione fuissent, ausim affirmare illos sine longiore mora Turcis deditionem fuisse facturos. Conseruandum igitur censerem et omnes eius prouentus, simul et illa omnia, quę hactenus eo fuerunt possessa, etiam deinceps occupenda, simul cum districtu Zilagiense et castellis ac oppido Debreczen et tricesimis. Ad haec Nagibania, Huzt et alia praesidijs, municione et apparatu prouidenda, vt ex ea etiam parte aditus Maiestatis caes. in suam prouinciam Transilvaniam semper pateat.

Michaelis vaiuodae Transalpini, qui hactenus fidem Maiestati caes. datam constanter retinuit, diligens etiam est habenda ratio: ne inposterum ab illo leuissimo homine sub iugum mittatur; sed a Maiestate caesarea sola dependeat. Quod eo modo fieri poterit, si Maiestas sua caesarea modis in relatione nostra comprehensis de Transilvania statuet. Nam si aliter fiet, difficillimum erit ipsi Transalpino ad seruicia Maiestatis caesareae et reipublicae Chistianę sufficienter invigilare: imo difficillima fuerit uel mutua nunciorum aut literarum com-
meatio.

Atque haec sunt, que mihi videntur in hac re fieri et legatis dici oportere; saluo semper Maiestatis suae caes. prudentissimo et acerrimo iudicio et consilio. Quae benigne statuet, an enormia istius facta et insignes Maiestati suę caes. illatę iniurię et contumeliae silentio praetereundae et non potius, quod ego sentio

seuere vindicandae sint. Deus opt. maximus Serenitatem vestram coneruet stb. Datum ex arce mea Vinicze 10. die Januarij. 1599.

Eiusdem Serenitatis vestrae

humilis et fidelis seruitor

N. Isthuanffy mpr.

K ü l c z i m : Serenissimo principi et domino domino Mathiae dei gratia archiduci Austriae, duci Burgundiae, comiti Tyrolis etc. domino mihi clementissimo. Viennae cito, citissime.

H á t i r a t : Hiervon ain abschrift zuemachen.

(Eredetiye — egészen Istvánffy írása — a bécsi cs. és k. államlevéltárban).

b)

1599. jan. 23.

Szűhay jelentése ugyanez üggyben.

Serenissime princeps et domine domine semper clementissime.

Fidelium perpetuorumque serviciorum ac devotarum orationum stb. commendatione praemissa.

Ad ea quae nuper Tyrnavia de nunciis et rebus Transylvanicis atque adeo ipso Sigismundo in gravi constitutus aegritudine vestrae Serenitati perscripsi, haec subsequencia addere necessarium mihi visum est. Sigismundum inter reliquas sui reditus causas has quoque recensuisse: sibi dovortium a summo pontifice impetratum nequaquam fuisse, neque spem eius consequendi habuisse. A rege catholicissimo nedum commendam locupletiolem, sed nec literas ad se datas fuisse, se non tantum purpurarum cardinalitii ordinis patrum numero adscitum non esse, sed nec galerum rubeum per s. Maiestatem caesaream procuratum aut sollicitatum. Utinim ipse levis est, ita velocissimè sibi ad nutum omnia succedere debere iudicabat. Causabatur quoque se vulgaris stulti loco habitum et quibusdam picturis varie atque varie delineatum et irrisum: quam plurimis scomatis propterea ab omnibus proscissum, quod provincia et principatu cedens ecclesiasticus fieri statuerit. Quae eius raciocinationes et argumenta quam sint solida, quam firma et sana sacr. Maiestatis imperatoriae sapientissimo iudicio demisse submitto.

Hoc tamen loco unum in memoriam eius Maiestati re-
vocare licet, quo animo is ad statum ecclesiasticum affectus
fuerit cum in diplomata suo (quemadmodum antea s. Maies-
tati sacratissimae significatum per nos fuit) penitus omiserit
se sacros suscepturum ordines, an non etiam tunc hanc fraudem
molitus corde fuerit? Quocirca parum abfuit quin vel tunc post
cessionem provinciae animum mutaverit et remanserit. Sed
haec antea quoque sacr. imper. Maiestati nota fecimus.

Cum vero nil stabile nil constans ab ipso homine expe-
ctandum sit, pro mea in augustissimam et invictissimam Do-
mum Austriacam fide non possum praetermittere, quin indicem
saltem aut insinuem, non esse ulla ratione praetermittendum
eius rei adhuc hac hyeme perficiendae, quam antea suasimus
occasionem, si quidem nuncii quoque adventantes prorsus
perfidi et ambitione nimia tumidi sunt, versare dolos non
ignari, qui ob sua initio appraehensae provinciae imparatoriae
Maiestatis detecta facinora hanc defectionem continuo ani-
misolvebant, ne vel Germanum consilium vel quicumque alii
illis legem ponerent, sed pro illorum cupiditate atque impe-
rio cuncta regerentur.

Verendum etiam est vehementer ne quod Poloni et ma-
xime impius Zamoysky iam pridem machinantur et cardinalis
Bathoreus cum epistola tum oratione sua persuadere satagebat
(quarum exemplum fuit imperatoriae Maiestati transmissum)
señillorum clientelae dedat, atque permutationem cum illis ineat
cum plus quam credi possit, abhorreat a publica rerum gravium
cura et gubernatione, atque ad solitas profusiones iam insuf-
ficiens sit, idem postea quod cum Moldavia contingat et tan-
dem Transalpinus etiam repente cum insigni reipublicae chri-
stianae detrimento opprimatur. Cuius quidem Transalpini li-
teras credentiae solummodo seu fidei per suum postremum nun-
cium etsi mihi non visum ad me datas hisce annexas transmitto.

Quod si autem mea exilis atque admodum rudis sen-
tentia minus probaretur sacr. eius imper. Maiestati et
iure tanti momenti cunctandum aliquandiu aliusque modus
eius rei componendae adinveniendus videbitur, fortasse vel
ad imperii vel ad Hungarica comitia non abs re citari et
convinci Bathoreus poterit. Sed ea etiam occasione omnis lon-

gior mora proscindenda est et vel aperto Marte conatus ipsius lethales antevertendi sunt. Nam quod Turcis se dedat aut ipsos in auxilium evocet, ego profecto nil metuendum arbitrarer, tum quod iis ipsis per se acriter irritatis et lacessitis et alioquin in perniciem illius provinciae suamque anhelantibus vix quicquam fidere possit, tum quod ita sint fractae atque enervatae vires Turcarum per sacr. Maiestatis imperatoriae robur et fortitudinem incredibilem, ut sibi ipsis tuendis minus sufficiant. Et licet una copias coniungant, quod tempore utriusque Joannis factitatum fuit, nec tamen magni aliquid effectum non magna incrementa viribus eorum accedent et nunquam pares exercitui sacr. Maiestatis imperatoriae esse poterunt Itaque maxime omnium autoritas atque maiestas et dignitas imperatoris hoc loco proponenda est. A solis igitur Polonis arcendus est.

Fortasse non oberit admonuisse vestram Serenitatem eius quoque rei, quod cum Waradinum, Husth et Nagy-Bania atque cum his comitatus Bihariensis, Solnok mediocris et Maramaros in caes. Maiestatis potestate atque fidelitate permanserint, non videri alienum a ratione si illi quoque ad comitia proxima invitarentur, tamquam membra vera Hungariae regni, per seditiosos solummodo ante aliquod annos a toto corpore avulsos.

Caetera quae in hanc rem facere iudicavi, tum priori scripto meo ad vestram Serenitatem tum aliis ad sacr. imp. Maiestatem et serenissimum archiducem Maximilianum datis perspicacius declaravi. Haec taltem pro humili et demissa mea in augustissimam domum Austriacam fide et devotione subiicere non sum ausus. Servet Deus serenitatem vestram florentissimam diutissimè. Posonii 23 Januarii anno nonagesimo nono.

Serenitatis Vestrae

servitor perpetuus et
humillimus sacellanus
Stephanus episcopus Agriensis.

H á t i r a t : Agriensis ad suam Serenitatem in Transiluanicis.

(Egykorú másolat a bécsi cs. és k. állam-levéltárban).

XXXIX.

a)

1599. febr. 26.

Első válasz Zsigmond köretei számára.

Sacra caes. ac regia Maiestas dominus noster clementissimus intellectis quae sibi dominus princeps Sigismundus etc. per legatos suos vivo sermone et scripto de suo ex Oppolia in Transsylvaniam reditu deque iis quae porro desideret exponenda curavit, clementer respondet:

Primum quidem quod benigna Maiestatis suae affectione confisus princeps in sacr. Maiestatis suae gratiam recipi desideret, id affinitate qua cum augusta domo coniunctus est, id amore quem ipsi Maiestas sua multis modis per hos annos ostendit, dignum esse.

Quod ea deinde, quae pro republica christiana gessit attinet, cum ruptis et excussis turcici foederis repagulis, provinciam suam reliquo, unde superiorum temporum iniuria divulsa fuerat, corpori adiunxit, hostemque sese hosti christianorum opposuit ac caetera deinceps quae recensentur, feliciter gessit; ut magnam sibi ex eo quod auspicio potissimum divino acceptum ferendum apud christianos gloriam peperit, quo etiam auxilia suae Maiestatis plurimum contulerunt, ita rectè facturum principem, si in eo sibi elaborandum duxerit, illam gloriam ut alat ac sustentet, utque prioribus in sacram Maiestatem suam, in augustam domum et rem christianam studiis posteriora fidelitate constantiaque respondeat. Meminisse principem, quo sacra Maiestas sua ipsum amore complexa fuerit, cum charissimam ipsi patruelem, cuius sorores potentissimis regibus nuptae, coniugem dedit, cum principibus ipsum quantumvis magnis sibi sive cognationis et affinitatis vinculo coniunctissimis, sive imperii clientela charissimis dignitate ac nominum titulorumque ornamentis parem habuit, eorumque ordini perhonorificè aggregavit, nihilque praetermisit quod nominis ipsi et existimationis amplitudinem ubique terrarum maximam adferret. Cum denique ditionis suae cessionem princeps ultro

suae Maiestati offerret, minime ipsum diffiteri posse, quod multis rerum documentis probetur, nihil magis optasse, nihil ardentius egisse ac studuisse Maiestatem suam, quam ut in ditio-
ne ipse sua, in qua tam prosperos rerum successus expertus fuerat, permaneret. Id vel ex eo liquere, quod non tantum litteris, nunciis, legationibus, sed auctoritate etiam pontificis maximi ad id ipsi persuadendum usa, adeoque hic coram per consiliarios suos intimos ac proprio affatu ipsum in congressu peramanter hortata fuerit, tantumque abesse ut provinciam illam ambire Maiestati suae in mentem reuenerit, ut vix minis tandem, quae in medium proferebantur, vix periculis quae obtendebantur, ad cessionis illius acceptandae consilia adduceretur. Quae cum eo usque perducta essent, ut de pactorum formula utrimque convenisset, eaque solenni diplomate confirmata per legationem celebrem mitterentur, rursum omnia potius tentari, moveri, urgeri (sic) voluisse, num flecti princeps a cessione posset, quam ut ea, quae iam statuta erant, executionem sortirentur. Postquam autem nihil effici, nihil obtineri nec tunc quidem potuit, ipsum more longioris impatientem, non expectato quod legatis iniunctum erat, ulteriori Maiestatis suae responso, ad publicam illos cessionis acceptationem, quasi religione impulsus, quod inique provinciam illam a maioribus detentam possideret, huiusmodi verbis coëgis-
se, nisi intra biduum res aut triduum effecta daretur, nullam unquam eius provinciae obtinendae spem Maiestati suae reliquam futuram. Juxta cuius cessionis pacta quae praestare sua Maiestas tenebatur, sincerè ut praestarentur, summae curae habuisse, dictiones Opaliae et Ratiborii ipsi tradidisse, summam primam quae promissa erat numerasse, apud pontificem maximum, apud Hispaniarum regem catholicum, quae impetranda erant, frequentibus literis ursisse; quare autem apud pontificem quod petebatur obtineri tunc temporis nequiverit, causas ipsum principem minime latere. Cautionem sive assecurationem mercatorum, sollicitè ut quamprimum ea daretur, curasse, hoc autem in aliquam moram, distentis et distractis in, immensas et infinitas aerarii expensas rationibus, abiisse, et nimirum cautio illa mercatorum litteris securior certiorque, ubi maxime principi commodum foret, redderetur.

Quod vero princeps redivis ex Opolia sui, de quo Maiestatem suam ante certiore facere debebat, causas, loci primum vilitatem redivisumque exiguitatem, deinde praeter infamiae notam literarumque assecuratoriarum mercatorum dilationem, etiam ingratam de se carceribus mancipando famam a quodam non postremo ex sacrae Maiestatis suae servitoribus profectam, miserrimamque rerum suarum in ea ditione sortem recenset, sacrae Maiestati non potest non mirum videri, cum optimè recordetur et ipse princeps et ii qui ipsius nomine utrumque ducatum Oppoliae et Ratiborii stipulati fuerunt, sese, cum de utriusque statu et commoditate percontatio et inquisitio esset, ut res omnis haberet, satis praemonitos fuisse, quorum aliqui non tam rem quam titulum ac nomen a principe spectari, ne scilicet princeps absque populo provinciaque diceretur, atque ibidem sibi stabilire rufugium posset, saepius sint fassi. Benignam Maiestatis suae propensionem qua principi etiam ultra ea, quae in pactionem venerant, gratificari cupiverit, vel inde patere, quod opportuniorem ipsi, ubi aulam et domicilium instituere commodius posset, locum sese assignaturam promiserit.

Quod cum principis infamia coniunctum esset, nihil plane sacratissimam Maiestatem suam a se suisve dictum profectumve scire, quin vero potius optimae sese, constantissimaeque in ipsum voluntatis sibi consciam esse, quam quibuscunque rebus magis testari magisque parata fuerit.

Ut vero Maiestas sua quicquam in ipsum durius statuere, sive per carceris mancipationem, sive per violentam coërcitionem in animum induceret, minis id ab heroico suo pectore et a consueta sibi et Austriaco lenissimorum principum maiorum suorum sanguini innata clementia, cuius laudem neque augustae domus negare hostes queant, alienum esse: tam impiae tam crudelis, ac falsae quis auctor famae sit, nisi doceatur existimare Maiestatem suam commentum hoc, quod principi in excusationem speciosum et opportunum sit, in gravem et intolerandam sacratissimi sui nominis ac dignitatis prophana-tionem inventum.

Literas mercatorum assecutorias et si quae reliqua debebantur cum Maiestas sua perficienda, integrèque prae-

standa sincerè ac sollicitè curaret, iamque res tota prope à coronide quemadmodum responso Carillio dato videre sit, abesset, durum Maiestati suae de inopinato principis recessu nuncium allatum, quo quidem gravius affecta fuerit, quod illius culpae invidiam calumniamque passim ubi integritatis suae opinionem conservari reipublicae interit, sentiat: quodque legatos suos indignis gentiumque iuri minime congruentibus modis post principis reditum captivos habitos, familiares ipsorum laquei metu territos, literasque et scripta excussa fuisse, non unius inuominati servitoris rumusculis mussitetur; sed per omnes uniuersi terrarum orbis partes publicis inusisati exempli documentis circumferatur.

Ut vero sacra Maiestas sua haec omnia, qua est animi lenitate ac moderatione loco relinquat suo, in tractatum cum principe descendere benigne quidem parata atque inclinata est, sed cum ea, de quibus tractandum, non ad principem solum, ut ipsi legati in oratione sua iniuerunt, verum etiam ad serenissimam eius coniugem, provinciaeque status et ordines, qui superiorum pactorum participes fuerunt, pertineant, eorum mandatum requiritur. Vix enim sibi persuadere sacra Maiestas sua potest, in universum omnes, qui se ipsi sacro iureiurando obstrinxerunt, ita fidei oblitos esse, ut adeo repente ac facilo desciverint. Si quas itaque domini legati ab illis mandati aut fidei litteras attulerint, est, quod eas inprimis proferant, qui sacrae Maiestatis suae voluntatem, ad ea quae aequa sint, aequissimam experturi [sunt].

Per imperatorem 26. Februarii 1599.

H á t í r a t: Responsum primum pro legatis Transilvanicis 26. Febr. 1599.

(Fogalmazvány a bécsi cs. és kir. áll. levéltárban). Hungarica.

b)

1599 márcz. 7.

Második válasz Zsigmond követei számára.

Accepit sacra caes. ac regia Maiestas dominus noster clementissimus, quae sibi ad primum responsum suum domini legati Traussilvanici scripto, una cum ordinum Transsilva-

niae mandato porrexerunt. Ea cum sacr. Maiestas sua diligentius inspicit, multa desideraret, si quod in eiusmodi tractationibus fieri consuevit, mandati vis, accuratius ponderanda esset. Non enim patentes illae ordinum litterae, nomina et signa omnium, qui iureiurando sese sacr. Maiestati suae iam antè obstrinxerunt, et aliis litteris comprehensi fuerunt, quique pacta si quae nova inirentur, confirmare deberent, sed aliquorum tantum praeferunt, qui legatis potestatem ad pacem solum cum sacra Maiestate sua tractandam faciant. Cum vero nullum sacr. Maiestati suae cum ordinibus bellum intercesserit, pacis hoc loco nomen intempestivum. Fidem illi sacr. Maiestati suae debuerunt, a quo si recesserint, alius illos ad supremum principem loquendi modus, ne pares cum pari agere viderentur, debebat.

Ad serenissimae principis litteras quod attinet, requirebantur et illae, quae voluntatem illius solenniter et aperte, quemadmodum princeps ipse in aliis post reditum suum mandatis ad subditos etiam serenissimae coniugi iuratos ac sacramento obstrictos promulgatis fieri voluit, — testarentur.

Ut ut autem illa sese habeant, eadem animi benignitate sacra Maiestas sua, qua erga dominum principem ac Transilvaniam a principio in omnibus usa fuit, etiamnum uti parata est, si ad ea, quae moderetur aequitas, descendendum: minus enim moderata, quae scripto suo princeps complexus est superiora pacta excedunt, in quibus singularem sacra Maiestas sua et amorem et liberalitatem ostendit. Quare autem a prioribus ad posteriora cessionis pacta et quomodo ventum fuerit princeps optime recordetur, qui sacram Maiestatem suam nihil minus cogitantem per litteras, per lagatos et coram ipse multis iisque variis rationibus ad cessionem illam in commune coniunctarum ditionum beneficium acceptandam permoverit. Quod cum iis conditionibus actum transactumque sit, quae aequitati consentaneae visae et utrimque confirmatae fuerint, non videt sacra Maiestas sua, quomodo ab illis recedi, sine gravissima incommoditate hoc rerum statu possit, quod difficulter et illae et reliquae Maiestati suae ditiones eo defendi modo quaeant. Si quid reditu principis sive ab ipso sive ab ordinibus, quod improbetur factum, id obliterari, id in integrum restitui, ut utraque pars secure sit, modo cessionis pactis stetur, poterit.

In iis autem, si quid mutandum, ut scilicet opportunior principis aulae domicilioque locus assignetur, quantum pro aequitatis ratione convenire sibi que expedire sacra Maiestas sua iudicet, principi benigne gratificari parata est, ut etiam iam antè per patrem Carillium sese paratam propensamque obtulit.

Itaque domini legati sinum aperire, quaeque moderatiora sint, ad quae sacra Maiestas sua facilius decendat, proferre poterunt.

Datum Pragae die 7. Martii anno 1599.

Responsum secundum principis Sigismundi legatis datum

(Fogalmazvány a bécsi cs. és k. állam-levéltárban. Hungarica.)

XL.

1599. márcz. 21—26.

a)

A megyesi országgyűlés törvényei.

Nos Sigismundus dei gratia Transylvaniae, Moldaviae, Valachiae Transalpaniae et sacri Romani Imperij princeps, partium regni Hungariae dominus, aurei velleris eques, et Sicularum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis, Quod fideles nostri, spectabiles, magnifici, generosi ac egregij nobiles, coeterique status et ordines trium nationum regni nostri Transylvaniae, et partium regni Hungariae ditioni nostrae subiectarum, in generalibus eorum comitijs, ad diem dominicam laetare, hoc est, vigesimum primum diem mensis Martij, Anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono, in ciuitate nostra Medgyès indictis et celebratis congregati, exhibuerunt nobis et praesentarunt quosdam infrascriptos articulos, in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et vnanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humilime, ut nos eosdem articulos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, nostrumque illis consensum praebentes, beneuole acceptare, approbare, ratificare et confirmare, et tam nos ipsi obseruare, quam per alios quospiam vbique per ditionem nostram firmiter obseruari facere dignemur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transylvaniae, et partium regni Hungariae ditioni huic subiectarum in generalibus eorum comitijs, ad diem dominicam laetare, hoc est vigesimum primum diem mensis Martij, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono, in ciuitate Medgies celebratis conclusi.

(1) Mitől fogva kegyelmes urunk ez mi szegény hazánkat az török és tatár ellenség impetálja, az felséged gondviselésében semmiben mint szinte békességnek idején meg nem fogatkoztunk. Mely felséged gondviseléséért kívántunk mindenkor felségednek hosszú és békességes birodalmat közzöttünk. Kikről legelőször az úristennek az ő véghetetlen hozzánk való irgalmasságáért ardentibus votis nagy hálákot adunk, és azután felségednek minden tehetséggel való szolgálatusunkat, hűségünket offeráljuk; könyörögvén felségednek, hogy felséged meggondolván, az haza állapotját, mennyi külömb-külobbféle ellenségtől legyen környül vétetve, ez után is minden conatusát arra dirigálja, hogy az felséged szárnya és protectiója alatt minden időben minden ellenségünk ellen csendességben és békességben édes hazánkban megmaradhassunk.

(2) Továbbá az minémű propositiót felséged tanácsbeli jöembere által mostani gyűlésünkben közinkbe küldött, megértettük; melynek első részében int felséged bennünköt az készen lételre és pénzbeli subsidium adásra, annak utánna az presidium tartásra és felségednek ez elmúlt ősszel az hadra költött bizonyos summa aranyának megtérítésére. Azért az mi az készen lételt nézi, jól tudja azt felséged, hogy ennek előtte is semmiben, az mire elégségesek voltunk, felségednek és hazánkknak meg nem fogatkoztunk; mostan is ígírjük felségednek magunkat, hogy az mire az ur isten segít, az felséged kegyelmes intését és hazánkknak jóvát semmiben nem akarjuk praetermittálni. Látván azért az szükségét és az mostani üdő állapotját, ki az felséged jó intése szerént mind vi-
gázást s mind készen való lételt kíván, végeztük az készen

való lételről, hogy ennek utánna valamikor az ispán és királybírák urainkra felségednek az felülés felől parancsoltatja érkezik, napot praefigáljanak és helt rendeljenek, kit az nemességnek mindjárast meghirdessenek, mely helyre és napra tartozzék minden nemes ember személye szerint lovag és gyalog soldosival menni.

(3) Az mely nemes emberek penig szolgálk, azok jó szerrel való elegendendő lovagot személyekért a vármegye zászlója alá állassák, ő magok is penig semminémű szín alatt honn ne maradhassanak, hanem az urokkal az hadba elmenjenek, az szász-sebesi táborban tavaly emanáltatott articulus continentíja szerint; azonképen jószágokról való lovagokat s gyalogokat tartozzanak oda küldeni. Az mely városok ekkédig az vármegye zászlója alá lovagokat és gyalogokat szoktak adni, azok is ezen végezéshez tartsák magokat. Azonképpen az városokban lakó nemesek es, mind az kik jószágot bírnak, s mind peniglen kik személyekbe való nemesek, az szászsebesi táborban költ articulus szerint az hadba menjenek.

Mely végezésünkhöz ha ki nem akarja magát tartani, vagy nemes, vagy város, és az praefigált napon és helyen, szerestől, az feljül megírt mód szerint jelen nem lenne, tehát az olyan absens jószágán vagy ő magán, az feljül megírt szászsebesi táborban költ articulus szerint az ispánok vagy királybírák *mox et de facto* száz forintot dúlhassanak.

Az ki penig szegény egyházbeli nemes ember, azon tizenkét forintot vegyenek, de így, hogy ha az absentíáról rationabiliter magát nem excusálhatja. Azonképpen az kik az hadból generalis uram, ispányok és királybírájok hírek nélkül haza szöknének, ezen büntetéssel büntetessenek.

(4) Az kik *contumacia ducti*, az dúlással sem gondolván, az hadtól absentálnák magokat, azoknak jószágokat, ipsos solos *proprie et precise* consernentes, az szászsebesbeli táborba költ articulus szerint el foglalhassák.

(5) Az hol penig felséged adja azt előnkbe, hogy az kiket az el mult expeditióban való absenseket az ispánok és királybírák uraink megcíraltak, azok közül a kik rationabiliter magokat nem menthetnék, azokat felséged az művégezésünk szerint megakarná büntetni: bizonyára kegyel-

mes urunk mi is akartuk volna magunk jóváért, mind hazánk-jának jóváért, hogy fejenként, minél jobban lehetett volna, az reánk igyekező gonosz ellenség ellen jelen lettünk volna; az végre is tettünk volt az szászsebesi táborban olyan végzést közöttünk, hogy annak erejével mindeneket az táborba hozhatnánk; de nyilván vagyons felségednél, mennyi időtől fogva vagyons az hadnak terlviselése rajtunk, ki miatt elég fogyatkozásban vagyunk; azt is érti felséged, hogy az tavalyi felülésünk és táborban létünk az szükséghez képest mely hosszú ideig tarta rajtunk, ki egy esztendőben is súlyosabban nem esett rajtunk; mely idő alatt az kinek mi élése és költsége volt, az elkölt, másutt szerét nem tehetette; az alatt barmaink is, kiken élésünket hordoztuk, elholtak, sokan az szegénység miatt más rendbeli barmoknak szerét nem tehették, élést nem vihettek, és az miatt elmaradtak. Mind ezeket és ehez hasonló szükségeket és fogyatkozásokat, kiket jól tud és ért felséged, kegyelmesen szeme eleibe vévén, könyörgünk felségednek mint kegyelmes urunknak fejedelmünknek, országúl, hogy az kik ezfélék találtnának, kik de absentia magokat rationabiliter nem excusálhatnák, felséged kegyelmesen nekik condonálja ¹⁾. Hogy felséged kegyelmesen ez elmúlt hadból való nemes uraink atyánkfiaiinak vétkeket, kik magokat az hadból absentálták volna, könyörgésünkre meg engedte, felségednek hűséggel meg szolgáljuk mint kegyelmes urunknak. Azon vagyunk, hogy ennek utánna, az miben az úristen erőt ad hozzá, azt az fogyatkozást közöttünk helyére hozzuk ²⁾.

(6) Miért hogy látjuk az huszad embereknek haszontalan voltokat, és azoknak való sold fizetésben szegénységünknek nagy romlását és fogyatkozását: könyörgünk felségednek, abrogája közülünk, holott a mikor az szükség kívánta, nem csak huszadát kösségünknek, de ugyan több részét is felvettük közülünk, melyet extrema aliqua necessitate cogente ezután is készek vagyunk megmaradásunkért cselekedni. Mely kösségünknek vagy in parte vagy in toto felvételében, kit is-

¹⁾ Az 5-dik czikk egészen a condonálja szóig ki van hagyva az erd. Múzeum példányából.

²⁾ Az utolsó pont: »Azon vagyunk« stb. a Bruckenthal-féle hiteles példányban hiányzik.

ten eltávasztasson, ilyen mód tartassék, hogy valamikor extrema et vltima necessitas postulálja, és arra rendeltetett tisztviselek az szükséghez képest öket fel akarják venni, tartozzék mind az felséged jószágá, s mind penig az uraké, nemeseké, személy válogatás nélkül jó szerrel oda az napra és helyre, kit neki prefigálnak, elmenni. Mely helyre és napra ha valamely falu, az elejekben adott mód szerént, contumacia ducti el nem menne, az olyan egész falu, ha egy patronusé, az ispánok vagy az királybírák mox ex de facto ötven forintot dúlhassanak, et nihilominus a hadba menésre kényszeríttessenek; ha penig oly az falu, ki egy néhány részre vagyon, a mely el nem akarna menni, ha öreg portio, modo praemisso ötven forintot vehessenek rajta; ha kicsin az portio, úgy mint két vagy három ház jobbágy volna, azokon tizenkét forintot vehessenek, és az felett mind az nagy s mind az kicsin portión valók az hadba menésre kényszeríttessenek; hova ha másodszor is el nem akarnának menni, vagy, ha elmentek volna is, időnek előtte helyekről visszaszöknének, mindenütt persecuáltassanak és felakasztassanak.

(7) Mivel hogy penig ez elmúlt ősszel afféle kösségünköt fel kellett volt vennünk, értjük azt, hogy voltak afféle kösség közül némelyek, kik előttök járójokra, ispánjokra, Theke Ferencz atyánkfára armatis manibus támadtak, isten ótalmazta hogy meg nem ölték, azután öszve vervén magokat, statiójokat elhagyván, sergenként haza oszlottanak. Hogy azért efféle dolog többé ne történjék, tetszett, hogy valakik ez után efféle vakmerő bátorságot cselekedni merészelnének, ha az táborban találtatnának, az hadban praefectura az panaszló instantiájára mindjárt megfogassa, et rei veritate comperta, ha bűnös lészen, érdeme szerént megbüntesse; ha penig de loco delicti haza szaladna, az ispánok és királybírák, az kiknek tiszti alatt afféle patratorok találtatnak, megfogassák és modo praemisso megbüntethessék.

(8) A mi nézi az felséged propositiójának második részét, kiben int felséged kegyelmesen bennünköt, hogy azokra az mediumokra is, melyekkel az had viseltetik, gondot visel-nénk, és úgy provideálnánk, hogy felségedet in omnem euentum reánk való gondviselésre elégségessé teennök: veszszük

eszünkben kegyelmes urunk ebben is, mint az előtt, most is édes hazánkra való gondviselését, melyet mi felségednek minden hűséggel megszolgálunk, mint kegyelmes urunknak fejlődelmünknek. Noha azért látjuk szegény kösségünknek sok külömb külömb féle súlyos terehviselések és barmok halála miatt ilyen nagy fogyatkozásokat: mindazáltal azt is ebbe nem tekinthetjük, hanem mint ennek előtte most is nem akarunk felségednek és hazánknak megfogyatkozni. Igérünk azért felségednek udvara népe tartására és egyéb szükségekre kapuszám szerint kilenczven kilencz pénzt és huszonöt pénzt ad festum beatae Sophiae beszolgáltatni.

(9) Az praesidiumra való contributio, noha az előtt való végezésünk és felséged kegyelmes engedelme szerint közülünk tolláltatott volt, mindazáltal látván ez mostani szükséget, felségedhez való szeretetünkből, ez egy úttal megigérjük, könyörögvén felségednek alázatosan, hogy felséged ez után evvel ne terheljen bennünket, mert elviselésére elégtelenek vagyunk. Végeztünk azért az praesidium tartásra kapuszám szerint száz hetvenöt pénzt az fizetőmester kezéhez adminisztrálni; az száz pénzt ad dominicam quasimodo, ki ez jövő húsvét után való közelbik vasárnap, az hetvenöt pénzt penig ad festum diui Jakobi apostoli. És könyörgünk felségednek, hogy az mely pénzt Bocskay István uramtól ez mostani követségekre kértünk volt, ezen hetvenöt pénz adóból felséged téríttesse meg Bocskai uramnak.

Mely terehviselésekre az székely uraink magyarországi atyáinkfaival egyetembe ígérnek magokat.

Az szász uraink is azonképpen az ő módjok szerint.

Az ravatlan helyek és városok is ezen praesidiumra az előbbeni articulusok continentiaja szerint contribuálnak, Király-Újfalutól megválva, ki Kolos vármegyében vagyon, Huszár Péter atyáinkfiáé, melynek az praesidiumra való contributiót megengedtük.

(10) Adja felséged azt is előnkben, az pater jesuitáknak Fejérvárról való kiköltözésekbe conscientiájában minémű bántása lett volna, és kívánná felséged, hogy arról az elmúlt tordai gyűlésünkben utólszor végezett articulusunk tolláltatnék, és helyekre Fejérvárra ismét visszamehetnének:

azért megtekéntvén ebben is az felséged kívánságát, végeztük, hogy a minémű *articulus in anno domini 1595. die 16. Aprillis Fejérváratt celebráltatott generalis gyűlésünkben az pater jesuitákról irattatott, in omnibus punctis helyén maradjon, és annak tartása szerint az pater jesuitákat felséged Fejérvárra bevihesse. Az mi pedig ebben az felséged Tordán lött juramentumát illeti, attól felségedet in hac parte absoluáljuk.*

(11) Az hol felséged számlálja előnkben ez elmúlt időkben felséged és az felséged böcsülletes familiája között ad *sinistram expositionem nonnullorum maleulorum hominum* némű némű *tristissimus successusok* törtétenek volna, kiből *generalis gyűlésünkben anno domini 1595. die 16. Aprillis Fejérváratt* ő nagyságok felől némű némű *deliberatio* is lött volna, melyért felségednek szűvében, lelkében és *conscientiájában* minémű nagy felháborodása lött volna, szóval felséged nem *exprimálhatná*. Miért hogy pedig *cardinal* uram ő nagysága, maga és Báthori István uram képében, ez országban bejövén, és személye szerint felségeddel szembe lévén, méltó és elegendő *excusatiókkal* az ő *innocentiájokat* felséged előtt *declarálta* és megmutatta volna úgy anynyéra, hogy felségednek szűve rajta teljességgel megcsendesedett és megnyugodott volna, ki felől felséged és az ő nagyságok között *mutua reconciliatio* és *concordia* következett volna: kívánná felséged, hogy arról az ő nagyságok felől lött *deliberatio* akkori *articulusból* *deleáltatnék* és *expungáltatnék*. Annak okáért, miért hogy ítéljük felségednek ilyen kegyes indulatját nem egyébtől hanem az úristentől ő szent felségétől lenni, kinek szent parancsolatja minden keresztyén embereket, kiváltképpen atyafiakat int az atyafiúi szeretetre: *istis rationibus tam jure diuino quam humano* az felséged kívánságát méltónak és igaznak ítéljük. Végeztük azért országúl, *communibus votis et pari suffragio*, hogy az országnak erről megírt *deliberatiója ex parte praedictorum illustri-simorum cassáltassék* és teljességgel *deleáltassék*, kit mi *cassálunk*, *abrogálunk*, és ő nagyságokat a *praemissa deliberatione* teljességgel absoluáljuk, *hac conditione praemissa*, hogy ő nagysága is *cardinal* uram *sub eadem juramenti formula*,

nihil addendo vel demendo, de verbo ad verbum, az mint mi országúl megirtuk, és felségednek béküldöttük, kin mind fejenként egyenlő akaratból megalkudtunk, és semmi változást benne lenni nem akarunk, megesküdjük, és pecsétos maga kezével subscribált levelével is megconfirmálja. Ezen cardinal uram juramentumát, kit erről maga és Báthori István uram képében praestált is országúl nekünk, az Báthori István uram plenipotentiajával egyetemben, Süveg Albert szebeni királybíró, és Baer ¹⁾ János székbíró által Szebenben küldöttük conseruationis gratia reponálni. Ez mi abrogatiónk penig és absolutiónk hogy erősebb lehessen, végeztük országúl, hogy az vármegye ispáni és királybírák, innet haza menvén, mindjárást széket hirdessenek, és minden nemes embernek és egyéb akármely rendbeli, vármegyékben, székekben lakó embereknek, meghagyják, meghirdessék, hogy minden valakinél efféle articulus volna, vagy pecsétos vagy pecsételetlen, két száz forint bírság alatt az ispán uraim és királybírák kezében behozzák, melyeket az ispán uraim és királybírák bevénétőlök ²⁾, az mennyében az az articulus praedictos illustrissimos concernálja, azt abból az articulusból teljességgel deleáltassák, expungáltassák ³⁾ és azt expungálván exhibenti restituálják. Iisdem articulis, exceptis praedictis illustrissimis, quantum ad reliquos proscriptos et condemnatos, saluis semper permanentibus. Az városokban penig, mind kerített s mind mezővárosokban, az polgármesterek és királybírák ebben két száz forint tereh alatt, ezenképpen cselekedjenek.

(12) Nyilván vagyons felségednél, ennek előtte is, még békességnek idején is, mennyire igyekeztünk légyen az felséged commodumát promoteálni, úgy mint mikor anno 1591. Fejérváratt való generalis gyűlésünkben megértettük volna az szászóság között való dézmáknak felségedtől abalienálását, es ebből felségednek nagy fogyatkozását, az felséged jóvát

¹⁾ Az Erdélyorsz. Tört. Tárában I. köt. 217. l. »Boér« van közölve.

²⁾ U. o. »200 forint bírság alatt az ispán uraim és királybírák ki vegyék tőlök.«

³⁾ U. o. ezen szavak : »azt abból . . . expungáltassák« ki vannak hagyva.

viselvén előttünk, közönséges értelemből afféle elabalienáltott dézmákat felségednek readiudicáltunk, és minden arról emanáltatott leveleket abrogáltunk vala ¹⁾. Mostan is afféle dézmákban azon fogyatkozást értjük lenni. Ha azért tempore pacis illet az felséged jóvának studeálnunk, ítéljük azt, hogy in hac rerum perturbatione, ki minden felől nagy szükségét hozott reánk, annál inkább illik az felséged hasznát, az honét lehet, kikeresnünk. Végeztük azért országúl, hogy valaminémű dézmák az szászság között eleitől fogva a fiscushoz applicáltattanak, és felséged számára takartattanak, azokban valamelyek akár kiknek conferáltattanak, azon megírt fejezévi generalis articulus tartása szerint azoktól elvétessenek, és az fiscushoz applicáltassanak; melyeket felségednek ezen mostani gyűlésünkben is teljességgel readiudicáltunk, könnyörögvén felségednek alázasoson mint kegyelmes urunknak fedelmünknek, hogy ennek utána az féle dézmákat tartassa fiscusa számára, egyebeknek ne conferálja, hanem diligenter cumuláltatván conuertálja oly bizonyos szükségekre, hogy sok külömb-külobbféle terehviselésünköt könnyebbithesse felséged vele.

(13) Panaszolkodik Mindszenti uram az arendator, hogy volnának oly nemes emberek, kik szent György napkor az dézmának szokott arendáját meg nem adnák, az után penig hatalmasúl eltakarnák. Végeztük azért, hogy az mely nemes ember szent György napban jószágáról való dézma arendáját meg nem adná, és az dézmát sine solutione arendae eltakarná, afféle nemes embert arendator uram reá citáltatván az gyűlésre, arról való causákat minden gyűlés alatt az felséged ítélőmesteri és assessorai, eo ordine et processu, mint az dost, parafernumot, quartalitiumot, impignoratitiumot, ez mostani üdökhöz képest brevis szerint adiudicálhassanak és exequálhassanak.

(14) Azonképpen az kiknek priuilegiumi és egyéb akár miféle levelei relictánál, vagy kisebb atyafiánál, vagy egyebeknél is volnának, kiknek conseruatiója de jure az nagyobb

¹⁾ L. Orsz. Emlékek. III. k. 337.

atyafiakot vagy egyebeket illetne, azok is minden gyűlések alatt az breuis tartása szerint megláttassanak.

(15) Tetszett ez is országúl, hogy az előbbeni articulusok tartása szerint, ha az nemes ember maga majorságát és egyéb akár miféle marháját, az felséged birodalmában egy helyről más helyre, városokra, falukra, vagy egyik házoktól másikhoz eladni küldi, vagy csak maga szükségére megakarja házánál tartani, afféléktől az harminczadosok, vámosok, mind az folyó vizeken való hajós és egyébféle híidakon és hídasokon és minden féle vámos helyeken harminczadot és vámot ne vegyenek az nemességnek szekerein, barmain és jobbágyin, azonképpen az nemesség jobbágyin is, mikor urok szolgáltat-jában ökröstől szekereستől járnak.

Annak utánna az hadi expeditiókort is az had után az mely élést vagy az szászságról vagy az nemesség jószágából urok után visznek, azok is afféle exactióktól immunisek legyenek.

Az mely nemes ember pedig nem háza szükségére, hanem kereskedésnek okáért, sőt vinne vagy vitetne, tartozik mind vám s mind harminczad fizetéssel.

(16) Végeztük ezt is, hogy az előbbi articulusok continentiája szerint minden kamarákról az kamara ispánok minden nemes embernek személyválogatás nélkül házok szükségére elegendő sőt adjanak.

Vagyon ilyen panaszkodás is kegyelmes urunk, hogy mikoron jobbágyink vagy magok szükségére vagy nemességére is az kamarákon sőt visznek, noha az árrát megadják ugyan az sónak, de mégis szekereket az kamarákon való gondviselők nem akarnák megrakatni és elbocsátani addig, míg nem ajándékot és egyéb fizetést is vesznek rajtok. Ki miért hogy kösségünknek ilyen fogyatkozott állapotjokban felette súlyos, tetszett, hogy efféle méltatlan exactiókkal szegény kösségünk ne terhelteessék.

(17) Ennek előtte való gyűlésünkben végeztük volt egyenlő akarattal, hogy causae minorem potentiam repraesentantes az vármegyéken az breuis processusnak módja szerint adiudicáltassanak. De miért hogy látjuk sok atyánkfiainak nagy fogyatkozásokat, hogy propter absentiam et non comparisonem mindjárt definitiva sententiát pronunciálnak reá-

jok, kinek osztán semmi remediuma nincsen, végeztük, hogy ennekutánna, mikoron efféle causákban az in causam attractus absentálja magát [és per non venientiam sententia pronunciáltatik reá, tehát, ha akarja az in causam attractus verbali prohibitione az vármegyék notáriusinál prohibeálja az sententiáknak kiadását egyszer, és jövőendő széken primitus post prohibitionem celebranda az prohibitio mellett előben is az prohibitionnak okát adja, és ha az törvény méltónak ítéli az okokat, tehát az prohibitio mellett szabad legyen causáját oltalmazni az breuisnek módja szerint. De ha méltó okát az prohibitionnak nem adhatja törvény szerint, tehát indebitán maradjon az méltatlan prohibitióért, és az előbbeli pronunciált per non venit sententia ad exequutionem kiadásék. Ha penig in praemissis casibus az sententia ki emanáltatott volna is, de még nem exequáltatott, tehát ha az triumphans pars bírónál, ispánnál ad exequutionem megyen, tartozzanak az conuicta pars prohibitíójára ab exequutione cessálni, és az conuicta pars modo praemisso első széken tartozzék compareálni és az prohibitionnak az feljül megírt módon okát adni s dolgában procedálni.

(18) Vadnak ilyen bántásink is kegyelmes uram, hogy az vármegyéken adiudicáltatott sententiáknak executióját, kik ratione actuum potenciariorum minorum vel maiorum emanáltattak, felségedtől extrahált missilis parancsolatokkal gyakorta az periclitans parsok interturbálni igyekeznek, és ab exequutione az executorokat eltiltják az triumphans parsnak nagy fogyatkozására. Végeztük azért felségednek kegyelmes tetszéséből, hogy afféle missilisek, ha contra ius regni et consuetudinem sedis emanáltatnak, ne obseruáltassanak.

(19) Találtatunk meg Balogh Ferencznétől ¹⁾ rajta és házán esett tolvajlás felől, az Szász Ferencz maradékitól is az Szász Ferencz gyilkosi kergetése felől, melyekről végeztük, hogy az ispánok és királybírák azokat az malefactorokat mind felséged jószágában s mind az urakéban, és generaliter minden helyeken, valahun azok az gonosz tévők feltaláltathatnak, mindenütt szabadon persequálhassák, megfoghassák és

¹⁾ Erdélyorsz. tört. tárában. I. köt, 221. l. »Ferencztől.«

érdemek szerint megbüntethessék. Mely persecuálásra és büntetésre tégye felséged elégségessé is őket; ezen kívül is minden gonosztevőket az ispánok és királybírák tisztek szerint kergessenek.

(20) A mint annak előtte való gyűlésünkben elvégeztük volt, hogy az pusztúlt helyeket az ispán és királybíró uraim fide mediante megoculálják, és rajtok való adajokat defalcálnák, úgy értjük, hogy az hol kellett azt immár peragálták, és arról való regestumokat az felséged számvevőinek be is adták. Tetszett azért, hogy azoknak defalcatioja helyén és erejében maradjon, az számvevők is acceptálják, és az szerint az adószedőknek quietantiát is tartozzanak adni.

(21) Az mely nemes embernek egy faluban egy megszegényedett jobbágya, vagy ha több volna is, ki rováson volna, és felséged számára vagy az praesidiumra rendeltetett adót meg nem vehetnék rajta : végeztük hogy afféle paraszt ember az adókért megfogattassék, és mind addég fogva tartassék, még vagy ő maga kiválthatja magát, vagy az ura, ha neki kell kiváltja.

(22) Mivel hogy penig egyuéhány esztendőben külömb külömb féle hadak, mind vármegyéből s mind székelységből valók, jószágunkra és faluinkra beszállván, szegénységink marhájában sákmánt tesznek, szokatlan élcs szedéssel és szekerézéssel terhelik őket, verik, vagdalják, pénz nélkül mindeneiket elveszik, és minden violentiát cselekesznek rajtok : azért könyörgünk felségednek, mint kegyelmes urunknak, ha történnék felülésünk, parancsolja meg mind ispánoknak, királybíráknak, kapitánoknak, hadnagyoknak, hogy efféle iuséget az szegénységen cselekedni ne engedjenek; ha ki mi nélkül szűkölködik, pénzén éljen.

(23) Egy néhány gyűlésünkben végeztünk a limitatio obseruáltatása felől; látjuk, hogy noha sok dologban az materia ez mostani időkhöz képest bővelbb és olcsóbb, mindazáltal az míves emberek annál inkább reánk drágítanak művet. Statuáltuk azért, hogy az limitatio minden helyeken obseruáltassék. Melyre ha az polgármesterek és városokbeli bírák gondot nem viselnének, az előbbi articulusok iartása szerint megbüntettessenek. Hogy penig az míves embereknek

is ebből fogatkozások ne legyen, tetszett, hogy az bőrt az országból ki vinni szabad ne legyen felséged hire nélkül.

(24) Továbbá miért hogy Székely-Vásárhely fő sokadalmas hely, derék ország úta is, az Marosnak pedig ott az középső ágán híd nincsen, ki miá sokszor sok embereknek és marháknak halálok és veszedelmek történik, kiválképpen árviznek idején : végeztük országúl, hogy ott Vásárhelynél az Marosnak középső ágán is hidat csenáljanak úgy hogy az mely nemes szomszédos patronusoknak határára nyílna az híd, azokat parancsolattal az hídnak építésére az vásárhelyiek melléjek híják ; kik ha az ammonitióra az hidat az vásárhelyiekkel együtt megépítik, az hídnak jövedelmének fele az olyan patronusoké, fele pedig az vásárhelyieké legyen. Ha pedig az megírt patronusok az hídnak építését modo praemisso recusálják is, az vásárhelyieknek ugyan hatalmok legyen az megcsenálására, és törvény szerént való vámot vehessenek, de nemes embereket, se magokat, se magok szeke-rit, se jobbhagyáét, maga majorsága és vött marháinak hordozásában vám fizetéssel meg ne merészeljék bántani.

(25) Facsát tartományát és Marsina táját úgy értjük hogy ez egy néhány esztendőkből az hadi terehviselésből és szolgálatból az szükség idején kivonták volna magokat kö-züllünk. Kik felől tetszett, hogy ők is mindenben velünk egyenlő terhet viseljenek, és régi szokás szerént törvényekben is az lugassi bánhoz hallgassanak.

Az mi az hadakozás dolgát illeti, szabad hajdúkat senkinek tartani szabad ne legyen, hanem afféle hajdúk felséged számára legyenek. Azonkívül ha kiket hun találhatnak az bán és felségednek egyéb gondviselői, megbüntethessék.

(26) Végeztük ezt is hogy minden exactor tartozzék két száz forint büntetés alatt ez jövendő közelbik szent György napjára Kolosvárra menni és az fizetőmesternek perceptiójáról számot adni.

Az fizetőmester is ez jövő áldozó nap előtt való vásárnap ugyan Kolosváratt számot adjon, Márton deák az itélőmester, Tholdalagi Ferencz, Tordán lakó Kolosvári

János deák, Erdő Tamás, Kolosvári Gelljén Imre és Budai ¹⁾ János beszterczei bíró előtt sub poena praedeclarata.

(27) Találtuk volt meg felségedet könyörgésünkkel, hogy az püspök uram és Bocskai István uram jószágáa ilyen derék szükségünk idein semmit nem akarna közinkbe contribuálni, ez okon, hogy baronatusságok volna, és kívántuk, hogy az ő jószágok is instar aliorum mind az adót megadják s mind pengig velünk mindenben egyenlő terhet viseljenek. Értjük az felséged választételit felölle, hogy Bocskai uram haza jöveteléig erről vesztegségben lennünk. Azért, mivel hogy egy hazában vadnak velünk, noha nem illenék nekünk az más terhét viselnünk, mindazáltal az felséged kegyelmes admonitiójára azt megcselekeszszük, hogy az püspök uram és Bocskai uramék meg jövetelekig elhalasztjuk, de ea lege et protestatione, hogy mihelyt Bocskai uram meg jő, ez után megtartani nem akarjuk, sőt abrogáljuk. Mely baronatusságokat és immunitásokat akkorbéli fejedelmünktől is kívánunk ²⁾, hogy meg ne tartassanak, sőt cassáltassanak és tolláltassanak közülünk ³⁾; hogy így mindenben egyenlő terhet viselvén az közönséges szükségre alkalmatosabbak és elegendendőbbek lehessünk.

(28) A szásziságtól vagyon nagy panasz az urak és nemesség szolgálai, egyebek felől is, kik köztök megszállván, és sem ő felsége sem az ország dolgában nem járván, sem ő felségétől levelek nem lévén, mind magoknak pénz nélkül való gazdálkodásra, mind pengig ló és szekér adásra kényszeritenék, és ha nem adnának, szidnák vernék őket, zabot gyűjtenének rajtok és azt hordoztatnák és házokhoz vitetnék vélek. Tet-szett azért hogy ⁴⁾ akárki szolgálja légyen, vagy akármi rend-béli légyen, az kinnél fejedelem levele nem lészen, és így

---

¹⁾ Erdélyorsz. Tört. Tárában. II. köt. 224. l. hibásan »Budai.«

²⁾ A Múzeum egyleti s Barcsayféle példányban hibásan »kívántuk.«

³⁾ Erdélyorsz. Tört. Tárában e. h. »hogy meg ne tartsa sőt cassáltasson és tolláltasson.«

⁴⁾ A 28-dik törvényczikk kezdetétől eddig egészen ki van hagyva az erd. Múzeum példányából.

akar hatalmaskodni, fogják meg és hozzák az fejedelem lakó helyére, és ott megbüntettessék.

Ha mely nemes ember akár lakságon, akár székelységen lakó, az szászság között járván, magát pénznélkül tartatni akarná, affélének pénznélkül tartozásképpen semmit ne adjanak, se lovat, se szekeret; ha erővel venne élést, vagy lovat vagy szekeret rajtok, adják értésére mindjárást királybirájkoknak, ki értésére adván az directornak, az director afféle nemes embert híon az gyűlésre, és ott mox et de facto az előbbi articulusok tartása szerént 200 forinton convincáltassék. De azért ha kik nálok szállnak, tartozzanak afféle városok és faluk is ezen tereh alatt nekik szállást és mindent, az mi nállok találtatik, pénzekért nekik adni.

Az kiknek penig ő felségétől levelek vagyon, azt meglassák, és az mit ő felsége abban parancsol, ahoz tartásák magokat; ha ki penig régi letött levéllel módnélkül járna, azt mind levelestől megfogják, és ő felségének hírré tegyék. Ha penig efféle saczoltatások volna és nem bírnának vele, ő felségének adják értésére, és ő felsége prospiciáljon nekik felölle.

(29) A mint annak előtte végeztük, hogy Tordán lakó Kolosvári János deáknak, Csíszár Gergelynek, Molnár Istvánnak és Jakab deáknak a lippai harminczadosnak, az élés dolgában való fogyatkozás-tételek meg circáltatnék, és reportálván az ő felsége tábláján törvénnyel megláttatnék és decidáltatnék. Tetszett most is, hogy valamely vármegyék vagy székek akar székelységről akár szászságról ezt a circálást nem peragálták, tartozzanak két száz forint alatt peragálni, és ez jövődő gyűlésre minden vármegyékről az ispán uraim és királybirák reportálni és az ő felsége táblája eleibe adni, melyet az ő felsége széki és az előbbi articulus tartása szerént meglásson és decidáljon. Ha penig Kolosvári János deák és az többi rationem reddituri nem compareálnának, in acquisitione conuincáltassanak.

(30) Adja felséged ezt is előnkben, ez szegény haza mostan ez két hatalmas császárok, német és török császár között, minémű állapotban volna, minémű gondviselést kívánna; kiért és egyéb bizonyos okokért ennek tovább való gondviselését felséged nem viselhetné, hanem kívánna felsé-

ged reánk való gondviselésétől immunisnak lenni, és ezen külön birodalomban magának lenni, sok külömb külömb féle országunk gondviselésében, fáradságában nyugodalmat venni, és ezen haza administratiójára a felséged atyjafiát az nagyságos Báthori András cardinált helyében hagyni, hívének felséged, hogy az ő nagysága administratiójában omni ex parte megnyughatnánk, holott et aetate et omni denique rerum administrandarum sufficientia ő nagysága ennek respondeálhatna. Azért elég keserves szívvel hallottuk kegyelmes urunk felségednek erről való kívánságát, holott mi az felséged kegyelmes gubernatiójával contentusok voltunk, kit minden engedelmességgel való szolgálatunkkal felségedhez meg is mutattunk. Kévántuk volna is az úristentől, kinek hatalmában mindenek vadnak, hogy felséged köztünk tovább megmaradt volna, s mind penig az mi hűségünköt és szolgálatunkat felséged ennél is inkább mint eddég ez után is megtapasztalhatta volna. Mely okokért felségedet felségednek főtanácsbeli emberi és egyéb ez országbeli főatyánkfiai által alázatos könyörgésünkkel meg is találtuk, és kívántuk, hogy felséged erről való gondolkodását deponálván, előbbi állapotjában fejedelemségében maradván, gondviselését meg ne vonná tőlünk. De miért hogy látjuk azokat az okokat, kiket felséged előttbe számlál, oly bizonyosoknak és méltóknak lenni, kiknek minden részeiben helt kell adnunk, ebben is mint egyebekben az felséged tőlünk való kívánságának engedelmesek vagyunk.

(31) Az hol jelenti felséged, hogy felséged ugyan itt maradna az országban, és külön magának való helt kívánna közöttünk, és ezután is mind békességnek háborúságnak idején egyet akarna velünk érteni: az felséged velünk való jó teteményi most es szemeink előtt forognak mi nekünk, kiért örüljük es felségednek ez országban létet közöttünk. Megemlékeztvén azért felségednek eleitől fogva reánk való gondviseléséről és ez haza megmaradására való sok munkájáról, abban is ellen tartók nem leszünk, hanem végeztük, hogy a hol felséged közöttünk ez birodalomban magának lenni akar, az az felséged szabadságában legyen, akár mi helyeken és mi módon és mi jóvedelmekkel.

(32) Holott penig commendálja felséged ő nagyságát cardinal uramat ez ország administratiójára, megszolgálgjuk felségednek mint kegyelmes urunknak ebben is reánk való gondviselését, hogy minek előtte felséged ez prouinciának administrálásának abrenunciálni akart, azokról, melyek efféle interregnumban következhetnének, idején gondolkodott és propiciált felséged. Jól tudjuk az ő nagysága familiájának mind régiségét mind böcsülletes voltát, kit ő nagysága is pro hac aetate sua tam apud patricos, quam externas nationes vitae innocentia et omnibus denique rebus clare gestis more maiorum suorum megöregbített. Választjuk azért felséged tetszéséből közönséges értelemmel ez ország administratiójára ez mai napon cardinal uramat ő nagyságát fejedelmül előttünk; de így, hogy ő nagysága ez ide alá meg irt juramentumnak formája szerint ez országbeli statusoknak és azoknak szabadságoknak megtartására közöttünk publice meg esküdjék; könyörögvén az úristennek, hogy az mi electionkat és az ő nagysága fejedelemségét és administratióját ő szent felsége megáldja, ő nagyságának erőt adjon és az szegény haza administratiójára oly eszet, elmét, ki légyen az úristennek nevének dicséretire és szegény hazának csendes békességben való megmaradására.

(33) Az minémű parancsolatok és donatiók, statutoriák és egyéb efféle levelek ez ideig emanáltattanak, kik nem expiráltak, hanem inexecute maradtanak, azok in suo vigore tartassanak; az rescriptiójok is ugyan felséged nevére legyenek, kiknek minden helyeken és minden törvényekben, ha rite et legitime peragáltattak, erejek és helyek légyen

Juramentum nouiterelecti principis Andreae Bathori cardinalis, statibus et ordinibus regni depositum.

Én somlyai Báthori András, Erdélyországnak, Moldovának, Havaselföldének és Magyarországnak néminémű részeinek fejedelme, székelyeknek ispánja és az római anyaszentegyháznak cardinálja, esküszöm az egy igaz szent háromságban lévő istennek, Szűz-Máriára, mind az sok mennyei seregekre, és az szent euangeliomra, hogy az megmondott birodalmokban és országokban lévő nagyságos urakat, vitéz-

lőköt, nemeseket, kerített és mező városokat, és in genere minden nemzetségeket, rendeket, statusokat recepta religiójokban, fejedelemségre való libera electiójokban, suffragiumoknak és voxoknak libera pronuntiatiójokban, szabadságokban, törvényekbe és approbata Consuetudójokban megtartok, szent András király decretumát és Magyarországnak kiirt decretumát és előttem való fejedelmeknek minden donatióit, inscriptióit, priuilegiumit, annuentiáit, assecuratoriáit, és consensuit, adjudicált sententiákat és minden törvényből kiment leveleket, és az országnak minden rendbéli articulussit, in quantum per contrarias consuetudines nem cassaltattak, ereiben tartok és mással is megtartatok; az decretumok és articulusok tartása szerint mindeneknek személy válogatás nélkül az én tehetségem szerint igaz törvént szolgáltatok, és méltó executiókat tétetek, senkit sem személyében, sem jószágában, sem marhájában törvénnélkül meg nem bántok, sem mással nem bántatok, és mindeneket, valamit ez szegén hazáinak és benne való minden rendeknek közönséges jóvára és hasznára és törvény szerint való szabadságára mielhetek, az én erőm szerint azon leszek. Isten engem úgy segéljen és az szent Euangelium.

Juramentum regnicolarum ¹⁾

Én N. N. esküszöm az élő Istennek és az ő szent fiának a Jézus Krisztusnak, hogy valaminémű hívséggel, kötelességgel és engedelmisséggel az előbbi kegyelmes urunknak, fejedelmünknek köteles voltam, e mostani választott kegyelmes urunknak fejedelmünknek is ő Felségének Báthori Andrásnak etc. azon hívségre, engedelmisségre kötelezem magamat az én tehetségem szerint. Isten engem úgy segéljen.

Juramentum per electum principem Andream Báthori de Somlyó suo ipsis proprio et fratris sui Stephani similiter Báthori de dicta Somlyó nominibus et in personis super non

---

¹⁾ Az erd. Múzeum példányából az ország rendeinek esküje teljesen hiányzik, a Báthori András fejedelmi eskü-formája elől pedig a latin fölírat ki van hagyva.

vindicandis injuriis per resignantem principem Sigismundum aut status et ordines regni seu regnicolarum quempiam, quandoque et qualitercunque illatis coram resignante principe Sigismundo, statibusque et ordinibus regni depositum.¹⁾

Én Báthory András etc. Az mi kegyelmes urunknak, atyánkfiának Báthori Zsigmondnak etc. atyafiságos intéséből ex certa scientia animo deliberato atyafiúi és istenes indulatból csendes lelkiismerettel lévén, meggondolván, mind az fejedelmi méltóságot, mit kívánjon töllem mind az egyházi ratióknak erejét, mind penig az igaz atyafiúságnak kötelét, non coacte, non temere, semotis omni dolo et fraude atque verborum varia et ambigua interpretatione candide et fraterne, mind magam, mind penig az én atyámfia Somlyai Báthory István omni moda plenipotentialis levelének erejével nomine amborum nostrorum et quorumcunque a nobis et tota familia nostra successorum et ad eam pertinentium descendentium procreatorum vel procreandorum et ad nos, vel ad illos quoquo modo et quoquo tempore adhearentium certificálni, assecurálni proponálták ex tunc prout nunc, et ex nunc prout tunc nulla habita juris tenti praetentionisque ullius pro cuicunque.

Azért én cardinal Bathoreus és Somlyai Báthori István, ki cardinal uram ő nagysága által most vocaliter, virtute plenipotentiae meae: esküszünk az egy, igaz, szent háromságban levő istennek, Szűz-Máriára és mindaz mennyei sergekre, és az sz. evangeliumra, hogy az mi kegyelmes urunknak és atyánkfiának Somlyai Báthori Sigmondnak minden helyeken, minden üdőben, minden ügyeiben, igaz és hű igyekezetünkkel, cselekedetünkkel való atyafiúsághoz, nem csak cselekedetünkkel segítői, hanem promotorijs lészünk, teljes és absoluta erőnkéből és authoritásunkból való tehetségünk szeriut, és

---

¹⁾ A Barcsay-példányban e helyett ez a magyar bevezetés olvasható: »ezen gyűlés alatt azmint Báthory Sigmond magának eskette ez mostani urunkat Báthori András cardinalt, melyet Báthori András keze írásával és pecsétével megerősítette és az szépen tárházban reponálák.«

mindenféle casusokból való, és az elmúlt üdönek állapotjához képpest, deliberatiokból, executiókból, akármifélék, mint és hogy, kik ellen és kik által, quoquo respectu, modo et fine, quibuscunque medijs, a quibuscunque proponáltattak és tractáltattak, decitáltattak és exequáltattak, quaecunquae tandem illae res, nullis exceptis, et qualescunque, et quocunque tempore fuerint, az kimből vagy én, vagy Somlyai Báthori István bátyám akármiképpen vmbam aut suspicionem aliquam haberemus, aut habere possemus, aut quoquomodo nos in persona nostra et per nos adhaerentes nobis et condescendentes, a nobis in tota familia nostra, praesentes et futuri adhaerentes eorum offendáltattak, praeiudicáltattak, circumscribáltattak, és kárt vallottak, aut in bonis, aut in personis, aut ita honore megküsebbítették, és károsítottak löttenek volna, arról mi és adhaerentes nobis praesentes et futuri condescendentes, atque in tota praesens et futura familia nostra nemcsak meg nem emlékezünk rólla, hanem soha semmiféle bántással, semmi idegenséggel, semmi ártalommal, és semminemű, az mi állapotunk szerint, akármi ügyekben való megfogytatkozásokkal, nec palam nec occulte, nec publice, nec privatim, nulla nec juris aut alia via, nec per nos, nec per nostros, nec scientibus nec committentibus, nec consentientibus, nec svadentibus, ullo modo, aut tempore, vagy az mi szerelmes urunk atyáukfia Báthori Sigmond etc. Sem hozzá tartozók, sem ez országban akárminémű főnemes rendek, tisztviselők, és tiszt nélkül valók, complectendo generaliter omnes specialiter singulos, personaliter, quemcunque meg nem háborítatnak, sem bántatnak, sem ő magok, sem hozzájuk tartozók, se személyekben, se marhájokban, sem semminemű praetensiókban, donatiokban és privilegiumokban, erre sancte et sincere esküszünk, Isten minket úgy segéllyen és az szent evangelium, kinek bizonyosságára attuk az mi kezünk alatt való pecsétetes levelünket. Datum in civitate Medgyes: 28 die Martij Anno 1599.

Nos itaque praemissa supplicatione dominorum regnicolarum trium nationum Regni nostri Transsylvaniae, et partium regni Hungariae ditioni nostrae subjectarum, modo quo supra porrecta clementer exaudita et admissa, praescriptos vniuersos articulos modo praemisso Nobis praesentatos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos, gratos, et ac-

cepta habentes, praesentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi facientes, nostrumque illis consensum praebentes, acceptavimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus, offerentes Nos beneuole, ut praemissa omnia tam Nos ipsi obseruabimus, quam per alios quospiam ubique perditionem nostram firmiter et inuiolabiliter obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in ciuitate nostra Medgies, vigesima nona die mensis Martij, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

A kolozs-monostori convent által 1615-ben kiadott hiteles átiratban meg van a z e r d. M ú z e u m b a n (J ó s. C o m. K e m é n y Codex Authent. Artic. Diaet. Trans. II. k ö t.) — Mint-hogy azonban ez hiteles pecsétes átiratban lényeges kihagyások vannak, azok ki vannak pótolva a szebeni Bruckenthal-könyvtár credeti példányából, mely példányból adták ki ez országgyűlési törvényezikket gr. Kemény József és Kovács István, E r d é l y o r s z á g T ö r t. T á r a. I. k ö t. 209.—230. l. A kolozs-monostori példány kelete hibás, ebben »vigesima sexta Martii« van márcz. 29. helyett. Egy credeti példány megvan Teutsch superint. úr gyűjteményében is.

b)

Az ország rendei nyugtátványozzák a szebeni tanács által visszaszolgáltatót aranykeresztet.

Nos vniuersi domini procures nobiles caeterique status et ordines trium nationum Transsiluanenses, memoriae commendamus per praesentes quod nobis feria secunda proxima post dominicam Judica noveter clapsam. In generali congregatione nostra in civitate Megyes ad dominicam Laetare proxime praeteritam in eadem civitate ex edicto Serenissimi principis et domini Sigismundi dei gratia Transsilvaniae, Moldaviae, Valachiae transalpiniae ac sacri Romani Imperii Principis partium regni Hungariae domini et comitis Siculorum ac domini nostri clementissimi celebrata insimul constituti, eadem sua Serenitas in propositione sua coram nobis per certos dominos consiliarios suos in scriptis exhibita, significare curavit

in hunc modum : Quod cum sua Serenitas ad necessitatem huius Regni in proxima expeditione contra Turcas et Tartaros hostes fidei nostrae suscepta, florenos quadraginta quinque millia in auro ex propriis aureis exponere et erogare coactus fuerit, postularet itaque eam summam aureorum per nos eidem refundi. Nos itaque habito superinde mutuo tractatus, rebusque sicut proponebatur existentibus, postulationi eiusdem suae Serenitatis satisfaciendum esse censuimus atque statuimus, verum considerantes miseram plebem ob varias exactiones jumentorumque interitum sumptibus et rebus exhaustam ad extremam paupertatem devenisse et sic praemissam summam suae Serenitati, non essemus pares soluendi. Ob hoc crucem illam auream margaritis gemmis et lapidibus pretiosis ornatam, quae alias apud manus prudentum et circumspectorum iudicis regii magistri civium caeterorumque juratorum consulum civitates Cibiniensis tuitioris conservationis gratia in eadem civitate Cibiniensi per nos regnicolas reposita habebatur ad humillimae supplicationis nostrae instantiam a sua Serenitate pro omnimoda satisfactione acceptare eidem suae Serenitati deputavimus. Qua quidem cruce per eosdem iudicem regium et magistrum civium et senatores Cibinienses ex commissione nostra, huc ad praedictam civitatem Megyes allata atque adducta, nobisque in(frequenti) regnicolari conventu nostro in ecclesia parochiali in eadem civitate fundata personaliter existentes manibus nostris assignata atque restituta. Super huiusmodi restitutione et assignatione dictae crucis aureae prefatos iudicem regium et magistrum civium caeterosque cives et senatores Cibinienses quietos expeditos et modis omnibus absolutos commisimus atque reddidimus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in praedicta generali congregatione nostra, in eadem civitate Megyes feria secunda proxima post ipsam dominicam Judica supranotata. Anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Következnek az aláíráások, melyek az okirat hosszában 3 sorban követik egymást, még pedig úgy, hogy minden név fölött egy pecsét van :

1. sor. Gaspar Kornis mpr. Sennyey Pongracz mpr. Christophorus Kerestury mpr. Georgius Rauazdj mpr. Baltassar Bornemÿzza de Kapolna mpr. Tholdj István mpr. Gabriel Bánffy Losonczj mpr. Benedictus Mindszenti mpr.

2-ik sor. Stephanus Bodoni mpr. Ladislaus Thorozkaj mpr. Gabriel Haller mpr. Joannes Szentpalj mpr. Nicolaus Vitez mpr. Nicolaus Farkas de Harinna. Franciscus Teke mpr. Kornis Farkas mpr.

3-ik sor. Kolosuary Zabo Danjel Meggyesi kiralj biró mpr. (?) Magister Ciuium Segesvariensis. Valentinus Hersel Judex Coronensis. Vice Judex Bistriciensis.

J e g y z e t. A 3-dik sorban a szász birák neveit egy kéz irta fel (Eredetije a szász nemzeti egyetem levéltárában 146. sz. a.)

XLI.

1599. ápr. 6.

Rudolf levelei a prágai szerződés ügyében.

a)

Principi Sigismundo.

Rudolphus.

Illustrissime. Quae nobis Dilectio Tua per legatos suos exponi curavit, benigne audivimus. Ad ea quid a nobis responsum et ad quas res totas condiciones redactas sint, ab iisdem ipso intelliget. Illas uero condiciones ita nos acceptavimus ut reciproce in qua stipulatione mutua convenit, eodem tempore praestentur. Nostra ex parte quae praestanda sint, legatis nostris, qui iam a nobis designati ac praemoniti sunt, concedemus, ea fiducia freti fore ut Dilectio Tua vicissim quae debeat exequatur. Quis porro noster in ipsam et in serenissimam patruelem nostram affectus sit, Dilectionis Tuae legati testari poterunt, res ipsa ut testetur, amanter curamus.

Datum Praegae 6. Aprilis, anno 1599.

(Fogalmazvány a bécsi cs. és k. áll. ltárban. Hungarica.)

b)

Postscriptum an ertzhertzog Matthiasz.

P. S. Weiln wir noch nit aigentlich wissen können, wie vnd wann vnsers freuntlichen lieben Bruedern erzherzog Maximiliani liebden inn Sibenbürgen hinein kommen möchten, vnd viel daran gelegen, dasz inmittels das wesen darinnen also verstehen, dasz nichts verabsäumbt würde, wären wir endtschlossen den Nadasdi alsz der den Sibenbürgern angenemb vnd ain erfahrner tapferer kriegsmann zu ainem mitcommissarj da Ew. liebden dawieder kein bedenken vnd das kraiszobersten ampt so ime obligt sonsten versehen werden kündte, neben dem Vngnaden vnd Istwanffy hinein zu schicken. Ist derhalben vnszer freunt- vnd bruederlich begern an Ew. Liebden, sy wölln solches mit etlichen der vertrautisten Räthen in der gehaimb beratschlagen, vnd vns ir guetachten mit ehistem zuekommen laszen. Datum Prag den 6. April 1599.

(Fogalmazvány a bécsi cs. és k. áll. levéltárban. Hungarica.)

XLII.

1599. ápr. 17.

Rudolf első lépései Báthory Endre fejedelemmé választatása kérdésében.

a)

Legatis Transsilvanis pro Pezzio.

Rudolphus etc.

Reverende, spectabilis magnifice, fideles dilecti. Postquam fiducia singulari in vobis benigne collocata, promptaque quam nobis multis rerum argumentis probare studuistis voluntate ac fide nitimur, aliqua vobis, quae magni momenti sint, ut publicis nostris, ut privatis vestris rebus melius consulatur exponenda duximus. Cum vero minus commode, minus secure id fieri literis possit, consiliarium nostrum imperialem aulicum doctorem Pezzium ad vos magnis itineribus profectum mittimus. Id vobis praenunciatum cupimus, opportuno

ut loco illi intra diem unum aut summum alterum adfuturo praestolemini, sinceritatem nostram et propensissimam in vos affectionem non obscure perspecturi. Ceterum benigne vos clementerque complectimur.

Datum Pragae 17. Apr. Anno 1599.

(Fogalmazv. a bécsi cs. és k. áll. levéltárban. Hungarica.)

b)

Legatis Transsilvanicis pro Pezzio credentiales.

Rudolphus etc.

Reverende, spectabilis magnifice, fideles dilecti. Mittimus ad vos consiliarium nostrum imperialem aulicum doctorem Pezzium, ut iuxta mentem nostram de rebus quibusdam magni momenti, quae ad negotia Transsilvanica praesentia magnopere pertineant, vobiscum vivo sermone familiariter ac fidenter agat. Cui ut fidem habeatis, utque opinioni quam de vobis praeclaram benigne concepimus, respondeatis, cupimus. Id vobis dignum, nobis gratum futurum, qui gratia vos singulari clementer prosequimur.

Datum Pragae 17. Apr. anni 1599.

(Fogalmazvány a bécsi cs. és k. áll. levéltárban. Hungarica.)

c)

Instructio pro doctore Pezzio ad legatos Transsilvanos.

Rudolphus etc.

Instructio pro honorabili docto, fideli nobis dilecto Bartholomaeo Pezzen, juris utriusque doctore, consiliario nostro imperiali aulico, in quam sententiam cum legatis Transsilvanicis agere ac colloqui debeat.

Quamprimum sese in viam dabit, magnisque itineribus ut legatos illos assequatur properabit. Quos cum assecutus fuerit, gratiam iis nostram et inclinatae voluntatis propensionem offeret, ac deinde subiunget a nobis se missum esse, ut de quibusdam quae nos magnopere sollicitos habeant, cum iis pro ea, quam in ipsis collocatam habeamus, fiducia familiari-

ter agat. Intelliger scilicet haud vanis rumoribus, sed certioribus et vehementioribus in dies nunciis contraria iis, quae hic ostentata ac tractata fuerint, a principe Sigismundo suscepta et cum cardinali Bathoreo inita cessionis pacta hunc publice vigesimo septimo Martii die ordinibus Transsilvanis principem propositum ac nominatum, conditiones certas conceptas esse, quarum pars a regis Poloniae confirmatione dependeat, de induciis cum Turca tractari, illius clientelam repeti, inter-nuncios ac legatos ultro citroque mitti. Cardinalem non solum Polonica sed et Moldavica amicitia niti, matrimonium serenissimae archiducissae patruelis nostrae, tanquam prius cum principe Sigismundo contractum et hactenus continuatum nullus sit, ambire. Principis eo studia accedere. Id si ita sese haberet, non posse nobis non ingratum esse, plurimumque displicere, quod in nostram et augustae domus nostrae iniuriam ac despectum tenderet, etsi nihil a nobis unquam quod cardinali adversum esset, statutum fuerit. Illi si quid eiusmodi intellexerint, nobis gratum facturos si aperiant, multum nos ipsorum quam professi ac polliciti fuerint, fidei et constantiae tribuere, saluum conductum nos ipsis ad veniendum ac redeundum concessisse, nolle nos, etiamsi illa quae nunciantur vera essent, quicquam contrarii decernere, non hoc nostra, non Austriaci sanguinis integritate dignum existimare. Expectare nos ut illi si ex animo tales sint, quales sese hiccoram ostenderunt, id re ipsa probent, quid sibi de mutatione illa non solum compertum, sed etiam visum sit, libere fidenterque aperiant; et si forte quae nunciantur, vera sint, ut in fide ac devotione non tantum ipsi perstent sed et alios quos bene adhuc affectos esse audimus, ad idem praestandum animent. Nequaquam nos posse neque velle quae inter principem et cardinalem acta sint, approbare aut dissimulare, sed ea quaestrarum sint partium statuisset serio exequi, posse legatos ipsos aliosque qui extra culpam ac noxam sint, gratiae nostrae perpetuae securos esse. Gratum apprime nobis futurum si quicquid sive in itinere intellexerint, sive in Transsilvania compererint, nobis quem tutum existimaverint modo significandum curabunt. Prout denique rem consiliarius noster in colloquio compererit, superioris Hungariae capitaneum Georgium Bas-

tam ¹⁾ nostro iussu ac nomine, quid sibi consultum videatur, certiorum faciet, ut nimirum diligenter ille advigilet et quicquid opus fuerit, exequatur, utque cum serenissima archiducissa patruele nostra eiusque ministris, praecipue vero cum eo, qui a serenissimo archiduce Ferdinando illuc mittentur, qua secure possit, de consiliis opportunis communicet et in serenissima archiducissa liberanda atque educenda quicquid quomodocumque possit, praestet. Animandus etiam Valachiae vaivoda ut non tandum non rebus novis, quae in Transsilvania suscipiantur accedat, sed sinistras machinationes et conspirationes tum cum Polonis et Moldavis aliisque diligenter observet easdemque nobis fideliter renunciaret et quantum in se sit, impedire iuvet.

Haec consiliarius noster dextre fideliterque et pro ea quem habet rerum illarum usu prudenter exequi noverit, quo gratiam nostram magis magisque promerebitur.

Datum Pragae 17. Aprilis anni 1594.

(Fogalmazvány a bécsi cs. és k. állami levéltárban. Hungarica)

d)

1599. apr. 20.

Rudolphus etc.

Reverende devote, spectabilis ac magnifice fideles dilecti. Accepimus literas vestras 16. Aprilis Hodolino datas cum adiunctis quae ex ipsa Transsilvania fuere missae. Quod vero ea sese rerum illarum vicissitudo manifestat, nobis qui sinceram animi integritatem ut in omnibus actionibus ac negotiis nostris, sic in iis quae nobiscum principi Sigismundo intercesserunt, hactenus adhibuimus, non potest non grave

---

*) Maximilian nevezte ki. Rudolf Brandeis 1599. jan. 7-én kelt levelében Bástának írja, hogy megelégedésére szolgál, hogy Miksa felső-magyarországi vicekapitánynya tette, s ez állásában megerősíti. Egyszermind felszólítja, hogy miután Felső-Magyarországról jelentést tettek. »de quorundam machinationibus« ügyeljen és tegyen jelentést. (Fogalm. Bécsben az állam. ltban.)

ac molestum esse. Ut ut vero sese res habeat, vestram libenter quam ostenditis fidei constantiam ex literis ad nos missis intelligimus. Et quandoquidem eo ventum est, ut de remediis illi malo adhibendis cogitandum sit, benigne vos hortamur, ut non tantum ipsi vos sed et alios qui vobis cogniti sunt, ad perseverandum in ea, cuius sacramento sese nobis obstrinxerunt, fide animetis, spe firmiter nixi, fore ut non tantum quod publice nobis expedire videbitur, serio statuamus et exequamur, sed etiam ut fidelitatem vestram et constantiam gratia nostra, quam meremini, clementer agnoscamus. Ad te episcopum quod attinet, liberum tibi permittimus ut ubicunque maxime opportunum ipse iudicabis, subsistas, ut enim benigna tui pro meritis ratio habeatur, curaturi sumus. Tu vero Stephane Bochkaie cupimus ut ad bona te tua prope Varadinum, ubi opera nobis tua imprimis, tum re frumentaria inde Varadiensi praesidio aequo precio supeditanda, tum rerum Transsilvanicarum successum observando, nobisque significando opportuna futura sit conferas, consiliisque ac studiis tuis quantum possis, praestes. Caetera ex consiliario nostro doctore Pezzio, quem antequam vestras accepissemus, ad vos per dispositos equos misimus, audietis Gratia porro nostra caesarea ac regia vobis integra. Pragae die 20. Aprilis 1599.

H á t i r a t: Legatis Transsilvanicis responsum.

(Fogalmazvány a bécsi cs. és k. állami levéltárban. Hung.)

XLIII.

1599. máj. 7.

Báthory Rudolf Endrének levelére válaszol, melyben fejedelemmé választását tudatja.

Rudolphus etc.

Accepimus quae nobis Paternitas V. R^{ma} de suscepta a se Transilvania scribit, quae cum prioribus ipsius ad nos literis minime cohaereant, ac transactionibus nobiscum antehac initis contraria videantur, ea quomodo intelligenda sint, nesci-

mus. Obstricti nobis fuere iuris iurandi sacramento provinciae ordines, qui per legatos huc, cum plena potestate missos in nostram recipi gratiam desiderarint, ab illis cum nihil adferatur, dubitandi causam habemus, num illorum ad novam istam ac repentinam rerum conversionem voluntas accesserit. Ut Tansilvaniam, cum nobis non cogitantibus neque ambientibus a R^{mae} P. V^{rae} patruele Sigismundo offeretur, suscipere-mus, et iustae nobis et honestae causae fuere, quod ea provincia Hungariae regno, cui divino concessu praesumus, tanquam membrum corpori debebatur. In praesenti vero cum quae Pater-nitas V. R^{ma} literis nobis suis generatim offert ac promittit, non satis assequamur, magis speciatim nobis quomodo intelli-genda sint explicari, ut reliqua deinde certius de animi nostri sententia statuatur, cupimus. — Datum Pragae 7. Maij anno 1599.

Cardinali Bathoreo.

(Fogalmazvány a bécsi cs. és k. áll. levéltárban).

XLIV.

1599. máj. 23.

Báthory András Rudolf császárt kéri, hogy ismerje el Erdély fejedelmének.

Sacratissima Caesarea Regiaque Maiestas.

Domine, domine clementissime.

Non dubito superiorum dierum mutatione, quae in prin-cipatu Transilvaniae accidit, animum sacrae caesareae regiae-que Maiestatis vestrae non leviter offensum esse, et alios quo-que sinistre de his rebus edoctos non satis dextre iudicare. Verum si Maiestas vestra caesarea benigne in mentem revo-caverit, quo proposito, quove consilio in Transilvaniam vene-rim (quod ante meum adventum Maiestati vestrae caesareae. per literas significaveram) spero Maiestatem vestram caesa-ream longe benignius de me, et de rebus provinciae judicaturam. Etenim sancte testor me nunquam adipis-cendi principatus causa huc venisse, sed cum accedente

consensu, et spontanea serenissimi fratris mei voluntate promptissima in me regnicolarum studia cernerem, animadvertenter praeterea regnicolas erga Majestatem vestram caesaream non satis affectos esse, et quod ex familia mea a compluribus jam annis principes provinciae prodiissent, qui belli, pacisque tempore summa cum laude provinciam administrarunt, ne inter tot pericula constitutae patriae deesse viderer, malui ipse postulante patria, et consentiente serenissimo fratre meo principatum suscipere. Hoc ipsum superioribus quoque literis Maiestati vestrae sacrae scripsi, ad quas nullum hactenus responsum mihi datum. Interea oratores publici ad vestram Maiestatem caesaream missi affuerunt, ex quibus cognovi alienum, et nonnihil commotum in me vestrae Maiestatis sacrae animum per magnificum d. Bartholomeum Pecz, oratoribus nostris significatum, quam sacrae Maiestatis vestrae caesareae indignationem ex quibus causis sustineam equidem non video, praesertim quia nondum de mea erga Majestatem vestram affectione et inseruiendi studio cognoverit. Quo nomine Majestatem vestram caesaream humiliter petendam duxi, ut quo animo erga me et provinciam sit affecta, benigne me certiore reddat, mecumque benignitate potius, quam aliis remediis clementer experiri velit. De me vero sacra caesarea regiaeque Majestas vestra persuasum habeat eo me esse animo, ut ad inseruiendi Maiestati vestrae caesareae studium promptam semper et paratam voluntatem sim declaraturus. Servet deus sacram regiamque Maiestatem vestram diu feliciterque imperantem. Datum Claudiopoli die 23. Maij, Anno Domini 1599.

Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestati vestrae

servitor humillimus
Andreas Cardinalis Bathoreus
princeps Transilvaniae m p.
Jo: Jacobinus m p.

K ü l c z i m : Sacratissima Romanorum Imperatoriae ac Germaniae, Hungariae, Bohemiaeque etc. Regiae Maiestati etc domino, domino clementissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban).

A császárnak erre adott válasza így hangzik :

Rudolphus, etc.

Accepimus alteras Rmæ Paternitatis V. litteras vigesima tertia die Maij datas per peculiarem cursorem ad nos missas, quæ cum eiusdem fere sententiae sint, cuius priores fuerunt, responsum quod ad illas missimus, etiam ad has posteriores explicandæ menti nostræ conuenire existimamus. Quale vero id fuerit, si forte interciderit eius exemplum his addimus. Prout itaque animum nobis ipsa suum latius ad illas nostras aperuerit, quod in rem cum nostræ tum vicinarum ditionum videbitur, pro perpetuo nostro in universam rempublicam christianam studio, quemadmodum nos sanguinemque nostrum deceat statuemus. Datum Pragæ 15 Junii anno 1599.

Cardinali Bathoreo responsum.

(Fogalmazv. a bécsi cs. és k. levéltárban)

XIV.

1599. máj. 27.

Báthory Endre a Kolozsvárott tartott értekezletből lépést tesz a török hatóságoknál, hogy szüntessék meg az ellenségeskedést.

a)

Nagyságos passa, adjon isten nagyságodnak minden dolgaiban kívánsága szerint való jókat.

Az mint ezelőtt való időkben megírtam vala nagyságodnak, hogy főemberemet küldöm nagyságodhoz az békeség végett. Azért országomval egyet értvén egyenlő akarattól küldtük nagyságodhoz az mi főemberünköt Óvári Istvánt tanulsággal, kiről minden dolgokról nagyságodnak izentünk, higgye meg nagyságod szovát. Akarjuk azért nagyságodnak ezt is értésére adni, mihelyen ez országban érkeztem, az hatalmas császárt is megtaláltam ezen dolog felől. Azért ő hatalmaságához is fő országunkbeli követeket elbocsáttuk. Reménylven, hogy ő hatalmaságától az békeség végett jó válaszuuk leszen, ki úgy leszen meg, hogy hatalmaságod is legyen jó törekedő az portán, az hatalmas császárnál kiért nagyságodnak háladatlanok nem leszünk. De ezt nem tudjuk mire vélni, hogy mi immár teljességgel az békeséghez fogtunk

és minden végházainkba meghattuk, hogy csendességbe legyenek. Az mi birodalmunkat peniglen tatár és egyebek pusztítják, rabolják. Nagyságodat kérjük, irjon az hatalmas tatár hámnak ne hagyja, hanemi óalmazza inkább vitézítül az mi birodalmunkat, hogy immár az kiknek másuá volt szivek, és erre vontuk, ne idegenkedjenek meg, hogy másfelé ismég ne kerüljenek. Éltesse isten nagyságodat sokáig jó egészségben. Datum Claudiopoli die 27 Maij. Anno domini 1599.

Nagyságodnak jó akaró barátja ¹⁾)

Báthory András

erdéli fejedelem.

K ü l c z i m : Illustri magnifico domino Mehmet Passae potentissimi imperatorio Turcarum zerdario, vezerio et consiliario etc. nobis observandissimo.

(A bécsi cs. titk. ltárban. Hungarica).

b)

Illustris magnifice domine amice, vicine observandissime Adjon isten nagyságodnak jó egészséget és minden dolgaiba kívánsága szerint való jókat.

Irtam vala nagyságodnak ezelőtt, hogy a békességtől idegen nem volnék, hanem kívánnám annak véghezvitelét, kiért az fényes portát megtalálnám fő követim által. Azért hogy az kétéseges ne legyen, abban valóságosképen elindúztatván fő nemzetes országunkbeli követinket az portára, immár elbocsáttuk az hatalmas császárhoz és vezérekhez. Im mostan azonképen bocsáttam fő emberemet Óvári Istvánt nagságodhoz, és Nándorfejérvárra a passához és az hatalmas tatár hámbhoz tanulsággal, kitől nagyságodnak is ezen békesség dolgáról izentünk, nagyságod higgye meg szavát. Kérjük nagyságodat, nagyságod is jó törekedésével és jó akaratjával legyen azon, hogy az sok háborúság leszálván, a régi jó csendes állapot helyre állapodhassék és jó szomszédsággal, szeretettel és békességgel élhessünk. Jóllehet az békességnek jó indulatja alatt, holott mi az mi alattunk való végbelieknek csendességet és veszteg

¹⁾ A fejedelem írása.

lételt hattunk vala és alattunk valókat az békesség vételre vöttük és hoztuk vala, értvén országunkbeliek és mire vélni nem tudván, hogy az hatalmas tatár hám vitézi, és nekik egyebek határunkba jövén rablást pusztitást töttek, ki nem békességnek jele, gondolatjukba idegen vélekedésbe voltak: de hogy ezeknek szívök, kiket immár az békességre fordítottam ne idegenedjék, és ne fordúljon ennél is inkább idegen gondolatra, azon is kérem nagyságodat, hogy nagyságod alatta valóknak hagyja meg, és írjon az hatalmas tātár hámnak, hogy efféle kártételtől és indulatoktól megcsendesítvén alatta valóit szünjenek meg. Im mi is meghagyjuk az mi alattunk valóknak, végbelieknek, hogy ne adjanak semmire okot efféle háborúságra, hanem csendességbe legyenek, kit mi is nagyságodtól háladoson veszünk. Tartsa meg isten nagyságodat jó egészségbe sok esztendeig bódogúl. Datum Claudiopoli die 27 Maij. Anno Domini 1599.

Nagyságodnak jó akaró barátja ¹⁾)

Batthori András

Erelj *(igy)* fejedelem.

Külczim: Az nagyságos Alj passának, tömösvári beglerbégnek, és az hatalmas császárnak hadakozó tanácsának etc. nekünk jo szomszéd barátunknak adassék.

(A bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XLVI.

1599. máj. 31.

A nagybányai bíró jelentése Székely Mihálynak, a kolosvári értekezletről.

Spectabilis ac magnifice domine domine semper gratiose. Servitiorum meorum paratissimam atque deditissimam commendationem. Az úristentől kívánok nagyságodnak mindenekben nagyságod kívánsága szerint való sok jókat és jó szerencsés egységes íletet. Nagyságodnak ezt kellett értesére adnom, hogy az miképen tudására adtam ez előtt is

¹⁾ A fejedelem írása.

nagyságodnak, hogy Erdély felé vadnak bizonyos emberim, az ott benn való híreknek és állapotnak is dolga felől kik szorgalmazatosan értekeznek és tudakoznak, melyek közül most egy jútott baza, csak szinte ez estve későn jútott haza, mely vagyon egy egész holnapja, hogy ott benn nagy szorgalmazatossággal forgódott, az minemő híreket azért hozott, akarám nagyságodnak értésére adni.

1. Ezt bizonynynyal mondja, hogy ez itszaka Huszt felé két száz székelyek mentenek által az havasokon, kik oda lóterhekben vittének lövő szerszámokat port és golyóbist, az okát azt mondja, hogy az az híre, hogy az okájért viszik oda, hogy az tatár mostan is az havasokon által ugyan azon úton akarának kijönni, az melyen először kijöttek vala.

2. Azt mondja, hogy azokat az székelyeket Máramarosban három ezerre akarják tölteni s azt akarják, hogy ott az hegyek közt legyenek táborban, s ott az utakat őrizzék az tatár ellen.

3. Ravazdy Györgyöt és Haller Gábort bocsájtotta most ismét az ország, Mihály vajdához küldötte.

4. Bochkay Istvánt az cancellariussal Napradi Deme-terrel együtt most újabban ismét az ország urunkhoz császár-hoz ő felségéhez választotta s bocsájtotta s immár útban is vadnak kik ő felségéhez igen szép ajándékokkal mennek.

5. Erdélyben ismét gyűlis Szent Péter napjára líszen, akkor válik aztán el ha urunk ő felsége császár mellé állanak-i, avagy az török mellé lésznek, de addig egyfelé sem igyekeznek semmit cselekedni.

6. Az országnak egy része, mely az alsó rend, akar-na az török mellé hajlani, de az urak és felső rendek nem akarják.

7. Somlyóra is népet bocsájtottak, és lövő szerszámokat is hoztak, s több helyekre is az vígekben, okát mondják hogy Szilágyságot s Thasnád vidékit fíltik, az ide ki való tatárok-nak reájok dúlisétől. Mostan ezeknél egyebet nagyságodnak nem írhatok.

In reliquo eundem spectabilem ac magnificam dominationem vestram diutissime foelicissimeque et prospere va-

lere ex animo desidero. Datae in Civitate Nagy-Bánya, 31. die Maij, Anni 1599.

Spectabilis ac magnificae dominationis vestrae

servitor deditissimus

Stephanus Bozo iudex
civitatis Nagy-Bánya mp.

Kü l e z í m : Spectabili ac magnifico domino, domino Michaeli Zekely de Kövend, libero baroni in Ormosd et Krappina, partium regni Hungariae Cis - Tibiscanarum praefecto, arcisque et praesidii Zathnariensis sacrae caesareae regiaeque majestatis capitaneo supremo etc. Domino semper gratioso.

(Eredetiye a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XLVII.

1599. jún. 5.

Bocskay jelentése a biztosoknak, küldetéséről.

Illustris et magnifici domini amici observandissimi, servitiorum paratissimam commendationem.

Juxta tractatum Tyrnaviae ex mandato sacrae caesareae Majestatis domini nostri clementissimi cum illustri ac magnifica dominatione vestra habitum nulla interposita mora in Transilvaniam ad referendam legationem nostram profecti, omnia quaecunque referenda fuerunt syncere retulimus. Nunc id tantum illustri ac magnificis dominationibus vestris significandum duxi, me vicissim ex Transilvania egressum, secunda hujus mensis die huc pervenisse, et adventum etiam domini episcopi omni momento expectare, qui simulatque advenerit, una iterum ad Majestatem suam caesaream Pragam ituri sumus. Vbi ea, quae in Transilvania ultro citroque tractata sunt majestati suae, atque illustri ac magnificis dominationibus vestris significaturi coram sumus. De praesenti rerum Transilvanicarum statu aliud scribendum non habeo, praeterquam quod novus princeps, copias quas in regno habere potuit, prope Colosuarum in castris habet, ipse autem in civitate cum consiliariis et aliis quibusdam se se continet. Sigismun-

duſ vero in arce Wechÿ cum ſuis manet. Deus illuſtrem ac magnificas dominationes veſtras ſervet diu feliciter incolu-
mes. Datum ex arce Zentiob die V. Junÿ 1599.

Illuſtris ac magnificarum dominationum veſtrarum.

Servitor paratiſſimus
Stephanus Bochkay mpr.

K ü l c z í m : Illuſtri ac magnificis dominis Bartholomeo Pe-
ſzen, ſacrae caeſareae regiaequae majeſtatis bellici conſilii praesidenti
ac Joanni Barutio ejusdem majeſtatis caeſareae conſiliario ac intimo
ſecretario etc. Dominis amicis noſtris obſervandis.

Cito—Cito—Cito Praegae.

(A bécsi es. titk. ltárban. Hung.)

XLVIII.

1599. jún. 7.

A kolosvári országgyűlés határozatai.

Nos Andreas diuina miſeratione Romanae Eccleſiae Car-
dinalis Bathoraeus, Transylvaniae, Moldaviae, Valachiae trans-
alpinae princeps, partium regni Hungariae dominus Siculorum
(Comes) et epiſcopatus Varmiennis perpetuus administrator
etc. Memoriae commendamus tenore praesentium ſignificantes
quibus expedit uniuerſis. Quod fideles noſtri ſpectabiles et
magnifici domini ac egregij nobiles, uniuerſi ſtatus et ordi-
nes trium nationum regni noſtri Transilvaniae, in caſtrenſi
eorum congregatione feria ſecunda proxima poſt dominicam
Trinitatis, id eſt ad 7 diem Junii. Anno Domini 1599. in ci-
vitate noſtra Colosvariensi ex edicto noſtro habita, una existen-
tes exhibuerunt et praesentaverunt nobis quosdam infrascriptos
articulos in eadem congregatione paribus ipſorum votis, et
unanimi conſenſu concluſos : ſupplicantes nobis humilime, ut
nos eosdem articulos ac omnia et ſingula in eiſdem contenta
ratos gratos et accepta habentes, noſtrumque illis conſenſum
praebentes clementer acceptare, approbare, ratificare et con-
firmare, et tam nos ipſi obſervare, quam per alios quospiam,

ubique in ditione nostra firmiter observari fecere dignemur.
Quorum quidem articulorum tenor talis est :

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transilvaniae in castrensi earum congregatione, feria secunda proxima post dominicam Trinitatis hoc est septimo die Junii Anno MDXCIX. in civitate Colosvariensi habita conclusi :

(1) Az országnak mostani állapota mivel hogy oly motusokban forog, kikhez képest szükség és kívántatik hogy rationes cogendae pecuniae, mely tam belli quam pacis tempore nervus est rerum gerendarum, oly intentusok legyünk hogy az miatt se felségednek se az hazának meg ne fogyatkozzunk : végeztük országúl hogy minden öt ember két két forintot fizessen ; ebben peniglen exemptusok ezek legyenek : az kiknek az urok erszényekből fizetnek. Azon kívül akármilyen rendbeli szabados legyen, mind bírálkkal egyetemben egyenlőképen fizessenek, az falus bírón kívül, miérthogy annak legyen gondviselése az pénz felszedésére, és az exactor kezében vigye, és az ispánok szorgalmatos jó gondviseléssel felrendeljék, úgy hogy ez jelen való júniusnak 27 napjára, az az szent János nap után való vasárnapra beszoáltassák, melyet ha akkorra be nem szolgáltattak, az ispánok tartozzanak kimenni és megdúlni. Ebben peniglen ígírik magokat egyenlő tereh viselésére az mi székellyuraiunk és atyánkfiai, azonképpen a százság. Noha az magyarországi uraink és atyánkfiai köztünk nincsenek, de azt kívánjuk hogy azokkal is felséged egyenlő terhet viseltessen velünk. De könyörgünk felségednek mint kegyelmes urunknak, hogy ennek utána te felséged efféle szokatlan terehviselésre ne erőltessen bennünket. Azaz hogy ezt úgy kell érteni : hogy az viceispán főszolgabírákkal minden falut eljárván, egy faluban mennyi ember vagyon és akár mennyi része legyen számlálja fel, és az ötöd szám szerint czédulát adván az falusbírónak, de csak két pénzzel tartozzék az czédulátúl, mind az egész ne légyen különözés, hanem részre legyen. Az falusbíró igazán felvétvén és kiki az ő értéke szerint fizessen. Ha peniglen valamely faluban az ötöden alól maradnak valami emberek, tehát azokon negyven negyven pénzt ve-

gyenek, de azt is az falusbiró intézése szerint vegye fel. Könyörgünk azon felségednek hogy ezt az felvetett pénzt te felséged fordítsa gyalogok megfogadására az ötödnép helyett.

(2) Végeztük azt is, hogy az fő embereknek relicájok zsoldosok felett, jószágok quantitása szerint, személyekről tartozzanak elegendő szolgát tartani, minden száz-száz jobbágyokról két két lovagot tartani és az vármegye zászlója alá állatni, két száz forint tereh büntetés alatt, tizenötöd napra.

(3) Végeztük azt is kegyelmes uram, hogy valamely főember vagy közrend nemes ember gyermekét vagy felséged udvarában avagy valamely főember háta megé szerzi, a végre hogy ő maga otthon maradhasson az hadból, jószágá vesztése alatt tartozzék maga személyében eljöni az vármegye zászló alá. Azonképen director, assessorok, procatorok, kamaraispánot, harminczadosok, kerített mező városban is az kik jószágok birnak, jószágok vesztése alatt. Azonképpen dézmások is az vármegye zászlója alá tartozzanak. Azonképpen levéllel vagy ő felsége avagy azelőtt való fejedelmünk valakinek hadban ménéstől való szabadságot adott volna, azoknak ereje ne legyen, hanem ez mostani szükségnek idején velünk egyenlő terhet viseljenek.

(4) Könyörgünk ezen is felségednek, hogy az felséged jószágá is, ugymint Fogarasföldre és egyéb, akármely helyen valók is, ebben az fizetésben s mind az felülésben immunisok ne lehessenek. Azonképpen minthogy az felséged jószágá egyenlő terhet visel az fizetésben, az urak jószágá is, senki ebből szabados ne lehessen.

(5) Végeztük ezt is országúl, hogy mind nemes rendnek és az paraszt rendnek, azonképen az veres darabontoknak az ispánok meghirdettessék hogy oly készen legyenek, hogy ha mikor az utolsó szükségre kelletnek, fegyverekkel készen lehessenek vagy rész szerint avagy mindenestől fogva, amint az idő kívánja hazánk oltalmára. Ez az mod pedig (a *Haner által vett másolatban* : és ez mod szerint) mind a székely atyánkfiai és szász uraimmal együtt. Minthogy pedig az Aranyosföldi nemes népnek értjük, hogy az faluban sok lakójok vadnak, hogy azok is az terehviseléstől immunisok ne legyenek : tetszett hogy azokat is az felül megírt mód szerint

az két forint fizetésre reá kényszerítsék és exigálják rajtok az királybirák.

Nos igitur praemissa supplicatione praefatorum fidelium nostrorum regnicolarum trium nationum Regni hujus Transylvaniae clementer exaudita et admissa, praescriptos universos articulos modo praemisso Serenitati nostrae praesentatos, praesentibus literis nostris de verbo ad verbum inseri et inscribi facientes, eosdem ac omnia singula in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes nostrumque illis consensum praebentes, acceptavimus approbavimus, ratificavimus et confirmavimus, offerentes nos benevole quod praemissa omnia in omnibus punctis, clausulis, et articulis tam nos ipsi observabimus, quam per alios quospiam ubique per ditionem nostram firmiter observari faciemus. Imo acceptamus approbamus ratificamus et confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in Civitate nostra Colosvariensi septima die Junij Anno Dominij 1599.

Andreas Bathoraeus cardinalis
princeps Transylvaniae mp.

(Egykorú másolata dr. Teutsch superintendes úr gyűjteményében
Nagy-Szebenben.)

XIIX.

1599. jún. 7.

A kolosvári országgyűlés iratai a török hatóságokhoz.

a)

Potentissime Imperator domine domine clementissime.

Hatalmas császár, egy napodat ezerre, és minden dolgaidat tegye az úr isten jó szerencsésé. Hatalmasságod böcsületes csauzza Mwztafa csauz, fényes portájáról ide mihozzánk elérkezett, szépen kegyesen, és kegyelmesen iratott levelével és izenetivel. Megértvén azért és meghallgatván alázatosan mindeneket Muztafa csauztól, nagy örömünk lött hatalmasságodnak hozzánk való kegyelmességén. Az mint peneg hatalmasságod parancsolja, hogy sietséggel fő követinket bocsásuk az hatalmasságod fényes portájára, kik által minemű ké-

vánságink legyenek az békességnek módjába, hatalmasságodnak megjelentsük. Minek előtte Muztafa csauz ide mi hozzánk jutott volna, teljes tanulsággal követinket elkészítettük, el is mozdítottuk vala. Azért immár mind követinket és Muztafa csauzt is az hatalmasságod parancsolatja szerint sietéssel hatalmasságodhoz elbocsáttuk. Könyörgünk hatalmasságodnak, követink által való könyörgesinket és kívánságunkat vegye kegyelmes szeme eleibe, és az hatalmasságod fő csauzzától izent követséginket is higgye meg minden rendiben. Semmit olyat nem kívánunk hatalmasságodtól, kit igen könnyen és jó kedvvel meg nem adhat hatalmasságod. Kiért hatalmasságodnak mindenkor való hűségünket ajánljuk. Éltesse Isten hatalmasságodat sokáig. Datum Albae Juliae die 7. Junij. Anno Domini 1599.

Hatalmasságodnak híve
Báthory András, erdéli
fejedelem etc.

Külczim: Potentissimo et invictissimo Caesari, Zulthan Mehmet Cham, magno Imperatori Muzulmanorum etc. Domino domino mihi clementissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

b)

Nagyságos uram, és jó akaró uram barátom. Nagyságodnak adjon isten minden dolgaiban jó szerencséket.

Az hatalmas császár fő csauzza Muztafa csauz meghozá az ő hatalmassága kegyelmesen irt levelét, és az nagyságod levelét is, az mellett nagyságodnak becsületesen és szeretettel való izenetit. Adja isten, hogy nagyságodnak megszolgálhassam hozzám való jó kedvét, jó akaratját. Az mint az hatalmas császár parancsolja és nagyságod kívánja is, hogy hamarsággal követinket bocsássuk az fényes portára, kik által megjelentsük az békességnek módját miképen kívánjuk. Minek előtte azért Muztafa csauz ide mihozzánk jutott volna, az előtt immár követinket elkészítettük vala, sőt el is mozdítottuk vala teljes tanulsággal. Nem késleltük azért Muztafa csauzt, vele egyetembe követinket is elbocsáttuk. Noha ez előtt sok

idővel ezen békesség dolgáról irtunk vala az tatár hámnak, az vézérnek Mehmet passának és az temesvári basának, veszszük eszünkbe hogy az portának értésére is adták volt, sőt az temesvári basával végezésünk is volt, hogy ez idő alatt mind az két felől az vitézek csendességbe legyenek, kiről az temesvári basának hűtlevele is vagyon nálunk, mi ahhoz tartván magunkat. Az temesvári passa tatárral együtt nagy haddal tartományunkra ütött, nagy földünket elpusztította, népét, lábas marháját elvitte, levágta, ezt cselekedte az békességnek színe alatt. Az nagyságod jó ítéleti legyen, ha az hatalmas császár jó igéreti ellen ne legyen az dolog. Ez előtt is az jó békesség ilyen cselekedetek miatt bomlott meg. Mi ettől isten segítségével megoltalmazhattuk volna magunkat, ha az temesvári basa hűtihez és végezéséhez nem tartottuk volna magunkat. De hogy az hatalmas császár és nagyságod az én jó akaratomba megnyugodjék, ezzel nem idegenedem el, az elkezdett dolgoktól igazán megtartani akarom. Nagyságodat kérem azokban az dolgokban, melyekvel követinket az hatalmas császárhoz és nagyságodhoz bocsáttuk, legyen jó törekedő, kiért nagyságodnak háladatlanok nem akarunk lenni. Nagyságodnak az hatalmas császár jámbor fő emberétől Muztafa csauztól szóval is izentünk minden dolgokról. Minden kívánságunkat elsőben is meghagytuk követinknek, nagyságodnak adják tudtára. Éltesse Isten nagyságodat. Datum Claudiopoli, die 7. Junij. Anno Domini 1599.

Nagyságodnak jó akaró barátja
Báthory András erdélyi
fejedelem.

Kü l c z í m : Illustrissimo Domino Ibrahim Bassae supremo
Wezirio et Zerdaro potentissimi imperatoris Turcharum etc. Domini
mih i observandissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

I.

1599. jún. 26.

Mihály vajda és bojárjai hitlerele.

a)

Én Mihály vajda, Havaselföldének ura, és az felséges erdélyi, moldovai, havasrlföldi etc. fejedelemnek híve és tanácsa, adom tudtára mindeneknek, hogy ennekelőtte az míg az erdélyi fejedelemséget Sigmond fejedelem birta és a mely hűséggel, igazsággal, engedelmességgel magamot ű felségének kötöttem volt, azon hűséggel, igazsággal, engedelmességgel kötöm magamot ez mostani istentől rendeltetett erdélyi, moldovai, havaselföldi etc. fejedelemnek, Báthory Andrásnak ű felségének; melynek nagyobb meghitelére és erősségére hitömmel bizonyítottam ű felségének ilyen meghitt hivei előtt, tudni illik az nagyságos Ravazdy György uram, ű felsége tanácsa előtt és az nemzetes és nevezetes vitézlő Vitéz Miklós uram, Torda vármegyének főispánya előtt, és hitömnök folyási így következnek: én havaselföldi Mihály vajda, esküszöm az élő istenre, ki az atya, fiu és szentlélek egy bizonyos isten, hogy az minemű hűséggel, igazsággal, engedelmességgel voltam az feljül megmondott Sigmond fejedelemnek, azon hűséggel, igazsággal és engedelmességgel leszek ű felségének is ez mostani fejedelmünknek Báthory Andrásnak, sőt valamit kárára, ártalmára való dolgokat értek, vagy hallok, értésére adom ű felségének, barátinak barátja és ellenségének ellensége leszek. Annakfölte Sigmond fejedelem idejében való contractusokat mind hadakozásban és minden részében megtartom. Isten engemet úgy segéljen. Melynek nagyobb bizonságára adtam az én hitleveletem, kezem írása alatt, pecsétemmel megerősítvén. Datum in oppido nostro Tergowista vigesima sexta die mensis Junij Anno Domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Michael vaiuoda regni Transalpin, mpr.

(Oláh aláírás) (Sig. impr.)

Joannes Rác,
secretarius mpr.

(Eredetije — papiron — a bécsi cs. államlevéltárban. Hungarica.)

b)

Mi Sephtinia Havaselföldének fő püspöke, Vornik Demeter, Ban Mihalche, Logoffeth Thodozia, Mirizlaw Logoffeth, Ban Kalota, Radul Kluchÿar, Pręda Poztelnik, Komiz Radul, Ztroÿa Stolnik, Viztier Andronÿ, Armas Zawa, es Poharnok Serban, az havaselföldi Mihály vajda ő nagysága boëri, és esküdt tanácsi, Ieka Aga, és Viztier Pana, adjuk emlékezetre mindeneknek, hogy amiképen az mi kegyelmes urunk ő nagysága Mihály vajda Zsigmond fejedelemnek, ki ennek előtte erdélyi fejedelem volt, kinek ő nagysága köteles volt minden hűséggel, engedelmességgel és igazsággal mind mi magunkkal egyetemben országostól: miérthogy penig mostan isten ő szent felsége Báthory Andrást ő felségét rendelte az erdélyi, moldovai, havaselföldi etc. fejedelem, ségre, hogy penig ő nagysága Mihály vajda azt hitével confirmálta, hogy a minemő hűséggel, igazsággal és engedelmisséggel Zsigmond fejedelemnek volt, azért ő felségének is mostani Istentől rendeltetett Erdélynek, Moldovának, Havaselföldének etc. fejedelmének, ő felségének Báthory Andrásnak olyan hűséggel, igazsággal és engedelmisséggel akar lenni. Azért mi is látván az ő nagysága jóra való indulatját mi is ő nagyságával együtt, ugyanazon alázatos hűséggel igazsággal, engedelmisséggel leszünk ő felségének Báthory Andrásnak országostól a mint Zsigmond fejedelemnek voltunk. Sőt valami dolgokat hallunk, vagy penig értünk vagy jót vagy gonoszt, értésére adjuk ő felségének, barátinak baráti, ellenségének ellenségi leszünk; csak hogy ő felsége is urunkot ő nagyságát, Mihály vajdát, és szerelmes fiát Petrasko vajdát ő nagyságát, mind penig az ő maradékít és minket is országostól, abban az contractusban megtartson, a mint Zsigmond fejedelem idejében volt; mi penig az feljül megírt dolgokat minden czikkelyében megtartjuk, Isten minket úgy segéljen, és teljes szent-háromság; mely dolognak nagyobb erősségére és meghitelére is adtuk ez mi levelünket kezünk írása alatt, pecsétünkkel confirmálván. Datum in oppido

Tergowiste, vigesima sexta die mensis Junij, anno millesimo, quingentesimo, nonagesimo nono.

Tizenöt, papírba nyomott pecséttel. Ugyanannyi aláírással. Az aláírások mind cyrill-betűkkel írvák.

(A bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

LI.

1599. júl. 3.

Báthory Endre fejedelem követküldése a tatár khánhoz.

Istentől hatalmasságodnak minden jót kívánok. Itt volt nálam az hatalmasságod követe Balchi Bas Mehmet aga, kitől megértettem az hatalmasságod izenetit és leveleit is elvöttem. Én is viszontak hatalmasságodhoz vissza bocsátván az Hatalmasságod követét, vele egyetemben fő követemet Torma Kristófot et együtt Óvári Istvánt küldtem hatalmasságodhoz izenetemmel, és levelemmel. Hiszem, hogy hatalmasságodnak mind levelemet megadják, mind izenetemet megjelentik, hatalmasságod higgye meg szavokat. Tartsa meg Isten hatalmasságodat. Datum Claudiopoli, die 3. Julij Anno domini 1599.

Hatalmasságodnak jó akaró atyjafia barátja,

Bátori András erdélyi fejedelem

Külczim: Az hatalmas tatár hamnak, nekem jó akaró uramnak, barátomnak.

(A bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

LII.

1599. júl. 3-án.

Ifju János eljegyzése a moldvai vajda leányával.

a)

Andreas cardinalis Bathoreus Transylvaniae princeps etc. etc.

Adjuk mindenkinek értésére, az mi végezésünk ő nagyságával Jeremiás moldovai vajdával, hogy mi az ő nagysága leányát kértük házastársul az mi atyánkfiának Iffiw Jánosnak

ilyen conditiot vetvén az dologba, hogy ha mi vagy az mi atyánkfia megváltoztatná és el nem akarná ez utáni hagyott üdön venni házastársul, én húsz ezer arany kötésen maradjak ő nagyságának, az öcsém peneg tizen; melynek megerősítésére adtam az én levelemet pecséttemmel és kezem írásával ez dolognak véghez vitelét tisztességünkre fogadván betölteni, melyért győrrőt is küldtük ő nagyságának, hogy bizonyosb lehessen ő nagysága ez dologba. Claudiopoli 3. Julij 1599.

Andreas princeps Transylvaniae m. pr.

Egészen a fejedelem sajátkezű írása, a fejedelem gyűrűs pecsétével.

(A bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

b)

Én Iffiu János Mihályffy adom mindeneknek tudtára, hogy valamit ő felsége és ő nagysága az erdélyi fejedelem és moldovai nagyságos Jeremiás vajda az én, ő nagysága leánya elvételele felől végeznek, concludálnak, azt igazán és jámborúl tiz ezer arany kötés alatt megtartom minden rendébe, melynek nagyobb eréért (*így*) adtam ezt az én levelemet kezem írásával és pecséttemmel. Claudiopoli 3. July Anno 1599.

Joannes Iffiw m. pr.

A bécsi cs. tikt. ltárban. Hung.

LIII.

Rudolf leiratai Mihály vajdához, ennek megnyerése ügyében.

a)

1599. júl. 8.

Rudolphus etc.

Illustris. Quae nobis per legatum vestrum exponi curastis, ea diligenti ipsius sermone recte intelleximus. Ad ea quod de animi nostri sententia responderimus, ab eodem intelligetis. Benigne autem vos hortamur, ut eam fidei constantiam, quam laudabiliter hactenus ostendistis, deinceps continuetis ac de gratia nostra, quam insigniter meremini, nequa-

quam dubitetis, quin omnem potius vobis liberalitatem protectionemque promittatis. Datum Pragae. 8. Julij Ao. 1599.
Valacho responsum.

(Fogalm. a bécsi cs. és k. áll. levéltárban).

b)

1599. júl. 23.

Rudolphus etc.

Illustris. Intelleximus libenter quae nobis nunciari per Petrum Armenum curastis. Per quem quid vobis de animi nostri sententia responsum cupiamus, ex eodem vicissim intelletis. Laudamus insignem vestrum, quem constanter continuatis, in christianitatem zelum et praeclaram erga nos fidei devotionem, quibus hoc meremini vt beneficentia vos nostra ac protectio nunquam deserant, sed magis sese magisque ostendant. Quod futurum certo credite, deque nobis omnia sperate. Datum Pragae 23. Julii anno 1599.

Valacho responsum.

(Fogalmazvány a bécsi cs. áll. levéltárban).

LIV.

1599. júl. 23.

Rudolf császár és királynak az erdélyiekhez intézett felhívásai.

a)

Rudolphus etc.

Reverendis, spectabilibus magnificis, strenuis, honorabilibus, egregiis, prudentibus et circumspectis nobilebus statibus atque ordinibus Transilvaniae dilectis etc.

In repentina ista rerum Transilvanicarum conversione, cum non paucos esse existimamus, qui coacti et inviti, consiliorumque novorum praecipitatione obruti, etsi aperte sese iis opponere nequeant, dissimulanter juramenti quo nobis obstricti sint religionem angantur, cumque nos pro sublimi in quo collocati sumus dignitatis gradu quam maxime deceat. eos qui nostrae sese clientelae imperioque jam ante dediderunt, etiam in posterum defendere eorumque saluti, quantum in no-

bis sit consulere benignitatis esse nostrae ducimus, ut omnem modo curam ad ea quae a brevi tempore istic aliorum temeritate, contra expectationem nostram, et citra causam a nobis praebitam mutata sunt, pristinum ac tranquillum in statum opportunis modis restituenda convertamus. Vestrum igitur erit, pro fide quam nobis, pro studio, quod reipublicae christianae debetis, id agere, ut salubribus consilijs locum detis, conatus nostros quos non minus pro vestra, quam pro reliquorum regnorum nostrorum salute divino freti numine suscipimus, viriliter juvetis, Christianis potius quam Turcis adhaerentis, nihilque de nostra liberalitate clementiaque quae nobis et augustae Domui nostrae propria est, et qua regna ditionesque nobis subditae in summa rerum omnium felicitate florent, dubitetis, quisquis enim fidelem sese praesenti occasione praebuerit, et praeclarum sese quemadmodum deceat, gesserit, etiamsi tempori paulo ante cessisset, aut vi aut metu defecisset, ei veniam verbo nostro caesareo ac regio promittimus, imo benigne jam damus, modo ad obedientiam, ac fidem nobis debitam revertatur, seque strenuum ac promptum in nostris suscipiendis partibus ostendat. Ita ut generatim omnes ac speciatim singuli gratiae nostrae ac privilegiorum suorum esse securi queant. Siqui vero sese forte refractarios consilijsque et expeditionibus nostris contrarios praebuerint, in eos vindictam nostram, cui deus uti speramus juris iustitiaeque quibus nitimur vindex ope sua vires daturus sit, animadversuram sciatis. Habetis animi nostri sensum, juxta quem quid vobis expediat videritis, aut gratiam nostram aut indignationem prout merueritis experturi.

Datum Praegae 23. Julij, Anno 99.

S z é l é n : Ordinibus omnibus Transilvaniae.

(Fogalmazvány a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

b)

Rudolphus etc.

Magnificis ac nobilebus ditionis nostrae Transilvaniae fidelibus nobis dilectis etc.

Non dubitamus, quin in ista rerum Transilvanicarum conversione, multi necessitati coacti et invitati, a nobis sese ab-

duci passi fuerint, et a fide quam nobis debuerunt, defecerint. Postquam igitur ea, quae ad vindicandam auctoritatem nostram, jusque nostrum, tum antiquum, tum novum persequendum pertineant suscipere decrevimus, benigne vos clementer hortamur, ut juramenti fideique vestrae quam nobis obstrinxistis, memores, vos deinceps tales praebeatis, qui gratiam clementiamque de integro nostram insigniter mereamini, quo scilicet non solum defectionem istam repentinam oblivioni tradamus, verum etiam singularia erga vos liberalitatis nostrae documenta, quibuscunque occasionibus damus, in quod ita benigne propendimus, ut de rationibus nobis certis cogitandum ac statuendum ducamus, quibus ornamenta vestra commoditatesque augeantur, quaeque Siculis a nobis benigne cum aliquo aliquorum ex vobis ut videri possit detrimento conceduntur illis cumulatius alijs in rebus compensentur. Ut igitur conatus nostros in publicum bonum non minus istarum quam aliarum ditionum nostrarum salutem tendentes, pro virili vestra juvetis, deque benignissima nobis affectione nostra quidvis in posterum promittatis cupimus. Neque enim permissuri sumus ut fidei vos nostrae ullo poenitere tempore queat. Ceterum gratiam nostram caesaream ac regiam vobis et cuique vestrum, prout cujusque merita fuerint, offerimus. Datum Praegae 23. Julij Anno 99.

Szélén : Nobilitati Transilvaniae.

(Ad nobilitatem.)

(Fogalmazvány a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

c)

Rudolphus etc.

Egregiis et agilibus universis et singulis trium generum Siculis partium regni nostri Transilvaniensis fidelibus nobis dilectis. Salutem etc.

Quae vos superioribus mensibus necessitas obruerit, etiam invitos, ut a fide nobis debita in aliorum potestatem concederetis facile agnoscimus. Quamobrem benignitatis nostrae clementiaeque esse ducimus veniam vobis, si hac quae vobis porrigitur occasione ad officium obedientiamque nobis debitam

reditis impertire. Tempus jam est ut fideles vos non solum erga nos, quibus obstricti estis, sed etiam erga deum ipsum, de cujus honore agitur, et erga rempublicam christianam, quae omnium studiis sustentanda, praebeatis, ad clientelam nostram redeatis, deque beneficentia nostra vobis omnem securitatem protectionemque promittatis. Quod ut firmius ac certius faciatis, libertatem vobis antiquam benigne permittimus, et quicquid jam ante privilegiorum habuistis, vobis si fidem vestram ac strenuitatem nobis in his, quas pro salute vestra suscipimus expeditionibus probitatis, integrum esse volumus et confirmamus. Gratiam porro nostram erga vos et quemque vestrum pro cujusque meritis ostensuri. Datum Pragae 23. Julij Anno 99.

S z é l é n : Ad Siculos.

(Fogalmazvány a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

d)

Rudolphus etc.

Egregijs nobis dilectis fidelibus Saxonibus Transilvaniae populis etc. (prudentibus et circumspectis magistris civium judicibus et juratis, caeterisque civibus et senioribus ac universitati Saxonum nostrorum septem et duarum sedium Saxonicalium ac Brassoviensibus et Bistricensibus Terraeque Barcha salutem etc.)

Etsi forte vestrum aliqui nuper a fide, quam nobis debent, ac jure jurando obstrinxerunt, in repentina illa rerum Transilvanicarum mutatione, quae nuper accidit, coacte et invite defecerint, minime tamen dubitamus, quin jurisjurandi nobis praestiti, et originis, quam e Germanis ducitis, et clementiae quae Augustae Domui nostrae propria est, memores, quid Deo, quid nobis, quid patriae debeatis pie cogitetis. Quicquid igitur a vobis in ea temporum iniuria ac necessitate, contra nos commissum videri possit, benigne clementerque si ad officium fidelitatemque redieritis, ita ignoscimus et condonamus, ut privilegij vestris et commoditatibus vos gaudere ac frui, tanquam nihil a vobis peccatum fuerit, velimus, omnemque benignissimi animi affectionem vobis omniibus ac singulis in gravaminibus vestris promittamus. Vestrum igitur erit vos

Saxones, id est Germanos fidelesque subditos praebere. Nobis id in primis gratum, vobisque dignum ac gloriosum futurum.

Datum Pragae 23. Julij Anno 99.

Szélén : Ad Saxones.

(Fogalmazvány a bécsi cs. ltárban. Hung.)

LV.

1599. aug. 22.

Rudolf nem oldja fel Bocskayt a hátségekülől.

Sacra caesarea ac regia Maiestas dominus noster clementissimus. Intellectis ijs quae dominus Stephanus Bocskay pro iuramenti sacrae caesareae maiestati iam ante ab ipso praestiti religione, tum vivo sermone, tum scripto exposuit ac rogavit, benigne respondet. Probari sibi in primis fidei servandae studium, quod ipse dominus Bocskay hoc suo ad sacram Maiestatem suam adventu ostendit. Ut vero ipsum iuramenti religione exolvat ac liberet, facile ipsummet videre quantum id principali causae praeiudicij allaturum sit. Etsi enim cardinalis Bathoreus literis ad sacram Majestatem suam scriptis observantiam suam ulterius erga sacram caesaream Majestatem suam studiumque in rempublicam christianam sese testaturum iam antea promiserit, nihil tamen hactenus ad litteras sacrae majestatis suae quibus benigne responderat allatum esse, ita ut in dubia eae res expectatione haereant, nihilque statui certi possit. An autem sibi diutius hic manendum an vero discedendum ducat, sacra Majestas sua ipsi benigne liberum permittit, quae pro solita sua gracia clementem inclinatamque erga ipsum dominum Bocskaium voluntatem gerit. Decretum per imperatorem 12. Augusti anno 99.

S z é l é n : Decretum pro D. Stephano Bocskay.

(Fogalmazvány a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

LVI.

1599. aug. 14.

Báthory Endre a szerdárnak: a békére ajánlott föltételeket nem fogadhatja el.

Illustrisssime magnifice domine amice observande, salutem et foelicium quorumcumque prosperum successum.

Isten nagyságodnak adjon sok jókat. Muztafa csauz az én követemmel Budai Ferenczczel ide hozzám érkezők, kit Gauai Miklóssal nagyságodhoz küldtem vala az békességnek véghez való menetele felől. Noha Huzain csauz előttök egy néhány nappal ide érkezett vala nagyságodtól jó és kedves válaszzsal az mi kívánságunkra, melyek nem mód nélkül sem ok nélkül való kívánságok voltak. De hogy Muztafa csauz az nagyságod levelét minékünk megadá, sokval különbözött az Huzain csauz által való választételtől. Jenőt és Lippát az mint kívántuk, hogy az hatalmas császár vissza ne kívánja tőlünk, melyek mostan kezünk között vadnak, nem mód nélkül sem ok nélkül kívánjuk: mert mi legyenek okai bőségesen követink által megjelentettük nagyságodnak, sőt ha nem jelentettük volna is, nyilván vagyon nagyságodnál, hogy azokba lakozó kóborlóktól volt mindenkor bántások az mi birodalmunknak. Lehetetlen dolog, ha másképen fordulna az dolog, hogy ez után is állandó lenne az békesség, holott azokban lakozók meg nem tűrhetnék magokat, hogy a mi birodalmunkba ne kabdossanak. Nagyságodba vagyon azért bizodalmunk, mert kezzeben vagyon nagyságodnak, ezbeli kívánságunkba meg ne bántódjunk. Nem is kételkedünk peneglen benne. Sőt reménységünk oly vagyon, ha többet kívánnánk is az hatalmas császár és nagyságod hűségünket megböcsülvén többet is adua, reményljük is, hogy ad ő hatalmassága és nagyságod, mert az hatalmas császárnak elég vagyon és mindennek ad és adhat, kik ő hatalmassága hűségéhez tartják magokat. Azért Jenő és Lippa dolgából, tartományával egyetemben kétség nélkül való jó választ várunk az hatalmas császártól és nagyságodtól. Havaselfölde felől és Mihály vajda felől is az mi nemű válaszungk lött Hwzain csauz által, elégséges volt nálunk.

De Budai Ferencz követünk által az mint értjük nagyságod el akarná az mi birodalmunktól szakasztani, noha immár mi velünk mind az ország és Mihály vajda megegyezett, és mi hűségünk alá adta magát, mint az előtt való fejedelemek idejében. Nem tudjuk miképen lehessen másképen, ki az hatalmas császárnak jóvára lenne, úgy is értjük, zászlót, zkufot, botot küldött nagyságod Mihály vajdának. Ez dologba is minemű különbség legyen, ítélje meg nagyságod. Mi az mi magunk ajánlása szerint vétket nem teszünk, hanem az hatalmas császár hűségéhez tartjuk magunkat országostól, és az nagyságod kívánsága szerint, minden végházainkban megparancsoltuk, hogy csendességbe legyenek, sőt az szomszédsággal barátságosan éljenek mind addig mig nagyságodtól követünk által jó válaszungk érkezik. Havaselföldét peneglen Mihály vajdával egyetemben el ne erőködjék tőlünk szakasztani, mert ha különben lenne, és valami háboruság történnék Havaselföldéből, nem mi leszünk okai. Holott mi az hatalmas császár hűségéhez tartjuk magunkat, reménylven, hogy kívánságunk szerint való válaszungk leszen ő hatalmasságától és nagyságodtól ez dologban is. Az mi az adó dolgát illeti, hogy mostan adót küldjünk vagy adjunk, legyen az nagyságod jó ítéleti, sok időtől fogva hadakozásban vagy az ország, és most is táborba vagyunk, mindennapi költség és gondviselés vagy az előttünk. Ebben is kérjük nagyságodat, az mine-mű tanultsággal bocsáttuk nagyságodhoz ez követünket, legyen az szerint való jó válaszungk. Nem is kételkedünk nagyságodnak hozzánk való jó akaratjába, holott mindenek nagyságod kezében vadnak, és nem is nagyok az dolgok. Mi az hűséghez tartjuk magunkat. Datum Albae Juliae, die 14. Augusti Anno Domini 1599.

Nagyságodnak szolgál ¹⁾

Bátthori András erdéli fejedelem. mp.

K ü l e z í m : Illustrissimo domino Ibrahim passae, supremo consiliario zerdario et vezerio potentissimi imperatoris Turcarum etc. domino amico observandissimo.

(Ere letije a bécsi cs. áll. levéltárb. Hung.)

¹⁾ A fejedelem írása.

LVII.

1599. aug. 22.

*Mulespina jelentést tesz, hogy a fejedelem hogyan fogadta az első táldál-
kozásán.*

Prima di esporre al Signore Cardinale Battori il tenore della mia instruttione, proposi a S. Signoria Illustrissima quello che l'Imperatore hauea richiesto, che segli esponesse a' nome suo, et questo feci perche se io hauessi introdotto la prattica con l'inuito alla congiuntione, non quadraua poi il ricercare la restitutione della Prouincia. Inherendo pero all'ordine die S. Maesta, le riuocai alla memoria tutto il trattato sequito trà Sigismondo et l'Imperatore, et come niuna cosa hauena indotto S. Maesta ad accettar questa Prouincia, se non il beneficio publico, et il priuato di essa Prouincia. A questo mi rispose il Cardinale, che haueua da Cesare tutto il supraditto trattato, sottoscritto di sua mano, et ch'egli non era in colpa, soggiungendo che se si fosse dato fede ad esso, si sarebbe proceduto con piu cautela. Esprobrai poi la forma di procedere tenuta da S. Signoria Illustrissima con Cesare, et descendendo alli indiuidui, le dissi, come mentre egli con missioni et lettere, mostraua di uolersi congiungere con S. Maesta Cesarea, che nell' istesso tempo teneua prattica con Turchi et Tartari, che sollicitaua Michele Vaiuoda di Vallachia ut deficeret ab Imperatore, et à congiungersi col Turco, et che per non lasciar di far cosa che potesse dar disgusto a S. Maesta, occupo Vst; che procio conoscendo la Maesta S. et insieme con lei tutto il mondo, che S. Signoria Illustrissima possedeua con ingiusto titolo la Prouincia, et che non procedeva sinceramente con la Maesta S. la ricercaua à restituirle la detta Prouincia. A questo propositioni mi replico il Cardinale, che haueua proceduto con ogni sincerita con Cesare, et che haueua le copie di tutte le lettere, che me le haurebbe fatte uedere, et dal tenore di esse si haurebbe ueduto che non hà scritto cosa, che non habbi osservato, Ch'era uero, che haueua tenuto, e teneua prattica col Turco, et Tartaro mà non già in danno della Christianità, nè di S. Maesta Cesarea, mà perche cra

astretto a gouernarsi di quella maniera, si come uedeua che anco S. Maesta faceua l'istesso, et che in sin hora non haueua nè accettato Stendardo, nè sotto scritti articoli, ne proceduto tant'oltre, che non rimanga libero; Che se Michele ò altri hauessero hauuto ardire di affermare ch'esso lo hauesse sollecitato à lasciar l'amicitia di Cesare, si sarebbono discostati dal nero; anzi che hauendo inteso da suoi Ambasciatori destinati alla Porta, che li Oratori di esso Michele haueuano accettato lo Stendardo del Turco, haueua subito fatto intender à detto Michele, che se esso non lo mandasse indietro, l'haurebbe riputato per nemico, et gl'haurebbe confiscati li beni, che tiene in quella prouincia. Ch'era ben uero, che hauendo inteso da un Gentilhuomo Raguseo, et da altri, che Michele faceua offerte in Corte Cesarea d'entrare in questa Prouincia, et occuparla in nome di S. Maesta, S. Signoria Illustrissima l'hauea esprobatò à Michele, et indottolo à prestar gli juramentum fidelitatis. Che quanto all'occupatione di Ust, non si poteua chiamar occupatione mà ricuperatione, poi che quel luogo insieme con due altri era sua heredità, et patrimonio, et che non era ragioneuole che hauesse hauuto ricorso ad altri per ricuperar quello che spettaua ad esso, non per clectione, mà per successione dè suoi maggiori, Che circa la restitutione non mi uoleua dar altra risposta, se non che nè per ambitione, ne per odio contra Christiani, ò per amore uerso il Turco l'hauea accettata, mà perche d'altra maniera non poteua ricuperar l'honore nè le facoltà, et se S. Serenità quando la ricercaua per la recuperatione del primo, et Cesare quando la ricercaua per la recuperatione del secondo, le hauessero dato sodisfattione, non sarebbono ridotte le cose al termine che sono, et che intorno à questa petitione non uolea passar più oltre, se non che l'Imperatore deue tener per cosa certa et indubitata, che quando anco S. Signora Illustrissima non hauosse accettata la prouincia nientedimeno Sigismondo, et li Popoli non haurebbono permesso che fosse caduta in potere di S. Maesta Cesarea. Jo in questo proposito dissi à S. Signoria Illustrissima come da me, quello che giudicai conuenirsi, mettendole in consideratione le difficoltà, che portano sèco tutti li Dominij nuoui, et come questo più d'ogn altro era sottoposto à diuersi accidenti per la natura delli habita-

tori, et per le qualita delle vicini ; Mà uedendo che predicauo al deserto, et con demonstrationi di sdegno se ne rideva, passai ad esporle ciò che da S. Cesare haueuo in commissione, et se hò da dire ingenuamente quello che sento, anco in questo hò ritrouato poca sodezza, per che se ben dice ch'è libero, et se ben mostra di non rifiutare di congiungersi con Cristiani, niente dimeno quando si uiene à stringere, sutterfugge hora con dire che intende questa congiuntione quanto à la persona sua, hora si rimette à li Comitij, et hora alli patti con Sigismondo ; sutterfugij pieni d' ambiguità et incertezza, et che forse hanno per oggetto di seruirsi del beneficio del tempo, et d' assicurarsi dalla parte di Cesare, mentre si conferma nel suo Principato ; et io sin 'hora non posso far altro giudicio, perche quando sono uenuto alle conditioni, et che ho ricercato à rilasciar alcune piazze à Cesare, almeno per alcun spatio de tempo, adducendo che la varietà degl' accidenti seguiti in questa Prouincia, ricercauano che S. Maesta si assicurasse di questa forma. S. Signoria Illustrissima mostrò alteratione d' animo, dicendomi, che se si hauesse da ricercare simile assicuratione, ad essa toccarebbe più che ad ogn' altro, à ricercarla, et che se fosse quà il suo fratello Sigismondo, egli ne potrebbe render testimonio, soggiungendo, sià come si uoglia. io non hò mancato di fede à Cesare, nè mancarò mai se prometterò qualche cosa. Questo e quello che hoggi hà passato meco il Sig. Cardinale, et perche io giunsi herisera, non hò possuto in questo primo ingresso, nè penetrar più oltre, ne operar cosa alcuna, ma non perdero tempo, et forse come S. Signoria Illustrissima conosca un poco meglio le cose proposte con he sue conseguenze, et circostanze, la negotiatione pigliara miglior piega. Jo desiderarei bene che hauendo S. Signoria Illustrissima (per quanto mi dice) fatto intender à Giorgio Basti, che se S. Maesta Cesarea uol trattare, ò proporre qualche cosa in materia di congiuntione, haura caro che lo facci, che la Maesta Cesarea seruendosi di questa occasione inuiasse quà un suo, perche con simile assistenza la trattatione passerebbe meglio, et io haurei più lume della mente de S. Maesta, oltreche magis vident oculi, quam oculus. Il Sig. Cardinale hà mandato ad offerire à la Maesta dell' Impera-

tore, che se uuele mandar un suo à uedere la qualita dell' essercito del Turco, S. Signoria Illustrissima lo farà accompagnar in modo che non sarà conosciuto. Dice S. Signoria Illustrissima che essercito è numeroso, mà non bene armato. Che il Cham Signore de Tartari è con l'essercito Turchesco, che à quest hora deue esser uicino à Buda, et che il Cham ritornarà al suo essercito per far qualch' altra impresa, et che sono quasi 20. giorni ch'era partito d' Albagreca, et non d' Andrinopoli, come mi disse il senatore, che S. Signoria Illustrissima mando ad incontrarmi. Non uoglio lasciar per fine di questa mia di dire à V. S. Illustrissima, chel Signore Cardinale uenne meza lega fuori di questa Città ad incontrarmi con molti caualli, et non fù mai possibile, ch' io potessi persuaderlo à non accompagnarli à casa, usando S. Signoria Illustrissima straordinaria uiolenza meco. etc.

Di Albagiula li XXII. d' Agosto 1599.

Külezím és aláírás nélkül.

(Egykorú másolat a bécsi cs. és k. áll. levéltárban. Hungarica.)

LVIII.

1599. szept. 14.

Báthory István Kakas Istvánt a császárhoz követtségbe küldi.

Sacratissima caesarea Maiestas

domine domine clementissime.

Commotiore fortasse fuit sacra caesarea Maiestas Vestra in me voluntate posteaquam me provinciae Transsylvanae gubernationem apprehendisse cognouit, tanquam ista res in praeiudicium sacrae caesareae Maiestatis Vestrae in rei publicae christianae detrimentum suscepta uideretur, atqui ego tantum abest, ut dolo malo, malisue artibus quippiam gerere cogitârim, ut etiam nihil uerear fidelitatis, constantiae ac sincérité meę, testem uel ipsam imperatoriam Maiestatem Vestram appellare, atque iterum nihil mihi dubium sit, omnes meas actiones eo loco apud sacram caesaream Maiestatem Vestram futuras, ut si quam alius leuitate et inconstantia sua, fortas-

sis indignationem sibi peperit, eam ego fide mea et in imperatoriam Maiestatem Vestram obseruantia penitus aboleam ; in re uero praesenti deum, et rerum mearum prosperum successum appello, me nullo alio consilio, in Transyluaniam venisse, quam ut eas, quas annis superioribus cum fratre meo contraxeramus, inimicitias tolleremus, et ex hostibus amici prodiremus ac fratres ; ubi cum ea esset facies Transilvaniae ut si ego recusarem, eius administratio in alium deriuaretur, qui neque suis utilis, neque sacrae Maiestati Vestrae aequae atque ego fidelis et obsequens, quid aliud restabat, quam ut id gererem, quod patriae meae non inhonorum, neque reipublicae christianae damnosum fore iudicabam, tametsi nihil tam a natura mea dissideret, quam rebus nouis studere, ut uel ista ratione apertior mihi campus esset sacrae caesareae Maiestati Vestrae gratificandi, simul atque obsequendi ; nisi enim naturam ab inordinatis turbis ciendis longe alienam haberem, haec occasio, quam et in auxilijs dandis, et in conditionibus concedendis oportunissimam Turca offert, erat mihi amplectanda, quae ego omnia publicae pacis studio et erga sacram caesaream Maiestatem Vestram singularis propensionis negligendam putauim ; ideo factum est, ut cum superioribus diebus dominus noster, pro paterna sua cura mentem ac uoluntatem suam, in hoc negotio mihi aperuisset, facile adduci me sum passus, ut quod olim per uim ac tyrannidem fuisse factum ordines huius provinciae queruntur, hoc idem modo studio, atque opera mea, magna omnium uoluntate, magna tranquillitate transigeretur ; non certe ullo metu sed solo amore sed singulari quadam animi mei, in inclutam domum Austriacam, propensione, cui quidem ego me, et studia mea, atque officia omnia debere facile fateor, ac promitto ; illud unum super est, ut sacra caesarea Maiestas uestra conditiones provinciae clementer acceptet, quae aut oblatae iam olim ab imperatoria Maiestate uestra fuerunt, aut certe sunt eius modi, ut ad eas adimplendas sola sacrae caesareae Maiestatis Vestrae uoluntas desideretur ; duo sunt igitur, quae ego in presentia a sacra caesarea Maiestate uestra humiliter peto, unum ut qua nos alacritate in hoc negotio componendo fuimus, imperatoria Maiestas uestra, pari sit ad ea praestanda promptitudine,

quae pro hac rerum facie nobis sunt, quam maxime necessaria; alterum ut sacra caesarea Maiestas Vestra se suamque ultimam uoluntatem, quam celerrime resoluat, et familiarem meum quam primum expediat, ut in tempore sciamus, quo in loco consistimus, ne cunctatio nobis sit in damno. Atque in his omnibus tractandis, ut sacra caesarea Maiestas Vestra clementer generosum Stephanum Kakas secretarium meum audire eique fidem plenam adhibere dignetur supplico. His me in gratiam sacrae caesareae Maiestatis Vestrae humilime commendando. Datum Albae Juliae die decima quarta Septembris Anno domini 1599.

S. Caesareae M. ¹⁾

Seruator humilimus

Andreas cardinalis Bathoreus

princeps Transilvaniae mp.

Külczi m: Sacratissimae caesareae, regiaeque Maiestati, domino domino clementissimo.

(Eredetije a bécsi cs. és k. áll. levéltárban. Hung.)

Jegyzet. Két hónap mulva Kakas köv. válaszszaal s útlevellel boesáttatik vissza.

a)

»Intellexit sacra caesarea ac regia Maiestas etc. dominus noster clementissimus, quae sibi cardinalis Bathorei nomine Stephanus Kakas exposuit. Postquam autem alium interea res Transilvaniae statum sortitae sunt, quod ad illa respondeat, sacra Maiestas sua nihil amplius habet, neque est quod longiorem hic ipse Kakas ulterioris responsi expectatione moram trahat. Pilsnae vigesima quinta Novembris, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Jo. Baruitius mp.

(Császári nagy pecsét).

Az íráshomlokán más kézzel: Decretum legato Cardinalis Bathorei datum.

(Az eredeti a bécsi cs. és k. áll. levéltárban. Hung.)

b)

Passus in Transsilvaniam pro Stephano Kakas Rudolphus etc. Cum praesentium exhibitor Stephanus Kakas et aula nostra caes. in Univers's etc. Transsilvaniam unde venerat, rever-

¹⁾ Ettől fogva a fejedelem írása.

liberum ubiuis, tutum et securum eidem iter patere cupientes clementer vobis iniungimus, ut praedictum Stephanum Kakas ubique locorum una cum famulis et equis libere et expedite ire, transire et proficisci sinatis, nec ulla ipsum molestia, impedimento vel iniuria afficiatis, quin potius in omnibus ubi necessitas postulauerit, iuuetis. Executori hac in re benignam voluntatem nostram. Pilsnae 29. Novembris anno 1599.

(Fogalmazvány a bécsi cs. és k. áll. levéltárban. Hung.)

LIX.

1599. sept. 23.

a)

Báthory András oct. 18-ára országgyűlést hirdet.

Andreas divina miseratione sacrae romanae ecclesiae cardinalis Bathoreus, Transsylvaniae, Moldaviae, Valachiae Transalpinae princeps, partium regni Hungariae dominus Siculo- rum comes ac episcopatus Varmiensis perpetuus administrator etc. Prudentibus et circumspectis magistro ciuium regio et sedis iudicibus, caeterisque juratis ciuibus ciuitatis et sedis Cibiniensis. Salutem et gratiam nostram. Noha ennek előtte való levelünkben megparancsoltuk volt, hogy lovagtokat gyalogtokat mingyárást Kolosvárra küldenétek, mindazonáltal bizonyos és fő okok kívánták, hogy Szászsebesnél táborba szállítsuk országunk hadát. Hagyjuk azért és parancsoljuk tñ néktek hogy minden halogatás nélkül oda az szászsebesi mezőre szállítsátok őket minden okvetetlen. Mivel hogy penig oly dolgaink is occuraltanak, kikről kíváztatik hogy országunkbeli hiveinkkel pactaljunk és végezzünk, tanácsinknak akaratjából rendeltünk itt Fejérváratt ez jövődő szent Lukácsnapjára, id est ad decimum octauum diem octobris, generalis gyűlést celebraltatni. Hagyjuk tinéktek és parancsoljuk, hogy polgármester és királybirátokkal egyetemben fő-fő expertus embereket választván, arra az napra és helyre külgyétek ide a gyűlésbe, hogy veletek és több országunkbeli hiveinkkel egyetemben hazánknak jóvára megmaradására mindent végezhessünk. Secus nulla ratione facturi. Datum Albae Juliae die

vigesima tertia Septembris anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Andreas Cardinalis Bathoreus
Princeps Transilvaniae mp.

(A fejedelmi nagy pecsét helye)

Jo. Jacobinus Secretarius mp.

(Eretedije ivrét, szélében nyílt parancsalakban írva, a százszemzetű egyetem levéltárában. A a. 1599. nro. 1465.)

b)

Báthory István nota perre meghírja Bocskayt.

1)

Andreas diuina miseratione sanctae Romanae ecclesiae cardinalis Bathoreus, Transilvaniae, Moldaviae, Valachiae, Transalpinae princeps, partium regni Hungariae dominus, Sincolorum comes, et episcopatus Varmiensis perpetuus administrator. Etc. Fidelibus nostris egregijs et nobilibus Paulo Roncz, Jacobo Bagossy, Joanni Radnothy, Petro Henter, Andreae Thoroczky, Stephano Désy, Andreae Zerday, Michaeli Almasy, Stephano Berzy, Joanni Tarczalý, Emerico et Paulo Zygethy scribis et iuratis notarijs cancellariae nostrae maioris, de curia nostra per nos ad id specialiter transmissis, salutem et gratiam nostram. Exponitur nobis in persona fidelis nostri egregij Joannis de Királyfalwa directoris causarum nostrarum fiscalium, quomodo postquam magnificus Stephanus Bochkay de Kismaria ex postrema sua legatione, quam nouissime cum reuerendissimo Demetrio Napragy nunc in arce Gialu degente, ad sacratissimam caesaream regiamque imperatoriam Romanorum Maiestatem suscepisset, in hoc regnum nostrum Transilvaniae redijisset, nos ab eodem Stephano Bochkay postulassemus, ut quemadmodum caeteri consiliarij nostri et alij praefecti, regni que procures ad fidelitatem nobis et huic regno seruandam sacramento et fide obligati essent, id etiam Stephanus Bochkay qui nec honorum copiositate, neque dignitate caeteris inferior fuisset, praescriptum fidelitatis praestandae modum sequeretur. Qui Stephanus Bochkay etsi primum ea ratione se nobis excusasset, quod imperatoriae Maiestati recenter fidem dedisset, nec duplicem diversis imperiis fidem dare posset; tamen postea maturiori consilio inductus, inuentaque

commodiori occasione, mediantibus alijs literis suis si necesse foret in specie exhibendis, in iure iurando in se recepisset, quod ad decimum usque diem mensis Augusti huius anni, a iuramento imperatoriae Maiestati deposito, se se liberaret, ac penes bona iuraque possessionaria sua in hoc regno Transilvaniae habita, studium suum cum fide coniungendo, nobis et patriae operam nauaturam se conferret. Interea tamen sese in suis limitibus continens, nullas practicas, nos et publicum regni statum perturbantes suscitaret. Tamen idem Stephanus Bochkaj cautionis suae iuramento firmatae immemor, tantum abest ut in praemissis perstitisset, ut potius potiores bombardarum in arce Geörgenÿ existentium maiores, et minores, pilas, euomentum, cum puluere tormentariorum et globis, hoc regno nostro eduxisset, exportasset, et quo sui placuisset nuti, fecisset, sicque arcem ipsam Geörgenÿ, quam in hoc perturbato rerum discrimine armis et instrumentis bellicis augere magis, quam spoliare debuisset, uacuum reliquisset. Caeterum licet id quoque in praemissa cautione contineretur, quod omnes tam pedestris quam equestris ordinis homines in castris eiusdem Stephani Bochkaj constituti, ad fidelitatem nobis, et regno huic seruandam sese obstringerent, ac idem quoque Stephanus Bochkaj in aliquibus locis et bonis suis hoc admisisset, postea tamen quæsito alio quodam colore, et praetextu, rationem inijsset ut in reliquis bonis suis, nullus omnino eiusmodi sacramentum praestitisset, sed etiam hodie ab ea fidelitate, nobis et regno praestanda, contra formam praemissae cautionis immunes essent; deinde postquam fines huius regni excessisset, iuxta cautionem suam nobis traditam, nullum relaxationis fidei modum, apud imperatoriam Maiestatem inijsset, verum diligentem potius operam intendisset, quomodo nobis et dominis regnicolis huius regni, nocumentum inferre posset, propterea uellet idem director causarum nostrarum eundem Stephanum Bochkaj ad diētā seu conuentum generalem dominis regnicolis huius regni nostri Transilvaniae et partium sibi subiectarum, ad diem qui sancti Lucae euangelistae memoriae sacer est, hoc est decimum octauum diem mensis Octobris, proxime venturi hic Albae Juliae celebrandum, iuxta contenta decreti, contra nos euocari facere, ac in

poena periurij et exportationis armorum bellicorum, nec non practicarum ab eo motarum et agitarum, nota scilicet perpetuae infidelitatis, et amissione capitis omniumque bonorum suorum conuincere, iure admittente. Super quo vobis harum serie committimus et mandamus firmiter, ut acceptis praesentibus statim simul, vel duo vestrum, sub oneribus alias in talibus observari solitis erga praefatum Stephanum Bochkay cum praesentibus personaliter accedere, qui si personaliter reperiri poterit eundem ibidem personaliter, alioqui de castro si quod is in comitatu Bihoriense habere dinoscitur, vel domo habitationis et solitae suae residentiae, aut de bonis et iuribus suis possessionarijs, unde uidelicet praesens ammonitio vestra ad scitur ipsius commodum deuenire poterit, ammoneatis eundem ibidem, dicatisque et committatis eidem verbo nostro, ut ipse ad praemissam actionem dicti directoris nostri responsurus, et exinde iudicium et iusticiam recepturus, ad praescriptum conuentum generalem, hic Albae Juliae uti praemissum est, celebrandum personaliter et non per procuratorem suum coram nostra praesentia, et dominis regnicolis comparere debeat et teneatur. Certificantes eundem ibidem, quod siue ipse in praefixo conuentu generali coram nobis, et dominis regnicolis compareat, rationemque praemissorum reddat et sese expurget, siue non, nos tamen et regnicolae id faciemus in praemissis, quod iuris erit ordo. Et post haec vos, seriem huiusmodi ammonitionis, et certificationis vestrae, prout per nos fuerit expedita, nobis terminum ad praedictum fide vestra mediante rescribatis. Secus non facturi. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Albae Juliae die uigesima tertia mensis Setempbris. Anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Lecta.

Kirül más irással: Paria literarum euocatoriarum cardinalis Bathorei, ad expositionem directoris.

(Egykorú másolat a bécsi es. titk. Itárban. Hung.)

2)

Andreas diuina miseratione sanctae romanae ecclesiae cardinalis Bathoreus, Transilvaniae, Moldaviae, Valachiae Transalpinae princeps, partium regni Hungariae dominus Siculorum comes, et episcopatus Warmiensis perpetuus administrator. Etc. Fidelibus nostris egregijs, et nobilibus, Paulo Roncz, Jacobo Bagossy, Joanni Radnoty, Petro Henter, Andree Thorozkaÿ, Stephano Désy, alteri Andree Zerdaÿ, Michaeli Almassy, Stephano Berzy, Joanni Tarczaly, et Emerico Zigethy, scribis et iuratis notarijs cancellariae nostrae maioris, de curia nostra ad id specialiter transmissis salutem et gratiam nostram. Exponitur nobis in persona illustris et magnifici domini Stephani Bathory de Somlio fratris nostri charissimi, quomodo in anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo quarto praeterito, circa fesum decollationis sancti Joannis Baptistae, illustris et magnificus quondam dominus Balthasar Bathory de Somlio communis vtriusque noster frater germanus, studio et uoluntate magnifici Stephani Bocskay de Kismaria in ciuitate nostra Coloswariense, in quandam captiuitatem incidisset, vnde paucos post dies in uinculis ad arcem Zamosvyvár translatus, instinctu, opera, persuasione, consensu, et consilio eiusdem Stephani Bochkay, circa diem natiuitati Beatae Mariae uirginis dicatum, misere et lacrimabili memoria extinctus fuisset; propterea uellet idem dominus Stephanus Bathory dictum Stephanum Bochkay, tanquam praecipuum captiuationis et necis dicti Balthasaris Bathory autorem, ad diaetam seu conuentum generalem dominis regnicolis huius regni nostri Transilvaniae, et partium sibi subiectarum, ad diem qui sancti Lucae euangelistae memoriae sacer est, hoc est decimum octauum diem mensis Octobris proximi uenturi, hic Albae Iuliae celebrandum, euocari facere, eundemque pro detentione et nece dicti domini Balthasaris Bathory in amissione capitis, et omnium bonorum suorum conuinci, iure admittente. Super quo uobis harum serie committimus, et mandamus firmiter, ut acceptis praesentibus, statim simul uel

duo uestrum, sub oneribus alias in talibus observari solitis, erga praefatum Stephanum Bochkay cum praesentibus personaliter accedere, qui si personaliter reperiri poterit, eundem ibidem personaliter, alioquin de castro si quod is, in comitatu Byhoriense, habere dinoscitur, uel domo habitationis et solitae suae residentiae, aut de bonis et iuribus suis possessionarijs, unde uidelicet praesens ammonitio uestra ad scitum ipsius deuenire poterit, ammonetis eundem ibidem, dicatisque et committatis eidem verbo nostro, ut ipse ad praemissam actionem dicti domini exponentis, responsurus, et exinde iudicium et iusticiam recepturus, ad praemissum conuentum generalem, hic Albae Juliae, uti praemissum est celebrandum, personaliter, et non per procuratorem suum, coram nostra praesentia comparere debeat, et teneatur. Certificantes eundem ibidem, quod siue ipse in praefixo conuentu generali coram nobis compareat, rationemque praemissorum reddat, et se se expurget siue non, nos tamen id faciemus in premissis, quod iuris erit ordo. Et post haec vos seriem huiusmodi ammonitionis et certificationis vestrae, pro ut per vos fuerit expedita, nobis terminum ad praedictum fide vestra mediante, rescribatis. Secus non facturi. Praesentibus perlectis, exhibenti restitutis. Datum Albae Juliae die vigesima tertia mensis Septembris. Anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Lecta.

Kivül más kézzel: Paria literarum euocatoriarum cardinalis Bathorei, ad expositionem Stephani Bathory de Somlío.

(Egykorú másolat a bécsi cs. titk. levéltárban. Hungarica.)

LX.

1599. okt. 6.

Rudolf Marino Jánost, titkos megbízatással Mihályhoz küldi.

Rudolphus.

Vaivodae Valachiae.

Illustris. Quae nobis per thesaurarium vestrum significanda curastis, recte intelleximus, ad ea quid respondendum hoc

tempore ac statuendum duxerimus, tum ab eodem, tum a fideli nobis dilecto Joanne Marino aulæ nostræ caesareæ familiari intelligetis, quibus ut plenam fidem habeati, utque in soptima erga nos et rempublicam christianam voluntate perseveretis et a nobis perpetuam protectionem, quicquid evenerit, expectetis, cupimus, gratiamque nostram vobis benigne offerimus. Datum Pilsnae 6. Octobris 1599.

(Forgalmazv. a bécsi cs. k. áll. levéltárban. Hungar.)

LXI.

1599. okt. 9.

Rudolf császár levele, hogy minő föltételek alatt egyezik ki Emlével.

Rudolphus.

Reuerendissime etc. Intelleximus ex ijs, que nobis Denotio tua de rebus Transiluanicis misit, ad quas negotium illud conditiones redactum sit. Quas cum accuratius perpendimus, non satis eas menti nostræ quam episcopo sancti Seueri nuncio apostolico aperiendam curaueramus consentaneas deprehendimus; vtut autem sit, postquam suspensionem ille armorum eo modo stipulatus est, etsi priori desiderio nostro satis factum optassemus, tamen ne quod ille gessit renocare uelle uideamur, utque id auctoritati sedis apostolicæ a qua missus est tribuamus, ita assensum nostrum præbemus, vt cardinalis Bathoreus, qui nunquam a nobis laesus aut offensus, sed benignam nostram uarijs occasionibus erga se voluntatem expertus fuit, fidem ac fidelitatem suam sincere testetur, neque in clientelam sese Turcarum dedat, sed oblatum ab ijs vexillum respuens, militares suas copias cum nostris coniungat aut saltem Solnoekhum, alianue ijs in partibus arcem tentet et oppugnet, quo et Valachus auxilia sua non grauante missurus sit. Vt vero cardinalis Bathoreus periculo, quod sibi reuertentibus ex Hungaria copijs Turcicis imminere possit motus, tempestiue rebus suis consulendum et cum Turcis simulatione quadam paciscendum ducat, nobis id placere nequaquam po-

test, a quibus consilijs ille, si nobiscum pacisci uelit omnino abducendus. Nos quidem ne in pactionem cum ipso cardinale descendamus, et iustas et graues haberemus causas, sed cum pontifex maximus adeo nos paterne ac pie hortetur aegre ut id recusemus dignitatis nostrae ratio habeatur, magisque nuncius ipse apostolicus ad nos, quam ad cardinalem respectum offendit, quaeque nobis satisfaciant sincere sibi cordi esse sinat, ac securitatem cautionemque certam in ista rerum Transiluanicarum, quam hactenus experti sumus incertitudinae, inconstantiaque praestari curet. Inprimis autem cardinalem a foedere ac clientela Turcarum, quibus nulla fides, nulla pietas, neque erga foederatos suos constantia, serio dehortetur. Si uero cardinalis interea uim a Turcis aut iniuriam inferri contingeret, parata illico auxilia nostra ex superiore Hungaria factura, unde modo securus sit, quod praecipuum illius militiae robur in inferiores Hungariae partes traducitur, atque ut haec vtrinque tractatio certum intra temporis spatium absoluatur, eam finiri ad finem Nouembris velimus. Habet Deuotio tua beneuolam animi nostri sententiam, quam studio suo ita subsequi nouerit, quemadmodum sua ipsi in hoc negotio integritas dictabit. De qua praeclaram opinionem habemus. De reliquo Deuotioni tuae benigne cupimus. Datum Pilsnae 9. Octobris etc. 1599.

S z é l é n : Archiepiscopo Spinello de Transiluanicis.

(Fogalmazvány a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

LXII.

1599. okt. 18.

Jelentés a főhérvári országgyűlésről.

Ainer schreibt aus Weissenburg vom 28. (*helyessen* 18.) Octobris anno 1599.

Mich Nagy Andras hat der richter von Banya gehn Weissenburg zu der pabstlichen heiligkeit pottschaft mit

brieffen geschickt, und bin am donerstag hinkumben vnd habe die brief alsbald vberantwortt.

Indem sein sy von dem landtag weckgezogen, ehe sy alle zusamben khumben sein, vnd am freytag ist das hör gegen Brasso gezogen, alda haben sy etlich nidergehaut, so innen ausz Brasso entgegen zogen sein. Es ist mir ein currier bey Des bekhumben, der hat mir angezaigt das er den aufpot verkhündigen muesz. Mehr hab ich von den Sibenbürgern gehört, das der weyda in der Wallachey vermeldt haben soll, dieweil sich vmb Sibenbürgen niemandts annehmen will, so wil er sich gleich darumben annehmen. Mehr hab ich in Sibenbürgen vernumben, das sich die Sibenbürger gegen Hungern werts sehr fürchten. Ich waisz sonsten auf diszmal nichts mehr anzuzai gen, sondern dasz sy in Sibenbürgen sehr zusamben ziehen.

J e g y z e t: Jelen jelentés Székely Mihály szathmári kapitány okt. 27-iki jelentéséhez van csatolva, tehát okt. 28-án nem kelhetett. Hanem igen is oct. 18-án iratott.

(Egykorú irat a bécsi cs. és k. áll. levéltárban.)

LXIII.

1599. nov. eleje.

Jelentések Báthory Endre bukásáról.

a)

Khurze verzeichnuss ausz der Wallachischen abgesandten relation, wie der Michael weyda sein kriegsvolckh in der Wallachey zusamben gebracht in Sibenbürgen gefallen, vnd den 28. Octobris mit dem cardinal Bathory bey der Herman statt getroffen, denselben in die flucht geschlagen, vnd die schlacht sambt dem land der khayserlichen Maiestät erhallten.

Erstlich, als der Michael weyda aller ortten gewiszen bericht emphan gen, das der cardinal Bathorÿ vnangesehen er gegen jrer khays. Maiestät vnd gegen jme weyda sich aines

andern erclärt, sich mit den Türggen allerdings vergliche, wie dan solches die interciptierten des cardinals schreiben vnd sein aigene handtschrift so bei jr khays. Maiestät hannden genuegsamb ausweisen, vnd dahin getrachtet, wie der Michael weyda ainer seites von den Türggen, anders thails von Muldauern vnd Tarttern vnd vom jme cardinal vmbringet vnd den Türggen in die gewalt gebracht werden mochte, hat er weyda vnder dem schein, als wan er über die Thonau in der Türggen landt fallen wollte, aller ortten sein volckh auf Bukaresth, alda er in der Wallachey ordinarie residirt, zusammen gebracht. Den 16. Oktobris forthgerueckht vnd den 17. in Sibenburgen in ainem marckht Plösth ¹⁾ genandt, ankhumben, alda jme vil volckhs sonderlich von Zügglñ mit denen er correspondenz gehabt, zugezogen vnd also von dortten ausz sein volckh in dreÿ theil auszgethailt. Die Cronstatt sich alsbaldt ergeben, gleichfalls wo er gezogen, menniglich sich jme vnnderworfen, vnd als dem cardinal dise Zeittung zuekhumen, er solche gar nit glauben, von dem Michel weyda verächtlich geredt, vnd an deme gestandten, das die jenigen so die zeitung gebracht, als ausziesser falscher vnmüglicher zeitungen vmb das leben gestrafft werden soltten. Als aber der Michael weyda fort gezogen, vnd den 26. Octobris mit seinem dreyen hauffen welche sehr starckh gewest, bei der Herman statt zusamben khomen vnd sich daselbst auf der Tromischer haiden zwo meil weegs von der statt gelegert, hat der cardinal Bathorÿ den nuncium apostolicum Malaspina sambt zweÿen landtleutten als Seggl Moÿses vnd Bogathy, als gesandte zue dem Michael weida geschickt, mit anzeigen, als sollte der khays. Maiestät ernster beuelch sein, das der weida sich widerumben zurueckh begeben, vnd das landt Sibenbürgen allerdigs vnmolestirt lassen sollte, zu welchem ende der nuncius apostolicus alle mittel vnd weeg gesuecht, solches bei dem gemelten weyda zuerhalten. Als aber er weyda den khayserlichen beuelch zu sehen begert vnd der nuncius sambt den zweÿen gesandten vermeldet, solcher beuelch ware mit in

—
¹⁾ Kulesár krónikája szerint: Bozán Béldi János rétín; Trausch krónikája szerint Prásmáron.

jren sonndern des cardinals handen, soll er weida darauf geantwort haben, er hette von der khayserl. Maiestät ain andern beuelch im buesen, dem wolte er nachkhumben, vnd der khays. Maiestät seine treue dienst erzaigen. Darauf der nuncius apostolicus den weyda aufs höchst vnd vmb gottes willen gebetten, denselben tag, als den 27. Octobrisz einen stillstandt zu haltten, mit vertrostung, das der cardinal Bathory sich aines bössern bedenckhen, damit dasz christlich bluet vergiesen verhuett werden möchte. Als aber entzwischen von dem cardinal im wenigsten die erzaigung geschehen das er sich der khays. Maiestät getrew erzaigen vnd von seinem furhaben weichen wollte, der nuncius apostolicus auch des andern tags als den 28. vnuerrichter sachen nur mit villen wortten widerumben zum weyda khommen vnd nochmals tentirt, den Michael weyda lenger aufzuhaltten, hat in der weyda zu dem hinndern hauffen, alda er seinen sohn gehabt, zuruckh geschickht vnd daselbst bis auf weittern beschaidt mit dem vermelden aufhalten lassen, es werde sich gar baldt erzaigen vnd sehen lassen, wer der khayserl. Maiestät vnd der ganzen christenhait getrew say. Darauf dem cardinal, der nur auf ain vierttl meilweegs mit seinem volckh gelegen, zuegezogen, den Jesus dreymal angerueffen vnd fruhe von 9 vhr an bisz 4 nach mittag zusamben getroffen, der cardinal vngefehrlich ain halbe stundt fuesz gehaltten, hernach di flucht genumben, vnd also der weyda die schlacht vnd das veldt erhalten. Der cardinal sol auch ziemblich starckh gewesen sein, doch maistes thail landtvolkh in der eill zusamben gebracht.

Auf der waalstatt sein 2927 Sibenbürgischer todter körper gezelt worden, der lebendigen über die 1000 gefangen, darunder Cornis Caspar vnd Ravasdj Georg, auch ain rath den der weyda alsbaldt niderhauen lassen, gewesen. Der verwunden waisz man die zaal nicht, vnd wären der Sibenbürger vil mehr gebliben, wan sy sich nicht alsbaldt nach des cardinals flucht auf gnaden ergeben hetten. Auf des Wallachen seitten sollen über 200 nit gebliben¹⁾, vnd ungefehrlich souil beschödigt sein worden.

¹⁾ T. i. halva a csatátéren.

Nach erhaltener schlacht hat der Wallach der Sibenbürger leger praiszgeben, alda 45 stueckh grosz vnd khlain, viel guetter khlaiden, ros, zelth vnd nit wenig par geldt gefunden worden.

Nach disem ist der weyda auf Weissenburg gezogen vnd ehe er dorthin gelangt, ist ime die spanschaft vnd inwohner der statt entgegen gezogen, mit verehrung emphanen, vnd mit grosser reverenz in Weissenburg geführt, alda wie in allen sächsischen stetten vil freuden schüss geschehen vnd dem Michael weida gleichfalls von allen stetten ansehnliche verehrung gethon worden.

Dem cardinal hat der weyda auf alle strassen mit vil tausent man nachseczen lassen vnd wie die khundschaften ein-khumben, der cardinal von den walachischen pauern in den gebürgen gegen die Moldau erschlagen vnd dessen haubt sambt seiner seittenwehr gegen Weissenburg gebracht worden sein sollen.

Die statt Clausenburg hat sich anfangs etwas vngehorsamb erzaigt, gleichfalls das schloss Samosviwar, Kywar vnd Husth. Als aber der Michael weyda auf Clausenburg vnd Vywar aines thails seines volckhs geschickht, vnd jr khays. Maiestät durch dero obristen zu Saggmar, Kywar belegern lassen, haben sich dise örtter vnd fornehme vöstungen alle in jrer Maiestät gewalt ergeben, wie zugleich des cardinals brueder Steffan Báthory den 12. Novembris sambt weib vnd khindt vnd das schloss Somlio sich jrer kayserl. Maiestät ergeben. Also, das das ganze landt Sibenbürgen vnd wasz ausser Sibenbürgen in Hungern vor disem von der cron Hungern abgeschnitten aus sonderlichen seggen gottes widerumb zur cron Hungern vnd der kayserl. Maiestät erobert worden.

H á t i r a t: Victoria Transsilvanica.

(Eredetije a bécsi cs. és k. államlevéltárban. Hungarica.)

b)

Illustrissime domine, a domino meo magnifico capitaneo Zathmariense missus, apud illustrissimum dominum uayuodam Michaellem fui sex mensibus, in conflictu etiam interfui, die 28.

Octobris ad Cibinium factus est. Haec de eo, quae ipse uidi, illustrissimae dominationi vestrae significare possum.

Quatuor diebus ante confictum per nobilem quendam kozakum Moldauiensem, cardinalis binas transmittere volebat literas in Moldauiam ad vaiuodam Hÿeremiam, qui deprae-hensus est a militibus illustrissimi domini vaiuodae, et una cum literis ad vaiuodam ductus, quas ego interpretatus sum, iste erant tenore in sermone Hungarico :

Magnifice domine, vestrae magnificae dominationis literas accepimus quod nobis scribat se ad Oijtoz futurum, antequam eas accipiamus, nobis gratum est. Infidelem illum Michaelem et periurum deus puniet pro suo merito. Ille confisus in auxilio Germanico, regnum nostrum inuasit, ignorans quod nos cum maiestate sua sacratissima certissimam habeamus confoederationem. Rogo igitur magnificam dominationem vestram, dies noctesque in subsidium nostrum properet, nunc facile quod eidem promissimus adipisci poterit; (illud nos de Transalpina Valachia intelleximus) Kozacum autem hunc commendatum habeat, est namque nobis fidelis. Datum etc. Alterae etiam eodem tenore ad capitaneum quendam Kozacorum, etiam in Moldauiam, propria sua manu, latino sermone scriptae.

Die altera aduenit reuerendissimi domini Germanici Malaespinæ legatus in Transyluaniam etc. capellanus, cum literis eiusdem credentialibus, ista legatione. Quod dominus suus reuerendissimus inter suam Maiestatem et cardinalem, certam confecisset confaederationem, qua de causa Transyluaniam vaiuoda illustrissimus inuaserit non sciat, et miretur; cui nihil oretenus respondit, sed ad legationem ista in literis legato pontificio scripsit :

Quandoquidem reuerendissima dominatio vestra scire cupit, cuius ego auctoritate Transyluaniam meis copijs inuas-erim, sciat non proprio meo motu esse factum, verum a Maie-state sua sacratissima, domino meo clementissimo mihi esse demandatum; non cogitet Serenitas sua, quod ex iniuria aliqua fecerim, quamuis habuerim plurimas, quarum una erat, quod cardinalis quamprimum in Transyluaniam uenisset, per primum suum legatum mihi nunciauit, quod ego ex provincia

mea Transalpinense decedam, in Transylvania locum mihi designabit, nam Turcae me inimicissimum ipsis non patiantur, nec foedus aliquod stabile propter me inter Turcas et Transylvanos fieri posse.

Die sequenti allatae sunt a cardinale literae, in quibus deo aduocato teste, negavit se nec ea ipsi per quenquam legatorum suorum nunciasset, nec vaiuodae Hyëremiae de eo quicquam scripsisse.

Dominus illustrissimus vaiuoda rescribit cardinali, eodem iterum teste, domino deo aduocato, paria literarum interceptarum ad eum mittit, ut magis crederet interceptas esse.

Altera iterum die, cum iam paruo abessemus miliari a Cibinio ubi castra erant cardinalis posita, obuam nobis, cum instructis suis aciebus, cardinalis prodit, ita ut exercitus partium utrarumque essent oppositi, priorem suam legationem renouat Malaspina, auditur a vaiuoda illustrissimo, breuibus illi respondit, se nihil de faedere scire, si autem persuadere ipsi uelit, literis suae Maiestatis comprobet. Sin autem credere nolint, quod ex mandato suae maiestatis contra Transylvaniam expeditionem fecisset, literis suae Maiestatis illud se comprobaturum. Orauit etiam cardinalem ne effusio Christiani fiat sanguinis, ut resignato suae Maiestati principatu, decedat, et a maiestate sua gubernationem dicti principatus impetret, se ipsi uisis Maiestatis suae literis et mandato statim iterum restituturum, et quidem quam libentissime. Fiunt (*így*).

Pro ulteriori deliberatione fiunt induciae ad unam noctem; vaiuoda enim ad petitionem legati respondit se suae maiestati non furaturum regnum, sed armis accepturum, ea autem nocte cardinalis sua castra ad Cibinium remouit. Die sequenti adoritur eum vaiuoda, cardinalis castra ubi erant posita, a tergo maenibus ciuitatis protegebatur, ab altero latere stagnis, propterea etiam ancipiti fortuna pugnatum est, sed tamen utrinque acriter. Initium conflictus fuit circa nonam horam, uix quatuor horis durauit, tamen eo die toto castra Transylvanica ad Cibinium repulsa, steterunt fixis tentorijs, nocte tandem intempesta soluta sunt. Duabus uicibus acies exercitus vaiuodae ab eorum sinistro in fugam sunt uerse, sed cum a no-

stris capti essent Caspar Kornis, Georgius Rawazdi, cardinalis consiliarij, Kornis quidem conseruatus, Rawazdi Siculis agilibus datus et in fruta concisus. Post conflictum comporata sunt cadauera ter mille, et aliquot centena, exceptis ijs qui cum cardinale perierunt. Cardinalis cum fuga sibi consuleret, versus Poloniam cum centum et duobus potioribus nobilibus et familiaribus suis intertentat, a Siculis deprehensus denuo est profligatus, tandem in alpibus Siculis a quodam opilione obtruncatus, cadauer ipsius Albam est adductum, et honorifice in sepulcro argenteo, quod reliquijs Balthasaris Bathorij extruxerat magnis expensis, est sepultum.

Totum hoc secretum, quod inter Maiestatem suam sacratissimam et vaiuodam erat, aliquot mensibus ante conflictum secretarius vaiuodę Joannes Racz cardinali prodiderat, cuius etiam proditione legati suae Maiestatis Petrus Arminius, Stephanus Petthnehazi Albam sunt adducti, quorum alter cum literas quasdam cum maiori sigillo, quas ipse serenissimi archiducis Mathiae cogitat fuisse, cum abscondere aliter propter uigiles non posset, decomedit, alter suae Maiestatis mirabiliter absconditam vaiuodae detulit. De quibus cum secretarius nihil scire poterat, eo commotus scripsit tali sententia literas ad cardinalem, quas vaiuoda interceptit:

Serenissime etc. Legati mei domini illustrissimi a sua Maiestate aduenerunt, quid attulerunt, nescio, mecum nihil communicat, cum tamen uigilantibus subueniant iura, nihil est consultius Serenitas uestra uigilet ex utraque parte, hinc ex Transalpinis, et etiam illinc, nam certissimas habent practicas imperator sacratissimus et dominus meus. Legatos et cursores mei domini Gregorium Balogh, Petrum Armenum, Stephanum Pettnehazi, Ioannem Zekellij, Mathiam Pribek, statim quandocunque et ubicunque capi possunt, captiuari faciat, nam Serenitatis uestrae et regni Transylvanici sunt occultissimi proditores. Fidelem autem suum aliquem Serenitas uestra mittat ad me, per quem omnia confidenter nunciare eidem possem.

Quibus interceptis proditor captiuatus est, septem hebdomadis detentus, tandem ad suplicationem omnium stipendiariorum Hungarorum, quos ad fidelitatem iurare cogebat, in iti-

nere demissus est. Sed iterum, illustrissime domine, uno ante conflictum die sub vesperis in castra cardinalis profugit, omnibus modis eum, ut audimus ad conflictum concitavit. Ex conflictu tamen euasit, sed paucis post diebus deprehensus, diguo supplicio proditor est affectus Albae: pes uterque in genibus est absecatus, manus etiam utraque in cubitum, sic mutilatus toto die iacuit, sub uesteris expiravit.

(Külön papíron, ugyan azon írással.)

Cum Albam prima die Novembris vaiuoda illustrissimus ingressus fuisset, in domo quadam secretorum cardinalis, literas inuenit multas, in quibus secreta contineri putans, tradidit mihi omnes, ut relegerem, et si qua inuenirem secreta fideliter celsitudini suae indicarem. Quas ubi relegissem, secreti nihil in ijs inueni omnibus, praeterquam inueni copias quasdam literarum, erant praebiteri cuiusdam ab ipso cardinale ad cancellarium Poloniae missi. Sermo autem non erat aulicus. Cuius continentia talis erat: dominus cancellarius ait: Germanum pecuniam suppeditare non posse, impossibile uero est, quod tantis bellis continuis non defecerit: coniugium quidem promittere posse ait. Dicit item Malae Spinae non esse fidendum, ideo enim missum esse putat, ut certissimam spem futuri faederis Celsitudinis vestrae illustrissimae faciat, interim autem inopinatam adoriantur utrinque. Imo ait nec palatino Transalpinensi esse fidendum, certissimas enim practicas et machinationes cum imperatore Romano instruant, ut ex improviso eandem inopinate adoriri utrinque conentur. De Sigismundo principe etiam rumor est, quod Hispanus quidam, faelicis memoriae reginae antiquae cubicularius intimus, et quidam ipsius socij machinentur, aut ut unum imperatori mittant, alia uero uia a domo Austriaca gratiam habere diffidentes. Ego quoque ad Celsitudinem vestram illustrissimam ad finem Octobris redire finitis negotijs modis omnibus conabor.

Kívül más kézzel: Beschreibung der ergangenen schlacht zwischen dem Cardinal vnd dem Michael Waida, so ainer der dar bey, vnd nicht ain gemainer mensch gewes, beschriben.

(Datum és aláírás nélkül. Másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

c)

Andreas cardinalis Bathoreus princeps Transylvaniae etc. in festo Simonis et Judae per Michaellem vaiuodam Valachiae ad Cibinium proffigatus, in angustijs et saltibus uersus Moldauiam tendentibus per Siculos, strenue pugnando accepto in occipite quoque maximo uulnere, interemptus et capite plexus est, die 31. Octobris: Anno 1599.

(Egykorú feljegyzés a bécsi cs. titk. ltárban Hung.)

d)

Rudolphus etc.

Spect. et Magnifice . . . etc. Cum a Valacho iactam esse aleam intelligamus, vt armis in cardinalem necessario experiundum, neque pacificae transactioni locum fore videatur, plurimum te posse tum consilio et auctoritate, tum multiplici, qua in prouincia polleas clientela existimamus. Prout itaque res illic succedere videris, benigne postulamus, vt tua cum nostrorum consilijs et conatus coniungas, quantumque tibi in potestate sit fideliter ac strenue (quod vti nostra publice, sic tua privatum intersit) praestes. Rem te dignam praestabis Gratiamque eo nostram magis ac magis promerebis. Pilsnae 6. Novembris. 99.

S z é l é n: Stephano Bochkai.

(Forgalmazvány a bécsi cs. titk. ltárban Hung.)

e)

Allerdurchleichtigster grossmechtigster römischer khayser. Eur kay. Mt. sein mein freindlich bruederliche willige dienst gehorsambst zuuor. Genedigster freindlich geliebter herr vnd brueder; in diser stundt khymbt mir von den Georgio Basta das eingeschlossene schreiben von dem Botskay; das nemblich der Michael weyda in der Walachey den cardinal Bathory auf dem haubt geschlagen, das landt Sibenbüben eingenommen, vnd sich der cardinal mit der flucht saluiert hab, dess Eür Röm. kay. Mt. ich also bey diesem aignen

curier erindere, vnd mich dero zu khay. gnaden vnd beuiedlichen hulden ales vleiss beuelchen sollen. Wien den fünften november anno 99.

Eur Röm. Kay. Mt. vnd L.
gehorsamer bruder ¹⁾
Matthias mp.

Kü l e z í m: Der Röm. kay. auch zu Hungern vnd Behaimb kun. Mt. Ertzherzogen zu Österreich etc. meinem gnedigisten freundlichen geliebten herrn vnd bruedern.

Zu iren kay. Maiestat
aigene handen.

Cito — Cito — Cito — Cito — Cit — issime.

(A bécsi. cs. titk. ltárban. Hung.)

---

¹⁾ Mátyás föhg. írása.

XIV-ik FEJEZET.

I.

Mihály vajda a schellenbergi csata után azonnal írt Bocskaynak és Bástának, hogy siessenek hadaikkal támogatására s két tűz közé fogni a bíbornok seregét — de mihelyt meggyőződött, hogy Báthory Endre serege nem csak megveretett, hanem fel is bomlott, megindult Fehérvár, a székváros felé s ennek kulcsait Náprágytól a kor látnoktól kézhez vévén, okt. 31-én bevonulását tartá. Ez naptól fogva ura volt a lever, leigázott Erdélynek. A főurak közül egynehány azonnal hozzá csatlakozott: Senyey, Allia, Bornemisza, kik a Báthoriakkal soha sem tartottak őszintén; s ő Náprágyt megtartá korlátnokának, Jacobinust titkárának s valószínűleg ezek egyike készítette okt. 4-én ezt a hangzatos jelentést, melyben tudatta a császárral, hogy »végre boszút vett ő felsége az erdélyieken vagy inkább fejedelmein ő általa, az annyszor szenvedett sérelmekért. ¹⁾ Nyomon rá, még azon napon, okt. 4-én egyetemes országgyűlést hirdetett, melyre meghivta a magyarországi részeket is. ²⁾ Négy nappal utóbb Székely Balázs bemutatta neki a fejedelem levágott fejét. Azonnal intézkedett, hogy a szerencsétlennek tetemeit is összegyűjtsék: a temetést ősi szokás szerint az országgyűlés alatt akarván megtartatni, s azzal a fényvel, mely egy uralkodót megillet. Egyszersmind parancsokat s menedékleveleket küldött szét a fő- és tanácsurakhoz, hogy azonnal Fehérvárra jöjjenek; s a kik e rendeletnek meghódoltak, azokat nyomon föleskette a császár és a maga, mint helytartó és főgenerális hűségére.

Ezt a teljes eredményt a magyarországiak se hitték, s különböző irányból, de mindannyian Tasnád felé kisebb na-

---

¹⁾ Lásd Törvények és Irományok I.

²⁾ Lásd Törvények és Irományok II. V. VI.

gyobb hadakkal indultak meg. Ungnád a szathmári kapitány Pethe úrral már nov. 6-án ott volt s szembe találván Mihály postáit, ezek előadásából nagy megnyugovást mertett ¹⁾. Itt ment keresztül Bocskay is. Már nov. 7-én Kolosvártt volt, hol a menekült mágnások és nemesek nagy részével találkozott. Sasszemével már fedezett fel fekete pontokat a láthatáron de gyanúját még nem jelenti ki egész mértékben, csak annyit kért a császártól, hogy mennél hamarább küldjön valakit udvarából Erdély átvételére. ²⁾ Egyetértve vele Felső-Erdély s a részek hódításának munkáját Básta intézte s még mindig abban a hitben, hogy Mihálylyal közösen működik a császár érdekében, Nyáry Pált a váradi kapitányt Somlyó és Huszt várak megvételére küldé, melyek közül az első azonnal megadta magát s a falai közé menekült Báthory István letette Rudolfnak a hűség esküjét. ³⁾ De ő is gondolt rá, hogy jó volna biztos tudomást szerezni, mi történik Mihály udvarában, s a ifju Forgács Zsigmondot nov. 15-én hozzá küldé. ⁴⁾

---

¹⁾ Ungnad Tasnádon kelt nov. 6-iki jelentése Bécsben a titkos ltban. »Haben wir uns hoch erfreut« — írja t. i. Pethével együtt örültek — hogy Mihály magát ő fíge tanácsának s general veldobristerjének nevezi. Eből látszik a vajda igaz hűsége s őszintesége, melylyel magát az aranygyapjura s egyéb kegyekre is méltóvá teszi, nem úgy, mint az esküszegő Zsigmond. »Die gemainman — folytatja — unter der bauernschaft sol auf sein gewest und vberal die vom Adel zu todt haben geschlagen, aber der Michael hatte allspald eingestöltt und abgeschafft.« A székelyek visszakapván szabadságukat, fegyverben állnak, s Moldva felül védik Erdélyt. A Moldvában lévő kozákok, kik sokan vannak, képesek ez országot visszaszatolni Erdélyhez. Kornis még fogva van. A vajda hadakat kér. Ő és Pethe Fehérvárra mennek, Székely Mihály egy nappal hamarább ott lesz. A szász királybíró is »soll auch schon geschworen haben.«

²⁾ L. Törvények és Irományok. III.

³⁾ L. Törvények és Irományok IV.

⁴⁾ Bástának Mátyás főherczeghez, Tasnád nov. 15-én irt jelentése a titkos ltban. Írja a többi közt, hogy Kővár megadta magát ő fíge nevében, Mihály vajdának. Pénzt kér Forgács és Rákóczy huszárai fizetésére. Hogy Básta patenst is hozott magával, oly czéllal, hogy az erdélyi főurak közt kioszsza, világos a császárnak Pilsen nov. 17-én írott leveléből, melyben eltiltja, hogy miután a dolog »in solchen terminis« áll ezekből valakinek adjon, hanem várjon ő fíge parancsára, ki gondoskodni fog annak megváltoztatásáról vagy új készítéséről. (A titkos ltban).

Mihálynál pedig valóban különös dolgoknak voltak tanúi mind Forgács, mind a meghívására Kolosvárról hozzá érkezett Bocskay. Nem elég, hogy a főurakat a mint udvarába jöttek, megeskette, hittet kötelezte le magának és fiának Petraskónak a székelyeket, kiknek egy hamis okirattal, melyet maga állíttatott ki, — a császár aláírását Örmény Péterrel utánoztatván, s a függő pecsétet egy más okmányól vevén le — visszaadta szabadságukat s lépéseket tett, hogy a magyarországi részekben levő várak és egész tartományaik, melyek korábban a fejedelmek hatósága alatt voltak, az ő pártjára álljanak. A meghódolt főurakkal leveleket íratott az ilyen várak kapitányaihoz s egy illet, mely a kővári kapitánynak szólt, Bocskayval is alá akart íratni: ki azonban természetesen megtagadta az aláírást. Mind ez mélyen sérte az ország alkotmányát s ellentétben állt azzal az ürügygyel, hogy ő Rudolfnak foglalja el Erdélyt. Mert az hogy a székelyeknek régi kiváltságait visszaadta annyit tett, hogy az országnak egy harmadát kivette az adófizetés kötelezettsége alól s ezt a terhet is a más két nemzetre rőtta, míg a részek visszakövetelése sejtetni engedné, hogy nincs szándéka az országot visszaereszteni Rudolf kezébe. Ez alatt az országban mindenfelé fölkelt oláhok raboltak és pusztítottak. Fogaras és Hátszeg vidékének, Szörény megyének oláh lakosai valóságos írtó háborút folytattak a magyar és szász vidékek ellen, míg a székelyföldi nemességnek udvarházait maguk a székelyek rombolták le. Nevelte a bajt, hogy nemcsak az oláh papok, hanem más papok, deákok és iskolamesterek is a a dúló és kborló had közé elegyedtek, míg ő maga egyes nemesek lefoglalt jószágait széltében adományozni kezdte, nagy sarczokat vetett a városokra, a Fehérvártt levő török foglyok lábáról levétette a lánczokat s egész tüntetéssel monda a nála levő csausznak: »nám régi kívánságatok szerint meghódoltattam a hatalmas császárnak Erdélyt« ¹⁾ s ennek a csausznak, ki a temesvári basa küldötte volt, háromezer tallért ajándékozott.

Ezt a török barátságot nem igyekezett titkolni, nem még azt sem, hogy a szultán tudtával hódoltatta meg Erdélyt, mely-

¹⁾ Lásd. Törvények és Irományok VI.

nek legnyilvánosabb bizonyosságául tetszett Forgácsnak, hogy mialatt ő Erdélybe jött, a havasalföldi határszéleket egy basa őrizte tizezer emberrel. Most pedig, miután Erdély meghódítása véghez ment, készülleteket tett, hogy fiát Petraskót erdélyi hadakkal Székely Mózzsal, Sennyeivel, Bodonival, Zsibrikkel felváltására Oláhországba küldje. »Havasalföldét — írta Forgács — magyarral, Erdélyt oláhval őrizteti nagy okossággal.« ¹⁾

Közelgetvén az országgyűlés határnapja, szabadulni akart minden ellenőrtől, ki szabad kezét feltartóztathatná. Könnyen elbocsátá Bocskayt, ki nem érezte magát nála jól, el Ungnadot és Malaspinát a pápa követét ²⁾ s a gyűlés megnyitására kitűzött napon, ünnepélyes követséget küldött a császárhoz, melynek élén Mihál bán és Stojka viszter állottak, ³⁾

¹⁾ Lásd Törvények és Irományok VII.

²⁾ Básta eleinte nem kételkedett Mihályban. Tasnád nov. 17-én írott jelentésében (Mátyás főhöz) kijelenti, hogy Bocskay relatiója előtté nagyon gyanusnak tetszik. Bár Forgács még nem jött vissza az oláhtól, de ő holnap Somlyóra szándékozik menni, s e szándéka mellett, akár tetszik az a vajdának akár nem. megmarad. Küldi az Endre testvére esküjének párját. Egészen másképen ír más nap nov. 18-ról Somlyóról, azzal kapcsolatban, a mit Bocskay referált az oláh vajdáról, s melyet ő (Básta) tegnap éjjel írt meg a főhöznek, — egyúttal sürgetve pénzt s hadi népét kért. Most ismétli a kérelmét, mert gyanúja növekszik »in massen dann Ew. Fürstl. Durlaucht sonnderlich aus dem vast imperiosischen schreiben, so mir obbemelter vaiuoda yeczo gethan, mit mehreren gnädigister zuermessen.« Szemére veti a vajda, hogy akkor nem jött, mikor hitta. Ez, mondja Básta nem igaz, mert »weder vor seinen ersten anzug, noch darnach« se levél, se ember által nem kérette Mihály az ő segélyét. Most, hogy távol akarja őt (Bástát) magától tartani, ez csak az: rt van, mert jelenléte terhes és kellemetlen lenne — a mi pedig gyanús. Ő (Básta) épen a császár érdekében nagyon ohajtana a vajdával minden összetűzést kikerülni, — »yedoch befinde ich mich hiedurch in einem äuseristen Labyrinth.« A vajda minden bizonynnyal azt fogja akarni, hogy ő (Básta) e végektől vonúljon el; ő ezt azonban, a császár határozott kárának ismervén föl, nem teszi, hanem ő fűlsége s a főhg parancsait bevárja. — Somlyóig azért nyomult előre, hogy ott várja végét a vajda által 20. okt. hirdetett orsz. gyűlésnek, legalább az ő jelenléte Somlyó alatt bátorítani fogja ő flge igaz hiveit, de egyszersmind a vajda is féken lesz tartható, ha valamin mesterkedni kezd. (Bécsi cs. és kir. áll. lt. Hung.)

³⁾ Lásd Törv. és Irom. VIII.

kiknek feladata nemcsak a jelentéstétel, hanem követeléseinek érvényesítése is volt.

Ily módon megszabadúlva Magyarországi vendégeitől, könnyebben akaratjára hajthatta a meghódított országot. S a mit a fegyver joga megadott neki, azt ki is zsákmányolta teljesen. Előterjesztésében Mihály kettőt kívánt, elegendő élelmet a hadsereg számára s elegendő adót.

Az első törvéncikkben a rendek, megnyugodtak az úristen azon rendeletében, hogy a pogány ellenség ellen ő nagyságát jelölte ki kegyelmes fejedelmökké, s vonakodás nélkül letették az esküt.

Ez elismerése volt a bevégzett ténynek, nem választás, hanem meghódolás, valamint a gyűlés minden articulusa nem volt egyéb, mint parancsainak szövegezése. Propositionjának két pontja a hadi sarcz folytatólagos kivetése volt. A hadi élelmet illetőleg minden kapura vetettek 8 véka lisztet s 8 véka zabot s minden tíz kapura egy barmot. Ez adóban csak a szászok osztoztak, a székelyeknél visszaállították az ökörsütés. Ezzel aránylagosan megkétyszerizte a portai adót: az erdélyi rendkívüli adónak, több mint kettős összegét portánként 6-forintot vetvén ki. A rovatlan helyekre is két akkora összeget vetettek, mint mennyit előbb fizettek. Ehez járultak a szászok is, de portájuk száma Huet s a brassai bíró kérésére 20 ezerrel 16 ezerre szállították. Adó alá vonták a ráczokat s görögöket is, s szigorú intézkedésekkel biztosíták az adó pontos behajtását.

Kérték Mihályt, hogy szállítsa hadait bizonyos meghatározott helyekre; vessen véget a jobbágyok garázdálkodásainak; a kobo­rló ráczokat büntesse meg; büntesse meg a nemesek közül azokat, kik az ő hadaival együtt raboltak; zabolázza meg a kozákokat; az igaztalanul elfoglalt jószágokat adassa vissza.

Intézkedtek, hogy a szökött szolgák adassanak vissza uraiknak. A meg nem jelentek gyűlés után eskettessenek fel, s csak azok büntettessenek meg, kik más országba szöktek vagy nem akarnak eskünni.

A Zsigmond fejedelem által adott donatiókon kívül az ország s egyesek kiváltságait, jogait megerősíté Mihály.

A székelyek közt levő nem székely jobbágyok adassanak vissza földes uraiknak, s a kik a megyékről közikbe szöknek, azok is adassanak vissza.

A szászok nem kötelesek ingyen éléssel szolgálni »az útonjáróknak« s a posták zsarolásait eltilták.

Hálával fogadták, hogy Mihály az eskü letételére kötelezte magát. Hogy valóban letette-e? azt semmi emlék sem mondja. De nincs okunk kételkedni benne: ő előtte úgy sem bírt az semmi fontossággal s neki bizonyos jogot adott az országhoz, akkor midőn nov. 28-án az elébe terjesztett törvényeket mint Rudolf császár helytartója és főkapitánya (s nem mint fejedelem) erősítette meg.¹⁾

E gyűlés alatt tartatott meg Endre bibornok ünnepélyes temetése is, azon emlék alá, melyet ő testvére Boldizsár számára készíttetett. Maga Mihály is a díszmenettel ment.

II.

Mihály részéről e kegyeletes tett is csak színlés volt: ő kettős jogra, Rudolf nevében mint a lázadás boszúlója és saját nevében mint hódító — mitsem törődve azzal, hogy e két jogczím kizárja egymást — elkezdett egyszerre büntetni és rabolni. Zsigmond drágaságait, műkincseit, melyeket a Báthoriak évek hosszú sora alatt gyűjtöttek össze, felhozatta Vécsről, s a nagy becsű műrekek látására nem volt más észrevétele, mint »hogy mennyi pénzt lehetett volna ezekből a zsoldosok számára veretni.« S úgy tett mint mondá.²⁾ Azután lefoglalta a harczban elesettek vagyonát, mielőtt erre Rudolf-tól engedélyt kapott volna, ki maga is ebben az időben a lefoglalásnak jogczímeit kerestette,³⁾ szétosztotta katonáit a vi-

¹⁾ L. Törvények és Irományok IX.

²⁾ Bethlen Farkas i. h. 411.

³⁾ L. Törvények és Irományok XIX. Ez ügyben már korán megindultak a tárgyalások. Khaysärspergg Bécs nov. 29-én megküldi az udvari kamarának a szepesi kamara véleményét az erdélyi javak lefoglalása felől. (Az udv. kamarai ltban). Mátyás fhg, Bécsből 1599. decz. 2-án írja a szepesi kamarához, hogy megértette a szep. kamara által az udvari kamarához irt véleményből, mi történjék az erd. javakkal, felhívja, hogy közölje véleményét a javak elkobzása és a magyarországi részek M.

déken, városokon, kik azokat tetszésük szerint zsarolták, s az erdélyi hadak egy részét fiával Petraskóval s Sennyei Pon-gráczczal Havasaljára küldé. De úgy látszik zsarolásaiba rendszert készült behozni: egy 1599. decz. 4-én kelt rendeletet adott ki, hogy az ország főurait, köz- és egyházi nemeseit registromba írják össze (valószínűleg hadfölkelési kötelezettségeik ellenőrzötetése végett) egy másik decz. 11-én kiadott rendelettel pedig Zsigmond fejedelem donatióit iratta össze.¹⁾

Mig egy felől nem kis aggodalomba ejté, hogy Prágába küldött első követe Örmény Péter még nem tért vissza, s valójában innen még hirt se vett arról, hogy diadala minő fogadtatásra talált s sejtelve sem volt, hogy minő szerepet szánt neki a császár a meghódított országban és e miatt egyremásra küldé sürgető futárjait Mátyás főherceghez s a prágai udvarba²⁾: más oldalról viszont hozzá fogott serege szervezéséhez s újabb hadjáratok előkészítéséhez. Pénzt és katonát e célra ismét a császártól akart kinyerni. Alig, hogy szétbocsátotta a rendeket nov. 29-éről, már ajánlatot tett a császárnak, hogy a tatár khánnal korábban folytatott alkudozások fonalát újra felveszi s ha többet nem, legalább annyit elérend, hogy ezeket honmaradásra birandja, s e célra a császártól pénzt kért.³⁾ Erre a célra meg volt győződve, hogy fog pénzt kapni. Hadakat pedig Magyarországbán kezdett toborzani s egyszersmind kapitányokat (Sennyei Miklóst és Szelestey Jánost) hívott ki onnan magához: a dologról utólagosan, decz. 3-án, tevén jelentést a császárnak.⁴⁾ De Básta, ki már is gyanús szemekkel

---

gyarországba való bekebelezése felől. Úgy szintén, hogy Szabó Balázs javairól is küldjön informatiót. (Fogalm. a bácsi udv. kam. ltárában Sieb. Ac.) Ugyanazon kelettel, a m. udv. kamarához hasonló rendelet ment. (U. o.) E rendeletre kelt a szepesi kamara 1599. decz 10-iki válasza. Törv. és Irom. XIX. A szepesi kamra fönnemlített véleményében (3 p.) a lázadók javai elfoglalását (4 p.) Szikszai Imre hajdani tokaji provisornak (5 p.) Kornis Gáspárnak (6 p.) Szabó Balázsnak — ki Huszt várát Endre bibornoknak átadta — javait ajánlják lefoglaltatni. Istvánffy véleményét l. Törv. és Irományok XXIII.

¹⁾ L. Törv. Irományok XVI. és XX.

²⁾ L. Törv. és Irom. XXI. XXII. XXVI.

³⁾ L. Törv. és Irom. XIII.

⁴⁾ Lásd Törv. és Irom. XV.

nézte Mihály tetteit, nem engedte meg a toborzást s elűzte Mihály embereit. ¹⁾ E tény nemcsak sérté a vajda gögjét, hanem arról is meggyőzte őt, hogy a felsőmagyarországi kapitány komolyan fogja ellenőrizni. Szeretett volna minden áron szabadulni tőle, panaszt emelt ellene a császárnál s kérte, hogy a császár küldje hozzá egyik meghitt emberét, kinek Básta árulásait részletesen előadhassa. Szerette volna, hogy ez a meghitt ember Pezzen legyen s nemcsak személyesen írt neki, hanem Náprágyval is íratott. ²⁾

Prágában pedig ez alatt az erdélyi ügyek komoly tanácskozások tárgyait képezték. Kezdetben oly nagy volt a bizalom Mihály hűségében, hogy mindjárt az első hírekre mielőtt még kimerítő tudósítást vettek volna, nov. 16-án az államtanácsban Erdély miként szervezésének kérdését tárgyalásba vették, s a megállapodásoknak egyik főpontja volt, hogy Mihályt mennél előbb haza kell küldeni s az országnak igazgatását átvenni. ³⁾ Bocskaynak első jelentései azonban már

¹⁾ Lásd Törv. és Irom. XXVII.

²⁾ Lásd Törv. és Irom. XXIV. XXV.

³⁾ Az államtanács ezen rendkívül fontos proposituma meg van a titkos ltban Bécsben. Czime: Propositum in audientia 16. Nov. 1599. Aláírva Placet Caesari ut intus ad marginem (t. i. az elhatározás a margóra van írva.) A propositum lényege e következő: Miután az erdélyi dolgok oly kedvező fordulatot vettek, (t. i. Mihály győzött), szükséges godszkodni a teendők s a végrehajtás megállapításáról. A tanács azt véli, hogy három dologra kell figyelni: 1. a legnagyobb erőlylyel azon működni, hogy az egész Erdély ő fölsége uralma alá kerüljön s e végből meggátolni a Husztba futott B. István s pártosai netán bekövetkezhető lépéseit. 2. »die zeitliche bestölung desz guberni vnd wasz darzue gehö- rig.« 3. ő szentségével s a lengyel királylyal az ügyek illetén állapotát tudatni, nehogy mások által másként informáltassanak s »dadurch zu ainer alteration vnd ungelegenheit commvnt werden.«

A mi az elsőt illeti, erre nézve szükség, hogy a felsőmagyarországi hadak minél előbb a vajda mellett legyenek s azzal együtt »dem glück eiferig nachsecze.« A vajda tartassék meg jó érzületében s Bástával együtt igyekezzék a Báthory factiót lecsendesíteni s különösen e pártnak a tatár vagy törökkel lehető conjunctióját meggátolni. — (A margón: ist guett und mus auf Batorische vleissige achtung geben werden.) — Ungnadnak, a mint szándéka is, meg kell hagyni, hogy menjen be; arra nézve pedig, hogy ő fölségétől megbízó credenz patens leveleket kér: egyszerűen adassék tudtára, miszerint most már nem »in terminis tra-

főköltötték a gyanut, hogy ez még sem fog olyan könnyen megtörténni s szükségesnek látták felhívni őt, hogy kísérje

cationis« hanem »in aperto Marte« áll s így ha volna efféle szükség, kérjen Bástától patenst. (NB. Ugy látszik, hogy még ekkor a cardinál halálát nem tudták az udvarnál, a hova különben a tanácskozmány szerkesztéseig se Mihály, se Básta küldöttei, nem érkeztek meg s Mihály győzedelmét csak Ungnad leveléből tudták. Ide tartozik még az is, a mi Mihály vajdát illeti. Jól tenné a fölség, ha »durch dero khaiserliche schreiben an ine« megdícsérné, kegyéről biztosítaná s továbbira nézve kegyelmesen intené; mivel azonban mindeddig nem irt a vajda (NB. követei már régen utban voltak) továbbá mert abból, hogy 25 ezer tallér Kassán ki lőn számára fizetve, ő felsége helybenhagyása vehető ki: jó lesz az irással kissé »temporisiern« s a Kassán levő 50 ezer tallért szintén csak 25-ezrenként »nach gelegenheit des succes« kiszolgáltatni, míg az összes ígért összeg ki nem telik. (A margón: des weyda gesandten werden inner wenig tagen hier sein, von denen khan man vernemen, was ires herrn begern sey.)

A mi a másik pontot illeti: a kormány s administratio szervezését, ezzel, a számtalan önként köv. okokon kívül, azon okból is sietni kell, hogy Mihály vajdát minél hamarább haza lehessen küldeni s általa »dem Ibrahim bassa an seinem haimbug gleichfalls abbruch zuegefüggt werden khünthe.« Hogy ki által, s hogyan gyakoroltassék Erdélyben a kormányzat, arra nézve már fölséged ugyan fölszólítá Mátyás főhget véleménye nyilvánítására, a tanácsosok azonban úgy vélik, hogy ez ügyben Miksa főhg sem volna mellőzendő, sőt inkább az ügyek állását közölni kéne vele s felszólítani, hogy bizonyos föltételek alatt nem lenne-e ő maga hajlandó ez administratióra. (A margón: Erz. Matthiae guettachten ist zu erwarten. Maximiliano mag die sach communicirt aber allein in genere umb guettachten wegen des Gubernements vernemen werden (sic). — Itt szükséges figyelmeztetni ő fölségét, hogy nagyobb pénzkiadásokra legyen elkészlőve, legalább egy-két évig, míg az erdélyi véghegyek költségeik földözésén kívül más kiadásokra is elégségesek, rendben nem lesznek, s nyugalom és biztosság lesz az országban. Ezért a tanácsosok minden erővel azon lesznek, hogy legalább 200 ezer tallért összeszedhessenek, mert ha ez nem sikerülvén, pénzfogyatkozás állna be, óriási volna a gyalázat és szűgyen ha e miatt Erdély ismét kiesnék fölséged kezéből. stb. (A margón. Es ist zu verhoffen die einkhummen werden eher als ain jahr vergeht zur richtigkait mügen gebracht werden (sic). Inmittels muss man sehen, wie mit gelt aufzukhummen sey.)

A harmadik pontra vonatkozólag, a mi t. i. pápát s a lengyel királyt illeti, azt vélik a tanácsosok, hogy ő felsége tudja: »warumb und wie weit beide in dieser sachen zu respectirn und zu guettem vernemen zubringen sein wollen.« Ezért jó lesz ha a pápához irat ő felsége s elöadja a dolgok állását, úgy a mint azt Báthory E. sajátkezü levele nyo-

figyelemmel az ottani dolgokat. ¹⁾ Azonban minden hír mi Erdélyből vagy részekből jött mind világossabbá tette, hogy

mán lehet s azon kívül egy meghitt embert is küld Rómába, a ki ott élő szóval a cardinalisok közt is elbeszélje a dolgokat s nyilatkoztassa ki ő fölsége nevében, hogy ám küldjön a pápa valakit Malaspina mellé s ő fölsége neki elibök adja Báth. Endre ama sajátkezű levelét, melyből annak practikáiról meggyőződhetnek. — Mivel pedig a bibornokok sokat fognak kérdezősködni, legjobb lesz Carlo Magno nevű udvari szolgát a ki az erdélyi ügyekkel tökéletesen ismerős, elküldeni. (*A margón*: fiat an ir heiligkeit, und soll dieselbe auch vermahnt werden, das der cardinal Bathory gar destruiert und von dem collegio cardinalium excludirt werde). — A lengyel királyhoz is küldessék valaki ily értelemben; figyelmeztesse őt ő fölsége novum és antiquum jussára s fejezze ki ő fölsége reményét, hogy a jó szomszédtság a két ország alattvalói közt nem fog e miatt megzavartatni.

Mindezen dolgokat Mátyás főherczeggel tudatni szükséges. Ennek legyen gondja, hogy a veszélyeztetett vidékre minél több had jöjjön. Bástát s a szatlmári kapitányt szintén szólítsa föl a vigyázatra, különösen a tekintetben, hogy miután az erd. végházak birtoka felette fontos, a Báthoryak pártja valamikép akár segély reményében, akár kétségbeesésből e végházakat a török kezére ne játszassa. Sőt igyekezzék e két vezér Lippát, ha jó alkalom leszen rá, megvenni.

A mi legvégül azt illeti, hogy Mátyás főhg — mint tudatá — Schwarczenberget szándékszik Erdélybe küldeni s melléje Ungnadot és Nádasdyt állítani, a mely czélból dr. Pezzent már hozzá is küldé: ez ügben úgy vélekednek a tanácsosok, hogy jobb lett volna, ha a főhg bevárja vala fölséged elhatározását; — s bár Schwarczenberg sérelme nélkül nem lehet a dolgon határozni, mégis, a közjóra s nem egyesek tetszését tekintvén, azt javasolják a tanácsosok, miszerint Schw. helyett Rödern, kinek Várad után oly jó neve van, küldessék el; Schw.-ról írassa azt a császár a főhgnek hogy nem akarja Schw.-et Alsó-Magyarországból kivonni s ezáltal azt a részt védtelenné tenni. Rödern csak úgy megyen Erdélybe, ha a f. magyarországi főkapitánysággal fölruháztatik; — s ezért! »vorher dem Basta aufkündt . . . werden müsse.« Basta miatt e körülmény csak titokban adassék Rödern tudtára, majd el lehet később Bástát mozditni — addig is azonban Rödern teljhatalommal lenne fölruházva — Rödern mellé Ungnadon kívül nem Nádasdyt ajánlják a tanácsosok, mint a ki a Báthoryakhoz barátságos érzellemmel viseltetik, de meg ez esetben a három közt egy sem volna catholicus — mit szólna erre a pápa s a kath. fejedelmek: — hanem Istvánffy, a ki pápista s az erd. ügyekkel is ismerős.«

¹⁾ L. Törvények és Irományok X.

a nov. 16-iki államtanács azt a határozatát, hogy Mihályt haza kell küldeni, nem fogják végrehajthatni — s miután szakítani vele még sem látszott tanácsosnak, ¹⁾ nem maradt más hátra, mint megalkunni a körülményekkel. A hírnököket, ki az első hírt, Örmény Pétert, ki Mihály első — nov. 4-iki — levelét hozta, és társait nagy előzékenységgel fogadták, gazdag ajándékokkal látták el, ²⁾ s magok a császári válaszok kegyteljesek voltak. ³⁾ Sem az Örmény Péternek adott válasz, sem a kihallgatások alkalmával mondott feleletek egy szóval sem írták el, hogy Mihály hitele már meg van ingatva, hogy adományozásainak s kobzásainak híre már az udvarig hatott. Azt hitték, hogy az egész ügyet szépen fogják rendezhetni s elhatározzák biztosokat küldeni Erdélybe, kik megvizsgálják az ottani viszonyokat, szerezzenek biztos adatokat, igyekezzenek Mihályt megtartani a köteles hűségben, azonban kímélettel bánjanak vele. Biztosoknak Ungnad Davidot és Székely Mihályt nevezték ki, s hogy ezek előtt Mihálynál az utat utat egyengetse, elhatározzák Carlo Magnot előre küldeni. ⁴⁾ Szuhay is irt neki a régi ismeretség jogán biztatva, hogy jó hírnevét a kereszttyénségben ne játssza el hűségének megsértésével. ⁵⁾

Azonban a követség kinevezése és elindítása Prágában még nem volt egy jelentőségű: annak felszerelése szokott lassúsággal haladt előre. Mihály pedig türelmetlenül várta a választ — midőn végre decz. 20-ika körül hírt vett, hogy Örményi Péter már útban van a császár válaszával, s hogy néhány nap múlva főkövet is fog hozzá küldetni. ⁶⁾ Mihály azonnal válaszolt (decz. 21.) a császárnak ⁷⁾ sürgetve saját

---

¹⁾ A császár Pilsen dec. 6-ról írja Mátyás főhgnak: azt véli, hogy mivel a vajda magát még ellenség gyanánt nem tüntette fel, bár egyben másban már nagyon gyanúsán cselekedett, nem kellene ellenségesen fellépni. Ez különben is sok kellemetlenséggel járna. Tanácsosabb az időtől várni, s így Básta kívánságát is, a kihez különben a vajda mindig rossz indulattal s bizalmatlansággal volt, elutasítani. (Eredeti Bécsben a titkos ltban.)

²⁾ L. Törvények és Irományok XI.

³⁾ L. Törvények és Irományok XII. XIV.

⁴⁾ Lásd Törv. Irom. XVII.

⁵⁾ Lásd Törv. és Irom. XXVIII.

⁶⁾ Lásd Törv. és Irom. XIV.

⁷⁾ Lásd Törv. és Irom. XXVI.

követei visszabocsátását. A követküldésre vonatkozó ígéretet szószerinti értelembbe véve: 1600-jan elejére összehívta a rendeket, hogy előttük fogadja a császár követeit. A rendek összejöttek, de a követek nem érkeztek meg, s mint egy krónika írja »egyebet se tettek ezen a gyűlésen, mint ittak és pénzt költöttek.« ¹⁾

III.

Alig hogy Erdélyt birtokába vette, még meg se alkudott a császárral felette Mihály: már is új hódításon törte fejét, követei által sürgette a császárt, adjon neki engedélyt Moldva elfoglalására, mint a mely ország ötet folytonosan fenyegeti, s mint melynek bírása biztonsági szempontból is nélkülözhetlen. ²⁾ A válasz, melyet a császár adott, tagadó volt: ³⁾ félt, hogy ez ország megtámadása a lengyelekkel hozná összeütkezésbe. Ez alatt szép lassan végrehajtották az erdélyi részek visszacsatlását is: az utolsó Huszt volt, ⁴⁾ melynek kapitányait

¹⁾ Chron. Fuchsio Lupino Oltardinum I. k. 152. l. »Feria septima post natelit. (decz. 31.) proficiscitur judex (t. i. a brassai) subito in Comitia Albam, ubi tamen nihil aliud fuit actum, quam bibitum et pecunia exhibita.«

²⁾ Székely Mihály urat Bariutiushoz Szathmár 1600 jan. 3-án a titkos ltban Bécsben.

³⁾ Rudolf levele Mihály vajdához Pilsen decz. 22-én 1599. Bécsben a titkos ltban. Tudatja vele a lengyel király kívánságát Moldva felől s küldi e miatt a l. király levele másolatát. Hogy ő néki (a császárnak) mi volt a dologban véleménye, azt jól kell tudni a vajdának. Most is inti kegyelmesen a vajdát, nehogy a lengyel fegyvereknek ok és alkalom adassék ő fölsége birtokai pusztítására, tartózkodjék ezen expeditiótól, annál inkább, hogy annyi sok szép alkalom kínálkozik. Viszont, hogy a lengyel király Jeremiás vajdát fékezni fogja, s hogy megtartsa a jó szomszédi viszonyt ő fölsége s azok irányában, kik ő fölségéhez cliensi viszonyban vannak, ő fölsége gondoskodik róla. (Fogalm. a bécsi titk. ltárban. Hung.)

⁴⁾ Pilsen 1599. decz. 22. Rudolf császár helybenhagyja azon egyességet, melyet egyrésztől Básta, más résztől pedig főispán és főkapitány Szoklyai Szabó Balázs, Pogán György, mármarosai alispán, Zoltán Máté huszti várnagy s Tordai Deák András a sókamara elnöke kötöttek az egész megye, a gyalogok és lovasok vezetői s a városok nevében s ez egység értelemben mind azért a mit az általok képviseltek ő ellene (Rudolf ellen) vétettek, megbocsát. (Fog. a bécsi cs. és k. áll. ltban, Hung.)

a moldvai vajda is igyekezett Báthory Zsigmond részére megnyerni ¹⁾, ki ekkor ismét Erdély visszaszerzésén törte fejét. Természetes volt, hogy azt a végetlen szerencsétlenséget, melyet az ő könnyelműsége idézett elő, nem nézte közönyösen; Mihály bitorlása csak úgy bántotta őt, mint a zaklatott országot s módokon törte fejét, hogyan lehetne az országot ennek kezéből kiszabadítani. A mint a bibornok szerencsétlenségének híre hozzá jött, elhatározta próbát tenni, hogy ismét Erdélybe jöhessen s mindenek előtt sógorát Zamoyskit nyerte meg tervének. ²⁾ Valószínűleg Jeremiás vajda is be volt abba avatva. Azt az utat akarta megpróbálni, mely már kétszer sikerre vezette: kamarását Huszár Istvánt titkos megbízatással Bocskayhoz küldé — ki egész váratlanul decz. 29-én érkezett ennek sz. jóbi várába. De Bocskaynak nem volt kedve ismételve oly erős kockázatásnak tenni ki magát, annyival kevesbbé, mert épen ekkor folytak a tárgyalások elkobzott javai visszaszerzésére. ³⁾ Azonnal a mint Huszár, ki különben csak levél nélkül, szóbeli izennel jött, hozzá érkezett elfogatta, Nyáry Pálnak a váradi kapitánynak kiszolgáltatta, s azonkívül jelentést tett a császárnak, tanácsosainak s bizalmasabb embereinek Baruitznak és Pezzennek. ⁴⁾ Nyáry kezdetben vasra verette Huszárt, azonban a mint meggyőződött, hogy ez felesleges szigor, a szathmári parancsnok nem kis bosszúságára, levétette a vasat lábairól s tisztességes fogságban tartotta. ⁵⁾ Maga Huszár állhatatosan állította, hogy neki nem volt más megbízatása Bocskayhoz, mint ezt rábírní, hogy a császárnál tegyen lépéseket Zsigmond megkegyelmeztetése érdekében, jelentést készített a dolgokról s azt egy rokona közbenjárásával Zsigmond kezébe igyekezett játszani. ⁶⁾

Mihálynak Zsigmond ezen igyekezete nem sok aggodalmat okozott, s ha némi izgatottsággal is, de azon elhatározás-

---

¹⁾ Törv. és Irom. XVIII.

²⁾ Törv. és Irom. XXII.

³⁾ Törv. és Irom. XXXIV. XXXV.

⁴⁾ Törv. és Irom. XXIX.

⁵⁾ Nyáry Pál 1608. jan. 8-iki jelentése Mátyás fihghez, Ungnadnak Szathmár, 1600. jan. 22-én s 23-án Baruitiusnak írott jelentése a bécsi titk. lvtban.

⁶⁾ Törv. és Irom. XXXII.

sal várta a híreket saját követeitől, várta Rudolf biztosait, hogy Erdély kormányának gyepölőjét nem fogja kezéből ki-ereszteni. Erre mutatott, hogy Fogarast, ez idő szerint még Mária Krisztiernának tulajdonát, azon ürügy alatt, hogy az oláh vajdáknak régi czímen joguk van hozzá, nejenek adományozá, Rudolf megkérdezése nélkül ¹⁾, Kővárt is, mely pedig a részekben volt, saját hadaival rakta meg s a korábban Erdélyhez tartozott, de most Váradhoz csatolt megyéket, Krasznát, Közép-Szolnokot, Nyárytól, a váradi kapitánytól visszakövetelte. ²⁾

S minthogy tartott attól, hogy ez intézkedései a császárral összeütközésbe hozandják, azon kívül, hogy állandóan akkora sereget tartott hadi lábon, melynek havi zsoldja 98,000 tallérra ment, ahhoz mérte alkudozásait törökkel, tatárral, hogy a kibékülés minden útját ne zárja el. 1600. elején tatár követek fordultak meg udvarában, kik a hán üdvözetét tolmácsolák szerencsés diadalai fölött. Ezek titkos utasítást is hoztak magokkal: jelentsék ki a vajdának, hogy a hán hajlandó a kereszténynek szövetségébe lépni. Mióta a tatár tapasztalta, hogy ilyen forma ajánlattal könnyű szerrel pénzhez jut, évenként meg szokta azt újítani — ez olyan véradó forma volt, a tatárpusztításoknak enyhítésére. Mihály kapva kapott a dolgon, s igen melegen ajánlotta azt Rudolfnak. ³⁾

Épen ebben az időben érkezett haza Ormény Péter. Egy szolgát előre küldött a hírrel, hogy Carlo Magno is utban van és tiszteletdíjat hoz a császártól a vajdának ⁴⁾ — olyan hír, mely egy előre nem valósult meg. Carlo Magno jan. első napjaiban utazott át Szathmár és Bihar megyéken ⁵⁾ de sem tiszteletdíjat, sem más ajándékot nem vitt magával.

Pedig Mihály ugyancsak várta és remélte. Mert a

¹⁾ Ungnad és Székely M. 1600. febr. 15-iki jelentése a császárhoz.

²⁾ Nyáry Pálnak 1600. jan. 8-án Mátyás főhghhez irt levele a titkos ltban Bécsben. Nyáry természetesen megtagadta azok kiadását Rudolf engedelmé nélkül.

³⁾ L. Törvények és Irományok XXX.

⁴⁾ Ungnadnak 1599. jan. 31-iki jelentése a titkos ltban. Ungnad jelentéseiben Örmény Armini név alatt fordul elő.

⁵⁾ L. Törv. és Irományok XXXI.

fényes udvar és katonatartás, az ünnepélyek sok pénzbe kerültek. Zsigmond régi tanácsosai s az erdélyi főurak közül azokat, kikben legkevesebbé bízott, s kikre egy vagy más oknál fogva gyanakodott, folytonosan udvarában maga körül tartá, nehogy ezek, az országban szétszórva a zúgolódó közvéleményt valamely kétségbeesett lépés megkísértésére bírassák. Jan. 16-án ezek részvétele mellett (köztük volt Csáky István is, kinek érdekében, hogy lefoglalt uradalmát Adorjánt vissza adja, Mihály közbenjárt Rudolfnál) vakító fényű ünnepélyt tartott. Báthory Zsigmond kincseivel ugyancsak felcizcomázta magát, és lovait. Egész processio volt, s saját paripáját a tirnovai érsekkel szentelt vízzel hintette be. ¹⁾

E hiú fény nem takarta el azt az inséget és nyomort, mely az egész országot elborítá, s mely végre a Mihályhoz bámulatos szívóssággal ragaszkodó császári követeknek, biztosoknak is felnyitá szemeit. Különösen Székely Mihály volt nagy bámulója. Egész elragadtatással írta a császárnak, hogy ha Mihályt megtarthatják, megtartják Erdélyt is, de ha őt elvesztik, elvesztik ez országot is. Nem lehetne annyit adni neki, hogy ő azt bőven vissza ne fizetné. ²⁾ Csak azok beszélnek róla rosszat, kik azausztriai háznak ellenségei, ³⁾ s rendkívül zokon vette, hogy nem engedték meg neki Moldvát megtámadni, ⁴⁾ majd eljön az idő, hogy rá fognak arra emlékezni, a mit ő mondott. ⁵⁾ Székely követő társa Ungnad nem osztozott teljesen az ő elragadtatásában, de maga is használható és megbízható embernek tartá a vajdát s egész tervet készített, hogyan lehetne Bulgáriát és Szerbiát Mihály által elvenni a töröktől. ⁶⁾ Nekik már január

¹⁾ Ungnad jelentése a császárhoz jan. 20 és 21 ről a titkos ltban Bécsben. Ugyanezen levelében írja meg először Katonaynak, a kolosvári birónak megöletését, az oláh hadak által. Lásd Törv. és Írom. XXXVIII.

²⁾ Székely Mihály Szathmár jan 2-iki jelentése Baruitiushoz, a titkos ltban.

³⁾ Ugyan annak jan. 10-iki jelentése u. o.

⁴⁾ Ugyanannak jan. 18-iki jelentése.

⁵⁾ Ugyanannak jan. 21-iki jelentése.

⁶⁾ Ungnad jan. 2-iki jelentése a császárhoz. Sokat gondolkodott a felől — úgymond — mint lehetne ő felségének, a pápának, a r. szent birodalomnak s egyéb hatalmaknak (a kik zu dieszen turkischen khrieg ire volks und geld helfen so treuherzighklich inn die siben jar hercontribuirt ....)

derekán be kellett volna menniök Erdélybe, ¹⁾ de Ungnad hirtelen rosszul lett, s azonkívül nem kapták meg a pénzt, mit magukkal be kellett volna vinniök, s így beutazásuk néhány napra elmaradt és csak Carlo Magnot küldték előre. Azonban találkozásuk a visszatérő Örmény Pétrrel egy beszélgetés Mila Pretorral, Mihálynak Velenczébe küldött ügynökével és festőjével ²⁾ arra a meggyőződésre hozta őket, hogy talán Mihály még sem oly önzetlen célokat kerget, mint ők hívék s Erdély kormányát nem fogják oly könnyen kicsikarhatni kezéből. De akkor is igyekeztek ezt Mihálynak éppen azon tanácsosaira tolni, kik akkor Bécsben voltak, Mihálcz bánra és Stojka visztérre, kika vajdára legnagyobb befolyással vannak. Ezek uradalmakat akarnak Erdélyben kapni, sőt, hír szerint, Mihálcz már meg is kapta Marosujvárt, s éppen azért verték Mihály fejébe, hogy ne mondjon le Erdélyről mely könnyebben megvédhető, mint a nyílt Havasalföld. ³⁾ S még más mentségük volt számára: egész Erdély tele volt a hírrel, hogy Carlo Magno 25000 arany rendkívüli ajándékkal jön, s Carlo Magno egy fillért se hozott magával, No, volt is aztán gúny és csufolódás; »ő felsége Mihályt olybá tartja mint a gyereket vagy bolon-

---

a török ellen legnagyobb sikerrel föllépni. Úgy látja, hogy most az ideje ennek Erdély bevonásával s Mihály vajda hűségében tartásával. Ugyanis ő kitudta, hogy Mihály vajda hadi népének havonként 98 ezer tallért fizet. Ezt ő megbeszélte Armin Péterrel (Örmény P.) s úgy találták, hogy ugyanezen arányban Mihály vajda fogadhatna föl 10,000 lovast, 50—52 ezer tallér havi díjért, azonkívül 30 ezer gyalogot 95000 tallért s ezzel az erővel a törököt bátran meg lehetne támadni, a minthogy Mihálynak szándékában is van a Dunán áttörni Bulgariába s Szerbiába. — E sereghez hozzá volna számítandó a nép fölkelés is, a mi ingyen történnék mert a föld népe örülne, hogy a törököt űzheti. Mindezzel sokkal nagyobb eredményeket lehetne elérni, mint német sereggel. Mert a 10000 német, gyalog s lovas együtt, havonként 6 — 7 százezer tallérba kerülne s még sem érne annyit, mint Mihály népe, mert pl. télben nem is tudná, nem is akarna a törökökkel harczot. Ez okból tudassa ő ígbe ezt a keresztyén fejedelmekkel, hogy küldjenek pénzt, hogy a tervet valósíthassa. (Eredetitije Bécsben az államltnban.)

¹⁾ L. törvények és Irományok XXXIV.

²⁾ Ungnad jan. 10-iki jelentése, Bécsben a titkos ltban.

³⁾ Lassota Erich és Underholzer János jelentése Mátyás főhöz, Kassa. 1600 jan. 9. Ungnadnak, Szatmár jan. 18-iki jelentése.

dot, kinek almát mutatnak, de oda nem adják« ¹⁾ Ugyanazért nem is hagytak fel a reményynel, hogy ha ők magukkal bevehetik a pénzt, még tehetnek fordítást a dolgon. Végre megjött Rudolf elhatározása, hogy a főfizető mestertől átvehetik a nála levő 39 ezer tallért, s ők ezt jan. 30-án kocsikra felpakolva elindították, bár nem minden aggodalom nélkül, mert a Báthory Endre kiirtásáért ígért százezer tállérból még ez összeg lefizetése után is 35000 tallér hiányzott. ²⁾ Már ekkor meglehetősen tisztában voltak, hogy a vajda Erdélyt nem fogja kezéből kiadni, s mielőtt jan 31-én utra keltek, jelentést tettek a császárnak, hogy a már elavult utasítás helyett e körülménynek figyelembe vételével küldjenek nekik ujat.

Mindamellet, hogy a vajda éppen nem csinált titkot abból, hogy nem szándékszik Erdélyből könnyűszerüleg távozni, s azon fölül még az Erdély leigázásáért neki ígért Kassának kezére bocsátását is követelte, ³⁾ Rudolf iránt hűnek és igaznak mutatta magát. Carlo Magnot, ki jan. közepén érkezett meg, barátságosan fogadta. Bár megbízatása — a vajda kezén levő végvárok kiadását kérte — nem volt inyére s zokon vette, hogy az előre híresztelt tiszteletdíjat nem hozta magával, de azt éppen nem mutatta ki, s szokása szerint, midőn valami áruháson törte fejét, esküdözött ennek febr. 4-iki kihallgatása alkalmával, hogy »egy csepp vér sincs ereiben, mely ő felségéhez hűtlen volna,« ⁴⁾ sőt általában tagadásba, vette, hogy ő Bán Mihaliczot és Stojkát oly mereven utasította volna követelni, hogy, Erdélyben »possessor, gubernator és patronus absolutus legyen.« ⁵⁾

Pedig utasította, és még többet is követelt. Mind az mi ez időtájt és később a biztosoknak tudomására jutott, ma-

---

¹⁾ Ungnadnak Szathmár jan. 24-iki jelentése a császárhoz a titkos ltban.

²⁾ Ungnadnak Szathmár jan. 31-iki jelentése Rudolffhoz, Bécsben a titkos ltban. V. ő a febr. 1-én írott jelentéssel.

³⁾ Lásd Törv. és Irományok XXXIII.

⁴⁾ Carlo Magnonak Gyula Fehérvár, febr. 4-iki jelentése a titkos ltban. Bécsben.

⁵⁾ Ungnad és Székely febr. 2-iki jelentése Rudolffhoz, a titkos ltban.

gának Mihálynak levelei igazolják ezt. Századjának leghitlenebb és álnokabb diplomatái közé tartozott. Egymást váltották fel udvarában lengyel és moldvai, török és tatár követek, jártak emberei Szolnokra, Temesvárra, a portára, ¹⁾ de sem terveit, sem céljait, sem alkudozásainak lényegét senki sem tudta. Nem volt egy teljesen megbízott tanácsosa sem. Minden alkudozásának szálait maga tartá kezében, külön alkalmazta minden ügynél titkárai valamelyikét, ki tolmácsa is volt, de az még abba az egy alkudozásába sem volt beavatva. Mindig a legnagyobb őszinteséget affectálta, esküdözött a legválogatottabb átkokkal, beszélt mindig sokat az unalomig, de soha semmit sem mondott el őszintén és soha igazat nem mondott. Néha azt hitte Ungnad, hogy pénzt nem is kíván, csak hír és dicsőség után eseng, máskor meg a kielégíthetlenségig követelőnek találta, ki »nah nihtem andern als allain nach dem geld schreyt tobt und wiet.« Egyszer komolyan vette azt a képtelenséget, hogy Bán és Stojka ő ellenére követelnek számára független uralkodói állást s azon fölül 500,000 forintot, de csakhamar észrevették magokat, hogy ilyesmit azok még se mernének tenni. Egy napon meg voltak győződve, hogy Mihály alkudozása törökkel, lengyellel csupa szemfényvesztés, pár hét múlva pedig rájöttek, hogy Báthory Zsigmonddal conspirál. ²⁾ És e talányos ember mind ezen dolgaiban volt valami, ha több nem is, legalább annyi, hogy semmi eszközt sem hagyagolt el, melyről látta, hogy saját hasznára kizsákmányolhatja. Előtte minden csak eszköz volt, melyet saját önző céljára használt fel. Maga a tirnovai érsek, az ő főpapja, jellemezte őt Ungnád előtt e szavakkal: *impius in quo nullus dei timor, scortator, adulter moechus, virginum constuprator.*« (Ungnad marc. 26-iki jelentésében).

Még január elején történt, hogy Mátyás főherczeget egy követe által figyelmeztette, hogy vigyáztasson Husztra, ne hogy a lengyelek ez oldalon beüssenek. ³⁾ Nem sokkal utóbb

¹⁾ Carlo Magnonak s Lassotának, a főfizető mesternek tudósításai Ungnádhoz, ennek febr. 1. 8. és 9-iki leveleiben.

²⁾ Szétszórva Ungnádnek és Székelynek febr. havában. irt jelentéseikben.

³⁾ L. Törvények és Irományok XXXIII.

pedig egész bizalmason közlé Székely Mihálylyal, hogy a huszti kapitányhoz alattomban járnak lengyel követek. ¹⁾ De már febr. elején fogadta a lengyel király követét, ki különben állítása szerint csak a cancellártól aláírt levéllel volt ellátva ²⁾ Azonban, hogy mi volt e követség titka, azt senki sem tudta meg. Tény, hogy az országban a legellentmondóbb hírek keringettek: Báthory Zsigmond a lengyel korlátnoknál van, ki három vajdával egy milliót ígért neki, hogy Mihályt üsse ki Erdélyből s követet is küldtek a portára, hogy Erdélyt szerezzem a lengyel cancellár fiának. ³⁾ És csodálatos, egy más hír szerint, Báthory Zsigmond — pedig nem is egészen a vajda tudta nélkül — Erdélyben lett volna, s éppen abban az időben, midőn a lengyel követség Fejérvárta időzött s a biztosok ide érkezettek, febr. 9-én kibocsátá felhívását, hogy legyenek készen hozzá csatlakozni, mert ő, a török erő is vele levén, senkinek sem engedi Erdélyt. ⁴⁾

Még különösebb s nem kevesbbé gyanus dolgokról értesültek útközben a biztosok, kik majd minden állomásról tettek jelentést Rudolfnak és sürgették a hiányzó pénzt, melylyel talán még le lehet kötelezni Mihályt, az új utasítást a már elévült régi helyett, s Bástának más helyen alkalmazását, ki már is nyílt ellenségképen áll a vajdával szemben, mert mig az eltiltá Magyarországon a toborzást, Mihály a gabonának Tokajba, Váradra, Szathmárba, vitelét tiltotta el. ⁵⁾ Aztán hírt vettek róla, hogy a magyar országgyűlésre a vajda kémet küldött ki, bizonyos Castell Antalt, hogy követség ürügye alatt Naprágit, Kornist és Bodonit — hogy velök ne értekezhesse — Magyarorországra akarja küldeni s hogy a császár engedelme nélkül febr. 15-re Gyula-Fehérvárra országgyűlést hirdetett, melyre azonban csak azokat hívta meg, kik ő felsége iránt nincsenek jó indulattal, valamint a székelyekhez s szászokhoz is leveleket irogatott, nyilatkozzanak, hogy őt akarják-e uroknak

¹⁾ L. Törvények és Irományok XXXVI.

²⁾ Ungnad és Székely febr. 4-iki jelentése Enyedről, a titkos ltban.

³⁾ Ungnad és Székely febr. 7-iki jelentése Kolozvárról u. o.

⁴⁾ L. Törvények és Irományok XXXIX.

⁵⁾ A biztosok febr. 1-én Váralján, febr. 2-án Nagy-Bányán, febr. 3. Culpa (?) febr. 4. Büdös Patakán febr. 5. Dézsen, febr. 6. Kolosvárt, febr. 7. u. o. febr. 8. 9. Enyeden voltak. Mind e jelentések a titkos ltban.

vagy a császárt? ¹⁾Ekülönböző hírek által felzaklatott kedélyek némileg lecsilapultak, midőn febr. 9-én Marino és Carlo Magno hozzájuk érkeztek azzal a megnyugtatóssal, hogy az utóbbinak sikerült a vajdát Rudolf iránt egészen kedvezőleg hangolni.

Másnap febr. 9-én érkeztek Fehérvárra. A vajda hat lovas kocsit küldött elébök. Fogadásukra kimentek egy negyed mérföldre a város elé: Csáky István, Kornis Gáspár, Bornemisza Boldizsár, Székely Mózes s élükön Naprágy, ki latin

---

²⁾ Ungnad és Székely febr. 6-iki jelentésében olvassuk: Wir ligen alhie zu Torda in dem salczcamerhof vnd vernemben von dem salczcamerer das die vom Michal auf den 16. dits ausgeschriebne zusambenkunft der fürnembisten sibenbürgischen landleut nichts anders auf sich hat, dann das die fürnembisten protonotarien inn Sibenbirgen thaills todt, unersetz, thaills todt chrank ligen, vnd so wichtige rechtsfürungen die lenger kein anstand leiden khinnen vnerörttert und überhaufft sein, die wölle der Michal durch die fürnembisten landleut decidirn lassen, aber wir halten disz nur für ein blendung, vnd sein der mainung, die zusambenkunft geschehe unserer legation halben, die wirt den aijs zeittigen brechen machen, vnd was endtlich der Michal mit der sibenbergerischer cession gesinnt oder nicht ist, an tag bringen missen. »Másnap ugyan-e tárgyról ekkép írnak . . . . .« Der Bornemissa hat auch vnder andern mir vermeldt, auf den 15. dis hab der Mihal die fürnembisten Landleut vnd stendgen Weissenburg beschriben, da sorgen wir uns abermal einer neien bosen practikhnen, denn wir vernauben von andern das der Mihal allein die jennigen zusamb berueffe, die im genaigt woll sein, die aber Euer M. indiniren, die schoff er wekh, von sich und sie durch gesante beschickt haben, sich zu erclären obsy Echtoder im beifollen wölten. Und hatt Mihal noch ein solche grosse an zall kriegsvolks im Land, das auch die jenniger so in nicht gern in Land sehen, und lieber Euer Mt vnderworffen wären, es nicht offenbaren aus Forcht und gefahr dörrfen, sonnder werden sich ohne zweifel im genaigter als E. Mt. erzeigen müssen. Daraus wirt nun folgen das er ihr pro forma wirt fürgeben, er wöll E. Mt. das Land übergeben vnd wirt doch sotto man mit dem aus forcht gezwungen stenden inn Sibenbirgen den verstand haben, das sie in bitten vnd bei im anhalten sollen, das er Mihal ir herr bleib, darauf wirt er sich nun solcher blendung brauchen und E. Mt. hinaus schreiben er wolt E. M. das land gern für sein Person übergeben die ständ und landsleut aber wölten darinn nicht consentirn, sondern begern seiner, und weil sy in begern, und er das land mit schwertraich hab eingenomben, so sollen uns E. Mt. billiher als einem andern vergönnen. Gott geb das ich Ungnad mich ire meinen gedanken irre. Es werden vill dergleichen reden im land-gehört, der Mihal sei dem deutschen und türikschen khayser noch wolte so mächtig, dass er baiden den ernst khöne zaigen« (Er. a t. lban.)

szónoklattal üdvözölte őket, melyre Ungnad felelt, kirendeltetett elibük négyszáz oláh, kozák s erdélyi lovas, kik örvendő s üdvölvésekkel fogadták nem annyira őket, mint a 30,000 forintot, mit magukkal hoztak s mit még az nap kézhez adtak. ¹⁾

A meghívott főurak és rendek, kik már akkor együtt voltak, nem országos ügyek végett, hanem ezen fogadásra hivattak meg. Mindamellet kíséreltet tettek, rávenni Mihályt a zsarolások enyhítésére, hivatkozván az általa is megerősített kiváltságaikra. »Ez, felelé Mihály, kardjára ütve, a ti kiváltságatok« ²⁾ s attól fogva nem is történt semmi hivatalos tárgyalás.

A biztosok első kihallgatása febr. 10-én volt. Mihály Marino által tudatta velök, hogy az első kihallgatásnál melőzzék a titkosabb dolgokat, mert az erdélyi tanácsosok is Náprágy, Kornis, Székely Mózes, Bornemisza ott lesznek, azonban a Báthoryak árulására vonatkozó dolgokat épen ne hallgassák el.

S valóban ez az első kihallgatás a földig tiprott Erdélynek kigúnyolása volt.

A mint a biztosok megmutatták a megbízó levelet, a vajda átvette, megcsókolta s homlokához emelte azt. Aztán a biztosok elkezdték dicsérni a vajdát, lovagias tettét s szidni az áruló Báthoryakat; kitakarták a felség pecsétjét, felmutatták az instructiót s mind ezt oly kemény szavakkal, hogy Kornis többször megvakarta fejét. Naprágy felelt a vajda nevében, dicsekedve, hogy mily nagy veszélynek tette ki magát, meghódítva »hanc perfidam provinciam«; szidta a Báthoriak gazságát, követőiket a vajda parancsára és nagy örömeire, ki villogó szemekkel intett, mutatott az ott levő erdélyi tanácsurakra, kik megalázva, szégyenkezve hallgatták kigúnyoltatásukat.

De ez a színlelt simaság és előzékenység nem tett jó benyomást a biztosokra. Épen nem volt nyűkre az, mit Marinótól hallottak, hogy a vajda néhány nap múlva Fogarasba akar menni, s Ungnadot magával akarja vinni, Székelyt pedig Fejérvártt hagyni, azok közt kiket a vajda árulóknak tart, s kik közül Naprágyt, Kornist, Bodonit, Sibriket egyenesen ki

¹⁾ Ungnad és Székely Gyulafehérvár febr. 10-iki jelentése a titkos ltban.

²⁾ Bethlen Farkas IV. 468.

akarja a császárnak szolgálatni, hogy tegyen velök a mit akar. Még kevesbbé tetszett nekik, hogy a vajda panaszosan emlegette, hogy mit csináljon ő Erdélylyel, mikor a császár három legjobb megyéjétől megfosztá s a székelyeknek megadta szabadságukat — ilyen alakban nem kér belőle. ¹⁾

A megígért titkos kihallgatás más nap csakugyan megtörtént. A vajda részéről csak Örmény Péter, a biztosok részéről Carlo Magno és Marino voltak jelen. A biztosok, utasításuk értelmében, először is azt a kérdést vetették fel: »hogyan kellene az ország kormányát ő nagysága tanácsával szervezni?« A vajda ezt sehogy sem akarta megérteni Marino oláh tolmácsolására. Erre Székely lefordította németből magyarra, s Örmény magyarból oláhra. Végre megérté. »Hiszen, felelő, az ország eléggé biztos, a végházak jó karban vannak.« — »Ez nem elég, mondák a biztosok, kell jó rendőrség, jó közigazgatás, s a jövedelmek szaporítása.« — »Én, mondá a vajda, jól kormányzom az országot s titeket biztosokat azért küldött ő felsége, hogy többi tanácsosaim mellett tanácsoljatok; a belső mozgalmaktól pedig ne féljen ő felsége, hű lesz az ország, míg az ország ura hű.« Ungnad meg ezt nem akarta megérteni s kérdé: »hogy lehetne ő felsége maga magához hűtelen?« A vajda egy perczre zavarba jött, de fordított a dolgon, s azt a kérdést vetette fel, békét akar-e ő felsége vagy háborút?« De a biztosok nem sokára vissza vitték az első térre a themát s kijelenték, hogy nekik igen kellemetlen, ha Mihály a többi tanácsosokkal együtt akarná őket is felhasználni, lévén azok árulók, kiket meg kell büntetni. »A büntetés, mondá Mihály, meg lesz, csak ő felsége parancsát várom.« — »Ő felsége pedig nagyságod tanácsát várja, hogy a kérdésben határozzon.« — »De, mondá a vajda, én gubernátor akarok ebben az országban lenni, ő felsége után ültem székembe, s önök mint tanácsosok vannak mellém rendelve.« S ezzel ismét megindult a vita a kérdés fölött, mignem látván, hogy így tisztába soha sem jönek, a biztosok elhatározzák a kormányzásra vonatkozó pontot írásban adni be a vajdának. ²⁾

A vajda s a biztosok elégedetlenül váltak el egymástól,

¹⁾ Székely és Ungnad febr. 11-iki jelentése.

²⁾ Ungnad és Székely febr. 12-iki jelentése Bécsben a titkos ltban.

de legalább tisztába jöttek egymással, tisztába az iránt, hogy egyik sem fogja azt, mi kezén van — Mihály Erdélyt, a császár a részeket — a másiknak átengedni. Pedig a vajda mindent, az egészet akarta, a császártól, ha lehet, s ha nem, akárkitől. S nem is habozott azonnal hozzá látni a dologhoz, úgy is minden felé, minden utat nyitva hagyott, hogy a szükség szerint használhassa. Egyszerre az a hír jutott a biztosok füléhez, hogy Mihály már egyezkedik a lengyelekkel, épen az ott levő követ által, hogy Erdélyt visszabocsátja a Zsigmond kezébe, ennek eszközésére Fogarasba utazik, ott megkötik a szövetséget törökkel, tatárral. Székely Mihály egy mesterségesen írott de névtelen levélben, kétségtelenül a kiábrándulás keservével értesíti erről Barucizot, Rudolf titkárát.¹⁾ De Mihály aligha gondolt az elpártolásra még ekkor komolyan: nem tartotta lehetetlennek, hogy még ennek is eljön az ideje — ezuttal még csak nyomást akart gyakorolni a biztosokra: értessék meg Rudolffal, hogy ha követeléseit nem teljesíti, neki módjában áll, ellenséggépen lépni fel.

S a mit a biztosok hallottak, a mi közelebbiről történt, igazolta azt, hogy Mihály nem fog engedni. Egyenesen megizente ezeknek, hogy nem csak nem fog a székből, melybe ült, fölkelni, hanem még fiát is helyettesévé teszi. S mialatt megtette a készülődéseket, hogy Fogarasba menjen, elhatározta épen azon erdélyi tanácsurakat, kiket császári érzelműeknek ismert, Naprágyt, Kornist, Bornemisza Boldizsárt követségbe külden Rudolffhoz, hogy követeléseinek érvényt szerezzenek. Kívánta pedig: hogy fia Erdélyben s Havasalföldön utódjának ismertessék el; adja vissza Rudolf Husztot, Nagy-Bányát s a részeket; hogy a mit a töröktől elfoglal, vagy a mit ezután hódít, az övé s fiáé legyen; mind azon javak s méltóságok, melyeket a császár Zsigmondnak adott, adassanak neki is; adjon ő felsége neki a hadfolytatásra pénzt s hogyha Erdélyből elűzetnék, Felső-Magyarországon évenként százezer tallért kapjon.²⁾

¹⁾ L. Törvények és Irományok XL. A levél egy huzomban olvasva, Mihály magasztalását tartalmazza: de a balfelöli félsorok egymásután olvasva, adják meg az igazi értelmet. Hogy ez a hír Erdélyben is el volt terjedve, azt említi a Trauschféle krónika.

²⁾ Ungnad és Székely Fejérvár febr. 15-iki jelentése a császárhoz, a titkos ltban.

A követek csakugyan ilyenértelmű utasítást kaptak s Náprágy febr. 15-én s Kornis és Bornemisza még a megelőző nap elindultak — midőn Mihály egész váratlanul vissza hívatta őket, sőt fogarasi utját is elhalasztá. E gyors változás oka volt, bécsi követei egyikének Stojkának visszaérkezése a császár válaszával. ¹⁾ Ez a válasz pedig nemcsak hogy ki nem elégíté Mihályt, hanem a szó teljes értelmében felbőszíté. Ugy szólva egyetlen követelésére sem kapott kedvező választ. Ő tulajdonképen háromra fektetett fő súlyt: mozdíttassék el Básta, kiről ösztönszerűleg érzé, hogy minden lépését ellenőrzi, s kit céljaira nézve már is ellenlábasának talált; bizassék rá Erdély s a részek kormányzása önálló hatáskörrel; s 500 ezer tallérral jutalmaztassék. Az elsőre felhozott vádakat a császári válasz egyenkint megczáfólá; a másodikra vonatkozólag azt felelte, hogy már utasítva vannak a biztosok vele tárgyalni; a harmadikra vonatkozólag felhozta a válasz, hogy ő ugyan már temérdek zsákmányt foglalt le, de a császár kegyelmesnek fogja magát mutatni. ²⁾ »Bizony, mondá a vajda magán kívül a harag miatt, inkább fogok a törökkel, mint a németekkel alkudozni, egyézkedni, mert azok jobban megtartják hitöket, hűségüket, mint ezek.« ³⁾ S a visszahívott Kornistól is nem minden gúny nélkül kérdezé, »nem jobb volna-e a törökkel tartani? a németek messze vannak s minden dolgukban igen lassúk.«

Haragját még másnap is febr. 17-én, a kihallgatáson aunyi-ra éreztette a biztosokkal, hogy ezek elhatározták, addig mig Pezzen le nem jön, ezután csak harmadik személy közbejöttével értekezni vele. Végre megcsendesült s 18-án hívatta a biztosokat, mentegette magát s haragjával Básta ellen fordult: »minő veszedelmes szomszéd volna ez, ha ő jönne Erdélybe« és esküdözött, hogy ő igaz hive a császárnak. De a mint ezeket elbocsátá magától, Taranowszkyt a lengyel követet fogadta, titokban ugyan, de még is aligha nem tüntetési czéllal, s három óra hosszan értekezett vele. ⁴⁾

¹⁾ Ungnad és Székely Fejérvár febr. 16-iki jelentése a császárhoz u. o.

²⁾ L. Törv. és Irományok XXXVII.

³⁾ Ungnad és Székely febr. 16-iki jelentése.

⁴⁾ A biztosok fehérvári febr. 19-iki jelentése a császárhoz, a titk. lban.

Mit akart Taranovszky Mihálynál? ezen sokat törték a biztosok fejüket. Maga a lengyel követ azt mondá Ungnadnak, régi ismerősének — mert 27. év előtt találkoztak Konstantinápolyban — hogy csak magán ügyek miatt jött. De a vajda Marinónak s kétségtelenül oly czéllal, hogy az Ungnadnak fülébe menjen — egyebet mondott: »bizonyos nagy fontoságú s a közügyekre vonatkozó titkos dolgokban jött« — és meg is mutatta a lengyel király leveleit, a nélkül hogy tartalmukat is közölte volna vele. Mások tudni akarták ezt a közügyet: a lengyel király el akarja őt vonni a császártól, kibékeltetni Báthory Zsigmonddal s a végczél: megkötni a török-lengyel-oláh szövetséget. ¹⁾

Ennek a tervnek még egy más látszata is volt: a törökkel kezdett béke-alku. Igaz, hogy ez a biztosok tudtával volt, s hogy Mihály azt is megígérte, hogy ezek föltételeit közölni fogja velök; de azért a biztosok még se lehettek megnyugodva, hogy hátok mögött nem fog egyéb is történni, annyival inkább mert a vajda intézkedett, hogy a török követség, fiának Petraskónak — kit most már Miklósnak nevezett — adja át a zászlót. ²⁾

Mihály hetek óta tervezett ³⁾ de mindig elhalasztotta utazását Fogarasba, most már neje uradalmába s Brassóba febr. 21-én fogaratba vette. Előbb azonban Marinót visszaküldé a császárhoz, oly megbízással, hogy tolmácsolja az udvarnál hűségét és jó szolgálatait. Pezzenhez is íratott levelet Náprágyval, melyben felhivta: vesse magát közbe, hogy az eddig Ungnad, Carlo Magno, Viszter, Stojka, s Örmény Péter által hozott kedvezőtlen válaszok helyett kapjon olyat, mely inkább volna szolgálataihoz mérve. ⁴⁾ Intézkedett Bocskay még el nem foglalt erdélyi jószágai elkobzása ügyében is ⁵⁾ s hogy a biztosok minél előbb, lehetőleg négy nap múlva, utána indul-

¹⁾ Ungnad és Székely Fejérvár febr. 21-iki jelentése a császárhoz, Bécsben a titkos ltban, V. ő. Ungnad ápr. 18-iki levelével u. o.

²⁾ Székely és Ungnad febr. 23-iki jelentése, Bécsben a titkos ltban.

³⁾ A Trausch-féle krónika 152. l.

⁴⁾ I. Törvények és Irományok XLII.

⁵⁾ Törvények és Irományok XLVI.

janak, Náprágynak pedig — ki csakugyan mesterkedéseiről tesz Prágába szóbeli jelentést ¹⁾ — kemény leczkét adott: »a ki e keresztet hordja, mondá, megfogván a püspök nyakán fűgő keresztet, annak hűnek kellene lenni a római császárhoz és hozzám.« ²⁾ De azért Fogarasba rendelte őt is Kornist is — ki épen ez időben küldte fel mentségeit a császárhoz ³⁾ — a többi magyar tanácsurakkal.

Gondoskodott arról is, hogy addig is, míg a biztosok utána indulnának, jobban felvilágosittassanak a helyzetről. Legelőbb Stojka látogatta meg a biztosokat, s világosan értesükre adta, hogy Mihály Erdélyről semmi esetre sem mond le, elég ha Erdélyt és Havasalfját ő felsége alá adta s a nyereendő segélyért szolgálánd. Bizony — tevé hozzá — rossz lenne abból, ha ki akarnák üzni. Sokát is megmondá, hogy miért ragaszkodik ura Erdélyhez: a vajda és a bojárok nem mehetnek vissza Oláhországba, hová legyenek hát? Erdély szép ország, annál jobban megszerették a vajda és emberei, minél tovább vannak benne. Igaz, hogy most el van pusztitva, de annak is a császár az oka. Miért nem küldött pénzt, hogy a vajda katonáit elbocsáthatta volna? ⁴⁾ Másnap a tirnovai érsek tett náluk látogatást s sokat beszélt nekik a vajda elkese-redéséről a miatt, hogy a császár nemcsak nem köszönte meg jó szolgálatait, nemcsak nem tisztelte meg ajándékkal s ígértét sem adta meg, hanem úgy bánik vele, mint a kutyával s Erdélytől is meg akarja fosztani. Az érsek a vajda megengesztelésének módját is megmondta: őt és fiát czimekkel és méltóságokkal kellene kitüntetni; a fiut az udvarhoz vitetni s neveltetni és azután valamelyik főherczegasszonynyal összeházasítani — addig pedig Erdélyt Mihálynak mint kormányzónak kezén hagyni. Erre a tanácsra, természetesen, a biztosok semmit sem tudtak mondani. ⁵⁾

A biztosok febr. 24. délben elindultak a vajda után, febr.

¹⁾ L. Törvények és Irományok XLII.

²⁾ Székely és Ungnad febr. 21-iki jelentése, a titkos ltban.

³⁾ L. Törvények és Irományok XLII.

⁴⁾ L. Ungnad és Székely febr. 23-iki jelentése a titkos ltban. V. ő. ugyanezeknek febr. 26-iki jelentésével.

⁵⁾ U. ezeknek febr. 24-iki jelentése Fejérvárról.

26-án Megyesen s 29-én Fogarasban voltak, ¹⁾ hol a vajda neje tartózkodott, s hol őrizték az összeharácsolt roppant kincseket.

IV.

Mihály brassai útja nyomás akart lenni a prágai udvarra, hogy követelései annál biztosabban teljesíttessenek. Itt akarta megmutatni, hogy módjában van kiegyezni törökkel, lengyel-lel s létrehozni ezekkel a confoederatiót. Márcz. 1-én érkezett meg, mintegy hatezer emberből álló sereggel s rendkívüli pompával tartá bevonulását a városba, ²⁾ hol egy időben ugyan, de külön külön kívánt tárgyalni három nagy hatalomnak: a római császárnak és magyar királynak, a lengyel királynak s a portának követeivel.

Márcz 2-án megérkeztek Ungnad és Székely, meg a magyar tanácsosok Náprágy és Toldy. A mint ez utóbbiak hozzá tisztelegni mentek, »no mi hirt hallottál utközben« kérdé a vajda a korlátnoktól. »Azt hogy nagyságod meg akar a törökkel békélni.« »Meg is teszem, felelé a vajda nevetve, fogsz-e te akkor kacagni?« »Nem, válaszolt a püspök, bámulni fogok rajta.« ³⁾ S más nap már biztos hirt kapott a vajda Sennyeitől, hogy a török követség jön. ⁴⁾

Azt a néhány napot, mely ezek bejöveteléig eltelt, arra használta fel a vajda, hogy a biztosokkal éreztesse, mennyire ura ő a helyzetnek. Stojka, Örmény majd minden nap tettek látogatást náluk, a vajda is fogadta őket, de minden találkozásnak a volt vége, hogy ha a pénz s a teljesen kielégítő vászlas három hét alatt nem érkezik meg, akkor Mihály meg fog a törökkel békélni. ⁵⁾ S az ettől való rettegést annyira tudta fokozni, hogy Ungnad egyszer már attól is kezdett tartani, hogy ki fogja őt a töröknek szolgálatni, ⁶⁾ s sürgetőleg kér-

¹⁾ Ugyan ezeknek febr. 26. és 29-iki jelentéseik.

²⁾ A Trausch-féle krónika I. k. 152-ik l.

³⁾ Ungnad és Székely Márcz. 3. és 7-iki jelentései a császárhoz s Baruitzhoz, a titkos ltban, Bécsben.

⁴⁾ Lásd Törv. és Irom. XLV.

⁵⁾ Márcz. 3, 4, 6, 7, 8-iki jelentések Ungnadtól és Székelytől, a titkos ltban Bécsben.

⁶⁾ Ungnad márcz. 7-iki jelentése u. o.

te a császárt, hogy Pezzen oly utasítással láttassék el, mely őt felhatalmazza, Erdélynek örökösen leendő átengedése ügyében is tárgyalni. Arra is volt gondja a vajdának, hogy a török követség missiója fölött tisztába ne jöhessenek a biztosok. Általánosan azt beszélték, hogy ezek a szultán követei, s a tirnovai érsék állhatatosan azt állította, hogy nem, ezek csak Ibrahim basa követei. Hogy két zászlót hoznak magokkal az általánosan el volt terjedve, Stojka bizalmasan megsúgta Ungnadról, hogy a kettő közül egyik Moldvára szól. ¹⁾ Atalán kezdték őket megbarátkoztatni az eszmével, hogy a vajda Moldvát el fogja foglalni, mert azt kardcsapás nélkül teheti, miután az ország félig üres, s most azt tenni máskülönben is kényszerítve van, miután Zsigmond a lengyel cancellárral conspirál, ettől biztatásokat vett, ²⁾ s ennek az országba küldött proclamatioit be is mutatta a biztosoknak. ³⁾ S midőn, már a biztosok eléggé meg voltak puhítva, ezt a foglalást úgy állíták elé Mihály emberei, mint a császárra nézve hasznost: a vajda azután is hű maradna, Maximiliánt a lengyel trónra segitné, s így aztán az oroszokkal szövetkezve, sok jót tehetne a keresztyénség érdekében. ⁴⁾

Mint előre volt hirdetve, a török követség, összesen mintegy száz személy, kik közül 35 előbbkelő volt, kétszáz lóval s öszvérrel, márcz. 9-én megérkezett. Élén a temesvári basa állott, s a bevonuláskor ez is rendkívüli fényt fejtett ki. A vajda személyesen ment ki Vidombáig, s a mint meglátta a

¹⁾ Ungnád márcz. 6-iki jelentésének u. irata.

²⁾ Márcz. 6. Taranovszky is meglátogatta a biztosokat. Ügyeljen, mondá ez nekik, a császár a lengyel cancellárral, mert bár ez mint privat senator Zsigmondért nem sokat tehet, de ezt a lengyel országgyűlésre utasítá, hol segélyre lesz. Hozza elő Zsigmond ott a maga baját, talán kap segélyt s visszamehet Erdélybe, a hol jobb szeretik a császárnál. Ungnád márcz. 6-iki jelentése.

³⁾ Ungnád és Székely márcz. 8-iki jelentése. Érdekes, mit Ungnád levele végén titkos jegyekkel ír: »Playades (= Transilvani) non sunt Marti (= caes. Maiestati) fides, nec nos ipsis, nec ipsi nobis fidunt. Nullum esse ferme video qui caes. Mattem cupiat. Laute agendum constat in his partibus. Duos valachos vaiuodas Transilvaniam subigisse, quorum primus mensibus regnavit sex, et obruncatus est; alter quinque, vix aufugit; tertii fata in fatis.« A titkos ltban Bécsben.

⁴⁾ U. azok márcz. 6-iki jelentése u. o.

követet, leszállott lováról, gyalog ment elibe s át vette a káftánt és zászlókat. ¹⁾

S most pár nappal utóbb Taranovszkit elbocsátá Mihály, üres szavakkal, mint a biztosoknak izente, ²⁾ de még is oly válaszszal, mely nem zárta ki, mint Náprágy mondá, a szövetség lehetőségét. Az erdélyi tanácsurakat pedig összehívatta s azt a kérdést vetette fel előttük: miután a tavasz itt van, a németek seregelye nem jön, s ő kénytelen a törökkel egyezkedni: mit szólnak hozzá? De ezt nem tanácslá Náprágy s a vajda sem mondá, hogy megteszi. ³⁾ Azonban nem szeretete, hogy nem tanácslák — s a félelmen és rettegésen kívül más egyéb biztosítékot is keresett, hogy a tanács- és főurakat hűségében megtartsa: azt hogy a német császártól még jobban féljenek és rettegjenek. Ha eleinte maga rémitgette ezeket, hogy az egész nemességet ki fogja irtani: csakhamar jobbat gondolt, azt beszélte, hogy a császár akarja őket megöletni, lefejeztetni s eddigelé ő volt az, ki e szándék megvalósulásának útját állta. ⁴⁾ Tény az, hogy a vajda ez ügyben levelezett az árulók és hűtelenek megbüntetése ügyében a kormánynyal, s maga tett erre ajánlatot.

A törökkel szövetségzés kérdését a vajda szándékozott az ország rendei elé is terjeszteni, kiket márcz. 12-ére összehívott de e szándékával felhagyott. A rendek közül a kitűzött napra márcz. 12-ére, részint a rossz utak, részint az idő rövidsége miatt oly kevesen gyűltek össze, hogy eleinte annak elhalasztására gondoltak. ⁵⁾ Hogy mi célja van e gyűléssel a vajdá-

¹⁾ A Trausch-féle krónika I. k. 153-ik l. »torvo vultu id adspicientibus legatis Germanicis,« mondja ugyan e krónika.

²⁾ Ungnad és Székely márcz. 13-iki jelentése, Mihály szerint a lengyelek elfogadhatatlan föltételeket tettek, csak azért hogy ne láttassanak a keresztyénektől elszakadni akarni. Többi közt 40000 embert s havonkint 40 ezer tallért követeltek a birdalomtól.

³⁾ U. o. márcz. 15-iki jelentése a cs. irattárban.

⁴⁾ L. Törvények és Irományok XLVII.

⁵⁾ Ungnad és Székely márcz. 13-iki jelentésükben írják a császárnak: »Wir haben E. M^{tät} gehorsambist geschriben, der landtag soll heut oder morgen hie gehalten werden, wie manns dann ganzer 8 Tag nicht anderst gewusst, jecz verändert sichs wieder und vernemen wir vom Stoika es sey der landtag etwas zu langsam ausgescriben und

nak, kezdetben azzal sem voltak tisztában: azt beszélték, hogy csak pénzt akar, de hozzá tették, hogy a székelyektől s szász városoktól is fog adót követelni. S valóban úgy volt. Azzal hogy kevesen vannak, a vajda nem sokat gondolt, s márcz. 14-én megnyitotta a gyűlést. A török-frigy szóba hozását egészen mellőzte, s egyedül csak az adó kérdését terjeszté eléjük. Élelmszereken kívül 8 tallért követelt minden portától: oly összeget, melyet a kifosztott ország sehogy sem lett volna képes kifizetni. A rendek elszörnyűködtek s a városok felszámolták hogy mennyi rendkívüli adót kelle nekik a rendesen fölül is fizetni. Végre más nap kiadta a vajda elhatározását: leengedte az adót egy kapu után négy tallerra, és a székelyeket hadfölkelésre, s minthogy visszanyert új kiváltságuk értelmében a portai adót nem fizették, saját költségükön katonáskodásra kötelezte. Ezzel márcz. 15-én eloszlatta az országgyűlést. —¹⁾

die weeg so bösz schon worden, das die wenigeren landleuth, sonnderlich die weilist entlegnen hiehergelangen Khundten, so möchte der landtag oder zu Hermannstatt oder woll zu Weissenburg erst gehalten werden und des Stoika vermelden nach wirt die haubt proposition disz landtags' nur gelt antreffen. Und wo dem also sein und der Landtag blösslich ein geltscontribution nur antreffen soll, so vermeuten andere so vmb den herrn waida täglich sein, er herr waida möhte in dieser statt gezirkli und revir auch von den nahend gelegnen Zäggen die jhenige portion der dica oder neuen contribution: so er auf sie schlagen wird abfordern, also auch von der Hermanstatt und den selben districten von der statt Gnösin oder Bistriza genant vnd von der selben revir, von Weissenburg vnd derselben vmbliegenden tractu und also von Clausenburg vnd was dort herum gelegen.« (Eredeti a bécsi cs. és k. álltárban.)

*) Székely és Ungnad írják a márczius 15-iki jelentésben: »Der landtag ist gestern vnd heut angangen, trifft allain gelt contribution fürnemblik an, uns als von E. M. im, herrn waida zugeordneten assistenzrätten wirt nichts communicirt vnd wir werden umb nichts gefragt. »Nach bishor wird inn der gemain gesagt, er herr waida beger iecz acht taller von der Porten, nicht gar vor 5 Monathen hatt er auch 6 begert; da nun die acht taller (ohne villeich, noch profiant darzue) gewilligt wurden, khombt auf die saxischen stett 160tausend taller; bei dem landtag so dem 20. Novemb. 1599. zu Weissenburg ist gehalten worden ist auf die saxischen stett 120 tausend taller khombhen, so brachten beide posten zusamben zweimal hundert und ahzig tausend taller in weniger als 5 monathen. Zubesorgen, es da rff voraus gang disz jars noch woll ain, wo nicht gar zwo anlagen im land geschen nicht ist zu glauben das es das land werde ausstehen mögen. — Die re-

Márcz. 16-án elutazott Szebenfelé, magával vivén a török követséget is. Kivonulása ünnepélyes volt, balján ment a török főkövet (mi náluk a tiszteletadás jele) s előtte Náprágy és Kornis lovagoltak. A törökök eme kitüntetése annál feltűnőbb volt, minél hidegebben bánt a biztosokkal, kikkel egész brassai tartózkodásuk alatt sem a portai sem a lengyel dolgozat nem közölte, ¹⁾ kiket ezen fölül még felvigyázat alá is rendelt: levén a melléjük adott bojár, épen úgy mint Stambulban a csausz, a vajda titkos kémje, ²⁾ s kiknek Mihály iránt viseltető rokonszenvük, bámulatuk oda olvadt, hogy már Prágába is megírták, hogy szívesebben volnának a szultánnál mint ilyen keresztyénnél követek. ³⁾

Másnap (ápr. 17.) ők is követték a vajdát, de útközben sehol sem találkoztak vele: az ő utazásukat nem ők magok, hanem a melléjük adott bojár szabályozta. Ők is Fogarason,

---

solution ist noch nicht ergangen, soll heute geschehen.« A kolosváriak a zsaroló 4000 zsoldos miatt gyors futárt küldtek. »Jecz gegen dem abend hat sich der landtag geschlossen und hat die dicam der herr waida den landleuten von 8 bis auf 4 taller gelossen, die trifft der Sachsen statt 80000 taller an, die sie in 14 tagen, oder drei wochen erlegen müssen. Der Zäggel portion inhalt irer habendem restituirten freyheiten soll bei weitem nickt soviel antreffen, und sie allein obligirt sein, da der herr waida sie innerhalb 15 tagen zu einer schlacht wider den feind zu brauchen mussten auf iren uncosten mit anzuziehen, da aber es nicht geschäh und der herr waida irweiter bedürffte, so sollen sie besoldet werden.

Die Chronstetter vergwissen vns das sie mit etlich dreissig tausend taller ausser der ordinari dica mit par dargegebne gelt, wahren und costfrey haltung eingesetzt sein, darvon sie nihts mehr hoffen, ja da sie 15000 taller, so er herr waida von inen bald nah der schlacht undter dem schein eines darlehens entnuben an irer contributionsportion oder rata abzuziehen begert, so hatt er sich hefftig drüber alterirt vnd mit zorn inen fürgeworffen, sie sein mit weib, khindern, leib, gelt, gut und allen was sie haben sain aigen, denn mit dem sübl auf den er mit der hand gekhlopfft, hat et sie gewonnen, und mit demselben wölle er sie auch regirn und zwingen. (Eredetije a bécsi cs. k. áll. — tárban.) A Barsay-féle példányban olvassuk: Anno 1600. Brassóban lön egy futó gyűlés.

¹⁾ Ungnad és Székely márcz. 17-ki jelentése Bécsben a titkos ltvban.

²⁾ Ugyanazoknak márcz. 16-iki jelentése.

³⁾ A márcz. 27-ki jelentésökben: »ich wollt lieber beim turkischen khayser also bei dergleichen christen ein potschaffter sein.«

(melynek várába a benn lévő bojárok be se ereszték őket) Szebenben, ¹⁾ Szász-Szebesen át vették utjokat s tanúi voltak a szászok mély elkeseredésének, mely már annyira ment, hogy ezek is Báthory Zsigmondot óhajtották vissza. ²⁾ Márcz. 29-én értek Fejérvárra: hol — bár ennek útközben is hallák nezét — új meglepetés várt rájuk, eddigi lakásukat a palotában, Sztojka foglalta el, s nekik a Bocskay házában mutattak szállást ³⁾. A kegyvesztésnek nyilvánosságos jele volt ez, melynek hírével annyira tele volt az ország, hogy kivégeztetéseket is beszélték. ⁴⁾ Természetes: ilyesmitől legkevesbbé sem tarthatnak. A vajda e ridegsége kiszámított dolog volt. Tudta, hogy ezekkel a biztosokkal, úgy mint ő akarja, nem egyezkedhetik — mert ezeknek nincs kellő felhatalmazásuk, miután tényleg Pálffy van erdélyi kormányzónak kinézve. ⁵⁾ Ő Pezzent várta, az új biztost, de kívánta, hogy mielőtt ez lejön, tisztában legyenek Prágában azzal, hogy ő cessióról, Erdély elhagyásáról hallani sem akar, s azért oly utasítással ereszték el, melynek alapján más kormányzóról, mint ő, szó se lehessen; egyezkedhessék a *confoederatio* egy neméről, a császár reservált fenségéről s az örökösödésről. Ezt akarta megértetni a biz-

---

¹⁾ Szebenben meglátogatták a csatatért, hol Mihály a cardinált megveré s így írnak róla: »Wie uns die anordnung baiden heuffen zum treffen und die einnembung jedes theills seines vorthls vnd wie die vnterschiedlichen, wunderlichen weitschichtigen angrif geschehe, vermainen wir, es würde khein kriegsverständiger veldgeneral vnd veldmarschalkh dieselb bestölung des veldes vnd der ervolgen treffen loben oder guet haissen, und haben sich die, so das veldt bestöldt wenig kriegserfarenhait zu baidenthaillen der ersten treffen anordnung zu rhuemben. — Széltében beszélnek itt, hogy Mihály csak árulással győzhetett, melynek legnagyobb részese . . . dem Cornisch Caspar meustes theils imputirn will.« (Eredetije a bécsi cs. k. áll. ltár).

²⁾ A biztosok márcz. 29-iki jelentése, u. o. Maga Huet Albert a szász ispán mondta nekik.

³⁾ A biztosok márcz. 27-iki és ápril 17-ike jelentése a titkos ltban. »So mangelts auch an der täglichen tractation, das wir auch umb unser gelth für leuth und rosz die nothturf nicht beklumben khinnen.«

⁴⁾ Nyári Pál írja a biztosoknak, hogy náluk az a hire, hogy egy-iküket levágták s másikat kiszolgálatták a töröknek.

⁵⁾ A biztosok márcz. 29-iki jelentésükben említik, hogy Sztojka saját szavai szerint Bécsben hallotta, hogy »der herr Pálfi solle gubernator werden im land« V. ö. Istvánffy Lib. XXXII. 459. l.

tosokkal, hogy viszont ők Prágában semmi kétséget se hagyjanak fenn.

S nem is hagytak fenn. A mint multak a napok s ők mind inkább tisztába jöttek a dolgok állásával, mind határozottabban sürgették, hogy Pezzen legyen ily nemű tárgyalásokra is felhatalmazva. ¹⁾ De híven ecsetelték az ország kétségbeesett helyzetét is, melynek ők hosszas utazásuk alatt tanúi voltak. A hadi nép fizetetlensége s e miatt zsarolása, az országra vetett roppant adó, s a városok sarcza, az urak és nemesek fenyegetett helyzete, kiknek feje fölött tartá a vajda Damocles kardját, ²⁾ hogy félelem és rettegés által tartsa vissza őket minden kétségbeesett vállalatától, elfeledtették a közel múlt minden szenvedését, visszaszerezték Báthory Zsigmondnak régi népszerűségét. Atalánossá lett a meggyőződés, hogy ha lengyel sereg élén bejön, itt jó fogadtatásra találанд. ³⁾

Mind ezt jól látta a vajda s nem sokat törődött vele. Ő viszont azt tudta, hogy a mily kevésbé népszerű a német császár Erdélyben, épen oly kevésbé népszerű a magyar király Magyarország egy részében s terveiéiben még ez ország elfoglalására is gondolt. ⁴⁾ De főgondja volt rá, hogy valódi szándékairól senkinek se legyen tudomása. Doctor Muraldot — kiről szélteben beszélték, hogy azt a mérget készítette, melylyel Mária Krisztiernát láb alól el akarták tenni, — Zsigmondhoz küldé, hogy próbálja meg ezt vagy megmérgezni, vagy ha ez nem si-

¹⁾ A biztosok márcz. 24-iki jelentése. u. o.

²⁾ A biztosok febr. és márcziusi jelentései híven és elevenen festik azt. A titkos ltban.

³⁾ Bethlen Farkas IV-ik k. 494. U. o. jelentések.

⁴⁾ Igen érdekes mit e tárgyról a biztosok a márcz. 29-iki jelentésükben irnak (a titkos ltban). »Inn sondern grossen vertrauen hat mir der Erzbischof auch vermeldt der Racz Görg hab in auch besueht vnd im sub iuramento vertreuulich enddeckht, er hab von Presspurg bis gar herein werts vill Ungern vnd sibenbirger angetroffen, die alle wündschen das der herr waida inn Sibenbirgen niht allein verbleiben, sonndern auch draussen in Ungarn regiern möge; also seyn sy des teutschen regiments vberdrüssig vnd khinnen lenger vnder dem haus Österreich mit bleiben. Das ist nun von den Sibenbürgern vnd etlichen mit inen correspondirenden oberungern niht gar ungläublih«, nem azért, mintha Mi-

kerülne, kiegyezni vele ¹⁾ oly módon, hogy hívja vissza az országra, neki igérvén lányát. Meg volt bizva a moldvai vajdával is tárgyalásokat kezdeni s ennek leányát (ugyan azt, ki Iffjúnak is menyasszonya volt) megkérni fia számára, és ily módon azon reménnyel, hogy köztük úgy is szorosabb összeköttetés jövend létre, elfordítani figyelmét Mihály hadi készületeiről.

Mert ezek a készületek oly arányban folytak, hogy lehetlen volt fel nem ismerni a vajda támadási szándékát. Hadait össze vonta, mustrákat tartottak, s parancsot küldött a székelekhez, hogy készüljenek hosszas, félévig tartó és saját költségükön teendő hadakozásra. ²⁾ De ki ellen? Moldva neve sokáig szóba se jött — hanem igen a részek, melyek vissza foglalását a vajda — híresztelék — erővel is meg fogja kísértetni ³⁾

Bár mily képtelenségnek is tetszhetett ily merénylet, jellemző, hogy a biztosok nem tarták lehetlennek. Márcz. 31-én a nagy pénteken tartott kihallgatáson már kitört. Ez a kihallgatás is a cессio kérdése körül forgott. A biztosok azzal mentették azt, hogy az eldöntés oly soká késik, mert a követelés, hogy ez országrész is fiára szálljon, új keletű. Az első követek, sem Örmény sem Marini sem Aluisio nem vittek magokkal ily nemű felterjesztést, csak Bán Mihálcz és Sztojka. Hogy az elsőket mit beszéltek, arról a vajda tudni sem akart. Őt csak Bán Mihálcza tolmácsolta hiven, ső ahhoz tartja magát: »mert, mondá, valamint a ki jószágot vesz, nemcsak magának, hanem unokáinak is ve-

---

hályt szeretnék, hanem mert fígd. uralma alól mindenkép kiválni óhajtának. A jó érsek nagyon szeretné, ha Mihály szavát tartaná s megmaradna őszintén fígd. hűsége alatt s nagyon aggódik ellenkező esetben a dolgok kimenetele fölött.« (Eredetije a bécsi cs. és k. álltárban.)

¹⁾ Bethlen Farkas N. 494. A Trausch-féle krónika szerint márcz. 27-én utazott át Brassón. A biztosok márcz. 29-iki levelökben szörnyen panaszkodnak Muraldusra, ki ő felségéről a lehető legrosszabbat híreszteli. »Der gottlos bueb wär exemplariter exquisitissimis cruciatibus zu straffen und zu vertilgen würdig, weil wissentlich sein soll das er das venenum praeparirt hat, damit Ir. Frt. Drchlt Erzherzogin Maria Cristina hett sollen vergeben werden.« V. ö. Magyar Történelmi Tár III. k. 143-iki.

²⁾ A biztosok márcz. 29-iki jelentése u. o.

³⁾ A biztosok ápr. 3-iki jelentése u. o.

szi, úgy csinálta meg ő is Erdélyben a maga fészket fiai és maradékai számára.« ¹⁾

S ime másnap e kihallgatás után Bán Mihálcz megérkezett. A válasz mit ő hozott biztatás volt, hogy a függőben levő kérdéseket majd Pezzen fogja elintézni, s ha már ez sem volt alkalmas megnyugtató Mihályt, egészen felbőszíté az mit a bán saját tapasztalatairól beszélt: hogy a császár ki akarja őt üzetni Erdélyből. Ápr. 3-án újabb kihallgatáson fogadta Ungnadékat a vajda, keményen szólt hozzájuk: »nem érti hogy emberei válasz nélkül jönnek el ő felségétől. Szeretne már igent, vagy nemet hallani.« A biztosok türelemre intették »jobb volna, ha arra gondolna, mint járjon el külső és belső ellenségei ellen.« — Ezekről, mondá a vajda, nem félek én. Csak ő felsége teljesítse kívánatomat, küldjön pénzt, mert itt az alkalom olyat tenni a török ellen, milyen száz év óta nem történt.« Elmondta, hogy nála vannak a szerbek és bolgárok követei, ezek reá hallgatnak, ezekkel ő egy év alatt annyit tudna tenni, mint a császár hat alatt sem. Azt kívánta, hogy oldja fel a császár őt esküje alól, ha szolgálata nem kell, fenyegetőzött, hogy a részeket ha nem adják, vissza vesszi, s kereken kimondá a biztosoknak, hogy ha nem megy minden az ő akaratja szerint, akkor kimehetnek Erdélyből. ²⁾

Midőn már minden ennyire élére volt állítva, s Náprágy is az udvarból eltávoztva ³⁾ csillapítólag hatott egy futár megérkezése Pilsenből, ki Rudolf márcz. 20-iki levelét hozta magával. ⁴⁾ A levél megnyugtató a vajdát s felvillanyozta bojárjait kik napok mulva is ittak és muzsikáltatták magukat. ⁵⁾ Ápril 5-én tolmácsolták a biztosok e levelet a vajdának, ki ez úttal már eljöttek látta az időt Moldva megtámadására előkészíteni a biztosokat.

¹⁾ A biztosok márcz. 31-iki jelentése. Hogy mik voltak Mihály vajdának követelései, ezekre nézve lásd Törv. és Irományok: XLV. sz. a. Pezzen levelét, melyben tudatja, hogy ő a vajdától kérte ennek ultimatumát s mellékli annak pontjait.

²⁾ A biztosok ápr. 3-iki jelentése.

³⁾ L. Törvények és Irományok XLVIII.

⁴⁾ A biztosok Fejérvár ápr. 5-iki jelentése a császárnak. A titkos ltárban.

⁵⁾ A biztosok ápr. 9-iki jelentése u. o.

Azon kezdte, hogy ha ő Brassóból, hol neki 24 ezer embere volt, Moldvára mehetett volna, már nem csak ez országot, hanem Lithvaniát s Podoliát is elfoglalta volna. Neki szüksége van Moldvára, hogy a hátát fedezhesse, ha ez övé volna, ki tudná verni a törököt Magyarországból s a Dunát felszabadítaná a Fekete tengerig. ¹⁾ Pár nappal utóbb ápr. 9-én már mint valószínű hirt hallották a biztosok; hogy a vajda Moldvára üt; s nyomon rá közölte velük (a mi különben nem volt való) Sztojka: a vajdának biztos hírei vannak, hogy Zsigmond Moldvában van Jeremiásnál, Erdélyt szándékozván megtámadni s azt kérdezte tőlük, hogy mit tegyen? »Ha ez úgy van, felelék Ungnádék, jobb lesz megelőzni az ellenséget, de a nélkül, hogy ő felsége nevét használnák.« ²⁾

Attólfogva mind sűrűbben kezdték tárgyalni a Moldvára ütés kérdését. Daczára, hogy a hadak fizetetlenlége miatt, mert a ráczok hat, a kozákok négy hó óta nem kaptak zsoldot, ³⁾ lázadás ütött ki ⁴⁾, melyet nem könnyen lehetett lecsendesíteni, a vajda nem akarta elhalasztani a vállalatot. Saját erején kívánta ezt is végrehajtani, mint Erdély elfoglalását — csak pénzt kért a császártól. Hasztalan ajánlották fel a biztosok a sléziai, a német és magyar csapatokat, hasztalan a császár tábornokait, a vajda egyiket sem fogadta el: ⁵⁾ s még Pezzent sem akarta bevárni, kiről pedig biztosan hitte, hogy pénzt hoz. De épen úgy mint a többi dolgokat, e kérdést sem tárgyalta behatóbban a biztosokkal, ezt is Pezzen bejövetelére halasztá, ámbár Ungnádék felvilágosíták, hogy ez nem mint külön követ, mint új megbízó levéllel ellátott biztos jön, hanem mint az ő harmadik társuk. ⁶⁾ Felfogadta Bába Noákotis ötezer emberrel, s az aug. 16-iki kihallgatáson, hol Ungnádék arra kérte, hogy szerezzenek neki kölcsönt — mit ezek megtagadtak —

¹⁾ Ungnad és Székely ápr. 7-iki jelentése.

²⁾ Ugyanazok ápr. 9-iki jelentése.

³⁾ Ugyanazok ápr. 10-iki jejelentése.

⁴⁾ Már ápr. 14-én is feltámadtak, s midőn 15-én a lovasok megkapták a zsoldot, a gyalogok feltámadtak, a piacról minden élelmi szert elszedtek s a boltokba is betörték. Az ápril 14. és 15-iki jelentések.

⁵⁾ Az ápr. 10-iki jelentések.

⁶⁾ Az ápr. 16-iki jelentés.

egész örömmel jelenté ki, hogy Moldva ellen megy. Okául egy második kihallgatáson, ápr. 20-án, midőn már feltűnő előzékenységgel s szivességgel fogadta a biztosokat, ismételve Báthory Zsigmond fenyegető magatartását hozta fel, kiről pár nap előtt az a hír szárnyalt, hogy tizezer emberrel már be is ütött a székely földre s 13 falut feldúlt. ¹⁾ Nyomatékkal emelte ki, hogy neki addig kell Moldvát megtámadnia, míg az ellenség benne nagyobb számmal össze nem gyűl. Mit tehettek egyebet a biztosok, mint hogy helyeselték e vállalatát mint önvédelmet, mely mint ilyen, okot sem fog szolgáltatni a lengyeleknek Moldva védelmére kelni, s csak arra kérték, hogy ha elfogalja is az országot, maradjon meg ő felsége hűségében, tegyen ennek jelentést tette indokairól, hogy ha netalán a lengyel király kérdést intézne ez ügyben hozzá, tudjon rá felelni. A vajdának ez nem volt ellenére, aztán kijelenté, hogy maga helyett a biztosokat fogja Fejérvártt hátra hagyni, végül, hogy a nála levő török követeket magával viendi Moldvába. ²⁾

Ez alatt a vajda az erdélyi tanácsurakkal is tágyalta e kérdést. A bizonytalanság érzete a rettegés ezeket alázatosokká tette, nem csak nem mertek ellentmondani neki, hanem kérkedtek is hűségükkal: utolsó fillérüket is készek feláldozni — mondák. ³⁾ Annyival kevésbbé adhattak most, midőn a vállalatra már minden készen volt, nem tetsző vótumot. Ápr. 19-én a vajda Kornis Boldizsárt, Sennyeyt, Bornemiszát, Alárdi Ferenczet tanácskozássra gyűjté magához s e kérdést vetette fel, kivel tartson: a németekkel vagy a törökkel? Ezek mind jó császárpártiak voltak, s a német szövetséget tanácsolták. Elfogadta azt a vajda is — de azt kívánta, hogy az erdélyi fő és tanácsurak tegyenek felterjesztést a császárhoz, hogy Nagyvárad, Huszt s a részek öt megyéje csatoltassanak vissza Erdélyhez s adassanak az ő kormányzósága alá. ⁴⁾

¹⁾ Az ápr. 18-ki jelentés.

²⁾ Az ápr. 20-iki jelentésből. Ez a jelentés valamint a 21.—24-ikiek Bécsben a hadi ltárban levő másolat után megjelentek a Magyar Történelmi tár III. ik k.

³⁾ A márcz. 29-iki jelentés Bécsben a titkos ltban.

⁴⁾ Az ápr. 21-iki jelentések. A tanácsurak nyíltan megmondák a biztosoknak, hogy ha a vajda ezt fogja tőlük kívánni, ők kénytelenek lesznek akarátát teljesíteni.

Hátra volt még annak eldöntése, hogy mi történjék a biztosokkal az alatt míg a vajda távol lesz? Helytartóvá maga helyett a vajda a logofetet nevezte ki s azt akarta, hogy a biztosok mint ennek kormányzótársai mellette maradjanak. Természetes, hogy ez a szerep nem tetszett nekik, hisz »az utczagyermek is szemükbe nevetnének«¹⁾ Ők a vajdával akartak volna menni, mert ez az ő utasításuk:²⁾ de a vajda ápr 24-én elutazott a nélkül, hogy e kívánságukra felelt volna. S csak miután ez megtörtént, tudatta velök a logofet, hogy ha tetszik maradhatnak, ha tetszik Megyesre mehetnek, bevárni a vajdát.³⁾ A biztosoknak ez az állapot sehogy sem tetszett, s annyival kevesbbé, mert tudokra lett adva, hogy néhány nap előtt magok s 70 emberből álló kíséretük számára kocsit sem kaphatnak. A császár meggyaláztatását látták ebben, s szerettek volna Kolosvárra menni. Jól van, mondá a logofet, menjenek, de aligha be fogják a városba eresztetni, mert a vajda eltiltá, hogy távollétében a városokba idegeneket bocsássanak. »Ebből láthatja felséged — irák — hogy annyi, mintha már fogva is volnánk.«⁴⁾ Végre maj. 12-én csakugyan elindultak Megyesre.⁵⁾

V.

A moldvai hadjárat tervét épen oly jól elkészíté a vajda mint az erdélyit a megelőző évben, s mint ekkor, most is a gyors, véletlen meglepetésre alapítá azt. Mind az a híresztelés, melyekkel mint támadása indokaival áltatta a biztosokat, hogy Zsigmond Moldvában kész sereggel van, melynek számát egy korábbi hír 12000 emberre, egy későbbi pedig 28000 gyalog puskásra, 28000 lovas puskásra s 20000 kop-

¹⁾ Az apr. 23-iki jelentés.

²⁾ Az apr. 22-iki jelentés.

³⁾ Az apr. 26-iki jelentés. »Zu Megyesch sein wir gleich mitten im Land in comitatu Mediesi, da gleich das centrum Transilvania ist und von dort auf alle siebenbürgische granizen 12 meill gegen allen 4 orten gerait werden; denn siebenbürgen soll 24 meill lang und breit sein; die meill sein so grosz alls 40 und mehr, jha nahend 50 teutsche meill.«

⁴⁾ »Hieraus vernemben E. kais. Mtät allergnädigist dasz wir civiler schon gefangen sein« írják a maj 3-iki jelentésben.

⁵⁾ A biztosok ez napi jelentése Monoráról »3 meil von Megyesch.«

jásra mondja, valótlannak bizonyult s már csak nem Moldva határán volt midőn székely kémei értesíték, hogy sem Zsigmond sem Jeremiás nem hoztak még hadat össze. ¹⁾ Annál jobban készen volt maga. Székely Mózes a megyesi téren mustrát tartott a magyarok és szászok fölött²⁾ s ugyanezt az előhad vezérévé nevezte ki. Helyettese a hadseregnél Kornis Gáspár volt. Barcsait egy dandár élére állítá, és Sennyey Pongráczot több más erdélyi főúrral fia mellé rendelé. ³⁾ A hír hadai számát kétségtelenül nagy túlzással 108 ezer emberre tette, melyből 38000 puskás, gyalog; 3000 kozák, 4000 rácz lovas, 6000 erdélyi lovas, Bába Noák csapata 4000, székely 40000 s fiával 16000 lett volna. ⁴⁾ De ha mindössze ennyi lett volna is, nem mind vitte el magával.

Kevéssel megindulása előtt, mely ápr. 24-én volt, fogadta a tatár khán követét ki ettől egy kézirat hozott bárátságjelül. ⁵⁾ Előre küldte Fogarasba a tirnovai érseket s oda rendelte a kolosvári bírót is, valószínűleg több város bíráival is eskü letétel végett. Magával vitt a biztosok kíséretéből is, egy horvát nemest Baraglavits Ferenczet ⁶⁾ s már ápr. 28-án Fogarasban volt. Innen küldte első jelentését Rudolfnak Moldva megtámadásáról. Báthory Zsigmond, úgy mond, ellene s »ez ország« (t. i. Erdély) ellen nagyban készülődik; meg kell előznie, mielőtt erőre kapna. Irt ugyan akkor Pezzennek is, kiről már hallá, hogy utban van, kérve, hogy siessen s ha többet nem, legalább tizezer aranyat hozzon magával a tatár követek számára. ⁷⁾

Nyomon folytatja útját s a sereg pusztitva vonult át a szász földön a Barcaságon, s máj. 1-én Prázsmár alatt állott. Más nap maga is elvonult alatta s Brassónak tartott. ⁸⁾ Innen

¹⁾ A biztosok Fehérvár máj. 1-ei jelentése.

²⁾ Az ápr. 26-iki jelentés.

³⁾ A biztosok máj. 12-iki jelentése. Bethlen Farkas IV. 495 azt írja, hogy Petraskó Oláhországba ment, harmincz előkelő erdélyit mint kezeit vivén magával oda.

⁴⁾ A biztosok máj. 1-ei jelentése.

⁵⁾ Az ápr. 25-iki jelentés.

⁶⁾ A máj. 2-iki jelentés.

⁷⁾ L. Törvények és Irományok XLVIII.

⁸⁾ A Trauschféle krónika I. k. 155.

hadai egy részét előre küldte s maga maj. 4-én követte a többi csapattal. Maj. 6-án már Bereczken volt, honnan hírt kapván a biztosoktól Pezzen utban léte felől, tudósította ezeket, hogy Mihálcz Bánt s Kornis Farkast fogja a biztos fogadására küldeni, maga pedig visszatér Brassóba. ¹⁾

S csakugyan mindjárt másnap visszament Kézdi-Vásárhelyre, honnan sürgetőleg kérte Pezzen, hogy siessen be hozzá. ²⁾ Ismételve irt a császárnak is: »lehetlen volt szomszédságában megtűrni ő felségének oly veszélyes ellenségét, mint Jeremiás, ki Báthory Zsigmondot magánál tartja, az erdélyieket lázadásra ösztönzi.« ³⁾ S hogy egyszersmind a nagyravágyás gyanuját elhárítsa magáról, Sztojka posztelnik által iratott Pezzennek: lépjen ez a császárnál közbe, hogy ha ő Moldvát megveszi, a vajdaságot István, Péter volt moldvai vajdának Innsbruckban tartózkodó fia nyerje el. ⁴⁾ De ki fogta volna neki elhiinni az erdélyi előzmények után, hogy Moldvát másnak akarja megszerezni?

Mihály nem térhetett vissza Brassóba. Csapatai bevonultak Moldvába s gyorsan nyomultak előre, de hírét revén, hogy ezek ottan rendkívüli rablásokat és pusztításokat visznek véghez, hogy az idegen népek Székely Mózesnek, hadai főgenerálisának nem akarnak engedelmeskedni, hogy néhány erdélyi úr Jeremiással s Zsigmonddal conspirált ⁵⁾ de sokkal valószínűbben azért, mert előcsapatait megverték, ⁶⁾ maga is felhagyott visszatérési szándékával s rögtön bement seregei után Moldvába. Sehol nem talált semmi ellenállásra: maj. 16-án már az ország szívében Szucsava alatt volt.

¹⁾ Törvények és Irományok. XLIX.

²⁾ L. Törvények és Irományok. L.

³⁾ L. Törvények és Irományok. LI.

⁴⁾ L. Törvények és Irományok L. 6.

⁵⁾ Ungnad és Székely Medgyes máj. 12-iki jelentése Rudolphhoz, a titkos ltban Bécsben.

⁶⁾ Bethlen Farkas IV. 497. Bánfi Péter, Trauschenfels Fundgruben 247. maj. 2-re, a Trausch féle gyűjtemény I. k. 1571. máj. 8-ra teszi Moldva elfoglalását; de mint leveleiből kitűnik, maj. 8-án ő még Kézdi-Vásárhelytől volt.

Egy rövid országgyűlést tartta ott a jelenlevő 8—10 fő-
urral s ismét 3 frt. portai adót vetetett ki Erdélyre. ¹⁾

Jeremiás itt szerencsét akart próbálni: de hadai nem voltak hajlandók megütközni Mihálylyal, ennek jeléül kalap-
jaikat lándzsáikra akaszták, s csakhamar át is állottak az
ellenséghez. Jeremiás, elhagyva hadaitól, kétszáz lengyellel
menekült Chozim felé, ²⁾ s itt gyorsan összevont hadaival még
egy ellenállási kísérletet tett. De a szerencse nem kedvezett
neki s a Dniester melletti csatában megveretett. ³⁾ s kevesed
magával Lengyelországba menekült. ⁴⁾ Chozim fellegvára,
melynek alsó városát Mihály felégette, nem adta meg magát.
rendes ostrom alá vétetett, s annak vezetésével Udra, Deli
Markó és Baba Noák bizattak meg.

Mihály visszatérve Szucsavába, melyet lengyel parancs-
noka Trzaska feladott, értesíté diadaláról a császárt (máj. 23.)
kit közbenjárásra kért fel a lengyel királynál; értesíté a len-
gyel királyt is, felszámolva panaszait Jeremiás ellen és ígé-
retet tévén, hogy ha Moldva birtokában megerősíti, hűbéri kö-
telezettségeit pontosan teljesíteni. Az erdélyi városokhoz pe-
dig parancsokat küldött, hogy diadalát üdvölvésekkel hir-
dessék.

Moldva épen oly könnyen el lett foglalva mint Erdély, s
az napon, melyen Jeremiás menekült az országból, Mihály lett
annak urává. Azonnal meg is tette a lépéseket, hogy állandó-
sítsa magát birtokában, felvévén ennek jeléül »Moldva vajdája«
czimét. S ha Erdélyt zsarnoki önkénnyel és vaskarokkal
tartá féken, Moldvát szelid kormányzással akarta hűségébe
vonni. Szigoruan büntetett minden katonai kihágást, melyet
seregei elkövettek, ⁵⁾ elengedte az adót, hűségére eskette az

---

¹⁾ A Barcsaiféle példányban olvassuk: »Anno 1600. 16. Maij
Szucsiva mellett Moldvába egy óráig való gyűlésünkben, kilenczen vagy
tizen együtt lévén három forint adót végeznék az vajda akarattjából.«

²⁾ Engel: Geschichte der Moldau 287. Schmidl Szucsawar Denkwür-
digkeiten 148-ik l.

³⁾ L. Törvények és Irományok. LIII.

⁴⁾ A Trausch féle krónika 157. Szerinte a csata máj. 23-án volt: de
tévedt, mert ez napra Mihály már vissza is tért Szucsavába.

⁵⁾ Bethlen Farkas IV. 500.

országot, a hadakat, s a várakba őrségeket helyezett el. ¹⁾ Jún. 17-én Jassyban volt, s onnan ismételve irt a biztosoknak, kérve hogy birják a császárt közbelépésre a lengyel királynál. ²⁾

Nemsokára azután visszatért Erdélybe s jún. 27-én Brassóban volt. ³⁾

VI.

Mihály Erdélybe visszatérésének oka az volt, mert Pezzennel kívánt találkozni.

Pezzen már ápr. utolsó napjaiban Kassára érkezett. ⁴⁾ Egy ideig még itt tartózkodott s azután Szatmárra ment, utját folytatandó Erdélybe. ⁵⁾ Ungnad és Székely máj. 15-én Megyesről Kolosvárra indultak, bevándorók ottan Pezzent, ⁶⁾ de a vajdának Moldvába menetele s hosszabb ott tartózkodása a terven változást idézett elő, s a biztosok egész jún. végeig Kolosvártt maradtak, honnan Szatmárra indultak csatlakozandók Pezzenhez, hova júl. 3-án meg is érkeztek.

Mihály vajda májusban Mihálczát és Kornist jelölte ki követeinek, kik Pezzen fogadására menjenek. Utóbb azonban változtatott e tervén s Bán Mihálcza mellé Alárdi Ferenczet és Barcsai Andrást nevezte ki követeivé, kik még junius utolsó napjaiban elindultak segynappal Ungnadék után júl. 4-én megérkeztek Szatmárra. Már ekkor Pezzen is, Mihálynak eddig nagy pártfogója, tisztában volt azzal, hogy mit várhatnak tőle, kivált most ez újabb diadalai, Moldva meghódítása után s meg volt győződve, hogy Erdély cessióját még szóba se lehetend hozni.

---

¹⁾ A Trausch féle krónika I. 157. Magyar Történelmi Tár. III. k. 179-ik l.

²⁾ L. Törvények és Irományok LIV.

³⁾ A Trausch féle krónika I. 157.

⁴⁾ A biztosok máj. 9-iki jelentése.

⁵⁾ L. Törvények és Irományok. LI.

⁶⁾ Simigianus II. k. 201. l. írja: »praenominatos legatos Albae retinuit illinc post aliquod septimanas dimissos et ablegatos Claudio-poli asservandos et in custodia habendos mandavit.« De ez, mint láttuk, nem volt fogság még letartóztatás sem, mert a biztosok csak annyiban voltak foglyok, hogy nem teheték azt a mit akartak.

Sőt rosszabbtól félt: attól, hogy ha a magával hozott ajándékokat és segélypénzt kézhez adandja s a részek visszaadására vonatkozó követeléseit nem teljesítendi, őt és követtársait Ungnadot és Székelyt le fogja tartóztatni. Ez okból tehát arra határozta magát, hogy csak ő maga Pezzen menend be az ajándékokkal, Ungnad és Székely a vajda követjeivel együtt Szatmártt maradnak, s ha könnyű szerrel kiegyezhet a vajdával, akkoron biztos társai a segélypénzzel s a vajda követei utána jövendnek. ¹⁾

Pezzen júl. 6-án csakugyan elindult. ²⁾

Mihály vajda Gyula-Fehérvártt várt rá, honnan júl. 12-ről júl. 20-ra országgyűlést hirdetett, ³⁾ s midőn megérkezett, fényes ünnepélyvel személyesen fogadta a félérvári mezőn, az üdvözlő szónoklatot Sennyei Pongráczczal mondatván el.

Még mindig ott volt a török követség is. A vajda mindkettővel éreztetni kívánta, hogy még mindig módjában áll, akarmelyikkel is megkötni a szövetséget s épen ez által akart kölcsönösen nyomást gyakorolni rájuk, hogy az engedékenységekben a végső határig menjenek el.

S ez, különösen Pezzent illetőleg, teljesen sikerült is: ki ezuttal azon az alapon kezdte el a tárgyalást, melyről eddig Prágában hallani sem akartak: t. i. maradjon Mihály mint kormányzó Erdélyben. A tárgyalás nem sok időt vett igénybe. Némely pontokra nézve, melyeket illetőleg volt felhatalmazása, megadta a választ, a kívánatok többi része függőben maradt, hogy véglegesen Prágában döntsék el.

A vajda alapkívánata volt, hogy Erdély, Oláhország és Moldva örökösen adassék neki és fiának, a részek az öt megye t. i. Várad és Huszt csatoltassanak vissza Erdélyhez, Görgény Gyalu, Vécs, Fogaras, Kővár, Huszt tartományaikkal adassanak neki, a mit az ellenségtől vissza foglal, jelesen: Temesvár, Fellak, Csanád, Becskerek, Pancsova legyen az övé; ha orszá-

¹⁾ Pezzen, Ungnad és Székelynek Szatmártt júl. 5-én írott jelentése a császárhoz.

²⁾ Ungnad és Székely júl. 6-iki jelentése. v. ö. a Trausch-féle krónika I. k. 151-ik l., ki azonban abban téved, mintha a bán Prágába küldött kezes lett volna.

³⁾ Bethlen Farkas IV. 507.

gait elveszti, százezerforintot érő uradalommal kárpótoltassék, kapjon annyi összeget, mint Zsigmond a hadfolytatásra, foglaltassék be a török békébe, ő és fia kapja meg azokat a címeket, melyekkel Zsigmond birt, huszezer ember zsoldját a császár ne csak öt havig, hanem télen is fizesse.

A mit Pezzen megadhatott annyi volt, hogy a vajda kormányzói czímen birja Erdélyt, hol ő tart országgyűlést, de a czikkeket a császár erősíti meg; Oláhországot már örökösen megnyerte, a más két ország örökös átengedését a császár dönti el; az adományozásokat a vajda teheti, mint a császár személyese; a perek fölebbezése a vajdához mennek; az olyan helyek, melyek a magyar koronához tartoztak, a császárra szólnak, ha vissza foglalatnak, a többiek a vajdára; elűzetése esetére a császár gondoskodni fog róla; ha háborút folytat a török ellen, segélyben fog részesülni; s nélküle sem egyezni, sem békélni nem fog a császár a törökkel. A vajda birja az ország jövedelmeit, szükség esetére segélyére megy a kassai kapitány; az a császári tanácsos, ki mellé lesz rendelve, nem fog befolylni az adományozásokba s a vajda követei Prágában teljes ellátást nyernek. ¹⁾

Mind e pontok nem voltak inyére a vajdának, de a lényegesebbek függőben maradván s ő levén a legtöbbre nézve a helyzet ura, remélte, hogy Prágában végre ezekre nézve is ki fogja nyerni a beleegyezést. Már is annyi kedvező történet rá nézve, hogy az ő függése a császártól csak szín volt — végre is, nem látta át, hogy miért ne engednék meg ottan, hogy Erdélyben a Báthory dynastiát a Mihály dynastiája váltsa fel — mikor ellenesetben attól lehetett tartani, hogy ő a császár elenségei közé lépend.

Pezzen még is elért e pontokkal annyit, hogy Mihály nem

---

¹⁾ A közös hadügyminisztérium ltból kiadta gróf Kemény J. Magyar Történelmi Tár III. k. 125-ik l. Az okmányoknak nincs kelethelye sem év s napszáma, s a czímlapban »Compacte zwischen David Ungnad und Michael Zekkel etc.« van említve, s Pezzennek neve sem fordul elő. A pontozatok megvitatásához már Ungnad és Székely is hozzá fogtak: de ezek a pontok csak Moldva elfoglalása után kelhettek, mint ezt 1. és 8. pontok mutatják, hol Moldváról mint elfoglalt országról van szó. De igazolja ezt a szept. 12-én kiadott responsum is, melyben befoglaltatnak ezek a követelések.

vetette magát a törökök karjai közé, ¹⁾ sőt Kornis és Sennyey által közbenjárását kérte ki a lengyel királynál, nehogy ez haddal támadja meg ²⁾ s mind ő mind a török követség még az országgyűlés megnyílta előtt eltávoztak.

Az országgyűlés júl. 20-án összeült, s a vajda a rendek közé küldött előterjesztésében kettőt követelt: adót s a hadfölkelés megszavazását; továbbá némely kedvezményeket az oláhoknak.

A rendek portánként 6 ft adót szavaztak meg, s elrendelék a hadfölkelést. Megadták az oláh községeknek a Mihály által kért legeltetési kedvezményeket; elrendelék, hogy az oláh papok községi szolgálatra ne kényszeríttessenek; ha valamely faluban az oláh pap második feleséget vesz, s a falu a czirkáláskor ezt nem jelenti fel a vladikának, azon 200 ftot dúljanak.

De a törvények nagy része a felhalmozott sérelmek orvoslására vonatkozott. Az adófizetés elől megszökött jobbágyok, kik a vajda hadai közé állottak, továbbá a kóborlók, kik ugyancsak e hadak közé állottak, adassanak ki. Megújíták a Brassóban márcz. 15-én hozott törvényt, hogy minden jobbágy, feje vesztése alatt, tartozik urának a köteles szolgálatokat teljesíteni. Ugyancsak a szökött jobbágyok kiszolgáltatására is szigorú törvényeket hoztak.

A nemesség jószágára, midőn ők hadban vannak, sem lovas sem gyalog ne szállhasson, s a kik a vajda bejövetele után fosztogattak, térítsék meg az okozott károkat.

A mostani moldvai hadakozás alatt a bojárok hamis panaszokra végrehajtást rendeltek el: tiltsa ol a vajda ezeknek,

¹⁾ Ungnad júl. 20-iki leveléhez köv. czédula van csatolva: Herr Pezz schreibt dem Herrn Ungnaden und dem Herrn Zeggl aus Clausemburg vom 19. July 1600: Er wölle bis samstag mit gottes hülf wider hie zu Saggmär sein. Die sachen stehen anders als zu Wien vnd Prag vermainth, doch ist souil erhalten das er (Mihály vajda) mit dem Turckkhen sich nich vergleichen will, vnd da im mit gelt Geholffen wirt, so will er oder gesambt oder allein den Türckkhen angreifen, vnd schwert ob der feind auf Ofen zeuht, so wölle er den negsten auf Griechisch-Weissenburg zue, vnd von dort aus das land bis gen Constantinopel durchstreiffen. Disz schreiben ist den 21. vmb 8 uhr abends dem herrn Ungnaden vnd dem herrn Zeggel zukhomben. (Egykorú, Ungnad deákja által vett excerptum.)

²⁾ Bethlen Farkas IV. k. 507-ik l.

hogy effélébe ne avassák magokat, s egyszerű levélre ne is lehessen végrehajtást elrendelni.

Azok, kiknek Mihály adott jószágot, állítsák hadaikat a megyei zászló alá.

Tekét Kolozsvármegyéhez csatolták.

Az elpusztult jószágok vizsgáltassanak meg, s adójuk ahhoz képest szállittassék le.

Adót fizessenek a rácز parasztok is.

Zaránd megyét ne hajtsa a jenei kapitány saját hatósága alá.

A nemeseknek adassék elegendő só; s attól mit saját szükségére visz magával, ne fizessen se vámot, se harminczadot.

A vajda ne küldjön rácз vagy oláh, hanem csak magyar leveleket a magyarokhoz; s a vajda tartományai épen úgy adják meg a tábori élelt, mint a többi helyek.

A vámok vizsgáltassanak meg. A hatalmaskodások büntetessenek meg. Az igazságtalanul elfoglalt jószágok adassanak vissza s az új adományosok birtokaikat csak a törvényt szabta módon foglalhassák el.

A cigányok vajdasága ismételten eltöröltetett. ¹⁾

A rendek júl. 27-én oszlottak el.

Ez alatt Pezzen s a vajda követei fölmentek Prágába. Ez utóbbiakat fogadta a császár, de a végső resolútiót ugy látszik csak hosszas alkudozás után szept. 12-én adta ki. Alig teljesített valamit a vajda kívánatai közül: meghagyta ugyan neki a kormányzóságot s biztatta is czímmel, de sem a részeket, sem a kért uradalmakat nem adta meg, sőt adományozási jogkörét is korlátozta. ²⁾

Ez is késő volt: Mihály már Erdélyt elvesztette.

VII.

Midőn Mihály vajda 1600 tavaszán a török követekkel alkudozott, többen az erdélyi urak közül is találtak módot abban, hogy velők titokban összejöjjenek s Báthory Zsigmond visszahelyezése érdekében szót emeljenek. ³⁾ A moldvai had-

¹⁾ L. Törvények és Irományok. LVI.

²⁾ L. Törvények és Irományok. LXI.

³⁾ Mihály vajdának Rudolphhoz intézett k. nélküli (1601 elején) s mentségeit elő számláló levele: Magyar Tört. Tár. III. 178.

járat alkalmával a Dnieszter melletti táborból Székely Mózes Mihály hadainak főkapitánya, Sibrik Gáspár, Makó György átkeltek nagy titokban a Dnieszteren s Báthory Zsigmonddal, ki Zamoysky lengyel korlátnokkal a határszélen táborozott, egyezkedésbe bocsátkoztak, s abban egyeztek meg, hogy Sigmond üssön lengyel hadakkal Erdélybe, mely különben is forrong s akkor Mihályt könnyen elfogják láb alól tenni. ¹⁾

Semmi sem állithatta volna Erdély hangulatát világosabb fénybe Lengyelország előtt, mint az, hogy Mihály vezérei hívják urok ellenségét az országba: de ez nem döntötte el a dolgot. Sokkal nagyobb foltot ejtett a vajda Moldva elfoglalása által Lengyelország becsületén, hogysem ez azt elnézhette volna, s a mint Mihály letétette ez országgal a hűség esküjét, s a »Moldva vajdája« címet felvette, a háború elene el volt végezve. Már aug. hóban nagy mérvű készüléteket tettek a lengyelek ²⁾ s az erdélyiek, maguk is titkon készülődve, feszült figyelemmel várták a beütést; Székely Mózes pedig, ki hadaival a Barcaságon volt elhelyezve, a kapitányokat és hadnagyokat Sigmond behozására s a vajda ellen támadásra kezdé bujtogatni.

Mind e készülétekről, mind Székely Mózes bujtogatásairól s Neszter-melletti tractájáról hivei értesíték a vajdát, ki nem tudva, hogy honnan s mely oldalról támadtatik meg, egész augusztus hóban változtatta táborhelyeit, s a szerint a mint a hírek török-tatár-lengyel beütésről szólottak, Székelyföldön, Szászsebes mellett, a Kenyérmezőn, a moldvai határon állított fel táborokat. ³⁾ Székely Mózes — ki éppen ez időben

¹⁾ Ugyan ott. 179. Mikó Ferencz históriája (Kazinczy kiadása) 145-ik l.

²⁾ Bécsben a titkos ltban van egy jelentés Varsó 1600. aug. 8-ról, melyben írják: hogy a lengyelek erősen hiszik, hogy a lengyel cancellár nem csak Moldvából, hanem Erdélyből s Oláhországból is ki fogja kergetni a vajdát. A cancellár serge 30 ezer ember lehet. »Sonsten ist der Polen ganzer discours, dofern sie von dem Michael geschlagenn (welches sie nicht hoffen) sie mit einer solchen macht nicht so geschwindt aufkommen könnten, vnd er weiter insz landt suchen sollte, wüsten sie kein anders zu thun, als ihn zum könige zu erwehlenn. Und weiln die Deutschen ilme allen vorschub wider die cron Polen gethann, wolten sie inn hernach wieder dieselben auch anhezenn.« (Egykorú irat, a bécsi kir. áll. ltban.)

³⁾ A Trausch-féle krónika 158. Mikó 145.

ipánál Kornis Farkasnál látogatást tett — udvarába hívatta, oly szándékkal, hogy elfogassa. Székely szerencsésen menekült, a vajda most Kornis Farkas ellen fordítá dühét, s azt fogatta el: elfogatta Szemere Mihályt és Farkas Ferenczet is s ez utóbbiakat kivégeztette. ¹⁾ De tudván, hogy a keletkező mozgalmat egyes kivégzésekkel nem fogja leverhetni, azokra kiket árulóinak tartott, egy biztos csapást akart mérni, s e célból meghívta őket udvarába, míg legbizalmasabb hadnagyait az előkelőbb magyarok kiirtásával bizta meg. ²⁾

Ily körülmények közt a főurak egy része Kolosvárra ment s ott tanácskozni kezdettek, hogy mikép szabadithatnák fel legbiztosabban az országot Mihály zsarnokságaitól? Egyetlen menekvés: a fegyveres fölkelés volt, s e célból szept. elejére Tordára táborba hívták az összes nemességet. ³⁾ S a végű kétségbeesés eme gondolata megmentette Erdélyt.

A vajda már korábban Szász-Sebesre rendelte volt a táborba szállást, hogy — saját állítása szerint — ha Belgrád alól a török hadak Magyarországba törnek, hátban támadhassa meg őket, ⁴⁾ valójában pedig, hogy a Lengyelország felől fenyegető támadás készen találja.

S mindkét tábor gyülekezett. A székelyek, rácok s a hunyad- és szörénymegyei oláhok a szászsebesi, a többi erdélyiek a tordai táborba. ⁵⁾ Eleinte csak hadnagyok s kapitányok

¹⁾ Történelmi Tár 179. Bethlen és Mikó az idézett helyeken.

²⁾ Bethlen F. 525—30. Trausch kron. mondja: iterum coepit vivido grassari in nobiles, et, meris suspicionibus motus quosdam mactavit.

³⁾ Mikó 116., Bethlen Farkas 539. az ő nyomán világosan írják, hogy Csáki István is ott volt a kolosvári tanácskozáson. De Enyedi Pál másképp tudja a dolgot. Szerinte Mihály küldte Csákyt a rendek közé Tordára s itt erővel fogták le. És ez valószínűbb. Csáky a kiadványokat csak szept. 6-óta írta alá. Aztán nemrég Mihály parancsára ő dulta fel Bánfi-Hunyadot. V. ö. Simigianus II. 224. Istvánffy szerint (LXXXII, 563-ik l.) Kolosvárt országgyűlés tartatott, »St. Chaquo auctore comitis Claudiopolim indixere« követei Kulcsár, Radul és Mihály bán ide jöttek: a gyűlésből innen kivettettek volna. De Istvánffy téved: Kolosvárt nem tartottak rendes országgyűlést, hanem csak értekezletet s Mihály mint maga írja többször idézett levelében, Tordára küldött követeket.

⁴⁾ Mihály mentegető levele, Erd. Tört. T. III. 181.

⁵⁾ Ugyan ott 180. Enyedi Pál éneke (gr. Mikó Tört. Ad. I. 180. jegyzet).

jelentek meg: Makó György és Tarkányi István Barczából ¹⁾ Makó Gergely, Horvát György, Nagy Demeter Saygó Albert, úgy hogy Mihály ellen magyar hadnagyai kezdték meg a fölkelést mintegy érezvén, hogy szégyenletes helyzetökből a kiragadáskezdeményezéseöket illeti meg. Nem sokára Kolosvárról is átment az ott levő nemesség, mely ezzel nem csak új erőt adott a fölkelésnek, hanem miután a tanácsurak élére állottak a mozgalomnak, azt jogos és törvényes kormánylyal látta el. Minthogy a forradalom csak Mihály ellen volt irányozva, az új kormány épen úgy a császár hívének vallá magát, mint Mihály: s Bástának mindkét táborból küldtek felhívást, hogy Szatmárnál levő hadaival nyomuljon Erdélybe. ²⁾

A mint Mihály látta, hogy Tordához jelentékeny erő kezd gyülekezni, hogy oly emberek is kiket hiveinek tartott, oda vezették hadaikat, Szász-Sebesről követeket küldött hozzájuk parancscsal, hogy az ott levő nemesek másodmagokkal haladéktalanul táborába jöjjenek, szolgálkat Tordánál hagyván. De a nemesség attól tartva, hogy Mihály székhelyeivel le fogja őket vágatni, azon ürügy alatt, hogy élelmezésük ottan lehetetlen volna, megtagadták az engedelmisségét. ³⁾ S minthogy már elég erőseknek érezték magokat s Bástá is hadaival már a határszélre érkezett, szept. 2-án nyíltan kijelenték táborba szállásuk célját: minthogy a vajda az összes nemességet le akarta vágatni, a római császár hűsége mellől el akart szakadni »az ő rettenetes szándékát« meg akarják előzni, s felszólítást küldtek a szász egyetemhez s a szász városokhoz, hogy csatlakozzanak hozzájuk. ⁴⁾ Szept. 4-éről pedig a kövári és szamosújvári kapitányt hívták fel, hogy hozza hadait táborukba. ⁵⁾

Mihály még most se hitte a veszélyt olyan nagynak, mint az valóban volt, s Csákyt, hadainak főgenerálisát küldte ki, hogy »az egész nemességet« hozza oda Fejérvárhoz és Szász-Sebeshez; de a tordai tábor föltartóztatta Csákyt s hosszas ellenállás után az egész tábor főgeneralisává tette. ⁶⁾ S et-

¹⁾ Mikó Históriája 146.

²⁾ Mihály idézett levele, s Mikó Hist. 146.

³⁾ Enyedi Pál i. h. s Mihály levele 181-ik l.

⁴⁾ L. Törvények és Irom. LVII.

⁵⁾ L. Törvények és Irom. LVIII.

⁶⁾ Enyedi Pál Mikónál 181. Kulcsárnál 61.

től fogva a megkezdett munkát még nagyobb hévvel folytatták, szept. 6-áról felszólíták a marosszékieket is hogy hadaikat az aranyosszékiek példájára csatolják a nemességéhez s ez áron a multak teljes elfeledését ígérték; ¹⁾ ismételten irtak Léka Agának egy oláh tanácsurnak, kit Mihály, kövári s újvári kapitánynya tett, sürgetve eme várak feladását ²⁾ S táboruk csakugyan szemlátomást szaporodott. A nemesség folyton gyülekezett, a besliák átállottak, Besztercze tartományából 700 puskás jött elegendő eleséggel s szekérrel, oda jöttek Marosszék lovasai is mintegy 1300-an. ³⁾

De a fölkelőknek a legnagyobb támaszt Básta csatlakozása adta. A nemesség hozzá, jól tudva, hogy ő táborával Szathmárnál van, s hogy ellenséges beütése és csatlakozása Mihálylyal teljes leveretésüket vonná maga után, Alárdi Ferenczet s Haller Gábort küldte ki, egy nagy hitlevéllel, melyet mindnyájan aláírtak. Básta ki sohasem bizott Mihályban, tanúja volt árulásainak, s gyűlölte is az oláhot, mert az Rudolfnál folyton áskálódott ellene, ezen kívül látta, hogy rossz kormányzatával, gyalázatos zsarolásaival az országot a véginség szélére juttatá s mindenek fölött tudta, hogy Erdélyből szép szerivel távozni soha sem fog: késznek nyilatkozott segílyt adni s csak azt kötötte ki, hogy bejövetele előtt meg ne ütközzenek ⁴⁾

Sígéretéhez képest nyomon útnak indult, és szept. 10-ikén már megérkezett Tordára.

Most már látta Mihály, hogy minden koczkára van állítva. Irt ugyan Petrasko után Havasaljára s hasonlólag Bába Noák után is, ⁵⁾ de főreményét még is az alkudozásokba vetette. Küldött ugyan Prágába is a császárhoz követeket, de ezek egymás után elfogattak, ⁶⁾ s küldött a szövetkezetek táborába is. Legelőbb Trauzner Lukácsot és Andrej postelniket, izenve a nemességnek, hogy midőn mindnyáján kezében lettek volna, megbocsátott nekik, a katonáknak, hogy emlékezzenek meg,

¹⁾ I. Törvények és Irom. LIX.

²⁾ I. Törvények és Irom. LX.

³⁾ Mikó Enyedy az i. h.

⁴⁾ Bethlen Farkas IV. 549-ik l.

⁵⁾ Nagy Szabó 55-ik l.

⁶⁾ Mihály f. idézett levele 181-ik l.

hogy még sajátják is kiosztotta köztük. De ezeket letartóztatták.

¹⁾ Azután páter Gregorius jezsuitát s Ungváry János református papot küldötte a tordai táborba, kik 12—13-ik közt érkeztek meg. Ezek se jártak több sikerrel. ²⁾ Mihálytól azt követelték a szövetkezett rendek, hogy haladéktalanul hagyja el az országot, de azt ő tenni, midőn a hunyadi és szörényi oláhok Barcsay alatt Sennyey Pongrácz, Bodoni István, Bekics István, a rácok, a kozákok nyolcz ezeren, pusok mintegy 12 ezren táborában voltak, a hadi szerencse megkisértése nélkül nem akarta.

Ungnad is megérkezett szept. 15-ike körül a szövetkezettek táborába, mely már ekkor 20—30,000 emberből állott. Básta hitlevelet követelt az országtól »hogy a római császár mellől soha el nem állanak, az országot is el nem szakasztják fejük fennállásáig« s a rendek azt meg is adták neki, ³⁾ táborát pedig szolddal és kellő élelemmel látták el.

S most megindult Básta az egész sereggel — s meg Mihály is Fejérvárról és Szász-Sebesből. Sept. 18-án ⁴⁾ ütközött meg a két tábor Miriszló és Decse közt s a vajda itt tökéletes megveretést szenvedett, vagy mint maga mondá Rudolffhoz írott mentegetőző levelében: »irtózáván kardját keresztyén vérbe mártani, hagyta magát megveretni.« Futva kelle menekülnie a csatatérről s Fehérváron át, hol az ezüstnemüket magához vette, de »irtózása a keresztyén vérontástól« nem gátolta meg abban, hogy le ne vágassa Kornis Farkast a Székely Mózes

¹⁾ Kulcsár-féle krónika. 98.

²⁾ U. e krónika u, o. Ungnad Kolosvár szept. 14-ről e küldetésről köv. jelentést tesz: »Von dem waida hab ich hie von den hisigen Jesuitem verstanden, das er zu den unirten ständen den patrem Gregorium und ein calvinischen predicanten geschikht, sij zaigt, vnd gethon hab, vnd wie er sy noch hette wieder die Turgen schützen, vnd beschürnen wöllen do sij im als fürsten des landts gehorsamb waren bliben, er sey da vnd volt sein eyseristes ansy wagen, vnd solt er auch die Turggen über sij herein bringen, wann sij sich nicht wider vntergeben.« Azt irta volna Mihály vajda Bástának és Székelynek, hogy ő az országot fígnék cedálni akarja, de maga pater Gregorius mondja, hogy nem szabad semmit sem hinni Mihálynak, mert a temesvári basával testvérül fogadták egymást.

³⁾ Nagy Szabó Memoriale. 55-ik l.

⁴⁾ Bori János (Erd. Történetei Tára I. 161. l.) Szept. 15-ik, minden többi forrás szept. 18-at mond.

ipát, — Fogarasba vonult. Az erdélyi hadak azon gondolat-tal, hogy még utját állhatják s az elrablott kincseket vissza vehetik, nyomon üldözni kezdék.

Básta is megindult táborával mindjárt másnap s 20-án ünnepélyes bevonulást tarta Fejérvárra, hol üdvölvésekkel fogadták. A palota egészen jó állapotban volt s Básta abban szállt meg. Mihály két magyar kapitánya Lugosy Ferencz és Szalasdy Dániel s néhány előkelő kozák, kik a várba szorultak itt fogságba estek. Itt kapták a hírt, hogy Leika Aga Szamos-ujvárt is átadta Székely Mihálynak s miután Básta Pete Lászlót Déva megvételeire küldé, megindult hadaival Mihály üldözésére ¹⁾

VIII.

Mihálynak a Barcaságon volt egy tartalék hada, mely ottan rettenetes rabolt s pusztított. ²⁾ Midőn vesztett csatája után Szebennek ment, itt találkozott havasalji hadaival mintegy tizenkét ezer emberrel, s innun Fogaras felé menvén, szembe találta Szelestey által vezetett moldvai hadát úgy, hogy Bába Noák s Deli Markó csapataival és a székelyekkel ismét 16 ezer embere volt együtt. ³⁾ Ennyi erővel is megpróbálhatta volna a háború kockáját, de mint maga mondja emlékiratában »irtóztván a keresztyén vérontástól« valóban pedig, mert nagyon felszaporodtak ellenségei, elhatározá Bástával egyezkedésbe ereszkedni. Értesült ugyan is, hogy Zamoysky a lengyel cancellár Moldva visszafoglalására s Báthory Zsigmond és Székely Mózes Erdély felé jelentékeny hadakkal útban vannak. ⁴⁾

Ez utóbbi hírről Bástát már szept 22-én értesíték a táborába jövő főurak, Csáky István, Bodoni István, Alárdi Ferencz, Mindszenti, Toldy István, s azonnal közösen elhatá-

¹⁾ Ungnad jelentése a császárnak 1600 szept. 21. In Feldlager 2 meillen von Weissenburg gegen der Hermanstadt zue. Bécsben a titkos ltban.

²⁾ A Trausch-féle krónika I. 165-166 terjedelmesen s a többi százsz krónikákban rövidebben leírva.

³⁾ Ungnad szept. 21-iki jelentése, a titkos ltban.

⁴⁾ Trausch-féle krónika. I. k. 167 l.

rozák, hogy Básta Jeremiásnak s a lengyel cancellárnak, az erdélyi urak pedig Zsigmondnak és Székely Mózesnek intő levelet küldenek, hogy Erdély megtámadásától őrizzék. E levelekben reményt is nyújtottak Zsigmondnak, hogy a császárnál számára kegyelmet fognak eszközölni ¹⁾

S most Básta annyival gyorsabban folytatta útját, hogy közel legyen a szélekhez, akár Mihály megerősödését akár a lengyelek beütését meggátlandó. És ime alig ért Szebenbe, midőn szept. 24-én Mihály küldöttei Szelestey János és két előkelő bojár hozzá érkeztek, urok nevében kérve, hogy ha csak nem akarja a törökök karjaiba üzni, hagyjon fel üldözésével. A választ s a föltételeket Básta saját embereitől küldé meg neki — s túszerül ezek helyett magánál tartá az oláhokat.

Ugyanakkor egy másik követ is volt az erdélyi táborban: Székely Mózesről, ki 12,000 emberrel Beszterczétől egy mértföldnyire táborozott. Ő Csáky Istvánt kerestette fel: nem akar ő mint ellenség jöni az országba, mint barát szeretne beljebb jönni. Menjen Csáky hozzá s beszéljék meg a dolgot együtt. Nem Báthory Zsigmondról van itt szó, izené, kit a lengyel cancellár sem akar, hanem egyébről, mert Zamoysky Erdélyt a lengyel koronához szeretné csatolni. Básta, Ungnad s a főurak legjobbnak tarták, hogy egyezkedés útján intézzék el ez ügyet s Csáky és Pete László, ki Déva alól — miután azt Csáky már az ország birtokába vette s őrséggel ellátta — visszaérkezett, menjenek 6 mértföldnyi távolságig Székely Mózes elé. ²⁾ De Csáky nem ment el maga: Haller Gábort és Albert deákot küldé, ³⁾ kik okt. 1-én érkeztek vissza. »Székely Mózes, jelenték, nem mint ellenség jött, ő csak az országot akarná az oláh zsarnok hatalma alól felszabadítani. Minthogy azonban hadai a lengyel cancellártól függenek, erre kellene hatni, hogy tartózkodjék Erdély megtámadásától.« A biztosok elfogadták az ajánlatot s Pete Lászlót és Sennyey Pongráczot küldék a lengyel korlátnokhoz ⁴⁾

¹⁾ Ungnad szept. 22-iki jelentése, a titkos ltban.

²⁾ Ungnad Szeben szept. 27-iki jelentése.

³⁾ Ungnad szept 30-iki jelentése.

⁴⁾ Ungnad Szeben okt. 1-ső jelentése.

E közben Mihálytól is újabb követség jött: Radul kulcsár és Armas Péter uruk követeléseit hozva, hogy minő föltételek alatt hajlandó ez kivonulni Erdélyből. Kivánta Fogarast, Görgényt Vécset s azt hogy a székelyek tartassanak meg a vajda által nekik adott szabadságban. ¹⁾ Ennek a szabadságlevélnek pedig furcsa története volt: Mihály megíratta saját irodájában a levelet, a császár aláírását Örmény Péter utánozta, a pecsétet egy más diplomáról vette le — s kiadta a székelyeknek mint ősi szabadságaiknak megerősítését. ²⁾ A vajdának e követelésével az volt a célja, hogy a székelyek ragaszkodását továbbra is biztosítsa magának — velök s birtokában a kért váraknak Brassót s Erdély harmadát könnyen hatalma alá hajthatta volna.

A biztosok nov. elején megindultak Szebenből s utjukat egyenesen Brassónak vették. Az összes tábor is ez uton nyomult előre: mert még akkor kétes volt, hogy a két ellenség közül melyik ellen kell, hogy forduljanak, s a siker biztosítéka abban állt, hogy e két oldalról fenyegető veszélyt akkép hárítsák el, hogy azok az ő tényleges beavatkozásuk nélkül végezzenek egymással. Kétségtelenül kényes volt helyzetük: mert Zsigmond utját közülrök néhányan egyengették s mert kivált a középosztályban ennek jelentékeny pártja volt. De most midőn megszabadulásokat Bástának köszönhették,

¹⁾ Ungnad szept. 30-iki jelentése.

²⁾ Igen érdekes a mit ez ügyben Ungnad 1600. decz. 14-ikén ír a császárnak, a melyben figyelmezteti, hogy ha Mihály (ki akkor már bujdosó volt) valami titkos dologgal, mint a milyen az erdélyiek összejátszása a törökkel. állana elő »wol darauf acht zu geben, dasz er nit mit falschen türggischen brieffen, damit er ein Maister ist, für khomme, vnd den arglist, wie mit E. Mtät khayserlichen brieffen, treibe; wie der herr Züggel woll weiss, das Armin Petter E. Mtät handschrift nach gemalt und von ein andern kaiserlichen schreiben das sigl genommen, und auf ein beuelch an die Züggel, als wär er von Eur. Mtät an sy expedirt und E. Mtät inen ire alte freijheiten zugesagte, gefärtigt vnd sy mit denselben zu seinem gehorsamb gebracht hat. — Dergleichen schreiben soll er mir in Eur. Mtät Namen adulterirt und sonderlich die Clausenburger geschrekt haben, als hette er ein Schreiben von E. Mtät, die stadt Clausenburg in grundt zu verheren und die kirchen zu zerstören. — Das melde sich allein zum nachgedenken . . . . (Eredetije a cs. k. áll. ltárban.)

kivel megállapodott egyezségük volt, nem tehettek szerződésök ellen.

Az erdélyi tábor bármikor is országgyűléssé alakulhatott s hozhatott végzéseket. Most is ott döntötték el a kérdéseket. Nov. 4-én Griden (Fogarason túl) megbízták Barcsay Andrást és Bogáthy Miklóst, hogy menjenek el Lugos, Karánsebes és Hátszeg vidékére s foglalják le a Mihály-pártiak jószágait. ¹⁾ Ugyan az napon egy másik gyűlést Vledényen tartottak, pár mérföldnyire Griden túl s onnan elkészítették átiratukat, a lengyel korlátnokhoz, (a melynek átvitelére Sennyei és Pete voltak kiszemelve) melylyel, tekintve hogy országuk minden erőssége a németek kezében van, ők nem képesek Zsigmond felhívásainak megfelelni: s ha ő ennek daczára is megakarná őket támadni, a korlátnok tartsa vissza. ²⁾

Mihály követei mindenütt a táborral utaztak. Ő maga ekkor seregével Prásmár és Hermány közt táborozott, ³⁾ tehát azon a helyen, honnan megveretés esetére legkönnyebben a székelyek közé vonulhatott, vagy az erdélyiekkel történő kiegyezés esetére Moldvába nyomulhatott. Mert Mihály még mindig számított ez eshetőségre is: hitte, hogy sikerülend neki megengesztelni az erdélyieket, elámitni a biztosokat. De reménye nem sokára eloszlott. Okt. 5-én ⁴⁾ Thököli Sebestyén több főúr kíséretében Mihályhoz ment, mondhatni a rendek ultimátumával. Mihály le volt verve, látszott, hogy érzi végzetét. Alázatosan fogadta őket ⁵⁾ s utoljára tett kísérletet, hogy a szigorú föltételeken változtathasson valamit. Engedékenynek mutatta magát, hogy a lengyelek ellen segílyt nyerjen tőlök. ⁶⁾

¹⁾ L. Törv. és Irom. LXII.

²⁾ L. Törv. és Irom. LXIII.

³⁾ Trausch krónikája. I. k. 167.

⁴⁾ Trauschnál i. h. okt. 3. áll. Ungnad okt. 6-iki levelében tegnapot (októ 5) említ.

⁵⁾ Ungnad mondja okt. 6-iki jelentésében. Maga is megvallja sokszor idézett emlékiratában: »quos ob respectum communis boni perhumaniter excepi.«

⁶⁾ »Es liegt nur an dem, dasz sich die stündt resolvirn mit dem Herrn Basta mier und dem Herrn Züggel und vnsz vergewissern, ob sy, wo die pollaghen unsz angriffen, bey unsz halten undt des Wallachen hülf zuelassen wolten.«

A rendek hajthatatlanok maradtak. A biztosok már Brassóban voltak, s ők az egész táborral Vidombákon. Okt. 6-án tábori gyűlésen hozták meg a határozatokat, mindnyájan főurak, nemesek, városok követei, polgárok s köztük Heltay a nyomdász és Szécsi aranymíves részt vevén a gyűlésben s még az nap estve visszabocsátották Kulcsár Radult s Ármás Szávát, velők küldvén magok követeit Kerekit, Szákost és Csityt is. Azt kívánták, hogy Mihály nejét, fiát, leányát küldje mint kezeseket Erdélybe, ő pedig menjen ki haladéktalanul Havasalföldébe, Bozavásárába; s onnan az esetre, ha a lengyelek meg akarnák Erdélyt támadni, küldjön kétezer puskást Ojtozhoz. A székely hadakat, melyeknek menedéklevelet küldtek, azonnal bocsássa vissza. Különben a havasalföldiek háború esetében mint menekülők oltalmat találnak Erdélyben. A neki adandó segítség felől találja meg a római császárt. A bojárok letartóztatott családjait elbocsátják, de jószágaikat csak akkor fogják kiadni, ha a vajda is teljes kártérítést ad az országnak.¹⁾

Mit tehetett egyebet Mihály? kénytelen volt elfogadni a föltételeket. »Nem érdemelte meg ő ezeket, panaszkodék a követeknek, a keresztyénségnek tett jó szolgálataiért.« Ez napon, okt. 7-én már útban volt Oláhországba, s nem sokára ki is ment²⁾ összes hadaival.³⁾

E napon Székely Mózes is két ezer emberrel megérkezett s az országhoz csatlakozott. Ezzel a lengyel had megszűnt Erdélyre nézve veszélyes lenni.

IX.

A mint Mihály részéről biztosságban volt az ország, legszükségesebbnek látszott a vele tartó székelyek meg fekezése s ezért a hadakat székely-földre vitték. Básta hadaival Sepsi és Uzon környékén, Csáky István a megyék hadaival Léczfalván Kézdivén, Székely Mózes Borosnyón állapodtak meg,⁴⁾ míg Un-

¹⁾ Törvények és Irományok. LXIV.

²⁾ Ungnad okt. 7-iki jelentése a császárhoz.

³⁾ Ungnad okt. 10-iki jelentése szerint az erdélyiek nem akarták megengedni, hogy Mihály összes hadait kivezesse.

⁴⁾ Mikó Históriaja 149.

gnad okt. 10-én Rétiiben, két nap mulva pedig Ilyefalván telepedett le. A biztos szerette volna keresztül vinni, hogy a lengyelek ellen menjen a magyar tábor Mihály megsegelésére — de ennél népszerűtlenebb eszme nem volt az országban, mely azonkívül még kockáztatott lépés is lett volna, s a lengyel támadást provokálta volna. Végre is kénytelen volt a Székely Mózes által javasolt közvetítést elfogadni : Zamoyszkyhoz ismételt felhívást küldött, hogy miután Mihály már elhagyta mind Moldvát mind Erdélyt, ő se üldözze tovább. ¹⁾ De a cancellar mint gondolni lehetett, nem fogadta el e közvetítést : jól tudta, hogy Mihály hadainak kiűzése Moldvából még csak félsiker, mert ettől a ravasz és nagyravágyó embertől, míg csak meg nem lesz törve, békére nem számíthat s a mint Moldva megtisztításának munkáját befejezte és élére vajdát (Simon Mogila) állított, hadaival Oláhországba nyomult.

A léczfalvi táborban legbefolyásosabb ember Csáki volt. Attól fogva, hogy mint Mihály vajdától kinevezett »ország generálisa« a tordai táborba ment, s akaratja ellen is a felkelők generalisává tétetett, ő volt a közvetítő Básta és az ország közt. A helyzetet felismerte, s egész működését ahhoz szabta.

---

¹⁾ Ungnad Réti okt. 10-ki és okt. 16-iki jelentései a titkos ltban, Bécsben. Istvánffy azt írja, hogy Zamoisky Potockyt s Székely Mózeset hadakkal Erdélybe küldte, s ennek folytán Ungnadék Csáky Istvánt küldték hozzá rávenni, hogy Zsigmond pártolásától álljon el. Csáky el is ment, Zsigmonddal megértette, hogy nincs most itt az ideje követelését érvényesíteni, Zamoisky pedig rávette, hogy hagyjon fel Erdély megtámadásával. Ezért kapta aztán Sároست és Szádvárt. Ez a küldetés, ha csakugyan megtörtént, még Székely Mózes visszajövetele előtt történt. Ungnad jelentései szerint szept. 27. Székely Mózes hívatta Csákyt ; a biztos bele is egyezett, hogy Csáky elmenjen, de ez Hallert és Albert deákot küldé (szept. 30-iki jelentés) kik 1-én érkeztek vissza. A mint a tábor Székelyföldre jött (okt. 10.) minden nap van szó Csákyról a biztosok jelentésében. Istvánffy kósza dolgokat is fel szokott jegyezni, s míg más bizonysgot nem találunk, Csáky ez időbeli személyes találkozását Zamoyskyval elvethetjük. Nem ez volt a Csáky érdeme, miért magának jutalmat követelt. Csáky megígérte a biztosoknak, hogy Erdélyt ő felsége kezébe fogja szolgáltatni (Ungnad okt. 18-iki jelentése) s ezért eleinte Husztot követelte (l. a szept. 27-iki jelentést), de minthogy Ungnad azt hitte, hogy ő ezzel Husztot csak Erdélyhez akarja visszaszerezni, nem bízta. Azután kérte Sároست és Szádvárt.

Első szükség volt megszabadítani az országot Mihálytól s azt csak Básta segélyével lehetett. Tudta, hogy Básta ezt csak a császár érdekében teendi, s e részben is alkalmazkodni kelle a körülményekhez. Nagy része volt abban, hogy Székely Mózes az országhoz csatlakozott s Báthory Zsigmond nem sürgette igényeit — oly érdekem, melyekért nemcsak uradalmakat követelt, hanem a kormányzásban befolyásra is aspirált, magát »első tanács-úrnak« nevezte s azt a reményt táplálta, hogy ő fog kormányzóvá kineveztetni. ¹⁾ De éppen ez a körülmény gyanussá tette a tábor előtt s okt. 10-én egész mozgalom keletkezett a miatt, hogy Bástával magánosan tanácskozott. Giczy Péter lázította fel a népet s az alispánok s köznemesek Csáky sátora előtt nagy zajt csaptak s ezt fenyegették. ²⁾ De ha már a nemesség is gyanakodni kezdett rá, főúrtársai éppen ellenséges szemekkel nézték: Bornemisza, Haller, Sennyey Ungnádnál vádolni kezdték őt, ³⁾ s ez maga is gyanakodni kezdett, míg ellenben Básta s a magyarországiak Székely Mihály, Tököli, Pethe László határozattan pártját fogták s éppen nem kisinylették jó szolgálatait. ⁴⁾

Mialatt a táborban egyének és pártok, kiállott szenvedéseikről megfélekedve egymás ellen agyarkodtak, az oláhországi események végükhöz közeledtek. Jelölül annak Mihály fia Petraskó a magyar táborba érkezett, s Csáky a 14-éves fiut

¹⁾ »Summus consiliarius regni« mondja Ungnad okt. 16-iki jelentésében. Ugyan ennek okt. 13-iki jelentése.

²⁾ Ungnad Ilyefalva okt. 12-iki jelentése a császárhoz a titkos ltban. Azt írja, hogy Csáky igen szorult helyzetben volt.

³⁾ Ungnad Ilyefalva okt. 13-iki jelentése. Ungnad leveleiben az erdélyieket árneveken említi, melyek e következők: Mars = császár, qui pro Marte est = gut kaiserlich; Pleiades = az erdélyiek; profugus = Báthory Zsigmond; Virtus = Kornis Gáspár; Pestis = Bocskay; Sol, Orion Juvenis = Csáky; Strenuus = Székely Mózes; Tepidus = Sennyey Pongrácz; Linx = Haller Gábor; Ambidexter = Bornemisza Bold; Malitiosus = Giczy Péter; Polypus, Bifrons = Mihály vajda; Truncus = Toldy István; Tremens = Alárdy Ferencz; Niger = Básta; Spes = Mátyás főhg; Alea jactans = Maximilian főhg.

⁴⁾ Ungnad okt. 18-iki jelentése. Különben Ungnad Bocskayt is gyanúsította, ki nem rég megfordult nálok, Csáky pedig Kornist vádolta (Az okt. 14-iki jelentés).

átkísérte Ilyefalvára. Előzékenységgel bánt vele ¹⁾ s Ungnadék is szívesen látták. Kijelenté, hogy a császárhoz akar menni, annak szolgálni; ő nem fél senkitől, mert senki se lehet az ő ellensége; hisz, mondá könnyel szemében, ennek ő nem oka. Elhatározták, hogy Brassóba küldik, s onnan anyjával és nővérével s a kincsekkel Gyaluba. ²⁾ Három nappal később (okt. 20-án) Mihályt egy makacs és egész nap tartó ütközet után Zamoyszky megverte, s földönfutóvá tette. ³⁾

A tábornok ez alatt Ungnad folytonosan sürgette, hogy tegye le a magyar királynak a hűség esküjét, de a vezérek ezt folytonosan halasztgáták, mint országgyűlés elé tartozó dolgot. ⁴⁾

Nemcsak ez a kérdés, hanem sok más függő dolog, a királyhoz küldendő követség ügye, óhajtottá tette országgyűlés tartását. De minő formák közt tartásuk meg? Akár egyetemes akár részleges gyűlést az uralkodó hirdethet, kinék az alkalmas perczen adott segélyért le is voltak kötelezve. Aztán sokkal fontosabb tárgyak fölött akartak tanácskozni, mint azt tábori országgyűlés elvégezhetné volna, s a mi legfőbb, az alkotmány megsértésére sem óhajtottak praecedent felállítani. Elhatározták tehát, hogy nem országgyűlést fognak tartani, hanem csak nemzeti gyűlést, de akkép, hogy annak törvényei mind három nemzetre nézve kötelezők legyenek, s Bástával és Ungnaddal szemben csak is congregciónak nevezték azt, ⁵⁾ a tanácskozások megkezdésének határnapjául okt. 18-át tűzvé ki. Ungnadnak nem tetszett a dolog: azt szerette volna, hogy ők hirdessék ki a gyűlést, s tanácsára Básta Pete Lászlót Csákyhoz küldé, szemére vetni, hogy megkérdetetésök nélkül

¹⁾ . . . »alls wenn sein Vatter noch im esse wär . . . « mondja Ungnad 17-iki jelentése.

²⁾ Az okt. 17-iki jelentés. Trausch krónikája I. k. 170. l., hol az asszony Brassóba érkezése okt. 20-ra van téve.

³⁾ Trausch krónikája I. k. 170-ik l.

⁴⁾ »Das Jurament will noch nicht forth gehen und morgen wöllen die Sibenbirger erst ein landtag halten, darinnen die postulata und die gesanten an Eu. M. auf das iurament sollen resolvirt werden« mondja Ungnad okt. 17-iki jelentésében. Trausch krónikájais mondja szept. 17-én »una in castra procedunt, de regni negotiis tractaturi.«

⁵⁾ L. Törvények és Irom. LXVI.

ő felsége méltóságának sérelmével hirdethettek ők gyűlést. DePethe nem találta Csákyt. Székely Mózes után Oláhországba ment. ¹⁾ Más napra azonban már visszajött Csáky s megígérte, hogy a kérdést a rendek elé terjeszti. A gyűlés tehát forma szerint nem nyílt meg, csak tanácskozások folytak, a jövő teendőik fölött. Különböző hírek szárnyaltak: kérni fogják a szabad választás megengedését, mások szerint Maximiliánt fejedelemnek s Csákyt kormányzónak fogják kérni. Aztán: nem akarják, hogy a főlebbezések Magyarországra menjenek. De az eskü letételének kérdésében sem határoztak semmit, s végre is táborváltoztatás miatt elhalaszták a gyűlést.

E közben (okt. 24) Kornis két emberét a biztosokhoz s rendekhez küldé, jelenteni, hogy ő is óhajtana a táborban megjelenni. E hatalmas és Mihályhoz szító főurnak, ki több mint 2000 jobbagynak parancsolt, megjelenését mindnyájan ohajták s el is határozták, hogy megjöttéig várnak a gyűléssel. Ezek a kérdések Básta s Ungnad közt meghasonlást idéztek elő. Básta egészen a Csáky befolyása alá került, s szeliden, simán, engedékenységgel akarta a kérdéseket megoldani, míg a biztos, ki mindig gyanakodott az erdélyiekre, mindenütt lengyel practikát látott, nehezen tűrte, hogy az eskületételt halasztják, szigorú fellépés mellett volt, s a dolog annyira elmérgesedett köztük, hogy napokig nem látták egymást. ²⁾

Végre az okt. 25-re halasztott tárgyalásokat újra megkezdették. Okt. 29-én hallgatták ki az ott levő lengyel és török követeket, kik figyelmeztették a rendeket, hogy akkép intézkedjenek az ország sorsa fölött, nehogy a szultán megbántassék s az még a télen török, tatár hadakat küldjön rájuk. A korlátnok, mondták a lengyel követek, habár a szultán beleegyezett abba, hogy Zsigmondot bevigye az országba, s elfogadása esetére tíz évi adómentességet ígért, nem akarja ezt nyakukra erőszakolni, de a vigyázást ajánlja nekik. A rendek a dolgok

¹⁾ A Trausch-féle krónika I. 169.

²⁾ Vajjon nem ekkor volt-e Csákynek az a küldetése Zamoyszkyhoz, melyről Istvánfi emlékszik? Nem lehetetlen — de ez csak úgy lehetett, hogy a biztosok mit se tudjanak róla s az idő is igen rövid volt — mert Csáky másnap már a táborban volt.

megfontolását ígéri s a követeket még az nap elbocsátották. ¹⁾

Csáky és a tanácsurak, kik szinleg Bástával megosztva vezették a kormányzást, valóban pedig egymás közt határoztak az ország sorsa fölött, nehéz helyzetben voltak. A legellentétesebb érdeket kelle kiegyenlitniök, akkép intézkedvén, hogy Básta is meg legyen nyugtatva s az Oláhországban táborozó Zamoysky se sértessék meg. Ennek pedig csak egy módja volt: azt az ideiglenességet, melyben most voltak, állandóvá tenni. Mialatt tehát a kormányzás kérdését maguk közt tárgyalták a tanácsurak, okt 30-án beküldék a rendek közé az előterjesztéseket. ²⁾

Mindkét irányban, mind a közjogi és kormányzati, mind a beligazgatási ügyek fölött egyszerre folytak a tárgyalások, de ez úttal is egymástól elkülönítve oldattak meg.

Az articulusok nem a hagyományos formában állítottak ki. Mihály kiüzése után, mondják a rendek, összegyűltek tanácskozni a szükséges teendőkről, s az e czélból hozott articulusokat maguk a rendek adják ki és maguk ígéri azok megtartását. De azért csak a forma volt más, a lényeg valóban a régi volt: döntöttek minden fölött, mi az egyetemes gyűlés körébe tartozott.

A vallásszabadság ügyét a régi állapotba helyezték vissza; eltilták az idegen kereskedőknek, kik egyszersmind kéme-kül is szolgáltak, hogy néhány határszéli városon belől jöhesse-
senek; Csáky Istvánt megerősíték a Mihálytól nyert adományokban; valamint a vitézlő népet is azon birtokokban, melyeket Mihálytól a fölkelés előtt kaptak; azon tanácsurak, kik még nem tették le hitüket, a tordai mezőn esküdjének meg (ez valószinűleg Kornisra vonatkozott); 3 ft. portai adót vetettek ki melynek csak felét rótták az elpusztúlt helyekre; a Mihály kiüzése után törvéntelenül elfoglalt jószágok ügyében intézkedtek; megújítják a szökött szolgákra vonatkozó törvényeket; a közlebről okozott károk megtérítését, lopott jószágok visszaadását elhatározzák. A fogarasföldiek által tett károk megterítését az ottani kapitány eszközölje.

¹⁾ Trausch-féle krónika 171.

²⁾ Ungnad okt. 29-iki jelentése.

Váratlan jelenség volt e gyűlésen, de bizonyságul szolgálta arra, hogy Zsigmondnak pártja van, az, hogy a jus ligatumot fentartották, ő felségétől megerősítését kérték s csak némely részeiben enyhítették, elrendelvén azon jószágok visszaadását, melyek még a fiscus kezén vannak.

Elrendelék főkép a szászok panaszára, hogy az udvarnál egy főpostamester legyen, ki a posták küldését kezelje, s ezek szokott visszaéléseit megfékezze.

Eltilták, hogy valaki Oláhországba mehessen szolgálni; hogy onnan pap jöhessen be; a kalugyereket pedig végkép kilták az országból.

Azokon, kik a hadból hír nélkül távoztak, magukon, s nem jobbágaikon, minden jobbágy-ház után egy frtot vegyenek, s ennek jövedelméből Mirislón egy kápolnát építsenek a szept 18-iki diadal emlékéül, mely nap évenként megünnepeltessék, a mely helység ezt nem tartaná meg, az 12 forintot fizet.

Imecs Mátyás és több lófőtársai panaszt nyújtottak be a gyűléshez, hogy Mihály vajda kiűzése után törvény nélkül vették vissza jószágait: erre nézve elrendelték, hogy jószágot csak törvényes uton lehessen lefoglalni, még »vétkes személyektől« is; s az ebből származott perek eldöntésére decz. 6-ika tűzetett ki. A jobbágyokat s közszekelyeket vissza ítéltek régi uraiknak s a tett károk megtérítésén s rombolásaik megépítésén marasztalták el. Elrendelék, hogy a kapitány mellett jövőre is legyen Háromszéken királybíró. A lerombolt két várat, melyekből féken tartották őket, Várhegyet és Udvarhelyt építsék fel. Adják ki a székelyek a Mihálytól kapott puskákat. Szóval a Mihálytól kapott »szabadságlevél« ismételve szét-tépetett.

Sem oláh sem székely ne viselhessen jövőre fegyvert, kézijat, a juhászok kivételével.

Elrendelék, hogy többé hadsereg ne lehessen az országban; s kik e végzés ellenére is dúlnának, akasztassanak fel.

Elrendelték a latrok kergetését.

Vége Bocskay Istvánt, mert a császár, Miksa főherczeg s az ausztriai ház ellen sokat vétett, mert Zsigmond behívásá-

val az országot nagy gyalázatba hozá, örökre száműzék s minden erdélyi jószágától megfoszták. ¹⁾

Ez volt a törvénykönyvnek utolsó s nem legkisebb horderejű czikke. Bocskay nem volt népszerű ember a főurak közt. Csáky, Kornis nem szerették. Különb en ez egy magában aligha indokolja nótáztatását. Az ő uradalmait már Mihály lefoglalta s szétoztotta — ez a törvényczikk aligha egyéb akart lenni, mint biztosítás arra nézve, hogy a szétharácsolt birtokok a jelenlegi tulajdonosok kezén maradnak.

Épen ily életbevágó s bizonyos tekintetben még fontosabb volt az uralkodás kérdésének megoldása. Mihálynak okt. 20-án szenvedett veresége, megszabadása s Oláhországnak Lengyelország fensősége alá kerülése nem maradhattak hatás nélkül az erdélyi viszonyokra; mert a lengyel szövetségben a törökkel s birtokában a két oláh tartománynak a legfélelmesebb szomszéd volt, mely bármikor megtámadhatta az országot. Más felől megszabadulásukat Mihálytól a császárnak köszönheték a rendek, velök együtt van annak serge, kötelezettségeik vannak irányában. »Haerebant inter sacrum et saxum« mondja egy évkönyvirő. Hogy Zamoysky Zsigmondot nem ok nélkül hurcolja táborában, s a két Oláhországgal Erdélyt is lengyel fensőség alá akarja vonni ²⁾ őt emelvén fel a vajdai székre — erre sok körülmény mutatott. S eleinte a rendek a két ellentétet akképakarták kiegyenliteni, hogy annak kijelentése mellett hogy a császárhoz köteles hűségüket megtartják, Zsigmondot vissza helyezik székébe. ³⁾ De csakhamar belátták, hogy e megoldás új bonyadalmak forrása lesz s másra határozták magukat: fentartani ezt az ideiglenes kormányformát, melyben voltak, nem dönten i el a kérdést végkép, hanem oly határozatot hozni, mely megnyugtassa Bástát s ne lázítsa fel Zamoyskyt. Ez pedig volt: követséget küldeni a császárhoz bizonyos föltételekkel s az alatt nem tenni le a hűség esküjét.

A föltételek voltak: Erdély a császár uralma alatt marad; követeket küldenek hozzá megköszönni az adott segélyt; kérni hogy állítson az ország élére fejedelmet, lehetőleg Maximili-

¹⁾ L. Törvények és Irományok LXV.

²⁾ L. Ungnad okt. 28-iki jelentését.

³⁾ A Trausch-féle évkönyvek 172.

ánt vagy kormányzót; de ez ne hozzon magával tanácsurakat, hanem maradjanak meg a magyar tanácsurak. A várakat ne vegye birtokba s ne adományozza németeknek, hanem hagyja a magyarok kezén s legyenek magyar őrséggel ellátva. A valásszabadság, kiváltságos jogok maradjanak épségben. Csak akkor vegye át tényleg az ország uralmát, ha mind a lengyelek, mind a törökök felől biztosítja az ország békéjét.¹⁾

Kérelmeiket követség fogja az udvarnál tolmácsolni, melynek tagjait a három nemzetből választák, Bornemisza Farkast s Trauzner Lukácsot a főurak s nemesség, Daczó Ferenczet a székelyek és Enyeter Lukács nagy-szebeni polgármestert a szászok közül.

A gyűlés nov. 4-én oszlott el. Az articulusokat Csáky István írta alá.²⁾

A kormányzás továbbra is a tanácsurak: Csáky, Kornis, Sennyey, Bornemisza, Alárdi, Tholdy, Bodoni, Mindszenty kezén maradt, kik azonnal intézkedtek a léczfalvi végzések végrehajtásáról,³⁾ s a fontosabb és nagyobb adományozási ügyekben még az napon tettek fölterjesztést Rudolffhoz.⁴⁾ Minthogy pedig e közben a lengyel korlátnok is vissza indította seregét, Mihály helyett az oláh vajdaságba Simont helyezvén be, nov. 7-én a léczfalvi tábor is haza oszlott.⁵⁾

X.

Básta a tábornok, Ungnad, Székely és a biztosok és a tanácsurak visszatértek Fejérvárra. Mint minden sikerült forradalom, a helyzetet ez is több tekintetben megváltoztatta s ha nem is hozott új embereket a felszínre, de a nagyobb szereplőknek jutalmazását tette szükségessé. De nem akarván a lécz-

¹⁾ Ugyan ott I. k. 172. V. ö. az utasításra nézve Istvánffy LXXXII. 465. — de ő téved midőn a követ küldését januárra teszi.

²⁾ Azt mondja Nagy Szabó, hogy Básta és Csáky együtt »pecsételték« a kiadványokat. Én egy okmányt se láttam mit együtt irtak volna alá: még ugyan egy tárgyban is a kormány s Básta külön tették a fölterjesztéseket — tehát külön is pecsételték.

³⁾ I. Törv. és Irományok LXVIII.

⁴⁾ I. Törv. és Irományok. LXVII.

⁵⁾ A Trausch féle krónika. 178.

falvi gyűlésen elhatározott követséget eme törvényesen be nem vallott gyűlésből útnak indítani, nov. 22-ére Fejérvárra újra összehívták a rendeket részgyűlésbe, mely nemcsak a követküldési, hanem az adományozási ügyekben is előterjesztéseket tegyen.

Mindenekelőtt Kolosvár ügyét vették elő. Zsigmondhoz pártolásáért e város erősen volt vádolva a császárnál, de mostani magatartásával annyit használt a forradalom ügyének, hogy midőn a kolosvári tanács önigazolása végett követséget határozott küldeni Prágába, nem csak a tanácsurak, hanem Básta s a biztosok is külön-külön ajánló bizonyítványt állítottak ki számára. ¹⁾

Azután kiállították a megjutalmazandók ügyében a fölterjesztéseket: még pedig külön a biztosok s külön a tanácsurak, Gyulaffy, Harinay, Bogáthy, Vajda Miklós, Bodony István, Giczy Péter, Szalánczy, Bornemisza, Alárdy érdekében. ²⁾

A megyék és városok követei ez alatt összegyűlvén, nov. 22-én megtartatott a részgyűlés. Az eskületétel kérdését teljesen elejteni nem lehetett, de minden arra mutat, hogy azt nem a szokott formák közt tették le. Az egyetlen író, ki erről emlékezik ³⁾ azt mondja, hogy elrendelték ez eskületételt megyék szerint, a főurak pedig élő szóval megígérték, hogy mind addig hívek lesznek a császárhoz, míg ez gondot visel az országra s azt jogaiban megtartja. Magát a valódi esküt azonban akkorra halaszták, midőn a léczfalvi gyűlésen elhatározott követség visszatér. Most pedig ugyanezen gyűlés határozatához képest, az ott megválasztott követek: Bornemisza.

¹⁾ L. Törv. és Irom. LXIX. LXX. LXXXIV.

²⁾ L. Törv. és Irom. LXXI. Istvánffy L. XXXII. 464-ik l. azt. írja »Stephanus Chaqui comitia alia denuo ad eandem urbem Claudiopolim publicavit.« De mint az idézett Irományok mutatják a gyűlés Fejérvárott tartatott. A léczfalvi gyűlésről nincs benne említés téve.

³⁾ Simigianus II. k. Lib. III. 241. Borsos Sebestyén is mondja: »német császár hűsége alá adták vala magokat« mi bizonyos kötelezettségeket föltételez. V. ö. Nagy Szabó Ferencz Emlékirata 58-ik l. Ellenben Báthory Zsigmond decz. 25-iki utasítása azt mondja: »ha ez alatt német császártól az követek megjönnének, meg ne esküdjenek« t. i. a rendek. Hogy Básta letette volna az esküt, mint Simigianus mondja, az kevésbé valószínű.

Trauzner, Daczó, Enyedi mellé Gyerőffy Jánost is kinevezvén, elkészíték a megbízó levelet ¹⁾ a hálafeleliratot, hogy hazájokat Mihálytól felszabadítani segített s az utasítást a követek számára: hogy ha testvérét Maximiliánt nem küldheti le az ország kormányának átvételére, engedje meg, hogy választhassanak magoknak fejedelmet, ki hittel legyen a császárnak köteles; tartsa meg őket a szabad vallás-gyakorlatban; a föllebbezések ne vitessenek Magyarországba; Mihály adományozásai kivételével a többi fejedelmi adományok tartassanak meg; de a Csákyé maradjon érvényben; a székelyek közt állittassék helyre a régi állapot; mindenkinek adassék teljes amnestia csak Bocskay veszítse erdélyi jószágait s maradjon száműzött. ²⁾

Másnap nov. 23-án a rendek két magyarországi főúr Tököly Sebestyén és Pete László érdekében tettek fölterjesztést. Az egész küzdelem lefolyása alatt velük tartottak s buzgalommal és kitartással szolgálták ügyöket, s ezért ők az elsőt Székkel, az utóbbit a két Kusalylyal, Lapusánnal s Dobokával jutalmazák. Most Rudolftól emez adományozás megerősítését kérték. ³⁾ A követek nov. 27-én valóban útra kelték. ⁴⁾

Ezalatt Mihály megvert hadának romjaival Kis-Oláhországba húzódott.

Krajovából ismételve írt Erdélybe s segély-hadakat, ágyúkat, lőszereket kért — de természetesen nem nyert, s midőn Simon az új vajda utána indult, kénytelen volt tovább szaladni. Itt azonban egy török csapatra bukkant, a krajovai bánt ellene küldé, hogy feltartóztassa, maga pedig Erdélynek vette útját mignem a Sil völgyén át Hátszeg vidékére érkezett. De Erdélyben rossz dolga volt. Déván ágyúkat szegeztek csapata ellen, Kőrösbányára parancsot küldtek, hogy keljen fel a vidék s állja el útját. Végre Kornis Gáspár segélyével elvonult s Jenőn át Halmágyra ért. Decz. 6-án itten megállapodott ki-

¹⁾ L. Törv. és Irom. LXXII.

²⁾ Istvánffy Lib. XXXII. 464-ik l. Hogy Mihály kiadatását is kérték volna, mint Simigianus írja nem valószínű, mert akkor még Mihály Oláhországban volt.

³⁾ L. Törv. és Irom. LXXIII.

⁴⁾ Trausch krónikája 172-ik l.

séretével s Nyáry Pált a váradi kapitányt arra szólítá fel, hogy nyújtson neki oltalmat. ¹⁾ De a várba be sem mert menni, tovább folytatta útját s egyenesen Prágába sietett. Megfosztva országaitól, elválasztva családjától, elvesztve kincsét, hatalmát, mint saját embertelenségének s telhetetlenségének áldozata, szomorú képét nyújtá az emberi dolgok változandóságának. Nem volt más menedéke, mint a császár kegyelme; elhatározta magát ehhez folyamodni. Sok ígéretet, sok biztatást vett tőle ama napokban, midőn Báthory Endre megbuktatására nézték ki eszközül, melyek közül egyik szerint uradalom és pártfogás voltak kilátásba helyezve, ha országát a császár szolgálatában vesztené el. Igaz, hogy nem abban vesztette el — de remélte, hogy régi érdemeiért bűneit, dölőfét el fogják feledni. Aztán többet már úgy se veszthetett, — nyerni pedig ez úton mindent nyerhetett volna.

XI.

Básta és Ungnád közt erős véleménykülönbség létezett arra nézve, hogyan kell az erdélyiekkel bántani: amaz Csákyhoz s a főurakhoz alkalmazkodott, tanácsaikat követte, s engedékenységgel remélte megnyerni őket. Ungnád a szigort ajánlotta, s minthogy Básta nem fogadta el, feszült viszony támadt köztök úgy, hogy néha napokig se találkoztak, ²⁾ s végre Ungnád visszaement Szathmárra. Básta is, végè levén a táborozásnak, elbocsátá hadait, a sléziaiakat, kik szolgálati idejük kitelvén, már korábban vissza akartak menni, s a magyarországiakat is; »az kin — mondja egy évkönyvíró — eléggé örülie Erdély és ada hálákat az istennek, de csak borral.« ³⁾

Básta belátta, hogy az a haderő, melylyel rendelkezik, nem elég Erdély fékentartására, ⁴⁾ okúlt Mihály vajda példáján, ki zsarnoki önkénnyel minden érdeket megsértvén min-

¹⁾ L. Törv. és Irom. LXXIV. Mihály levele, Történelmi Tár. III. k. 186. Trausch-féle krónika I. 173. Mikó 149.

²⁾ Ungnád f. i. jelentéseiben gyakran kimondja ezt.

³⁾ Boros Tamás 27-ik l.

⁴⁾ Bethlen Farkas IV. 614.

denkit maga ellen lázítván, tarthatatlanná tette helyzetét. s mérséklet és méltányosság által akarta lekötelezni az országot. Úgy látszik nem is volt népszerűtlen ember, sőt sokan ragaszkodással viseltettek hozzá. De Erdély jövő sorsának fontos kérdését nem a személyes rokonszenv érzete döntötte el, s az egyéni hajlamok kevéssé jöhettek tekintetbe. Az eddigi tapasztalatok után az ország tulnyomó nagy többsége nem bízott abban, hogy Rudolf meg tudná védeni Erdélyt a török ellen, mert nem hitte, hogy a porta a legvégső esetben is lefogna mondani Erdélyről.

S most midőn Moldva és Oláhország, lengyel és török kézben voltak, erre távolról sem lehetett gondolni, sőt Erdélyre nézve éppen ebben rejlett a helyzet veszélyessége — mert a két vajdaságból ez országot bár mikor könnyen meg lehetett támadni. S minden arra mutat, hogy az ország fenyegetve volt, és a rendeknek komolyan kelle a megmentés eszközeiről gondolkodni. Valóban az a párt, mely már ekkor kezdé Zsigmond visszahozásának útját egyengetni, bizonyos tekintetben kényszerhelyzetben volt: az ország nagy többségének közvéleménye, az egész nemesség nem akarta elejteni Erdély önállóságát, s a török véduraságáról nem akart lemondani.

Borbély György, vitéz katona és gazdag főúr, 1600. késő őszen megbízott embereit Zsigmondhoz küldé, ki Endre bibornok bukása óta mindig keresé az eszközöket, hogyan szerezhetné vissza elvesztett székét,« mert ő Erdély nélkül semmiképen el nem lehet.« Összeköttetésben volt a dán és angol koronákkal s ezektől jó akaratú biztatást nyert. Biztatást s bizonynyal támogatási ígéretet nyert a portáról is, honnan ez ügyben a gyulai béget s a temesvári basát utasíták is. De a lengyel király és korlátnak jóakaratú semlegességnél többet nem ígért, ¹⁾ míg a moldvai vajda, úgy látszik a tényleges segélyadástól sem volt idegen.

Zsigmond Borbély embereivel saját követét Szegedy Nagy Pált küldé vissza. Meg volt bízva, hogy útközben térjen be Jeremiás vajdához, ez küldje őt be nagy titokban Er-

¹⁾ Báthory Zs. utasításának 14. és 15. pontjai. Győri Füzetek IV. 123-ik l.

délybe, maga pedig hajtsa végre a köztük elvégzte dolgot. Aztán keresse fel Szegedy Szilvász Bálintot, adja át nekai saját aláírásával ellátott fehér lapokat (6 a török, többit az erdélyiek számára), melyekkel ez azokat, kiket szükségseknek lát, nyerjen meg — adományozásokat, biztosításokat írván rájuk. Igérje meg nevében, hogy megtartja a vallás szabadságát azon állapotban, melyben Erdélybe menetelekor volt, de kiköti, hogy olyan föltételeket ne tegyenek, melyek őt csak névleges uralkodóvá tennék. A hivatalokat azok kezén hagyja, kikén vannak; nem ereszkedik olyan egyezkedésbe, mely Erdélyt a töröktől elszakasztaná, soha nem fog többé Erdélyből kivonulni, ha csak isten nagyobb méltóságra nem emeli. De ha valamit akarnak; végezzék el gyorsan, ő azonnal kész Erdélybe indulni, akár a moldvai uton, akár Temesvár felől, a mint alkalmasabbnak látják. Ha a követek a német császártól visszajönnek is, a rendek ne esküdjenek meg.¹⁾

Szegedy Nagy Pál és Zsigmond Lőrincz, az első Zsigmond ügynöke, az utóbbi az erdélyiek megbízottja, bejővén az országba, fentarták az összeköttetést közte és hivei közt,²⁾ mire maga Zsigmond is, minthogy vállalatának sikerében kezdett bízni, titokban elhagyta Lengyelországot, hol szinleg őrizet alatt tartották addig s Moldvában Botosánban vonta meg magát.

Ezalatt otthon a párt, melynek Székely Mózes volt a feje, szervezkedett.

Különböző hírek jártak az országban, melyek szokatlan izgatottságban tarták a kedélyeket; a török Erdély visszafoglalására már hadakat is indított útnak, s a nagyvezér Bulgáriában van; Zsigmond már közeledik, hadai vannak,³⁾ ha csak őt vagy mást nem választanak fejedelemmé, a török rájuk ront.

Ily körülmények közt a tanácsurak s Csáky, mint az ország generálisa, január 21-dikére Kolosvárra országgyűlést hirdettek.

¹⁾ Győri Füzetek IV. 118. s köv. l.

²⁾ Kulcsár krónikája 99-ik l.

³⁾ A székely krónika írja: úgy hirdette, hogy kilenczezer néppel volt, mikor kilenczed magával sem volt.

A mint a rendek gyülekeztek, azok a hírek, melyek már előbb izgatottságba hozták a kedélyeket, most nagyobb mértékben föllármázták az embereket. Rosszra magyar ízták, hogy követekiktől — kiket 1601. jan. elején fogadott ugyan a császár, de szokása szerint válasz nélkül, üres biztatásokkal magánál tartott ¹⁾ — éppen semmi hírt sem hallottak, ellenben annak neszét vették, hogy Mihályt a császár jól fogadta. A dolog sokkal komolyabbnak tetszett, midőn Mihálynak Kornishoz írott levele elfogatott, melyben megerősíti ezt a hírt s őt adott szavára emlékeztetve tudatta vele, hogy nemsokára bejön az országba. Már ez körülmény is elegendő volt felzaklatni a kedélyeket, mert senki sem kételkedett, hogy ha a vajda még egyszer fölül kerekedik Erdélyben, végrehajtaná a nemesség kiirtására vonatkozó tervét. ²⁾ Fokozta az általános elkeseredést, hogy a bolgár Bába Noakot Mihály egyik kedvencz, de legkegyetlenebb vezérét, ki sok szerencsétlen erdélyit eladott a töröknek, fogva hozták papjával együtt Kolosvárra. A papnál Bábának egy levelét kapták meg, melyet ez a tömösvári basának írt, s melyben Karánsebest és Lugost felajánlá ennek. ³⁾

Ily körülmények által vérig felzaklatott hangulatban nyílt meg az országgyűlés, mely az ügyek vezetésével Csáky Istvánt, mint ország generalisát bizta meg. A gyűlés folyama alatt török és lengyel követek is érkeztek az országba, s az ezekkel folytatott tárgyalások, a dolgok menetére úgy látszik döntő befolyással voltak. ⁴⁾ A kedélyek mind jobban oda érlelődtek, hogy e bajokból csak egy módon menekülhetnek: ha fejedelmet választanak. A főurak közül kettőnek volt pártja: Székelynek és Csákynek, de ezek közül akár melyiknek megválasztása pártszakadással fenyegette volna az országot. Nem is léptették fel őket egymással szemben, hanem Csákyt mint országgenerálisát és Zsigmondot jelölték ki. ⁵⁾ De a főurak

¹⁾ Istvánffy i. h. 464-ik l.

²⁾ A Trausch-féle krónika. 176-ik l.

³⁾ Törökké akart lenni, mondja, Enyedi Pál. Gróf Mikó Imre adatok I. k. 184-ik l.

⁴⁾ Istvánffy i. h.

⁵⁾ A Trausch féle krónika I. k. 175.

közül többen, Kornis Gáspár, Sennyei Pongrácz, Bodony István, Giczy Péter, Huszár Péter nem értettek velök egyet: ezek még nem látták elérkezettnek az időt, hogy fejedelmet választssanak. »Hittel kötelesek Rudolphhoz — mondák — s nincs semmi okuk, hogy azt megszegjék. Igaz, hogy most fenyegeti őket a török támadás veszélye: de azt nem hitszegéssel kell elfordítani. Meg kell találni a császárt, s tudatni vele, hogy minő veszélyes helyzetben van az ország, s ha még sem gondolna Erdélyre és elhagyná őket, akkor lesz ideje menekülésök eszközeiről tanácskozni. Gondolják meg, hogy a minap vette el nyakukról Mihály szabljáját, melyért neki semmit sem adtak, azért az igazság ellen van, ha hitöket is oda hagyják.«¹⁾

A politikai morálban sokszor erősebb tényező a kényszerűség az igazságnál. A merész és szép szavak hatás nélkül hangzottak el, mert a választás elvben már el volt határozva. A választás — febr. 3-án²⁾ — a szavazatok túlnyomó nagy többségével Zsigmondra esett.

A német párt ellenzése nagy szeget ütött a többség vezérférfiainak fejébe. Akkor midőn még Básta is az országban van, ezzel egyetértve könnyen oly lépéseket tehettek volna, mely tervöket dugába dönti. Sietniök kellett hát ártalmatlanná tevésökkel: de minthogy szavazatjuk nem volt elég ok elfogatásukra, — más ürügyet kelle arra találni. S az nem volt nehéz, mert ez urak korábbi magatartása szolgáltatott elég komoly okot is. Másnap a székesegyházban összes gyűlésben ünnepélyesen kihirdették a választás eredményét: örömrivalgással fogadták azt, általános felkiáltással: »Báthory Zsigmond, Báthory a fejedelem.«³⁾

A mint ez megtörtént, felállott egy szónok emelkedett helyre s beszédet tartott a néphez, melyben elmondá Mihály vajda viselt dolgait: hogy jött be az országba, mit akart s mit tervelt. De leleplezé, hogy kik hívták. Kornis, ki el is árulta a sellenbergi csatát, Sennyei, Giczy, Huszár, kik egyet értettek vele

¹⁾ Bethlen Farkas V. 3. s köv. 11. Nagy Szabó Memorialeje 58-ik l. Ez utóbbi a választási országgyűlést tévedésből még 1600-ra teszi.

²⁾ Krauss György. (9-ik l.) febr. 5-re teszi.

³⁾ A Trausch-féle krónika. 175.

midőn bejött, Bodoni István, kik tudták, helyeselték, hogy a nemesség s százság ellen irtó haborút kezdett. Állítá, hogy mind ezt ő levelekkel is bizonyíthatja, ¹⁾ de elfeledte hozzá tenni, hogy saját mostani pártvezérük Csáky István is nagy embere volt Mihálynak. Nem volt nehéz hasonló beszédekkel felzaklatni a kedélyeket. A város mozogni kezdett, mintha forradalomra készülne. Csáky és Székely bezáratták a város kapuit s rendeletet adtak ki, hogy a fennirt főurakat, kik ez napon nem is voltak a gyűlésben, fogják el. Ez megtörtént s a foglyok Seres István házához vitettek. ²⁾ Elfogták Mihály ott levő kapitányait Szelestey Jánost, Száva Armást, kik szinteg át állottak, de kikről gyanakodtak, hogy Mihálylyal egyetértettek, s kiket azonnal vallatás alá is fogtak. Valóban árulók voltak-e ezek? vagy csak a felingerült kedélyek dühének áldozatai? újabb bünökért kellett-e lakolniok, vagy csak régi szenvedéseit boszulta meg rajtok a nép? ma ezt eldönteni nem lehet. A vallatás kínzással volt összekötve. Szelesteynek karjait, lábait összetörték s úgy vetették börtönbe; Ármást — mert ez oláh volt — könnyebb kínzás alá fogták s aztán egy szűk börtönbe zárták, hol fel sem állhatott. ³⁾ Más volt Bába Noáknak és popájának esete: ezek világos árulók voltak, kiket tetten kaptak, ezeket Feleken az útfélen szemben a szabó bátyával, nyársra huzzák s elevenen megsütötték. ⁴⁾

Básta tanúja volt e mozgalmaknak, de nem tudta mire vélni. Miután az elfogatások megtörténtek, Csáky és Székely fölmentek hozzá, s a rendek nevében jelentést tettek az okokról, melyek miatt kénytelenek voltak a büntető igazságuk szabad kezét engedni. Azután beszédjük végén roppant munkái és fáradalmai jutalmáért felajánlák neki Dévavárat s egy nagy tiszta arany serleget, ezer arannyal megtöltve. Básta meg volt lepelve, nem tudta mire vélni a dolgot — s nem minden nyugtalanság nélkül mondá: »de hisz Déva a császáré, arról

¹⁾ Ugyan ott 176 s Gróf Mikót Tört. ad. I. k. 184-ik l.

²⁾ Bethlen Farkas. V. k. 4-ik l.

³⁾ Trausch krónikái 177. l. Miles Würgengel-ében (146-ik l.) Szalasdy Dánielt, mondja; Bethlen is említi (IV. k.) hogy még ősszel letartóztatták volna, de mind kettő téved.

⁴⁾ Gróf Mikó t. Tört. Ad. I. k. 157-ik l.

nem rendelkeznek önök.« A rendek követei most már elmondák előtte, hogy az országgyűlés Zsigmond visszahozását elvégezé, mert a császár Mihályt, a helyett hogy elfogatta volna, kegyeivel halmozá, mert nem hiszik, hogy mostani szorongatott állapotukban segílyt tudna nekik nyujtani. Elmondák, hogy már ki is nevezték az ünnepélyes követiséget, mely őt az országba vissza hozza. De biztosíták, hogy ha visszatérend is őt nagyra fogja becsülni s kérték, hogy maradjon köztök. De Básta nem fogadta el az ajándékokat, keményen kikelt hitetlenségökért, figyelmeztette tettük következményeire s kijelenté, hogy elfogja hagyni az országot. Csakugyan rögtön hozzá fogott a készülétekhez s Csákytól és a rendektől kísérve elutazott Szamosujvárra, onnan Kővárba s önnét viszont Husztra, melyet a császártól adományúl nyert. ¹⁾

A rendek mint postát a választás hírével Szegedy Nagy Pált vissza küldék Zsigmondhoz; utóbb Bogáthi Miklóst s Vajda Miklóst küldék hozzá; végre kinevezték az ünnepélyes követiséget, mely háromszáz katonával visszahozására menjen: Toldyt, Szentpályt, Petkyt, Cseffeyt és Ördög Boldizsárt, kiket előbb föleskettek Zsigmond hűségére s azután eresztették útnak. ²⁾ A foglyok közül pedig Kornist és Senyeyt lánczokba verve Görgénybe, Bodonit, Giczyt, Huszárt Dévára küldötték fogságba.

Ezalatt folytatták a törvényczikkek alkotását. Megszavazták az adót portánként 4 frtot; külön az oláh papokra 2 ftot. Elrendelték a hadfölkélest, mely egész szent Demeter napig tartson. Minden huszonöt ház egy lovast, 20 kapu egy darabontot állit, a székelők pedig 10 kaputól. Szabályozák egyszersmind a fölkelés módozatait. Elrendelék, hogy Csáky tartson mustrát a végeken levő ráczok fölött, s vigyázzon, hogy az oláh papok az országból ki ne mehessenek.

Átalán e gyűlés feladatává tette, nemcsak orvosolni azokat a sebeket, melyeket Mihály uralkodása ütött az országon, hanem büntetni is azokat, kik annak okai és eszközei voltak. A

¹⁾ Bethlen Farkas V-ik k. 8. 9. 1. Istvánffy L. XXXII. 464-ik l. Nagy Szabó 59-ik l. Mikó 58, 59. Borsos Sebestyén 27.

²⁾ Istvánffy szerint Toldyt és Szentpályt a börtönből eresztették ki.

nemes ember, ki a kozákokkal együtt fosztogatott, a papok, deákok, iskolamesterek, kik a duló, kóborló község közé elegyedtek, az oláh papok, kik lázadók, gyujtogatók voltak, mind büntetés alá vettettek. Mihály uralma a jobbágyi és földesúri viszonyokon is erős sebeket ejtett: természetesen a viszonyokhoz mérten orvosolták ezeket is. A várookban sok nemes letéteményezte kincseit: a kik az ilyen kincset visszatartották, az adja vissza azokat, ha nem tudja adjon kártérítést. A székeltek, kik nemes embert öltek, rövid folyású perbe fogasanak. Azok kik Mihálynak adtak kölcsönt, ha e fölkelésben nem vettek részt, pénzüket veszítik.

Megerősítették azt a szövetséget, mely e gyűlés folyama alatt Moldvával és Oláhországgal terveztetett, s elrendelék, hogy az országban arra mindenfelé tegyék le az esküt.

A léczfalvi gyűlésnek egy pár cikkét pótolták, legtöbbjét megerősítették: meg különösen azt, mely Bocskayt száműzte. Sőt Náprágyt is száműzték, s jószágait is lefoglalták részint András, részint Mihály korában tanúsított magaviseletéért. S egyszersmind magát a püspökséget is eltörölték.

Orvosolták a szászok sérelmeit, kiket tulságos postáskodással terheltek; elrendelék, hogy a kamaraispánok adjanak a nemesek háza szükségére sőt; a mint az országban csendesség lesz, induljon meg a törvény folyama; Mihály adószedői számoltassanak meg. Intézkedtek a szűkött jobbágyokról; elrendelék a gonosztevők kergetését. Az aranyosszékieket a marosújvári híd vámja alól kivették.

Vége megerősítették mind azt a kedvezményt, melyben Csáky Istvánt a léczfalvi gyűlés részelteté; sőt ezenkívül neki adományozták a roppant fogarasi uradalmat. ¹⁾

Ezzel a gyűlés — melynek végzéseit Csáky István erősítette meg — febr. 8-án eloszlott.

¹⁾ Törvények és Irományok LXXVI.

TÖRVÉNYEK ÉS IROMÁNYOK.

I.

1599. nov. 4.

Mihály vajda első jelentése a bibornok bukásáról.

Sacratissima caesarea regiaeque Maiestas et domine domine clementissime, seruitiorum fidelium in gratiam Maiestatis vestrae commendationem.

Vindicauit tandem aliquando Maiestas vestra nescio an a Transyluanis, vel a principibus potius vestrae Maiestati et toti Austriacae domui toties illatas iniurias, per me vigesima octaua praeteriti mensis ferro. Nam cardinalis Bathoreus ad menia Cibiniensia in campo cum omnibus provinciae ordinibus, praesertim collectitia et plebeia manu, cum stipendiarios non haberet, mihi obuiam uenit, et dum illustrissimo nuntio apostolico satis superque inter utriusque acies, ad conflictum iam compositas, pacem agente, provincia abscedere, et vestrae Maiestati iuri intrusus princeps, cedere omnino nollet, sed fortunam armis experiri se tractaret; ego vero in Deo fide, summo periurij vindice, vestraeque Maiestatis causa iusta confisus congressi sumus. Ille omnibus castris exutus, cum toto exercitu a me fugatus est, non sine ingenti animi mei dolore, quem ex aliquot ex utraque parte Christianorum millium sanguinis fusi iactura concepi. Sic prima die Nouembris, qui erat omnium sanctorum solennitati dicatus, triumphans Albam, principum Transilvaniae sedem, occupauit. Haec vestrae Maiestati per proprium cursorem meum significandum uolui, caetera prope diem per certos Transilvaniae et Transalpynae praecipuos proceres humilime uberius vestrae Maiestati significaturus. Quam Deus ad multos annos seruet feliciter triumphantem. Datum Albae Juliae, quarta die Nouembris, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Eiusdem Maiestati vestrae

seruitor

Michael Vajuoda.

(Egykorú másolat a bécsi cs. titk. levéltárban. Hung.)

II.

1599. nov. 4.

Mihály vajda országgyűlést hirdet nov. 20-ra.

Michael Valachiae transalpinæ vaivoda, sacratissimæ caesareæ regiaeque Maiestatis consiliarius per Transsylvaniam locumtenens et eiusdem Maiestatis exercitus Cis-Transsylvaniam et eius dicionum partiumque fines generalis capitaneus. etc.

Magnifice domine amice nobis honorande. Salutem et nostri benevolam commendationem. Miérthogy ez mostani időköz képest az kegyelmed itt való jelenléte nálunk szükséges és kívántatik, kegyelmedet intjük szeretettel s kérjük is, hogy kegyelmed mától fogva tizenötöd nap előtt legyen jelen nálunk. Assecuráljuk kegyelmedet az mi hitünkre, hogy kegyelmednek se személyében se marhájában és jószágában tőlünk háborgatása és bántása nem leszen, kit ha kegyelmed subterfugiál, kegyelmeden azután ha mi esik, nem minekünk, hanem magának tulajdonítsa kegyelmed; mi kegyelmedet jó szívvél, szeretettel acceptáljuk. Bene valeat. Datum Albae Juliae 9. Novembris anno domini 1599.

Generalis gyűlés napját is végeztük ad vigesimum diem Novembris Kolosváratt celebráltatni, kegyelmed és azon az napon és helyen jelen legyen, hogy az több országunkbéli hivatveinkkel országunk megmaradására concludálhassunk.

Michael Vaivoda mpria.

Kü l c z í m: Magnifico domino Ladislao Gyulaffi de Rátotth etc. Amico nobis honorandissimo.

(Eredetije az erd. múzeum kéziratтарыban gr. Gyulai Lajos gyűjteménye.)

III.

1599. nov. 7.

Boeskey levele Barúthoz, az erdélyi ügyekről.

Magnifice domine
amice obseruandissime.

Scio hactenus dominationi vestrae magnificae constare me ad requisitionem Michaelis vaiuodae copias comparasse

castraque versus Transilvaniam mouisse, auxilium illi penes fidelitatem maiestatis suae laturus. Jam per Dei gratiam penes Colosuarum perueni. Cum autem potior magnatum ac nobilium Transilvaniae pars, Colosuarij sit, requisitus sum ab eis, quos omnes cupide et alacri animo gubernium suae maiestatis suscepturos uideo, ac neminem in hoc regno penes fidelitatem maiestatis suae non imperata facturum existimo: superest tantum ut sua maiestas sacra certum aliquem ac summae autoritatis hominem, ex aula sua quamprimum huc expediat, quod si fecerit sua maiestas sacra, sentiet in posterum sua maiestas sacra cum maximo suo emolumento id factum esse: ego siquidem quam uaria sint hic ingemia hominum noui. Obsecro itaque uicissim dominationem vestram magnificam (cui omnia confidenter scribo) uelit iam tandem uerbis quoque meis, uel in hac duntaxat re, si non in alijs locum dare, ac quamprimum uti scripsi de expeditione summi alicuius uiri consultare, omnia enim in praesenti, quod ad commodum suae maiestatis pertinet, in celeritate posita esse arbitror. Nunc omnia in bono loco sita sunt, ordines ac status regni parati imperata facere: adest quoque mecum sub uexillo maiestatis suae magnificus Stephanus Chiakÿ, adsunt etiam alij ex nobilibus. Interim si quid acciderit, quae scribenda sunt, maiestatem suam sacram de omnibus quamprimum certiore reddam. Caeterum me singulari. d. v. magnificae amori commendans, eidem felicia cuncta a deo precor. Datum ex castris ad Colosuarum positis die VII. Novembris M. D. IC^o.

Magnificae dominationis vestrae

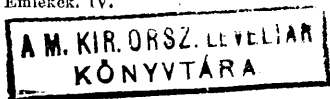
seruitor et amicus

Stephanus Bochkaÿ mp.

Hic non exigua rusticorum pars in armis est, nobilium domos inuadunt, ac comburunt, compraehensosque interficiunt, uariaque ac inaudita latrocinia exercent; Siculos quoque plebeos a Vaiuoda libertate donatos, et ad fidelitatem suae maiestatis ipsique Vaiuodae ac filio quoque illius iuramento obstrictos audio.

K ü l c z í m: Magnifico domino Ioanni Barutio J. V. D. consiliario, ac intimo secretario sacrae caesareae regiaeque maiestatis etc. Domino amico observandissimo.

(Eredetije a bécsi cs. áll. levéltár. Hung.)

IV.

1599. nov. 11.

Báthory István hódolati esküje.

Ego Stephanus Bathori de Somlió Juro per Deum uiuum, sanctam et indiuiduam Trinitatem. Quod ego a modo deinceps sacratissimae modernae imperatoriae ac Germaniae, Hungariae et Bohemiae etc. regiae maiestati ac inclytae domui Austriacae toto spatio vitae meae in omnibus negocijs publicis et priuatis, rebusque gerendis fidelis ac syncerus subditus, amicis amicus, inimicis vero inimicus, postposito omni timore, amore, odio, similitate, fauore ac alijs, perpetuo futurus sum, nec quicquam palam uel occulte cum quopiam, immo nec cum aliquo fratrum uel amicorum meorum aduersus dignitatem maiestatis suae caesareae et domus Austriacae aut rempublicam proferre agere uel moliri, quinpotius in perpetua fidelitate et constantia persistere atque praemissa inuiolate obseruare. Insuper si quid uspiam contra dignitatem maiestatis suae audiuerō uel intellexero, id suae maiestati, vel domino generali mox significare uolo. Ita me Deus et sancta Trinitas adiuuet. In cuius rei memoriam praesentes meas chyrographo et sigillo armali roboratas edidi. Actum in oppido Tasnad, 11. die Nouembris 1599.

K í v ű l: Copia del juramento de Steffano Bathori.

(Egykorú másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

V.

1599. nov. 13.

Mihály vajda meghívja Gyulafyt a fehérvári országgyűlésre.

Michael, Valachiae transalpinae Vajvoda stb. stb.

Magnifice domine nobis honorandissime salutem et nostri commendationem. Az kegyelmed leveléből és az mi jámbor szolgánktól is Stoyka Logoféttől megértettük az kegyelmed hozzánk való hívségét, melyet kegyelmedtől jó néven vőtünk, nem is kételkedünk semmit az kegyelmed hívségében, kiért mi is minden kegyelmességünket ajánljuk kegyelmednek. Mi

légyen penig az oka, hogy kegyelmed hozzánk most nem jöhet, azt is értjük, de mégis intjük kegyelmedet, hogy az gyűlésre ezen novembernek 20. napjára jöjjön ide hozzánk Fejérvárra, igen kedves dolgot cselekeszik kegyelmed. Bene valeat. Datum Albae Juliae de 13. Novembris 1599.

Michael Vaiuoda mp.

Joannes Jakobinus mp.

Kü l e z í m: Magnifico domino Ladislao Gyulaffy de Ráthot, Comiti Comitatus Zolnok mediocris etc. nobis honorandissimo.

(Eredetije az erd. múzeum kéziratárában, gr. Gyulay Lajos gyűjteménye.)

VI.

1599. nov. 16.

Bocskay jelentése erdélyi útja eredményéről.

a)

Sacratissima caesarea regiaque maiestas domine domine mihi clementissime.

Spero hactenus maiestati vestrae sacrae constare, me ad requisitionem illustrissimi Michaelis Vaiuodae penes fidelitatem maiestatis vestrae sacrae cum exercitu in Transiluaniam contendisse: interim autem uictis Transiluanis castris ad Colosuarum relictis, Albam Juliam a Vaiuoda accersitus non pauca cum ipso, sed praecipue seorsim cum illustrissimo et reverendissimo domino nuntio apostolico de praesenti rerum statu collocutus sum: de quo perlibenter maiestati vestrae sacrae sua illustrissima dominatio seribebat, sed cum id per ualetudinem sibi non liceret, me sedulo admonuit, ac mandauit, ut ea, quae mihi aperuisset, primo quoque tempore maiestati vestrae sacrae fideliter perscriberem: itaque sua illustrissima et reuerendissima dominatio facta Michaelis vaiuodae, cum uerbis ac dictis ipsius nequaquam congruentem, nequaquam sibi placere dicit: quem cum interrogasset quibus rationibus et quo praetextu regnum inuasisset, cum iam auctoritate summi pontificis de pace inter maiestatem vestram sacram et cardinalem Bathorem concludenda parum abfuerit, responderit ille, se maximis periculis circumuentum, ac tribus potissimum de causis, ad tentandam Transiluaniam adductum

esse: primo ex mandato maiestatis vestrae sacrae seque de ijs rebus quatuordecim literas a maiestate vestra sacra habere, fecisse id ex annuentia Turcarum quoque imperatoris. Secundo: intellexisse se confederationem Polonorum, Transiluanorum et Moldauorum factam esse, eo fine, ut interim dum duo imperatores armis contenderent, ipsi euentum belli expectarent, et sic alter utra pars uictor foret, ipsi intacti permanerent; quo magis autem in illa cofederatione persistere, ac ipsam etiam Valachiam in suas partes adducere potuissent, se tanquam illorum adversariorum regno deturbare uoluisset. Tertio: manifeste scripsisse sibi Cardinalem quod regno abscederet (unde superiora quoque uera esse liquide apparerent) Turcarum siquidem imperatorem nequaquam eum diutius ibi passurum, cum iam ipse Turcarum plane foederi addictus esset: has Vaivoda illustrissimo domino nuntio apostolico cur Transiluaniam inuaserit, causas esse dixit. Praeterea id quoque sua illustrissima et reuerendissima dominatio maiestati vestrae sacrae per me notum facit, quali iuramento a se formato, Vaivoda regnicolas obligasset, nimirum quod maiestati vestrae sacrae, et sibi quoque tanquam gubernatori et locumtenenti maiestatis vestrae sacrae fideles forent; cum autem tam subito fidem Vaiuoda ab ordinibus posceret, se nullam aliam, ad commodum maiestatis vestrae sacrae fidei formam inueniri potuisse: consilio tamen suo cum nulla adhuc auctoritate maiestatis vestrae sacrae gubernatoris et locumtenentis titulum Vaiuoda praesumsisset, in potestate maiestatis vestrae sacrae positam esse, an haec fidei forma in uigore permanere debeat, nec ne; haec mandato illustrissimi et reuerendissimi domini nuntij apostolici, maiestati vestrae sacrae humilime significanda duxi. Praeterea clementer intelligere dignetur maiestas vestra sacra, Siculos plebeos libertate donatos, maiestati vestrae, ipsi Vaiuodae ac Petro filio ipsius fide obligatos esse: nobilium bona et possessiones donari, his diebus uigesima scilicet die Nouembris comitia celebrari eoque nobiles comitatus quoque Crazensis extra fines Transilvaniae in ditione maiestatis verstrae sacratissimae constitutos conuocari: nonnullos ex proceribus regni, nominatim Pancratium Senniey, Casparem Sibrik, Stephanum Bodonÿ, Moisem Zekely, Fran-

ciscum Nagý ac alios quoque nobiles non paucos, singulos cum suis copijs in Transalpinam conscriptos esse: fortalitia autem in confinijs Hungariae in iurisdictione Transilvanica antea existentes, utpote Kwúár, Huzt et alia, omni conatu sibi applicare et fide quoque obstringere uelle. Proximis autem diebus absente domino episcopo Napragy, fideles ipsius Vauodae (non Valachi) suggessere, ut ea quae propria autoritate non posset, cum literis et subscriptione totius senatus, in suas partes pertrahere tentaret in idque modis omnibus incumberet, ut ea quae in priori statu Transiluanorum erant, ne a se abstraherentur, hac de re literae ad capitaneum Kwúariensem scriptae, mihi quoque ad subscribendum porrectae sunt, quas ego non subscripsi, nec dubito quin eodem exemplo ad reliquos quoque praefectos scripserint. Licet autem antea de restitutione quoque bonorum meorum, penes fidelitatem maiestatis vestrae sacrae amissorum, omnia pollicitus sit, nec de ijs unquam dubitarim, nunc tamen praeter curiam unam cum suis pertinentijs nihil ex ijs bonis, praesertim fortalitia, quae habebam, restituit, quod etiam non consilio Valacho factum esse certum est. Restitutionem tamen castrorum et reliquorum bonorum meorum, dixit se clementiae maiestatis vestrae sacrae committere, et cum annuentia maiestatis vestrae sacrae restitutum. Quod ego clementiae maiestatis vestrae sacrae humilime relinquo, cum omnia ea penes fidelitatem eiusdem amiserim: quae si maiestas vestra sacra clementer restituerit, scio me fidelem maiestatis vestrae sacrae esse, ac quomodocunque uoluerit deinceps etiam pacato regno, si ea apud me erunt, de ijs disponere clementer poterit. Denique magna pars Siculorum nobilium post pugnam interfecta est: ij quoque qui uiui afferebantur, Joanne tantum Iffú, cum quodam puere superstitite, prope Albam Juliam interfecti sunt, ad praesens etiam maximae deuastationes et horrendae caedes in provintia exercentur. Ordines et status clementiam maiestatis vestrae sacratissimae hominemquae eius per quem gubernarentur, quicunque is foret, ex animo expectarent. His maiestas vestra sacra clementer intellectis, dignetur in tempore de statu Transilvaniae consultare, ne in posterum etiam maius aliquod detrimentum inde suboriatur. Haec pro mea fidelitate maiestati

vestrae sacrae perscribenda ac humilime significanda duxi. His me clementiae maiestatis vestrae sacrae humilime commendans, diuturnam et felicissimam maiestati vestrae sacrae uitam a Deo precor. Datum ex possessione Kemer die XVI. Novembris. M. D. IC^o.

Sacrae caesareae regiaeque Maiestatis vestrae
humilimus subditus

Stephanus Bochkay m. p.

K ü l c z í m : Sacratissimae Romanorum imperatoriae, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiaeque etc. regiae maiestati etc. Domino, domino clementissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titkos levéltárban. Hungarica).

b)

Magnifice domine amice obseruandissime.

Nuper nondum adhuc ad Vaiuodam perueniens, uictis Transiluanis, cum sub obscure conspicerem quo res Transiluanicae spectarent, paucis ad d. vestram magnificam de ijs scripseram. Tandem postea castris penes Colosuarum relictis a Vaiuoda accersitus Albam Juliam me contuli, ubi cum ipso Vaiuoda ac seorsim postea cum illustrissimo quoque et reuerendissimo domino Germanico Malaspina nuncio apostolico de praesenti rerum statu collocutus, ea quae voluntate suae illustrissimae et reuerendissimae d. sacrae caesareae maiestati scripsi, D. Vestra magnifica ex literis suae maiestatis abunde cognoscet. Itaque cum signa eiusmodi sint, unde maximum suae maiestatis sacrae incommodum, ac reipublicae Christianae detrimentum oriri possit, in tempore suae maiestatis sacrae de statu et gubernatione Transylvanica providendum est. Transilvani enim quemadmodum antea quoque scripsi, alacri animo gubernium suae maiestatis accipiunt. Qui cum Transilvaniam intrassem, tunc quoque gratiae suae maiestatis armis instructi uenire parati erant, sed ad vaiuodam, quem penes fidelitatem maiestatis suae sacrae regnum inuasisse sciebam, ac sincere omnia agere putabam, omnes ire admonui: quo profecti cuiusmodi fidem deposuere, ex literis suae maiestatis, d. vestra magnifica scire poterit. Contra omnem spem et expectationem bona mea praeter unam curiam cum suis pertinentijs, non sunt restituta, res tamen illa ad suam

maiestatem sacram dilata est. D. itaque vestram magnificam rogo, uelit apud maiestatem suam pro sua singulari erga me beneuolentia pro restitutione castrorum et bonorum meorum penes fidelitatem maiestatis suae sacrae amissorum intercedere. Quae si sua maiestas sacra pro sua innata iustitia et clementia restituerit, spero id in futurum non solum mihi, sed maiestati quoque suae sacrae profuturum: cum enim suae maiestatis sacrae fidelis sim, si ea apud me erunt, habebit sua maiestas deinceps quoque pacata provincia, de ijs disponendi potestatem: qua in re si d. v. magnifica studium erga me suum declarauerit, omni uicissim gratitudine eidem demereri conabor. Sed praecipue reipublicae in administranda Transilvania consulendum est. Illa enim neglecta metuendum certe est, ne breui incommodum aliquod inde emergat, quicquid enim hactenus hic uel uulgi saltem opinione uentura esse spargi ceptum est, ea saepius, uti omnibus palam esse potest, nescio quo fato cum maximo nostro malo, ac rerum Christianarum detrimento euentu experti sumus. Ego d. vestrae magnificae omnia confidenter scribo, sed signa quae animaduerto, ac ex verbis praesertim illustrissimi et reuerendissimi domini nuntij apostolici percepi, nequaquam mihi placent. Facultatem exeundi aegre a uaiuoda optinui, excusans me quod sine praescitu sacrae caesareae maiestatis ac generalis capitanei Cassouiensis, ad requisitionem duntaxat suam intrassem, ob idque nullo pacto manere auderem; tandem dixit se scripturum ad suam maiestatem, meque sibi impetraturum, unde etiam conicio Transilvania eum non excessurum: scribatne hac de re, uel non nescio; si scripserit, obsecro d. vestram magnificam uelit apud maiestatem suam modis omnibus in eo esse, ne dimittar; ubicumque sua maiestas uoluerit, quantum in me est fideliter inseruire paratus sum, sed in praesenti statu a Transilvania, ut ibi degerem, poenitus abstinendum duxi. His me singulari d. vestrae magnificae beneuolentiae commendans, eidem felicia cuncta vitamque diuturnam a Deo precor. Datum ex possessione Kemer die 16. nouembris. 1599.

Magnificae D. Vestrae.

seruitor et amicus

Stephanus Bochkay mp.

A levélhez mellékelve egy féliv papiroson :

Scio nonnullos existimationis meae invidos contra me practicari, quemadmodum nunc quoque in Transilvania animaduerti, quae si ad suam maiestatem, consiliumque suae maiestatis perueniret, rogo uelit magnifica d. vestra causam meam defendendam suscipere, quicquid d. v. m. et suae maiestati et consilio pollicita fuerit, experietur d. v. m. re ipsa quoque non temere, nec frustra pro me verba fecisse. Praecipui Vaiuodae consiliarij (tunc absente domino episcopo) qui plurimum autoritate ualent, hi fuere: Casparus Kornis, qui splendis etiam numeribus iam non semel donatus est, Pancratius Senniey, ac Franciscus Alard. Cum exercitu suae maiestatis Transilvaniam ingressurus, arcem Somlio misso eo familiarem suae maiestatis ac seruitorem quoque meum, recepi ac ad fidelitatem suae maiestatis obstringentandam (?) missi ab illustrissimo domino generali Cassouiense homino ab ijs recepere, qui nunc tenent. Stephanum Bathory de Somlio calamitate oppressum, cum in Poloniam se recipere non potuisset ad suae maiestatis gratiam confugientem reperi in Somlio. Sua maiestas pro sua clementia quid facto opus sit, uidebit, sed non esset consultum eum prope Transilvaniam manere, non enim tam simplex est, quam esse dicitur.

Egy másik szelet papiroson :

Captiuorum Turcarum pedibus ferra, ac compedes adimere iussit, ijque libere Albae Juliae incedunt. Adest quoque apud ipsum Chiausius legatus Turcarum, cui manifesto dixit, en, inquit, quod uos a multis temporibus optastis, uides cuiusmodi regnum potentissimo imperatori subiugarim.

K ü l c z í m : Magnifico domino Joanni Barutio J. V. D. sacrae caesareae regiaeque maiestatis consilij intimi secretario et consiliario imperiali aulico. etc. Domino amico obseruandissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

VII.

1599. nov. 20.

Forgács Zsigmond jelentést tesz fehérvári követségéről.

Spectabilis ac magnifice domine patrone et compater mihi semper obseruandissime, post seruiturum meorum ad dictissimam commendationem, kívánok az Úr Istentől kegyelmednek hosszú ideig való jó egészséget minden kívánta sok jókkal megadatni. Megirtam vala az előtt kegyelmednek az Mihály vajda bejövetelit az országba, most újabban akarám kegyelmednek megírnom mostani állapotját az országnak és Mihály vajdának. Mihály vajda az erdélyieket és az cardinált szép szóval tartván és nagy engedelmességet neki mutatván, hirtelen az havasokon által kötözött, az cardinal az jól lakásnak adván magát, későn viselt gondot magára, és országára, kevés hadat gyűthetvén, olyan hirtelenséggel egybe ellene nem állhatott, hanem megveretett hada, főképen az miatt, hogy idején futásra vette maga is az dolgot, kit eszében vevén az vitézlő rend azontúl megrémült, estvéig az nap nagy harczot tartván, kiel mind elfutottak, úgy futottak penig, hogy sohon meg nem tartoztak sem Feirvárnál sem Kolosvárnál, hanem az ki hova ellátott menni el ment, veszett ex utraque parte két ezer ember, az mint most mondják. Mihály vajda más nap hadát megindította és jöttön jött Feirvárra, onnan Napradi, ki most cancellarius Mihály vajdának eleiben küldte az kúcsot, és nemine contradicente bement és székibe ült, ezt értvén az várasok, a' volt jobb, a ki elébb fejet hajthatott neki, mikor azért immár Feirvárban vóna, az szegény cardinal fejét is oda hozák neki, kit szememmel láttam. Százkettőd magával indult volt el Módva felé, hogy általmenjen Lengyelországba. Eleiben támadván azért az székelyek, egynehány helyen megharczoltak, de végtére annyiba jutott dolga, hogy mellőle mind levágták az sok főembereket és végtére csak másod magával szaladott valami havasokba, ott talált volt valami juhászok

tüzére, nagy fáradva száll le lováról, és ott az tűznél az szolgálával együtt elaluszik, az juhászok találkoznak oda, és ott aluva verték agyon, két seb vót az fején, szekercze vágás az homlokán egy, az másik in occipite, így lett szegénnek halála, mostani üldöbe ilyen casus nem történt vala, az Úr Istennek csuda az ő ítéleti. Az Iffiú János fia is vele vólt, azt elevenen hozták meg, de elszakadt volt tőle, az vasba fogva vagyon Feirváratt. Kornist az fogságból elbocsátá az vajda, és az előbbi főállapathba vagyon nála, de igen fél, hogy sokáig nem lehet állandó dolga. Én Básta uram tetszéséből sub spetie legationis jöttem ide be, hogy meglássam, Mihály vajda az országgal quo in statu sit. Ki felől azt írhatom kegyelmednek, hogy Mihály vajda napról napra fellyebb néz, és maga sem tudja, mit kellessék mivelni, szóval azt mondja, hogy császárnak ő fölségének vette meg az országot. De cselekedettel contrariumot jelent, mert immár mára gyűlést hirdetett, minket Vgnot urammal és a pápa követét is elbocsátá, hogy az gyűlésbe ne legyünk, adót az országra nagyot vet, azon kívül az urak, nemesek, ki mennyi gyalogot tartson készen elrendeli, és mint örökös fejedelem úgy bír mindennel, sőt annál keményben, mert fegyverrel vette meg az országot. Nem nézi az ország szabadságát, sem decretumát. Mely dolog az erdélyieknek oly nehéznek és súlyosnak tetszik, hogy mindnyájan azt mondják, hogy bátor egy kemencze fűtőjét küldené ő fölsége, mégis inkább szolgálnának annak, hogy nem mint ennek, kit igen tirannusnak alítanak. Tudják jól az oláhokat mint tartotta, és mint ötlette Havasalföldében, az kinek mentől szebb szót ad és jó akaratot mutat, az annál inkább fél, most igen átkozzák az ki oka volt az Zsigmond bevételének, attestatiokat is szednek róla ez gyűlés alatt.

Hadát huszonöt ezernek mondják mindenstől, az kivel ez országba bejött, azok most is szörnyű dúlást mivelnek, nincs oly nemes ember, kinek házát fel nem dúlták és mindenét el nem szórták. Az paraszt emberek is feltámadnak urokra, meg is ölik őket és megfosztják, Zombori Istvánt maga házába megölték jobbagyi, Palatich Györgyöt megfosztották, s minden marhájába zsákmányt tettek, ő magát megcsigázták és nagy kinokkal kinzották. In summa az Úr Istennek szörnyű

büntetése vagyon az hitetlenségért rajtok, jajszóval járnak alá s fel és úgy kiáltják: Ve nobis quia peccauimus.

Mihály vajda ő felségéhez követeket akar felbocsátni, de azt várná, az mint értem, hogy ő fölsége praeueniálna és megkínálná az országgal, hogy locumtenensül benne maradjon, de ha azt nem kezdi, várhatni megkínálja ő fölségét ez országgal, azt remélvén, hogy császár nála hagyja az mi kegyelmes urunk, kit ha ő fölsége megcselekeszik, jó arra nézve hogy jobb oda engedni, hogy nem mint nem engedni, és mindazáltal oda maradni, mert bizonyos dolog, hogy ki nem bocsátja könnyen kezéből Erdélyt, az mint az maga tanácsi nyilván mondják.

Az töröknek igen keresi kedvét, az temesvári passa küldött volt két követet hozzá gratulálni ilyen szerencsésjének, három ezer tallért adott azoknak ajándékul. Mondják azt is, Mihály vajda, hogy az török császár akaratjából is jött ő Erdélyre, jó szót adván Mihály vajda neki, hogy ő számára veszi meg, bizony csuda ember, nem tud ember mint elfordulni beszédén, mindenfelé egyaránt jó szót és reménységet ad, adja Isten, hogy legyen hív az mi kegyelmes urunknak, kiből sokan kételkednek, most egy bassa tíz ezer emberrel őrzi Havasalföldét Mihály vajdának, az határon belyebb nem megyen, az míg az fiát be nem küldi Mihály vajda, kit most akar beküldeni, az erdélyi hadat bocsátja be vele, nagy tanácscsal Sennyei Pongráczczal, Bodoni Istvánnal, Zsibrikkel, Zékel Moissessel, Havasalföldét magyarral, Erdélyt oláhhal őrizteti nagy okossággal.

Vgnót jött volt be csak magától, minthogy az váradi hadat is bekéréte volt Mihály vajda, kik azért az győzödelem után érkeztek, azok itt kinn maradván, Vgnót uram osztán ugyan Feirváríg ment volt, ő kegyelme ő fölségének copiose minden dolgokat megírt, én is meg akarám kegyelmednek brevibus írnom, mint bizodalmas uramnak komámnak, hogy mégis szinte feledékenységre kegyelmednél ne jussak, ő kegyelmének éltig való szolgálatomat ajánlom, dutkám elég vagyon, csak adja Isten, hogy láthassam jó egészségben ő kegyelmét. Az szegény Tököli uram úgy halljuk gonoszúl járt, kit bizony bánok. Ezeknek utána éltesse az Úr Isten kegyel-

medet minden jovaival sok esztendeig. Datum in reditum ex Kolosvar 20. Nouembris, Anno 99.

Dominationis vestrae spectabilis
seruitor et compater deditissimus

Sigis. Forgách mp.

Az kardinál és Zsigmond kincsét ma vitték be Feirvárra Mihály vajdának, harminczkét társzekerem, egyéb helyeken is a hon mit érezhet, beviteti, akár kié legyen. Az városokon immár is nagy summát vett; gyűlés nekül az országot először császárnak azután magának mint locumtenensnek eskötteti, de az hasznát maga akarja venni.

Czínzet nélkül, az egész levél Forgách Zsigm. sajátkezű írása. (Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

VIII.

1599. nov. 20.

Mihály vajda követeket küld Rudolf császárhoz

Sacratissima caesarea regiaeque

Maiestas, domine domine clementissime.

Expediueram superioribus diebus ad sacram caesaream regiamque Maiestatem Vestram certum cursorem meum, per quem de recuperata Transyluania Maiestatem Vestram certiore feceram. Tota prouintia Dei benignitate in potestatem Maiestatis Vestrae redacta per me est. De qua quid amplius sacra Maiestas vestra statuendum duxerit, Maiestas vestra arbitrato suo constituet. Nunc iterum Maiestatem vestram caesaream per legatos meos magnificos Michaellem Banum et Ztoika Vizter consiliarios meos requirendam duxi, quos vt sacra Maiestas vestra non solum clementer admittat, verum etiam benigne audiat, quaecunque nomine meo dicturi sunt humilime supplico. His me clementiae et benignae protectioni sacrae caesareae maiestatis vestrae humiliter commendo. Seruet Deus Maiestatem vestram sacram ad multos annos feliciter imperan-

tem. Datum Albae Juliae die XX. Nouembris anno domini 1599.

Eiusdem Maiestatis vestrae caesareae
humilis seruitor
Michael Vaiuoda.

K i v ü l : Exemplum literarum ad sacram caesaream maiestatem a Michaelae Vaiuoda scriptarum.

(Egykorú másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

IX.

1599. nov. 20—28.

A fehérvári országgyűlés határozatai.

a)

Nos Michael Valachiae transalpinae vajvoda, sacratissimae caesareae regiaeque maiestatis consiliarius, per Transilvaniam locumtenens, et eiusdem cis Transilvaniam partiumque ei subiectarum fines exercitus generalis capitaneus etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit uniuersis. Quod spectabiles, magnifici, generosi, egregii, nobiles caeterique status et ordines trium nationum hujus regni Transsilvaniae, et partium ditioni huic subiectarum, in generalibus eorum comitijs ad diem 20. novembris anno domini 1599. hic Albae Juliae ex edicto nostro celebratis congregati, exhibuerunt et praesentaverunt nobis quosdam infrascriptos articulos, in eisdem comitijs paribus ipsorum votis et unanimitate consensu conclusos; supplicantes nobis humilime: ut nos universos eos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos gratos et accepta habentes, nostrum illis consensum benevolum, pariter et assensum praebere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

»Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transilvaniae et partium Hungariae huic ditioni subjectarum in generalibus eorum comitijs ad diem 20. novembris anno domini 1599. Albae Juliae celebratis conclusi.

(1) Minthogy minden birodalmak és fejedelemségek az úristentől ő felségétől vagynak, hiszszük, hogy ő szent felsége a kegyetlen pogány ellenség ellen mostan minékünk te nagyságod mutatta kegyelmességéből és a teljes kereszténységnek jó végzéséből kegyelmes fejedelmünknek lennie, kiről ő szent felségének szüntelen igyekeztünk hálát adni, hogy ez ideig édes hazánkban minden ellenség ellen kegyelmesen megoltalmazott, most is könyörögven ő felségének : hogy Nagyságod kegyelmes és szorgalmatos gondviselése alatt édes hazánkban megmaradhassunk az ő szent nevének dicséretére, nagyságodnak is jó nevének és hírének kiterjedésére, nevedezésére. Mely mostani gyűlésünkben megértettük Nagyságodnak e mostani idő állapotjához való kívánságát, tudniillik, hogy nagyságod két dolgot kíván tőlünk a szegény hazának javára és megmaradására. — Első, hogy alkalmatos és illendő commeatus légyen oly időben és oly helyen, hol nagyságod meg ne fogyatkozzék se a commeatus dolgában, se pedig a pénz dolgában a ki nervus belli, ki nélkül ugyan nem is lehet az hadakozás istennek utána.

(2) A mi azért a commeatus dolgát illeti kegyelmes urunk, látván országúl sok fogyatkozásunkat, főképen az abrak dolgából: rendeltünk kapuszám szerint 8 véka lisztet és 8 véka zabot, avagy árpát, 10 kaputól egy vágó barmot. Hogy pedig a szolgáló rend is meg ne fogyatkozzék, végeztünk: hogy öreg kolozsvári köböl lisztért, azaz 8 vékáért adjanak egy forintot, és egy köböl zabért, azaz kolozsvári 8 vékáért negyven pénzt, ha pediglen se árpája, se zabja nem lenne a szegény embernek, vigyen rozsot oda, kinek az ára légyen 60 pénz köblinek, az árpának is azonképpen.

A vágó barmot a vásárbíró becsülje meg; ha barmot nem vehet a szegény ember, három juhot vegyen rajta, vagy érette.

Miért pedig, hogy a buza most is áros, és inkább megárosodik, a mint szemünkkel látjuk, kit az úristen azért ne adjon; annak is az árát nagyságod ez időhöz képest, e szerint limitáltassa, az éleshordásból pedig senki jószágá se nagyságodé, se uraké, se nemeseké immunis ne légyen. A szász uraim az ő módjuk szerint egyenlő terhviselésre ígérnek magokat. A kik pedig kereskedésre akár micsoda élest táborba visznek,

azoknak bántások ne legyen, hanem a mint eladhatják, úgy adják, mert efféle békességes kereskedés csínálja mindenütt a bőséget; miért hogy pedig a székelység között vagyon a zabnak termése, találtuk volt meg arról is nagyságot, de a mi nagyságod jó tetszése: engedelmességgel mű is azon nyugodtunk meg.

Miérthogy pedig a székelységnek szabadságát megadta nagyságod, azoknak régi szabadságok szerint a memoria hominum ilyen törvények volt, hogy mikor az fejedelem változott avagy megházasodott: minden hat ökörnek egyikét a fejedelem számára szedték, kit ők ugyan ökörsütésnek hittak, melyet nagyságod most is felszedessen; udvarának és hadának jó rész szükségét nagyságod vele megéri.

Kolozsvár pedig, Enyed és Torda minthogy derék ország utjában vagynak, és most is Tordán, Enyeden a had rajtok lakik, és ilyen számtalan terhviselésben vagynak, az éléshozásból és fizetésből immunisok legyenek a több városok az ő módjok szerint élést vigyenek a hadnak.

3) A mi illeti a nagyságod kívánságának második részét a nervust, a pénzt, kivel a had viseltetik; arról úgy szólottunk, hogy noha az országnak ilyen nagy romlása és pusztulása vagyon, kit tud és szemmel lát nagyságod; mindazonáltal hazánknek megmaradásáért, kereszténységgel való egyesülésünkért, és nagyságodhoz való jó akaratunkból, jó kedvünkől ígérünk nagyságodnak kapuszám szerént 6 forintot, 3 forintját ad 25-um diem a die datorum articulorum, computandum, a más 3 forintját ismét ad 25-um diem azután bészolgáltatni; melly adófizetésben senki jószága, se nagyságodé, se uraké immunis ne legyen. A rovatlan jószágok a mint az előtt három forint adóba adtanak, most holott az adó is két annyi, ők is két annyit adjanak. A szabad városok is az előbbi módjok szerént e mostani időhez képest való adót fizessenek.

Ezen adó fizetésre a szász uraim is az ő módjok szerént ígérnek magokat; ezen adóba fizessenek pedig az országban levő ráczok is, ilyen módon, hogy a melly rácznak az országban háza vagyon sajátja, egy forintot adjon, a kinek pedig háza nincsen, immunis legyen.

Azonképen a görögök és egyéb idegen országból jött

kereskedő emberek is, kiki az ő marhájának és kereskedésének mivolta szerint fizessenek.

Az elégett helyek és faluk pedig, kik mostani had miatt elégtének, efféle adófizetéstől absolutusok légyenek. Könyör-günk nagyságodnak: nagyságod vegye jó néven és kegyelme-sen tölünk, azután is valamire az úr isten segít bennünket, nagyságodnak nem akarunk megfogyatkozni.

(4) Mivelhogy pedig az adó excutiójában gyakorta a sze-génységnek szüksége miatt fogyatkozások esnek, abban az ispány uraimnak ilyen módjok legyen, hogy a hol ispányok a szegénységen meg nem vehetnék, a nemes ember jobbágját, a ki azon faluban vagy portión vagyon, megfoghassák és mind ad-dig fogva tarthassák, míg az adó meglészen, ha pedig efféle kapu pusztá volna, és egyéb jobbágj sem laknék a féle falun vagy portión, in tali casu az ispányok a féle nemes embernek másutt való portióján vehessék meg az adót és exigálhassák.

(5) Miképpen nagyságod kegyelmesen igéri, hogy a ha-dakozó népet bizonyos helyre szállíttatja, és az ország útait a sok gonosztevőktől megszabadítja; a nemes emberek házából szállottakat kiküldi és egyébben is a mi jónkra igyekezik, azt nagyságodnak megszolgáljuk mint kegyelmes urunknak; kö-nyörögvén nagyságodnak, hogy nagyságod kegyelmes foga-dása szerint ezekben provideáljon, hogy így minden felől a nagyságod gondviselése által békekességben maradván, a nagy-ságod és hazánk szolgálatjára alkalmasabbak lehessünk.

(6) Miért hogy a had alatt jobbágjink nem akarván tölünk hallgatni, sok insolentiákat cselekedtenek rajtunk; kö-nyörgünk nagyságodnak: parancsoljon vármegyén való ispá-nyoknak, sedria hirdessék meg, hogy minden jobbágj mint ez előtt, ez után is urához hallgasson és engedelmes legyen néki, hogy így mind a nagyságod adóját, mind pedig a hadra való com meatust közöttök jobb móddal exigealhassuk és admi-nistrálhassuk, és mű is omni ex parte a nagyságod szolgál-atjára, és hazánk javára elégségesek lehessünk.

Vagyon ilyen panasz is Kegyelmes Urunk, hogy a melly ráczok és futott népek ez országban laktanak, a kóborlókhöz adván magokat ez országban sok háborgást cselekedtenek

volna, kiről könyörgünk nagyságodnak : parancsoljon generalis kapitányjának, hogy efféle embereket megbüntessen.

Mivelhogy pedig az országbeli nemesség közül is némely a nagyságod hada közé adván magát, ő tétetett kárt vélek és sarczoltatta is őket; végeztük: hogy efféle nemesember tartozzék personaliter compareálni és rationem facti reddere, holott ha convincáltatik és appellálna, az appelláció admittáltassék, de ő maga intra tempus revidendae appellationis az ispány kezénél fogva tartassék és senki instantiájára ki ne eresztessék, az appellatio megláttatván, exequáltassék, ha pedig nem compareálna proscribáltassék, kinek efféle vétekben könyörgünk nagyságodnak, semmi kegyelem ne adassék. A székelység között is azon mód tartassék.

(7) Hogy te nagyságod a mű könyörgésünkre a kozákokat és egyéb rendet, a kik városok hostátjára ütvén, a mit kaphattak elvitték, a várost is égetéssel fenyegették, compescálni és in officio convincálni akarja, azt nagyságodnak megiszolgáljuk mint kegyelmes urunknak.

(8) Találtuk volt meg nagyságodat könyörgésünkkel némely szegény nemes atyánkfiak felől, kik noha nagyságodnak a fidelitást praestálták volna, mindazonáltal az ilyen nemesembereknek őstől maradt, vagy zálogos jószágokat egyebek nagyságodtól elkérték volna, kire hogy nagyságod nekünk kegyelmes választ tett, és hogy efféle őstől maradt, vagy zálogos, vagy pénzen vett jószágot nagyságod efféle atyánkfiainál és nálunk helyén hagyott, nagyságodnak megiszolgáljuk.

(9) Az melly meghalt és a hadban elveszett emberek jószágokat nagyságodtól megkérték, ha maradékok leszen utánok vagy atyjafiai, ha a jószág őstől maradt, vagy zálogos, vagy pénzen vett, tehát nagyságod kezébe a donatáriusnak ne bocsássa, és a relicát, a haereseket belőle ne excludálja; sőt eddig a kit a donatáriusok elfoglaltak is, a viduáknak és haereseknek megereszszék, és nagyságod lássa meg törvénnyel és a mint a törvény találja, abban maradjon az országnak régi törvénye szerint.

(10) Végeztük azt is az elszökött, szegődött szolgálkáról: hogy minden helyekről sub poena homagii azelőtt való articulosok szerint megadassanak, ezt tévén hozzá, hogy a kinek szolgálja

város helyekre szökött avagy szöknék, afféle szolgát a bíró mox et de facto tartozzék annak a kitől elszökött sub poena homagii kezébe adni, egy nemes ember által requirálván a bírót felőle, kit ha a bíró nem cselekednék, a szolgának díján maradjon, és ha a bíró le nem tenné a díját, városi embert tartasson az actor érette, et nihilominus a szegődött szolgát mind ott, mind egyebütt azon mód szerént persequálhassa.

(11) Végeztük azt is, hogy a melly szegény nemes ember atyáinkfiai vagy betegség miatt, vagy a kóborlóktól való féltekben ad praestandum fidelitatem ide nem jöhessenek: azok székes helyeken az ispányok előtt avvagy kit ők arra rendelnek egyéb hajdani mód szerént a gyűlés után a hűségre megeskügyenek; eddig való absentiajokért meg ne büntessenek.

Nem szólunk urakról és főemberekről, kik más országba mentek vagy gyűlésre ugyan menni nem akartak.

A melly szegény özvegy nemes asszonyoknak vagy egyéb árváknak házokat marhájokat nagyságodtól megkérték; könyörgünk nagyságodnak: nagyságod szegényeket kegyelmesen oltalom alá vévén, efféle elvett marhájokat restituálja és kegyelmesen minden violentusok ellen meg is oltalmazza őket benne.

(12) Hogy nagyságod bizonyos atyáinkfiai jószágait, kiket a bolyai, monorai és nagyságod egyéb helyeken való tisztartói elfoglaltak volt, igéri kegyelmesen megereszteni: azt nagyságodnak megszolgáljuk mint kegyelmes urunknak.

(13) A melly szegődött szolgák kárt tévén vagy idejeket ki nem töltvén, a kozákok, vagy nagyságodnak egyéb hadakozó népei közé adnák magokat, végeztük a nagyságod jó tetszése szerint: hogy valahol a nagyságod hada között felalátatnak, az ő uroknak megadassanak.

(14) Találtuk volt meg nagyságodat, hogy generaliter minket is országul minden privilegiumunkban, leveleinkben megtartana nagyságod, kire hogy nagyságod kegyelmesen ilyen választ tett, hogy nagyságod Zsigmond fejedelem adta donatió kivül minket minden privilegiumunkban, leveleinkben és szabadságunkban megtart nagyságod: megszolgáljuk nagyságodnak, mint kegyelmes urunknak.

(15) Tetszett ez is, hogy a mostani időben valamelly ne-

mes ember más szomszéd atyafiát avvagy rendbelit személyében vagy jószágában, marhájokban megháborított volna: az olyan nemes ember felől az ispányok az első szék napján a brevis processus szerint törvényt szolgáltatassanak minden haladék nélkül.

(16) Hogy pedig nagyságod Gávai Miklósnak és Budai Ferencznek és Kakas Istvánnak ez országba nagyságodhoz szabad bejövetelt és őstől maradott jószágokban, és zálogos jószágokban és egyéb marhájokban is békességes megmaradást engedett, nagyságodnak megszolgáljuk mint kegyelmes urunknak.

(17) Végeztük ezt is, hogy a mellyős jobbágysai a székelységeen való nemességnak e mostani szabad székelyek közt voltak, kik nem a székelyekhez valók, hanem ő saját jobbágysaik volt, és az első támadás előtt is békességesen birták, azok közül ha mellyek a szabad székelyek közé irattatták volna magokat, az ő földes uroknak megadassanak, ezután pedig efféle őstől megmaradott jobbágysaik közikbe ne írják, ha szinte közökbe írtak volna is, visszaadassanak. Azonképpen őstől maradt udvarházak, örökségek, hozzá tartozó szántóföldek, szénarétek, tós helyek, erdők, malmok, vizek, malomhelyek és mindenek, minden örökségek valamik eleitől fogva ahhoz tartoztanak, és mind békességesen eddig birattanak, a nemes embernek maradjanak, birhassák szabadon mint saját örökségeket.

Vagynak azonkívül oly jobbágysaik is, kiket ezen nemességük ők magok szállítottak székely jószágok közibe még akkor, mikor birták őket, kik nem székelyek, hanem ki oláh, ki szász ki lakság magyar benne, azok felől is tetszett: hogy mint saját jobbágysaik békével az uraknál maradjanak; — melyekről parancsoljon nagyságod seriominden székeken való kapitányoknak, hogy a székely uraink atyáinkiai a mi felőlök való végzésünkben, és nagyságod ebben való jó tetszésében épen megtartassanak.

(18) A szászság is, ki országunknak nem kisebb tagja, panaszkodott az úton járónak rajtok való nagy inségén és pusztítása felől; ki felől végeztük nagyságod kegyelmes tetszéséből: hogy se úr, se nemes ember, se szolga se egyéb rend-

beli ember, a ki köztök jár, erővel semmit rajtok ne vegyen, hanem a ki köztök ott szállást kíván, szállást adjanak, sőt a mi szükség, pénzért adjanak neki, ha pedig valakinek sponte valami jó akarattal és gazdálkodással akarnának lenni, az ő arbitriumokban legyen.

(19) A posták köztök, kik az ő nagysága leveleivel járnak, a mi abban leszen megírva, ahhoz tartsák magokat: ha egy a posta, egy lovat adjanak neki; ha kettő, kettőt; de senkinek szekeret ne adjanak, hanemha expresse volna levelében megírva; ha ki pedig az ő nagysága levelin kívül lovat, vagy szekeret kívánna, annak semmit ne adjanak. Efféle postáktól pedig ő nagysága a postaleveleket cancellarius uram által beszédesse, hogy többé a posták efféle levelekkel ne jár hassanak. Mivel pedig történhetik, hogy a lakságon lakó jobbágyok az adónak súlyos volta miatt a szabadság kedvéért a szabad székelyek közé szökhetnek, kiknek adójok a több szegénységre szállhatna, tetszett: hogy valamely jobbágy az adó előtt oda szöknék és vissza helyére nem akarna jöni, felakasztassék; kit kit nagyságod mindenfelé hírré tévén a kapitányoknak is, kik a székeken vagynak, parancsoljon, hogy ők is ehhez tartsák magokat.

(20) Utolszor, hogy nagyságod egyéb keresztyén fejedelmeknek szokása és módja szerint hazánk szabadságának megtartására, a juramentumoknak praestálására igéri magát: azt nagyságodnak mint kegyelmes urunknak megszolgáljuk.

Nos itaque praemissa supplicatione annotatorum dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsilvaniae et partium Hungariae huic ditioni subjectarum etc. praescriptos universos articulos, ac omnia et singula in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes, praesentibusque literis nostris inseri et inscribi facientes, nostrumque illis consensum praebentes clementer acceptavimus ac probavimus, ratificavimus et confirmavimus, prout acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus; offerentes nos benevole, quod praemissa omnia in omnibus suis punctis, clausulis et articulis tam nos ipsi observabimus, quam per alios quoslibet ubique per nostram ditionem firmiter et inviolabiliter observari faciemus. Harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum

Albae Juliae vigesima octava die mensis novembris, anno domini 1599.

(Köszölve Gr. Kemény József és n-ajtai Kovács István: Erdélyország történetei tára I. k. 234—244. l.)

b)

Anno ab Incarnatione Salvatoris nostri 1599. occupato Regno Transylvaniae a Michaelae Vaiuoda Transalpinorum, in prioribus Comitibus ab eodem indictis, in civitateque Alba Julia celebratis, relaxatae sunt Saxonibus, ad instantiam Dominorum Coronensium, Dni Lucae Pnyedj (Enyedi?) magistri Civium et Dni Alberti Huett Judicis Regii, ex portis 20,000-bus, quibus a multis annis oneratae fuerant, portae No 4000.

Cedunt in genere Civitati Cibiniensi cum Septem Sedi-
bus portae . . . . . 6784.

Civitati Coroniensium portae . . . . . 3040.

Civitati Megyesiensium portae . . . . . 3616.

Civitati Bisztriciensium portae . . . . . 2560.

Summa in genere portarum facit . 16,000.

Limitatio Septem Sedium nova secundum domos numerales.

Cibinium cum sua Sede habet domos $7\frac{1}{2}$, habet Dicas 3090.

Segesvar habet . . . . . 5 minus $\frac{1}{8}$.

Sabaesum habet . . . . . $1\frac{1}{2}$ minus $\frac{1}{8}$.

Senk habet . . . . . $4\frac{1}{2}$.

Reismarkt habet . . . . . 3.

Leschkirch habet . . . . . $2\frac{1}{2}$.

Reppis habet . . . . . 3.

Zasváros habet . . . . . $1\frac{1}{2}$.

Summa . $28\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{8}$ — $\frac{1}{8}$.

D. T. M. m. p. *)

Copia MS-to Danielis Trapoldini. — In Collectione MS. Josephi Benkő Tom. XV. pag. 53.

Gr. Kemény József sajátkezű másolata az erd. Múzeum kéziratárában (Jos. Com. Kemény Apparatus Epistolaris Tom. II. pag. 515.)

*) Azaz Daniel Trapoldinus Mediensis m. p. (Gr. Kemény József jegyzete).

X.

1599. nov. 26.

A császár Bocskay Istvánnak : inti, hogy ügyeljen az erdélyi ügyekre.

Stephano Bochkai.

Rudolphus.

Spectabilis et magnifice fidelis dilecte. Cum ad litteras tuas per peculiarem cursorem ad nos missas respondere decrevissemus, multiplices de mutato provinciae Transilvanicae statu nuncios accepimus. Postquam itaque res istic praesentes occasionem tibi praebent, fidem tuam quam ante hac nobis saepius verbis professus fuisti, re ipsa probandi, benigne te hortamur, in ista rerum conversione ita te geras ut expectationi nostrae satisfacias, gratiamque nostram magis magisque promerearis, quam pro tuis in nos meritis es experturus. Datum Pilsnae 26. Novemb. 1599.

P. S. Cum iam cursor tuus cum responso nostro remittendus esset, alterae ad nos tuae, 2. Novembris datae superveniunt, quae (*per quas*) de variis nos ut ea partim Albae Juliae partim alibi compereris et a nuncio apostolico intellexeris, certiores facis. Illa vero quae in privatis tuis petis, in deliberationem vocabimus, ut quod consultum et facto opus sit, primo quoque tempore statuamus, ac benignam eorum quae ad te pertineant rationem habeamus. Datum ut in litteris.

(Fogalmazvány a bécsi cs. és k. áll. levéltárban.)

XI.

1599. nov. 28.

Mihály követeinek adott ajándékok.

Im geheimbenn rath denn 28. Novembris geschlossen worden, wie folgett:

Denn furnehmen Wallachischen gesandten mitt ainer ketten, 400 thaler werth abzuefertigen.

Denn andernn ain ketten vonn 250 biss inn 300. Reinisch f.

Dem dritten 100 thaler pares geltt.

Dem dolmetsch so mitt ihnen aus Siebenburgen khumben, 50 thaler par geltt zue ainem klaid, unnd auff 3 jahr lang bei denn Jesuitern seine studia zue continuieren die nothwendige verlag.

Dem pribeckhen, so die Turggische mit rubinen versetzte tolch heraus geprachtt 100. fl. par geltt, vnnd 1000. fl auff das salzambt zue Pressburg mitt 5. procento anzueweisen.

Denn 2 corrier so die Siebenburgisch zeittung gebracht, mitt ainander 50 f.

Dem Nigrani Turggischem dolmetsch 2 monatt soltt seiner besoldung, nach Wienn alsbalt richtig zumachen.

Des Turggischem dolmetsch Matthia del Furo sohn auff Prag 2 monath soltt 20 fl. zuuerordnenn.

(Mátyás föhg. 1599. dec. 31. a császárhoz intézett levele másolatához mellékelve. Bécsi udv. kam. lt. Sieb. Act.)

XII.

1599. nov. 29.

Rudolf válasza Mihály vajda nov. 4-iki levelére.

Rudolphus.

Illustris fidelis dilecte. Accepimus literas vestras, quibus nos de insigni quae nobis ope diuina ac strenuitate vestra superioribus diebus in Transilvania obtigit victoria gratulamini. Nos sane quemadmodum plurimum et nostra et reipublicae Christianae causa gaudemus, ita fidem vestram quam nobis adeo insignibus rerum documentis probatis magnopere laudamus, nequaquam praetermissuri, quin gratum et benigne inclinatum animi nostri affectum quocunque tempore sentiatis legatos autem vestros, quos a vobis ut caeterum nobis vberius exponant mittendos significatis, libenter videbimus, quae deinceps statuenda sint, singulari cura suscepturi. Interim ut magna vobis apud Christianos omnes, et a fortitudine qua victoriam istam consecuti fuistis, et a fide quam nobis praestitistis gloria, sit summa apud nos gratia. Pilsnae 29. novembris 99.

S z é l é n: Vauodae Valachiae responsum de recuperata Transilvania.

(Fogalmazvány a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XIII.

1599. nov. 29.

Mihály vajda a császárnak : a tatárokhöz küldendő követtség ügyében.

Sacratissima caesarea regiaeque Maiestas
domine domine clementissime.

Meminit sacra caesarea regiaeque Maiestas Vestra quoniam tractatus suscepti fuerint superioribus temporibus per Maiestatem Vestram caesaream et per me cum Tartaris, ut nimirum aut a societate Turcarum auellantur, aut in patria maneant, aut vero in ipso actu et fervore belli a Turca deficiant, armaque in illos convertant. Tractatum hoc a me fuit diligenter et eo perductum, ut nisi pecuniae cuiusdam summa defuisset, spes erat optima de conficiendo toto negotio. Confirmatum etiam fidei sacramento inter me Sigismundum et Tartarum cuius de forma Maiestas V. caesarea de suis commissariis, qui tum in Transilvania erant, certior fieri dignabatur, cuius iuramenti forma per eosdem commissarios Maiestati Vestrae transmissa fuit. Unde quantum clementi incepti illius foederis omissio attulerit, ex tot rapinis et depopulationibus Maiestas Vestra caesarea facile intelliget. Id etsi ita acciderit, spes tamen est in posterum quoque et tractari et commode negotium confici posse, ita ut etsi ad arma capienda communes Christianum contra sanguinem conspiratae bestiae adduci nequeant, satis tamen esse possit, si belli societatem detrectantes domi si contineant. Ad hanc rem tentendam et perficiendam nescio quo spiritu mirifice solíciter modo benigna liberalitas Vestrae Maiestatis caesariae consensus et voluntas accesserit.

In quo si Maiestas Vestra caesarea dispendium et iacturam spectet, poterit eam summam per magnificum D. Bartholomaeum Pezzem vel per alium quempiam transmittere, qui tractandis his omnibus, non solum intersit, verum etiam consilium et auctoritatem suam adhibeat.

Si res ex voto conficietur maximum inde reipublicae Christianae accedet commodum, certissimamque ea res de Turca victoriam et propediem extra Thraciam Othomanense

imperium expellendum pollicetur. His me gratiae sacrae caesareae Maiestatis Vestrae humilime commendo. Seruet Deus Vestram Maiestatem caesaream ad multos annos feliciter imperantem. Datum Albae Juliae die XXIX. novembris 1599.

Eiusdem Maiestatis Vestrae.

Humilimus servitor.

Kivül: exemplum literarum ad sacram caesaream Maiestatem a Vainoda scriptarum.

(Egykorú másolat a bécsi cs. titkos levéltárban. Hungarica.)

XIV.

1599. decz. 3.

Rudolf császár Örmény Pétert visszabocsátja Erdélybe.

Vayvodae Valachiae

Rudolphus etc.

Illustris. Quem ad nos superioribus diebus misistis Petrum Armenum, ita heri remisimus ut responso nostro contentum fore existimemus. Quandoquidem autem alios ad nos legatos ex Transsilvaniae ac Transalpinæ proceribus vos misuros, qui de omnibus nobiscum accuratius agant, promisistis, eos avide expectamus. Interim alium intra paucos dies ministrum qui optimum propentissimumque erga vos nostrum affectum vobis uberius explicet, mittere decrevimus. Ut itaque fideliter ac fortiter rebus omnibus, prout necesse fuerit, providere pergatis, benigne postulamus, inclinatissimamque affectionem nostram ad omnes Vobis occasiones offerimus. Datum Pilsnae 3. Decembris 1599.

(Fogalmazvány a bécsi cs. és k. állam-levéltárban. Hungarica.)

XV.

1599. decz. 3.

Mihály vajda a császárhoz: jelenti hogy Magyarországon hadakat fogadott.

Sacratissima caesarea regiaque Maiestas

domine domine clementissime.

Transsylvania in potestatem sacrae caesareae Maiestatis Vestrae redacta, in tanta hominum inconstantia, quibus

mihi praesidijs opus sit, sacra Maiestas Vestra benigne intelligere potest, praesertim cum contra communes, christiani nominis hostes, sub auspicijs vestrae Maiestatis caesareae victoriam continuare, et ditiones sacrae Maiestatis vestrae dilatare contendam.

Hac de causa milites mihi in belli communis usum ex Hungaria adsciscendi fuerunt, iisque potissimum qui aliqua bellicae fortitudinis laude claruerunt. Inter quos magno mihi adiumento fore ad continuandum hunc victoriae cursum, generosos dominos Joannem Zelestey et Nicolaum Segniew, sacrae caesareae regiaeque Maiestatis vestrae fideles existimaui. Quibus bona sua in Transsylvania habita restitui, atque ad communes militiae labores euocaui.

Quapropter sacrae caesareae Maiestati vestrae uti domino clementissimo humiliter supplico, ut hoc meum propositum gratiose interpretaetari, eosque qui ad me ad continuandum uictoriae cursum ex Hungaria uenturi sunt, non solum benignis intueatur oculis, verum etiam bona omnia eorum, quae in Hungaria possederunt, integra et libere possidenda relinquere dignetur, ut hac gratiosa sacrae Maiestatis vestrae benignitate prouocati, ad omnem occasionem eo promptius et maiori fidelitate sacrae Maiestati vestrae et reipublicae christianae operam suam praestent.

His me meaque omnia sacrae caesareae Maiestati Vestrae humiliter commendo. Deus optimus sacram Maiestatem Vestram ad multos annos seruet incolumem et feliciter imperantem. Datum Albae Juliae die 3. Decembris, Anno domini 1599.

Eiusdem sacrae caesareae et regiae
Maiestatis vestrae
humilis seruitor
Michael Wayuoda.

(Egykorú másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XVI.

1599. decz. 4.

Mihály vajda rendelete: az erdélyi nemesség összehívása ügyében.

Michael Valachiae Transalpinæ Vaiuoda, sacrae caesareae regiaeque Maiestatis consiliarius per Transsylvaniam locumtenens, eiusdemque cis Transsylvaniam partiumque eidem subiectarum fines exercitus generalis capitaneus.

Magnifice ac egregij nobiles fideles nobis dilecti. Salutem et favorem. Hagyjuk és parancsoljuk, hogy mindjárt ott vármegyétekben, valamennyi nemes ember vagy bizonyos és meghitt arra rendelt emberek által tisztek és hitetek szerint megcirkáljátok, és mind fő embert, köz és egyházi nemes embert az özvegyekkel egyetemben feljegyezvén neveket, minekünk in scriptis regestumban rescribáljátok és referáljátok késedelem nélkül. Secus non facturi. Datum Albae Juliae die 4. Decembris Anno domini 1599.

(Aláírás Cyrill betűkkel.)

Kü l c z í m: Magnifico ac egregijs nobilibus comitibus vicecomitibus et iudicibus nobilium comitatus Cranzensis etc. fidelibus nobis dilectis.

(Eredetije a bécsi cs. állami levéltárban. Hungarica).

Ugyanott ennek és a Közép-Szolnok megyéhez intézett — ezzel szóról szóra megegyező — mandatumnak latin fordítása.

XVII.

1599. decz. 6.

Rudolf Mihályhoz az ügyek rendezése végett biztosokat küld.

a)

Rudolphus.

Illustris fidelis dilecte. Mittimus ad uos aulae nostrae familiarem Carolum Magnum, quem iam antea nouistis, ut benignissimam vobis animi nostri affectionem ostendat, vobisque pluribus quae a nobis in mandatis habet, explicet. Legatos autem qui apud vos brevi se sistent designavimus, quos uobis acceptos fore confidimus. Vt itaque Carolo Magno fidem ha-

beatīs ac de gratia nostra qua commodā atque ornamenta uestra prout meremini quacunque occasione amplificari uelimus, optime speretis, cupimus. Datum Pilsnae 6. Decembris 1599.

K í v ű l: Vaiuodae Valachiae pro Carolo Magno.

(Egykorú másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

b)

Rudolphus.

Illustris fidelis dilecte. Gaudemus ex animo laetiora nos in dies de integra Transilvania nostram in potestatem redacta audire. Quam ob rem non vna gratulatione contenti iterum vobis iterumque gratulamur, et quod nos de fortitudine ac fide vestra sperauimus, et vos promisistis feliciter praestitum. Vt enim id nostris et christianorum rebus hoc tempore commodum et peropportunum est, sic vobis gloriosum perpetuo futurum, qui insignem illam Bathoreorum perfidiam diuino permissu vindicastis. Vt vero nostram vobis mentem commodius significemus, vtque de rebus istis certius quod requiratur, statuamus. Legatos nostros nobiles fideles nobis dilectos Dauidem Vngradium, liberum baronem in Sonneck, ac Michaellem Zäckel a Keuendt, liberum baronem in Fridaco, nostros consiliarium et generalem Sackmariensem ad vos qui de omnibus vobiscum diligenter fideliterque agant, ac vobis, quemadmodum per Petrum Armenum petijstis consilio, donec certa istius regiminis ratio statuatur assistant, mittimus, eos vt libenter videatis, vtque plenam ijs coniunctim vel separatim fidem habeatis, a fide vestra benigne requirimus, quae deinde ad dignitatem vestram amplificandam opportuna existimauerimus inclinatissime voluntatis affectione, quam erga vos gerimus curae habituri sumus. Datum Pilsnae 6. Decembris 1599.

S z é l é n: Vaiuodae Valachiae.

(Fogalmazvány a bécsi cs. titk. ltárban. Hung. Ugyanez egykorú másolatban is megvan.)

c)

Rudolphus etc.

Vnser lieber getrewer. Nach dem wir fur ein sondere notturfft gehalten, zu dem Michael weida in der Walachey vnuerzoglich vnser commissarios hienein zuschiekhen, vnnd dann ain sonders gnediges vertrauen in deine Person als die nit allain dortten in der n  he, sonder auch des Sibenburgischen Verlauffs nun mehr ain erfahrung erlangt, vnd ime dem wayda (wie wir es sp  ren) annemblich gesetzt, so ist vnser gnedig gesynnen an dich, du wollest dich, neben dem auch edlen vnserm lieben getrewen Daud Vngnaden, freyherrn zu Sonnegg unserm hoff-kriegs-rath, dehn wir auch darzu furnehmen, vnd ersuchen, gehorsamblich gebrauchen, vnd was vnser instruction so dir von vnserm hoffdiener vnd Behaimischen postmaister dem Carolo Magno zugestellt werden solle, mit sich bringt, dem eyffer vnd trew, so du in andern vnser diensten zu vnserer gnedigen satisfaction erzaigt, algelgen (  gy) sein lassen. Das raicht vns zu gnedigem gefallen, vnd wir seindt dir mit ka  . gnaden vorders wohl genaigt. Geben in vnser stadt Pilsen den sechsten tag des monats Decembris anno neun vnd neunzig, vnseres reichs des R  mischen im funff vnd zwainzigsten, des Hungerischen im acht vnd zwainzigsten.

S z    l    n m    s ir    ssal: Michael Z    ckel w   rdt zu der Sibenb   rgischen Commission ersucht.

(Fogalmazv   ny a b   csi cs. titk. It   rban Hung.)

d)

Rudolff etc.

Instruction auf die edlen vnnser liebe getrewen Dauiden Ungnad vnnd Michael Z    ckeln etc. was sy in vnserm namen vnd als vnnser ansehentliche commissarii bey dem veyda in der Walachey anbringen und verrichten sollen.

Erstermelte vnnser kay. abgesandte sollen der sachen erforderender hoher eyl vnd notturfft nach zu ehist vnverz   glibister volziehung irer raisz kain stundt verabsamen, sondern jren weg gestracks auf Sibenburgen (wie jnen die negste gelegenhait am besten bew   st sein wurdet) ersternantem weyda

zunehmen. Sobald sy dorthin gelangen, werden sy jre ankunfft anzumelden jme weyda vnnser khays. gnad vnd alles guetts vnd dann vollendt weitter anzusaigen wissen.

Wir hetten neben andern biszhero einkommenen zeitungen fürnemblich aus seinem des weyda bey seinem abgeordneten Armeni Peter vom 4. Novembris negsthin an vns gethanen schreiben, die ansehentlich trefflich vnd stattlich victori, so er durch verleibung des allmechtigen jüngstlich durch wider einbekommung der sibenburgischen lannde, mit gewehrter hanndt, vnd vberwindtung vnnserer widerwerttigen, erhalten, mit sonndern frewden gern vernomen, wie es dann auch zwar an sich selbst ain solche sach wäre, welche zuuorderist seiner göttlichen allmacht (als die die grosse durch die Bathorischen biszher an vnns erwisene vntrewe lenger nit vngestraft vnd vngerochen hingehn lassen künden) vnd dann auch sein des weyda sonderm hierunter zu vnns vnd denn gemainen christlichen weszen, zu seinem bey menniglich nunmehr erschallenen rhuemb erzaigten getrewen aufrichtigen eyfer, ritterlichen dapffer- vnd redligkeit (damit er disz treffentliche werk zu verrichten auf sich genommen) allainig zuezuschreiben.

Wir für vnnser Person hetten vnns dessen zu ime weyda sonnderlich zu bedanken, mit erpietten, inmassen disz alles vom jm, vnns, vnnserm löblichen haus Österreich, vnd gemainer Christenhait zu nutz vnd besstem wider des christlichen namens erbvheindt des Turcken mächtigen gewalts vnd vbertrangs versicherung angesehen, das wir solche seine eyferige christliche wolmainliche erzaigung mit beharrlicher kays. gnaden gegen ime vnd den seinen ersprieszlichen zuerkennen auch mit getrewer muglicher hulff vnd sonsten verrner beyzuspringen vnd an allemdeme was vns diszortts gepure vnd obgelegen sein, gar nichts vnterlassen wollten, wie er vnns dann darumb gänzlich vnnd zuuersichtlich zu vertrauen, zu welchem endt wir sy gegenwertige vnnser kays. gesandten deszhalb abgefertiget, vnd im gleichen der seinigen, dern er vnns in obangeregtem seinem schreiben vertröstet, ehist mit verlangen erwartten thetten. — Vnnd diesz souil die salutation vnd congratulation anbelangt.

Dieweyl wir dann (wie erst oberzehlt) sein des weyda

gegen vnns tragenden guettherzigen aufrichten eyfer versichert, vnd selbigen in keinen zweifel zusehen, so hetten wir nun gegenwertiger leufften vnd diser lannden biszher gespürten beschaffenheit vnd zu vnterschiedlich mahlen zugetragnen selzamen veränderungen nach, aus getrewer vätterlicher sorgfältigkeit, so wir zu disen lannden versicher- und erhaltung trügen, von mittel vnd weeg, wie das regiment der orten anzustellen, fürnemlich mit sein des wayda rath vnd guettachten zu handeln für das nöttigste erachtet; auff welches offtsagte vnnsere gesandten disen ernstlichen und ausgemessenen beuelch von vns hetten, mit merbesagtem weyda, wie die sachen angeregt sibenburgischen regiments halber anzugreifen, wie die Vesstungen zu besezen vnd das landt zu verhuettung deren biszher fürvber gangenen beschwerlichen vnd hochschädlichen practiken, vor gefahr zu versichern sein möchte, vertraulich zu communicirn, vnd dessen rathlichs wolmainlichs guettachten zuuernemen.

Demnach vnns dann zum dritten zu gehör kommen, das er der weyda nach einbekommung des landts alberait allerlay ansehentliche guetter auszthailen vnd verschenken solle, welches gleichwol der sachen beschaffenheit nach ain eben selzames ansehen, vnd allerhandt verdacht daraus zu schöpfen sein wirdt: hierumb so wurdet inen vnnsern gesandten mit sonderm vleisz vnd dexteritet auch mit bester gelegen- vnd bequemigkeit (ob es gleich als paldt bey der ersten audienz nit beschehen köndt) von dem wayda gleichsamb für sich selbst vnd vnuermerkt, das sy von vnns so weit instruiert vnd beuolmechtigt seyen, zu uernem obligen, allweyl er alles, so diszfahlls fürgangen, vnns vnd dem gemainen weszen zu nuz vnd guettem beschehen zu sein forgeben, wie wir auch vnnsers thails solches noch zur zeitt gar in keinen zweifel zu sezen vrsach hetten, was es mit angeregten schankung vnd alienationen für ain mainung, wchin solche angesehen, vnd wie hoch sy sich erstrecken möchten.

Doch wirdt solches, wie erst obermelt, also beschaidenlich vnd vnvermerkt anzustellen sein, damit er der weyda es nicht empfinde, oder darob alterirt werde.

Beschliesslich weyl vnss auch sonders daran gelegen,

privatim in allereusserster geheim vnd still die gelegen- vnd beschaffenheit des landts vnd allerlay derzeit darinnen in gemein furgehende discursz in acht zu nemen; so bevelchen wir inen hiemit vber solches alles bey den vertrauttisten orten die ihnen sambt vnd sonderlich nicht manglen werden, fleissige erkundigung einzubringen, wie anfangklich der landtag abgangen, ob oder was darinnen geschlossen so etwan vnns vnd dem christlichen wesen zu praeiudicio geraiche, vnd daraus des weyda intention, ob er sich villeicht lieber selbst im lanndt zu impatronirn vnd vns auszuschliessen, oder was er hierunter zu suechen gedacht, gespuert werden möchte.

Item was in specie für schätz vnd sachen durch den weyda, so wol von dem cardinal als dem Sigmunden Bathorj an einem vnd dem andern ortt bey der schlacht, zu Weissenburg, Kywar, oder sonsten gefunden, vnd weggefhuert; was auch entlich bey allen canzleyen, vnd in ander weeg hin und wider für acta vnd schrifftten so zumahl vnter voriger jahlr furgelaufener veränderung vnd vnbestendigkeit einkommen, vnd vnns zur nachrichtung zu wissen vonnöthen, verhandden vnd zu befinden.

Vnnd disz ist das jhenig, so wir in jeziger eyl bey dem weyda in ainem vnd annderm alspaldt anzubringen vnd zu verrichten für rathsamb erachten. Im vbrigen wöllen wir, das oft besagte vnusere gesandten jrer erkandten dexteritet vnd geschicklichkait nach ime auf alle zutragende fall mit getrewem rath assistiern vnd sich ausser vnnserm ausztrücklichen beuelch von dannen zu ziehen nit abweisen lassen, sonder vnns den verlauff von einer zeit zur andern fleissig auisirn vnd berichten. Hieran erzaigen sy unnsern guedigen gefelligen willen vnd mainung, mit kays. gnaden damit wir jnen sambt vnd sonnders wolgewogen zuerkennen. Datum Pilsen den 6. Decembris anno 1599.

II á t i r a t: Copj kays. instruction für die abgesandten in Sibenbürgen, was sy bey dem wayda in der Wallachey zuerrichten.

(Egykorú, Mátyás fhg számára készített másolat, a bécsi cs. és k. áll. levéltárban. Hung.)

(J e g y z e t: A fogalmazvány, mely különben e másolattal szóról-szóra megegyezik, eredetiben szintén 6-káról van keltezve, de aztán a datum 7-kére javíttatott.)

XVIII.

1599. decz. 9.

Jeremiás moldvai vajda, Huszt vára parancsnokát kitartásra biztatja.

a)

Jeremia Mogilla dei gratia princeps ac perpetuus haeres Moldaviae.

Generose domine et vicine nobis honorande. Salutem et omne bonum. Intelleximus ex litteris dominationis vestrae statum Transsylvaniae modernum et quis esset eius gubernator insuper obitum quoque probi principis vestri. Sicut a deo principatus disponuntur, sic etiam a sua maiestate diriguntur. Novit et intelligit dominatio vestra nostrum benevolum animum erga istam prouinciam, in quo hactenus perstitimus, deinceps quoque dominatio vestra hinc non aliud speret, modo ne in dominatione vestra quid desit. Bene valeat. Datum in ciuitate Sucuiensi 9. Decembr. 1599.

Ad Blasium Zabo capitaneum arcis Huzt.

(Egykorú másolat a bécsi cs. és k. állami levéltárban. Hung.)

b)

Jeremia Mogila dei gratia princeps ac perpetuus haeres Moldaviae. Generose etc. Novimus dominationis vestrae veteranum erga nos affectum, quod nobis semper gratum fuit. Nunc etiam existimamus dominationem vestram in eo permanere velle, quod vos maxime optamus. Dominatio vestra quoque omnia bonae vicinitatis officia hinc speret, in qua hactenus perstitimus in ea de caetero quoque nos perseveraturos esse. Valeat. Datum in ciuitate nostra Sucuiensi 9. Decembr. 1599.

Ad Georgium Pogan vicecomitem comitatus Maramarosensis.

(Egykorú másolat a bécsi cs. és k. állami ltárban.)

XIX.

1599. decz. 10.

Szepesi kamara véleménye az erdélyi jurak lefoglalása ügyében.

Serenissime princeps, domine domine nobis clementissime.

Fidelitatis seruitutisque nostrae demissae in gratiam Serenitatis vestrae humilimam commendationem.

Quaerit benigne Serenitas vestra clementi suo mandato, die secunda praesentis mensis decembris edito, quomodo quae via bona rebellium in Transyluania confiscari, et qualiter honorum per Wayuodas Transilvaniae in Hungaria possessorum ad idem regnum incorporatio institui posse uideatur.

Certum est Transiluanos primo Sigismundum recipiendo, postea cardinali adhaerendo, ad ultimum arma aduersus generalem exercitum sacrae Maiestatis caesareae domini nostri clementissimi capitaneum capiendo, graue periurij atque infidelitatis crimen patrasse, atrociterque tot vicibus, contra datam suae Maiestatis fidem peccasse.

Neque illud dubium est, talium rebellium bona, antehac saepe vel confiscata, vel alijs petentibus fidelibus donata fuisse. Ita olim patrum memoria bona omnia Georgij Bebek, Francisci Nemeti, Georgij Tarczai, Georgij Bochkai et aliorum infidelium Transilvaniae factioni adhaerentium, vel fisco mancipata vel alijs donata fuerunt.

Item a Transilvaniae Wayuodis factum, et ut Joannis regis et filij eius exempla praetereantur, Stephanus Bathori, qui postea Poloniae rex factus est, Bekesiano bello omnium eorum qui officij sui memores illo posthabito, ad fidem et obsequium diui imperatoris Maximiliani faelicissimae recordationis redierant, bona confiscauerat, tales fuerunt Michael Telegdi, Petrus Andrassi, Ladislaus Karoli et innumeri alij, et nisi fuga sibi consulisset, de capite etiam et vita periclitati fuissent. Et nostro tempore grauior est Transiluanorum excessus, quam horum olim fuit: hi enim ad legitimum Hungariae regem re-

dierant, et ideo exilium bonorumque iacturam immerito passi sunt: Transilvani vero a legitimo rege, sua Maiestate nimirum, defecerunt, et aduersarijs suae maiestatis Sigismundo et Andrea Bathoreis contra datam fidem adhaeserunt.

Videretur autem poena haec non in omnes extendenda, sed in potiores tantum defectionis auctores statuenda, et praesertim in eos, qui harum partium fuerunt, et sic bona habuerunt, ut paucorum exemplo territi, caeteri fidem posthac constanter seruare discerent: neque res antequam Transyluania rite occupata et praesidijs ualide firmata fuerit, praecipienda est.

Qui uero Transyluanienſium in tuendis Bathoreorum partibus continuatiores et qui in detrectanda suae Maiestati fidelitate obstinatiores fuerint, ex ijs, quibus ea magis nota sunt intelligi poterit.

Caeterum quod ad bonorum per Wayuodas Transyluanienſes in Hungaria possessorum ad idem regnum incorporationem attinet, ij potissimum quatuor sunt comitatus Bihar, Zolnok interior, Krazna et Maramarus, qui per transactionem quandam, cuius copiam adiecimus, abalienati fuerant Nihil posthac his cum Transiluania commune sit, eodem cum caeteris Hungariae comitatibus tum seculari tum spirituali forijsdem iuribus legibusque utantur: post Maiestates vestras a camera et a generali capitaneo ut caeteri, in quibus par est, dependeant: uocentur more solito ad dietas, non solum comitatus ipsi in genere, sed potiores etiam magnates, Stephanus Bochkay, Nicolaus Zoliomi, Georgius Warkocz, Joannes Imrefi, Gregorius Chaky item relicta magnifici quondam Francisci Wesseleni, et similes cum caeteris nobilibus. Arces uero Huzt, Kewwar, Waradinum sedes episcopalis, cum suo castello Bellenies, quo ad militaria praesidia, generali capitaneo, quo ad bona et prouentus, vnacum Nagbania et fodinis salinarijs Maramarusiensibus, camerae huic penitus subsint, simili plane modo, uti a laudatissimae sanctissimaeque memoriae caesare Maximiliano quondam camerae huius instructioni articulo 13. quem similiter hic apposuimus insertum fuit.

Conseruet Deus optimus maximus Serenitatem vestram

quam diutissime saluam ac florentem. Cassouiae X. die decembris. Anno nonagesimo nono.

Serenitatis vestrae

humilimi ac fideles seruitores

Nicolaus Micatius electus Waradiensis m. p.

Georgius Hoffman m. p.

Nicolaus Orlle m. p.

Georgius Kapronczai mp.

K ü l c z í m : Serenissimo principi et domino domino Mathiae archiduci Austriae, duci Burgundiae, Comiti Tyrolis etc. Domino domino nobis clementissimo. Viennae.

K ü l c z í m a l a t t : Auf die hofkanzley zue begeren bericht zugeben, die werden hierüber die vernern notturf in ainem zu dem andern zubedencken vnd zuverordnen wissen.

Ex Cam. Aul.

23. xbr. 99. Porsius.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XX.

1599. decz. 11.

Mihály vajda rendelete, melylyel a Zsigmond által tett adományozásokat összeírta.

Michael Valachiae Transalpiniae Vaiuoda, sacrae caesareae regiaeque Maiestatis consiliarius per Transylvaniam locumtenens, et eiusdem cis Transsylvaniam partiumque ei subiectarum fines exercitus generalis capitaneus.

Generose ac egregij nobiles nobis sincere dilecti, salutem et fauorem. Hagyjuk és parancsoljuk, hogy kegyelmetek mindjártást végre menvén, és jól megszámlálván Zsigmond fedelelem per manus, avagy per defectum seminis, avagy per notam infidelitatis mennyi falukat és porciokat donált el abban az vármegyében és kiknek, és azoknak hány ház jobbágy vagyon, mindeneket hűtetek szerént, írva regestumban hozzánk küldjétek késedelem nélkül. Secus non facturi. Datum Albae Juliae die 11. mensis Decembris Anno 1599.

(Aláírás cyrill betűkkel.)

K ü l c z í m : Generoso ac egregijs nobilibus comitibus vicecomitibusque comitatus Zolnok mediocris etc. nobis syncere dilectis.

(Ugyanennek latin fordítása dec. 4-chez beosztva. Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

LXI.

1599. decz. 17.

Mihály vajda kéri a császárt, hogy hozzá küldött követei és ügynökeinek adjon kegyes választ.

Sacratissima caesarea ac regia Maiestas,
domine domine clementissime.

Quantum ego victoriae sacrae caesareae regiaeque Maiestatis Vestrae vindicatis per me tot iniurijs et contra rebelles Transylvanos successibus gratulor, tanto maiorem animo voluntatem capio, quod operam studium, fidem, constantiamque meam Maiestati Vestrae caesareae probari et clementer accipi intelligo. Quam ego sicuti hactenus, ita in posterum quoque non alio quam ad reipublicae Christianae commodum, augustissimae domus Austriacae splendorem et gloriam, dilatandosque imperij Christiani fines conferam, certus clementiam sacrae caesareae Maiestatis Vestrae ad promovendos conatus meos nunquam mihi defuturam. Eoque nomine Maiestati Vestrae caesareae ac regiae humiliter supplico, ut de fide, integritate, et constantia mea tantum sibi gratiose polliceatur, quantum ab eo praestari potest, qui incolumitatem, fortunas, liberos, vitam denique ipsam pro republica Christiana, Maiestatis Vestrae et inclytae domus Austriacae gloria, in discrimen adducere non dubitet. Legatos meos proximis diebus ad sacram Maiestatem Vestram expediui, pro gratiosa Maiestatis Vestrae resolutione cognoscenda, quid de me liberisque meis, deque rebus Transylvanicis statuendum censuerit. Nuncium sacrae caesareae Maiestatis Vestrae de ulteriori voluntate sua mihi exponenda libenter expecto, quem, ubi ad me peruenerit, mandata exponentem, debita cum animi submissione et reuerenter audiam. De meo autem cursore Petro Eörmeni, per quem gratulatorias ad sacram Maiestatem Vestram dederam, quid actum sit,

nescio, nondum enim est reversus: quem ut Maiestas Vestra expeditum cum benigna relatione, quam primum remittat, humiliter oro. Cuius gratiae me, meaque omnia submisso commendando. Servet Deus Maiestatem Vestram ad multos annos feliciter imperantem.

Datae Albae Juliae die XV. decembris M.D.XCIX.

Eiusdem sacrae caesareae regiaeque

Maiestatis vestrae

humilis servitor.

(Mihály vajda aláírása hiányzik).

(Másolat a bécsi cs. titk. Itárban. Hung.)

XXII.

1599. decz. 16.

Mihály vajda Mátyás főherceget biztosítja hűségéről s Zsigmond támadása esetére segílyt kér.

Serenissime princeps et domine, domine clementissime, seruitiorum humilium commendationem.

Quanto Serenitati Vestrae in me tot literis beneuolentiam et gratiam exterior declaratam augeri, suaeque Maiestatis caesareae domini mei clementissimi, post paratam contra Transylvanos uictoriam animum gaudio perfundi, et in dies meam promptitudinem placere uideo, tanto ego etiam ad omnem industriam, fidem fortitudinem et ad quosuis labores etiam periculosissimos, pro reipublicae Christianae salute et augustissimae domus Austriacae gloria, amplitudine et maiestate suscipiendos, uehementius incendor. Atque ut Maiestas sua caesarea Vestraque Serenitas spe, quam sibi de fidelitate et laboribus meis conceperunt, non defraudentur, diligenter et accurate studeo. Dummodo Maiestas quoque caesarea conatus meos benigne in tempore promoueat, occasiones bene rei gerendae non negligat, me foueat, et in ipso Christiani operis feruore indigentem, totque malis circumseptum non deserat. Quae vero Serenitas Vestra de clandestinis cancellarij Polonici et Sigismundi Bathori contra me et prouincias Maiestatis suae machinationibus, ad me amanter perscripsit, ea

ego, quamvis antea certo non acceperim, incertis tamen rumoribus iam intellexeram. Quae sint vera aut non, tamen Serenitas Vestra illustrissimo domino generali Cassoviensi serio demandare dignetur, ut copijs suae Maiestatis, quas superior Hungaria sustinet, bene instructus et paratus ad primam occasionem praesto sit, ut ingruenti huic malo, et domus Austriacae pesti, coniunctis viribus melius occurrere possimus. Certissimam ego spem in Deo habeo, qui superbos animos confundere solet, hunc senem Turcam et inueteratum dolo ac iniquitate hominem sempiternum nominis et gentis suae dedecus, una cum suis in Poloniam relaturum.

Scribit ad me Serenitas Vestra binis iam in suis literis quaedam mecum communicanda magnificis dominis Georgio Bastae et Vngnadio demandasse, quae ad me hucusque non peruenerunt. Quae ut primum intellexero, me ad Serenitatis Vestrae uti domini clementissimi mentem et nutum facile accommodabo. Interim ego pro quibusdam peculiaribus non ita meis, quam suae Maiestatis rebus necessarijs perficiendis, meos certos homines, dominos Georgium Racz et Joannem Zelestey ¹⁾ ad vestram serenitatem expediui, quibus ut in omnibus, quae nomine meo dixerint aut fecerint, benignam et indubiam adhibere fidem, illosque quamprimum cum gratioso remittere responso dignetur, uehementer oro. Deus serenitatem vestram seruet ad multos annos felicem et incolumem. Datae Albae Juliae die XVI. Decembris Anno M. D. XCIX.

Eiusdem Serenitati Vestrae

humilis seruator.

(Mihály vajda aláírása cyrill betűkkel.)

(Másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XXIII.

1599. decz. 16.

Istvánffy véleménye Erdély szervezése ügyében.

Serenissime princeps et domine domine clementiss ime.

Hesterno die allatae sunt mihi literae serenitatis vestrae vigesima noua Nouembris Viennae datae, quibus sereni-

¹⁾ Ez utólag kihúzza.

tas vestra nonnullos articulos inclusit, ad prouinciae Transsilvaniae, recens per Maiestatem caesaream dominum nostrum clementissimum feliciter recuperatae, conseruationem pertinentes. De quibus a me opinionem exquirere dignatur. Ad quos quae mea sid tenuis et exigua opinio, quidue de ijs sentiam, id totum ordine breuibz verbis descripsi, et in scheda, quam praesentibus inclusi, annotatum serenitati vestrae humiliter mitto. Quam Deus optimus maximus diutissime et felicissime conseruare dignetur. In cuius gratiam me et fidelia seruicia mea humillime commendo. Datum in Vinicze, 16. die Decembris. Anno domini 1599.

Eiusdem Serenitatis Vestrae .

humilis et fidelis seruitor.

N. Isthuánffy 'mp.

A levélhez mellékelve :

1. Captiui in acie seu pugna, aut postea ex perduellibus in manus incidentes quomodo sint tractandi, queritur, habet Maiestas caesarea iure gentium in eos arbitrium vitae necisque et omniū bonorum, ideoque libere de illis quicquid voluerit statuere potest. Quia tamen Maiestati caesariae innata pietas, et maiorum suorum exempla prae oculis semper habentur, videtur, non tam acerbe cum illis agendum vt merentur sed indulgentia et clementia vtendum, exceptis nonnullis, qui criminis alicuius euidentioris rei sunt, vti nonnulli forte sunt.

2. Claudopolitani imprimis multa contra Maiestatem caesaream deliquerunt. Nam Sigismundum ex Silesia reuersum, illi primo omniū susceperunt, atque ad eum defecerunt: instigantibus ciuitatem potissimum duobus iudice eius anni, ac magistro ciuium eius socio, quorum nomina maiestati suae nota sunt, Itaque illis duobus suae maiestatis arbitrio relictis, ciuibz reliquis mulctam arbiträrer indicendam pecuniariam, et priuilegium illud, quod Sigismundus ob proditionem eis dederat, vt ab omni solutione tricesimae immunes haberentur, abrogandum, ac alia similia eius acta antiquanda. Et quia ea ciuitas prouinciae Transilvaniae quasi repagulum est, ex parte potissimum Vngariae, capitaneus videretur in ea a maiestate caesarea instituendus, qui clauēs urbis apud se perpetuo teneret, et praesidio portas custodiret, ac ciues in officio seuerè con-

tineret. Tum etiam ciuitas ipsa fossa ac alijs munitionibus restaurari deberet, ut ingruente vi aut hostilitate aliqua, locus ipse tanti momenti pro sua maiestate commodius retineri posset. Neque eius muniendae magna est difficultas, quum prope habeat commoditates omnes quae ad aedificandum sunt necessariae.

3. Reliquae ciuitates, quae fere sunt omnes Saxonicae videntur non tantum deliquisse. Vtpote quae alijs primo deficientibus se coactos quodammodo obijcere possint: nihilominus quia iuste excusare se nequeunt, quin delinquerint, multa pecuniaria eis indicenda videtur ad sumptus bellicos sustentandos.

4. Si Tartaris inconstantissimo hominum generi fides posset adhiberi, ita ut amplius penes Thurcas et pro Thureis arma non sumerent: videretur ea pecunia Hano seu principi eorum representanda, ita vt ille literis ac iuramento obstringeret, se id quod promittit, firmiter obseruaturum.

5. Michaellem Vaiuodam sine dubio multa ad hanc expeditionem exposuisse credi par est. Et maiestas sua caesarea, si non vna vice, tamen successiue eius contentandi benigne memor esse potest: vti alias clementer facere solet. Vt tamen est in nostrate-prouerbio, non tantopere algere, quantum tremere videtur existimandus est.

6. Verum est, in eius exercitu diuersas esse nationes, quibus nec domus nec locus est in quo se sustentent, aequum igitur esse videtur, vt eis de certiori solutione stipendij, quantum fieri potest, prospiciatur.

7. De Cosacis Nissonijs et Saporowijs conducendis, postquam illi exercitati ac strenui milites sunt, neque ampla solent mereri stipendia: non ab re foret, si maiestati caesariae benigne videretur, eorum opera vti, praesertim si cum Tartaris concludi aliquid non posset, contra quos istud habetur, quam accomodatissimum militum genus.

8. Videtur magnus pro solis Siculis esse instrumentorum militarium numerus, quia tamen ea ratione petitur, ut ex stipendio eorum precium defalcetur: si non tantum ut petitur, tamen quantum maiestati caesariae videbitur, dandum esse censerem.

9. Copiae istae militum equitum et peditum Vngarorum et Germanorum videntur esse eo expediendae, praesertim hoc praesenti bello Thurcico durante. Quod si forte induciae erunt, maiestas caesarea eo casu disponet, vti videbitur, et numerum minuet.

10. Capitanei isti omnino mittendi esse videntur, si praesertim commode inuenirentur.

11. Et haec et reliqua omnia, Maiestatis caesareae benigne curae et industriae sunt committenda.

12. Certum est Michaellem Vaiuodam cum Moldauis quibusdam et etiam cum Polonis nonnullis mutuam habere intelligentiam, nec fore magnam difficultatem aut laborem, eam prouinciam in potestatem maiestatis caesareae, cui etiam iure optimo compedit, redigendi. Sed ea res non parua eget consideratione, an hoc tempore belli Turcici, tam Poloni, quam Turcae simul et semel lacesse sint. Censerem istud in aliud commodius tempus differendum, neque tamen omnino negligendum, cum tempus et occasio foret. Polonis enim in Moldauia nihil esse iuris liquet. Considerandum etiam venit, vtrum Michael Vaiuoda in Transsilvania gubernanda retinendus sit, nunc quidem retineri posse videtur. Sed an belli tempore ad tuendam vtramque prouinciam sufficere queat, et etiamsi sufficeret, an id e re publica sit, propter multas et arduas causas, bene et diligenter suae caesareae Maiestati erit cogitandum.

Külczim : Serenissimo principi et domino domino Mathiae dei gratia archiduci Austriae, duci Burgundiae, Comiti Tyrolis etc. Domino meo clementissimo.

(Eredetije a bécsi es. titk. ltárban, Hung.)

XXIV.

1599. decz. 20.

Napragy püspök Pezzennel tudatja, hogy a vajda szeretné, ha a császár őt küldené követül Erdélybe.

Illustrissime ac magnifice domine, domine mihi obseruandissime, seruitiorum commendationem.

Noster dominus Vaiuoda ardet vestrae illustrissimae dominationis desiderio, quam ad se uenire in legationem et nullum alterum cupit. Quod ut apud suam maiestatem effi-

ciat D. V. illustrissima, ipse etiam rogo. Fortassis quia etiam antea ingenium istius hominis d. v. illustrissima nouit, in bonum maiestatis suae caesareae et salutem reipublicae Christianae facilius et commodius cum ipso concludet. Deus illam ad multos annos seruet incolumem. Datum Albae 20. Decembris. Anno domini 1599.

Illustrissimae d. vestrae seruator et capellanus

Demetrius Napragi

Electus episcopus Transilvaniae m. p.

K ü l e z í m : Illustrissimo ac magnifico domino, domino Bartholomaeo a Pezen, libero baroni etc. etc. sacrae caesareae regiaeque Maiestatis Lellici consilij praesidenti et consiliario, domino patrono obseruandissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XXV.

1599. decz. 20.

Mihály vajda Pezzennek : szeretné, ha ő jóne követül Erdélybe.

Illustris et magnifice domine frater nobis honorande.

Literas illustris et magnifice dominationis vestrae de victoria nostra contra Transsylvanos gratulatorias, amanter uidimus, quod ex eis fraternam et synceram animi eius erga nos affectionem augeri intelleximus. Gaudemus autem uehementer sacrae caesareae regiaeque maiestati nostram fidem et in fouendis Christianorum rebus constantiam industriamque probari, qua suae maiestati clementi affectione provocati, in posterum eo alacrius studium orbi Christiano praestari conabimur. Nunc quia legatum aliquem a sacra maiestate sua expectamus, ex quo de ulteriori eius voluntate certiores fiamus, dominationem vstram illustrem et magnificam fraterne rogamus, apud maiestatem suam caesaream id efficere uelit, ne alius praeter illustrem et magnificam dominationem vestram legatus ad nos expediatur, multum id et suae maiestati caesareae et publico Christianorum bono conducet, nobis autem eius praesentia erit gratissima. Caeterum sacra caesarea regiaeque maie-

stas in subsidium communis huius belli promiserat certum sclopetorum numerum nobis administraturam, de quo non ita pridem per peculiarem hominem nostrum Georgium Balogh egeramus, ita nunc etiam Georgio Racz, nuntio nostro apud serenissimum archiducem Mathiam, etc. id ipsum sollicitandum commisimus. In quo etsi nihil nobis defuturum speremus, plurimum tamen in celeritate momenti positum esse illustris et magnifica dominatio vestra intelligit.

Quapropter in administrandis etiam illis, ut illustris et magnifica dominatio vestra operam suam sollicitando interponat, diligenter rogamus, ut in tempore Siculos ijs instruere et armare possimus, cum quibus nullam deinde occasionem rei gerendae contra hostes, pro reipublicae Christianae comodo intermitteremus, Deoque propitio dabimus operam, ut et maiestas sua caesarea nostram industriam benigne accipiat, et orbis Christianus intelligat, studium et labores nostros, constantiamque in iuuandis et promovendis eius commodis non defuisse. Legatos nostros Michaellem Banum et Ztoika Vizterum ad suam maiestatem caesaream proximis diebus expediueramus, quos ut sua maiestas quam primum cum benigno responso, ad nos remittere dignetur, illustrem et magnificam dominationem vestram pro suo fraterno erga nos amore curaturam confidimus, quam feliciter ualere cupimus. Datum Albae Juliae die 20. Decembris, M. D. XCIX.

Frater et amicus.

(Mihály vajda neve, cyrill betűkkel.)

(Másolata bécsi cs. titkos írában. Hung.)

XXVI.

1599. decz. 21.

Mihály válasza a császárnak decz. 3-iki levelére.

Sacratissima caesarea ac regia maiestas domine, domine clementissime.

Quod maiestas vestra caesarea Petrum Armenum, quem superioribus diebus ad sacram maiestatem vestram cum literis ablegaueram, gratiose admiserit, et benigno cum responso re-

miserit, ea qua par est, humilitate et submissione accipio: nondum is ad me redijt, interim autem legatos meos ex proceribus ad sacram caesaream maiestatem vestram expediui, quos ut sacra maiestas vestra clementer admittat, et cum gratiosissimo responso remittat, humilime supplico. Ministrum caesareae maiestatis vestrae ad me mittendum auide expecto, reuerenter et propense eum, ubi appulerit, accepturus.

Quicquid autem pro dignitate et amplitudine sacrae caesareae regiaeque maiestatis vestrae efficere potero, in omnibus gratiae et clementi eius voluntati me accommodabo, et omne studium, operam, fidem, conatus denique meos omnes ad protectionem et salutem reipublicae Christianae promptissime conferam. Caeterum me gratiae sacrae caesareae maiestatis vestrae humiliter commendo. Seruet Deus maiestatem vestram ad multos annos feliciter imperantem. Datum Albae Juliae die XXI. Decembris MDXCIX.

Eiusdem sacratissimae caesareae regiaeque maiestatis vestrae

humilis seruator

(Mihály vajda neve cyrill, betűkkel.)

(Másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.).

XXVII.

1599. decz. 21.

Mihály vajda a császárnak: vádat emel Básta ellen.

Sacratissima Romanorum imperatoria regiaque Maiestas, domine domine mihi clementissime.

Fidelium ac perpetuorum seruitiorum nostrorum in gratiam Maiestatis vestrae sacrae humillimam subiectionem.

Kegyelmes uram felségednek ezt akarám megjelentem, hogy nem tudatik mi okon, Básta György az mint eszemben veszem, mind ellenem törekeszik. Jól reá emlékezhetik felséged, mikoron én még benn valék Havaselföldében, jelenttem vala meg fölségödnök követim Örmény Péter és Ztoyka Viztier által, Erdélyre való szándékomat és az segítség felől, arra minekünk fölséged kegyelmességéből kegyelmes választ

is tött volt, hogy Básta Györgyöt mellém küldi fölséged segítségül, és mind vártam hogy elérközzék, egykor el is indult volt az mint hírünk juta, de Kornis Gáspár eleiben menvén, ott nem tudjuk mit szóltanak és végeztenek legyen egymással megint vissza tért, én ezt látván, hogy ugyan el nem jű, kételességből el költetett indulnom, csak az én hadammal, feleségemmel, gyermekeimmal jelen voltam, az Isten ő szent fölsége úgy veré meg az árulókat, kik fölségednek árulói voltak, nekem is gonosz ellenségim. Mert kegyelmes uram, azon voltanak, hogy engem elveszessenek, egy felől az pogány ellenséget, más felől az Moldvaiakat, harmad felől ők akartanak reám ütni és rajtam lenni. Hogy immár ez országban benn voltam, Básta Györgyhez bocsáttam embereimet, kik által hivatám, hogy segítségemre jűjön el, avagy népet adjon, de akkor is semmiképen el nem akart jűnni, sem segítséget nem akart küldeni. Az után, hogy az országot felséged számára recuperáltam, és az városokat és az egész országot, felséged számára megeskűdtetem, felkölt Básta György Bocskay Istvánnal, nagy haddal jűvén, és Erdélynek egy darabátját mind elpusztították és semmivé tötték, követimet bocsáttam hozzájuk, hogy megértsem tőlök, mi okon cselekednék azt, holott ez is fölséged országa; ők ilyen választ tevén arra, hogy fölséged szabadította volna arra őket, és fölséged akaratjából jűttek volna, én azt értvén nem mertem ellenek tusakodni. Ismég azután egy kevés üdő mulván ilyen hírünk érközék, hogy Havaselföldében bement volna az pogány ellenség, azt bizonyosan megértvén mindjára az fiamat Petraskot elkészítvén, hadamnak jobb részét vele bebocsátván az országnak ótalmazására, azt megértvén az ellenség, nagy szégyenekre gyalázatjokra kimentek az országból nagy kárvallásokkal, miért hogy hadamnak egy részét ott hagytam volt, képembeli emberemet mikoron kivitem volt, itt én körülem minthogy majd kevés vitézlő rend maradt vala, az gonosz árulókhoz nem bízhattam: Básta Györgyhez küldöttem vala segítségért, miérthogy ez országot féltettem valami ellenségtől, de akkor sem akart küldeni, ezt látván, emberimet bocsáttam vala az fölséged pinzével népet fogadni és keresni az fölséged országában, de Básta György abban is ellentartó levén, elűzte emberimet, és nem engedte ezt. Nem tudom ez dolgot mire

vélni, ha fölséged akarattjából cselekeszi-e ez dolgokat, avagy az ő maga fejétől. Ezek felett több dolgokat is cselekeszik, kit ölségednek mastan mind meg nem írhatom, hanem akarnám, hogy fölséged egy meghitt emberét bocsátaná hozzánk, kinek minden dolgokat eleiben adván, fölségednek referálua, abból megítélhetné fölséged osztán minémű hű szolgálja fölségednek Básta György; fölségedtől ez dologról deliberatíot várok, mint kegyelmes uramtól. Quam Deus optimus maximus ad vota diutissime conseruare dignetur feliciter. Datum Albae Juliae 21. die Decembris anno 1599.

Eiusdem sacrae caesareae regiaeque maiestatis

fidelis perpetuusque seruator

Michael Vayuoda.

K i v ő l: Exemplum literarum ad sacram caesaream regiamque Maiestatem, Michaelis Vaiuodae Valachiae de dato 21. Decemb. anno 1599. datarum.

(Másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung. Ugyanott e levél német fordítása.)

XXVIII.

1599. decz. 29.

Szólau figyelmzetteti Mihály vajdát, hogy tartsa magát a köteles hűség határai közt.

Illustrissime et magnifice domine domine fili in Christo et amice obseruandissime. Salute plurima et seruitiorum detitissima commendatione praemissa.

Felicissimum noui anni auspitium, omniumque rerum prosperos euentus, cum animae ac corporis salute illustri et magnificae Dominationi Vestrae a Deo praepotenti ex animo precor.

Vbi primum felicem et faustum illustris et magnificae D. Vestrae rerum praeclare gestarum, successum intellexissem, ac de victoria summa cum laude perpetuaque nominis sui gloria parta, certior factus fuisset, incredibili profecto perfusus sum laetitia, eoque maiori, quod prouinciam illam tam sapienter, tam prudenter tamque benigne ac clementer illustrissimam ac magnificam D. Vestram gubernare audirem. Praesertim uero, quod in pristina illa sua fidelitate, quam sacratis-

simae caesareae maiestati in manibus meis, summa cum animi promptitudine spopondit, (quemadmodum ex legatis eiusdem, qui ad suam caesaream maiestatem ascendunt, et ad me diuerterant, prout et alij omnes facere soliti sunt, intellexi) constanter et fideliter permaneat. Vnde uani maleuolorum sermones illudentur, et illustrissimae ac magnificae d. vestrae praeclara facinora, constansque animi magnitudo magis magisque innotescet.

Vt autem illustrissima et magnifica d. vestra in ea ipsa fide ac fidelitate, prout coepit, constanter perseueret, ab eadem obnixè oro: sic enim sempiternam sibi laudem apud omnes nationes conciliabit, et constantiae suae exemplum longa admirabitur posteritas.

Praesentium exhibitores, Pilna venientes, rogarunt me, ut eos apud illustrissimam et magnificam d. vestram commendarem: cum autem sciam, quanta eusdem sit in omnes benignitas, commendatione uti nequaquam opus videretur; eos tamen ut illustrissima et magnifica d. vestra commendatos habeat, oro. Quam Deus florentissimam diutissime conseruet. Posonij 29. Decembris anno 1599.

Illustrissimae et magnificae D. Vestrae
seruitor et pater in Christo deditissimus
Stephanus Szuhaj, episcopus Agriensis, comes
perpetuus Hevesiensis m. p.

Külczim: Illustrissimo et magnifico domino domino Michaeli, Vainuodae Transsylvaniae etc. . . . . Filio in Christo et amico observandissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XXIX.

1599. decz. 30.

BocsKay jelenti különböző helyekre, hogy Báthory Zsigmond hozzá követeket küldött.

Sacratissima caesarea regiaeque maiestas domine domine mihi clementissime.

Iuuenis quidam, quem in Transilvania bene novi, intimus familiaris Sigismundi Bathori, pridie ex Polonia ad me

pervenit. Per quem in primis ubi locorum, quoque in statu sim, Sigismundus exploratum habere uolens, id etiam agit, uti omni molestia, si qua contra se suscepta altius animo inhaereret, deposita, ac penitus obliuioni tradita, non solum pristino fraterno amore et beneuolentia prosequeretur, uerum quantum in me esset maiestatis vestrae sacratissimae gratiam sibi reconciliari studerem. Qui an alia quoque alijs a Sigismundo referenda habeat, compertum mihi non est, cum nullas ad me quoque literas habeat; uerum inter tantas dubias res, eum nequaquam ulterius dimittendum, nec apud me retinendum maiestatique vestrae sacrae per ipsum nunciata, pro mea fidelitate humilime significanda duxi. Qua in re cum Sigismundum, moresque atque ingenia ipsius, me quoque tacente, maiestas vestra sacra optime nouerit, quid facto opus sit, clementer iudicare dignabitur. Quod ad me attinet, quemadmodum maiestati vestrae sacrae saepius humilime promisi, nihil in posterum quoque praetermissurus sum, quod ad fidelissimi subditi officium pertinere putauero. Caeterum maiestatis vestrae sacrae gratiae me humiliter commendans, eandem diutissime et felicissime superstitem esse ex animo precor. Datum in arce Zentio die XXX-a. Decembris Anno M. D. IC.^o

Maiestatis vestrae sacrae

fidelis ac humilimus subditus

Stephanus Bocskay m. p.

K ü l c z í m : Sacratissimae caesareae regiaeque maiestati etc.
Domino domino clementissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

b)

Magnifice domine, amice obseruandissime.

Quanto studio, quaque fidelitate in Sigismundi rebus promouendis utraque legatione apud suam maiestatem operam nauauerim, meritaque seruitorum meorum qua gratitudine rependerit, Dominatio vestra magnifica satis exploratum habet. Qui nescio quibus conscientiae stimulis ductus, per iuuenem quendam familiarem suum, pridie ad me ex Polonia sine literis peruentum, ubi locorum quoque in statu sim, compertum habere cupiens, id quoque uerbis postulat, uti, si quae contra se

suscepta haberem, omni molestia, obliuioni tradita, pristino amore fraterno uicissim prosequer, quantumque in me esset gratiam suae Maiestatis sibi reconciliari studerem. Quem iuuenem ignorans si habeat etiam alijs nonnulla referenda, nec ulterius inter tantas dubias res dimittendum, nec apud me retinendum, uerum capitaneo suae Maiestatis Varadiensi praesentandum, eique tradendum putau. Cum itaque et Maiestati suae sacrae et d. v. illustrissimis et magnificis mores et ingenia Sigismundi, me quoque tacente, optime cognita sint, Maiestas sua sacra clementer, ac D. quoque vestrae illustrissimae et magnificae iudicare poterunt, quid facto opus, quidue capitaneo Varadiensi de dimissione iuuenis istius mandandum, mihi-que faciendum sit, debeamne uerba Sigismundo dare vel silentio rem praeterire, id facturus quod suae Maiestatis erit clementia. Quod iam saepius de me promisi, D. vestra magnifica persuasum habere uelit, me semper eundem re ipsa quoque omni temporum uicissitudine experire. Cuius beneuolentiae me diligenter commendans eandem diu feliciter ualere cupio. Datum in arce Zentiob die XXX-a. Decembris M. D. ICº.

Magnificae D. vestrae

seruitor et amicus

Stephanus Bochkay mp.

Intelligens Sigismundus familiarem suum, praesertim sibi tam charum, per me capitaneo suae Maiestatis assignatum, scio contra me omnem moturum lapidem, ac pro ingenio suo, omnibus quascunque excogitari potest, rebus etiam ijs, quae nunquam uel in somnijs quidem mihi succurrerunt, calumniaturum. Sed quicquid fecerit iram, indignationemque ipsius potius tollerandum putau, quam ex suae Maiestatis gratia excidere. Ceterum Polonia ipsa, ac praesertim cancellarius Zamoiscky, quo animo erga suam Maiestatem et augustissimum domum Austriacam affecta sit, Maiestati suae satis comper-
tum est. Michael autem vaiuoda cum tantam tyrannidem in Transilvania exerceat, animumque suum iam Moldauos quoque inuadendi patefecerit, illique Polonorum patrocini-
o se commendarint, Sigismundus in Polonia existens, ne uicissim noua aliqua Polonorum et Moldauorum auxilio apud Transiluanos tyrannidem Michaelis pertaesos (praesertim quod con-

scientia ducti, sicuti mihi refertur, nondum in suae Maiestatis gratia certi sint, grauiorem suae Maiestatis animaduersionem metuant) moliatur; aequum est Maiestatem suam sacram omnibus sapienter consideratis, ea, quae in summum reipublicae Christianae detrimentum accidere possent, consilio praeuerrere. Non dubito, quin illustrissimus quoque dominus Dauid Vgnoth quae in Transilvania de Sigismundo perceperit, sacrae Maiestati suae significauerit.

K ü l c z í m: Magnifico domino Joanni Barutio I. V. D. sacrae caesarae regiaeque maiestatis consiliario, ac intimi consilij secretario etc. Domini amico obseruandissimo.

(Eredetije a bécsi. cs. titk. ltárban. Hung.)

c)

Illustrissimi domini domini patroni obseruandissimi.

Familiaris Sigismundi Bathori, pridie ex Polonia ad me sine literis peruenit. Per quem in primis quo locorum, quoque in statu sim exploratum habere uolens, id quoque uerbis agit, uti omni de se suscepta molestia animo deposita, pristino fraterno amore uicissim prosequi, ac quantum in me esset, gratiam sacrae Maiestatis suae sibi reconciliari studerem. Qui an alia etiam alijs referenda in mandatis habeat, compertum mihi non est; uerum cum sciam quam dubius et anceps sit ad praesens etiam rerum Transiluanicarum status, non putaui eum temere ulterius dimittendum, neque apud me retinendum, sed capitaneo maiestatis Varadiensi praesentandum eique tradendum putavi. Cum itaque maiestas suam sacra ac d. vestrae illustrissimae Sigismundi mores, et ingenia, me quoque tacente optime explorata habeant, quid in hac re faciendum sit, pro sua prudentia iudicare poterunt: quidque capitaneo Varadiensi de iuvene isto mandandum, ac mihi quoque si ad nunciata Sigismundi, cum me tantopere offenderint, uerba aliqua danda, uel silentio praeterenda sint. Haec Maiestati suae sacrae ac D. Vestris illustrissimis significanda duxi, expectans suae Maiestatis clementiam, ac D. V. illustrissimarum animum. Ad me quod attinet, me semper et sua Maiestas et D. Vestrae illustrissimae eundem re ipsa quoque experient, quae saepius et coram et literis pollicitus sum.

Caeterum singulari fauori, et beneuolentia illustrissimarum D. Vestrarum me commendans, felicem et diuturnam eisdem a Deo uitam precor. Datum in arce Zentio, die XXX-a Decembris M. D. IC^o.

Illustrissimarum D. Vestrarum

seruitor paratissimus

Stephanus Bochkay m. p.

K ü l c z í m : Illustrissimis dominis, dominis sacrae caesarae regiaeque Maiestatis consiliarijs secretis, etc. Dominis patronis obseruandissimis.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.).

d)

Illustrissime domine mihi obseruandissime.

Dominationi Vestrae illustrissimae significandum duxi, pridie ex Polonia familiarem Sigismundi Bathory ad me peruenisse. Per quem inprimis ubi locorum, quoque in statu in praesenti sim exploratum habere uolens, conscientiae credo stimulis agitatus, id etiam uerbis agit, uti deposita omni ex animo molestia, si quae contra se suscepta altius insedissent, seque in pristinum amorem fraternum receptum, sacrae Maiestati suae gratiae quantum in me esset, uicissim commendari studerem. Compertum itaque non habens, si iuuenis iste, alijs quoque alia referenda commissa habeat, nequaquam eum, praesertim cum res Transiluanicae ad presens etiam in dubio uersentur, ulterius dimittendum, nec apud me retinendum, uerum capitaneo Maiestatis suae Varadiensi tradendum duxi. Haec Maiestati quoque suae sacrae ac illustrissimis etiam dominis consiliarijs secretis per literas significaui. Quicquid sua Maiestas sacra de dimissione istius iuuenis capitaneo Varadiensi mihi mandauerit, debeamne Sigismundo verba dare, vel silentio rem praeterire, Maiestatis suae clementiae humilime reliqui: cum mores et ingenia Sigismundi et suae Maiestati, et D. Vestris Illustrissimis optime nota sint. Ceterum me ad omnia officiorum genera et gratificandi studium promptum illustrissimae D. Vestrae offero, eandemque feliciter ualere ex

animo cupio. Datum in arce Zentiob die XXX. Decembris.
Anno M. D. ICº.

Illustrissimae D. vestrae

seruitor paratissimus

Stephanus Bochkay m. p.

K ü l c z í m : Illustrissimo domino Bartholomeo Pezzen, sacrae caesareae regiaeque maiestatis bellici consilij praesidenti etc. domino observandissimo.

Cito—Cito—Cito—Cito—Cito—Cito—tissime.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XXX.

1600. jan. 3.

Mihály vajda a tatár szövetséget ajánlja Rudolfnak.

a)

Sacratissima caesarea regiaeque Maiestas domine domine clementissime.

Quam insignem et toti reipublicae Christianae utilem cum principe Tartarorum anno superiori tractatum, communicato consilio commissariorum maiestatis vestrae caesareae ceperamus, scio maiestati vestrae iam antea innotuisse, et meminisse etiam de eadem re me ad eandem maiestatem vestram aliquoties scripsisse. Paratus erat tunc chamus, reiecto Turcae societatis vinculo Christianorum principum, et praesertim maiestatis vestrae contra communem hostem confaederationem acceptare; aut si id tam subito ob Turcarum vicinitatem qui siue nauali siue terrestri praelio fines Tartarorum vexandi maximam commoditatem habent, non licuisset, confictis ad eam rem idoneis difficultatibus, occupato contra maiestatem vestram Turca intra fines prouinciarum suarum se continuisset. Cuius in Maiestatem vestram fidei et promptitudinis non levia etiam declarauit argumenta, cum legatos nostros reuerenter audiui.

Ipsae uicissim non postremos regni sui proceres Christianum, maximae autoritatis et generis hominem et Tartaros ad me, ad Sigismundum Bathorem, ad commissarios, demum ad maiestatem vestram misit, per quos non adeo difficilibus

conditionibus propositis operam suam ultro offerebat, cum ab imperatore Turcarum, a vezerio tot literis et tot cursoribus sollicitatus, uarias morae suae causas effingendo, tempus expeditionis de die in diem producebat. Non ultima quoque fuit eius barbari conceptae semel in Christianum sanguinem beneuolentiae testificatio, quando in itinere etiam tot menses et septimanas contra omnem gentis suae morem cunctando, nostrique tractatus finem et promissae summulae satisfactionem expectando, ipsum iam toto Turcarum exercitu apud Albam Nandor auide expectante, frustra conficiebat.

Vnde factum fuit, ut Memhet Bassa Vezorius, qui aduentum chami expectabat, et qui sine huius viribus nihil praeclari aggredi audebat, sub initium fere autumnii et iam iam hyberni temporis seueritate ingruente Varadinum frustra obsedit. Quantum autem tunc eius animum iuuandae reipublicae Christianae ardor inuaserat, testantur ipsius ad me frequentes literae, contentionibus, querelis et expostulationibus plenae, et tam efficares, ut homo Christianus, tam praeclari operis negligens, pudore suffusus, barbaricae veritati respondere non potuerim. Quod nescio an negligentia mea, qui omnem artem et industriam quam maximam potui ad hanc rem feliciter conficiendam declaravi, aut cunctatione et imperita dominorum commissariorum factum fuit. Quam culpam meminerit Maiestas vestra, delusus tyrannus quibus incendijs, depopulationibus, quot oppidis et ciuitatibus igni et ferro funditus deletis, quot miseris captiuis ad perpetuam seruitutem abductis, quanta demum christiani sanguinis iactura et calamitosae Hungariae vastitate anno praeterito uindicauit.

Nos autem exiguum ad modum aliquot millium aureorum summam, quam effundere in omnem euentum nolebamus his omnibus calamitatibus commutauimus.

Nunc iam uicissim certior de statu Transsylvanico factus, supremum suum agazonum praefectum summae autoritatis et fidei hominem, in reditu ad me expedit, per quem etsi in literis suis mihi ut priuato obtentae contra Transsylvanos uictoriae, gratulationis et amicitiae argumenta proponit, uerbis tamen secretis illam eandem iisdem fere conditionibus vestrae Maiestatis fidem et inscruiendi promptitudinem offert.

Quem audiui et cum eo responso dimisi, me propediem cum certo maiestatis vestrae caesareae homine ad principem meos quoque missurum, et benignam vestrae maiestatis mentem et voluntatem per illos significaturum.

Detinuissem legatum usque ad maiestatis vestrae resolutionem, si gens haec, morae impatiens, cunctationem, et longos tractatus admitteret. Redijt igitur vicissim, Deo fortassis in fortunam maiestatis vestrae id ita volente, ammissa occasio, quam non negligendam putarem.

Quare si maiestas vestra caesarea uoluerit, dignetur expedire statim sine ulla mora certum hominem suum, ad hoc opus, aptum et sufficientem, plena cum instructione, potestate et absoluto decreto, qui meo homini adiunctus ad chamum proficiscatur, cum ipso tractatum suscipiat, et etiam in finem in tempore deducat. Nam in mora est periculum, et in rebus periculosus et arduis omnia mala secum trahit cunctatio.

Inimici nostri inuigilant, nobiscum iam pacem tractant hyeme militem conscribunt, legationes instituunt, et ante pascinationem vernalem omnes tractatus, nobiscum uel cum alijs gentibus susceptos, quamuis difficiles perficiunt. Nos vero dum ipsi tentoria iam in finibus nostris figunt, et subditos maiestatis vestrae igni et ferro infestant, his occupamur.

Propterea dignetur maiestas vestra commissarium quoque suum ad me in Transsylvaniam quam primum mittere, cum quo de omnibus, quae ad bonum maiestatis vestrae pertinent, tractare et concludere possim. Vt in tempore et de rebus bellicis contra rebelles et de foedere cum amicis concludamus. Tractatum autem sub isto quid tartarus velit, an serio uel fecte agat, per legatos, quos antea praemitemus, facile maiestas vestra cognoscet.

Munus aliquod si maiestas vestra caesarea chamo mittet, id maiestatis vestrae caesareae benignitati committo, quod etiamsi non fuerit, modo maiestas vestra cito se resoluat, interrim pro literis literas, et pro verbis verba offeremus. Dummodo conditiones postea cum ipso conclusas quamprimum et cum effectu praestemus.

Vt autem meos legatos, quos non ita pridem ad maiestatem vestram expediui, cum gratioso ad me mittat responso, si-

ne mora, et praesentium exhibitorum cursorem cum plena de statu Tartarici tractatus resolutione, et legato illic mittendo dimittere dignetur, demisse supplico: cum et tempus nobis uix sentientibus e manibus nostris fugiat, et expensae in tantum terrarum spatium ad cursores, qui duos et tres menses eundo et redeundo conficiunt, toties exponendae uix sufficiant. Caeterum me vestrae Maiestati uti domino meo clementissimo etiam atque etiam humiliter commendo. Seruet Deus Maiestatem vestram ad multos annos feliciter imperantem.

Datum Albae Juliae die III. Januarij. Anno domini 1600.

Eiusdem Maiestatis vestrae

humilis seruator.

(Mihály vajda neve cyrill betűkkel.)

(Másolat a bécsi. cs. titk. ltárban. Hung.)

b)

Sacratissima caesarea regiaque Maiestas domine domine clementissime.

Superioribus annis expugnata Tergouistia, ubi validum Sinani bassae erat praesidium, captus fuerat quidam Ali bassas, qui nunc in arce Huzt captiuus detinetur, cuius causa princeps Tartarorum literas ad me dedit, quas praesentibus meis adiunctas maiestati Vestrae misi; petit vehementer, ut sicubi is inueniri posset, ipsi redderetur. Quae res cum magni momenti non sit, S. maiestati vestrae uti domino clementissimo humilime supplico, dignetur hoc benignitatis genere barbarum afficere, in eiusque gratiam bassam illum remittere, qui licet eius dignitatis nomen habeat, non tamen usque adeo splendidae est fortunae. Hoc officio maiestas vestra et illum sibi magnopere deuinciet, et simul ad tractatus illos conficiendos plurimum adiumenti comparabit, meque inprimis insigni gratia afficiet, cui me humiliter commendo. Seruet Deus maiestatem vestram ad multos annos feliciter imperantem. Datum Albae Juliae die 3. Januarij. 1600.

Eiusdem S. Maiestatis Vestrae

humilis seruitor.

(Mihály vajda neve cyrill betűkkel.)

(Másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XXXI.

1600. jan. 8.

Boeskay Carlo Magnonak: kéri, hogy visszatérő utjában látogassa meg.

Magnifice domine, amice obseruandissime post seruitiorum etc.

Litterae magnificae dominationis vestrae gratissimae mihi fuerunt, quibus singularem d. vestrae magnificae erga me beneuolentiam perspexi, praesertim quod in memoria me apud eam fuisse conspiciam, intelligamque D. vestram magnificam certis de causis in Transiluaniam ablegatam esse. Nihil certe optatius mihi contingere potuisset, quam si tempus et occasio concessisset, ut praesens cum d. v. magnifica colloqui potuissem: sperassem me nonnihil officij in praesenti d. v. magnificae praestare potuisse. Nihilominus tamen Deum praepotentem praecor, uti d. v. magnificae omnia in Transilvania praesentis negocij acta et consilia dirigat, saluamque et incolumem cum optatissimo responso in commodum suae Maestatis et reip. Christianae reducat. Caeterum horologium illud, de quo d. v. magnifica scribit, apud me habeo, cum aliquo tamen sed non admodum magno defectu, quod nedum suae Maestati quam libentissimo animo non offerrem uerum nihil mihi hac re gratius accidere potuisset, certoque sibi persuadeat d. vestra magnifica non solum illud, sed omnia quaecunque habeo suae Maestatis esse. Itaque simul ac reuersa fuerit d. v. magnifica paratus sum illud d. v. magnificae tradere: uel si d. vestra magnifica, propter celeritatem auferre non potuerit, Cassouiae uel Eperiesini illi, cui per literas mandauerit, suae Maestati deferendum mittam. Verum si licebit d. v. magnificam summopere rogo, uelit in revertendo iter suum huc flectere; fecerit d. v. magnifica rem mihi tam gratam, quam quod gratissimum et omni officio recompensandum. His me d. v. magnificae commendans, eam feliciter ualere cupio. Datum in arce Zentiob die 8. Januarij 1600.

Magnificae D. vestrae

seruitor et amicus
Stephanus Bochkay mp.

D. vestra magnifica etsi Transiluaniam non eo in statu qua antea, cum ibi fuit, offendat, uerum defectum in hominum nonnullorum linguis non sentiet. Coram si licebit plura.

Külcím: Magnifico domino Carolo Magno dapifero sacrae caesareae regiaeque Maiestatis, domino amico obseruandissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XXXII.

1600. jan. 9.

Huszár István felszólítja Huszár Pétert, hogy Báthory Zsigmondnak irt levelét juttassa ennek kezébe.

Generose etc.

Quod de meo infelici statu debeo scribere, doleo, sed sic fiat uti placet altissimo. Dominus meus clementissimus certior factus de inaudita maxima clade Transsylvanorum, ex confidentia misit ad me D. Bochkay, hac conditione ut illum conueniam, ubicunque eum inuenero, rogemque ut si aliquas difficultates contra dominum meum clementissimum haberet, deponere, prioremque amorem et affinitatem, quo illum ab initio exsecutus est, declarare, et si in aliquibus illum requisierit omni benevolentia adesse velit. D. Bochkay metuens suspicionem, dedit me in manus D. Nyári et hic sum Waradini detentus, hinc meam discessionem ignoro, sine praescitu suae maiestatis me hinc non demittent, nam certioream suam maiestatem reddiderunt, metuo ne propter dominum meam, miseria mihi immineat, quamquam certe non eo fine venerim prouti suae magnicae dominationes iudicant, metuo ne respectu domini mei considerans naturam Germanorum, aliquam culpam mihi ascribant. Cum tamen me lateat voluntas domini mei, nec video eius propositum quod esset contra suam maiestatem, non tergouersatur, immo magis suae maiestati inservire conatur. Haec volui dominationi vestrae scribere, eandem uti patrem et dominum observandissimum rogo, ut statim mittat ad me cum uno equo Makraiium, si me dimiserint sit mecum, quia hactenus solus hinc inde diuagabar. Si autem Makray apud dominationem vestram non esset, alium probum seruitorem suum huc Varadinum mihi mittat, cum quo iter meum conti-

nuare possem. Metuo quoque ne ad imperatorem me mittant. Constat mihi quoque dominationem vestram habere occasionem, ut has litteras suae celsitudini transmittere possit. Dominatio vestra scribat solummodo magistro agazonum cancellario regni Poleniae Zamozcziam Stephano Literato Koloswariensi, ipse eas statim suae celsitudini transmittet. Scio si sua celsitudo detentionem meam intellexerit, liberatio mea curae erit illi; dom. vestram rogo, ut hae litterariae quantocius ad suam celsitudinem perferantur, intelligat ubi sim, et in quo statu sit negotium meum. D. Paulus Niari ob respectum suae celsitudinis summopere se offert, quod mihi nil aduersi accidet, sed cum bono responso me a suam celsitudinem remittet. Sed quandoquidem iam suae maiestati notum fecit, quidquid suae magnificae do. mandabitur, id ipsum exequi cogitur. Dominationem vestram rogo ut statim unum seruitorem cum bono equo huc mittat, si Makray ibi esset, vellem ut ille ad me mitteretur. Dominatio vestra quoque de statu suo me edoceat. Seruitorem autem ocyus ad me expediat, ut intra spatium unius septimanae huc peruenire possit; interim resolutio suae maiestatis afferetur. Hisce dominationem vestram Deo optimo commendo, ipse eandem regat et protegat, in ista turbulentissima mutatione de me nil cogitet, si Deus me liberauerit, habero rationem et curam mei. Datum Varadini IX. die Januarij. Anno M. DC.

Ad Petrum Huzar.

Stephanus Huzar.

P. S. Dominationem vestram denuo rogo, ut has litteras suae celsitudini transmittat, sciat quo in statu sit negotium meum, mihi persuasum habeo quod cum bono responso ad suam celsitudinem reuertere possum, quia D. Bochkai bene est affectus erga dominum meum, similiter et D. Niari, edoceatur sua celsitudo de statu rerum mearum. Si modum et occasionem habuissem, libenter dominationem vestram visitassem, sed nullum habeo modum. Hoc melius futurum existimaui. Has litteras remota omni mora suae celsitudini transmittat.

(Másolat a bécsi csász. titk. ltárban. Hung.)

XXXIII.

1599. jan. 14.

Mihály követének Rácz Péternek szóbeli előterjesztése Mátyás főhöz.

Literas suae Serenitatis, quibus Michaeli Vaiuodae de obtenta contra infideles Transylvanos victoria congratulatur, summa gaudio et debito cum obsequio recepit, ac nihil in posterum quoque usque ad extremum vitae suae spatium magis in conatibus et uotis habiturum, quam ut inchoatam et sedulo praestitam suis maiestatibus fidelitatem, eo ut par est studio, ad optatum etiam semper finem et effectum deducat.

Intellexit ex iisdem suae serenitatis literis, quid de bello Polonorum, quod cancellarium Poloniae in defensionem Moldaviae intentare nititur, scripserit. Longa iam experientia ipse Vaiuoda edoctus est, senem illum Turcam inclytae domui Austriacae infensissimum semper hostem fuisse, et extrema quaeque mala machinatum; Ideo ipsum quoque in conatibus ipsius antevertendis diligenter laborare et aduigilare, quare suam Serenitatem demisse orat, ut si quando irruptioni huic Polonicae resistendum foret Georgio Bastae reliquisque partium illarum capitaneis et comitatibus demandet, ut ad requisitionem suam omnes insurgere, ipsique auxilio adesse debeant, in terim tamen in omnibus confinijis, praesertim autem ad Husth diligenter inuigilent, ne qua clandestina Polonorum aut quorumuis hostium fiat irruptio ut autem fidelitatem suam in suas Maiestates et totam christianitatem eo magis testatam reddat, Moldauiam omnino inuertere, eamque iurisdictioni suae Maiestatis subijcere proposuit. Quod suum propositum eo commodius in effectum se deducere posse sperat, quod jam cum omnibus uere eius prouinciae incolis in eam condescenderit transactionem et pacta, ut ubi ipsum in confinia cum exercitu appulisse animaduertierint, confestim sese uniuersi ditioni suae Maiestatis dedant, cuius rei facilius et commodius perficiendae promotioni, ut sua Maiestas pecuniarum auxilijs quam primum adsit obnixe orat. Vident enim suae Maiestates quantas ipse ab inchoato bello penes augmentum ditionum suarum Ma-

iestatum et christianitatis ex proprio facere coactus fuit, expensas. Nec est quod etiam occupata Moldauia aliquid periculi a Polonis metuendum sit, inde enim eorum conatibus ab una et altera Turcis ex Transilvania ac istis quoque partibus facillime resisti, et sic undiquaque hostes expugnari auxilio diuino poterunt, interea tamen regem Poloniae per suam Maiestatem monendum supplicat, ne quid mali in christianos molitur, aut per suos moliri patiatur.

Intelligit malas de ipso apud suas Maiestates sparsas esse, et in dies spargi suspitiones, eo quod ferant ipsum Transylvaniam non suae Maiestati, sed pro Turcis occupasse, idque ex eo colligi posse dicant, quod et captiuos Turcas, in Transylvania repertos, dimiserit liberos, et basis honoraria aliqua miserit. Oret itaque suas Maiestates ne quorumuis inuidorum et maleuolorum ipsius credulas aures adhibeant; deum enim testem inuocat, et nunquam salutem animae suae adipiscendam exoptat, si uel latum unguem a fidelitate Maiestatum suarum discesserit, non diffidetur se basis honoraria aliqua misisse, nonnullosque Turcas captiuos infimae conditionis dimisisse, sed non practice aut collusionis, uerum elusionis atque reprimendorum conatu causa potius id fecisse.

Quandoquidem sua caesarea regiaeque Maiestas Siculos antiqua eorum libertate donauit, quorum opera infoelicibus belli progressibus, summe necessaria est; ideo supplicat humillime suae serenitati, dignetur bombardas et anno superiori petita arma et per suam Maiestatem promissa, si non in toto, in ea saltem parte, in qua iam in promptu habentur, quam primum pro eorum usibus transmittere, interim benigne prouidere, ut si quis defectus in promissorum armorum numero adhuc apparet, ij quoque reparentur, et quanto citius ipsi transmittantur.

Per suam maiestatem et serenitatem informari cupit, quid in eos, qui factioni Sigismundi Batori ex Transilvanis adhaerere, clandestinasque aliquas machinationis moliri comperti fuerint, statuendum, et qua poena tales afficiendi; interim tamen orat, ut praemonet suam serenitatem, ut si quos forte in partibus Hungariae tales esse cognouerit, eorum quo-

que intentui, nequid aduersi et periculi toti Christianitati suboriri possit, diligenter in eos aduigilari curaret.

Quia sua Maiestas caesarea et regia scripto suo superioribus temporibus edito, ipsum vaiuodam assecurauit, quod si ipse fideliter in Transyluania suae Maiestati subiicienda se gesserit, eam ditioni suae Maiestatis subegerit, in recompensam fidelitatis, et fidelium seruitiorum suorum Cassouium ipsi donaturum. Ideo supplicat suae serenitati, dignetur uires suas apud suam Maiestatem interponere, eandemque rogare, ut huic suae promissioni satisfaciat, dictamque ciuitatem Cassouensem ipsi conferat. Quod ipse non ideo sibi conferri petit, ut eam loco residentiae habere uel occupare, uel in dominium eiusdem se intromittere ac ingerrere uelit, sed saltem ut elucescat suam Maiestatem caesaream in fideles suos subditos clementem et liberalem esse, auditoque huiusmodi liberalitatis nomine, alios etiam ad fidelia suae Maiestatis obsequia subeunda, allici posse.

K i v ü l e g y k o r ú í r á s s a l: So der Ryez Petter Walachischer abgesanter bei der k. M. mündlich furgebracht, vnd der G. Li-pay vngarischer secretari verdolmetscht. 14. Januari. A. 1600.

Jr M. einzushhliessen zu handen bei dem Pez.

(A bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XXXIV.

1600. jan. 17.

BocsKay kéri Ungnadot, hogy járjon közbe lefoglalt javai visszuadása körül.

Illustris domine obseruandissime.

Cum singularem dominationis vestrae illustrissimae erga me beneuolentiam perspectam habeam, gratulor eam in Transsylvaniam a sua Maiestate ablegatam esse. Maiestatem suam sacratissimam de bonorum meorum Transylvanicorum restitutione suplicibus literis requisaueram, de quibus clementissimi erga me animi affectionem ex literis suae Maiestatis

per peculiarem cursorem meum datis, cognoui. Qua de re inter alia si quid D. V. illustrissima mandati a sua maiestate habeat, eam summopere rogo, si possibile est, faciat de ea certiore, ac pro eximia sua in me benevolentia, rem illam velit ita tractare, quam omnibus officiorum generibus eidem dum viam demereri possim. Caeterum eius amori et benevolentiae me commendans, eidem propterea omnia, felicemque huius legationis exitum in commodum suae maiestatis ac reipublicae christianae laudemque nominis sui a deo precor. Datum in Sentiob die 17. Januarij. 1600.

Illustris D. Vestrae

servitor paratissimus
Stephanus Bochkay.

Kivül egykorú kézzel: Abschrift was der herr Stephan Botschkay dem herren David Vugenadt freiherrn geschrieben vom 17. Januarii. A. 1600.

(A bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XXXV.

1600. jan. 23.

Bocskay lefoglalt javainak visszaadását sürgeti.

a)

Sacratissima caesarea regiaque Maiestas domine, domine mihi clementissime.

Maiestatem vestram sacratissimam literis supplicibus de bonorum meorum Transilvanicorum restitutione iam antea quoque humilime requisui, de quibus uti Maiestas vestra sacratissima clementer recordari potest, in literis per peculiarem cursorem meum datis, clementissimi animi erga me affectionem declarauerat: quam humilime expecto. Nunc tandem commissarios sacrae Maiestati vestrae cum ad vaiuodam perfectos audiam, Maiestatem vestram sacram demisse iterum oro, iuxta declaratam gratiam suam, dignetur tandem mei quoque clementem in restituendis bonis meis rationem habere, nec diutius in hac tenui et misera conditione uitam duci si-

nere, cum omnia non nisi penes fidelitatem Maiestatis vestrae sacratissimae constanter perseuerans amiserim. Ququam autem (quicquid nunc vaiuoda dicat) cum nuper Albae Juliae essem, tantum apud se manerem, tum omnia mihi restitutum, ac etiam alijs se se aucturum pollicebatur: quod uti tunc minime feci, ita in posterum quoque sine praescitu et uoluntate Maiestatis vestrae sacratissime nequaquam faciendum ducō. Vnde maleuolus quidam meus occasionem calumniandi apud vaiuodam arripiens: illius credo consilio bonorum quoque ad curiam illam, quam restituerat, pertinentium, partem iterum ademit: licet de ijs literas quoque ab eo habeam, quae bona ex parte antea quoque per parentem meum, penes fidelitatem. D. Ferdinandi felicitis recordationis imperatoris amissa erant. Insuper illius persuasionibus, qui nihil aequae uti me perditum ire cupit, cuius tamen malefacta patebunt, eo etiam vaiuodam adductum esse intelligo, uti nescio quibus rationibus accusatum, in iram indignationemque Maiestatis vestrae sacratissimae inducere, gratiamque suam a me auertere niteretur. Maiestatem itaque vestram demisse oro, si haec ita forent, pro innata sua iusticia, ac caesarea clementia dignetur mihi quoque subdito suo humilimo alteram benigne ad audiendum aurem praebere; nulla siquidem conscientia malefacti impedior, ac quisquis quomodocunque accuset, ac quicquid contra me moliatur, certis ac iustissimis rationibus ope diuina iusticiam meam tueri posse non dubito. Imo si Maiestati vestrae sacratissimae clementer ita uisum fuerit, paratus sum illico, suscepto itinere in conspectum Maiestatis vestrae sacrae proficisci, ac coram humilime rationem de omnibus reddere. Caeterum Maiestatis vestrae sacrae clementiae me humilime commendans, deum precor ut eandem feliciter incolumem diu conseruare dignetur. Datum in arce Zentiob die XXIII. Januarij. Anno domini. M. DC^o.

Maiestatis vestrae sacrae

humilimus subditus
Stephanus Boekhay mp.

K ü l c z í m: Sacratissimae Romanorum imperatoriae ac Germaniae, Hungariae, Bohemiaeque etc. regiae Maiestati etc. Domino domino clementissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

b)

Sacratissima caesarea regiae Maiestas domine, domine mihi clementissime.

Jam ab aliquot annis suplex institi apud Maiestatem vestram sacratissimam, uti bonorum illorum, quae per defectum uirilis sexus quondam Christophori Chiapy me fratresque meos Nicolaum et Georgium concernerent, causam, legitimo iuris processu determinandam committere dignaretur, ne in praeiudicium nostrum alienis manibus esset. Qua de re etsi Maiestas vestra sacratissima saepius, praesertim autem anno superiori cum apud Maiestatem vestram sacratissimam legatus essem, illustrissimo et reuerendissimo domino archiepiscopo clementer mandauerit, hactenus tamen nescio quibus de causis semper prorogata est. Maiestatem itaque vestram sacram humilime uicissim supplicandum duxi, deum inprimis ac iusticiam intuens, dignetur hac de re literas ad serenissimum dominum d. Matthiam archiducem dare, caesareaque ac regia autoritate sua illustrissimo et reuerendissimo domino archiepiscopo causae huius assumptionem et absque ulteriori dilatione in proxima regni Hungariae diaeta reuisionem serio demandare. Clemens et gratiosum responsum expectans. Maiestatem V. sacram deus felicissime conseruet. Datum in Zentob, die XXIII. Januarij M. DC^o.

Maiestatis Vestrae sacratissimae

humilimus subditus

Stephanus Bochkay mp.

Külczim: Sacratissimae Romanorum imperatoriae ac Germaniae, Hungariae, Bohemiaeque etc. regiae Maiestati etc. Domino domino clementissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

c)

Illustrissime domine obseruandissime.

Litteras illustrissimae dominationis vestrae a familiari meo et accepi et perlegi amanter, sed cum literas Germanicas

exacte non nouerim, alijs ad interpretaendum committere non ausis, an omni ex parte intellexerim nescio. Scribit illustrissima D. vestra nihil hactenus mandati a sua maiestate de bonis meis Transylvanicis habere: siquid autem habebit in posterum, si monitis suis quibus dum Carolini essemus, ad fidelitatem s. c. maiestatis suae constantiamque hortata fuisset, satis facerem; meque eundem quem pollicitus sum praestarem, se se negotia mea omni studio iuuanda et promouenda suscipere uelle. Quam eximiam illustrissimae D. vestrae in beneuolentiam, antea quoque declaratam omnibus officijs demereri conabor, ac Deo iuuante, quemadmodum antea, multo magis in posterum nihil certe in me desiderari patiar, quod ad officium fidelissimae suae maiestatis subditi pertinere arbitror. Sentietque illustrissima D. vestra monita sua non in cassum abiisse, nec opinionem frustra de me habere. Quod attinet ad eiusdem modi, de quibus scribit, naturaliter prouentos auros, fateor certe me optimos habuisse, verum in priori legatione Praegae, et Graeci dono distributos reliqui, quid enim mihi optatius contingere posset? quam ut quibuscunque modis maiestati suae sacratissimae gratificari possem, paratusque essem illico uel eiusmodi, uel aliquas antiquitates haberem ad illustrissimam D. vestram mittere. Certerum cupit illustrissima D. vestra scire, familiaris Sigismundi cuius rei gratia huc esset profectus. Itaque quam primum intellexi eum hic prope latitare idque quod ad me ueniret spargere, curauim statim ne ulterius ire posset, uerum ut inuitus quoque huc aduceretur, fecique D. capitaneum Waradiensem, cum nondum adhuc huc esset adductus, de eo certiozem, quem postea nec ulterius dimittendum, nec apud me retinendum ignorans si quid alijs referenda habeat, sed ipsi D. capitaneo tradendum putauim. Ad me literas nullas habuit, sed Sigismundi postulata tantum retulit; quin imprimis exploratum habere uoluit, ubi locorum quoque in statu sim, deinde, uti omnem si quem contra se suscepta haberem ex animo molestiam deponerem, fraternoque amore, sicuti antea, uicissim prosequi, gratiamque suae maiestatis (qua me aliquantum inerse perceperit) sibi reconciliari modis omnibus contenderem, cupiebat. Haec sunt quae ad me retulit. Quibus de rebus maiestatem suam sacratissimam illico certiozem feci. Quo-

.

niam praeter haec nihil mihi significavit, nec constet, an alijs alia referenda commissa habeat. Si sua maiestas dubitat, non deest modus exquirendi, cum in suae maiestatis arce sit. His me, negotiaque mea illustrissimae D. v. etiam atque etiam commendo, eique ad omnia gratificandi studia promptissimum me semper offero, eandemque feliciter valere cupio. Datum in arce Zenth Job die XXIII. Januarij Anno MDC^o.

Illustrissimae D. vestrae

servitor paratissimus
Stephanus Bochkay.

Post scripta.

Scio invidum ¹⁾ et inimicum meum, fassiones quorundam contra me recepisse, illiusque persuasionibus wayuodam quoque eo esse adductum, ut me in iram suae maiestatis induceret. Non dubito illum ipsum inimicum coram D. quoque vestra illustrissima cum per se tum per suos (est enim mille in excogitandis dolis et fraudibus artifex) omnem moturum esse lapidem, nihilque in calumniandis rebus meis praetermissurum. Verum D. v. illustrissimam omnia aequissimo iudicio ponderaturam esse scio. Ille autem ab initio qui fuerit, temporis successu in lucem prodibit. Me certe nulla conscientia perturbat. Misi ad suam maiestatem proprium cursorem, fecique de omnibus certior, et si visum fuerit suae maiestati, paratus sum illic in aulam suae maiestatis me conferre, coramque rationem reddere.

Dominatio vestra illustrissima ignoscat, quod tam libere exemplum hoc affero. D. Stephanus rex Poloniae, quondam cum secretarium suum Wolfgangum Kowachocium in demortui cancellarij locum, penes fratrem Christophorum Bathory in Transylvaniam eo praesertim proposito mitteret, qui sibi omnia quaecunque in Transylvania palam et occulte agerentur, secreto significaret; quem de varijs admonens, ultima tandem regis verba ad illum haec fuerunt: Memento, inquit, quandoque cum homine Transylvano loqueris, cum Transylvano

---

¹⁾ Egykorú jegyzés a levél szélén: *Cornisium subintelligit.*

rem tibi esse ¹⁾; id enim si diligenter obseruaueris, sic et nostris et tuis rebus optime consulueris. Itaque cum prudentissimus rex Transyluonorum mores et ingenia tanquam sibi cognita, his uerbis satis expresserit, licet ad consilium dandum non sim idoneus, nihilominus haec tanti regis uerba praesertim nunc, identidem in memoria illustrissimae D. vestrae uersari cosulerem.

K i v ü l : Abschrift was der herr Botschkhai dem herr Vngnaden freijherrn geschriben aus Sant Job von 23. Januarij. Anno 600.

(Egykorú másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

d)

Illustrissimi domini, domini patroni obseruandissimi.

Cum nuper ex literis per peculiarem cursorem meum datis clementissimi maiestatis suae sacratissimae in restituendis bonis meis Transiluanicis animi affectionem perspexerim, de ea nihil dubito: quam hactenus expectaui. Verum quod tantopere negotium illud apud maiestatem suam sacratissimam dominationesque vestras illustrissimas urgeo, causam nullam aliam esse putent, quam praesentis conditionis tenuitatem, qua ab eo tempore uitam duco. Commissarios itaque suae maiestatis ad vaiuodam profectos audiens, sacratissimam maiestatem suam denuo supplex requirendam duxi, dominationes vestras illustrissimas maximopere rogans, dignentur apud sacratissimam caesaream maiestatem suam auctoritatem interponere, et efficere, uti iam tandem maiestas sua sacratissima, in cuius potestate et clementia res illa posita est, dignaretur vaiuodae de bonorum meorum restitutione, quibus non aliter sed constanti fide penes fidelitatem Maiestatis suae permanendo spoliatus sum, clementer mandare. D. autem vestrae illustrissimae persuasum habeant bona Transiluanica me non ita recuperari cupere, ut in Transilvania deinceps quoque si-

---

¹⁾ Jegyzés a levél szélén : Et quis et tu domine Bozkai, vnde nobis prodixit caput lepidae ?

cuti antea manere uellem, id enim in posterum nunquam nisi mandato suae maiestatis facerem. Vaiuoda sicuti coram, ita postea et nunc etiam literis nouissimis, non aliud, quam suae maiestatis animum, hac de re expectare, ac quicquid sua maiestas mandauerit, se se id esse facturum affirmat. Quin cum Albae Iuliae essem (quicquid nunc dicat) si monitis eius obtemperassem, ac a latere ipsius non discessissem, restitutis ijs, quae mea fuerunt, illa etiam aucturum pollicebatur. Transilvania autem excedens, maleuolus quidam meus occasionem calumniandi apud vaiuodam arripuit: cuius consiliis partem quoque bonorum ad eam curiam pertinentium, quam restitutam esse scripseram, iterum ademptam esse non dubito, quae antea quoque magna ex parte penes fidelitatem D. Ferdinandi imperatoris per parentem meum perdita erant. Illius item persuasionibus, qui nihil aequè in uotis habet, quam me perditum ire, eo vaiuodam adductum esse intelligo, uti nescio quibus argumentis in iram indignationemque suae maiestatis me inducere gratiamque caesaream a me auertere niteretur. Haec si ita forent (sic enim ex Transilvania certo mihi nunciatur) D. vestras illustrissimas summopere rogo, dignentur hac quoque in re apud maiestatem suam causam meam defendendam suscipere, et praestare uti maiestas sua sacratissima mihi quoque subdito suo alteram aurem ad audiendum clementer praebere dignetur: quicquid enim contra me moliantur, dum intelligam, deum iusticiae uindicem inuocans, scio me firmissimis ac certis rationibus tueri posse. Is enim qui me per vaiuodam calumniatur, cum nunquam fidelis erga suam maiestatem fuerit, sua uitia in me conuertere nitens, se se falso purgere uellet. Verum is qui sit, me quoque tacente, si D. v. illustrissimae diligentius perscrutauerint, quomodo ab initio se se gesserit, meaquae facta, cum illius comparauerint, facile perspicient. Nulla autem conscientia remorant, si maiestati suae sacratissimae ac D. vestris illustrissimis sic uisum fuerit, paratus sum illico in aulam suae maiestatis me conferre, ac coram de omnibus rationem reddere. His me negotiaque mea illustrissimarum D.strarum patrocinio diligenter commendans, eisdem ad omnia officiorum genera promptissimum semper me offero, easdemque quam

felicissime ualere ex animo cupio. Datum in arce Zentiob
die XXIII-a. Januarij. M. DCº.

Illustrissimarum D. vestrarum

seruitor paratissimus

Stephanus Bochkay mp.

K ü l c z í m : Illustrissimis dominis, dominis sacratissimae caesareae regiaequae Maiestatis consiliarijs secretis. etc. Dominis patronis observandissimis.

(Eredetije a bécsi cs. titk. levéltárban. Hungarica.)

XXXVI.

1600. jan. 21.

Mihály vajda Székely Mihálynak: inti, hogy Husztra ügyeljenek.

Michael, Valachiae transalpinae vaivoda . . . stb.

Spectabilis et magnifice domine amice nobis honorande salutem stb. Az kegyelmed levelét és izenetit, melyet mi nekünk az mi szolgánk Daray János által izent, megértettük, mely mihozzánk való jó akarátját kegyelmednek meg ügyekezünk hálálni. Ezt akarjuk kegyelmednek értésére adnunk, hogy az mely kapitán mostan Husztban vagyon, ahöz az lengelektül igen járnak alattomban; kegyelmednek azért arra legyen szorgalmatos gondja és őrizőket rendeljen, kik erősen őrizkedjenek és vigyázzanak arra; főképen egy pap járja az dolgot; és meghagyja kegyelmed az őrizőknek, kiket arra rendel kegyelmed, hogy talán megkaphatják azt a papot. Tartsa meg az úristen kegyelmedet. Datum Albae Juliae 21. die Januarii anno 1600.

Oláh aláírás.

K ü l c z í m : Spectabili ac magnifico domino Michaeli Zekely de Kewend libero baroni in Ormosd et Krapina supremo capitaneo Zathmariensi etc.

(Eredetije Bécsben a titkos ltban.)

XXXVII.

1600. febr. 3.

Rudolf válasza Mihály követének Bánnak és Stojkának a Mihály által formált követelésekre.

Responsum sacrae caesareae ac regiae Maiestatis, domini nostri clementissimi, legatis, illustrissimi domini Michaelis Valachiae vaiuodae ad ea quae viuo illi sermone exposuerunt dandum.

Intellexit benigne sacra caesarea ac regia Maiestas dominus noster clementissimus, quae de singulari et constanti in se fide obseruantiaque illustrissimi domini Michaelis Vaiuodae, ac de recuperata feliciter Transilvania exposita fuerunt. Et vt insignem eiusdem domini vaiuodae zelum ac fortitudinem, qua inprimis quae ad summi ac veri dei honorem pertinerent, strenue hactenus propugnauit, bonum reipublicae christianae insigniter promouit, ac sacrae Maiestati suae operam immortalis gloria dignam nauauit, maiorem in modum laudat, sic eodem ipsum ardore deinceps, quae ad diuini numinis ac nominis Maiestatem illis in partibus amplificandam ac propagandam oppertuna sint, totis viribus curaturum confidit. Quod praepotenti inprimis deo, qui prosperorum successuum cumulo ac perpetua felicitate tam insignita merita remuneraturus sit, maiorem in modum gratum ipsique domino vaiuodae et ipsius posteris, apud omnem posteritatem gloriosum ac sacrae Maiestati suae acceptum futurum, quae pro gratia ac munificentia sua quibuscunque grati et propensi animi documentis et honorum incrementis id erga dominum vaiuodam eiusque liberos agnitura sit.

Quae inter D. vaiuodam et cardinalem Bathoreum postquam hic Transyluaniam occupauit, intercesserunt, ea infelici cardinalis morte diremta esse.

Ad Georgium Bastam quod attineat, is a principio cum dominus vaiuoda de recuperanda Transilvania cum sacra Maiestate sua stipularetur, in mandatis habuit, vt quantis posset auxilijs dominum vaiuodam iuaret, posteaquam autem exercitus Turcicus quonam pergeret obseruandus fuit, et pontifex maximus auctoritatem suam misso nuncio sancti Seueri

episcopo interposuit, ac tractatum cum cardinale institui esse optare ostendit, a qua sacra Maiestas sua sese non omnino abhorrere eo fine, eaque spe ostendit, fore ut cardinalis rationibus inductus, qua nitebatur causae iniquitatem agnosceret ac rursum e provincia sine sanguinis christiani profusione cederet, nihil aliud sibi agendum aut suscipiendum Georgius Basta donec mentem cardinalis cedere nec ne vellet, intelligeret, in animum induxit, si enim cardinalis ultro cedebat, neque vi neque armis amplius opus, sed et illustrissimus dominus vaiuoda omni cura metuque liberatus fuisset. Quod vero interea dum cardinalis alijs machinationibus intentus esset victoria felicissime domino Vaiuodae successit, manifeste inde apperet non sine diuino id numine, ut nimirum perfidia et violati toties in illa ditioni iurisiurandi crimen puniretur, accidisse, quemadmodum plerosque, qui fidem sacrae caesareae Maiestati vel augustae ipsius domui debitam violarint, diuinam vindictam sensisse illustribus exemplis observatum. Quod autem Georgius Basta copias aliquas ad Transilvaniae fines educerit, id illum ea fiducia fecisse intelligitur, quod illustrissimus dominus vaiuoda provinciam sacrae Maiestatis suae nomine recuperasset, ac fidelitatis iuramentum ab incolis in sacrae Maiestatis suae verba accepisset. Opportunum vero id in illa recenti rerum perturbatione videbatur, tum ut Bathoreorum fractioni vicinorumque male affectorum machinationi facilius resisteretur, tum quod ipse dominus vaiuoda varijs e Polonia et Moldavia nuncijs motus, militarem opem petierit, et quod Transylvaniam si Valachiae, quae ditio aperta contra Turcas, Tartaros, Moldauos aliosque, defensio suscipienda foret, vacuam relinqui, ac periculo exponi minime consultum videbatur. Si vero subditos Basta oppressit, aut damnum ijs intulit, hoc praeter sacrae caesareae Maiestatis suae iussum, insolentia forte militari contigerit. Curabit autem sacra Maiestas sua, ut ijs malis remedium adferatur, utque diligens in ea de quibus praeterea quaerela fuit inquisitio instituat.

Ad belli expensas quod attinet, sacra Maiestas sua et si intelligat dominum Vaiuodam omnes sibi redditus ac prouentus, omnia spolia, quae magna et ampla sint, ad se recipere, tamen non solum ea, quae ex promissis iam ante siue pecuniarum summis siue armis soluenda restant, soluere, sed et conuenien-

tibus praemijs illustrissimi domini vaiuodae merita remunerari, et in futurum quantum villo fieri modo poterit auxilij, pro expeditionis quam in hostem suscepturus sit, ratione conferre, et per suos commissarios ea de re cum illustrissimo domino vaiuoda tractare parata est.

Quod vero ad illum caput attinet, quo illustrissimum dominum vaiuodam propter insignia merita in Transyluania confirmari petitur, sacra Maiestas sua per legatos suos et iam ante missos et adhuc mittendos cum domino Vaiuoda de illo et de alijs ad futuras expeditiones et ad auxilia pertinentibus ita tractari curabit, vt dominum vaiuodam sacrae Maiestatis suae liberalitate contentum fore speretur.

Vt illi qui Sigismundum Bathorem reuocarunt, eidemque et cardinali auxilio consilioque sacrae Maiestati suae contrario adhaeserunt castigentur: vt nobilibus illis innoxijs, qui ex conflictu profugi oberrent, venia scripto concedatur. Vt item nobilibus Transylvuanis qui bona in Hungaria et vicissim Hungaris, qui bona in Transyluania, possident, libera ijs fruendi facultas detur; vt denique donationes siue fraude siue prodigalitate Sigismundi Bathorei factae reuocentur et nullae declarentur, de his omnibus iure inter ipsum dominum Vaiuodam et commissarios sacrae suae Maiestatis adhibitjs fidelioribus ex Transylvuaniae proceribus decernendum esse.

Vt porro si pax cum Turcis facienda sit etiam Transyluania et Valachia pactis compraehendatur, omnino facturum postquam utriusque prouinciae non minor sacrae Maiestati suae, quam totius regni Hungariae cura. Hoc vero tempore, cum nequaquam de pace, nisi cum singulari id emolumento et commodo fieri posse videatur, cogitandum vel agendum sit, serio quae ad bellum strenue continuandum necessaria sint curanda, ac fallaces Turcarum pollicitationes blanditiasque et illecebras contemnuendas, nihilque vltius dominum vaiuodam in scia sacra Maiestate sua suscepturum, et pactionem vllam cum Turcis initurum.

Vt aliquis hinc ex aula a sacra Maiestate sua vnacum ipsis legatis illustrissimi domini vaiuodae quasi ad pacis tractationem cum Ibrahimo bassa instituendam mittatur, quo nimirum huius legationis negotia et domini vaiuodae consilia fa-

cilius occultentur : iam commissarios in Transylvaniam a sacra Maiestate sua qui etiam ad simulatam illam tractationem adhiberi possint partim missos, partim mittendos esse.

Quae illustrissimus dominus vaiuoda de praesidiarijs cum equitibus tum peditibus ex Germanis et Hungaris in corporis sui custodiam conducendis petit, Maiestatem suam benigne clementerque permittere.

In bombardarijs, qui desiderantur concedendis nullam difficultatem futuram, vt certus aliquis numerus, quantus haberi possit, mittatur.

Vt cum Tartarorum chamo certis conditionibus ne contra sacram Maiestatem suam militet, agatur, aliquem ijs, qui a domino vaiuoda mittentur, a sacra Maiestate sua adiungendum esse.

Quod ad bassae illius Tartarici, qui Hustae captius tenebatur, liberationem attinet, libenter Maiestatem suam domino Vaiuodae gratificaturam fuisse, nisi iam ante illius arcis praefecto et militibus donatus esset. Curaturam uero sese vt pacto, quod tolerabile sit, redimatur.

Quae sacra caesarea ac regia Maiestas dominis legatis hoc tempore benigne responsa voluit, quibus gratiam suam clementer offert. Pilsnae die 3. Februarij. 1600.

K i v ü l: Responsum pro legatis domini Michaëlis Waywodae.
(Fogalmazvány a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XXXVIII.

1600. febr. 3.

Mihály vajda kéri Rudolfot, hogy Adorjánt adja vissza Csáky Istvánnak.

Sacratissima caesarea regiaque Maiestas, domine domine clementissime.

Multis mihi nominibus magnificus Stephanus Chiaki de Kereztzegh ob praeclaras virtutes commendatus est, nam praeterquam quod antiquum et illustre familiae suae decus cum virtute coniunctum refert, synceram fidem et erga Maiestatem vestram caesaream fidelitatem, vel in istis mutationum fluctibus et procellis retinuit, eumque inter reliquos Transsylvanos praecipuum esse comperi, qui inde semper ab initio et mihi, et Maiestati vestrae caesariae praeclaram tam

domi, quam militiae in omnibus expeditionibus contra hostem, praecipue vero in conflictu Kereztes navit operam. In Valachia autem quam insigni industria versatus mecum sit, testis ego ipse esse possum. Itaque eum cum propter alias quibus ornatus est animi dotes, tum etiam ob singularem quandam militarem praestantiam inter charos habere soleo, et sacrae Maiestati vestrae eo nomine ipsum maiorem in modum commendo. Habuit in partibus Hungariae bona quaedam castellum Adorian cum suis pertinentijs, a maioribus suis parta, et plusquam centum ab hinc annis integro iure possessa, quae tempore obsidionis Varadiensis Turcis et Tartaris longe lateque populantibus belli iniuria ab ipso alienata, atque per Joannem Zelessey exclusis inde ipsius seruitoribus occupata fuerunt, tandemque per eundem donationis nomine a serenissimo aschiduce Maximiliano soluta Varadini obsidione, impetrata. Cum autem certum sit reliquis etiam nobilibus Transsilvanis omnia bona quaecunque in illis partibus habuerunt, restituta esse: Maiestati vestrae uti domino clementissimo humilime supplico, ut benigne habita ratione et intercessionis meae et virtutum fidelitatisque ipsius Stephani Chiaki, castellum illud Adorian cum suis pertinentijs, quod auitico iure antea possedit, per capitaneum Varadiensem gratiose restitui mandet, certo sibi Maiestas vestra caesarea persuasum habens praeclaram eius industriam et fidelitatem in arduis quibusque rebus nullo unquam tempore defuturam, pro qua Maiestatis vestrae erga eum liberali clementia, ego etiam promptissima mea seruitia Maiestati vestrae humilime offero. Cuius gratiae me meaque omnia commendo. Seruet deus Maiestatem vestram ad multos annos feliciter imperantem. Datum Albae Juliae die 3. Februarij. Anno domini 1600.

Sacratissimae Maiestatis vestrae

humilis seruator

(*Mihály vajda neve cylill betűkkel.*)

K ü l c z i m : Sacratissimae Romanorum imperatoriae, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiaeque etc. regiae Maiestati domino domino clementissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban Hung.)

XXXIX.

1600. febr. 9.

Báthory Zsigmond proclamatiója Erdély rendeihez.

Sigismundus dei gratia Transylvaniae, Moldaviae, Valahiae transalpinae et sacri Romani imperij princeps, partium regni Hungariae dominus, aurei velleris eques et Siculorum comes. Prudentes et circumspecti, fideles nobis sincere dilecti, salutem et gratiam nostram.

Magunk hozzátok való tulajdon jó akaratunkból, kit ti magatok is vehettetek eszetekben, és abból az jó reménységből, ex peculiari nostro erga uos affectu, több hiveink között titeket specialis levelünk által is akartunk megtalálni, és álltalatok az kiknek illik és jó akaróinknak tulajdonitjátok, azok által ismét az egész országnak patens leveleinkből való akaratunknak kimondását és leveleinknek publicáltatását kívánjuk és magunk állapotja és akaratunk felől ilyen módon érthettek. Ez az Istennek hatalmassága megfoghatatlansága, hogy akkor az ő irgalmát az övéin, mikor kevesb reménységek vagyon, mutassa meg, és így minket mind ennyi háború üdőben hazánkból való távolylétünkben is megtartott, mely közönséges hazánkat az mi szerelmes atyánkfának Báthori Andrásnak kezében eresztvén az megmaradásra való okoknak kedvéért, tulajdon magunk iusta praetensionktól sem magunkat praetensiojátul meg nem fosztottuk volt.

Értjük távolylétünkben való szerencsétlenségeket, mely eseteteken és hazánknak nyomorúságon szívünk szerint szomorodván, szánván országul benneteket, isten után minden segítséggel és oltalommal akartunk és akarunk lenni és ugyanazon isten ő szent fölsége sok árváknak, özvegyeknek, ártatlanoknak és mind fejenként tinéktek nyomorúltaknak igyit megszáván az hatalmas török császárnak szívét oly módon (kit ha gondolni is, de soha kívánni nem itiltetek volna) hozzátok megcsendesítvén, tulajdon természet szerint való fejedelmek által minden csendős megmaradásra való utot nyitott és adott.

Azért ha valaki vagyon köztetek, ki az sok sanayrúságot el-
 únta, ha vagyon oly, és olyak vagytok, kik az országot nagyobb
 veszedelemben nem akarjátok hozni, hivségünkhöz tartván ma-
 gatokat minden állapototok és akaratotok felől bizonyossá te-
 gyetek bennünket késedelem nélkül. Ezt elhívén magatokban,
 hogy semminemő úton és módon fejünk fenn állatáig, az Isten
 kegyelme és az hatalmas török császár erője velünk levén, Er-
 délyt senkinek nem akarjuk engedni és az Istent hijuk bizony-
 ságúl, ha engedetlenek lesztek, nem mi romlástoknak, hanem
 ti lesztek okai. Ezzel minden kegyelmességönket ajánljuk.

Datae 9. Februarij A^o 1600.

Sigismundus princeps. mp.

Ez alatt: Patentes sunt eiusdem tenoris mutatis mutandis
 de verbo ad verbum:

Ad senatum ciuesque ciuitatis Biztriciensis.

In simili ad Coloswarienses et alteras ciuitates.

Kivül: Ad ciuitatem Bistriziensem literae Sigismundi.
 Vngarice.

(Másolat a bécsi cs. titk. ltárban. Hung. Ugyanott a levél latin
 fordítása. Kévs eltéréssel szözszerint megegyező eredeti példány is
 van datum nélkül. A másolat szövege teljesebb.)

XL.

1600. febr. 13.

Egy névtelen (valószínűleg Székely Mihály) levele Mihály árulásáról.

S. P. Audies propediem	quid ill ^{mus} vaivoda cum commissariis caesareis in
summum gratitudinis	documentum concluderit, ita ut fidelitatis
exemplum Michael	omnibus futuris sit miraculo.
Regnum Transylvaniae	non istis legatis sed ill ^{mo} Marchioni de Burgau
tradet in proprias	manus prudenter titubans, illud regnum
manus principis	dare constituit. Fungetur mox officio militis
peregrinantis idque	ob victualium defectum vivet cum coniuge
Fogarasini ubi haec	firmiter cum commissariis agentur palam tamen fie
omnia cum aliquot ibi	futuri sint summi viri. Vani hic rumores de
dominorum interitu vel	aliis infortuniis dicebatur, ipso a vaivoda in
peric ulosa captivitate	detineri. Miror vanitates, omnia optime

transigente foedus praeterque cum Rudolpho nullum bella futura
cum Turcis et Tartaris cruenta admodum foedus cum Moldavo pro
forma ad tempus

ictum est.

Vale. Albae Juliae 13. Februarii Ao. 1600.

Más kézzel:

Demetrio. Prima Martii
plura audies.

K ü l c z í m : Dem edlen vnnd gestrengen Herrn Johann Barrizio
Röm. khei. M^t. reichshoffrath vnnd gehaimen secretario, meinem sonders
verthraut: geliebten Herrn und freundt, zu selbst hannden. Pülsen
oder Prag.

(Eredetije Bécsben a titkos ltban.)

Jegyzet. Valószínűleg Székely Mihály küldi e levelet.

XLI.

1600. febr. 21.

Mihály vajda Marinót visszaküldi Rudolphhoz.

a)

Sacra caesarea regiaque Maiestas et domine domine clementissime. Seruitiorum humilium commendationem.

Dominum Marinum Zuia, per quem summam viginti quinque m. tall. ex liberalitate Maiestatis vestrae missam acceperam, iterum remitto, qui Maiestati vestrae de omnibus rebus Transsylvanicis et necessitatibus nostris multa referre poterit, in quibus Maiestas vestra dignabitur ipsi fidem clementer dare. Quod vero nescio ex quorum maleulorum sinistra informatione gratiam vestrae Maiestatis in me diminutam laud ex vulgaribus argumentis colligam, doleo plurimum, cum ego a fidelitate Maiestatis vestrae caesareae ne latum quidem unguem unquam discesserim, prout et in posterum penes Maiestatis vestrae gloriam et reipublicae christianae salutem meam integritatem et fidem toti orbi etiam cum extremo meae et meorum vitae discrimine constantem et illibatam declarabo. Deus optimus Maiestatem vestram caesaream diu seruet feli-

citer imperantem. Datum Albac Juliae die 21. mensis Februarij Anno domini 1600.

Eiusdem vestrae Maiestatis caesareae

humilis et fidelis seruator

(*Mihály vajda aláírása cyrill betűkkel.*)

K ü l c z í m : Sacratissimae Romanorum imperatoriae caesareae etc. regiaeque Maiestati etc. domino clementissimo. Ad proprias.

(Eredetiye a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

b)

Illustris ac magnifice domine, salutem etc.

Ex omnibus ijs, quae ad nos nomine Maiestatis suae caesareae domini nostri clementissimi, domini magnifici Vgnadius, Carolus Magnus, noster etiam Viszter Sztoica, Petrus Armenus pertulerunt, ita nihil certi de gratia maiestatis suae colligere hactenus potuimus quod dubitare potius, quam bene sperare de domini nostri clementissimi pro tot meis seruitijs clementia et liberalitate inceperimus, prout ex literis quoque per nos ad Michaëlem Banum datis magnifica dominatio vestra intelliget. Verum ut ut sit, etiam si aliqui maleuoli nostram fidem apud maiestatem suam in dubium vocauerint, opera tamen et conditione magnificae dominationis vestrae illam longe maiorem quam nos sperare possemus nobis promittimus. Interea magnifica dominatio vestra militibus maiestatis suae pecuniam a sua maiestate mittendam, quam primum procurret, ne nos et respublica christiana ob dilatatum tam diu stipendium dilapsis copijs detrimentum irreparabile capiamus. Est etiam quidam mercator Kiofful nomine cum Michaële Bano, a quo cum in Transsylvaniam contenderemus octo millia aureorum ducatorum mutuo acceperamus, rogamus dominationem vestram magnificam, velit pro amicitia nostra illi isthic ex pecunia maiestatis suae satisfacere et nostram causam apud maiestatem suam amanter et syncere in omnibus promouere. Quod reliquum est aduentum magnificae dominationis vestrae aide expectamus, erit gratus et expectatus hospes. Quem deus

ad multos annos seruet feliciter et deducat incolumem. Datum Albae Juliae, die 21. Februarij, anno domini 1600.

Eiusdem illustris ac magnificae Dominationis vestrae
frater et amicus

(*Mihály vajda aláírása cyrill betűkkel.*)

Külczim: Illustri ac magnifico domino Bartholomaeo Pezen sacrae caesareae regiaeque Maiestatis imperialis consilij etc. consiliario etc. domino fratri obscruando.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban Hung.)

XLII.

1600. febr. 23.

a)

Naprágy szóbeli üzenete az erdélyi ügyekről.

Relatio reuerendissimi domini Demetrij Napragy episcopiet cancellarij Transsylvaniae peregregium Joannem Thoraconimum suae caesareae secretarium facta. (*Más egykorú kézzel: 22. Febr. Anno 1600.*)

¶ 1. Turcarum legatio cum duobus vexillis alijsque amplissimis muneribus Temeswarÿ existunt, in dies huc Albam Juliam expectantur.

¶ 2. Dominum Tarnowsky regni Poloniae legatum retulisse, Poloniam habere rationem permutationis Transylvaniae.

¶ 3. Propter certas rationes Joannem Marinum non esse plus ex aula ad illustrissimum waiuodam remittendum. ¹⁾

¶ 4. Ibrahimum vezerium nunciauisse cardinali, Michaellem wayuodam habere mel in ore, fel in corde, caueat sibi.

¶ 5. Secretarius wayuodae plurimis dixit: Vae uobis Transylvanis si Michael wayuoda uobis dominabitur.

Kivül: Pro sua Maiestate.

Ezalatt az előbbi kézzel: Zu handen des herrn Baruizij, der herr wirt wissen wohinden ein schluss zuuertrauen.

(Eredetije a bécsi. cs. titk. ltárban.)

¹⁾ Jegyzés egykorú kézzel a szélén: Wir khinnen khein andern vrsach finden, alls das er den Sibenbürgern vor den wayuoda starkh zue reden vnd sie für schelmen vnd verröter öffentlich schilt.

b)

Kornis felterjesztése Rudolffhoz, melylyel mentegeti magát az ellene emelt vádlakra nézve.

Sacratissime imperator, domine domine mihi semper clementissime, perpetuorum seruitiorum meorum humillimam oblationem.

Quo primum tempore sacratissime imperator caesarea Maestas tua huiusce regni gubernacula suscipere, clementer in animum induxit, fuit ingens ab omnibus nostrum fidem constanter praestare cupientibus editum laetitiae indicium, singularisque bonorum omnium assensus; postea uero quam nonnullorum seditiosorum improba conspiratio, principi Sigismundo ex Opulia uel reuocato, uel sponte redeunti ad inuadendum regnum uiam patefecit, fuit hoc nobis omnibus, qui fidem nostram sacratissimae Maestati vestrae datam, sanctam et immaculatam esse cupiebamus, ipsa fere morte acerbius: cuius rei testes secundum deum appellamus dominos sacratissimae Maestatis vestrae commissarios. Ac de me quidem ipso sacratissima quoque Maestas vestra clementer recolere memoria potest, me per eosdem, dominos consiliarios primum, tum per alios etiam homines mihi familiares quibus committi tuto negotium potuit, sacratissimam Maestatem vestram ea qua debui cum animi demissione ac ueneratione requisijisse, ut qui certo persuasum mihi haberem, sacratissimam Maestatem tuam prouinciae, incolarumque fidelium saluti benigne ac paterne esse in tempore consulturam, quod ipsum significauit etiam per dominum Stefanum Tholdi, virum ex senatorio ordine non ultimum, serenissimo archiduci Maximiliano; quin sacratissimam quoque Maestatem vestram opportuno tempore per eos quos commodum potui, amicos ea qua decuit cum fide et integritate certiore reddidi, quod si Maestas vestra caesarea pro innata sibi benignitate, clementer aliquid certi de nobis statuere vellet esse omnes regni incolas, nonnullis Siculorum ac paucissimis ex reliqua nobilitate exceptis, ad praestandam cum omni obsequio fidem, paratissimos, praetermissurosque eo-

rum nihil (sponte quidem sua) quae ad sacratissimam Maiestatem vestram omni obsequio ac humilitate colenda spectarent, verum enimvero sacratissime imperator, quid fuerit in causa, cur sacratissima Maiestas tua usurpandi regni tempus tam diu differe uoluerit, et si non satis intelligam, tamen non sine salutari ac sapientissimo Maiestatis vestrae caesareae decreto factum hoc quoque esse, certo mihi persuadeo. Quo uero ordine sacratissime imperator, quoue modo ac fine Sigismundus cardinalem Andream in regnum introduxerit, testis mihi est deus ac mea ipsius conscientia, neque senatorum neque relique nobilitatis ullum, consilij eius participem ac conscium fuisse, ante quam cardinalis Claudiopolim peruenisset: animum autem regno sese exuendi, Andreaequae Bathoreo provinciam cedendi, in comitijs Mediensibus triduo nobis ante aperuit Sigismundus, quam secuta ipsa cessio est, imposito primum ceruicibus nostris firmo peditum Siculorum reliquorumque praetorianorum praesidio, ne quisquam fidei sacratissimae vestrae Maiestati datae memor, hisce re ex nobis auderet: additis insuper atrocibus minis si qui sententiam in contrarium ferrent. Haec cum ita sint sacratissime imperator, neque me fugiat non defuisse adhuc, neque defuturos in posterum, qui ob nonnullorum culpam uniuersos nos reos coram sacratissima Maiestate vestra facere studeant, sacratissimam Maiestatem tuam supplex ac demisse oro, uelit pro sua sapientia ac benignitate, causa nostra clementer perpensa et examinata ita de nobis statuere, quemadmodum Maiestate ac singulari sua clementia dignum est: cum profecto sint nostrum plurimi, qui post iuramentum sacratissimae Maiestatis vestrae praestitum principem adhuc praeter ipsam agnouerint, uel optauerint ac optaturi etiam in posterum sint, neminem, quorum pio uoto ac desiderio quo spe et expectatione sua serior fuit euentus, eo iam habetur habebiturque charior, posterisque ad gratissimam memoriam commendatior. Denique sacratissime imperator egi de omnibus rebus cum domino Carolo Magno fusius, oro sacratissimam Maiestatem vestram ea qua possum cum animi submissione, dignetur etiam ex ipso rerum nostrarum statum clementer intelligere. Tandem sacratissimam Maiestatem vestram quam foelicissime bono Christianae reipublicae ualere, omniaque re-

rum optatissimo successu quam diutissime frui supplex a Deo opt. max. precor. Datum Albae Juliae die . . . . (így) Februarij. Anno domini 1600.

Sacratissimae caesareae regiaeque Maiestatis vestrae
humillimus ac perpetuus seruitor
Caspar Kornis de Ruzka mp.

K ü l e z í m : Sacratissimae Romanorum imperatoriae regiaeque Maiestati etc. Domino domino mihi semper elementissimo.

Jegyzet: E levél valószínűleg febr. 23-án kelt, mint ezt a biztosok ez nap kelt levele mutatja.

(Eredetije a bécsi cs. tik. ltárban. Hung.)

XLIII.

1600. márcz. 3.

Sennyey Pongrácz Mihály vajdának: jelenti, hogy a török követek jönnek

Az én éltémig való szolgálatomat ajánlom nagyságodnak mint kegyelmes uramnak fejedelmeknek. Adjon isten nagyságodnak minden dolgaiban kívánsága szerint való jókat. Ezen órában jutta hírünk az török követnek jövelele felől, és úgy jelentik, hogy ez jövő vasárnap érkeznek ide Fogarasban, kik elérkezvén, mindjártást értésése adjuk nagyságodnak, szám szerint mennyien legyenek; jelentik, hogy az kik feljebb való, vannak harminczöten, mindenestül százan volnának. Lovok öszvérek kétszáz volna. Ide jutván azért kegyelmes uram, mindeneket meglátván, számlálván, azt is megírjuk nagyságodnak. Éltesse Isten nagyságodat sokáig jó egészségben. Datum ex Fogaras 3. Mart. 1600.

Nagyságodnak

szolgája

Sennyey Pongrácz mp.

K ü l e z í m : Illustrissimo domino domino Michaeli, dei gratia principi Transilvaniae et Valachiae Transalpinac, domino meo mihi semper gratiosissimo.

Ez alatt más egykorú kézzel: Diss ist des Scheniei Pongracz aigne handschrift.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban Hung.)

XLIV.

1600. márcz. 3.

Bocskay a császár tanácsosaihoz: kéri, hogy ujabbán lefoglalt erdélyi jószágai ügyében tegyenek lépéseket.

Illustrissimi domini domini patroni obseruandissimi.

Prioribus ad illustrissimas D. V. notum feci, bonorum meorum restitutionem ad sacram Maiestatem caesaream praeter unam curiam Kaplian uocatam, cum suis pertinentiis restitutam, dilatam, ab eaque tandem me Transilvania excedente, partim eas quas penes fidem D. imperatoris Ferdinandi parens meus amiserat, partim alias possessiones diuersis uicibus occupatas esse. Nunc D. V. illustrissimis significandum duxi vaiuodam nescio quibus rationibus adductum, ipsam quoque curiam cum residuis ad se pertinentibus bonis auiticis his diebus confiscari iussisse. Cum autem maiestas sua sacra iam antea literis suis clementissimi animi erga me de bonis meis affectum declarauerit: cuius rei gratia nunc quoque apud Maiestatem suam sacram per familiarem meum literis supplicibus humilime insto: D. vestras illustrissimas quo maiore possum studio, peto, dignentur apud maiestatem suam sacram pro me beneuole intercedere et autoritate sua efficere, uti familiaris meus cum optato et gratiosissimo maiestatis suae sacrae responso, breui redire queat. Quod autem ad protectionem meam attinet, cum tantopere inimicorum calumnijs (sicuti intelligo) persequar, sicuti antea scripsi, simulatque suae maiestatis sacrae ac D. vestrarum illustrissimarum animum intellexero, si ita uisum fuerit, paratus sum, nulla conscientia deterrente, in conspectum suae maiestatis sacrae me conferre. Caeterum patrocínio illustrissimarum D. v. me diligenter commendans, easdem quam felicissime ualere cupio. Datum in arce Zentiob, die III. Martij. M. DCº.

Illustrissimarum D. vestrarum

seruitor paratissimus

Stephanus Bocskay mp.

K ü l c z í m: Illustrissimis dominis, dominis sacrae Romanorum imperatoriae regiaeque Maiestatis consiliarijs secretis etc. Dominis patronis obseruandissimis.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban Hung.)

XLV.

1600. márcz. eleje.

Bán Miklós levele Pezzenhez, melyben sürgeti bejövételét s melléklát urának a kiegészésre vonatkozó kívánságait.

a)

Meinen grusz sampt vüntschung alles glüks vom gott dem allmechtigen.

Ich musz E. G. mit meinem schreiben ersuchen, die weil E. G. woll bekandt ist was wrsachen das ich von meinem genedigisten herren bin herausser geschickt worden zu E. May. und was wir tractirt haben, vnd das ich mein mittgesandten hab hinein geschickt, zu fragen vnd erforschung meines genedigisten herren willen, vnd zu anzeigung E. K. May begeren. Weill mir aber izunder ist antwort kommen von meinem genadigsten herren, vnd ehe auch sein willen E. K. May. durch briff wird anzeigen. Bitt derhalben E. G. zum allerfleisigsten, E. G. wollen doch oder mir anttwort geben, aber selber herunter kommen vnd zu meinem herren, den es ist die allerhöchste zeyt. Den izunder begeren die Twrken, fryd, vnd mein herr was nicht was ehr soll ahnfangem, wie den solches E. G. vom H. Carol Magno woll vernemen wird und ich will zu grosserer sicherung E. G. alles schreiben, was mir mein herr vir leren gibd. Derhalben sein E. G. gor woll bedacht dorauff, vnd kom auff's allerbehendeste hervnter vnd zu meinem herren wo den E. G. nicht kommen kennen oder mögen, so wil ich vonhier auch weg, den ich kan nicht lenger warten, den das ist auch der willen meines genedigsten herren. Die Twrken die warten auch schwar auff die antwort, vnd mein herr kan innen keine geben, bis er nicht weisz, was Ewr. Mayestat willen ist. Darwmb bitt ich abermall zu allerhöchsten, E. G. wollen doch kommen zum allerbehendesten, oder aber mir durch briff antwortt geben, zu

wo ich mich doch halten muss, vnd was ich meinem genädigsten herrn ahnzeigen soll.

E. G. guttwilliger vnnd getrayer freundt

(*Mihály bán neve cyrill betűkkel.*)

Banÿ Michalscha Michaelis

Wayuodae familiaris mp.

K ü l e z í m : Magnifico domino domino Bartholomeo Petz iuris utriusque doctori *etc. etc.* domino ac fratri dilecto.

(Eredeti, a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

Jegyzet. E levélhez mellékelte Bán Mihálcza az alább b) alatt következő levelet, melynek 6 pontja foglalja magában Mihály követeléseit.

b)

1. Ban Mihaczia adom értésedre az miért küldettelek ő felségéhez az római császárhoz. Jött, úgymond, valami végezésekkel és valami szókkal Karolus Magnus, és annak utána jött Vngnoth Dávid is más szókkal és más végezésekkel, annak utána hoztatok más szokat, melyek ingyen sem kellettek volna, melyet ingyen sem gondoltam én azokat az szokat és azokat az végezéseket, azt kit ti hoztatok mind ti s mind ők; és az mit kívánok, az vagy hogy nem mondottátok úgy az római császárnak, az miről én tanítottalak és mit kívánok én. Mert én kívánok ő felségétől az római császártól levelet ez két országra Erdély országának és Havasaföldének, Erdély országának minden határával, Váraddal, Nagybányával és Huszttal és az előbbi régi határral, az hol az előbb voltak és birtak az előbbi fejedelmek az régi időben, azval az erővel és engedelemmel birhassam én is. Azonképen Havasalföldét is hogy birhassam minden határral, az mint az régi időben volt, és az mint az török is adta énnekem, avval az engedelemmel és hatalommal birhassam én is, és az én maradékom is azonképen fiúról fiúra birhassák valakik lesznek.

2. Másodszor, kívánom ő felségétől az római császártól, hogy pénzt küldjön, kivel tarthassam az vitézlő népeket, az kik fizetettek, hogy az országot ne pusztítsák, hogy én is szolgálhassak ő felségének az római császárnak, az hol ő felsége kívánja.

3. Harmadszor, kívánom ő felségétől az római császártól, hogy az hol mit nyerhetek, ennekutána az töröktől az vagy hogy egyéb ellenségtől, az kik ő fölségének ellenségi, és mind az egész keresztyénségnek, legyen ezekről is levelem ő felségétől az római császártól, hogy birhassam fiúrúl fiura, hogy én is szolgálhassak ő felségének, holtig hiven és igazán, és az én maradékim is azonképen.

4. Negyedszer, evvel mutassa meg ő felsége én hozzám való kegyelmességét, hogy lássák egyebek is, hogy az én szolgálatomért volt kögyölmessége én hozzám ő felségétől az római császártól.

5. Ötödször, kit isten ne adjon, hogy az legyen, ha valamiképen az ellenségtől kiűzettetném úgy, hogy ezekben az két országba nem volna maradásom, kívánok ő felségétől oly helyet az ő felsége birodalmába, hogy kinek jövedelme legyen esztendő által százezer tallér, és erről is kívánok ő felségétől levelet fiúról fiura, kit Isten ne adjon, de ha szükség kívánná legyen hova biznom és mennem, én és az én házam népe és az én alatta való népeim. Mert én azért hajtok fejet ő felségének az római császárnak evvel az két országgal, hogy lehessek igaz szolgálja és hogy szolgáljak ennekutána, az hol ő felségének kedves akarátja legyen az ő felsége én hozzám való kegyelmességére.

6. Hatodszor. Kegyelmed azért Bán Mihály uram meglásd, hogy ezeket mindeneket eleibe adj Doctor Peczi uramnak, hogy ő is értésére adja az császárnak mindezekről az mit én kívánok ő fölségétől az római császártól, és hogy vehessem ezekről tanulságot és engedelmességet az császártól ezekre az én kívánságimra mentől hamarébb lehet. Jöjjön Doctor Pecz uram, hogy ezeket az dolgokat végezhezzük el.

Több dolgokat is sokakat kellene írnom nagyságodnak, de mikor Isten adja szembe leszök nagyságodnak, akkor eztán többet szólok nagyságoddal és végezek nagyságoddal.

(Mihály bán neve cyrill betűkkel.)

Bán Mihálczia, ő nagyságának
Mihály vajdának tanácsa.

K ü l c z í m : Magnifico domino Bartholomeo Pecz, iuris vtriusque doctori etc. domino et fratri obseruandissimo.

(Eredeti a bécsi cs. titk. lt. Hung. Ugyanott német fordítása is.)

XLVI.

1600. márcz. 25.

Nyáry Pál jelentése Rudolfnak: az erdélyi ügyekről.

Serenissime princeps ac domine domine mihi naturaliter clementissime, post seruitiorum meorum fidelium in gratiam serenitatis vestrae humilimam subiectionem.

Prioribus litteris ad S. vestram perscriptis significauimus me certum hominem expediuisse Transyluaniam, de rebus eiusdem cognoscendis et requirendis, hoc etiam quod uellem excurrere ad confinia perlustranda ac de statu eorum meliori prospicienda, versus Somlio iter agens obuiam mihi uenit legatus meus, per quem quae et quid mihi sunt allata serenitati vestrae perscribere libuit. De regno restituendo S. Maiestati per Michaellem vaiuodam nulla plane est certa spes, de Sigismundo Bathori, nemo certum quid referre potest, sed tamen maior pars hominum affirmant esse in Transyluania, continuantque rumores eidem uelle restituere regnum, ipsum Michaellem vaiuodam. Nudius tertius uenit ipse Michael waiuoda Albani Juliani, coniugem et filium Petrasko remisit Transalpinam, uexilla quae erant ab ipso imperatore Turcarum missa et donata, alterum filio traditum unacum eo misit Transalpinam. Cum legato Turcarum praecipuo (cum alioquin sint numero sexaginta) magnam habet familiaritatem, consilium et conuersationem, quotidie cum eo familiariter conuersatur, colloquitur et confert, omnibus et reliquis absentibus, neminem conuersationi eorum adiungens nec Hungarum nec Volachum, ambomet solummodo. Legatos Polonicos dimisit, qui celeri cursu redierunt Moldauiam, domini commissarii ad Felhalom diuerterant, ad quendam medicum, grauiter enim infirmabatur dominus Wngnad, quamuis ita dure et inhumane eos non tractat ipse Michael vaiuoda, sed tamen non est animi ullomodo eos dimittendi et absoluendi. Totum regnum maximopere est conturbatum et indignatum, propter eius facta et acta iniusta et uiolenta, quibus utitur erga incolae totius regni tam nobiles quam ignobiles sine respectu, qui-

bus cum seuerē et crudeliter secundum suum placitum agit ac eos tractat, tirranidemque exercet, tam in priuilegijs et libertatibus conturbandis, quam in bonis ab iisdem spoliandis et priuandis, nulla prorsus habita uel dei ipsius uel boni principis ratione, priuat, spoliat, adimit, palam, clam, uel quacunque occasione potest. Nunc quoque tempore comitiarum, ciuium Brassouiensium tam pecuniam, quam etiam alias res, a quibus aliquid extorquere potuit, ademit et spoliauit, auditur non aliud quam ingens clamor et uociferatio cum indignatione maxima in toto regno. Militibus etiam ipsis tam intra Transyluaniam quam cis Transyluaniam existentibus iam diu sunt denegata, et non soluta stipendia, plus quam quinque mensium. Pro contributione portarum nunc quoque denuo quatuor-quatuor florenos exigi ex decreto iubet, iam in spatio istius anni a singulis portis decem-decem floreni pro contributione exiguntur, in tanta calamitate et miseria uersantur; itaque sunt animo anxio, desperato ac uehementissime conturbato.

Status duorum confiniorum nunc ipsi Michaeli Vaiuodae subiacentium, in eo consistit, quod etiam serenitati vestrae notum reddere libuit, nempe arcis Jeneő et Lippa, cum militibus et ducibus eorundem locorum, habeo optimam correspondentiam, ita ut spero facile illos posse flecti et ad fidelitatem sacrae caesareae maiestatis reducere. Quapropter si ipse Michael vaiuoda infidelis comperietur, uelit S. V. in tempore mihi nota reddere, quid prudenti consilio de eo deliberare uelit, ac clementer annuere, ut ubi opus erit in occupatione earum diligenter laborare possem, ac uel placidis sermonibus flectere uel muneribus corrumpere, in potestatemque sacrae caes. maiestatis reducere possim et queam; quod facile adipisci me spero, si modo annuat serenitas uestra meque in tempore edocere uelit. Quemadmodum in literis prioribus ad serenitatem uestram scriptis prolixius quam decebat perscripseram, nunc quoque iterum atque iterum serenitatem uestram oratam uelim, ut uelit S. V. habere rationem clementem de stipendijs militum, quae iam diu sunt denegata et non persoluta, tam in isto praesidio Varadiensi, quam in castellis proximis et circumiacentibus; in isto confinio Somliouiensi nulli extant milites stipendarij, certum autem est

ipsum Michaelē vaiuodam plurimum et maximopere anhelare praesertim ista duo castella Somlio et Belenies, ac in dies de eo cogitatas molitur, cuius impetus quomodo compescere uel iisdem resistere possum solus facile quis considerare potest sine militibus. Quapropter oportet ut serenitas vestra in tempore clementer provideat, de pecunijs et solutione, de militibus modernis, ac in posterum conducendis praesertim peditibus, quibus munire praesidia et castella possim, cum alioquin nulli extant. De Sarkad etiam prouidenda est ratio, summopere necessum est, metuendum enim est ne a militibus ipsis deseratur, qui propter non soluta stipendia et propter expectationem diuturnam prorsus sunt desperati, ac propter famem iam non tollerabilem plane infirmi. Qui locus si deseratur, in potestatemque Turcicorum (quod Deus auertat) inciderit, quemadmodum in prioribus litteris ad serenitatem vestram scriptis significaui, uel exire per portam Varadiensem minime licebit. Quare nisi optime et tempestiue huic ditioni et his partibus S. maiestatis consulatur, sicut necessitas summa postulat, metuendum est, ne cum maximo detrimento S. Maiestatis aliquid eueniat et accadat. Quae omnia clemens gubernatio et cura Serenitatis vestrae in meliorem statum reducere potest. In reliquis felicissime ac diutissime ualere serenitatem vestram ad uota usque exopto. Datum ex Hadad 25. Martij 1600.

Serenitatis vestrae

humilis subditus

Paulus Niary mp.

Post scripta. Totum regnum magnam in desperationem attulit, proposita ab ipso Michaelē vaiuoda nomine S. maiestatis sententia, quod praecipuos quosque uiros in Transyluania curaret trucidare et decolare, sed tamen ipsum nolle hoc S. maiestatis mandatum exequi, quod prorsus anxios sollicitos et desperatos reddidit. Quamobrem hoc maxime requirerem, quod si sua maiestas aliquem commissarium uel legatum Transyluaniam expediret, instrueret eundem cum assecuratione, ac totum regnum animaret placidis uerbis, clementia S. maiestatis et fauore benigno, quod sane multum iuaret, ac etiamsi aliquid moliretur contra suam maiestatem, procul-

dubio, ut mihi cognitum est optime, nec regnicolas nec milites stipendiarios, contra suam maiestatem uel suae maiestatis subditos educere, nec ad obsistendum uel quoquo modo nocendum praeparare posset, propter enim eius tyrannidem sunt abalienati, sed metuunt rursum S. etiam maiestatem, memores iniuriarum.

K ü l c z í m: Serenissimo principi ac domino domino Mathiae archiduci Austriae, duci Burgundiae, Carniolae, Vitembergae etc. domino domino mihi semper et naturaliter clementissimo.

Cito — Cito — Cito — Cito — Cit — issime.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XLVII.

1600. apr. 3.

Náprágy Demeter kérdést tesz Ungnádnál, hogy Mihály bán mit hozott?

Illustrissime ac magnifice domine d. mihi obseruandissime; seruitorum commendationem.

Habeatne aliquid certi de aduentu magnifici domini Pezen, et an sit spes aliqua retinendi hominem in officio suae Maiestatis, rogo illustrissimam vestram dominationem, si me dignum existimat, faciat me scire. Et quid Michael Ban attulerit. Ego sum in maximo periculo. Valeat illustrissima V. dominatio feliciter ad multos annos. Datum in arce episcopali Gialu 3. Aprilis. Anno domini 1600.

Illustrissimae v. dominationis seruitor

Demetrius Napragi mp.

El. Epps Transilvaniae.

Egykorát jegyzés a levél szélén: Gialu ligt nur ein meill von Clausenburg, soll gar ein schönes schloss sein.

K ü l c z í m: Illustrissimo ac magnifico domino domino Vgnadio David, libero baroni de Sonech etc. Sac. caes. regiaeque Maiestatis consiliario etc. in Transiluaniam commissario etc. domino domino obseruandissimo.

Albae.

(A levél a püspök sajátkezű írása. Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

XLVIII.

1600. apr. 28.

Mihály vajda és Bán Mihálcza jelentései Moldva meytámauldsáról.

a)

Sacratissima caesarea regiaeque Maiestas domine domine clementissime.

Pluribus iam litteris a sac. caes. regiaeque Maiestate vestra aduentum magnifici domini Bartholomaei Pezzen sollicitauimus, ut quidem e re tum publica christianitatis, tum etiam sac. Maiestatis vestrae futurum prospexerimus communicata opera et consilio, omni studio in id incumberemus. In eius enim praesentia et expectatio mea, et ipsa rei bene gerendae occasio sita est: quod vero tam diu aduentus eius dilatus est, non aliunde, quam maleuolorum quorundam calumnijs sinistrisque de me sermonibus contigisse intellexi, qui fidem meam apud sac. Maiestatem vestram suspectam reddere conantur. Quamobrem Maiestati vestrae uti domino clementissimo humillime supplico, ut mea potius fidelia seruitia tot iam argumentis declarata, quam liuidas et inutiles calumniatorum voces benigne perpendere, omnemque si quam de me concepit sinistri ominis suspicionem ab animo clementer deponere dignetur. Quod si mea in Maiestatem vestram fides et constantia nouum constantissimae fidelitatis meae argumentum Maiestas vestra experiatur, modo Maiestas vestra sac. dominum Pezzen sine mora cum benigna animi sui resolutione ad me expediat ne hac anni parte, qua tam communibus christianitatis hostibus quam etiam alijs sac. Maiestatis vestrae et augustissimae domus Austriacae hostibus, nocendi voluntates in magnam spem sunt erectae, commodissima rei bene gerendae occasio per moram nobis eripiatur. Magni motus nunc a Sigismundo Bathori in Moldauia contra me et hanc prouinciam agitantur, qui priusquam viribus inualescant anteuertere eos plane constitui, iamque exercitum hinc moui eo consilio, ut aut conatus hostiles deo iuuante infringam, aut eam quoque prouinciam ditioni potestatique sac. Maiestatis vestrae adijciam: ad quod ut mi-

nus adnitar, non hostium vires, non vlli labores, aut periculorum magnitudo me deterrebunt. Seruet deus sac. Maiestatem vestram ad multos annos feliciter imperantem. Datum in arce Fogaras, die XXVIII. Aprilis. Anno. domini. M. CCCCC.

Sac: Caesareae Maiestatis vestrae

humilis seruator

(*Mihály vajda neve cyrill betűkkel*).

K ü l c z i m : Sacratissimae Romanorum imperatoriae ac Germaniae Hungariae Bohemiaeque regiae Maiestati etc. domino domino clementissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

b)

Illustris et magnifice domine et frater nobis obseruandissime.

Audita aduentus illustris et magnificae D. vestrae fama, aliquot iam litteris eam sollicitauimus, vt posthabita mora quamprimum ad nos venire pergat. Nunc etiam quia tempus et praesens rerum status id summopere expedit, illustrem et mag. D. vestram rogamus, ut relictis rebus omnibus ipse ad nos statim aduolet, omnis enim hactenus rei bene gerendae occasio qua multum et rebus Christianis consulere, et suae maiestati caesareae utilem fidelemque operam navare potuissemus, hac unica benigni suae maiestatis animi et vestrae illustris ac magnificae D. aduentus expectatione retardata fuit. Nunc itaque cum intelligamus Sigismundum Bathorem in Moldauia magno Turcarum et Tartarorum exercitu adiutum id cogitare vt detrimentum aliquod nobis et ditioni suae maiestatis inferat, praeripiendam ipsi rei gerendae occasionem rati, priusquam viribus inualescat exercitum contra ipsum iam nunc ducimus eo plane proposito vt Deo vires largiente vim impetumque eius in tempore reprimamus. Quamuis in hoc instituto pecuniae, quae anima est rerum gerendarum, defectus militum animos alienare possit, nulla enim nobis in promptu pecunia, unde stipendium ipsis in menses, sed verba tantum et spes in posterum a nobis sunt eis proposita, quae res nos imprimis sollicitos facit, ne priusquam stipendia sua receperint, paulo difficiliores

se ad obediendum praebeant. Nescio qui sinistri sermones de nobis ad suam maiestatem falso sunt delati, qui fidem nostram et constantiam in dubium vocant. Vestra illustris et magnifica D. ita caussam nostram hac in parte agat ut nihil de nobis sua Maiestas suspicetur, imo plane persuasum habeat nos ita fidem et constantiam erga suam maiestatem et remp. Christianam colere, vt uitam fortunasque nostras omnes in ea sola reponamus. De sexdecim millibus florenorum, quos domino Kioffol tradendos antea illustri et M. D. perscripseramus, rogamus diligenter ut illos ipsi exsoluendos quamprimum curet, vt primo quoque tempore Venetias profectus res quasdam necessarias nobis comparet. Legatus Tartaricus his diebus cum litteris ad nos venit, qui etiamnum apud nos est, optimeque de rebus omnibus et loquitur et promittit, si firma ei fides esset habenda. Itaque ut animus chami Tartarorum propensio-rem magisque nobis addictum munere aliquo efficiamus, illustrem et M. D. vestram vehementer rogamus, ut decem uel etiam viginti aureorum ducatorum millia, quae ipsi offerantur, secum adferat: interim nos aduentum illustris et magnificae D. vestrae Brassouiae per sex dies praestolabimur, idque ita ut ipsam modo ne sine pecunia quantacunque primo quoque tempore saluam et in columem uidere cupiamus. Cui propensissimam fraternae beneuolentiae nostrae affectionem offerentes, iter prosperum felicissimamque valetudinem precamur. Datum Fogarasini die XXVIII. Aprilis. Anno Domini MCCCCC.

Illustris et magnificae D. vestrae.

amicus et frater

(*Mihály vajda neve cyrill betűkkel*).

Kü l e z i m: Magnifico domino Bartholomaeo Pezzen libero baroni, etc.

(Eredetije a bécsi. cs. titk. lt. Hung.)

c)

Illustrissime et magnifice domine mihi obseruandissime.

Meminisse illustrissimam domiuationem vestram arbitror, quos ego sermones et Pilsnae et Viennae de integerrima

sac. caes. megiamque maiestatem, illustrissimi domini Michaelis vaiuodae domini mei clementissimi fide et constantia fecerim, quibus tamen sua Maiestas et illustrissima quoque do. vestra vix fidem habuit. Vera autem illa omnia fuisse, quaecunque dixi, illustrissima do. vestra ubi huc appulerit, certo cognoscet. Etsi autem quanto desiderio sua celsitudo illustrissimae D. vestrae aduentum expectet, ex ipsius literis intelliget, non alienum tamen fore sum arbitratus, si ipse etiam id per litteras vrgerem. Itaque do. vestram illustrissimam vehementer rogo, ut quanta potest celeritate, veniat, ne in tantis rerum motibus, qui ex Moldauia impendent, periculum sit in mora. Sua cels. nihil eorum reliqui faciet, quaecunque opera, et consilio cum illustrissima dominatione vestra communicato ad inclytae domus Austriacae decus et gloriam, atque ad salutem incolumitatemque reip. Christianae pertinere intellexerit. Interim sua cels. Coronam transiens sextum hinc diem illustrissimae do. vestrae aduentum expectabit, quo ut illustrissima quoque do. vestra salua et incolumis perueniat, votis omnibus expeto. Datum in arce Fogaras die 28. Aprilis. Anno domini 1600.

Illustrissimae et magnificae Do. Vestrae

seruitor

Ban Michalcha mp.

Külczim: Illustrissimo et magnifico domino Bartholomaco Pezzen, libero haroni etc. etc. sac. caes. regiaeque maiestatis consiliario etc. Domino mihi obseruandissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. Itárban. Hung.)

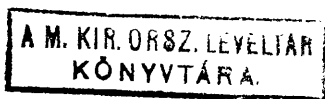
XLIX.

1600. máj. 6.

Mihály vajda levele a biztosokhoz: tudatja, hogy Pezzen elé Mihálczza Bánt s Kornis Farkast küldi.

Illustres et magnifici etc.

Litteras ill: et magnificarum D. v. vnacum adiunctis domini Bartholomei Pezzen literis libenter accepimus, quae tamen eo gratiores nobis fuissent si cas aduentus ipsius domini

Pezzen praecessisset, quem et expectamus in dies cum desiderio, et cum uenerit amplectemur amanter. Interim ill. et magnificae dominationes vestrae Megyesinum proficiscantur, quo quoque quosdam praecipui nominis viros Banum Mihalcza et Volfgangum Kornis misimus, cum quibus ill. et magnificae dom. vestrae dominum Pezzen expectent, nos quoque siquidem iam exercitum per Alpes in Moldauiam praemisimus, hinc Brassouiam reuertemur, et si quid nouarum rerum acceperimus, de omnibus ill. et magnificas dom. vestras reddemus certiores. Speramus autem dominum Pezzium non longe abfuturum, qui ubi primum appulerit, uel dom. vestras huc accersemus, uel nos ipsi illuc transibimus, deque omnibus rebus communicatis consilijs ita transigemus, ut et sacrae caes. maiestati et toti orbi christiano ad conseruationem vtilitatemque actiones nostrae uergant. Bene ualere ill. et magnificas dom. vestras cupientes. Datum sub alpibus in oppido nostro Berezk, die 6. Maij. Anno 1600.

Ill. et magnificarum D. V.

amicus

Michael Vaiuoda.

Ad ill. et magnificos dominos sacrae caes. regiaeque maiestatis in Transyluaniam expeditos legatos.

Kí vül: Abschrift des herrn Waida schreiben an die herrn commissarien inn Sibenbürgen aus Berezk vom 6. Maij. 1600.

(Másolat a bécsi cs. titk. ltárban Hung.)

L.

1600. máj. 7.

a)

Mihály vajda Pezzennek: a moldvai hadjárat ügyében.

Illustris et magnifice domine et frater nobis obseruandissime.

Diu iam expectatus sed praeter spem hucusque dilatus illustris et magnificae dominationis vestrae aduentus valde

solicitos nos habuit, quem licet antea quoque multis literis et nunciis sollicitaverimus, iterum tamen atque iterum illustrem et magnificam dominationem vestram rogamus, ut iam tandem quam celerrime huic nostro et uniuersorum militum voto satisficiat et ad nos advolare pergat. In sola enim celeritate maximum consistit rebus in Moldauia benegerendis momentum, nam propter stipendiorum defectum vix milites multis promissis et aduentus illustris dominationis vestrae expectatione persuaderi potuerunt ut in prouinciam transirent; persuasi tamen sunt difficulter exercitumque optima spe rei benegerendae transmisimus, ubi si quid segnius gestum fuerit, tarditas ista et cunctatio efficiet. Sunt alia multa eaque ardua negotia quae praesentiam consiliumque illustris et magnificae dominationis vestrae requirunt, nam praeter motus istos Moldavicos qui a perditio illo homine imminet, non desunt barbari etiam hostes in omnem occasionem intenti, quibus equidem dei adiuti ope ita resistere conabimur (quamuis malevolorum quorundam fuit calumniae diuersorum nobis falso adscribant) ut et sua maiestas caesar. fidem et constantiam nostram plenius cognoscat et reipublicae christianae quietem et diuturnam tranquillitatem comparare possimus, in quo ita elaboramus ut nec dies nec noctes ullis laboribus parcamus, certi nimirum, plurimum celeritate effici posse. Caeterum dominationem vestram illustrem et magnificam feliciter valere cupimus. Datum in oppido nostro Kézdi-Vásárhely 7. Maji. MCCCCC.

Illustris et magnificae dominationis vestrae

amicus et frater

Michael uaiuoda.

Hátirat: Abschrift des herrn wayda schreiben an herrn doctor Pezzen.

(Egykorú másolat a bécsi cs. titk. levéltárban.)

b)

Sztojka posztelník Székely Mihálynak, Pezzen Erdélybe érkezése ügyében.

Magnifice domine, amice obseruandissime. Salutem *stb.*

Reversus est ad nos familiaris magnificarum dominationumstrarum Johannes Darai a quo intelleximus domi-

num Pezzium brevi affuturum, cuius nos incolumitate maximopere laetamur. Dominus meus illustrissimus vestras magn. dominationes destinaverat Albam, arbitrans se in praesenti incepto, quod pro bono reipublicae Christianae suscepit, praesentia earundem modum meliorem habiturum. Nunc autem ab eodem familiari magnificentiarum vestrarum intelligimus domino Pezzio Claudiopolim usque occurrere velle; faxit ergo deus ut bona in sanitate videant, nos quoque easdem omnes. Dominus quoque illustrissimus suum praemisit hominem, qui adventum suae magnificentiae in Transylvaniam indicabit et honorem hospitalitatemque dignam in itinere procurare debet. Si magnificae dominationes vestrae venerint Coronam, amicissimum illustrissimo domino futurum esset, nam sua quoque illustrissima dominatio Albae aut alicubi easdem libenter conuenisset; sed quandoquidem usque ad breue tempus quousque inceptum praesens exitum sortietur, tum in Moldauiam (sic) tum etiam in Transalpina inuigilare maxime debeat, neglexit. Rogo dominationem vestram magnificam tanquam dominum et amicum quod si dominus deus in ditio- nem Christianorum dederit Moldauiam, quod nos speramus et confidimus, nam multi iam ex incolis se subdiderunt, velit apud suam Maiestatem per amicos et beneuolos suos omni esse auxilio, dignetur eadem sua Maiestas vaivodatum Stephano vaivodae, qui nunc in Inspurg commoratur, filio illustrissimi quondam Petri vaiuodae conferre ¹⁾; ea etiam illustrissimi domini mei voluntas [est] et beneplacitum. In reliquis eandem bene feliciter valere cupio. Datum in sede Siculicali Kezdi ex oppido Vasarhely, die 7. Maji. 1600.

Servitor es amicus
Poztelnik Stoica.

H á t i r a t: Paria literarum ad magnificum dominum Michae-
lem Zekelly scriptarum.

(Egyk. másolat a bécsi titk. levéltárban.)

¹⁾ Egykorú oldalgjegyzet: Von diesem begern ist noch nichts zu
handlen bis man niht sihet wie es sih mit der Moldaw will anlassen.

II.

1600. máj. 8.

Mihály vajda előszómlálja Moldova megtámadásának okait.

Sacratissima caesarea regiaque maiestas, domine domine clementissime.

Propensam sac. caes. regiaque maiestatis vestrae in me clementiam cum benigna Christianorum principum erga me voluntatis et graciosae affectionis commemoratione ex literis dominorum commissariorum a M. v. acceptis intellectam humiliter et submisce accepi. Ex quo ita sum incensus ad studium reip. christianae, vt sponte currentem insignis ista Maiestatis vestrae caes. gratia magis incitarit. Sacra Maiestas vestra et totus orbis christianus ita plane de me sentiat, me ad extremum usque vitae spiritum eum fore, quem hactenus multis et clarissimis argumentis cognouit, splendori augustissimae domus Austriacae deditissimum et christianorum salutis studiosissimum. Mandatum quidem a M. V. mihi fuerat, adiunctis paribus literarum regis Poloniae, ut a Moldaviae inuasionem abstinere, abstinuique hactenus, sed tam intolerabiles iniurias ab ipso Jeremia non ita mihi sicuti domui Austriacae illatas diutius ferre non potui. Quod enim rerum christianarum studioso et sac. M. vestrae clienti intolerabilius, quam in vicinitate hostem et deceptorem christianitatis intra priuatos parietes acceptum, imo in perniciem christianorum clanculum vim et arma molientem pati? Haec omnia Jeremias commisit, qui Sigismundum Bathorem Maiestatis vestrae et christianitatis inimicum et deceptorem intra priuatos parietes aluerit, Consilia cum eo de armis Maiestati vestrae inferendis iniuerit, literasque quibus Transiluanos ad defectionem sollicitaret clam huc transmiserit, quarum ego paria Maiestati vestrae antea miseram. Haec praecipua et summe necessaria huius expeditiois meae causa est et fomes, quam deo iuuante ita in effectum optatumque exitum deducere conabor, ut tot nefandas iniurias si nondum satis vindicatas, nouo vindictae genere vliscar. Quam ob rem mirari satis quorundam calumniatorum impudentiam

nequeo, qui fictis quibusdam mendacijs fidem et integritatem meam apud sacr. M. vestram suspectam reddere sunt conati, qui nunquam tamen eos labores et seruitia quae ego pro republ. christiana ne soniantes quidem praestiterunt. Quapropter sacr. caes. regiaeque M. vestrae uti domino clementissimo humilime supplico, ut promissam in me gratiam suam et Christianorum principum propensum animi affectum ipsa sententia comprobare et subsidium ad istam belli molem sufficientem in tempore administrare dignetur. Sentiet breui M. vestra deo propitio res christianorum meis studijs laboribus et sudoribus meliori loco futuras. Seruet deus sacram M. V. ad multos annos feliciter imperantem. Datum in oppido Kizdi Wasarhelj prope Alpes die 8. Maji. Anno 1600.

Sacrae caes. regiaeque M. vestrae

humilis seruitor
Michaël Vaiuoda.

K i v ű l: Exemplum literarum ad s. caes. Maiestatem Michaelis Vaiuodae Walachiae 8. Majj. A. 600.

(Másolat a bécsi cs. titk. lt. Hung.)

LII.

1600. máj. 10.

BocsKay Istrán Pezzennek: meghívja vendégül.

Illustrissime domine observandissime.

Nolui praetermittere, quin juxta mandatum illustrissimae D. vestrae familiarem meum cum rumoribus, quos de Turcis et Tartaris habeo, eidem obuiam mitterem; itaque ex literis praefecti arcis meae Kerekij, nunc primum allatis, hisce adiunctis, ¹⁾ qui sit conatus Betkes passaec Agriensis, D. V. illustrissima per interpretaem cognoscere poterit. Caeterum, cum aduentus illustrissimae D. vestrae mihi sit optatissimus, eam maximopere rogandam duxi, de itinere, quo nimirum se se flecturum, locoque quo ad se veniendum pro sua commoditate me putauerit, faciat certiore, id facturum quod mandauerit. Si uero non despecta praesenti mea sorte, in tenuem

¹⁾ Nincs meg.

hunc hospitium se se conferre dignaretur, id foret mihi tam gratum, quam quod gratissimum et omnibus officijs recompensandum. Deus praepotens illustrissimam D. V. adducat saluam et incolumem, omniaque sua consilia dirigat in commodum totius christianitatis. Datum in Zentiob die X. Maij. M. DCº.

Illustrissimae D. vestrae

seruitor paratissimus.

Stephanus Bochkay mp.

Külczim: Illustrissimo domino Bartholomeo Pezzen, sac. caes. regiaque Maiestatis bellici consilij praesidenti ac supremo in Transylvaniam legato etc. Domino obseruandissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. lt. Hung.)

LIII.

1600 máj. 23.

Mihály vajda jelentést tesz Rudolfnak moldvai diadaláról.

Sacratissima caesarea regiaque Maiestas domine domine clementissime.

Quam multas easque grauissimas hactenus iniurias a Jeremia vaiuoda passus fuerim sac. Maiestati vestrae pluribus literis et nuncijs, demisse significaui, quas diutius ferre plane indignum mea innocentia existimaui. Is enim ex quo hanc provinciam in potestate habuit, numquam destitit meum nomen, honestamque famae existimationem, cum in aula Turcica, tum apud Poloniae regem et literis et per legatos indignissimis calumnijs proscindere et iam palam id agere, ut arma contra Maiestatem vestram rempublicamque christianam in primis autem contra me ipsum concitaret. Vt igitur eius consilia anteuertem, malui ipse communis quietis turbatorem, rerum Turcarum fautorem et totius Christianitatis inimicum armis prius inuadere, quam ipsius vim domi meae experiri. Duxi exercitum in Moldauiam, vbi cum ex sede Jeremiam fugisse intellexissem, non prius quieui, quam ipsum fugientem in itinere consequutum in ipsis provinciae finibus, ad fluuium Nester cum parte copiarum auxilio diuino felici praelio deuicerim, inque fugam una cum Sigismundo Bathori coniecerim. Fugato Jeremia sedem vaiuodatus occupauit, totamque hanc provinciam

in potestate iam habeo, in qua retinenda vt securus et quietus in posterum esse possim, sac. caes. regiaeque Maiestati vestrae, vti domino clementissimo demisse supplico, dignetur apud regem Poloniae id diligenter agere, ne sinistris de me ipsius Jeremiae accusationibus fidem habeat, neue ulla auxilia illi contra me ad recuperandam Moldauiam suppeditet, ne mihi etiam, qui nihil aliud quam reip. Christianae commoda quaero, ad asperiora tandem media sit recurrendum, unde non exiguum rebus Christianis detrimentum accedere, communibus autem hostibus magna opportunitatis fieri possit accessio, me potius eum agnoscat, qui praeter detrimentum reip. Christianae coronae Polonicae libenter et studiose inseruiam. Caeterum me gratiae sacr. M. vestrae humilime commendo, seruet deus Maiestatem vestram ad multos annos feliciter imperantem. Datum Suchauiae in Moldauia die 24. Maji. A. 1600.

Eiusdem sacr. Maiestatis Vestrae

humilis seruator
Michael Vaiuoda.

K i v ű l: Exemplum literarum ad sacram caes. Maieistatem Michaelis Vaiuodae. 23. Maji. A. 1600.

LIV.

1600. jún. 17.

Mihály vajda a biztosoknak: menti magát, hogy Moldva elfoglalásával nem volt szándéka a császár s lengyel király közt levő frigyét felbontani.

Illustrissimi et magnifici domini.

Literas ill. D. vestrarum 7. Junij Coloswarij datas ad 16. eiusdem mensis accepimus, ex quibus ea quae cum de expeditione nostra Moldauica tum de expeditione domini Pezzen alijs adiunctis scribant, abunde percepimus. Itaque quod hanc expeditionem occupandae Moldaviae suscepimus, quibus de causis ad hoc non sponte nostra, sed ipsa necessitate vrgente compulsi simus, sac. maiestati caes. et illustrissimis. D. vestris iam antea saepius notum fecimus. Non enim (ita certo affirmamus) vlla dominandi libido aut gloriae cupiditas ad hoc nos impulit, sed cum certo cognouissemus Jeremiam vnacum Si-

gismundo Bathori aperto totius Christianitatis hoste ea agitare consilia, vt Turcis et Tartaris in societatem adscitis facto impetu, nos Transiluaniamque funesto bello inuaderent, perditis consilijs obuiam procedendum obstruendumque iter existimauius, ne infensas hostium vires domi expectando extremum subiremus periculum. Si enim hoc hoste post tergum relicto arma in Turcas conuertissemus, quis non intelligit res non modo nostras, sed et christianas ingruentibus alia parte cum Jeremia et Sigismundo, barbaris in maximum discrimen imo extremum periculum aut exitium deduci potuisse. His rationibus, quod hostilem eamque vicinam prouinciam occupauerimus, non certe contra benignam sac. caes. Maiestatis voluntatem aut crebram ill. D. vestrarum protestationem inutiliter factum esse arbitramur, imo consilium hoc institutumque nostrum signum et manifestissimum indicium exhibere potest, cum alia omnia, tum etiam hanc expeditionem eo tantum fine a nobis susceptam esse, ut in posterum commodius et utilius suae Maiestati caes. et reip. christianae sublati obstaculis operam, industriam, fidemque nostram contra immanissimos barbaros hostes probare possimus, non ut inter sacr. Maiestatem suam et regnum regemque Poloniae, alioquin etiam augustissimae domui Austriacae affinitate iunctum, ad rumpeudum foedus mutuamque concordiam vlla a nobis praebeatur occasio, promptissimum potius et coronae et ipsi regi Poloniae inseruiendi studium, vbi opus fuerit declaraturis. Vnde mirari satis non possumus, quod perditorum quorumdam sermones aliquam de integerrima fide atque constantia nostra apud caes. Maiestatem mouere possint suspicionem, cum tamen sincerum erga remp. christianam studium nullo vnquam tempore in nobis desiderari potuerit, non enim alio, quam ad vnicam christianitatis salutem, consilia actionesque nostras referimus. Quas de caetero bene valere cupimus. Datum in oppido Jaswasar die decima septima mensis Junij Anno 1600.

Michael Vaiuoda.

Ad magnificos dominos sac. caes. Maiestatis in Transiluaniam expeditos commissarios.

K i v ü l: Exemplum Michaelis Vaiuodae literarum ad commissarios Transiluanicos datarum. 17. Junij 1600.

(Másolata a bécsi. cs. lt. Hung.)

LV.

1600. júl. 12.

Mihály vajda Gyula-Fehérvárra júl. 20-ra országgyűlést hirdet.

Michael Valachiae Transalpinæ, Moldaviae vajuoda sacrae. caesareae regiaeque majestatis consiliarius per Transilvaniam locumtenens etc. Prudentibus et circumspectis magistro ciuium regio, et sedis iudicibus, villicis caeterisque iuratis ciuibus civitatis et sedis Cibiniensis salutem et fauorem. Cum pro ratione praesentis temporis ea rerum momenta negociaquae nobis occurrerint, de quibus cum ordinibus regni atque proceribus mature inito consilio deliberandum sit, necessarium fore duximus ut ea quae e republica fore videbantur, in tempore expediantur: diem comitijs generalibus hic Albae Juliae celebrandis, ad vigesimum Julij proxime futurum indicare. Quamobrem commitimus vobis ut acceptis praesentibus, octo ex fratribus vestris, viros usu rerum atque autoritate pollentes cum iudicibus vestris, ad eadem comitia generalia huc Albam Juliam, terminum ad praescriptum expedire atque transmittere debeatis, et eorum reliquorumque regni procerum suffragio, de ijs quae publicae nostrae saluti maxime conducere videbuntur, oportune decernamus. Secus non facturi. Datum Albae Juliae. Anno domini millesimo sexcentesimo.

(*Mihály vajda
oláh aláírása.*)

(*Mihály vajda
oláh pecsétje.*)

Jo. Jacobinus Secretarius mp.

Eredetiye, ivrét szélteben írva, a szász nemzeti egyetem levéltárában. a. a. 1600. nro. 1475.

LVI.

1600. júl. 20.—27.

A fehérvári országgyűlés határozatai.

Nos Michael Valachiae Transalpinæ et Moldaviae vajuoda, sacratissimæ caesareae regiaeque majestatis con-

silarius et per Transylvaniam locumtenens. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod spectabiles et magnifici generosi et egregii nobiles coeterique status et ordines trium nationum regni hujus Transylvaniae et Partium Hungariae ditioni huic subjectarum, in generalibus eorum comitiis ad vigesimum diem mensis Julii, anno domini millesimo sexcentesimo in civitate nostra Alba Julia, ex edicto nostro celebratis, congregati, exhibuerunt et praesentarunt nobis quosdam ipfrascriptos articulos, in eisdem Comitiis paribus ipsorum votis et unanimi consensu conclusos, omniaque et singula in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes, nostrumque illis consensum praebentes, beneuole acceptare, approbare ratificare ac confirmare, ac tam nos ipsi observare quam per alios quospiam, ubique per hanc ditionem firmiter observari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est:

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transylvaniae et partium regni Hungariae, ditioni huic subjectarum, in generalibus eorum comitiis ad vigesimum diem mensis Julii, Anno domini millesimo sexcentesimo hic Albae Juliae celebratis, conclusi.

Kegyelmes urunk az nagyságod izenetiből megértettük nagyságodnak reánk való gondja viselését, és kegyelmes indulatját hozzánk; az mellett azokat is melleket nagyságod ez mostani időnek állapotjához képest kíván tőlünk.

Először azért örülünk és az úristennek nagy hálákat adunk, hogy ő szent felsége ennyi háború időkben is, az nagyságod protectiója alatt, ez oráig nagyságoddal együtt megtartotta hazánkat és magunkat. Könyörögvén ő szent felségének, hogy ezután is ezen irgalmalságát és jóvoltát nyújtsa hozzánk. Látjuk azt is, hogy ezután is nagyságod minden intentióját teljességgel ez szegény hazánknak külső ellenségétől való megmaradására és csendes békességes megállapátjára igyekszik concentrálni, mely nagyságod jó indulatjában és hozzánk való kegyelmes affectiójában kívánjuk, hogy az isten nagyságodat megáldja, és erőt segítséget adjon nagyságodnak, hogy ezután

is az nagyságod administrációjában mindenkor nyugodalmunk és maradásunk lehessen, mi es nagyságodnak mindenben az mire elegendő leszünk, az nagyságod fáradságát gondviselését meg akarjuk szolgálni mint kegyelmes urunknak.

(1) Az mi pengig illeti az nagyságod kívánságát, két dologban látjuk lenni: egyikben az hadakozó nép tartására való pénz adásban, másikban az készen lételben. Efféle költségeknek azért kegyelmes urunk noha szegény községinkből kellene meglenni, és ők minémű fogyasztásban és állapotban legyenek, nagyságod jól tudja, mindazonáltal, minthogy az hadtartás költség nélkül nem lehet, az kész népnek is elbocsátása nem hasznos: most is, mint ennek előtte az mennyire az uristen erőt adott hozzá, nem akarunk sem nagyságodnak sem hazánknak megfogyatkozni.

Igérünk azért nagyságodnak hadakozó néptartásra és egyéb külön-különféle költségre kapuszám szerént hat forintot, három forintját a die emanationis articulorum huszad napra, az három forintját pengig azután, attúl fogva ismét huszad napra beszolgáltatni.

Az szász uraim is az ő módjuk szerént egyenlő terhit viseljék velünk, az ravatlan és szabados helyek is azonképpen, városok és egyéb adófizető helyek, mint annak előtte a meny nyit hat forintos adóba contribuáltak, most is az szerént fizessenek. Könyörgünk alázatosan nagyságodnak mint kegyelmelmes urunknak, nagyságod nyomorúlt községinknek megszámlálhatatlan sok nyomorúságát szeme eleiben vivin, vegye kegyelmesen most ezt tőlünk. Ennek utána is valamire az úristen segít bennünket, semmi üdőben nem akarunk nagyságodnak és hazánknak megfogyatkozni.

(2) Az mi nézi készen létünköt: lovaginkkal, gyaloginkkal készen leszünk, nagyságodtól várunk és valamit nagyságod előnkbe ad, az szükséghez képest mindenben ahhoz tartjuk magunkat.

(3) Továbbá vagyón bántásunk, hogy jobbágyink az adó előtt és fogadott szolgálaink túlünk elszöknek és nagyságod hadlában lovak és gyalog közé mennek, nimeljik pengig az hajdúk közé, nimeljik ismét várakban valók gyalogok közé, honnét meg-

fenyegetnek öléssel dúlással bennünket. Azonképpen boérok hoz és egyéb afféle nagyságod szolgálaihoz elállnak.

Melyek felül végeztünk: hogy efféle szökött jobbágyok és szolgák minden helyekről *mox et de facto* visszaadassanak. És az után afféle jobbágyot és szegődött szolgát semmi némű rendbeli embert be ne fogadhasssa.

(4) Miért hogy penig értjük azt is, hogy sok héjában és fizetés nélkül való emberek adták az nagyságod fizetett népeihez magokat, kik óránként szegény községinket dulják és pusztítják. Könyörgünk nagyságodnak hadakozó népét fű emberek által késedelem nélkül circáltassa meg, s kik efféle vándorlók és kóborlók körülöttek találtatnak, büntettesse meg és erős fenítég alatt hagyja meg kapitánjoknak, hadnagyjoknak, hogy efféléket közikben semmi uton ennekutána ne fogadjanak.

(5) Tetszett ez is hogy holott ez mostani időben, ha az szükség kívánja nekünk is fejenként fenn kell lennünk, semmi némű nemes házakra az hadakozó nép se lovak se gyalog ne szálljon, sőt a mely helyekre eddig szállottak volna is, nagyságod onnét kiküldesse, lehessünk elégségesek az nagyságod szolgálatjára.

(6) Az gonosztevő emberek miért hogy minden helyeken megsokasodtanak, könyörgünk nagyságodnak, parancsolja meg az vármegye-ispánoknak *patens generale* mandatomban, azon képen városoknak: kergessék, büntessék az gonosztevő embereket minden helyeken, a hol az előtt szabadságok volt reá, melyeknek kergetésére a városok a hol kívántatik tartóztatnak darabant segítséget adni.

(7) Végeztük azt is, hogy az mely nemes emberek közülünk valók, az nagyságod ez országban jövetele után házainkra mentenek és marhákat eldúlták, parancsoljon nagyságod az ispánoknak, hogy efféle kóborlóknak marhájokból az káros félt contentálják, az hatalmaskodás felől penig az *brevis* szerint törvín szolgáltassék.

(8) Történnek ilyen dolgok is: hogy némely nemes atyánkfiai, főképen Moldovában létünk alatt az boér uraimmal, hamis panaszkodásokkal megtalálván az boér uraim, jószágokra küldtek és az mit az panaszló fél *exequáltatni* akart jószágain megcselekedték. Könyörgünk nagyságodnak hagyja meg az boér uraimnak, ne avassák affélébe magokat, mi egy-

mást kinek mi dolga leszen, törvénnyel megtaláljuk, ne háborgassanak minket rendtartásunkban. Ha ki pedig ezután efféle hamis panaszolkodásokkal járna, és panasznak hamis volta törvény szerint comperiáltatnék az panaszló emenda lingván maradjon.

(9) Tetszett ez is, hogy missilis levéllel valaki sinistra quaerimoniájára exutio (*így! a szász nemzeti ltban levő példányon: exequutio*) ne legyen, hanem efféle dologban az országnak régi módja observáltassék.

(10) Az nemes emberek felül is, kik sem ő nagysága fizetésén, sem egyebekén nem lévén, szélel jószágunkon kóborlottanak és sok külön-különféle dolgokat cselekedtenek, az elébbi articulus erejében tartassék. Az parasztság közül pedig a kik efféléket cselekedtenek vagy cselekednének, az ispánjoknak autorítások legyen reá, hogy efféléket az panaszló fél requisitiójára megfoghassanak és törvény szerint megbüntessenek.

(11) Brassóban való gyűlésünkben noha elvégeztük vala, hogy minden jobbágy az ő földes urának feje vesztése alatt számot adjon, és neki szolgáljon: de vagyon panasz, hogy mégis sok helyeken nem tartották ahhoz magokat. Könyörgünk azért nagyságodnak, nagyságod engedjen libera facultást minden nemes embernek jobbágyinak megbüntetésére, és pro omnia remedia az szolgálatra való kényszerítésre, kire ha az nemes ember magátúl erőtlen volna, az vármegye ispáni minden segítséggel legyenek neki; az pedig minden székes helyeken, mind pedig városokon megkiáltassék, hogy valamely jobbágy ebben contumax leszen, az ispánjok megbüntessék, ha avval nem gondolj, az után ugyan felakasztassék.

(12) Az mely jobbágyok nagyságod bejövetele után vagy lakságra, vagy székelységre, vagy szászság közé szökteznek, végeztük, hogy az lakságon minden jószágokból és aknákról is, medio iudicum Nobilium, az szászságon és székelységen kapitányoktól, kolcsos és szabad mezővárosokról is parancsolattal megkérjék. Kit ha meg nem adnak, az vármegyék citálják székre. Az szászságon és székelységen, ki primitus post repetitionem leszen, mely első székre vagy gyűlésre, mind az két fél, minden írásával és bizonyságával, készen legyen, és

non obstante eo, quod attestationes intempestivae essent, meg-lássák, és az mit az törvény hoz appellatióban ne bocsássák, ha nemű-nemű ¹⁾ ultioriori remedio post habito finaliter determinálják. Efféle meg nem adott jobbágyot, post judicariam determinationem sedis comitatus, nem tiz girával, hanem díjával negyven forinttal adja meg.

Szászságon és székelységen az ki meg nem adja judicio tabulae kétszáz forinton maradjon.

Ez alatt penig valaminemű ²⁾ adó efféle elszökött jobbágyra rakodik, azt az contumax fizesse meg, az ki praeter omnem causam rationabilem az jobbágyot megtartotta.

Az nagyságod kapitányi és várakban udvarháznál levő tisztartatói, azonképen akuákon levő kamori ispáni is minden helyeken ehez tartsák magokat.

Az szökött szolgák dolgában is ezen mód observáltassék.

(13) Az kinek nagyságod jószágot adott az vármegyékben vagy kívül is, nagyságodtól fizetése jár, és nemes ember a régi mód szerént jószágokrúl való lovagokat, gyalogokat az vármegye zászlója alá állassák, az kik penig szolgák, azok képekbeli embereket állassák.

(14) Teke nevű város miképpen azelőtt mind adóját mind élését Kolosvármegyében adta, tetszett, hogy ezután is az kolosvármegyei ispánoktól hallgasson, és afféle adó és élés dolgában az régi rendtartáshoz szabja magát, azonképen Sósmező tartománya is effélébe a régi módot és szokást kövesse.

(15) Végeztük azt is, hogy az mely nemes emberek az mostani idő alatt jobbágyokat vertek vagdaltak, azok felül az vármegye ispáni az brevis szerint törvént szolgáltatassanak.

(16) Az mely jószág tűz miatt vagy hadnépe miatt elpusztult, azoknak az vármegye ispáni hite szerint végére menjenek egész egész falú-i avagy csak portio, és teljességgel elpusztult-e avagy csak particulariter, és tűz miatt-e vagy hadnépe miatt pusztult, mennyi adó fizető ember volt az előtt és most is mennyi legyen rajta, és azt is nagyságodnak reportálják, kit ő nagysága az ő igéreti szerint, leszállíttasson, és az ő nagysá-

¹⁾ A nemzeti egyetem példányában »hanem omni.«

²⁾ U. ezen példányban »valamennyi.«

ga perceptorai is tartozzanak az ispán uraimtól és adó szedőktől számban vétetni.

(17) Az paraszt rácság ki nem hópénzes, az országban akár hol legyen, adót fizessen, ha mellik ott az hol lakik meg nem akarná adni, mennjen ki az országból.

(18) Jelentik azt is némely nemes atyámfiai, hogy az kamara-ispányok egyéb jajmód (*sic*) szerint nem akarnak házok szükségére az aknákról elegendő sőt adni; kirül tetszett, hogy minden helyeken való kamaraispánok az nemességnek házok szükségére egyéb jaij mod (*sic*) szerint sőt adjanak.

(19) Panaszolkodik az zarándvármegyei nemesség, hogy az jenei kapitán azt kívánja tőlük, hogy mind gyűlésre, mind székre Jenőben tartoznának: ki, merthogy régi szokásoknak ellene vagyon, tetszett hogy az vármegye mind gyűlés és mind szék dolgából az előbbi állapotban maradjon. És az jenei kapitán afféle mód nélkül való kívánságnak békét hagyjon.

(20) Estenek ilyen dolgok is, hogy némely atyámfiai-nak nagyságod levelit hozták, melyek közül ki ráczúl, ki oláhúl volt írva, ki miatt az nagyságod parancsolatját és akaratját belőle meg nem érthették. Végeztük azért, hogy afféle leveleket az nemességnek vagy magyarul, vagy deákúl irjanak; a ki afféle oláh vagy rácz nyelven irt levéllel az nemesség között járna, afféle embereket megfogassanak és az levéllel együtt ő nagyságának fogva hozzák.

(21) Miérthogy penig látjuk az baromnak is szűk voltát, tetszett, hogy afféle ökör barmot ez országból senki ki ne vihesen, ha ki kivinné mind harminczadokon, vámokon s egyéb helyeken tüle elvétessék.

(22) Vagyon az élés dolgában ilyen fogyatkozás, hogy sok helyekről nagyságod jószágából, várak tartományából is, azonképpen urak jószágából is az élést meg nem adják, hanem az szegény nemes jószága adja a mit adhat. Ki miért hogy igen kevés, és ennyi nép tartásra nem elég, végeztük hogy mind az nagyságod jószágából, mind penig egyéb helyekről efféle élés megadassék.

(23) Továbbá kívánja nagyságod kegyelmes urunk, hogy az lakságon, magyar és szász faluk, az szomszéd oláh faluknak kik velek határosak egyik oláh falu az más falunak, az szabad

helyeken és határban szabad nyomást engedjen, holott az terhet és adófizetést egyenlőképpen viselnék. Azért úgy vagyunk kegyelmes urunk, hogy sok helyeken nyomást nem engedhetünk afféle szomszéd oláh falúbelieknek, oka ez volt, hogy vetésinket barmokkal juhokkal megétették, széna fűünket azonképpen, szőlőinkben is sok kárt tettek, az szőlők karaját, gyepűit elégették és több egyéb féle dolgot cselekedtenek; mindazonáltal az nagyságod tekintetiért és nagyságodhoz való jó akaratunkból ezt cselekeszszük: hogy minden falu lakságon mind magyar, szász falu oláh falunak, s mind oláh falu más oláh falunak az lovaknak, ökröknek üdő barmoknak és disznóknak szabad nyomást adjanak: jűh kívül, minthogy egyik szomszéd a másíknak afféle nyomást juhnak az előtt itt nem adott.

Az ökröknek, üdő barmoknak, lovaknak és disznóknak nyomások így legyen, hogy csak ott járjon hol szabad hely és nyomás, se erdőre, se vetésre, se szénarétre, szőlőbe és egyéb írtott avagy tilalmas helyekre ne ereszszők. Az szénarétet, ha nyomásban vagy is, az disznókkal fel ne turasssák, mert ha afféle helyeken találják, behajtassák és az ország törvénye szerint megsarczoltassák.

Viszonlag az az oláh falu is, kinek nyomást adnak, nyomást adjon az szomszéd falunak, az ki nyomást ad neki, mert ha afféle oláh falu nyomást nem adna, az szomszéd magyar, szász, vagy oláh falú is ne tartozzék neki nyomást adni. Ez nyomás adás pedig úgy legyen, hogy harmad és negyed falu ellen is el ne járjanak, hanem csak ott az hol összefoly az két szomszédos falunak határa.

Az szászság is afféle nyomás adásban, minden részeiben ehez tartsa magát.

(24) Az mi nézi nagyságodnak második kívánságát, hogy az az oláh papok személyit senki község közzé való szolgálatra ne kényszerithetné, ezben is nagyságod kívánságát megböcsüllöttük és végeztük, hogy az oláh papok minden efféle szolgálattól, minden helyeken, személyekben immunisok legyenek.

(25) Az minémű vámok ez országban vadnak, kiváltképen szoros helyeken, azoknak megoculálására az ispánok ki-mennjenek, nagyságod is emberét adja melléjek, és meglássák hol és minémű helyeken kellessék efféle vámoknak lenni, és

nagyságodnak reportálják. Azok is, kik efféle vámokat birnak arról való leveleket producálják, melyeket nagyságod megértvén, azután pro loci statu et reipublicae emolumento deliberaljon felőle, micsoda helyeken kellessék afféle vámoknak lenni.

(26) Végeztük ezt is, hogy a várakban levő kapitányok, udvarbirák s egyéb tisztviselők, hamely nemes embereken hatalmasságot vagy egyéb injuriát cselekesznek, az elébbi mód szerint az vármegye székre, az mely vármegyében az vár vagyon, citáltassák, és az hatalmaskodás felül az brevis szerint legyen törvény, ők is tartozzanak törvényt állani.

(27) Az minémű jószágokat némely szegény atyánkfiaiak vagy azoknak árváinak és relictájoknak elfoglalták, afféle spoliatusok mennjenek az főispánjokhoz, és ki foglalta legyen el jószágokat és micsoda helyen, az vármegyén, első széken felirassák. Ha szék nem lenne, valahol ispánját találja felirassa, melyeket így mind felirván az ispán uraim, ő nagysága kezében adják, kiket ő nagysága egy bizonyos arra rendeltetett napon, kit ő nagysága idején mind a két félnek értésére adjon, megláttasson és kinek kinek az ő jószágát restituáltassa.

(28) Vagyon ilyen panaszolkodás is, hogy a kiknek nagyságod donatiokkal jószágot conferalt, régi törvényünk szerint némelyeknek vagy levelekkel, az mint kellene, vagy méltán kérnék vagy méltatlan, de mindjárt levelekkel belé szállának és elfoglalnák, az contradictionnak semmi helyt nem adnának. Tetszett azért, hogy az mely statutionak contradicáltak és az donatarius contra vim contradictionis ugyan elfoglalta, affélének végére menjen diligenter az ispánjok, annak az kitől elfoglalták restituálják, és az donatarius donatiójával procedáljon, és azt suis modis törvénnyel prosequálja.

(29) Végeztük ezt is, hogy az, mit az nemes ember háza szükségére viszen, attúl vámmal és harminczaddal ne tartozzék, kiben mind harmiczadosok vámosok chez tartsák magokat.

(30) Az cigányok vajdasága, miérthogy ennek előtte való generalis gyűlésünkben Megyesen, penitus abrogáltatott volt, tetszett hogy azon végzés, az cigányok vajdasága felül is ezután observáltassék, és azok kik de recenti ő nagyságátúl

ez cigány vajdaságot impetrálták volt, annak exerceálásától teljességgel ürességgel legyenek és arról emanáltatott levelek is erőtlén legyen.

(31) Végeztük ezt is, hogy valamely oláh pap második feleséget venne, és az falú az circaláskor az vladikának meg nem mondaná, az ispányok afféle falun ő nagysága számára két száz forintot dúlhasanak.

Nos itaque praemissa supplicatione fidelium nostrorum regnicolarum trium nationum regni nostri Transylvaniae, et partium Regni Hungariae ditioni huic subjectarum, clementer exaudita et admissa, praescriptos uniuersos articulos, modo praemisso nobis praesentatos, praesentibus literis nostris inseri et inscribi fecimus. Eosdemque ac omnia et singula in eisdem contenta, ratos, gratos et acceptos habentes, nostrum illis consensum praebentes, benevolum pariter et assensum acceptavimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus, offerentes nos benevole, quod praemissa omnia in omnibus punctis, clausulis et articulis tam nos ipsi obseruabimus quam per alios quoslibet, ubique per ditionem nostram firmiter obseruari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Albae Juliae die vigesima septima mensis Julii, Anno domini millesimo sexcentesimo.

(Mihály vajda nagy pecsétének helye.)

Lecta.

(Eredetije dr. Teutsch superintendens úr gyűjteményében Nagy-Szebenben. Egy más egykorú s igen jelentéktelen szóbeli variánsokat tartalmazó egykorú, de nem eredeti példánya meg van a szász nemzeti egyetem ltban)

LVII.

1600. zsept. 2.

A Tordlára gyűlt rendek felhívják a szászokat, hogy velök egyetértre keljenek fel Mihály ellen.

Egregii, prudentes et circumspecti domini, amici nobis observandissimi. Post salutem et servitiorum nostrorum commendationem.

Isten kegyelmeteknek adjon minden kívánta sok jókat.

Nyilván vagyon kegyelmeteknél mind fejenként, hogy mitől fogva Mihály vajda ez országban bejött, attúl fogva mind régi szabadságinkba mind törvinünkben miképpen rontott legyen hiti és kötelessége ellen, azonképpen szokatlan exactiókkal és tereviselésekkel mint fogyatott legyen egész országúl bennünket; de az mi ezeknél nagyobb, értette azt is kegyelmetek minémű isszonyú és rettenetes végezési volt ellenünk, hogy az egész nemességet, kicsintül fogva nagyig mind levá-gattassa; azonképen az magyar fizetett szolgálit is; az városok-beli főnépekkel is az szerént akart cselekedtetni. Mely elle-nünk való álnok végezését az úristen, kiváltképpen való gond-viseléséből minthogy kinyilatkoztatta, s azt is bizonyoson megértettük, hogy az római császár ő felsége mellől el akart szakadni, mi ő felségének igaz hívei, kegyelmetekkel együtt, az ő rettenetes szándokának idején ellene akarunk állani; ahöz képest mind lovaginkkal s mind gyaloginkkal itt Thor-dánál az Keresztes mezején gyűltünk táborban. Az vajda ma-gyar lovas hadának is jó része hozzánk jű, az székelységnek is alkalmas része mellettünk leszen, főképpen az aranyasszé-kiek; az több székelyek felől is jó reménységünk vagyon; csá-szárnak ő felségének is értésére attuk ez dolgot, az ő felsége kassai generálisa nagy haddal érkezett ide az határba. Miért-hogy azért ennek előtte való üdőkben is az szegény országnak jóvára és megmaradására nézendő dolgokat, kegyelmetekkel egy értelemből és egyenlő tetszésből dirigáltunk, ez rettenetes pusztítás és romlás penig kegyelmeteknek is szinte olyan sú-lyos mint nekünk: kegyelmeteket szeretettel kérjük, hogy mostani veszedelmes állapot idején, kegyelmetek is mind hadhoz való népivel s mind hadakozó szerszámival, mindjárást késede-lem nélkül oly készen legyen, hogy azokat mindjárást indit-hassa mellénk minden halogatás nélkül, ilyen ellenünk való dolognak reprimálására kegyelmetek is minekünk minden se-gítséggel lehessen, ki által, isten velünk levén, szabadulhas-sunk meg országúl ez rettenetes iga és elviselhetetlen tere alól; ha pedig az vajda kegyelmeteket vagy hadra való nép felől az vagy hadakozó szerszám adás felől ez üdő alatt megta-láltatná, kegyelmetek az féléből semmi segítséggel ne legyen neki; sőt az közönséges jóért valami ártalommal lehet ellene

minden tehetségével azon legyen. Erre is gongya lévén kegyelmeteknek, hogy kegyelmek között ha valamely közülünk való nemes embernek marháját kerestné az vajda, az félelőből intjük kegyelmeket ki ne adja, ezt ugyan császár ő felsége authoritásából hagyjuk kegyelmeknek. Az adó pénzben is ha mi hátra vagyunk, kegyelmek az vajda kezében azt ne adja, hanem az ország szükségére tartsa. Isten tartsa meg kegyelmeket jó egészségben. Datum ex Castris ad opidum Thorda positis die 2. Septembris. Anno 1600.

Dominationum vestrarum.

Servitores et amici

Proceres comites ac vniversitas

nobilium Transylvaniae etc.

Külczim: Egregiis, prudentibus et circumspectis dominis magistro civium regio et sedis iudicibus caeterisque iuratis civibus ac toti senatui civitatis Czibiniensis dominis et amicis honorandis.

(Eredetije, mely hat pecséttel volt lepecsételve s levélalakban ívrét írva, a szász nemzeti egyetem levéltárában. A. a. 1600. nro. 1486.)

LVIII.

1600. szept. 4.

A tordai táborba gyűlt rendek felhívják a kővári kapitányt, hogy álljon pártjukra.

Magnifice domine amice nobis honorande. Salutem et servitiorum commendationem. Isten kegyelmednek sok jókat adjon. Az minémű nagy romlás és fogyatkozás közönséggel reánk szállott, az Mihály vajda ez országban való bejövésével, törvénytelen dolgok, fő népeknek ok nélkül való halálok, ez országból való kikergetések, kegyelmed jól tudja és érti, ki mint-hogy elviselhetetlen dolog volt, köztünk tovább nem szenvedhettük, holott mostan mind az egész országban való urakat, nemességet, az négy magyar szolgálait is le akarta vágatni, kit az úristen az ő kegyelmességéből csudaképen kinyilatkozta-

tott. Mi azokáért értvén az reánk következő veszedelmet, akartunk magunkra gondot viselni, és az ő gonosz tanácsának eleit venni. Országúl azért minden rendek ide Thordához gyűltünk táborban minden tehetségünk szerint, az magyar fizetett szolgálai is velünk vannak, az városok, az egész százság, az székelyeknek is nagyobb része, az kozákok is mellettünk vannak. Így az úristennek kegyelmességéből azon vagyunk, az ő törvénytelenségétől megszabaduljunk; ez ő törvinytelen cselekedeti pedig nemcsak mi rajtunk volt, hanem kegyelmeiken is azonképen. Az minemő nagy kint kegyelmeden is cselekedtetett minden ok nélkül; jól tudjuk, ennek utána is jó szolgálatjáért ugyanazont, avagy halált várhat kegyelmed fejére tüle, kit ha akar, mostan eltávoztathat kegyelmed, ha velünk egyet akar érteni; mi kegyelmednek mindenkor jó akaratját láttuk hozzánk. Akarjuk azért megtalálni kegyelmedet, hogy mostan mutassa meg országunkhoz jó akaratját. Az mi hadnak kegyelmed ott tisztí alatt szerit teheti, mind azzal együtt jöjjön ide hozzánk kegyelmed és legyen velünk. Az várat ott jó gondviseléssel hagyván, ha kegyelmed hozzánk jó, ez elviselhetetlen terehtől megszabadulnánk. Arra felelünk kegyelmednek az mi hitünkre országúl minden rendek, urak, főnépek és az egész vitézlő nép, hogy az kövári kapitányságot éltéig kegyelmednél hagyjuk, Retteget pedig azzal az jószággal, az mint Kocsyar Radul birta erőkbén, firúl fira kegyelmednek adjuk, és valakit az úristen ez országban fejedelmet rendel, ez mi igiretünket azzal is confirmáltatjuk; az mellett mind éltéig kegyelmednek és maradékinak is minden jóval akarunk lenni; így ha kegyelmed mostani jó intésünket megfogadja, magának éltéig csendes és békességes életet szerez, maradékinak örökös jószágot, kibén megmaradhatnak hol pedig ez mi mostani intésünket, jó akaratunkat kegyelmed nem akarja venni, az mi romlás és veszedelem követi kegyelmedet, mi nem leszünk okai, ezeket kegyelmednek jó akaratunkból adjuk értésére és kegyelmedtől ez levelünkre hamarsággal való választ várunk. Tartsa meg isten kegyelmedet. Datum ex castris ad oppidum Thorda positus. 4. Septembris 1600.

Az egész Erdély országi urak, főnépek nemesek és minden rendek:

Ezek mellett az szolgáló rendeknek kapitányi, fő hadnagyi:

Makó György	Sotý Péter
Tarkaný István	Bezperemý Márton
Horuat György	Zekely János
Mako Gergely	Saýgo Albert
Petký István	Petký Farkas
Nagy Demeter	Zalaý Ferencz
Nagy Bálint	Swankwijtt Demeter ¹⁾

Kü l e z í m: Magnifico domino Lucae Aga ²⁾ capitaneo arcium Kóvár et Zamosujvar etc. domino et amico nobis honorando.

(Hat pecséttel lezárva, eredetije a bécsi cs. titk. lt. Hung.)

LIX.

1600. szept. 6.

Csáky István s a Tordán összegyűlt tábor felszólítja a székelyeket, hogy csatlakozzanak hozzájuk.

Stephanus Chaky de Kerezzegh, capitaneus generalis ac alij ordines et status, nec non vniuersitas nobilium regni Transiluanie etc. Vniuersis et singulis, egregijs, nobilibus, agilibus, et strennuis dominis capitaneo, centurionibus, belliductoribus ac alijs cuiuscunque preeminentibus militibus, nec non vninuerso exercitui tam equestri quam pedestri, Siculorum sedis Siculicalis Maros, presentes nostras visuris salutem ac seruitiorum nostrorum commendacionem. Az mely leveleinkkel kegyelmeteket ez előtt országúl megtaláltattuk, azokban is erre kértük kegyelmeteket kicsintől fogva nagyig, hogy ez megnyomorodott szegény országnak az mostani elviselhetetlen insí- és törvénytelenségtől való megszabadításában kegyelmetek is mind fejenként mivelünk egy országbeli minden rendekkel egyet értsen. Jól tudjuk azt, hogy kegyelmetek is ez országnak igaz tagjai legyenek, s azt is hiszszük, hogy hazánknek keserves és siralmas állapotja a mint minekünk országúl fáj, azonképen ti kegyelmeteknek is. Azért mint ennek

¹⁾ A nevek mind egy kézzel írvák.

²⁾ Léka Aga Mihály egyik tanács ura l. 303-ik l.

előtte, mostan is kegyelmeteket szeretettel kérjük, hogy kegyelmek is az egész marosszéki lovag és gyalog haddal jöjjön mellénk mindjárt ide az mi táborunkba, hogy istennek kegyelmességéből egymás segítségével az mostani elviselhetetlen igát, melyben kegyelmeknek is része vagyon, vehessük el nyakunkról. Kegyelmek gondolkodják arról, hogy isten is úgy áld meg bennünket, ha egy tagból valók levén egyesek és egymás szeretők leszünk, de ha egy tötszösen nem leszünk mostani közönséges jónkra és megmaradásunkra nézendő dolgoknak véghez vitelébe, az mi romlásunk után kegyelmek is azt várhat fejére, kiért kegyelmeknek hire-neve is minden keresztyén nemzetek között szidalmaztatik és gyaláztatik; ha pedig kegyelmek az mi kérésünknek engedelmes lesz, ezért minden helyeken magasztaltatik az kegyelmek jó hireésjó neve. Mi is országúl kegyelmeknek erős hittel erre kötelezzük magunkat, hogy kegyelmeket régi szabadságában mindörökkémegtartatjuk. Erre isazonképen az mi igaz hitünkre felelünk, hogy kegyelmek ha mit ez előtt való üdőkben közzülünk való atyánkfiainak vétett volna is, soha kegyelmeket bosszúállás nem követi érette, ha pedig azféle dologért valamely kegyelmek közzül mi közzülünk valótól csak gyalázatos szóval illetetnék is, megbizonyodván az dolog két embernek bizonyágtétele által, feje essék el érette. Sőt azon is megesküszünk kegyelmeknek, mint szintén az aranyasföldi atyánkfiaiak, kik immár velünk egy helyen vadnak táborban, hogy kegyelmekkel együtt akarunk élni és halált is szenvedni. Ne bizzék kegyelmek az istenért ez hamis hitű vajdának igiretiben, és ne higgyen fogadásinak, mert jól látja kegyelmek, hogy azok nem állandók, de valamire mi kegyelmeknek igaz atyafiai felelünk és hittel fogadunk, annak erőssége mindörökké firúl-fira, maradékrúl maradékra tökéletes és állandó lesz. Az magyar nemzetből való vitézlő rend is mind együtt vagyon velünk, az szászság is jöttön jó mellénk, azonképen az egész föld népe, kegyelmek is siessen mellénk, hogy kegyelmekkel együtt országúl juthassunk jó állapatra; ha pedig kegyelmek az mi kérésünket meg nem fogadja mind isten előtt s mind emberek előtt mentségünkre lesz az mi mostani kérésünk és intésünk, kegyelmekre is

ez után ha mi ártalom avagy veszedelem következik, annak nem mi leszünk okai. Mi azért isten velünk levén, ugyan előmegyünk dolgunkban, kegyelmeteknek is szívét és akarátját az úristen igazgassa minden jóra. Easdem feliciter valere optamus. Presentibus post earum lecturam exhibenti restitutus. Datum in castris ad oppidum Torda positis, die sexta Septembris. Anno domini millesimo sexcentesimo.

Iidem qui et supra etc.

(*Hat pecsét h.*)

K í v ü l egykorú kézzel: Patent, so herr Chiaky sambt andern heirn in Sibenbürgen denen Sükhelu so in der spanuschaft Marusch gesessen persuadendo zuegeschikht, das si wider den Michäl Vaida insurgirn, vund den andern ständen zuziehen soltten.

(Eredeti a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

LX.

1600. szept. 9.—13.

Kővár és Szamosujvár feladására vonatkozó tárgyalások.

a)

Magnifice domine amiceque nobis obseruandissime, post salutem ac seruitij nostri commendationem. Áldja meg isten kegyelmedet minden kívánsága szerint való jókkal.

Irtunk vala országúl ennek előtte is kegyelmednek mostani állapotunk felől, mely levelünket miérthogy nem adhatták be kegyelmednek, akarók kegyelmednek ismég értésére adni közönséges állapotunkat, melyről ezt írhatjuk kegyelmednek, hogy mi országúl megemlékezvén arról a miképen római császárnak ő felségének az mi kegyelmes fejedelmünknek hitel köteleztük magunkat, látván az országnak naponként való pusztulását és romlását, vöttük eszünkben, hogy ez országot Mihály vajda ő fölségétől magának akarja tulajdonítani. Mi azért ő fölségének ilyen nyilván való kárát megtapasztalván, hogy az mi hazánk ő fölségétől el ne idegenitessék, és az mi dolgunk ennél is rettenetesb törvénytelenység és inség alá ne vetessék, ehhez képest mind fejenként ez országbeli minden rendekkel egyetemben ide Torda mellé szállottunk táborban, nem akarván szenvedni, hogy Mihály vajdának mind római császár ő felsége ellen, s mind mi ellenünk való igyekezeti elébb me-

hessen. Az magyar lovas fizetett had is együtt vagyon velünk, az székelységnek is jó része mellettünk vagyon, az többi is mind mellénk jó. Az kozákság is mimellénk ígérkezett. Az föld népe is jöttön jó táborunkba. Római császárnak ő fölségének is magyar és német hada, mindenestől fogva huszonöt ezer ember jó segítségünkre, melynek az előljárója ma Kolosvárhoz közel érkezik; kiből megítélheti kegyelmed, hogy istennek szent áldásából módunk vagyon abban, hogy Mihály vajda sokáig itt nem uralkodik. Miérthogy pedig kegyelmedet mindenkoron kedveltük, kívánnók azt, hogy kegyelmednek ez után is köztünk lehetne maradása, melyhez ha kegyelmednek kedve vagyon, abban kegyelmednek mostan igen jó módja lehet, csak kegyelmed az két várat, melyek kegyelmed kezében vadnak, mi kezünkben adja, az mi igaz hitünk szerint fogadjuk kegyelmednek, hogy annyi jószágot rendelünk kegyelmednek, kivel tisztességesen megéri, böcsületes állapotja is leszen kegyelmednek közöttünk, hiszem jobb kegyelmednek mi köztünk keresztyén emberek között az római császár ő fölsége hivsége alatt megmaradni, hogynem mint amaz istentelen Mihály vajdát szolgálni, ki csak nem régen is az kegyelmed jámbor hiv szolgálatjáért minemű veszedelmes állapotra jutatta volt kegyelmedet, mi is értettük, kegyelmed is hiszszük hogy még nem felejtette el. Azért szeretettel kérjük kegyelmedet országúl, hogy kegyelmed ezekről gondolkodván értsen egyet velünk, maradjon meg mi köztünk az római császár ő fölsége hivsége alatt, az várakat is adja mi kezünkben. Valamít az mi hitünk szerint fogadtunk kegyelmednek, abban fogatkozás nem leszen, egyéb dolgokban is minden segítséggel és oltalommal leszünk kegyelmednek. Tartsa meg Isten kegyelmedet jó egészségben. In castris ad Torda positus, die 9. mensis Septembris. Anno domini. 1600.

Kegyelmednek jó akarói mind fejenként.

Az egész Erdély-országi urak, főnépek,
minden rendek, az nemességgel egyetemben.

Kü l c z i m : Magnifico domino Agha Leka' Capitano artium Keorwariensis et Vijwariensis etc. Domino et amico nobis obseruandissimo.

(Hat pecséttel lezárva, eredetije a bécsi cs. titk. lt. Hung.)

b)

Generose domine et amice obseruandissime salutem etc.

Megértettük az kegyelmed izenetit Újvárnak föladása felől, melyet mi kegyelmedtől nagy jó néven vettük, sőt ő fölsége nevével kegyelmednek minden jó akarattal és kegyelmességgel akarunk lenni. És ha kegyelmed ide mihozzánk akar jönni, és az ő fölsége szolgálatjára állani, kegyelmed bizvást eljőjjen, mi kegyelmednek helyt és fizetést rendelünk és minden segítséggel is leszünk. Ha penig kegyelmed ide nem jó, valahová akar menni, a más levelünk mellett kegyelmed szabadon és bizvást minden népével és marhájával elmehet. Kegyelmedet kérjük, az várat senkinek egyébként kezébe ne adja, hanem ennek, az kit mi oda küldtük. Az kegyelmed hozzánk való jó indulatjáért kegyelmednek minden jóval igyekezzünk lenni. Generosam dominationem vestram in reliquo feliciter valere cupientes. Datum in castris ad Torda metatis, 10. die Septembris. 1600.

Generosae dominationis vestrae

amicus

G. Basta mp.

Külczim: Generoso domino Leka Agac, praefecto arcis Wyuar etc. domino et amico obseruandissimo.

(Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

c)

Generose domine nobis semper obseruandissime, seruitiorum nostrorum paratissimam commendationem.

Nem szükség kegyelmednek sok szóval eleiben adnunk, mi okon állottunk legyen el Mihály vajda mellől, holott az mindeneknél nyilván vagy on, micsoda gonosz istentelen szándékba volt hozzánk. Mert ennek mind leveleiből, mind egyébként bizonyosan végére mentünk, hogy az mi jámbor szolgálatunkért avval akart fizetni, hogy mindyájan levágasson bennünket és teljességgel eltöröljön ez földről. De ha szinte azt nem számláljuk is, jól emlékezik kegyelmed is reá, micsoda méltatlanul akará tavaly is kegyelmedet jámbor szolgálatja felett elveszteni. Mi azért látván az ő gonosz, istentelen szán-

dékát, és hogy minden cselekedeti csak az keresztyénségnek romlására, pusztulására nézzenek, mi sem akartunk tovább mellette megmaradni, hanem elállottunk mellőle, és császár ő fölsége hívségéhez tartjuk magunkat az országgal együtt. Annak okáért kegyelmedet mi is szeretettel kérjük, hogy az ország kívánságára az várakat Keőwárát és Vywárát adja kezekhez kegyelmed, nám ez ország minden jóval ígíri kegyelmednek magát, kire mi is reá felelünk, hogy kegyelmedet azokban minden részeiben megtartják, sőt ha kegyelmednek ez országba megmaradásra való szándéka leszen, kegyelmed felől tisztességesen goudot viselnek: hiszem jobb és dicsiretesb kegyelmednek az keresztyénnel együtt császár ő fölsége hívségéhez tartani magát, hogy nem mint valamely török természetű istentelen embernek birtokában rabságban élni. Bocsátottuk kegyelmedhez egy vitéz atyánkfiát, kítől szóval is izentünk kegyelmednek, kérjük kegyelmedet, hogy a mit mi szóunkkal mond, kegyelmed adjon hítelt beszédének, mi kegyelmednek szívből való jó akarói vagyunk. Tartsa meg isten kegyelmedet és vezérelje minden jóra. Datum ex castris ad oppidum Thorda positis die 13. Septembris. Anno domini 1600.

Kegyelmednek szolgálnak.

Makó György.

Tarkaný István.

Horwat György.

Tamasfalwý János.

Nagi Demeter az több
lovag hadnagyokkal és az egész
vitézlő renddel egyetemben.

Kü l e z i m : Generoso domino Lecha Aghae, praesidiorum
Keowariensis et Wýwariensis capitaneo etc Domino et amico nobis
plurimum obseruandissimo.

(Ilat pecséttel lezárva. Eredetije a bécsi cs. titk. lt. Hung.)

LXI.

1600. szept. 12.

Rudolf császár válasza Mihály vajda követelésére.

Responsum pro Michaelis vaivodae legatis.

Sacra caesarea ac regia Maiestas, dominus noster clementissimus benigne intellectis et consideratis iis, quae sibi illustrissimi domini Michaelis vaivodae Valachiae nomine eius legati et vivo sermone et scripto exposuerunt, clementer respondet.

1. Et si maluisset sacra caes. Maiestas sua ad gravia, quae exoriri possint incommoda facilius evitanda, Transsilvania quae nomine Maiestatis suae occupata fuit plene restituta, dominum vaivodam in Valachiam redire, eandemque sub protectione suae Maiestatis regere et in omnes ibi occasiones pedem ulterius in Turcicam ditionem Maiestatis suae auxiliis proferrendi observare, quod ipsius promissis frequenter repetitis adeoque aequitati congruum et apud omnes ubique christianos ipsi gloriosum futurum videbatur; sibi tamen placere, seque rata habere, quae cum domino vaivoda sui commissarii et quidem doctor Pezzius tractarunt, annuendo beneficie et permittendo ut ipse Transilvaniam pro sua Maiestate ita gubernet, ut pristinis ea provincia privilegiis et consuetudinibus fruatur, exactionibus insolitis minime gravetur, nihil novi in consuetudinibus illis antiquis extra consueta comitia suscipiatur sed omnia cum consilio adiunctorum consiliariorum iuxta comitiorum decreta gerantur et assistens aliquis s. Maiestatis suae consiliarius primarius et insignis adhibeatur, qui tam pacis quam belli tempore domino vaivodae assidue adsit, domino autem vaivodae extra provinciam proficiscente gubernationem provinciae una cum reliquis consiliariis, donec ipse in provinciam revertatur, curet, negotia quaecunque diligenti cognitione praevia laudabili christianorum more tractentur, in deliberationem trahantur, et executioni mandentur. — Et quamvis gubernandi facultas apud plerosque christianos principes saltem ad certum temporis intervallum, quemadmodum conferenti placeat, dari et conferri consuevit, quod non solum apud summos in republica christiana principes, sed etiam

apud imperatorem Turcarum, cuius rei etiam exempla superioribus annis in ipsa Transsilvania extiterint; tamen sac. Maiestas sua benigne gubernationem hanc domino vaivodae quoad vixerit et in fide obedientiaque constanter perseverarit, concedit ac permittit. Et cum de filio domini vaivodae spes sit vestigia ipsum paterna fideliter institutum ac sac. caes. Maiestati suae, christianaeque reipublicae constanter adhaesurum esse, sac. Maiestas sua post mortem patris, quam deus in multos annos avertat, singularem illius rationem non solum quoad gubernationem hanc Transsilvanicam, sed etiam quoad alias occasiones, quibus tum hunc filium, modo quemadmodum supradictum est, constanter in fide obedientiaque perstiterit, seque idoneum praebuerit, tum alios domini vaivodae haeredes ornare atque evehere possit, habiturum esse.

2. Postquam sac. caes. Maiestas sua ditionem Valachicam domino vaivodae perpetuo iure permisit, nihil amplius ea in re dubii, nihil difficultatis restare, neque etiam quominus illud ius ad sexum foemineum extenclatur, ut scilicet eo eventu linea foeminea superstes, praescitu et consensu sac. caes. Maiestatis ac futurorum Hungariae regum iis qui sac. caes. Maiestati augustaeque Austriae domui et regno Hungariae addicti sint, matrimonio iungatur. — Ad Moldaviam autem quod attineat, nihil hoc tempore propter eas, quas ipse dominus vaivoda explicuit causas, de ea certi statui posse; prout autem res ibi successerit, si nimirum ea provincia christianae reipublicae membrum permauserit, certum sac. caes. Maiestatem suam ei rei modum inventuram, ac petitionis domini vaivodae benigne memorem futuram ut quaecunque lites et negotia cum consilio et cognitione causae, iuxta pristinum morem tractentur, decendantur et sine appellatione terminentur, ita tamen ut in gravioribus, si quis se gravatum sentiat, is absque impedimento gravamina sua sac. caes. Maiestati exponere queat, super quibus dominus vaivoda et qui in provincia fuerint consiliarii audiendi sint, ut iustitia cuique quemadmodum christiana religio postulet, administretur. — Ecclesiastici vero qualescunque sive Romani sive Graeci dogmatis, tam ii qui monasteriis mancipati quam alii qui libere degunt, iura, privilegia, bona sua integra et illaesa servant, qui prae

caeteris pro christianae pietatis studio honorandi ac prote-
gendi sint.

3. Quae petuntur arces, ut Gialu et Fogarasch, propterea dari nequeunt, quod Fogarasch archiducissae Mariae Christiernae, Gialu vero in bonis ecclesiasticis, moderni et futurorum episcoporum Transilvaniensium sit, quarum posterior neque possit, neque debeat ecclesiae auferri. Quod ad Georgen et Wetsch attineat, iure prius contra Bochkaium experiundum esse, et si quidem arces illae sac. caes. Maiestati suae in commissum ceciderint, existimat ipsa caducitates eiusmodi cum redditus ad sustentationem principis maxime extenuati sint, fisco applicandas esse. Ita tamen ut sac. Maiestas sua beneficentiam in benemeritos suam inde ex iis et similibus bonis et ostendere atque exercere, quemadmodum sibi videatur, possit.

Arces Huszt et Keovar, tanquam ad Hungariam pertinentes, ab Hungariae regibus antehac semper ad ea usque tempora possessas fuisse, donec Turcarum auxiliis a regno divellerentur, quae modo cum aliis comitatibus ac territoriis eidem regno, quemadmodum aequitati consentaneum erat, restitutae, primaevio in statu permanere debeant.

4. Ut dominus vaivoda bona omnia pro suo libitu distribuere et quaecunque delicta absque appellatione punire possit, non id gubernationis modo et ne vix quidem supremae potestati, quae ipsamet revisiones et appellationes in iustitiae causis instituerit, iisque sese submiserit, convenire. Facultatem vero vulgares et mediocres caducitates in benemeritos adiunctorum consiliariorum iudicio distribuendi, communia item delicta eodem modo iudicandi ac puniendi domino vaivodae liberam permitti. Si vero graviores sese casus, qui vel totius provinciae statum vel sac. Maiestatis suae superioritatem attingant, aut quibus insignia ac primaria bona et dominia fisco caduca fiant, obtulerint, de iis praescitu et consensu sac. caes. Maiestatis ubi ne mora periculum adferat, cautum fuerit, vel adhibito consiliariorum assistentium iudicio, si res moram non patiat, ad sac. Maiestatis suae ratificationem statuendam esse.

5. Quaecunque arces et bona extra Transilvaniae limi-

tes in Hungaria sitae in quibus Koewar, comitatus Bihorien-
sis, Solnok mediocris, Maramarusch, Sarand et Krasna, quae
Hungariae regno vi adempta fuerint, liberae sac. Maiestatis
suae dispositioni relinqui ut a Transilvania, ad quam comi-
tatus illi iure nunquam pertinuerint, omnino separari debere.

6. Arces primarias ut Temeswarium, Giulam, Solnokum
et Chanadium, quae dominus vaivoda ex hostium manibus
forte recuperare possit, merito sac. Maiestati suae reddendas,
minora vero castella ac loca domino vaivodae et ipsius succes-
soribus iure feudi ea conditione concedenda ut illorum inve-
stituram a sac. Maiestate sua petere teneantur.

7. Quamdiu bellum duraverit, sac. Maiestatem suam non
tantum auxilia sua non imminuturam, sed potius quoad eius
feri possit aucturam esse. Sigismundo Bathorio nunquam
certam aut perpetuam pecuniarum summam, sed pro necessi-
tate, sive maiorem sive minorem suppeditatam fuisse, quod et
erga dominum vaivodam observandum.

Ad Moldaviam quod attinet, sac. Maiestatem suam ut
antehac sese rebus illis immiscere noluerit sic neque etiamnum
immiscere velle.

8. Titulum qui petitur sac. caes. Maiestatem suam quoad
sibi in potestate sit, ubi de reliquis utrinque convenerit, ut
inter principes recenseatur, daturam esse.

9. In hoc trimestre et reliquum anni tempus sac. Maie-
statem suam ultra ea et quae iam tradita et adhuc Cassoviae
in promptu sunt arma, quinquaginta talerorum millia iam sta-
tim et paulo post alia quinquaginta millia partim in numerata
pecunia partim in eo quod desideratur panni genere soluturam
esse, modo ea auxilia in Turcam sive defensive sive offensive
convertantur et conniventiam ac dissimulationem dominus
vaivoda, qua erga Turcas hactenus usus fuit, intermittat; con-
fidere se dominum vaivodam, cum satis ei cognitum sit, quan-
tis sac. Maiestas sua belli oneribus et expensis gravetur, cum-
que hoc anno exactiones ipse Transilvaniae quadruplo maio-
res quam fieri consuevit et quidem ita graves, ut provincia eas
in longum tempus ferendo non sit, imposuerit, his sac. Maie-
statis suae auxiliis hoc tempore contentum fore.

10. Instaurationem fodinarum decrevisse Maiestatem

suam ubique per idoneos et peritos artifices eum in finem curare, ut si divino res munere foeliciter succedat, non tantum expensae inde refundantur, sed reliquam etiam in belli sustentationem aliasque neccesitates impendantur. In fodinarum magistros ac fossores ipsos (quod in omnibus ubique fodinis, praecipue vero in iis, quae in sac. caes. Maiestatis suae regnis et provinciis sitae sunt, usitatum, quodque necessarium) neminem, nisi fodinarum praefectum, quem sac. caes. Maiestas sua constitutura sit, auctoritatem exercere debere, illi vero potestatem futuram ut iustitiam fossoribus administret, eosque pro delicti ratione puniat, ad quod opem dominus vaivoda, protectionemque sac. Maiestatis suae nomine praestare teneatur.

11. Generali Cassoviae capitaneo iniungendum ac serio mandandum esse, ut opportunis officiorum generibus domino vaivodae respondeat, utque si Transilvaniam hostiliter impeti contingat, aut ipsemet cum omnibus copiis suppetias eat, seque coram sistat, aut aliis modis auxilia mittat. Si vero periculum in mora videat, non expectato a sac. Maiestate sua ulteriore mandato, prout necesse viderit, sese rebus praesentibus accommodet, ubi vero morae locus fuerit, omnia prius sac. Maiestati suae communicari et pro eiusdem voluntate in executionem deduci debere; ipsum autem dominum vaivodam vicissim ac reciproce obligatum fore ut si necessitas exegerit, ad sac. Maiestatis suae aut generalis capitanei sac. Maiestatis suae nomine requisitionem ipsemet sese ex Transilvania cum auxiliis sistat, aut ea prout postulabitur, per alium mittat.

Ad assistentem consiliarium quod attineat, non intelligendum esse, ut per sese quid ipse statuere aut disponere, sed (quemadmodum supra dictum) ipse dominus vaivoda sine consilio et praescitu ipsius assistentis et aliorum consiliariorum nihil maioris momenti tractare, constituere aut exequi debeat.

12. Ut dominus vaivoda assidue ordinarium agentem in sac. Maiestatis suae aula habeat, non sibi displicere, illius autem sustentationem, quae res insolita apud christianorum principum quantumvis maximorum oratores atque agentes varias parere offensas queat, promittere ac praestare nequaquam posse. In eos autem et in alios sive cursorum sive simi-

les usus partem aliquam eorum bonorum, quae iam fisco adscripta sunt applicari posse.

Ut denique boiarii alique ministri primarii domini vaivodae certum in regnis ditionibusque sac. caes. Maiestatis suae, si quod deus avertat, vis eos maior hostium expulerit, refugium inveniant, benignam se cuiusque prout iuxta statum suum meruerit, rationem habituram; sperari autem divina protectione futurum, ut utraque provincia et Valachia et Transilvania sac. Maiestati suae totique christianitati firmiter haereat, a reliquo corpore nunquam separetur.

Atque haec quidem sunt, quae sac. caes. Maiestas sua illustrissimi domini Michaelis Valachiae vaivodae legatis benigne responsa voluit, quibus gratiam suam caesaream ac regiam clementer offert. Datum Praegae die 12. Septembris anno 1600.

H á t i r a t: Responsum legatis Valachicis datum anno 1600. 12. Septembris.

(Impurum példány, a bécsi cs. és k. állami levéltárban.)

LXII.

1600. oct. 4.

A rendek parancsa a karansebesiekhez, hogy a Mihály vajdával tartó oláhok s rácok jószágait adják ki.

Nos proceres, magnates caeterique status et ordines vniuersitatis nobilium Transsylvaniensium. Vniuersis et singulis egregiis et nobilibus dominis castellanis comitibus iudicibus et vniuersitati nobilium districtuum Lugas Caransebes et Haczok Salutem et amicitie nostrae commendationem. Barcsay András és Bogáthy Miklós uramékat bocsátottak volt köziteken, hogy az Mihály vajdához tartozó boéroknek oláhoknak, rácoknak és egyebeknek is marhájuk ott közteket találtatnának, mindeneiket hit szerint kezekben adnátok; de a mint értjük kegyelmetek annak engedetlen volt, semmit afféle marhákban előadni nem akartatok, hanem magatoknál tartattátok, kit nem illet volna cselekednetek, holott az titeket nem illet, mert az országnak mostani szolgálatjában jelen sem voltatok. Annak okáért kegyelmeteket intjük, sőt hagy-

jük is országúl kegyelmeteknek, hogy semmi közöttöket afféle marhákhoz ne ártsátok, hanem minden okvetetlen tartozzatok hitszerint előadni és Barcsay András uram kezében adminisztrálni, mert jónéven kegyelmetektől nem vesszük, ha ebben különben cselekesztek. Datum ex castris ad possessionem Grid positis die quarta Octobris anno domini millesimo sexcentesimo.

Stephanus Chákÿ mp.

Caeterique status et ordines

Vniuersitatis nobilium Trans-
sylvaniensium.

(*Hat pecsét.*)

(Eredetije az erd. múzeum kéziratárában, gr. Gyulay Lajos gyűjteménye.)

LXIII.

1600. okt. 4.

A rendek átirata a lengyel korlátnokhoz, hogy Báthory Zs. támogatásától álljon el.

Abschrift

was die Stend in Sibenbürgen dem canzller in Pollen vom 4. octobris schreiben.

Illustrissime domine nobis colendissime!

De statu rerum nostrarum ill.^{mam} D.^{nem} V. proximis litteris nostris certiore feceramus, quae quidem ill.^{mae} D.ⁿⁱ redditae sint, nec ne, dubitamus. Itaque D.^{tio} V. de nobis ita intelligat, quod excussa tyrannide vaivodae totum hoc regnum in potestatem sacr. caes. M.^{tis} devenerit. Cum autem intelligamus ill. D.^{nem} V. unacum serenissimo principe Sigismundo Bathoreo cum numero Polonico exercitu appropinquare, intermittere nolimus quin ill. D.^{nem} V. denuè requireremus. Quamobrem ill. D.^{nem} V. etiam atque etiam rogamus, ut res nostras aequo iudicio secum reputare velit, cogitet quam arcte toties praestitae fidei vinculum sacr. caes. M.^{ti} nos obstringat, a quo sine insigni periculo atque dedecore discedere non possumus. Quomodo enim serenissimi principis Sigismundi voluntati votoque, de quo iam aliquoties nos litteris sollicitavit, satisfacere valeamus, plane non videmus, cum omnes arces a

Germanicis praesidiis teneantur. Quodsi eius serenitas, eius est animi, ut inducto peregrino milite provinciam hanc invadendam sibi statuerit, ill. D.^{mo} V. operam dare dignetur ut auctoritate sua, consilia serenitatis eo dirigat, ut abstinentium sibi ab eo proposito putet, ne tot incommodis affecta et intolerabili tyrannide pene oppressa patria hoc quoque malo pressa ad extremum ruat exitium. Quo sane ill. D.^{mo} V. perpetuam nomini suo laudem parabit, nos veros ita sibi devinctos reddet, ut tanti beneficii memoriam nullo unquam tempore ab animis nostris simus abiecturi. Caeterum studia atque observantiam nostram ill. D.ⁿⁱ V. deferendo eandem foeliciter valere exoptamus. Datum ex castris ad Vladenij positis die 4. Octobris anno domini 1600.

Illustrissimae dominationis vestrae

servitores

Stephanus Chiaki

Pancratius Senniej.

Stephanus Tholdy.

Benedictus Mindzenty.

Caetrique status et ordines
universitatis nobilium

Transsilvaniae.

(Egykorú másolata Bécsben, a titk. ltban.)

LXIV.

1600. okt. 6.

A rendek átíratá Mihály vajdához, melyben követeléseiket sorolják fel.

Illustrissime domine, nobis colendissime.

Az nagyságod izenetit és kívánságit fő boéritól, kit nagyságod hozzánk küldött, Kulchar Radultul és Armas Zawatól bőségesen megértettük, melyre nagyságodnak mi is irva akatánk ez levelünkbe megfelelünk. Kívánjuk annak okáért nagyságodtól, a mint ezelőtt is intettük nagyságodat, hogy nagyságod innen mindjárást ez országból menjen be Havasalföldébe, és szálljon Bozawásárára, mely helyből nagyságod alkalmasban mind császárnak ő felségének, mind pedig ennek az országnak szolgálhat, Havasalföldét is pedig inkább ótalmazhatja, mert az ellenség megértvén nagyságodnak

Moldvához közel való létét, inkább megtartozik. Hogyha pedig onnan Moldovából az ellenség reánk akarna is jönni, nagyságod is onnan mindenképen rajtok legyen, és onnan Bozavására felől mindent cselekedjék ellenek. Hogy pedig az Ojtoz útján is az ellenségnek tartóztatása legyen nagyságod küldjön az Ojtoz útjára kétezer puskás gyalogot, kik mellé rendeljen nagyságod egy fő embert, a ki előttük legyen, és az utakat őrizze. A miképen pedig nagyságodtól ez előtt is kívántuk, most is kívánjuk, hogy nagyságod az székely hadat, ki nagyságod mellett vagy, azt nagyságod mindenestől bocsássa vissza. Im az székelységnek assecuratoriát, hitlevelet küldötünk, generalis uram ő nagysága is az comissarius urakkal együtt assecurálja őket, hogy bizvást jöhessenek az ő felsége zászlója alá, kit ha cselekesznek, mindnyájoknak kegyelem leszen, semmi bántások nem leszen. Mely levelek mellett bizonyos emberünket bocsátottuk, nagyságod is azon emberünk mellett bizonyos emberét levéllel bocsássa és biztassa, hogy békével bántás nélkül jöhetnek az ő felsége táborában, és római császár ő felsége hívségéhez tartsák magokat. Továbbá a mely fő embereket nagyságod kíván, a kik nagyságod mellett lennének, annak semmi szükséges voltát nem látjuk, holott a mi oly dolog volt, azokról immár resoluáltuk magunkat, és nagyságodnak megírtuk. Immár két úttal praefigáltunk terminust, az melyre kívántuk, hogy nagyságod fiát, feleségét, leányát és minden kencsét közinkbe küldené. Azért meg is rendeltük ezten ez napot úgymint pénteket, hogy arra az napra nagyságod okvetetlen kiküldje, mert mi immár tovább semmi terminust, napot annak nem rendelünk. A mi az nagyságod országbeli emberek állapotját nézi, ha valami háborúja Havasalföldének lenne, a mint nagyságod kívánja, az elébbi mód szerint azoknak Erdélybe feleségekkel, gyermekekkel, marhájokkal szabad bejövések leszen, lecsendesedvén pedig az dolog esmét, békeségesen ez országból kimehetnek. Az mit pedig kíván nagyságod, hogy ha kívántatnék az segítség Havasalföldének, mind pénzzel, néppel, porral, golyóbissal és egyéb hadi apparatussal az segítségre készen lennénk; mint-hogy arról való dispositio nem minket, hanem az római császár ő felségét concernálja, nagyságad találja meg ő felségét

felőle, és várjon az ő felsége kegyelmeségétől, miképen hogy mi is onnan dependeálunk. Ez alatt nagyságod a mint jobban tudja, őtalmazza hazáját, kivel nagyságod mutassa meg császárhoz ő felségéhez való hívségét, és mihozzánk is engedelmességét, melyben mind generális uram ő nagysága az commissarius urakkal egyetemben, mind penig mi készek vagyunk ő felségénél törekedni, hogy mint annak előtte, ez után is minden kegyelmességgel segítséggel legyen nagyságodnak. Az boérok marhájok, feleségek elbocsátása felől is a mit nagyságod kíván, megcselekeszszük azt, hogy feleségeket elbocsátjuk, de a mi marhájokat illeti, a mennyi károkat nagyságod boéri és minden hada ez országi minden rendeknek töttenek előszer mind azokról nagyságod contentáltassa ez országot, az után készek leszünk az nagyságod boérinak marhájokat megadatni.

A mi az szászságról való hitlevelet nézi, nem látjuk annak szükséges voltát, holott egész országul immár elegendő hitlevelet küldettünk nagyságodnak.

Az fiát, ha nagyságod oda fel Prágába küldi, nagyságod bocsássa elől postáját, certificáljon felőle, mi mind ő magát, mind az vele valókat marhástól békességesen elbocsátjuk, sőt késérőket adunk melléjek, hogy bátorságosban és bántás nélkül eljöhessenek. Ha penig nagyságodnak tetszik, nagyságod bocsássa postáját ő felségéhez és a mely dolgokról nagyságod ő felségét meg akarja találni, mind generális uram az commissarius urakkal egyetemben, mind penig mi készek vagyunk nagyságod mellett ő felségének írni, és az nagyságod dolgaiban törökedni. Egyéb dolgokról, kikről nagyságod ír, minthogy azok summa szerint ezekben comprehendáltak, nem szükség megfélemlünk, azokra is elegendő ez az válasz. Az nagyságod boérítól és az mi embereinktől Kereki Jánostól, Zakos Istvántól, és Chyti Izsáktól szóval is izentünk, nagyságod megértvén tőlök, higgye meg szavakat. Tartsa meg isten nagyságodat. Datum ex castris ad possessionem Veidenbach positis, die 6. mensis Octobris, anno domini 1600.

Illustrissimae dom. vestrae seruitores.

G. Basta m. p.

Stephanus Tholdi m. p.

Stephanus Chiakÿ m. p.

Stephanus Bodoni m. p.

Pancratiusz Sennyey m. p.	Benedictus Mindszenty m. p.
Baltasar Bornemizza m. p.	Caeterique status et ordines
Alard Ferencz m. p.	universitatis nobilium regni
	Transsylvaniae.

(A rendek aláírásai, mindegyik az illetőnek pecsétje mellett.)

Zekely Miklós de Veregyház m. p.	Lipaý Amburus m. p.
Swlei Boldizsár m. p.	Barczai Sándor m. p.
Nagy László m. p.	Vizaknai Kazás Péter.
Thwiss Miklós deák m. p.	Donat János m. p.
Ferencz deák szebeni.	Reodi Miklós barbándi m. p.
Zichy Rafael m. p.	Lőrincz Dimbriger m. p.
Barany Balint enyedi m. p.	Stephanus . . . (?) iudex
Bartol Luchas m. p.	Colosuary János deák m. p.
Tothazy Mihály m. p.	Tommas Brosser m. p.
Veres Gábor m. p.	Caspar Schemell m. p.
Valentinus Kirschner	Mikezazy Szabó János m. p.
Masass Tamás m. n.	Eötvös András m. p.
Pataki János m. p.	Caspar Helthi typographus m. p.
Thomas Rott m. p.	Vas János m. p.
Lőrincz Filstich m. p.	David Zekel m. p.
Daniel Nagicheouenfalvi m. p.	Zabó András m. p.
Keoleséry Tamás m. p.	Zekely Pál de Veregyház m. p.
Zegedi Gáspár m. p.	Kadar Mihály m. p.
Giulay Nagy János m. p.	Stenzel András m. p.
Balogi Farkas m. p.	Váradgiai Nemes János m. p.
Jjgártó Simon m. p.	Teleky István m. p.
Thomas Michachi, Illicfalvi m. p.	Hanes Lang m. p.
Chiszár Ferencz m. p.	Komori István m. p.
Kouách János m. p.	Kewendi Mátyás m. p.
Nyakazo János m. p.	Raw Mátyás m. p.
Rott Péter m. p.	Caspar Bornemissa m. p.
Katonay Mihály m. o.	Gregorius Bornemýza
Bozzasi János m. p.	Baratt Péter m. p.
Stephanus Sétchi aurifaber m. p.	Chereni Gáspár m. p.
Pitter Eppel m. p.	Martin Deák m. p.
Chyeffey István m. p.	Zabó György m. p.
Lucas Trausner m. p.	Bozzasi György m. p.
Was Gergöly m. p.	Greger Veber m. p.
Bogatz János m. p.	Lakatos István m. p.
Hannes Winendt m. p.	Galthedő Mihály m. p.
Giulay János m. p.	Stefan . . . . . (?) m. p.
Jankosi Gáspár m. p.	Petrus Zeoleossy m. p.
Velten Veber m. p.	Barrabassý Lénárt m. p.

Zylassy Mihály m. p.
 Mýkó János m. p.
 Stamp János m. p.
 Radnóthi István m. p.
 Mikes Benedek m. p.
 Regreczi Bálint m. p.
 Emericus Bogner m. p.
 Keopeczý János m. p.
 Lucas Koz m. p.
 Thomas Baczý m. p.
 Pistaki Boldizsár m. p.
 Jeremias Nekel m. p.
 Schmelhar Lorentz m. p.
 Teöreök András m. p.
 Hannes Beck m. p.
 Georg Schneider m. p.
 Nilas Gáspár m. p.
 Joannes Teutsch m. p.
 Balasfi Bálint m. p.
 Gecheidner Mihály m. p.
 Lakatos Bálint m. p.
 Bennech Frelich m. p.
 Ferenczy Mihály m. p.
 Damakos Mátyás m. p.
 János Deák m. p.
 Fazakas Boldizsár m. p.
 Mod János m. p.
 Koeniues Péter m. p.
 Zýkzaý János m. p.
 Petrus Eýlstech m. p.
 Etues István m. p.
 Steffn Kaundert m. p.
 Botor Mihály m. p.
 Lucas Rodner m. p.
 Michael Fleyscher m. p.
 Michel Girtler m. p.

Nicolaus Mark m. p.
 Chýszár Mihály m. p.
 Betlen Mihály m. p.
 Diózei István m. p.
 Bonchidai Gergely m. p.
 Bényey Mátyás m. p.
 Paul Schuler m. p.
 Rosás János m. p.
 Kerezturý Tamás m. p.
 Adam János m. p.
 Wadász Pál m. p.
 Boer István m. p.
 Stefan Sorster m. p.
 Greger Philipp m. p.
 Andres Reýz m. p.
 Jenei István m. p.
 Paul Wendrich m. p.
 Ijártó György m. p.
 Pitter Luch m. p.
 Veres Bálint m. p.
 Thordai Mátyás m. p.
 Fodor Gergely m. p.
 Chanadi János m. p.
 Vitéz Menyhárt m. p.
 Rottegi Mihály m. p.
 Zabó Sámuel m. p.
 Bachý János m. p.
 Tomas Schesprýr m. p.
 Michel Luter (?) m. p.
 Tótházi István m. p.
 Pitter Damian m. p.
 Zekel Lőrincz m. p.
 Georgh Alezner m. p.
 Lőrincz Balk m. p.
 Gergý Ekert m. p.
 Petrus Bek m. p.

Hat pecséttel lezárván.

(Eredetije a bécsi cs. titk. lt. Hung.)

LXV.

1600. okt. 25.—nov. 4.

A léczfalvi gyülekezet határozatai.

Nos proceres, magnates, caeterique status et ordines, universitas nobilium regni Transilvaniae. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod cum divina nobis suffragante clementia, auxilio et felicibus auspiciis sacrae cesareae majestatis, Michäelem vajdam Transalpiniensem, ¹⁾ inauditae crudelitatis tyrannum regno hoc Transilvaniae ejecissemus, partium nostrarum esse duximus primo quoque tempore in unum convenire, et de publicis regni megotiis necessitatibusque unanimi consensu, et paribus votis omnia salutifera pro patriaⁱ deliberare ac constituere.

Proinde ad 25-am Octobris in possessionem Léczfalva in sede Siculicali Sepsi congregati deliberavimus, et paribus suffragiis tenore sub infrascripto certos constituimus articulos, qui sic sequuntur.

»Miérthogy istennek kegyelmességéből Mihály vajdát, ki az országot mód nélkül occupálván, rajtuk hallhatatlan kegyetlenséget cselekedett, a császár ő felsége segítségével az országból kiűztük, kiből istennek szent neve mindenkor dicsértessék; tetszett: hogy mentől hamarább lehet császár ő felségét solenni legatione ab omnibus statibus et ordinibus megtaláljuk de futura administratione hujus reipublicae Transilvaniae. Végeztük azért: hogy a tanács urak a választott követeket primo quoque tempore az instructio szerint elbocsássák és utnak készítsék.

(1) Mivelhogy azalatt szükség magunkra gondot viselni, és mindeneknek előtte az isten dolgára figyelmezni; végeztük: hogy a religiónak szabadsága ez országban a négy recepta religiónak; tudniillik: catholica sive romana, lutherana, calviniana és unitaria religióknak előbocsátatott; hogy minden

---

¹⁾ Az Erd. Tört. Tárában hibásan »Transilvaniensem« áll.

romana religion való patronus, és az ő falujában, az hol residentiája vagyon, tarthasson az ő vallásán és religioján való papot; ha hun pedig extra eum locum noviter és violenter contra consensum auditorum introducáltatott volna efféle pap, tehát vagy falu, vagy város az, ha nem recipiálták és tartani nem akarják: amoveáltassék, és a mely valláson való ministrert ejiciáltanak volt, azont restituálják ismét, kinck az ő szokott proventusokat a patronusok megadni engedjék minden recepta religion való papoknak, a mint ennek előtte való articulusokban erről végeztünk volt.

(2) Miért pedig ez elmúlt nagy romlások hazánkon estenek, főképpen az idegen nemzetből való árús népeknek ide bé való kereskedésekből, járásokból és kémlelkedésekből, úgy mint görögök, oláhok, törökök, dalmaták, örmények és ezekhez hasonló nemzetből valóktól, tetszett azért és végeztük: hogy ennek utána perpetuis semper temporibus a féle rendbeli kereskedő nép ez országba be ne jöhessenek, hanem locus depositionis légyen Káráusebes, Talmács, Rosnyó, Prázsmár, Radna; az két országbeli oláhok pedig Brassóba, Szebenbe és Beszterczére bémehessenek, ezen belől pedig ha bé merészlene jöni, tehát kapitányok, királybírák, ispányok, városbírái és egyéb főtisztbeli személyek minden helyeken valók, marhá-joknak elvételével büntessék. Melyeknek az ország végzése ellen se fejedelem, se vajda annuentiát, se immunitást ne adhasson; sőt ha adnának, semmi helye ne lehessen, és ha ellene cselekednék a féle levélnek, impune cselekedhessék, de így, hogy minden rendek in loco depositionis szükségek szerint azon áron vehessenek mindenféle marhát, mint a kereskedő rend. Megtekiutván továbbá ilyen nagy veszedelmes állapotban hazánknak forgását, melybe jutottunk volt a kegyetlen és törvényrontó tyrannus Mihály vajda miatt, az tekéntetes nagyságos urnak, Csáki István uramnak ő nagyságának dicsegetes magaviselését és szorgalmatos forgolódását, ki mi értünk a maga hasznát és minden egyéb tekénteteket hátra hagyván, jó akarátja szerint ultro teljes szívét, igyekezetét csak e hazának tulajdonította, annak hasznára fordította. melyben sem munkáját, sem fáradságát nem számván, éjjeli, nappali sok fáradtsága és nyughatatlansága után sem kincsét,

sem marháját nem kimélvén, életét nagy veszedelemre vetette, és ha isten és a szerencse úgy hozta volna, halálát sem szánta érettünk és a hazáért; ilyen nagy jó tettiért azért nem akartunk háladatlanok lenni; noha ennél sokkal nagyobbbat érdemlett tőlünk, végeztük azért: hogy valami jószágot birt Mihály vajda adományából mind azzal egyetemben, melyet országúl annakutána ő nagyságának adtunk, conferáltunk, teljességgel helyén maradjon; melyeknek birásában ő nagyságát megtartjuk, sőt követünk által császár ő felségét is megtaláljuk, hogy temporum in successu, ha valami impetitori lennének, kik a jószágban valamit törvénnyel elnyernének, ő felsége Csáki István uramat ő nagyságát, avvagy az impetitorokat de aliis bonis fisci méltóztassék contentálni.

(3) Tetszett ez is: hogy a mely jószágot Mihály vajda a vitézlő népeknek adott, mely ante conflictum contra eundem Michaëlem vajvodam habitum kezeknél volt, most is kezeknél maradjon; minthogy hitünkkel is megerősítettük, és ha ki mit benne idő forgásában tőlök elnyerne, perlene, akkori fejedelem más jószágból contentálja őket.

(4) Végeztük ezt is: hogy a tanácsurak, kik a vitézlő rendnek meg nem esküttének volt a thordai mezőn, azok is mostan instar aliorum dominorum senatorum regni megeskügyenek.

(5) Látván ezeknek utána a mindennapi szükségét, és a vitézlő rendek fizetésének elközelgetését, hogy a haza meg ne fogyatkozzék: vetettünk országúl adót 3 forintot, kapuszám szerint, melyeknek felét, tudniillik másfél forintját rendeltük beszolgáltatni Fejérvárra a tárházba mátyúl fogva huszad napra, a felét ismét attól fogva más húszad napra.

A rovatlan helyek is ehhez képest az ő módjok szerint contribuáljanak. A szász uraim is az ő módjok szerint beszolgáltatják. Azonképpen a székely atyánkfiai egyenlő terhet viselnek velünk. Végeztük ezt is, hogy a mely faluk és egyéb helyek Mihály vajda bejövetelétől fogva elpusztúltanak égetés miatt: ez mostani feleadó fizetéstől üresek legyenek.

(6) Vagyon panaszolkodása Imecs Mátyásnak és több lófejeknek, hogy Mihály vajdának megverettetése es kiüzettetése után marhájikat, örökségeket és jószágokat elfoglalták

volna törvény nélkül, és *indicta causa*; de miért hogy azért vivánk meg országuł a törvénytelen fejedelem ellen, hogy a törvényteleniségtől megszabaduljunk, végeztük azért : hogy a régi szabadságunk ebben is helyre állapodjék, hogy semmi vétkes személynek jószágát, marháját, avvagy fejét *indicta causa* és törvény folyásán kívül el ne foglalják, se büntessék; ha kinek eladnák is, legitime procedáljon a donatarius és ha tempore statutionis *contradictum fuerit*, erőszakkal benne ne maradjon, hanem procedáljon *juris ordine*; a mely jószágot pedig az alatt vagy most is levelekkel, vagy patens levéllel *praeter legitimam statutionem* elfoglaltak, attól megváltván, kit Mihály vajda idejében a vitézlő népnek adott és ante *conflictum* kezeknél volt mindennek restituáltassék; ha valaki pedig vétkes embereket *accusálja*, és eo nomine kérte meg valakinek jószágát, az olyan *accusatus* személy ad 6-tum diem Decembris tartozzék Fejérváratt udvarban *peremptorie contra directorem fiscalem* compareálui, és magát menteni, ha *triumphál*, megszabadúljon; ha *succumbál*, *juxta juris ordinem* *luat tam in corpore quam in bonis*. E *communefactio* pedig légyen *pro legitima citatione sine prorogationis confidentia*; ugyan akkor a Szemere Zsigmond és Domokos Péter között való *causa de concambio* decidáltassék.

(7) Miérthogy pedig az elmúlt esztendőbeli elveszett *notorius* atyánkfiak jószága *sub jure ligato* volt, és semmi *actio* azokban nem adatott, sőt mostan is az *ligatiót* kívánjuk ő felségétől *confirmáltatni*, mindazáltal *ex pio zelo et christiana charitate* azoknak maradékinak *compátíálván*, a mennyire lehetett; végeztük : hogy a mi *fiscus* kezénél és *arbitriumában* vagyon, a kárt vallott személyeknek e *regni gratia* adassék meg jószága, ugy mint Kendi Sándor fiának Istvánnak, Lóna *cum pertinentiis*, a mint Mihály vajdától megmaradt; Szalánczi László fiainak, Gábor, László és Kristófnak jófűbeli *portiójokat* és Bukarestet; a kiknek pedig jószágok a donatarius kezeknél vagyon, a császár ő felségénél *intercedálunk*, hogy ő felsége vagy a károsokat *contentálja*, vagy a donatariusokat.

(8) Tetszett ez is : hogy a *jus ligatum* *observáltatván*, és a *notoriusok* felől *pronunciált sententia* helyén állván és

erejében megmaradván, *ex eadem gratia regni* azoknak, kiknek jószágokat vagy titulo pignoris birták, vagy nomine tutelae a vétkes személyek, azoknak *actio* adassék, és a *brevis processus* szerint procedálhassanak dolgokban.

(9) Végeztük a szegődött és szegődetlen szolgálkáról : hogy valamely szolga Mihály vajda bejövételétől fogva urát ideje előtt és bucsúvételen elhagyta, ha nem nemes, ha nemes is, ha háza nincsen, valahol megtaláltatik, bíróval meg kell az urától kérni ; ha megadja jó ; ha meg nem adja, a székre hívják, és ha méltó és igaz okát nem adja, 200 forinttal adja meg azután, ha penig nemes ember és residentiája vagyon, a székre hívják, és ha méltó okát nem adhatja, 200 forinttal restituálja magát, és mindenben a *brevis articulus* szerint procedáljon törvénnyel. Azonképpen a mely szolgálk kapitányságok, hadnagyságok alatt találtatnak meg : két nemes emberrel kérjék meg ; mely két nemes ember adjon relatoriát róla, és egy mandatummal annakutána vegyenek 200 forintot jószágán ; ha penig jószága nincsen, a pénzből tartsák ki a 200 forintot, melyet tartozzék a fizetőmester megadni egy mandatumra, ha meg nem adná a 200 forintot, a jószágán megvegyék.

(10) Az aranyosszéki székelységnek könyörgésekre, megtekintvén az ország mellett mostani szükségében híven való forgolódásokat, végeztük : hogy a mely örökségeket a marosújházi házhoz *potentia* mediante foglalták, akár mi névvel neveztesse, törvénnyel a *brevis processus* szerint megkereshessék. Végeztük ezt is : hogy a mely határon az ujházi hidra menő ország útja általmégyen azok mint ennek előtte a vámfizetésből szabadosok legyenek. A városoknak és az egész százságnak panaszolkodására végeztük : hogy udvarnál egy főpostamester legyen, mely az országnak hűtes legyen, hogy a postáknak ő adjon czédulát, kivel járjanak, abban megírja hány lovat adjanak néki, és kinek adjanak szekeret ; azonképpen a postáknak költségét adjon, azt is megírja, és az olyannak semmi gazdálkodással ne tartozzanak : a posta penig megtérvén, a czédulát tőle a postamester elvegye, és elszaggassa, hogy többé azzal ne csalárdkodhassék, a postalovát penig szokott határon túl ne vigye, ha penig a posta vagy lovat ölne, vagy elvesztené, és a felől a káros ember a posta-

mestert megtalálja, tartozzék mindjárt *cognita rei veritate* a káros embert *de bonis et rebus dicti cursoris sine defficultate aliqua* contentálni, és ha valami törvénytelen dolgot a posta cselekszik, azt is azon postamester tartozzék törvény szerint igazítani, *in negotiis vero regni* a várbeli kapitányoknak is czédulájoknak helye és authoritása légyen.

(11) Miérthogy a változás miatt minden rendbeli emberek, mind nemes, nemtelen, paraszt és szolga rendek sok dúlást és kóborlást, és erőszakot cselekedenek, ennek azért jövőendő eltávoztatására és a káros embereknek könnyebbségekre végeztük: hogy afféle káros emberek az ispányokat, kapitányokat, királybírákat, váraknak és egyéb helyeknek tisztartóit megtalálják, és azok egy szolgabíró melléjek vévén *cognita rei veritate*, a káros embert *de rebus et bonis patratōris*, vagy nemes, vagy paraszt ember lészen, *non obstante nobilitatis praerogativa*, vel *ullo juris legitimo impedimento*, megelégtítsék.

Azonképpen Fogaras földén lakó oláhok, ha kiknek kárt tettenek, a várnak és földnek törvénye szerint e kapitány tartozik executiót tartani.

A ki pedig szőrin marháját megtalálja, mindjárt megadassék neki *sub poena 200 florenorum*; a ki pedig a patratort *propter factum* keresni akarja, az *prosequálja actiojāt* a *brevis* szerint *in prima statim sede illius comitatus*, vel *iudicatus* a hol a patratör lakik.

(12) Végeztük azt is: hogy a székelység között a mely két várat mostan destruáltak, ismét megépítsék, és generális urunk a tanácsos urakkal elrendeljék azoknak építését; mely építésben senki jószágá se fejedelmé, se nemes emberé, se lófőé, se darabont (*pyxidarius*) szabados ne légyen. Várhegyet a Háromszék és Csik; Udvarhelyt Udvarhelyszék, Gyergyó és Kászon építsék.

(13) Miérthogy a mostani romlásunk és veszedelmünk a két Oláhországból lett; végeztük, hogy ezután tisztessége, feje és jószágá vesztése alatt soha senki a két Oláhországba fejedelem és ország hire nélkül szolgálni ki ne mehessen; ha ki elmenne, fejét és jószágát elveszeszsze. Oláh pap is a két Oláhországból soha ide bé ne jöhessen. A kalugerek pedig

az országból minden helyekről teljességgel proscriptusok legyenek; ha ki találtatik, hogy bejött, vagy bėjő contra edictum regni, tehát megfogják és megfosszák minden helyeken.

Holott pedig a vitézlő népet helybe kell osztani, főképpen ha a hadakozás meg nem szűnik; végeztük: ha mely faluba népet szállitanak, seholt a nemes ember házára, azonképpen pap és mester házakra ne szálljon semmi rendbeli had népe, sőt a nemes udvarból semmi rendbeli élelt, vagy gabonát, szénát, mit kihordani ne merészeljenek; ha kinek pedig kárt tesznek, a kapitányok és hadnagyok a káros embert tiszteknek elvesztése alatt tartozzanak megelégtíteni.

(14) Mivelhogy a nemesség székelyföldön sok károkat vallott házok elhánytatásában és elégetésében a parasztságtól, lófőségtől, veres darabantoktól, nemes embertől is; hogy kárvallások minden rendiben megtérjen, végeztük: hogy ha a nemes ember jobbágya miatt kárt vallott akár mi marhajában, úgy mint jobbágján igazat vehessen; ha pedig valamely nemes ember jobbágya más nemes embernek kárt tett akár mi marhajában, vagy háza elégetésében, annak megépítésében a nemes ember, a kié a jobbággy, megelégtesse a káros embert.

Ha pedig nemes ember vagy lófő, akár darabant más nemes embernek marháját eldúlta, a kapitány avagy királybíró előtt törvény szerint a dolog eligazodván, és ha comperiáltatik a dolog, minthogy nemes ember, két annyin maradjon, és a portentia terhén is elmaradjon, sőt az mint nemes ember a hatalomért fején jószágán is, ha meg súlyosodik a törvényben, appellatióra bocsáttassék, de a marha kárvallásért *mox et de facto* törvény adminisztráltván, igazat tégyenek a kárt vallott nemes embernek.

(15) Végeztük azt is: hogy a mint régi időben az Háromszéken királybíró volt, azonképen mostan is a kapitány mellett egy bíró lehessen a törvénynek elővételéért főképpen és a gondviselésnek nagyobb alkalmatosságáért, minthogy a több széken is ugyan, de a kapitányhoz hallgasson.

(16) Végeztük azt is, hogy valakik az hadból hír nélkül elmentek, azokon az ispányok a nemes embereken, nem a jobbágyn, hanem az ő maga marhajából vegyenek annyit, hogy minden ház jobbággyára computálván essék egy-egy fo-

rint; ha ki pedig jobbágyán venné meg azt a summát, tehát az az ember a jószágát veszezsze el, a kinek hat jobbágya vagyon vagy kevesebb, 6 forintot vegyenek; ennek a proven-tusából építsenek a miriszlói harcz helyén egy kápolnát. Ezt pedig országuúl végeztük: hogy minden nemzet, a ki ez orszá-gban lakik, azt a 18-dik napját septembernek annuatim soleniter, illő innepnek tartsák, és megüljék az istennek há-lát adván ilyen nagy kegyelmességéért; valaki ezt nem ob-serválja, az ispányok megcirkálják, és a falun 12 forintot vé-gyenek, a városokon pedig három annyit. Az kik pedig con-tumacia ducti el nem jöttek, és az expeditiótól teljesség-gel abstraháltak magokat: a régi végzések és a decretumok tartása szerint jószágokat veszeszszék el; azonképpen vala-kik a táborból, vagy a seregből az harcz előtt haza mentek, avvagy egyebüvé szöktek generális uram licentiája nélkül, avvagy beteg, avvagy egészséges volt, si se rationabiliter non poterint excusare, jószágoktól priváltassanak.

(17) A mely puskákat Mihály vajda kiosztott volt a székelységre, végeztük: hogy mind bészédjék a kapitányok és királybírák; hűt szerint vegyék bé és a fiscus számára Fejér-vár-ra vigyék; a kit pedig maga pénzen szerzett a paraszt em-ber, azt az ura tartsa meg és tempore necessitatis, quod deus avertat, az ura előadja.

Oláh pedig székely fegyvert kézijat ezután, ne viselhes-sen kivén a juhászokat, kik a havason laknak, hanem százsz és magyar viseljen fegyvert.

A mely nemes ember jobbágyától el nem venné puská-ját, fegyverét: az ispány, kapitány és királybíró 12 forintot vehessen rajta, és ezt minden esztendőben inquirálják meg.

(18) Látván ez országban a sok dűlást, kóborlást, ki esett a szabad hajdúk, lovak, gyalog miatt; vegeztük — miért-hogy Erdélyben ennek előtte is a féle fizetetlen nép volt, hanem az országon kívül a végekben laktanak —: hogy en-nek utána semmi hajdúság ne légyen, hanem teljességgel megszűnjék, és senki tartani ne merészelje, turmatim se fa-lun se városon ne járjon, hanem keressen fizetést, ha az or-szá-gban akar maradni; ha pedig szolgálni nem akar, pénzen éljen mindenütt; az hol pedig contumacia ducti csoporton-

ként járván, falukra, városokra ütvén, dúlást, kóborlást cselekednének, tehát a féle contumax latroknak az hadnagyjokat megfogják s felakaszszák, a több közlegényeket pedig megfosszák és fogsággal megbüntessék.

(19) Végeztük azt is: hogy az ispányok, királybírák és egyéb erre választott tisztségi emberek a latrok kergetésében szorgalmasan személy válogatás nélkül eljárjanak.

(20) Miérthogy pedig Bocskay István az ő sok titkos praktikáival és az ország ellen hír nélkül való cselekedetivel nem csak császárnak ő felségének nagy bosszujára, és szerelmes atyafiának Maxmilianus herczegnek ő felségének, sőt az egész austriai háznak gyalázatjára sokat vétett, de az országnak nagy kárt és romlást szerzett, ez országba Zsigmond fejedelmet ország hire nélkül Opoliából béhíván, és titkon az ország ellen a vitézlő népet melléje esketvén, melylyel az egész országot mindeneknél, és minden keresztény fejedelmeknél ily nagy infámiába és gyalázatba hozá, hazánkat is nagy pusztításával, dúlásával sok helyeken megsértegette, rontotta; minek okáért, hogy ennek utána is e féle nyughatatlan elme miatt hazánk hasonló veszedelemben ne forogjon, végeztük — kiről kívánjuk, hogy az ország követi császár ő felségét ország nevével megtalálják —, hogy itt benn Erdélyben semmi közü, semmi jószága, se birodalma ne legyen, és közinkbe, soha Erdélybe lakóul ne szállhasson, avvagy másképpen.

Nos itaque supranominati proceres, magnates caeterique status et ordines, universitas nobilium Transsilvaniae praemissos articulos in omni sui parte, omniaque et singula in eisdem contenta laudantes et approbantes, tam nos ipsi inviolabiliter firmiterque observabimus, quam per alios quorum interest, observari faciemus. Datum in possessione Léczfalva, die 4-ta mensis Novembris. Anno domini 1600.

(P. H.)

Stephanus Csáki mp.

(A n.-szebeni városi ltárból közölve »Erdélyország tört. tára« I. köt. 245 — 256. ll.)

LXVI.

Ungradnak a léczfalvi országgyűlésre vonatkozó jelentései.

a)

Kivonat a császárnak 1600. okt 18. Léczfalváról írt jelentésből.

»Die sibenbirger gehen mit einer versamblung vmb, die sie vor unser ein c o n g r e g a t i o n, unter inen selbst aber ein l a n d t a g nennen. Da hatt unsz nun bedunkht billich zu sein, dasz Eur Mtät leuth auch dabei niht allein wären, sondern dasz die zusambenkhunfft durch uns solle ausgeschriben worden sein, derwegen der herr Basta mit unserem ratt den Pette Laszlo zu dem herrn Chaki geschikht, mit 4 oder 5 der fürnemben zu uns noch heut zu klumben, darmit wir innen doch glimpfflich fierhielten das es wider Eur Mtät reputarion und Hoheit seÿ beÿ des herrn Bassta und unserer gegenwath für sich selbst ein landtag, ohne unser vorwissen auszu-schreiben. Der Pette hat den Chaki nicht gefunden, denn der Zekel Moises ist an den wallachischen pasz dardurch der waida aus dem land gezogen, geritten, dem der Chiaky alspladt nachgeeilth, aus verdacht er Moises mohte was anderes practicirn oder mit dem Sigismundo colludirn.« *stb.*

P. S. 19-vól : »Auf unser fürhalten des landtags halben hatt sich Chaki erklhárt sambt den andern, er wöll unser mainung den mehrern landleuten furbringen and uns alls morgen beantwo:ten; geschihits, so bericht ichs per post scriptum.

Inn des Chaki zurukh raisen haben Bornemissza (Ambidexter) und Olardi (Tremens) ad partem sin gehaimb gegen mir gemeldt, die Sibenbürger werden in iren postulatis auf ein liberam electionem gehen. Pete sagt vornemben zu haben, sÿ werden Ir Durchlaucht ainen und da der nit khämb ein Ungarn hin zum gubernatorn begern, dass möht Chaki villeicht sein.

20-káról.

»Die sibenbirgerischen ratt haben sich ires lantages halben noch niht erclärt, dasz sie doh heut thuen hetten sollen. Ich sorg sie werden in schliessen, von einander ziehen, und ire gesanten mit iren postulatis zu Eur Mtät abfertigen, viller aufzüg und ausfluth sich gebrauchen und das wesen intricirn.«

b)

Kivonat a császárnak Illia varroch 21. okt. 1600.

»Der Chaky hatt Ambidextrum (értsd : Bornemissza Boldizs.) und Trementen (Alárdi Fer.) zu unsz geschikht, die unsz vermeldt dasz die congregation oder ir landtag noch nicht angegangen, son-

dern des legersveränderung halben aufgeschoben seÿ. Inn den negsten legern wöllen sie sich mit einander vndttereden vnd vns auf vnser anbringen, dasz wir denneht vmb Euer Mtät reputation willen vnsere leuth bejdem landtag haben solten, beantworten.«

»Undter andern iren postulatis soll dasz erste sein Spem (= Erz. Matthias) oder Aleam Jactantem (= Erz. Maximilian) ut absolutum principem zu begern, und der von draussen nit dependire. Im fall aber der kheiner khämb, so wöllen sie liberam electionem haben, einen unter inen zu erwellen.«

»Item dasz von iren landtsrechten kein appellation hinausgehe in die chron Ungern.«

»Die Juramenta wöllen noh niht praestirt werden, sondern sein auf den landtag oder congregation verschoben.«

c)

K i v o n a t a *császárnak* önálló P. S. alakjából 1600. okt. 24-ről írt jelentésből.

»Der Cornisch hat seiner zwen diener zu unsz und den Stendten geschickht, fragt ob man seiner beger, so wölle er kehomben up dasz wasz er von Eur Mtät in beuelch hatt anbringen. Die Stenp oder sibenbirgerischen herrn begern seiner gar starkh und sein sei ner zum langsten auf den 28 oder 29 disz gewörtig. Der landtag ist auch solang verschoben; sorg sie werden in ad suos partes pertrahiren wollen, und dasz lang gesucht und getrieben iurament des Zekel Moises und der andern bleibt noh stehhen. Ih kan nihts guets doraus vermueten. — *Niger* (= *Básta*) gehet zu lindt, hofft dormit mehr alls mit etwas ernst zu rihten, dasz Gott geb. — Der landtagschelus wirt vill inn wenig tagen erklären, und ire gesanten wann die hinaus khumben. Wir reden darfon dasz unser einer auch daust sein solte.«

(Egykorú, Ungnad deákja által vett másolat.)

d)

A *császárnak*: Illie Varosch 1600. okt. 28.

Panaszkodik, hogy úgy veszi észre, hogy a lengyel cancellár nemcsak Oláhországot, Moldvát de Erdélyt is a maga kormányzata alá akarja vonni »practicá«-k által, s fél hogy sokan hozzá állanak az erdélyiek közül.

Székely Mózes és a Mihály vajdától elszakadt huszárok még most sem akarják flegednek a hűségeskütt letenni.

okt. 29.

»Morgen soll erst der 7bürger congregations proposition fürgenommen werden, die macht des Cornisch ankunfft, so er sich guet

auf Eur Mtät thaill erzaigt, villeicht was prolongirn. Sy wöllen erst berathschlagen ob von uns ein gesandter dabei sein soll, sodoch es billich wär, dasz wir den landtag oder zusammenkunfft hetten sollen neben inen publicirn und vorher consultirn.

» . . . ist bösser ich sey draust, weil dem (der ?) Basta nichts von mir guetherzig will und vertrenlich annehmen, und ich neben im mir der gestalt zu dienen nicht gethrau, auch nicht gedenkh mich im verleinern zu lassen, ich geduld ohne dasz genug von ime.«

Különbén úgy látszik, hogy a »gubernatio mehr bei dem Juveni (Cháki) als bei dem Nigro (id est Basta) stehet.«

(Eredeti.)

e)

U. a. császárnak 1600. okt. 30. (h. u.)

»Ich hab mich dreÿ tag vom Basta absentirt, alle ursach zu disgusti zuuermaiden so ist auch nichts fürgefallen vorgesstern und gesstern genöhtigs.

Hent ist der Chaki und die sibenbürgischen räth bey ime Basta gewest, weil er mich niht gefordert, so bin ich niht khommen und will lieber von als bey seinen consultationibus sein, den sy gehn niht ordenich per vota. Vor Gott hat er khein Ursach über mich zu elagen. Ich hab in treulich gewarnt, er soll Pleyadibus (= az erdélyieknek) den zigl nicht zu lang lassen. Und im anfang hett er das iurament, da er halt nach der victoria darauf gedrunge, leichter erhalten, und er soll den schlesishen obristen leutenambten, rittmeister und beuelchshabern freundliche guete wordt, die in nichts costen, geben, sy lenger zu erhalten. Darüber er sich erzurnet und sich entböst; mit warheit khan er anders nihts fürbringen.

Die Sibenbürger möchten über mich elagen, ich sey zu häfftig gegen inen, sy machens darnach, es sein darundter niht die schlechtesten, aber die es inen woll und besser gefallen lassen, dann das man inen zu sehr conuiirt und gar zu placide mit inen tractirt. Der ausgang wirts mit sich bringen, wers mit Eur Mtät treulich oder nit gemaint hatt in Sibenburgen. Will dem herrn Basta darundter nicht derogirn, sondern in das seinig verandtwordthen lassen.«

(Eredeti.)

LXVII.

1600. nov. 4.

*Az erdélyi tündésurak Veér Mihály számára Rudolf császártól két bihari
falut kérnek.*

Sacratissima caes. regiaeque Maiestas, domine domine
clementissime.

Postquam dei praepotentis beneficio sacr. caes. regiae-
que Maiestatis vestrae et totius christianitatis hostis Michael,
qui tot rapinis, incendijs et dirissimis exactionibus tyrannicam
suam rabiem in hanc prouinciam exercuerat, fidelium sacr.
caes. Maiestatis vestrae subditorum opera profligatus, et haec
prouincia, quam is a reip. christianae corpore nefaria quadam
conspiratione auelere, et in barbaricas manus conijcere cu-
piebat, in sacr. Maiestatis vestrae potestatem redacta est,
speramus sacr. Maiestatem vestram hanc afflictorum subdito-
rum suorum fidelem operam clementer et benigne esse inter-
praetaturam. Inter quos cum multis iam abhinc annis, genero-
sus dominus Michael Veér operam industriamque suam in multis
occasionibus huic nostrae prouinciae et toti christianitati
spectatam effecerit, atque declaraverit, eo ducimur, ut creda-
mus eum hac nostra commendatione apud sacr. Maiestatem
vestram haud uulgariter fore commendatum. Contulerat illi
Sigismundus Bathoreus ob praeclara sua merita duas quas-
dam villas, Alsó- et Felseő-Fenes in comitatu Bihoriensi exi-
stentes, quae quidem cum ad praesens sub ditione Transilua-
nica non compraeherentur, ut relatum illi est, ad arcem Va-
radiensem applicatae essent. Quo nomine sacr. Maiestati vestrae,
uti domino nostro clementissimo, humillime supplicamus, ipsi
praedictas villas per capitaneum Varadiensem restitui benigne
mandare, et nouo insuper donationis diplomate Sigismundi
donationem confirmare dignetur. Hos quidem de eo ita affir-
mare possumus, ut gratiam sacr. Maiestatis vestrae ea animi
submission sit accepturus, ut in eius sacr. Maiestatem vestram
fide et constantia nihil merito requiri possit. His gratiae sacr.
Maiestatis vestrae nos demisse commendamus. Seruet deus
sacr. Maiestatem vestram ad multos annos feliciter imperan-

tem. Datae ex possessione Leczfalwa die 4. Novembris, Anno Domini 1600.

Sacr. caes. regiaeque Maiestatis vestrae

humillimi seruitores

Stepanus Chiaky mp.

Caspar Kornis mp.

Pancratius Sennyey mp.

B. Bornemyzza mp.

Franciscus Alard mp.

Stephanus Tholdi mp.

Stephanus Bodoni mp.

Benedictus Mindszenty mp.

K ü l c z í m : Sacratissimae Romanorum imperatoriae ac Germaniae Hungariae Bohemiaeque etc. regiae Maiestati etc. Domino domino nobis clementissimo.

(Öt peccéttel lezárva. Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

LXVIII.

1600. nov. 4.

Az erdélyi rendek parancsa a kézdi-vásárhelyiekhez, hogy Sennyey Pongrácz feldúlt házát jölépítsék.

Nos proceres ma(gnat)es, caeterique status, et ordines vniuersitatis nobilium regni Transylvaniae etc. Prudentibus et circumspectis judici juratisque civibus, ac vniuersis inhabitatoribus oppidi Kizdi Vasarhely salutem. Mivelhogy (az) székeleknek szabadságakor, meg nem gondolván várostoknak privilegiumit és szabadságát, t(ü)e s a több székelekkel insurgáltak, és az nemességen minden iniuriákat cselekedtetek, kiváltképpen pedig Senniey Pongrácz vramnak császár ő felsége tanácsának és Küköllő vármegye ispánjának Oroszfaluban házát és marháját a több parasztsággal együtt el dultátok és el hordoztátok. Hagyjuk azért és parancsoljuk nektek serio, várostoknak szabadságának elvesztése alatt, hogy minden okvetetlen mox et de facto Senniey Pongrácz uramat minden káraitól meg elégítsétek, sőt házát is annyi részéből, a mennyéből tü elrontottátok és hordottátok, meg-

építsítek. Melyekre Makó György urannak is authoritást adtunk. Egyebet ebben cselekedui ne merészeljete. Praesentibus perlectis exhibendi restitutis. Datum in possessione Leczfalwa, quarta (die) mensis Novembris, a(nno) domini millesimo sexcentesimo.

Stephanus Chiaky mp.
 Caspar Kornis manu p.
 Bornemyzza mp.
 Franciscus Alard mp.
 Stephanus Tholdi mp.
 Stephanus Bodoni mp.
 Benedictus Mindszenty mp.

(Erdetije 5 pecséttel a háromszéki Cserey-Múzeumban.)

LXIX.

1600. nov. 17.

Básta s a biztosok fölterjesztése Kolosvár érdekében.

Sacratissima imperatoria atque regia Maiestas domine domine nobis clementissime.

Fidelium ac perpetuorum obsequiorum nostrorum in gratiam Maiestatis vestrae caes. humillimam subiectionem. Ciuitatem Colosuar clementissime imperator, haud vulgaria suae erga Maiestatem vestram fidelitatis specimina, et erga nos obseruantiae exempla praestitisse cum diffiteri nequeamus, ad requisitionem iudicum, senatorum ac communitatis civium ipsius ciuitatis, hoc illis testimonium perhibere nolui-
 mus. Illos cum in alijs fidelitatis ipsorum obsequijs declarandis tum exercitum Maiestatis vestrae caes. contra Michaellem Transalpinæ uaivodam in hac expeditione pro possibilitate ipsorum, milite, armis, commeatu et pecunijs strenue promouisse, atque huic prouinciae non minus vtilem, quam laude dignam operam impendisse. Cum itaque ciues ipsos gratia Maiestatis vestrae caes. dignos existimemus, Maiestati vestrae demisse supplicamus, dignetur nuncios ipsorum ad Maiestatem vestram expeditos clementer exaudire atque ciues praescriptae ciuitatis gratia sua caesarea benigne prosequi. Quam gratiam Maiestati vestrae ciues ipsi vna nobiscum demisse promeritur

sunt. Maiestatem vestram felicissime ac diutissime imperantem florere optantes. Datum Albae Juliae 17. Nouembris. Anno domini 1600.

Maiestatis vestrae sacr.

humillimi seruitores

G. Basta mp. D. Ungnad mp.

M. Zekel mp.

K i l e z í m : Sacratissimae Romanorum imperatoriae ac Germaniae, Hungariae, Rohemiae etc. regiae Maiestati etc. domino domino ipsorum clementissimo.

(Három pecséttel lezárva. Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

LXX.

1600. nov. 18.

Az erdélyi tanácsurak fölterjesztése Kolosvár érdekében.

Sacratissima caes. regiaeque Maiestas Domine domine clementissime.

Cum multi sint sacr. caes. Maiestatis vestrae in Transsylvania fideles subditi, tum vero potissimum non ultimi inter reliquos ciues Colosuarienses reperti sunt, quos gratia et fauore sacr. Maiestatis vestrae dignos cognouimus. Etsi enim priuatorum quorundam ambitiosa peruersitate nonnullam sacr. Maiestas vestra de eis suspicionem antea capere potuit, cum tamen eos omni non modo culpa sed etiam suspicione vacare certo sciamus, intermittere noluimus, quin eos sac. Maiestati vestrae hoc nostro testimonio demisse redderemus commendatos. Nam inter alia fidei et integritatis argumenta, praeclaram industriam suam ad profligandam crudelissimi hominis Michaelis tyrannidem ea dexteritate contulerunt, ut nihil omnino in ipsis desiderari potuerit. Nunc igitur cum peculiare suos ipsi quoque nuncios certorum negotiorum causa ad sacr. caes. Maiestatem vestram expediuerint, sacr. Maiestati vestrae uti domino clementissimo humilime supplicamus, dignetur cum ipsos tum omnia ipsorum negotia gratiose accipere, et tantum commendationi huic nostrae benigne tribuere, quantum vel nostra vel ipsorum in sacr. M. vestram fides integritasque requirit. Caeteroquin nos gratiae sacr. Maiestatis vestrae humi-

liter commendamus. Seruet deus sacr. Maiestatem vestram ad multos annos feliciter imperantem. Datum Albae Juliae, die XVIII. Nouembris. MDC.

Sacr. caes. Maiestatis vestrae

humilimi seruitores.

Stephanus Chiakij mp.

Caspar Kornis mp.

Pancratius Senniei mp.

Franciscus Alard mp.

Baltasar Bornemizza mp.

Stephanus Tholdi mp.

Stephanus Bodoni mp.

Benedictus Mindszenti mp.

Külczim: Sacratissimae Romanorum imperatoriae, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. regiae Maiestati etc. domino domino nobis clementissimo.

(Nyolcz pecséttel lezárva. Eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

LXXI.

1600. NOV. 20.—23.

A tanácsurak Básta s a biztosok előterjesztéseket tesznek Rudolffhoz jószág-adományozások ügyében.

Sacratissima caes. regiaque Maiestas, domine domine nobis clementissime.

Non dubitamus Maiestati vestrae caes. magnificum dominum Ladislaum Giulaffi, cum ob familiae Giulaffianae uetustatem et claritatem, tum propter virtutes ipsius praecernentes satis superque commendatum esse. Qui ex collatione Sigismundi Bathori possidebat quandam possessionem Arokallia uocatam, quae a Michaele vaiuoda adempta erat illi anno superiori alterique collata, pro cuius restitutione ut apud Maiestatem vestram caes. intercederemus, ab eodem domino Giulaffi sumus requisiti, cui nolentes deesse, supplicamus demisse Maiestati vestrae caes. dignetur clementer praedictam possessionem ipsi domino Giulaffi restitui, ac in eius pacifica possessione uita comite iuxta collationem Sigismundi Bathori conseruari facere, quam Maiestatis vestrae gratiam, nos quoque om-

nibus fidelitatis nostrae obsequijs et inseruiendi studijs conabimur demereri. Tandem Maiestatem vestram caes. quam felicissime ad annos plurimos ualere cupimus. Albae Juliae, 20. die Nouembris. Anno 1600.

Sacr. caes. regiaeque maiestatis vestrae
humilimi seruitores.

Stephanus Chiaky mp.

Caspar Kornis mp.

Pancratius Senniei mp.

Franciscus Alard. mp.

K ü l e z í m : Sacratissimae Romanorum imperatoriae, a Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. etc. regiae Maiestati etc. domino nomino nobis clementissimo.

(Hat pecséttel lezárva. Eredetije a bécsi. cs. titk. ltárban. Hung.)

Jegyzet. Ugyanott több ehhez hasonló levelek vannak, melyeket kivonatban közlünk :

1600. nov. 20. Gy.-Fejérvár.

Csáky István, Kornis Gáspár, Sennyey Pongr. és Alárt (Alárdy) Ferencz kéri ő flgét, hogy Harinnay Farkas Miklósnak, a ki a főlebb való esztendőekben ő flge hűsége mellett jószágaitól megfosztatott, — az elvesztett javakkal egyenértékűeket adományozzon.

1600. nov. 20. Gy.-Fejérvár.

Básta ajánlja a császárnak Bogáthi Menyhértet, a ki magának adományoztatni kér némely Dévához tartozó jószágot.

1600. nov. 20.-Gy.-Fej.

Csáky I., Kornis G., Sennyey P., Alárdy F., Toldi., Bodoni I., Mintszenthi Ben., ajánlják ő felségének Karánsebesi Vajda Miklós fiatal nemest a végből, hogy a nekie B. Zsigmond által adományozott javakat confirmálja.

Ugyanezt ez kéri Básta nov. 21-diki levelében.

1600. nov. 22. Gy.-Fejérvár.

Csáky I., Kornis G., Sennyei P., Alárdi F., Toldy I., Mindszenty Ben.

Kéri a császárt, hogy Bodoni Istvánnak vagy a Mih. vajda által elvett Szamosujvárat restituálja, vagy ha ezt nem, akkor a Mih. által Sz.-Ujváért adományozott Nagy-Sajót confirmálja. — (Ugyanez úgyben ugyanigy Básta a császárhoz nov. 21-kéről. Ered.)

1600. nov. 22. Gy. Fejérvár.

A főnebbiek s Bodoni István kéri a császárt, hogy mivel Barsay András lugosi bán 9 ezer, Macskásy Ferencz pedig 4 ezer tallért kölesönöztek Báthory Endre, illetve Mih. vajda fölszólítása folytán

a végek őrsege fizetésére: e pénzt ő flge pénzül vagy jószágban meg-
téríteni kegyeskedjék.

1600. nov. 22. Gy.-Fejérvár.

A főnnebbiek ajánlják ő flgének Giczey Pétert, a ki neje, Kendy Sándor lánya után a rettegi uradalomhoz 12000 magyar frt értékeig inscriptionalis jogot formál s melynek érvényesítése csak ő flge hatalmában áll.

Ugyanezt teszi Básta (ő még Körösbányát is fölemlítvén ajánló levelében.)

1600. nov. 23. Gy. Fejérvár.

Csáky Ist., Kornis G., Sennyey P., Alárdy F., Toldy I., Bodoni I., Mintszenti B. kéri ő flgét, hogy Bogáti Menyhért nejének, Kendy Ferencz lányának, B. Zsigmond által confiscált s most Boeskay és Kornis G. által birt javait restituálja, oly módon, hogy a két utóbbi kárpótoltassék.

U. az nap s u. o.

Básta a császárnak.

Kéri ő flgét, hogy a miután az erdélyi rendek Tököly Sebestyennek, a ki főkapitánya »partium regni Hungariae superiorum M^{ti}s V. militum Hungarorum ex contributione regnicolarum condutorum equitum et peditum«, más alkalommal s a jelen expeditióban kimutatott hasznos szolgálataiért bizonyos jószágokat »proprio eorum motu dederunt et contulerunt«, T. pedig azokat valóban akár Erdélyben akár Felső M. Országban tett hasznos szolgálataiért meg is érdemli: kegyeskedjék ő flge az erdélyi rendek e donatióját confirmálni. — Eredeti.

Az erdélyiek nevében ugyanazon kelettel ugyanazt kéri a császártól: Stephanus Csáky, Caspar Kornis.

Ugyane napról ugyanily tárgyban két levél a császárhoz Hetesi Pete László érdekében is. 1) Bástától, 2) Csáky I. és Kornis G. tól.

1600. nov. 24. Gy.-Fejérvár.

Básta három eredeti levele a császárhoz.

1. Bornemisza Bold. és Alárdy F. érdekében, kiknek az erdélyi rendek a B. István által elvett javak helyett másokat adományoztak, kéri ő flgét a nevezett rendek kívánsága szerint, hogy a rendek amaz intézkedéseit hagyja helyben.

2. Ajánlja ő flgének Szalánczy György öt és Lászlót kegyeibe, mint a kiktől javaikat B. Zsigmond elvette.

3. Ajánlja ő flgének s kéri hogy Vér Mihály jenci kapitánynak, mint igen derék férfiúnak, még B. Zsigmond által tett adományokat (Felső- és Alsó-Fenyvesre Biharmegyében) confirmálni kegyeskedjék.

LXXII.

1600. nov. 22.

Az erdélyi rendek megbízó levele Rudolffhoz küldött követek számára.

Nos consiliarij, proceres, magnates, caeterique status et vniuersi ordines trium nationum regni Transsylvaniae etc. Memoriae commendamus, fatemurque et recognoscimus per praesentes, quod postea quam deo beneficio felicibus sacr. caes. regiaeque maiestatis auspicijs hanc patriam ab immanissima truculentissimi hominis Michaelis vaiuodae tyrannide in libertatem vindicauimus, ipsumque tyrannum extremam perniciem huic prouinciae intentantem felici victoriae successu ex hac prouincia expulsemus, nihil prius atque antiquius duximus, quam ut de omnibus rebus nostris primarios legatos ad suam maiestatem caes. expediremus. Misimus itaque magnificum, generosos ac egregios dominos Balthasarem Bornemizza de Capolna consiliarium, Joannem Giereöfi de Kiskapus comitem comitatus Coloniensis, Franciscum Daczo de Szentgyörgy, magistrum Lucam Trausnerum de Hodrew protonotarium et Lucam Eniedi magistrum ciuium Cibiniensium. Quibus nos plenam, omnimodam, absolutamque authoritatem et facultatem concessimus et attribuimus cum praefata maiestate caes. omni meliori modo, forma et ordine quiduis tractandi, agendi, promittendi, concludendi et determinandi ac in genere ea omnia rite exsequendi quaecumque ad publicam huius prouinciae salutem, incolumitatem, gubernationem, administrationem ordinationemque pertinebunt. Ratum atque firmum nos promittentes habituros quicquid per eosdem legatos et plenipotentarios nostros actum, dictum, factum, deliberatum promissum, conclusum, determinatum fuerit: quemadmodum damus concedimus et attribuimus per praesentes. In quorum fidem et testimonium praesentes literas nostras plenipotentiae dedimus, subscripsimus, quibus solita sigilla nostra apposuimus. Datum Albae Juliae vigesimo secundo die Nouembris, anno domini millesimo sexcentesimo.

*Stephanus Chiaki mp.**Caspar Kornis manu p.**Pancratius Senniei mp.**Franciscus Alard mp.*

<i>Stephanus Tholdi</i> mp.	<i>Valentinus Thörök</i> perpetuus comes Huniadiensis mp.
<i>Stephanus Bodony</i> mp.	<i>Benedictus Mindszenti</i> mp.
<i>Joannes Keserü</i> comes comitatus Albensis mp.	<i>Ladislaus Thorozkai</i> comes comitatus Albensis mp.
<i>Albertus Huet</i> iudex regius Cibiniensis mp.	<i>Zekel Moises</i> Udvarheliensis iudex regius mp.
<i>Gabriel Haller</i> comes comitatus Kwkolo mp.	<i>Nicolaus Farkas</i> comes Dobocensis mp.
<i>Nicolaus Vitéz</i> comes comitatus Thordensis mp.	<i>Geberl Andraz</i> burgermeister zu Schespurg.
<i>Thomas Ciomortani</i> iudex regius sedis Chik, Gierg, Kaszon.	<i>Nagy Gáspár</i> comes comitatus Zolnok int.
<i>Bogati András</i> mp. Comes.	<i>Martinus Weiss</i> magister civium Megiensium mp.
<i>Lucas Hirschler</i> iudex ciuitatis Coronensis mp.	

(Ugyanannyi pecséttel, eredetije a bécsi cs. titk. ltárban. Hung.)

LXXIII.

1600. nov. 23.

Az erdélyi rendek Thököly Sebestyén és Pete László részére adományozásokat tesznek s Rudolfot azok megerősítésére kéri.

a)

Nos proceres magnates, caeterique status et ordines vniuersitatis nobilium Transyluaniensium etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis, quod nos perspectis et consideratis multiplicibus seruitijs et bene meritis generosi domini Ladislai Pethe de Hethes, liberi domini in Milotijcz, ac militum sacr. caes. et regiae maiestatis Cassouiensium capitanei, quae ipse cum et superioribus expeditionibus contra immanem hostem diuersis uicibus habitis, exercitum utpote suae maiestatis, et superiori Hungaria huc adducendo, ac nunc quoque contra Michaellem Vaidodam totius et integri exercitus unum agmen militum summa cum animi fortitudine ducendo, et tempore conflictus, se non

solum optimum ducem, sed etiam militem praestantissimum exhibendo, id uirtutis et militaris uiri offitium praestitit, ut et honore omni denique praemio dignus esse videretur. Praeterea in alijs etiam offitijs et legationibus erga hanc patriam nostram insigni cum alacritate et promptitudini susceptis, et synceram animi sui erga hanc prouinciam affectionem testatam reddidit, (de cuius uirtute praestitisque communi reip. officijs nos ipsimet locupletissimum testimonium perhibemus). Volentes igitur nos quoque proprio nostro motu, ac unanimi consensu, praemissa benemerita sua, si non iustis tamen condignis officijs compensare, nostramque animi gratitudinem erga se declarare, totales integras possessiones Kaplian una cum domo et curia nobilitari ibidem sita, Felseo-et Also-Kusal, Lapuhan, et Doboka in comitatu Zolnok interiori existentes habitas, quae alias ex collatione et donatione eiusdem Michaelis vaiuodae Georgij Racz praefuerant, uerum ex eo quod omnes donationes eiusdem vaiuodae in comitijs nostris generalibus in possessione Leeczffalwa, ad uigesimum quintum diem mensis Octobris proxime elapsum celebratis communi eorundem sententia, cassatae, annihilatae et uiribus destitutae pronuntiatae, per hocque eadem possessiones in fiscum sacr. caes. Maiestatis redactae et deuolutae esse perhibentur, simulcum cunctis earundem pertinentijs et utilitatibus quibuslibet, terris scilicet arabilibus, cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, faenetis, syluis nemoribus, montibus, uallibus, vineis, vinearumque promontorijs, aquis, fluuijs, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis et eorundem locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus, quouis nominis uocabulo uocitatis, ad easdem de iure ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, sub suis ueris metis et antiquis limitibus existentibus, memorato domino Ladislao Pethe haeredibusque et posteritatibus eiusdem uniuersis, nomine praefatae maiestatis dandas et conferendas esse duximus. De quarum per maiestatem suam collatione et confirmatione quemadmodum eundem per praesentes unanimi uoto et consensu assecuramus et certificamus, ita hanc nostram iustam et dignam benemeritorum compensationem, ratam et firmam eidem suisque haeredibus et posteritatibus uniuersis praescriptas

possessiones cum pertinentijs suis omnibus per praesentes dedimus, donauimus et contulimus, imo damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irreuocabiliter tenendas, possidendas, pariter et habendas, harum nostrarum uigore et testimonio literarum mediante. Datum Albae Juliae feria tertia proxima post festum Elyzabeth uiduae Anno domini Millesimo Sexcentesimo.

(Másolat a bécsi csász. titk. ltárban. Hung.)

b)

Nos proceres, magnates, caeterique status et ordines vniuersitatis nobilium Transyluaniensium, etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis, quod non dignam et honorificam habentes rationem insignium meritorum et praeclari erga nos studij magnifici domini Sebastiani Theokeolij liberi domini in Késmárk ac partium regni Hungariae superiorum sacr. caes. et reg. maiestatis ex contributione regnicolarum conductorum equitum et peditum, supremi capitanei, quae ipse in multis rebus et negotijs, abunde satis et luculenter erga hanc patriam nostram testata reddidit, ac imprimis in hac expeditione nostra, contra immanissimam Michaelis vaiuodae tyrannidem cum arma sumpsissemus, quam propensissime voluntatem suam et insignem erga nos affectionem demonstrauerit, cui expeditioni non solum interfuit, verum omni studio, consilio, virtutibusque militaribus ita adiuuit, ut quae ab optimo duce et milite requiruntur, nihil ab ipso praetermissum sit. De cuius virtute, praestitisquae communi reipublicae officijs, nos ipsimet locupletissimum testimonium perhibemus. Volentes nos quoque proprio nostro motu ac vniuersi consensu praemissa benemerita sua, si non iustis, tamen condignis officijs compensare, totale oppidum Szek vocatum vna cum fodina salis ibidem existente in comitatu Dobocensi habitum, simul cum cunctis suis vtilitatibus et pertinentijs quibuslibet, terris scilicet arabilibus, cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, foenetis, syluis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis, vinearumque promontoriis, aquis, fluuijs, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis et eorum-

dem locis, generaliter uero quarumlibet vtilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus, quouis nominis uocabulo vocitatis, ad idem de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, sub suis veris metis et antiquis limitibus existentibus habitis, memorato domino Sebastiano Theokölij ipsiusque haeredibus et posteritatibus vniuersis, nomine praefatae maiestatis caes. dandum et conferendum esse duximus. De quarum per maiestatem suam collatione et confirmatione fienda, eundem per praesentes vnanimi uoto et consensu assecuramus, hancque nostram iustam et dignam benemeritorum compensationem, ratam et firmam habentes, eidem suisque haeredibus et posteritatibus vniuersis praescriptum oppidum cum annotatis attinencijs suis omnibus per praesentes dedimus, donauimus et contulimus, imo damus, donamus et conferimus, iure perpetuo et irreuocabili tenendum, vtendum, possidendum, pariter et habendum, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Albae Juliae feria tertia proxima post festum beatae Elyzabeth viduae, Anno domini millesimo sexingentesimo.

(Másolat a bécsi cs. titk. lt. Hung.)

LXXIV.

1600. nov. 24.

A kolosváriak követeket küldenek maguk mentegetése végett Rudolf császár és királyhoz.

Sacratissima caes. regiaque Maiestas, domine domine nobis semper clementissime.

Fidelium ac perpetuorum seruitiorum nostrorum in gratiam Maiestatis vestrae sacr. humilimam promptissimamque oblationem.

Posteaquam inuictissime imperator, domine domine nobis clementissime diuina prouidentia felicissimis sacratissimae caes. Maiestatis vestrae auspicijs ac praestantissimo eiusdem auxilio effectum est, ut reiecto a ceruicibus nostris iugo inauditae crudelitatis tyranni Michaelis vainode Transalpinensis salua iam et libera conscientia, ac uoto minime

coacto, ad Maiestatem vestram sacr. omnes status et ordines huius prouinciae alacri animo accedere possint, operae praecium esse duximus, solenni prouinciae legationi nostrosquoque adiungere nuncios. Agnoscimus et profitemur immensam dei praepotentis misericordiam et singulare beneficium, quod in tantis mutationibus et rerum perturbationibus ac calamitatum procellis, salua patria, saluis aris et focus, licet rebus omnibus labefactatis et accisis nos superesse uoluit, ac proinde immensas illi gratiarum actiones simplici pectore deuote reddendas esse affirmamus, orabimusque eundem patrem nostrum, ut in posterum quoque sub felici ductu, et auspicatissimo maiestatis vestrae gubernio, perenni felicitate gaudere nobis concedat. Licet autem de constanti nostra fide et fidelitatis obsequio erga uniuersos principes huius patriae pro tempore constitutos nemini dubium esse potuerit, id enim clarissimis testimonijs perpetuo temporum successu ita fuit confirmatum, ut omnibus certissimo constiterit, tamen nescitur quo sinistro fato nostro aliena potius culpa, quam nostro errore factum est, ut aliquid suspicionis hac temporum uicissitudine immerito tollerare coacti simus. Verum cum non dubitemus sacr. Maiestatem vestram pro singulari sua sapientia, et amore iusticiae, id in primis egisse, ut reos culpae cognosceret, innocentes uero absolueret, in hanc spem erigimur, ut causam nostram pro paterno suo affectu et caesarea clementia scrutata sit, et nos ab omni perfidiae turpissima nota immunes et insontes pronunciarit, aut si quid noxae in nobis ex fragilitate humana ortae deprehendisset, id ex heroico animo, et paterna benignitate nobis condonauerit ac ista clementia sacr. caes. Maiestatis vestrae ad futura fidelitatis obsequia perpetuo constantissime praestandum firmissime obligauerit. Hanc uero fidem, fidele obsequium et constantiam ut sollemniter testaremur, prudentes et circumspectos uiros confratres nostros senatorij ordinis Andream Beuchel saxonem et Thomam Masas hungarum more maiorum nostrorum ex utraque natione transmisimus. Quibus ut Maiestas uestra caes. fidem plenam adhibere, et clementissimo cum responso ad nos remittere dignetur humillime supplicamus. Deus opt. max. sacr. caes. Maiestatem vestram incolumem et diu feliciter regnan-

tem conseruet. Datum ex Coloswar, die uigesima quarta mensis Nouembris. Anno domini 1600.

Eiusdem sacr. caes. regiaeque maiestatis
humillimi et perpetuo fideles et obsequentissimi
seruitores ac subditi: Iudices et iurati senatores
ac vniuersitas ciuitatis Coloswariensis.

K ü l c z í m : Sacratissimae Romanorum imperatoriae ac Germaniae, Hnngariae, Bohemiae etc. regiae maiestati, etc. Domino domino nobis semper clementissimo.

(Eredetije a bécsi. cs. titk. ltárban. Hung.)

LXXV.

1600. decz. 6.

Mihály vajda levele Nyáry Pálhoz: tudatja vele, hogy a császárhoz siet.

Spectabilis etc.

Jól tudjuk, hogy ez mi mastani hertelenséggel és véletlenül való idejövételünkön nem keveset csodálkozik kegyelmed, de könnyen meggondolhatja azt is kegyelmed, mastan minekünk mennyi sok és nem kicsiny ellenségink támadtanak legyen, kik bennönket mindönünnen kergetnek, úgy annyira, hogy Havasalföldében sem lelete megmaradásunk. Az törökökkel nem annyira gondoltunk volna, mert azokat mihelyt beérköztünk Havasalföldében, azontúl kiűztök, de az lengyel had miatt meg nem maradhatánk. Miérthogy penig az római császárnak esködtünk meg, és ő felségétől tanuságunk is legyen, hogyha Havasalföldében meg nem maradhatnánk, az ő fölsége; oltalma alá fognók fejönket, kinek most az ideje immár eljött. Im ő fölsége eleibe visszük fejönket, ha békével lehetend oda menésünk. De jól tudja kegyelmed, micsoda jó akarattal legyenek hozzánk az erdélyiek, kik a hol népünkben kaphatnak mindönütt ölik és vágják őket. nem különben mint az törökök. Mi az török előtt futunk, és még ez ideig mindönütt reájok találtunk, sem még nem szabadulhattunk meg ez mai napig is tőlök. Im ma szeredán ide elérközénk az Keresben, holnap Halmágy mellett fel az Belényes vidékére igyeközünk; miért hogy tudjuk azt, több javát Erdélynél az római császárnak kívánni, ez okáért kegyelmed ide mindenüvé parancsolja meg

az föld népének és adja tudtára, hogy valami rémölés ez országban itten ne legyen, mert én ez országnak javát kívánom, és a kinek magamat esküvésömmel köteleztem, ahhoz megyök Hitöm mellett én mind fiamat, leányomat és házam népét az keresztyénségért Erdélyben zálogul hagytam, és ime mostan nekik semmi segítséggel sem jóval nem lehetek, az országot pedig ime a török kézben kezdik ejteni, ha mi hamarsággal eleit nem vesszük, de erről, ha isten oda viszön, kegyelmeddel szömben levén bővebben szólunk. Kegyelmedet kérem hogy az császár ő fölsége emböri közzül egynihányat küldjön Belényesre előnkben, és hozzánk bizvást eljöjjenek; te kegyelmed is pedig az hamis hirnek, kit most felőlünk hirdetnek, semmit se higgyen, mert az mi jövetelünk császár ő fölsége nekünk adott tanuságából és akaratjából vagyön, sem pedig valami idegön haddal, hanem császár ő felsége fizetött szolgálival, kik eleitül fogván az keresztyénségnek velem együtt szolgáltnak. Kegyelmed császár ő fölségének ezt írja meg mindjárást postán, jóllehet megírtam én is, de mégis kegyelmed is adja értésére ő fölségének. Mi mastan egyelsőben csak kegyelmedben bizunk, tudjuk hogy kegyelmed császár ő fölségének és ez országnak mindön javát kívánja. Ha oda juthatunk egészségben és békösségben kedves és hasznos szolgálattal lehetünk még az keresztyénségnek. Engedje isten hogy találhassuk kegyelmedet is jó egészségben. Datum penes Halmagy in campo die 6. Xbris Anno. 1600.

Paria litterarum Michaelis Vaiuodae ad dominum Paulum Niari, capitaneum Varadiensem datarum.

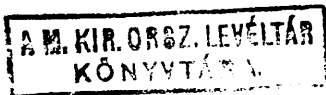
(Másolat a bécsi cs. titk. lt. Hung. U. annak német fordítása.)

LXXVI.

1601. jan. 21. — febr. 8.

A kolozsvári országgyűlés határozatai.

Nos Stephanus Chyaky de Keresszeg generalis capitaneus regni Transylvaniae etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod spectabiles magnifici generosi ac egregii nobiles caeteri-

que status et ordines trium nationum regni Transylvaniae in generalibus eorum comitibus ad vigesimum primum diem januarij Anno domini millesimo sexcentesimo primo Claudiopoli celebratis exhibuerunt et praesentauerunt nobis quosdam infrascriptos articulos in eisdem comitibus, paribus ipsorum vo-
is et unanimi consensu conclusos, postulantes nobis ut nos ex
authoritate publice nobis attributa eosdem universos articulos
ac omnia ut singula eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes, acceptare, approbare, ratificare et confirmare ac tum
nos ipsi obseruare, quam per alios quospiam ubique per hanc
ditionem Transylvanicam firmiter observari faceri vellemus.
Quorum quidem articulorum tenor talis est:

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum Transylvaniensium in generalibus eorum comitibus ad vigesimum primum diem Januarii anno domini millesimo sexcentesimo primo Claudiopoli celebratis conclusi.

(1) Az nagyságod közinkben küldött propositioját meg-
olvastuk, kiben adja nagyságod előnkben ez pogány ellenség-
nek közelvaló szomszédsága és ellenünk való igyekezeti ellen
mostani időben mit kívánna az ország megmaradása tőlünk,
ugy mint neruum gerendarum rerum, az pénzbeli subsidiumot
vitézlő népnek tartására. Azért becsülettel és szeretettel vettük
nagyságodnak reánk és hazánkra való gondviselését, kíván-
juk is hogy ezután is valami a mi salusunkhoz való arra nagysá-
god in tempore oly gondot viseljen, kiért minden időben
nagyságodnak közöttünk dicséretes emlékezeti lehessen, és
kiért mi is nagyságodnak háladók lehessünk. Az mi pedig
illeti az nagyságod mostani kívánságát: noha mind magunk
és mind községink elfogyatkoztanak, hazánk is elég pusztá, kit
ért, tud és szemmel lát nagyságod, mindazonáltal látván az
szükséget az időt is és az idevaló dolgoknak állapotját, vala-
mire az úristen segít, most is nem akarunk megfogyatkozni.

Rendeltünk azért a végekbe és itt benn való szolgáló
népnek tartására egy kapuról négy forintot, két forintját ez
jövendő szent Mátyás apostol napjára, más két forintját gyü-
mölc s alsó boldogasszony napjára beadni.

Mely terehviselésre az székelv uraink is ígérték magokat.

Az szász uraim is az ő módjok szerént.

Ezen adóban mind szabad városok s mind egyéb rovatlan helyek az elébbi articulusok tartása szerént fizessenek.

Az oláh papok azonképpen két-két forintot fizessenek, kit az exactorok rajtok megvegyenek és az hagyott napra beszolgáltassák. Eximálván mindenütt az combustákat, kik felől az tetszett és végeztük, hogy az régi articulusok obser- x
váltassanak.

Ez mellett vadnak oly helyek, és faluk kiket egy néhányan birnak, és olyak is kik azelőtt egymással megosztotak, kik közül némelyek portioja elpusztult, és az ép portiokon veszik meg az adót; kiről tetszett, hogy a mely nemes emberé afféle pusztá, az adja meg azoknak az pusztáknak adóját; ha pedig nem akarja megadni, ereszsze az falú közé afféle pusztáknak az földét és fizesse az falú az adaját.

(2) Továbbá mivelhogy az közönséges vigyázást és készen lételt is szükségesnek látjuk és ítéljük lenni, végeztük hogy minden úr és nemes ember, akár jószágos akár jószágtalan, mind személye szerént s mind pedig lovagjával, gyalogjával jó szerrel és készülettal legyen, hogy mihelt az szükség kívánja vagy megmustrálják, sine ulla mora az szükség helyen vagy mustrán készen és jelen lehessen. Ez mellett minden úr és nemes ember, ez mostani üdökhöz képpest hazájához való szeretetiért megeröltesse magát.

Ez pedig hogy jó móddal legyen, egyenlő értelemmel így végeztük: hogy mostantúl fogva ez jövődő szent Deme- ter napjáig az közülünk való ellenség gonosz reánk való igyekezeti ellen, mind az ő felsége jószágából és várak tartományából, mind pedig urak és nemesek jószágából huszonöt ház jobbágytól jó szerrel egy lovast tartson és az mikor kelle- tik az vármegye zászlója alá állassa.

Azonképpen husz kapuról egy drabantot, puskást ugyan oda az zászló alá állasson.

Az mely nemes ember szolga az is huszonöt jobbágytól az egy lovast, husz kapuról egy gyalogot állasson.

Azonképpen az pater jesuiták is az ő jószágokról.

Az székely uraink penig tiz kaputól jószerrel egy pus-kást állassanak. Ők maguk is penig az székelységen való fő emberek és lófejek fejenként lovagokkal jó szerrel készen legyenek.

Az mely nemes embernek penig sok helyeken, vármegyé-ken vagy székeken vagyon jószága, afféle lovagit, gyalogit, mind lakságit s mind székelységit a hol főresidentiaja vagyon ott állassa elő, czédulát vévén az ispánoktól és királybiráktól jószága és jobbágyi számáról, hogy így semmi fraus az lovag és gyalog állatásában ne essék. Ha történnék, hogy valakinek jobbágya efféle összeszámlálásban tiznél alább volna és huszon-öt-re nem telnék, ha tiznél alább arról egyet se állasson, ha tiz vagy tiznél fellebb arról is egy lovas tartozzék állatni. Erre pe-nig az főispánok, arra rendeltetett emberek és szolgabíró által szorgalmatos gondot viseljenek, minden helyekre való jószá-got, ő felségéét, urakét, nemesekét és egyebekét megszámlál-ják, felirják és efféle lovasokat, gyalogokat elrendeljenek s meghagyják, hogy készen legyenek.

Az szolgáló rend is, az kiknek köztünk jószága vagyon, minden czikkelyében ehhez tartsa magát.

Valamely úr vagy nemes ember és szolgáló ember, kik-nek jószágok vagyon, ehhez nem tartaná magát és az szerint fel nem ülne, minden jószága elfoglaltassék és confiscaltassék.

Efféle jobbágy számlálásában szabadost, kenézt, falus-birákat, bérest, kulcsárt, nyomorúlt özvegy asszonyokat ne com-putáljanak.

Az száz uraink atyáncfiai, az ezer rendelt köztök való gyalogot ezer gyaloggal puskással többítsék ez mostani szükségre.

Az egyéb szabad kulcsos és mező városok az mennyi gyalogot az előtt állattanak, ez mostani időhöz képpest két annyi puszkást jószerrel állassanak.

(3) Mivelhogy penig az nemességnek jobb része csak most újontában szolgálkák kezdett lenni és lőtt is sok benne, kiből fogyatkozásunkat látjuk, holott az nemes embernek anél-kül is fizetés nélkül is fel kellene ülni az vármegye zászlója alatt: tetszett, hogy valamely nemes ember Mihály vajda ez

országból kiverése után szolgává lött, az szolgálást sub amissione capitis et omnium bonorum elhagyja és modo praemisso az vármegye zászlója alatt militáljon. Az mely nemes ember penig Mihály vajda kiverése előtt szolgává lött: végeztük, hogy az urokkal az hadban személyek szerint elmennjenek, egy tisztartótól kiválva, képekben penig jó szerrel való és elegendő embert bocsássanak az vármegye zászlaja alá, kit afféle szolgálma nemes ember nem háta megett, hanem az vármegye zászlója alatt tartson és mindenben az ispántól hallgasson, sub poena alias in talibus expressa.

(4) Az mely úr és nemes ember szolgálkat tart, az ő maga jószágán tartsa, se nemesség se szászszághoz tartozó jószágokon lakni ne engedje. Sőt ha fel kell ülni is, mig az táborban vagy hagyott helyre megyen, úgy viselje vagy küldje, hogy senkinek kárt ne tegyenek, pénz nélkül senkitől semmit el ne vegyenek.

Az mely úr vagy nemes ember ehez nem tartja magát, az káros fél generalis uramat requirálja, kinek requisitiojára generalis uram comperta rei veritate, et damni illati quantitate, afféle úr vagy nemes ember jószágából az kárt mox et de facto megfizettesse és az felett afféle úrnak vagy nemes embernek jószágát az fiscus számára elfoglalja.

(5) Az mely ráczok Mihály vajda szolgálái voltanak, azok felől végeztetett, hogy generális uram az véghelyekre fő és meghitt mustra mestert bocsásson, ki az végbeli fizetett népet megmustrálja és az ki az ráczok közül arra az szolgálatra elegendőnek találtatik, kinek sem vitéségében sem fidesében dubietas nincsen, beirassa és ott az végben helye és fizetése legyen. Az többi ki nem arra való, telepedjék meg ott az várak tartományában és jobbágyok legyenek, annál közelb ide Erdély felé fejek vesztése alatt ne jőjjenek. Azon kívül valamely ráczok ez országban vannak vagy szolgáló ember volt vagy paraszt rácz, ez országból mindjárt kitakarodjanak.

(6) Tetszett ez is hogy generális uramnak mind harminczadokon s mind egyéb helyeken az útakra szorgalmatos vigyáztatása legyen, oláh papokat és egyéb akármely személyeket, kikhez kétség férhet, vagy az kik járásoknak jó okait nem adhatják, megfogjanak és érdemek szerint megbüntesse-

nek. Azonképen azokra is, kik Mihály vajdához vagy Mihály vajdától ide kinségen és egyéb romlásunkra való dolgokban járnának, méltó animadversio legyen.

(7) Végeztük azt is, hogy generális uram Mihály vajda időjébéli adószedőktől mind az megróttatott és rovatlan helyek adairól számot vétesse, azonképen egyéb tisztviselőktől is és perceptoroktól is.

(8) Az postaság dolgában is az léczfalvi articulus observáltassék, ezt tévén hozzá, hogy generális uram az postamestert elrendelje, vagy ha elrendelte, előhíván serió neki meghagyja, hogy nemes ember házán, jószágán, vagy jószága marháján az postáknak hatalmok ne legyen, hanem tartsák az ő rendekhez magokat. Az mely lovat alájok adnak, azokat úgy hordozzák, hogy el ne veszzenek és tovább is az szokott helynél ne vigyék. Ha tovább vinnék, vagy hogy elvesztenék, az árát az postamester az postával megfizettesse. Ha az postamester meg nem fizetné, generális uram az postamesteren vétesse meg és az kié az ló volt, megelégtesse.

(9) Az minemű articulus Léczfalván az kóborlott marháknak megadatása felől végeztetett, tetszett, hogy mostan is helyében maradjon és a szerint mind urak, nemesség jószágán s mind székelységen és százszágon és generaliter minden helyeken sub poena ducentorum florenorum efféle kártétel és falú égetés megfizetessék minden törvény processusa kívül. Mely articulust most ezzel qualificáltunk, hogy ha ki lovat, barmot, vagy egyéb marhát pénzen vött és megtalálják nála, ha ez országbéli embertől vötte, semmit érte ne adjon, hanem simpliciter minden fizetés nélkül megadassék néki, és kérje pénzét attól az kinek adta. Ha penig kozáktól, rácztól, moldvaitól és havasalfölditől vötte s olyaktól, kik mostan ez országban nem volnának, megesküdjék az emptor mint vötte, és ha az marhának az ura hozzá akarja váltani azt az pénzt tegye le nékie és az marhát elvegye tüle. Mely marhavételt így értünk, ha az ki megvötte társ nem volt afféle kóborlás és marha elvételben, mert ha comperiáltatik, hogy az had népével együtt kóborlott efféle marhát és oztán azt vötte meg az had népétől, afféle marha árában semmit neki ne fizessenek, hanem pénz nélkül elvétessék tüle és az kié volt restituáltassék

neki sub poena praedecarata. Ezféle kár megfizettetést és az két száz forintnak az rebelliseken való executióját az vármegyéken az viceispánok és szolgabírák, az székelységen pedig az királybírák exequálják. Az szászságon és egyéb kulcsos mezővárosokon, generális uram, autoritate sibi attributa az léczfalvi és mostani végezésünk szerint parti damnificatae et querulanti plenaria satisfactiót impendáltasson.

Az fogaraszöldiektől is elkóboroltatott marhák is az fogarasi tiszttartók által az léczfalui árticulus szerint restituáltassanak, kinek restitutióját generalis uram azon tiszttartóknak serio demandálja.

(10) Az mely nemes ember az háború időkben kozákokhoz vagy egyéb hadbeliekhez adván magát, kóborlott, fosztott, vagy az mely községet utószor felvettünk volt, azokkal együtt kóborlott, prédált és falukat égetett, az léczfalva articulus tartása szerint büntetessék.

(11) Vannak olyan papok, deákok, scholamesterek is, kik hivataljokból kihágván az Mihály vajda népei közzé és az féle dűlő kóbórló község közzé elegyítették magokat, az nemesség házat és jószágát kóborlották, dulták és pusztították. Végeztük azért, hogy afféle emberek is, mint szinte az nemes emberek az székre citáltassanak, holott ha aggraváltatnak, az ispánok mox et de facto satisfactiót impendáljanak, ha fejeken maradnak avval appellatióban bocsássák, de az kárról ugyan igazat vegyenek.

(12) Az oláh papok kik támasztók és égetők voltak ez országban, meg ne maradhassanak, hanem az ispánok és királybírák hozzájuk nyúlhassanak és törvény szerint megbüntetessék őket, ha pedig afféle oláh pap kárt tött, az articulus tartása szerint vegyenek az ispánok satisfactiót rajta.

(13) Az mely jobbágyok Mihály vajda bejövetele után elszöktének, azok az lakságon egy fű vagy viceszolgabíróval megkéressenek, az ki meg nem adja és jó okát nem assignálhatja, díján maradjon, az székelységen kérjék meg az székeknek két esküdtivel sub poena ducentorum florenorum. Ezekben pedig sem vármegyén sem széken semmi appellatio ne admittáltassék. Az szászságon és egyéb kulcsos vagy mezővárosbe-

liektől parancsolattal kétszáz forint bírság alatt kérjék meg. Az ki nem restituálná, első gyűlésre euocaltassék és ott reuideáltassék.

Ha valamely jobbágy nemes leánt venne el és felesége után nemes örökségre szállana, az feleségétől kérjék meg. Az lakságon és székelységen *modo quo supra et sub poena superius denotata*.

Az mely jobbágyok az nemesség földéről várakban vagy egyéb helyekre, vagy urakhoz, vagy egyebekhez mentek és drabanttá löttek, azok az várbeli kapitánoktól, tiszttartóktól, uroktól és egyebektől *sub poena ducentorum florenorum* megadassanak, mely kétszáz forintot *generalis uram afféle contumaxokon ad instantiam partis querulantis irremissibiliter exequaltasson*, az drabanttá lött jobbágyot is restituáltassa.

(14) Az mikor penik csendesség vagyon hazánkban az ispánok és királybirák minden helyeken széket üljenek és törvént szolgáltatassanak.

(15) Az ki ok nélkül és Mihály vajda adománya vagy egyéb donatiók kívül *propria autoritate* másnak jószágát vagy egyéb örökségét elfoglalta az *potentarius* az *brevis* szerint az székre citáltassék és ha *comperiáltatik* az *potentia* és az elfoglalt jószágot az törvény megítéli restituáltassék neki; az kitől elfoglalta volt, ha penig *appellál* az *convicta pars*, az *appellatio*val elbocsáttassék.

Az zálogos jószág vagy örökség megítélésben is ezen mód *observáltassék*. Az mely zálogos jószág vagy örökség penig ez előtt *processusban* volt, azok az szerint *determináltassanak*.

Minden adósság ki *processusban* ekkéig nem volt az *brevis* szerint az székeken *adjudicáltassanak*.

(16) Az gonosztevők *circálására* és *kergetésére* az ispánok és királybirák az előbbi *articulus* tartása szerint kimenjenek, *inquiráljanak*, *kergessék* és *érdemek* szerint büntetteszenek, kiből se ő felsége jószága, se várak tartománya, se urak jószága *immunis ne* lehessen.

(17) Vagyon panaszolkodás az nemességtől az kamora ispánokra, hogy az minemű só azelőtt házok szükségére járt az kamaráktól, azt különben nem adnák, hanem zabot és

pénzt, tyúkot kívánnak rajtok. Mivelhogy penig annélkül is elég tereh és inség vagyon az országon. Végeztük hogy ezután az kamora ispánok minden nemes embernek háza szükségére elegendő sőt adjanak, kilencz pénzt adván egy táska sőtül neki és semmit ne egyebet ; ha az kamara ispánok ez szerint sőt nem adatnak, az panaszkodó evocálja az camora ispánt per literas preceptorias első gyűlésre és kétszáz forinton maradjon *mox et defacto*, kinek két része az tábláé, harmada az peresé legyen.

(18) Panaszkodnak sokan nemes atyámfiai ezen is hogy az előbbi articulusok tartása ellen marosujvári, váradjai hidakon, Gyaluban, egyebütt is, az mit az nemesség házok szükségére vitet, vámot vettek volna rajtok. Végeztük azért, hogy ezután ne legyen, sőt az mely vámosok azt cselekedték generalis uram visszaadtná efféle vámpénzt, másképen is megbüntettesse. Hogy penig ebben az vámosoknak is ezután jobb módjok lehessen és megismerhessék mit küld az nemes ember háza szükségére, ez innét constáljon, hogy az nemes ember házok szükségére küld, czédulát adjon róla jobbágyának, vagy béresének, melyet látván az vámos békével bocsássa. Ha penig comperiáltatik hogy *fraus* vagyon benne, az jobbágyé volna, de az ura adott czédulát neki, mintha magáé volna, hogy vámot ne adjon, afféle emberen az vámos kétszer való vámot vegyen. Ezen végzésünk vagyon az harminczadokról is.

(19) Továbbá tekintvén országtúl az aranyasszékieknek ez ország mellett szükség idején hű szolgálatjokat: az ujbári hidon való vámtól őket teljességgel eximáltuk.

(20) Történtek ilyen dolgok is, hogy minémü marhákat nemes atyámfiai az városokban Mihály vajda idejében reponáltak volt, egyebek ez országbeliek az harcz után az gazdák-túl kivették és némelynek quietantiát adtak, némelynek nem adtak, kiken azok az kik az marhát reponálták volt, semmit nem vehetnek. Némely gazda quietantiával defendálja magát, némely penig azzal, hogy erővel vették el túle ; hogy azért mindennek az ő reposituma meglehessen, tetszett, hogy a mely gazda quietantiát mutat az nála letött marhától, az a gazda securus legyen, hanem kérje attúl az marhát, az ki az quietantiát adta, ha az ez jövőendő közelbik gyűlésig az elvitt marhát nem restituálja,

akkor cum aestimatione refundálja. Az mely gazda penig quietantiát nem producálhat, megbizonyítsa hogy erővel vitték el tőle és az bizonság mellett ha az marha nem sok, sola sua in persona, ha az summa nagy tertio se super innocentia megesküdjék, mely meglevén kérje attúl marháját sub poena predeclarata, az kire az gazda igazít hogy elvitte tőle.

(21) Az szászság panaszolkodik köztők való sok méltatlan szekerezésen mind nemességtől mind szolgáló rendtől, holott penig a nélkül is elég romlások vagyon és nem is tartoznak affélével. Végeztük hogy a postamesternek a kinél czédulája leszen az szászságon való fölnagyok, bírák ahoz tartsák magokat és azt prestálják, azon kívül valaki ez féle szekerezést cselekednék rajtok, akár úr, akár nemes ember, vagy szolgáló ember, generalis uram ad partis querulantis instantiam az féléken mox et defacto kétszáz forintot vehessen (mely) az panaszolkodóé legyen.

(22) Az dézmások állapotjáról az minémű articulusok az szászságnak és szász papoknak vagyon, tartsák ahoz az dézmából magokat; az szászok azonképen.

(23) Az székelységen a kik felindítói az székelységnek a mi romlásunkra, vagy nemes embert, főembert öltek vagy házakat égettek, az királybírák az breuis szerint törvénynyel büntessék meg.

Az kiknél penig székelý foglyok vannak, azok restituáltassanak azoknak az kikhez de iure pertineálnak, vagy a kiknek azok örökös jobbágyi voltak.

(24) A miképen az egy-egy forint poena azoknak, kik az harc után eljöttek volt, relaxaltatott volt, abban hagytuk, de a mi illeti azokat, kik a harcshelyről az harc előtt vagy az harcshor eljöttek, végeztük, hogy az léczfalvi articulus observáltassék.

(25) Az kik András fejedelemnek költsön pénzt adtak volt, azokban a kiket jószággal vagy egyébképen contentáltak, azokat minthogy régiebb adósság, helyen hagyjuk és a mi fizetetlen volna is, annak megfizetését generalis uram deputatiójára hagytuk.

Az kik penig Mihály vajdának költsönpénzt adtanak, kiért vagy más pénzt, vagy jószágot adtak volna nekik, ha azok a székségnek idején vagy ő magok személy szerint vagy

emberek által jelen voltak, azoknál nálók maradjon. Az kik ott nem voltak, azoktól mind pénz és jószág generalis uram által visszavéteessék.

(26) Miérthogy az barom ilyen szűk ebben az országában végeztük hogy kereskedésnek okáért senki barmot, se szekér előtt se egyébképen ez országból ki ne vihessen, kire generalis uramtól senkinek levél vagy szabadság ne engedteessék. Az harminczadosoknak is szorgalmatos vigyázások legyen Ha mely harminczados penig elbocsátana, afféle harminczados tisztitúl priuáltassék és az elvitt ökröknek az árát is az harminczadoson generális uram megvétesse, kit in publicos regni vsus convertáltasson.

Az harminczadosok kívül is ha ki efféle barmokra talál és comperiáltatik, hogy kereskedésért ez országból kiakarta vinni, tőle elvehesse, háza szükségére valót azért szabad legyen kivinni.

(27) Tetszett ez is, hogy senki se ez országi se idegen ember plihben aranyat ez országból ki ne vihessen. Ha ki ez ellen cselekednék és megtalálják nála, tőle elvétessék és confiscaltassék.

(28) Az minemű artikulus Bocskai István felől Léczfalván emanáltatott, most is és ezután is erejében tartassék.

(29) Mivelhogy penig az gyalúi püspöknek Napragy Demeternek is ez országban léte nagy romlására volt ez országnak, ugymint ki ezelőtt is Báthory András fejedelmünknek itt létében minden ez országban való dolgot oda fel megirt római császárnak, azután Mihály vajda idejében az mi kegyelmes urunk Sigmond fejedelemnek donatióit Mihály vajdával semmivé tétette, minden tehetségével azon volt, az nemességre és az országbeliekre minemű nyomoruságot hozhatna, az recepta religiókon valókat főképen az kolosváriakat háborgatta, noha szegényeknek az vérszomjuhozó Mihály vajda miatt életek is nehezen maradott meg, mindezekért és több ehez való okokért tetszett, hogy ez országtól teljességgel immunis legyen, se jószágot itt ne birhasson, hanem minden jószága confiscaltassék. Sőt ezután is soha efféle püspök ide ne szállhasson, se püspöksége ne observáltassék. Mely két dologról

ugymint Bocskay Istvánról és Napragy Demeterről ő felségét is az mi kegyelmes urunkat meg akarjuk találni.

(30) Végeztük azt is, hogy valamely szolgabírónak huszonöt ház jobbágyánál több vagyon, az szolgabíróságtól *mox et de facto* priuáltassék és az szolgabíróság olynak *conferáltassék*, kinek jószága az huszonöt ház jobbágyot meg ne haladja.

(31.) Miérthogy a szolgáló nép tartására élés kívántatik, rendeltünk az vármegyékről kapuszám szerint egy kis köből lisztet vagy buzát, és egy kis köből zabot, az buzának köble vagy lisztnek egy forint legyen, az zabnak pedig negyven pénz.

Az mostani felvetett élésben az kik mit behoztanak, azok mostan immunisok legyenek, az kik bé nem hozták, adminisztrálják. Ha pedig történnék hogy más élés is *secundario* kívántatnék, azt mindenünnen bészolgáltatassák.

Az szászságon *generalis* uram rendelje el az ő módjok szerint az égett helyeken kívül. Ehez pedig *generalis* uram rendeljen oly embert, ki nem másua, hanem a hová illik, *convertálja*, az árát is megadják. Az szegény ember marháját ott ne tartóztassa, hanem mindjárást elbocsássa.

A mit ekkédig Szászsebesben Fejérvárra vagy egyébüé Ø szolgáltattak volna is, azoktól az kik *percipiálták* *generalis* uram előkévánja számot vétessen tőlök és minden élésnek az árát megfizettese.

Az elmúlt expeditióra az minémű élést felvetettünk volt, annak erogatiójában sok fogyatkozást értünk. Azért *generalis* uram annak az élésnek *perceptorit* előhiván, tőlök számot vétessen és az mely élésnek az árát meg nem adták velek, megfizettesse. Az mely élést heltelen helyben és mód nélkül elköltöttek, azért más élést vétessen rajtok és az szolgáló népnek tartására *convertáltasson*.

(32) Végeztük ezt is országúl, hogy az mely szövetség és hittel való kötelesség ez három ország Erdély, Moldva és Havasalfölde között indultatott, kire az tanácsok és ispán uraim és az király bírák székét hirdetvén, *tempore publicationis articulorum* az székbén minden nemes embert *seorsim et singil latim* azon kötelességre megeskettesenek. Az szászságon való polgármesterek, királybírák az városokat ezen kötelességre

obligálják Azonképen az szabad városok is ezen kötelességet prestálják közöttök.

(33) Az minemű articulus Csáky István uram generalisunk jószága felől Léczfalván generalis gyűlésünkben végeztett, azt most is helyén hagyjuk és approbáljuk. b

(34) Minthogy penig azon léczfalvai gyűlésünktől fogva ő nagysága generalis uram mindenekben magát úgy viselte és hazához szeretetit, jó akaratját és minden gondviselését hogy megmutatta, kiben semmi fogyatkozás nem taláztatott, ezután is penig ezen jó akaratot várunk ő nagyságától, vagyon előttünk ez mellett és forog szemünk előtt ő nagyságának kiválképen az szükségnek idején mellettünk való forgódása, költsége, fáradsága és nagy nyughatatlansága: ennek mostani állapotunk szerént való recompensálásáért és hogy ő nagysága x ezután is mellettünk és hozzánk való jó akaratjára elégséges lehessen, Fogaras várát minden tartományával és hasznával ez mellett a nagysinkszéki dézmával együtt országul ő nagyságának adtuk és ugyan mostan kezében bocsáttatjuk. Igérvén ő nagyságának ez mellett magunkat, hogy ő felségét is, mikor isten béhozza, ha kívántatik, ezen dolog felül requiráljuk és azon leszünk, hogy ő felsége is ebben az mi rendelkezünket helyén hagyja.

Nos itaque praemissa postulatione dominorum regnicolarum intellecta eosdem vniuersos articulos praesentibus de verbo ad verbum insertos et inscriptos ac omnia et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes ex auctoritate publice nobis attributa acceptauimus, approbauimus, ratificauimus et confirmauimus. Offerentes nos benevole, quod praemissa omnia tam nos ipsi observabimus, quam per alios quospiam ubique per hanc ditionem Transsylvanicam observari faciemus. Imo acceptamus, approbamus ratificamus et confirmamus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in ciuitate Colosvár die octaua Februarii Anno domini millesimo sexcentesimo primo.

(Pecsét helye)

Lecta.

(Eredetije Nagy-Szebenben dr. Teutsch superintendens úr archivumában.)

TARTALOM.

XIII. FEJEZET 1596.—1599.

	Lap
1596. nov. 30.—decz. 8. Fehérvári országgyűlés	3
1597. ápr. 27.—máj. 12. Fehérvári országgyűlés	6
1598. jún 6.—15. Fehérvári országgyűlés	15
1598. márcz. 23.—ápr. 10. Fehérvári országgyűlés	20
1598. máj. 21. Fehérvári országgyűlés	37
1598. aug. 22. Szászsebesi országgyűlés	46
1598. aug 28.—30. Tordai országgyűlés	59
1598. szept. 18. Dévai országgyűlés	67
1598. okt. 31.—nov. 1. Sebesvári országgyűlés	69
1599. jan. elején. Fehérvári országgyűlés	72
1599. márcz. 21.—29. Fehérvári országgyűlés	77
1599. máj. 27. Kolozsvári országgyűlés	83
1599. jún. 7. Kolozsvári országgyűlés	84
1599. okt. 18. Fehérvári országgyűlés	87

TÖRVÉNYEK ÉS IROMÁNYOK.

I. 1596. nov. 30.—decz. 8. A fehérvári országgyűlés határozatai	101
II. 1597. márcz. 12. Meghívó a fehérvári országgyűlésre . . .	108
III. 1597. márcz. 20. Rudolf tanácsurainak jelentése . . .	110
IV. 1597. ápr. 27.—máj. 12. A fehérvári országgyűlés törvényei	113
V. 1597. okt. 22. Maximilián főherczeg jelentése Báthory Zsigmond követeléseiről, melyek fejében hajlandó országgyűlésileg megszavaztatni Erdély átengedését	124
VI. 1598. jan 6.—15. A gyulafehérvári országgyűlés határozatai	127
VII. 1598. jan 22. a) Rudolf császár levele Báthory Zsigmond fejedelemhez a szerződés végrehajtása ügyében . . .	135
b) A biztosoknak adott utasítás	136
VIII. 1598. jan 30. Zsigmond fejedelem a szerződés végrehajtását sürgeti	140

IX. 1598. febr. 20. Báthory Endre bibornok inti Zsigmondot, hogy a fejedelemséget ne engedje kimenni a családból	141
X. 1598. márcz. eleje. Pezzen levele Rudolfhoz az Erdély átvétele ügyében tett előleges intézkedésekről . . .	142
XI. 1598. márcz. 2. Meghívó a márcz. 23-ikára hirdetett országgyűlésre	148
XII. 1598. márcz. 24. Szuhay, Miksa főherczegnek az erdélyi országgyűlésen kiutendő zavarokról	149
XIII. 1598. ápr. 7. a) Tudósítások a fehérvári országgyűlésről	150
b) 1598. ápr. 7.	152
c) » » 8.	152
d) 1598. ápr. 10.	154
XIV. 1597. márcz 23.—apr. 10. a) A fehérvári országgyűlés határozatai	155
b) a rendek esküje	162
c) A biztosok esküje	162
XV. 1598. ápr. 11. Báthory Zsigmond elbucúzik nejétől	163
XVI. 1598. ápr. 16. Szuhay, Pezzennek a fehérvári ügyekről	164
XVII. 1598. ápr. 18. Istvánffy jelentése a császárnak kővári küldetése eredményéről	166
XVIII. 1598. ápr. 18. Pezzen jelentése a császárhoz brassai útjáról	168
XIX. 1598. ápr. 23. Pezzen jelentése a császárhoz az erdélyi s havasalföldi viszonyokról	173
XX. 1598. jun. 3. Szuhay és Istvánffy a császárhoz jelentést tesznek az erdélyi ügyekről	177
XXI. 1598. jún. 28. a) Az erdélyi tanácsurak felterjesztése Rudolfhoz	180
b)	182
XXII. 1598. jun. 30. Szuhay jelentése a császárhoz az erdélyi ügyekről	184
XXIII. 1598. júl. 4. A biztosok jelentése a császárhoz az erdélyi ügyekről	186
XXIV. 1598. aug. 22. Zsigmond és Mária Krisztierna meghívója Kolozsvára értekezletre	189
XXV. 1598. aug. 22.	189
XXVI. 1598. aug. 22. Az Szász-sebes mellett való táborunkban végeztetett articulások	190
XXVII. 1598. aug 27. Maximilian fhg az erdélyi rendeknek azt parancsolja, hogy Zsigmondot fogják el	193
XXVIII. 1598. aug. 29. A tordai országgyűlésen hozott választási feltételek	194
XXIX. 1598. szept. 13. a) Zsigmond a török támadás ellen segélyt kér Maximiliántól	198

III

	Lap
b) A biztosok Maximiliánnak ajánlják Zsigmond megsegítését	199
c) A biztosok Hanoldot a császárhoz küldik	200
XXX. 1598. szept. 28. Rudolf császár római követéhez: utasítja, hogy Zsigmond oda küldött követének gróf Thunnak működését ellensúlyozza	200
XXXI. 1598. okt. 9. A biztosok a császárnak, Kassára érkezésüket jelentik	201
XXXII. 1598. okt. 14. Zsigmond visszafogadásának története a) A biztosok jelentése	203
b) Zsigmond visszafogadása ügyében tartott vallatás. A gyulafehérvári káptalan Mihály vajda parancsára a következő, Kornis Gáspárt mentő s Bocskay ellen irányuló tanúvallomásokat adja ki saját pecsétje alatt	225
XXXIII. 1598. okt. 28. Zsigmond feketetői táborából segítséget kér	240
XXXIV. 1598. okt. 31.—nov. 1. A sebesvári országgyűlés végzései	242
XXXV. a) 1598. nov. 8. Mihály vajda követsége Rudolphhoz Zsigmond ügyében	245
b) 1598. nov. 12. Mihály vajda Zsigmond érdekében Rudolphnak levelet ír	245
XXXVI. a) 1598. nov. 21. Mihály követeinek beadványa Zsigmondhoz Rudolf érdekében	247
b) 1598. nov. 26. Rudolf válasza a fennebbi beadványra	250
XXXVII. 1598. nov. 24. Rudolf válasza Báthory Zsigmondhoz: nem ellenzi hogy követeket küldjön hozzá	251
XXXVIII. a) 1599. jan. 3. Istvánffy jelentése a császárhoz a Báthory Zsigmonddal kötendő kiegyezés ügyében	252
b) 1599. jan. 23. Szuhay jelentése ugyanez ügyben	255
XXXIX. a) 1599. febr. 26. Első válasz Zsigmond követei számára	258
b) 1599. márcz 7. Második válasz Zsigmond követei számára	261
XL. 1599. márcz. 21.—26. a) A megyesi országgyűlés törvényei	263
b) Az ország rendei nyugtatványozzák a szebeni tanács által visszaszolgáltatott aranykeresztet	283
XLI. 1599. ápr. 6. a) Rudolf levelei a prágai szerződés ügyében	285
b) Postscriptum an Ertzherzog Matthias	286
XLII. 1599. ápr. 17. Rudolf első lépései Báthory Endre fejedelemmé választása kérdésében. a) Legatis Transsilvanicis pro Pezzio	286
b) Legatis Transsilvanicis pro Pezzio credentiales	287
c) Instructio pro doctore Pezzio ad legatos Transsilvanos	287

	Lap
d) 1599. apr. 20	289
XLIII. 1599. máj 7. Rudolf Báthory Endrének : válaszol leve- lére, melyben fejedelemmé választását tudatja	290
XLIV. 1599. máj 23. Báthory András Rudolf császárt kéri, hogy ismerje el őt Erdély fejedelmének	291
XLV. 1599. máj 27. Báthory Endre a Kolozsvárott tartott érte- kezletből lépést tesz a török hatóságoknál, hogy szüntessék meg az ellenségeskedést a)	293
b)	294
XLVI. 1599. máj. 31. A nagy-bányai bíró jelentése a kolozsvári értekezletről	295
XLVII. 1599. jún. 5. Bocskay jelentése a biztosoknak : küldetéséről	297
XLVIII. 1599. jún 7. A kolozsvári országgyűlés határozatai	298
XLIX. 1599. jún. 7. a) A kolozsvári országgyűlés iratai a török hatóságokhoz	301
b)	303
L. 1599. jún. 26. a) Mihály vajda és bojárjai hit-levele	304
b)	305
LI. 1599. júl. 3. Báthory Endre követküldése a tatár khánhoz	306
LII. 1599. júl. 3-án. Ifjú János eljegyzése a moldvai vajda leá- nyával	306
LIII. Rudolf leirata Mihály vajdához, ennek megnyerése ügyé- ben. a) 1599. júl. 8.	307
b) 1599. júl 23.	308
LIV. 1599. júl. 23. Rudolf császár és királynak az erdélyiekhez intézett felhívásai	308
LV. 1599. aug 22. Rudolf nem oldja fel Bocskayt a hűségeskü alól	312
LVI. 1599. aug 14. Báthory Endre a szerdárnak : a békére aján- lott föltételeket nem fogadhatja el	313
LVII. 1599. aug. 22. Malespina jelentést tesz, hogy a fejedelem hogyan fogadta az első találkozáson	315
LVIII. 1599. szept. 14. Báthory István Kakas Istvánt a császár- hoz követtségbe küldi	318
LIX. 1599. szept. 23. a) Báthory András okt. 18-ára országgyűlést hírdet	321
b) Báthory Endre nóta perre meghívja Bocskayt	322
LX. 1599. okt. 6. Rudolf Mareno Jánost titkos megbízatással Mi- hályhoz küldi	326
LXI. 1599. okt. 9. Rudolf császár levele, hogy minő föltételek alatt egyezik ki Endrével	327
LXII. 1599. okt. Jelentés a fehérvári országgyűlésről	328
LXIII. 1599. nov. eleje. Jelentések Báthory Endre bukásáról	329

XIV. FEJEZET 1599.—1601.

	Lap
1599. nov. 21.—28. Fehérvári országgyűlés	341
1600. jan. eleje. Fehérvári országgyűlés	346
1600. febr. 9.—15. Fehérvári országgyűlés	352
1600. márcz. 15. Brassai országgyűlés	367
1600. máj. 16. Szucsavai országgyűlés	378
1600. júl. 20.—27. Fehérvári országgyűlés	382
1600. szept. 2. Tordai országgyűlés	386
1600. oct. 4.—6. tábori gyűlések Griden, Vidomlakon . . .	392
1600. oct. 18.—nov. 4. Léczfalvi országgyűlés	396
1600. nov. 22. Fehérvári országgyűlés	404
1601. jan. 21.—febr. 8. Fehérvári országgyűlés	407

TÖRVÉNYEK ÉS IROMÁNYOK.

I. 1599. nov. 4. Mihály vajda első jelentése a bibornoknak bu- kásáról	415
II. 1599. nov. 4. Mihály vajda országgyűlést hirdet nov. 20-ra . .	416
III. 1599. nov. 7. Bocskay levele Barvitzhoz az erdélyi ügyekről	416
IV. 1599. nov. 11. Báthory István hódolati esküje	418
V. 1599. nov. 13. Mihály vajda meghívja Gyulafyt a fehérvári or- szággyűlésre	418
VI. 1599. nov. 16. Bocskay jelentése erdélyi útja eredményéről .	419
VII. 1599. nov. 20. Forgács Zsigmond jelentést tesz fehérvári szövetségéről	425
VIII. 1599. nov. 20. Mihály vajda követeket küld Rudolfcászárhoz	428
IX. 1599. nov. 20.—28. A fehérvári országgyűlés határozatai .	429
X. 1599. nov. 26. A császár Bocskay Istvánnak : inti, hogy ügyel- jen az erdélyi ügyekre	438
XI. 1599. nov. 28. Mihály követeinek adott ajándékok . . .	438
XII. 1599. nov. 29. Rudolf válasza Mihály vajda nov. 4-iki levélre	439
XIII. 1599. nov. 29. Mihály vajda a császárnak : a tatárokhoz küldendő követség ügyében	440
XIV. 1599. decz. 3. Rudolf császár Örmény Pétert visszabocsátja Erdélybe	441
XV. 1599. decz. 3. Mihály vajda a császárhoz : jelenti, hogy Ma- gyarországon hadakat fogadott.	441
XVI. 1599. decz. 4. Mihály vajda rendelete : az erdélyi nemesség összeírása ügyében	443
XVII. 1599. decz. 6. Rudolf Mihályhoz az ügyek rendezése végett biztosokat küld	443
XVIII. 1599. decz. 9. Jeremiás moldvai vajda Huszt vára parancs- nokát kitartásra biztatja	449

XIX. 1599. decz. 10. Szepesi kamara véleménye az erdélyi javak lefoglalása ügyében	450
XX. 1599. decz. 11. Mihály vajda rendelete, melylyel a Zsig- mond által tett adományozásokat összeírja	452
XXI. 1599. decz. 17. Mihály vajda kéri a császárt, hogy hozzá küldött követei s ügynökeinek adjon kegyes választ	453
XXII. 1599. decz. 16. Mihály vajda Mátyás főherceget bizto- sítja hűségéről s Zsigmond támadása esetére se- gélyt kér	454
XXIII. 1598. decz. 16. Istvánffy véleménye Erdély szervezése ügyében	455
XXIV. 1599. decz. 20. Náprágy püspök Pezzennel tudatja, hogy a vajda szeretné, ha a császár őt küldené követül Erdélybe	458
XXV. 1599. decz. 20. Mihály vajda Pezzenek : szeretné, ha ő jőne követül Erdélybe	459
XXVI. 1599. decz. 21. Mihály válasza a császárnak decz. 3-iki levélére	460
XXVII. 1599. decz. 21. Mihály vajda a császárnak : vádat emel Basta ellen	461
XXVIII. 1599. decz. 29. Szuhay figyelmezteti Mihály vajdát, hogy tartsa magát a köteles hűség határai közt	463
XXIX. 1599. decz. 30. Bocskay jelenti különböző helyekre, hogy Báthory Zsigmondhoz hozzá követeket küldött	464
XXX. 1600. jan. 3. Mihály vajda a tatár szövetséget ajánlja Ru- dolfnak	469
XXXI. 1600. jan. 8. Bocskay Nagy Károlynak : kéri, hogy vissza- térő útjában látogassa meg	473
XXXII. 1600. jan. 9. Huszár István felszólítja Huszár Pétert, hogy Báthory Zsigmondnak irt levelét juttassa ennek kezébe	474
XXXIII. 1600. jan. 14. Mihály követének Rácz Péternek szóbeli előterjesztése Mátyás főhöz	476
XXXIV. 1600. jan. 17. Bocskay kéri Ungnadot, hogy járjon közbe lefoglalt javai visszaadása körül	478
XXXV. 1600. jan. 23. Bocskay lefoglalt javai visszaadását sürgeti	479
XXXVI. 1600. jan. 21. Mihály vajda Székely Mihálynak : inti, hogy Husztra ügyeljenek	486
XXXVII. 1600. febr. 3. Rudolf válasza Mihály vajda követeinek Bánnak és Stojkának a Mihály által formált követe- lésekre	487
XXXVIII. 1600. febr. 3. Mihály vajda kéri Rudolfot, hogy Ador- jánt adja vissza Csáki Istvánnak	490
XXXIX. 1600. febr. 9. Báthory Zsigmond proclamatiója Erdély rendeihöz.	492

	Lap
XL. 1600. febr. 13. Egy névtelen (valószínűleg Székely Mihály) levele Mihály árulásáról	493
XLI. 1600. február 21. Mihály vajda Marinót visszaküldi Rudolfhoz	494
XLII. 1600. febr. 23. Náprágy szóbeli üzenete az erdélyi ügyekről	496
XLIII. 1600. mart. 3. Sennyey Pongrácz Mihály vajdának : jelenti, hogy a török követek jönnek	499
XLIV. 1600. márcz. 3. Bocskay a császár tanácsosaihoz : kéri, hogy újabban lefoglalt erdélyi jószágai ügyében tegyenek lépéseket	500
XLV. 1600. márcz. eleje. Bán Mihálzca levele Pezzenhez, melyben sürgeti bejövetelét s mellékli urának a kiegészésre vonatkozó kívánságait	501
XLVI. 1600. márcz. 25. Nyáry Pál jelentése Rudolfnak az erdélyi ügyekről	504
XLVII. 1600. ápr. 3. Náprágy Demeter kérdést tesz Ungnadról, hogy Mihály bán mit hozott?	507
XLVIII. 1600. ápr. 28. Mihály vajda és Bán Mihálzca jelentései Moldva megtámadásáról	508
XLIX. 1600. máj. 6. Mihály vajda levele a biztosokhoz : tudatja, hogy Pezzen elibe Mihálzca Bán ^t s Kornis Farkast küldi	511
L. 1600. máj. 7. Mihály vajda Pezzennek a moldvai hadjárat ügyében	512
LI. 1600. máj. 8. Mihály vajda előszámlálja Moldva megtámadásának okait	515
LII. 1600. máj. 10. Bocskay István Pezzennek: meghívja vendégül	516
LIII. 1600. máj. 23. Mihály vajda jelentést tesz Rudolfnak moldvai diadaláról	517
LIV. 1600. jún. 17. Mihály vajda a biztosoknak : menti magát, hogy Moldva elfoglalásával nem volt szándéka a császár s lengyel király közt levő frigyét felbontani	518
LV. 1600. júl. 12. Mihály vajda Gyula-Fehérvárra júl. 20-ra országgyűlést hirdet	520
LVI. 1600. júl. 20—27. A fehérvári országgyűlés határozatai .	520
LVII. 1600. szept. 2. A Tordára gyűlt rendek felhívják a szászokat, hogy velük egyetértve keljenek fel Mihály ellen	529
LVIII. 1600. szept. 4. A tordai táborba gyűlt rendek felhívják a kővári kapitányt, hogy álljon pártjukra	531
LIX. 1600. szept. 6. Csáky István s a Tordán összegyűlt tábor felszólítja a székelyeket, hogy csatlakozzanak hozzájuk	533
LX. 1600. szept. 9—13. Kővár és Szamos-Ujvár feladására vonatkozó tárgyalások	535

LXI. 1600. szept. 12. Rudolf császár válasza Mihály vajda követ- seléseire	539
LXII. 1600. oct. 4. A rendek parancsa a karan-sebesiekhöz, hogy a Mihály vajdával tartó oláhok és rácok jószágait adják ki	544
LXIII. 1600. okt. 4. A rendek átirata a lengyel korlátnokhoz, hogy Báthory Zs. támogatásától álljon el	545
LXIV. 1600. okt. 6. A rendek átirata Mihály vajdához, melyben követeléseiket sorolják fel	546
LXV. 1600. okt. 25.—nov. 4. A léczfalvi gyülekezet határozatai	551
LXVI. Unguadnak a léczfalvi országgyűlésre vonatkozó jelentései	560
LXVII. 1600. nov. 4. Az erdélyi tanácsurak Veer Mihály számára Rudolf császártól két bihari falut kérnek	563
LXVIII. 1600. nov. 4. Az erdélyi rendek parancsa a kézdi-vásár- helyiekhez, hogy Sennyey Pongrácz feldúlt házát fölepítsék	564
LXIX. 1600. nov. 17. Bástsa s a biztosok fölterjesztése Kolosvár érdekében	565
LXX. 1600. nov. 18. Az erdélyi tanácsurak felterjesztése Kolos- vár érdekében	566
LXXI. 1600. nov. 20.—23. A tanácsurak Bástsa s a biztosok elő- terjesztéseket tesznek Rudolphoz jószágadományo- zások ügyében	567
LXXII. 1600. nov. 22. Az erdélyi rendek megbízó levele Rudolf- hoz küldött követei számára	570
LXXIII. 1600. nov. 23. Az erdélyi rendek Thököly Sebestyén és Pete László részére adományozásokat tesznek s Ru- dolfot azok megerősítésére kérik	571
LXXIV. 1600. nov. 24. A kolosváriak követeket küldenek maguk mentegetése végett Rudolf császár és királyhoz	574
LXXV. 1600. decz. 6. Mihály vajda levele Nyáry Pálhoz: tudatja vele, hogy a császárhoz siet	576
LXXVI. 1601. jan. 21. — febr. 8. A kolosvári o. gy. határozatai	577

Potlék és hibajavítások.

A jelen kötet első ívei már ki voltak nyomva, midőn az Archiv des Vereines für. Sieb. Landeskunde XIV 2 f. megjelent. Dr. Deutsch Frigyes érdekezésében »Hermannstadt und die Sachsen« 364-ik l. jegyzet érdekes idézet van az 1597.-ik egyetemi jkönyvből, mely igazolja s kiegészíti azt mit 12-ik l. Pete és Poppel küldetéséről mondtam : »Am 13. Mai kamen der teutschen kaisert drei Legaten sammt den Bogáthi Meinhart und Theke Ferenz zu uns, mussten ihnen auf F. D. Begehr mit aller Ehrerbietung begegnen, ging aus fl.56 d 57. Item liessen wier ihnen die Rosz beschlagen pro d. 58.« Szebenyen által Olahországba mentek s a harmadik biztos hihetőleg Pezzen volt.

71-ik l. 10. sor Kornis G á b o r h. olv. Kornis G á s p á r 289-ik l. 17-ik sor 1594 h. olv. 1599.

